

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ

ΚΥΡΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΓΛΥΚΑ

ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ (1)

ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

ΛΟΓΟΙ.

SAPIENTISSIMI ET ELOQUENTISSIMI

DOMNI MICHAELIS GLYCÆ

GRAMMATICI (2)

IN DIVINÆ SCRIPTURÆ DUBIA

DISPUTATIONES SIVE EPISTOLÆ.

EPISTOLA I.

Ad Dominum (5) Joannem (4) Sinaitam monachum, et Stylitam (5) maxime venerandum. Utrum in peccatum lapsis condescendendum sit, an, prout ratio postulat, increpandi sint.

Hoc etiam inter alia a veteribus consignatum est litteris, osacrum divinumque caput, avem no-

(1) Titulus præfixus Glycæ Epistolis in codice Casareo.

(2) Ita appellatur in codice Riccardiano, quo nos usi sumus.

(3) *Domnum*, κυρόν. A Græcis sequioris ævi scriptoribus κυρός pro κύριος passim usurpatur, quemadmodum κύρ, et κύρις, et κύρις in eodem significato. Non aliter Latini vocem *domnus*, ex *dominus* contractam, ad testandam venerationem adhibuerunt. Vir eruditissimus Carolus Dufresnius in suo *Glossario*: *Apud scriptores, inquit, ævi mediæ venerationem præcipuam debere appellationem domni, apice uno ex domini voce rejecto, observarunt pridem viri docti, et tribui vulgo ecclesiastica dignitate fulgentibus, ac vitæ sanctitate insignibus.*

(4) In monte Sina monachorum cenobia et monasteria erant, unde Anastasius ille Sinaita celeberrimus, qui in eo monte vitam monasticam agens philosophabatur, ut loquitur Nicephorus lib. xvii *Hist. Eccl.* cap. 19, et lib. xviii, cap. 44. Sed de monachis et monasteriis montis Sina videndi Simeon Metaphrastes in *Vita sanctorum Galactionis et Epistemes* apud Surium; Everwinus, abbas monasterii Doliensis in *Vita S. Simeonis*, monachi Trevirensis, qui cum monachus Sinaies fuisset, anno 1055 diem obiit; quæ Vita pariter habetur apud Surium; Sanctus Nilus abbas libello *De interemptione sanctorum Patrum qui erant in Sina et Rhaiti regione* apud laudatos Metaphrastem et Su-

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α΄.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ, καὶ στυλίτῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Σιναιτῇ. Εἰ χρὴ συγκαταβαίνειν τοῖς πταίοισι, καὶ μὴ κατὰ λόγον αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν τὰ προσήκοντα.

Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλή, τοῖς ἀρχαιοτέροις ἱστορήται. Τὴν γλαῦκα τὸ

rium; quæ quidem persecutio anno ix Anastasii imperatoris, indictione 11 contigit. Plura quoque de Sinaitis referet Anastasius ille monachus, cujus operis in cod. Colbertino 4726 hic evstat titulus: Ἀναστασίου μοναχοῦ διηγήσει; διάφοροι περὶ τῶν ἐν Σινᾷ ἀγίων Πατέρων; Ammonius etiam monachus, qui narrationem de sanctis Patribus Sinaitis a Barbaris peremptis, a doctissimo Combessio editam, conscripsit. Saeculo XV quidem monachi Sinaitæ supererant, ut ex operibus Gennadii Scholarrii intelligere est. Quia monasteria quaedam adhuc in monte Sina existant, ut viderè est apud Thevenotium lib. ii *Itiner.*, cap. 26 et seqq., et clorom præcipue est monasterium Sanctæ Catharinæ, de quo laudatus Thevenotius, et Monsfalconius *Diar. Italic.* cap. 15.

(5) *Stylitam*, Στυλίτην quidem deest in codice Riccardiano, sed codex quo Pontanus usus est illud habebat. Hoc nomine appellatur monachus qui in columna vitæ in exigit. Suidas: Στυλίτη, ὁ ἐπὶ κίονος ἱστάμενος. *Stylita*, qui super columnam stat. Nam columna Græcis grammaticis στῦλος et στήλη ab eadem origine, sive etiam κίων dicitur. Unde Georgius Hamartolus in Constante filio Constantini post Heraclionem illos monachos vocat Κιονιτάς, *Cionitas*; id est, *Columnarios*. Sed a στήλη etiam στῦλιται dicti sunt, ut videre est in marginali nota *Éclogæ Universi Juris*, quam Leunclavius edidit, lib. VII, tit. viii, cap. 2. Hujus instituti auctor

ὄρνεον τὸ ἀμορφότατον ζῶον μέγα τι χρῆμα οἴεται ὁ ἀετὸς καὶ παράδοξον· καὶ καθάπερ τινὰ φύσιν θαύματος ἀξίαν κερῖνει ταύτην καὶ τέθηπε, καὶ ταῦτα μὴδὲ τι ἕτερον εὖσαν ἢ γλαῦκα, δυσειδῆ, καὶ καταφρόνητον τοῖς πολλοῖς. Καὶ μὴ μοι λέγε τὴν ἱστορίαν εἶναι ψευδῆ, μὴδὲ πρὸς ἡδονὴν τῶν ἀκούοντων μισοπλαστοῦναι ταύτην ἀνέκαθεν. Ἐξ ἡμῶν γὰρ αὐτῶν ἐπιβεβαιούσιν τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ τὸ αὐτόπιστον ἔχουσιν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ ὑψιπέτης σὺ καὶ μετάρσιος, ὁ δίκην ἀετοῦ τὸν ἀέρα τέμνων, ὁ τὸν αἰθέρα ταῖς νοηταῖς ὑπεριπτάμενος πτέρυξιν, ὁ πρὸς ὑπαντὴν τοῦ οὐρανοῦ ἐλευσομένου πτώματος ἔτοιμος, μέγα τι νομίζεις ἐμὲ, καὶ διὰ πολλοῦ τοῦ καύματος ἔχεις, καὶ καθάπερ τι χρῆμα ἐράσμιον, πανταχοῦ περιάγεις καὶ τὰς τῶν πολλῶν ἀκοὰς ξένοις τισὶ καταγοητεύεις ἀκούσασιν. Καὶ σὺ μὲν οὕτω

A etiam, deformissimum (6) animal, aquilæ eximium quidpiam, et admirabile videri (7) : quam ut natura suscipiendam honorabunda prosequatur et obstupescat, cum tamen aliud nihil sit, nisi turpis et vulgo despicibilis noctua. Nolim mihi occurras, narrationem hanc, falsam atque ad voluptatem audientium jam olim excogitatam esse fabulam : ex nobis enim ipsis, si alia argumenta desint firmitatem probabilitatemque sumit. Nam ecce altivolans tu, et sublimis, qui instar aquilæ aerem transnas : qui pennis sub intelligentiam cadentibus ad æthera (8) subvolas : qui ad occursum (9) corporis de (10) caelo quondam venturi paratus et expeditus es, me plurimi facis, et magnopere admiraris ; nec secus atque amabile aliquid ubique circumfers, multorumque aures novis quibusdam de

fuit sanctus Simeon cognomento *Stylita*. Theodorus Lector : Συμεὼν ἀπὸ κώμης ἦν Σιζάν, καὶ πρῶτος τῶν κλώνων ἐπιτήδευμα ἐπένησεν. Evgrius lib. 1, cap. 13, de eodem S. Simeone : Πρῶτος τὴν ἐπὶ κλονος στάσιν ἐπιτηδεύσας διπηχυ μῶλις ἐνδιαιτήμα τὸ περίμετρον. Adde lib. v, cap. 23. Adeundi Nilus monachus lib. II, epist. 114, ad Nicandrum στυλίτην, et epist. 115 ; *Vita S. Theodosii cenobiarchæ*, *Vita S. Lucæ Junioris*, et Joh. Moschus in *Limon*. cap. 28, 29, 36, 118, 129 ; Niceph. lib. XIV, cap. 15 ; Eulogius Alexandrinus apud Photium *Oriat. IX* ; Theodorus Petreorum episcopus ; Gregorius Tyroneus *De gloria confessorum*, cap. 36 ; Suidas, Cedrenus. Vixit Simeon hic sub Theodosio et Leone imperatoribus, mortuus est anno IV imperii Leonis.

(6) De avis noctuæ deformitate lepidissimos Gregorii Nazianzeni iambicos habemus *Carmine XXII* :

Τὴν γλαῦκ' ἐπέσκωπτέ τις ἢ δὲ ἐφύγγανε
Τῶν σκωμμάτων ἕκαστον εὐστόχῳ λόγῳ.
Ὅσσον κάρηνον ! τοῦ Διὸς δὲ πηλίκον.
Ἡ γλαυκότης δέ ; Τοῦτο τῆς Γλαυκώπιδος.
Φθέγγη δύσηχον. Ἡ δὲ κίττα καὶ πλέον.
Τὸ λεπτόπουν πῶς ; Ψῆρ δὲ σοι τί φαίνεται ;
Ἐπεὶ δὲ πάντα διέδρασε ρηδίως,
Ἐνὶ κραταίται καὶ σοφῆ οὖσ' ὄρωσ.
Ἄλλ' ὡς σοφῆ, σκόπησον ὡς τούτων μὲν ἐν
Ἐνὶ πρόσεστι, σοὶ δὲ ἅπαντα καὶ λίαν
Γλαυκῆ, δύσηχος, λεπτόπους, βαρύκρανος.
Τούτοις ἀπῆλθεν ἐντραπέισ' ἢ φιλάτη.

Noctuam aliquis irridebat, illa autem eludebat
Unumquodque sconi matum solerti sermone.
Quale caput ! Jovis autem caput quale est.
Glaucedo autem ? Hoc Deæ cæsis oculis proprium.
Insuaviter cantas. Pica etiam insuaviter.
Pedis tenuitas quomodo ? De sturno quid tibi vi-

At postquam omnia facile diluisset
In uno victa est, quantumvis sapiens.
Sed ut sapiens animadvertit, harum singula
Singulis messe, in te vero omnia, et supra mo-
[dum ;
Cum et glauca sis, et cantu rudis, et pede tenuis, et
[capite gravis.
Ad quæ verba pudore suffusa abiit bona noctua.

(7) Unde id acceperit Glycas fieri non potuit ut reperirem. Sed certum et exploratum est, videri hanc volucrum cæteris avibus stupori esse, et admirationi. Tunc Syllographus apud Laertium et Hesychium illustrem de Arcesilao.

Οἱ δὲ μὲν ἴθι γλαῦκα περὶ σκίζαι τερατοῦντο.
Illam autem mirabantur, ut aviculæ, quæ noctuam
[circumstant.

Dio Chrysostomus in *Olympico sermone* : Οἱ δὲ ἀνθρώποι φασιν, ὅτι θαυμάζει τὴν γλαῦκα τὰ ὄρνεα. *Homines autem dicunt aves mirari noctuam*. Aristoteles lib. IX *Hist. Animal.* cap. 1 : Τὰ ἄλλα ἐρῶντι τὴν γλαῦκα περιπέτεται δαλεῖται θαυμάζειν. *Cæteræ aviculæ noctuam circumvolant, quod mirari vocatur*. Hujus autem rei rationem prorsus fabulosam affert Servius in *Georgicorum* : *Nyctimene, postquam cum patre concubuit, et agnovit facinus, in sylvis se abdidit, et lucem refugit, ubi deorum voluntate conversa est in avem, quæ tanto scelere omnibus avibus est admirationi*. Aliam causam ex Æsopo tradit Dio laudatus in citato sermone, non minus fabulosam. Hinc *Noctua* Hebræis *תַּשְׁמֵת* *Thinsemeth* dicta est, tanquam stupenda et mirabilis, doctissimo Sam. Bocharto auctore. Glycas videtur hoc initio imitatus Dionem Chrysostomum in *Oratione Olympica*.

(8) Codex Riccardianus ὑπεριπτάμενος, *supervolans*. Pontanus legisse videtur ὑψιπτάμενος.

(9) Codex Riccardianus habet πτώματος, *cadaveris*. Pontanus legisse videatur σώματος.

(10) Ἀλληγορίαν, quam inceperat, continuans, de Domino olim ad judicandum venturo loquitur, ne si de quodam corpore cælitus descensuro loqueretur. Est enim quoddam aquilarum genus quod corporibus exanimis aut cadaveribus vesçitur, ut est perenopteris, vel gypæus, degeneris aquilæ genus vulturina specie, quæ sola aquilarum ex anima est corpora, ut ex Aristotele lib. IX *Hist.* cap. 32, habet Pinius lib. X, cap. 3. Generalim enim aquilæ cadavera non gustant, quare Tzetzes *Chil.* V, cap. 9 :

Λέοντες θῆρες αὖν αὐτοῖς καὶ ἀετῶν τὸ γένος
Νεκρῶν οὐκ ἀπογεύονται τὸ σύνολον σωμάτων.

D *Leones fere, et cum ipsis aquilarum genus
Mortua corpora plane non gustant.*

Quare de illis intelligenda veniunt, quæ leguntur in Jobo de aquila, cap. XXXIX, 30 : *Et ubi sunt confossi, ibi est, hoc est, confessorum, vel occisorum cadavera*. Ad quem locum palam alludunt Christi verba Matth. XXIV, 28 et Luc. XVII, 37 : *Ubiunque est cadaver, ibi congregabuntur et aquilæ*. Quæ firmanur insuper ex verbis Salomonis, *Proverb. XXX, 17* : *Oculum qui patrem deridet, matrisque disciplinam spernit, hunc effodient corvi vallis, et aquilæ pulli comedent*. Dixi autem cum ἀλληγορίαν continuare, quod aperte his verbis justorum occursum, quo Domino de caelo ad homines judicandos descendenti isti in aera obviam ibunt, significet, juxta illud Apostoli I Thessal. cap. IV, de resurrectione agentis : *Nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus*.

ure commemorationibus, ceu magico carmine delinis atque demulecs. At tua quidem de me talis est opinio. Ego vero plane nihil, præter quam noctua (11) sum, intus deformis undequaque, et ad ipsum hoc diei lumen excretiens; quamobrem et hunc ad opera lucis invitatus tergiversor, et negotium supra ingenium, supraque vires meas, refugio. Quare noli amore nostri victus excellentes scibirari, qui nihil sumus: nec velis ad divinos sensus pertractandos compellere, quorum et vita impura, et lingua similiter ad res istiusmodi explicandas imperita; invenitur. Haud enim eo insaniam progrediemur, ut et qui sumus, et quo malorum peccando devenerimus, funditus nesciamus. Equidem metuo, ne adversum nos propheticum illud proferatur: *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum*? Itaque præstaret nos laudationes scribere, quam adeo libere et absolute nihil recusare, et inconsulto viribus superiora suscipere. Verum enimvero, ne jussa tua aspernantes, inobedientiam culpam commereamur, en confisi sanctitate tua audemus aggredi, ad quæ pertingere nequimus, et ut possumus, quæsitæ tuæ dissolvimus. Proinde hinc aures mihi da.

In peccatis (12) se volutantibus, vir sanctissime, ut in stupris, ut in adulteriis, protinus condescendere non esse fas, sed tales potius iis reprehensionibus consecrandos, quibus animæ vulnera sanari consueverunt, sacra Scriptura satis superque demonstravit, et nihilominus idem corporum medici evidenti documento ostendunt. Vides enim illos secare aliquando, cum necessitas sectionem flagitat. Præterea ustiones et amara medicamenta adhibent; valetudinem sæpe desperant, et ægrotis mortem augurantur. Cur tandem? Ut eos

(11) Viden' apertam Dionis Chrysostomi imitationem? In *Olympica* enim oratione sic ait: "Ὡς δὲ καὶ ὑμεῖς τοσαῦτα θεάματα ἔχοντες τερπνά, τοσαῦτα δὲ ἀκούσματα, τοῦτο ῥήτορας δεινοῦς, τοῦτο δὲ ξυγγραφῆς ἁδίστους ἑμμέτρων καὶ ἀμέτρων λόγων, τοῦτο δὲ ταῶς ποικίλους, τοῦτο δὲ ὡς πολλοὺς σοφιστὰς δόξῃ καὶ μαθηταί; ἐπαιρομένους, οἷον πιερούς. Ὑμεῖς δ' ἐμοὶ πρόσιτε καὶ βούλεσθε ἀκούειν τοῦ μηδὲ εἰδότης μηδὲ φάσκοντος εἰδέναι· ἄρ' οὐκ ὀρθῶς ἀπεικάσω τὴν σπουδὴν ὑμῶν τῷ περὶ τὴν γλαυκὰ γινομένῳ, σχεδὸν οὐκ ἄνευ δαιμονίας τινὸς βουλήσεως; κτλ. Sic vos quoque, cum tot amœna habeatis spectacula, tot quoque auditiones, partim quidem vehementes rhetores, partim autem conscriptores jucundissimos et carminibus et prosa; partim autem varios pavones, nempe multos sophistas, gloria et discipulis elatos, quasi pennis; vos, inquam, his relictis me convenitis, et audire eum vultis, qui nihil scit, neque se scire affirmat. At non recte adauxilo studium vestrum ei quod noctuæ accidere solet, fere haud absque divina quadam voluntate?"

(12) Vetus Ecclesiæ disciplina justam in huiusmodi homines severitatem exercebat, nec iis tantum qui frequenter in id genus peccata laberentur, sed etiam illis, qui semel vel adulterium vel homicidium admisissent, vel ad deorum cultum defecissent, aut reconciliationem omnino denegabat, aut in morte tantum communionem concedebat, aut

¹ Psal. XLII, 16.

πρὸς με διάκτισαι· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ γλαυκὸς εἰμι, ἀμορφίαν τε τὴν ἐντὸς περικείμενος αὐτὸ τὸ τῆς ἡμέρας ἀμβλυώτων ἀπαύγασμα· τζύτη τοι καὶ πρὸς ἔργα φωτὸς ἤδη καλούμενος ὄκνῶ καὶ ἀναδύσμαι, ἅτε τοῦ πράγματος ὑπὲρ ἐμὴν ὄντως καὶ φύσιν καὶ δύναμιν. Μὴ τοίνυν τῷ περὶ ἡμᾶς φίλτρῳ νικώμενος, μέγα τι νόμιζες εἶναι τοὺς μηδὲν ὄντας ἡμᾶς· μηδὲ θειοτέρων ἄπτεσθαι νοημάτων ἀνάγκασε τοὺς τε βίον ἀκάθαρτον ἔχοντας, καὶ γλώσταν ὡσαύτως ἐν ταῖς τοιούτοις ἀπαίδευτον φέροντας. Μηδὲ γὰρ εἰς τοσοῦτον μανείημεν ὡς τίνες τε ἡμεῖς ἐσμεν καὶ ὅπη κακῶν ἐλήλακε τὰ καθ' ἡμᾶς ἡγνοηκέναι παντάπασιν. Ἐγὼ δέδοικα μὴ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐκεῖνος ἐξενεχθεῖη λόγος ὁ λέγων· Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου; Ὅθεν ἐγκωμιάζειν ἡμᾶς ἄμεινον ἦν· οὐ μὴν οἷως παρῆρσιάζεσθαι καὶ τῶν ὑπὲρ ὑμᾶς ἀπερισκέπτως κατατολμᾶν. Ἄλλ' ἵνα μὴ τὸ σὸν ἐπίταγμα παρ' οὐδὲν θέμενοι τῷ τῆς ἀνιχνύσας ἐγκλήματι περιπέσωμεν, ἰδοὺ τῆ σὴ θαρρήσαντες δοσιότητι, καὶ τῶν ἀνεφίκτων κατατολμῶμεν, καὶ ὡς δυνάμεις περὶ ὧν ἡρώτησας ποιούμεθα τὴν ἀπόκρισιν. Ἐνθεν τοι καὶ ἄκουε.

Ὅτι μὲν αὖν, δσιώτατε, τοῖς ἐν ἀμαρτίᾳ ζῶσι πόρνην τυχὸν ἢ μοιχείαν συγκαταβαίνειν οὐκ ἔννομον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἐπιτιμήσεις ἐπάγειν αὐτοῖς, ἄρ' ὧν εἰώθε τὰ ψυχικὰ θεραπεύεσθαι τραύματα, δέδεικται μὲν ἀρκούντως ἀπὸ τε τῶν ἱερῶν Γραφῶν· οὐκ ἦρτον δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν σωματικῶν ἰατρῶν ἐναργῆς σοι πρόκειται τὸ ὑπόδειγμα. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τέμνουσιν οὗτοι κατὰ καιροῦς, εἴγε τέμνειν ἀνάγκη, καυτηρή τε κέχρηται, καὶ πικρὰ διδόασιν φάρμακα· τῇ νόσῳ τε πολλάκις ἀπχορθεύουσι, καὶ τοῖς κάμνουσι μηνύουσι θάνατον. Τίνος ἐνεκεν;

non nisi expiatis longa pœnitentia delictis resipiscentes absolvebat. Negatam esse alicubi et aliquando reconciliationem, vel in ipso mortis articulo, consistit ex D. Cypriano epist. 52, ad Antonianum; ex concilio Arelatensi I, canone ultimo; ex Innocentio I, epis. 3, ad Exsuperium Tolosanum cap. 2. Et id quidem in usu erat, non quod Novatiani delictis acquieverint, sed ne ecclesiastica disciplina laberetur. Non desperatione indulgentiæ, sed rigore disciplinæ, ut in simili causa loquitur Augustinus epist. 50. Quod secundo loco asserimus, liquet ex Gregorio Nysseno *Epistola canonica ad Letoium*, cap. 1; ex concilio Carthaginiensi IV, can. 76 et 77; ex concilio Arausicano I, can. 3; ex concilio Epaonensi, can. 56, sed in primis ex concilio Illiberitano, can. 1 et 2, quibus quidem Eucharistia in vitæ exitu denegatur, sed non absolutio interdicitur. De eo quod tertio loco pronuntiamus, nemo dubitaverit, qui historiam ecclesiasticam saltem a limine salutaverit, et vel semel tot canones pœnitentiales, quorum celeberrimus in antiqua Ecclesia usus fuit, inspexerit. Sed ex ipsis hæresibus in Ecclesia exortis antiquæ disciplinæ rigor elucet: nisi enim hunc nimis producere et ampliare voluissent, non adeo desipisset Montanus, et ejus asseclæ Tertullianus; non adeo Novatianus delirasset; non adeo Donatistæ insanavissent; non exiti de schisma Lucifer Calaritanus excitasset.

ὅστε ποιῆσαι προσδεκτικωτέρους αὐτούς, καὶ μηδὲν τοι τέως ἐξ ἀγνοίας πάθωσιν ἀπροσδόκητον. Εἰ δὲ καὶ ἀταξία τούτους ἴδωσι καὶ ἀδιαφορία χρωμέ- νους περὶ τὴν διαίταν, τί χρῆ καὶ λέγειν; εἴτε πόρρω ποιούσιν αὐτούς ὡς ἰδιοβρύθμους ὄντας, καὶ μὴ κεχρησθαι παιθομένους ταῖς ἰατρικαῖς παραδό- σεσι. Πόρρω δὲ ποιούσιν, ἵνα μὴ καὶ μῶμος αὐτοῖς ἐπιθίη, ὅτε δὴ καχοτέχνους οὔσι καὶ πονηρὸν ἐκ τούτου κτήσαιντο ὄνομα. Διὰ τι τοῦτο καὶ ἐὰν τοῖς αὐτοῖς ἐπιταίη τις βαρεία μὲν νόσῳ κάτοχος ὢν, ἀναγκάζων δὲ ἡμέλως αὐτοῦς οὐ καιρῶ δέοντι κερᾶ- σαί τι φάρμακον αὐτῶ, οὐ μόνον οὐδέχονται τὴν αἴτησιν εὐμενῶς, ἀλλὰ καὶ ὡς μερηνότα τοῦτον ἀποδιώκουσιν· εἰ γὰρ καὶ συγκαταβαίνουσιν ἔστιν ὅτε τῶ κάμνοντι καὶ πρᾶμυθίας αὐτὸν ἀξιούσιν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοσούτων, ὥστε καὶ φονέω, ὄνομα δέ- χεσθαι διὰ γε τὴν ἐκείνου ἀκαιρον αἴτησιν. Ὅτι δὲ τὸ σωτήριον φάρμακον ὀλέθριον οἶδε ποιεῖν ὁ μὴ προσήκων καιρῶς, ὁ σοφὸς ἐκείνος ἐδειξεν οὕτως εἰπὼν· Ἄκαρπὴ ἐν μὲν ὑγείῃ νοῦσον ἤνεγκεν· ἐν δὲ νοσῶσθ θάνατον.

Εἰ δὲ τοιαύτη καὶ τοσούτη πρόσεισι τοῖς τῶν σωμάτων ἡμῶν ἰατροῖς ἀκριθεία, καὶ γὰρ οὐδέποτε συγκαταβαίνουσιν οὔτοι τοῖς κάμνουσιν, ἐνθα προ- φανῆς ὑπάρχει ὁ κίνδυνος· πολλῶ μᾶλλον οἱ τῶν ψυχικῶν παθῶν ἰατροὶ καὶ ἀκριθείας ἀνθίστανται, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ πνεύματος τοὺς κακῶς ἔχοντας διαιτήσουσι. Καὶ οὕτως μὲν τῶν σωματικῶν παθῶν ἰατροὶ καὶ φρονούσι πάντα καὶ πράττουσι κατὰ τε τοὺς νόμους τοὺς ἰατρικοὺς, καὶ ταῦτα, σῶμα θεραπεύειν ἀγωνιζόμενοι, πολλῶ καταδεέτε- ρον ἢ τῆς ψυχῆς· ὁ δὲ κτηδεμῶν ἡμῶν καὶ Σωτήρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀριθμώτερον ἐδειξε εἴτε χρῆ συγκαταβαίνειν ἀνθρωπίνους θελήμασιν, εἴτε καὶ μὴ. Ἐφθασε γὰρ ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ τάδε πρὸς τοὺς ἄλλους εἰπὼν. Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε τὸ αἷμα αὐ- τοῦ, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς· καὶ τῆνικαὶτα πολλοὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἀπῆλθον εἰς τὰ ὑπίσω καὶ οὐκ ἔτι περιεπάτουσιν μετ' αὐτοῦ λέγοντες· Ὁ λόγος οὗτος σκληρὸς ἐστὶ· τίς δύναται ἀκούειν αὐτοῦ; Καὶ οὕτω μὲν ἐκαίνοι· τί δὲ ὁ Σω- τήρ ἡμῶν ἐπὶ τούτοις; Οὔτε τὸν λόγον πρὸς τὸ μα- λ. κώτερον ἔστρεψεν, οὔτε τῶν ἀποπηδώντων ὄλωσεν ἐρρόντισεν· ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτοῦς ὑπάγειν, ὡς ὁ θεη- γόρας Ἰωάννης φησί. Τοῦτο δὲ πάντως ἐποίησεν, οἷον οἱ σωτηρίως ἐκείνους οὐκ ἤθελε τυχεῖν, ἀλλ'

(13) Scribit Plinius lib. xix, cap. 1, inscriptum infelicis cujusdam monumento, turba se medicorum perisse; Archagathum vero medicum Peloponnesum, qui Romam anno U. C. 535 venit, a sevitia secundi urenlisque, Carnificem fuisse vocatum. De medicis Græcis Cato : *Jurarunt inter se Barbaros necare omnes medicina.* Homicidæ quidem passim medici audiunt, Plinius loco laudato : *Discunt periculis nostris, et per experimenta mortes agunt, medicoque tantum hominem occidisse summa impunitas est.* Hinc de Themisone Juvenalis :

Quot Themison ægros autumnis occiderit uno.

* Joann. vi, 54. * 1. 13. 61.

A in tuenda sanitate in posterum cautiore efficiant, et ita nihil eis ignorantibus inopinum officiat. Quod si eos in victu nullum servare ordinem, et promiscue quidvis edere aut bibere viderint, quid opus est verbis? Ab iis visendis abstinent, ut qui ad suos ipsorum numeros vivant, et auxilia medica usurpare negligant. Ideo autem se ab illis remouent, ne qua labe ignominie inurantur, quasi artem male didicerint, et inde nomen eorum in contemptu ponatur. Quocirca si quis etiam ad eos accesserit, difficili morbo impeditus, et eos quam tempore parum opportuno medicamentum sibi componere urgeat, non solum precibus ejus benevole non adiuuant, verum etiam ut amentem repellant. Etsi enim nonnunquam indulgeant ægro- tanti, eumque consolatione deliniant, non tamen eo usque id faciunt, ut propter intemperantiam ejus petitionem homicidæ (13) audire velint. Salutarem porro medicinam pestiferam posse reddi, si alio tempore fiat, sapiens ille docuit his verbis : *Intemperantia in sanitate morbum, in morbo mortem attulit* (14).

Jam si talis ac tanta diligentia a corporum medi- cis præstatur (neque enim unquam indulgent ægro- tis, ubi mentis tum periculum cernunt), multo magis morborum ad animam pertinentium medici et curam præcipuam suscipiant, et secundum leges spiritus male habentium dietam moderabuntur. Sic igitur corporeis affectibus medentes et curant et faciunt omnia ex medicinæ præceptis, idque et corpus, quod multis partibus animæ est inferius, ad sanitatem suo labore perducant. Curator au- tem et Salvator noster Jesus Christus præclarior ostendit, non voluntatibus humanis condescendere oporteat, necne. Dixit enim : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Tum vero multi discipulorum ejus abi-erant retro, nec ampliùs ambu- labant eum eo, dicentes, *Durus est hic sermo; et quis potest illum audire*? Atque illi quidem hoc modo. Quid ad hæc Salvator noster? neque mollius quidpiam locutus est; et se deserentes nihil curavit penitus, sed eos abire sivit, ut divinus Joannes ait. Hoc autem fecit utique, non quod eos salutem adipisci nollit, verum quod, cum tali me- dicina indigerent, nec intelligerent, nec magistro obedire didicissent, retro abire pro ipsorum arbi- trio permissi sunt.

Lex Attica, de qua Antiphon oral. xii, medicum, si ægrum interfecisset, insontem judicabat.

(14) Divus Augustinus memorie prodidit, cum quidam ægrotus pharmaco, quod medicus dederat, sumpto convaluisset, evenisse ut, cum aliquanto post in eundem morbum incidisset, ad idem reme- dium, inconsulto medico, confugeret. Miranti au- tem quod morbo non levaretur, medicum respon- disse, idem quidem pharmaco, sed non a se da- tum, ab ægrotato sum, tum fuisse; atque ita insinua- vit medicorum esse dare pharmaca, qui norant quando et quomodo danda sint.

ὅτι τοιαύτης ἰατρείας δεόμενοι, καὶ μὴ συνιέντες, μηδὲ διδασκάλῳ πείθεσθαι μεμαθηκότες, ἀπελθεῖν εἰς τὰ δαίω, καθὼς ἤρετίσθησαν συνεχωρήθησαν.

Infigere autem nos ista medicina, constat omni-
mo his. Postquam enim malorum multorum machi-
nator draco ille a principio exitium nobis in os im-
misit. vicissim curatio per os excogitata, et in-
venta est. Hoc enim non sensu etiam Judæis Dominus
dixit: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et
biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vo-
bis. Quid ita? Quoniam serpentis, quem mente
percipimus, veneno ante tempus mortui estis. Quod
cum ita sit, de cætero præpurgatione opus est. Novit
enim probe sanctitas tua, et jam volentes antidotum
recipere, eo non similiter et fortuito uti, priusquam
videlicet malignis humoribus, a vitiosa victus
ratione collectis sese purgaverint: sed attenuantur et
purgantur ante, et sic demum pharmacum accipiunt.
Quod sine dubio ideo faciunt, ne pro pharmaco utili
noxium accipiatur. Quare sacrum gustare calicem nihil
prodest, nisi prius bene purgatus sit¹. Hæc porro
dicimus, non ut nos in desperationem abiciamus, verum
ut modos potius ac rationes doceamus per quas vita et
mors inveni solet. Quod si affirmarem, etiam
ejectis humoribus vitiosis, et inde nobis aptitudine
concordata, nondum permitti nos sacro poculo frui,
tum sequeretur ut desperandum esset. Quod si
nihil est hujusmodi, et qui accedit, tantummodo
discit quomodo accedendum sit, ne inde mortem
pro vita lucratur (nam juxta beatum Paulum *ideo
inter nos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt
multi*²) qualis est ista desperatio? Imo potius sa-
lutaris concipienda spes, quam veritatis cognitio
parit.*

Quam ob causam vigilandum est. Quantum enim
habet boni ejus quo facto opus est agnitio, tantum
contra habet mali ejus quod conducibile est igno-
ratio. Reputa enim tecum, non paucos infirmorum
adisse mortis periculum, quia cum in medicos in-
exercitatos incidissent, congruentia morbo reme-
dia non sunt adepti. Quod si isthuc ita se habet,
nulli rei parcere æquum videretur, si quid po-
tius tum ipsi male valenti, tum pharmaca mini-
stranti manifeste periculum imminet. Ac si pla-
cet, admonitionem susculpta, qua Basilus Magnus
sacerdotem unumquemque compellat, in hac
verba: *Vide ne paveas hominem, ad lapsum et de-
lictum tuum, neve tradas Filium Dei in manus in-
dignorum. Ne reverere quemquam gloriosum terræ
in hora illa, et ut paucis comprehendam, quibus sacri
canones excludunt, ne illos fac participes. Insuper
et Joannem aurea fundentem flumina divina dona
ministrantes sic affatum constat: Si enim consilii
pessimitæ consueveris, hujus mensæ eum participem
sacri permiseritis, sanguis ejus de manibus vestris*

Ὅτι δὲ τοιαύτης ἰατρείας ἐχρήζομεν, ὁμολογεῖ-
ται τοῦτο παντάπασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πολυμήχανος
δράκων διὰ στόματος ἡμῶν ἀρχῆθεν ἐνήκε τὸν βλε-
θρον, διὰ στόματος αὐθις καὶ τὰ τῆς θεραπείας
ἐπινενόηται. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ πρὸς Ἰουδαίους ὁ
Κύριος ἔλεγεν· Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ
υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε
ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι τῷ τοῦ νοητοῦ
δρεως ἰῶ νεκρωθῆναι πρὸ χρόνων ἐφθάκετε. Εἰ δὲ
ταῦτα οὕτως ἔχει, προκαθάρτεως ἀνάγκη λαβόν·
οἶδε γὰρ ἀκριβῶς ἡ σὴ δαιμόνης ὅτι καὶ οἱ θέλοντες
λαβεῖν ἀντίδοτον οὐχ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τῷ φαρ-
μάκῳ χέχρηται· πρὶν ἢ δηλαδὴ τοὺς ἀπὸ μοχθη-
ρᾶς διαίτης ἐπισυναχθέντας οὐκ ἀγαθοὺς χυμοὺς
ἐκ αἱμάτων, ἀλλὰ προλεπτύνονται, καὶ τότε τῷ
φάρμακον δέχονται. Τοῦτο δὲ ποιῶσι πάντως ἵνα
μὴ ἀντὶ χρηστοῦ φαρμάκου δηλητήριος ἢ ἀντίδοτος
εὗρεθῆσεται. Οὐκοῦν ἀσύμφορὸν ἔστι τοῖς μὴ φθά-
σαι προκαθαρθῆναι καλῶς τῆς ἱερᾶς ἀπογεύσεσθαι
κύλικος. Ταῦτα δὲ λέγομεν οὐχ ἵνα ρίψωσιν ἑαυτοὺς
εἰς ἀπόγνωσιν, ἀλλ' ἵνα τοὺς τρόπους διδάξωμεν
μᾶλλον, δι' ὧν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος ἐπιφέρεσθαι
εἴωθε. Εἰ μὲν οὖν ἐλέγομεν ὅτι καὶ μετὰ τὸ καινῶ-
σαι τοὺς οὐκ ἀγαθοὺς χυμοὺς, ἐντεῦθεν ἐπιτηδείους
ἑαυτοὺς ἀποκαταστήσαι τοῦ ποτηρίου καταπολαύειν
οὐ συγχωρούμεθα, τότε χῆραν ὁμολογουμένως εἶχε
τὰ τῆς ἀπογνώσεως· εἰ δὲ τοιούτον μὲν οὐκ ἔστιν
οὐδὲν, μαθάνει δὲ μόνον ὁ προσερχόμενος ὅπως δεῖ
προσερχεσθαι, καὶ ἵνα μὴ θάνατος αὐτῷ μᾶλλον
ἀντὶ ζωῆς εἴη τὸ κέρδος ἐκείθεν, κατὰ γὰρ τὸν μα-
κάριον Παῦλον διὰ τοῦτο ἐν ἡμῶν πολλοὶ ἀσθε-
νεῖς τε καὶ ἀβρωστοὶ, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί·
ποῖα τούτων ἀπόγνωσις, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον σωτηρίας
ἐλπίς, ἣν ἡ τῆς ἀληθείας ἐπιφέρει ἐπίγνωσις;

Προσέχειν οὖν ἐπὶ τούτοις δεῖται. Ὅσον γὰρ ἀγα-
θῶν ἢ τοῦ δαιμότος εὗρεσις, τοσοῦτον αὐθις κακῶν
ἢ τοῦ συμφέροντος ἀγνοία. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τῶν
ἡβρωστηκότων οὐκ ὀλίγοι θανάτῳ περιπεσεῖν ἐκιν-
δύνευσαν, ἐπειδὴ κακοτέχνους ἐγκύρσαντες ἰατροῖς
φάρμακα τῇ νόσῳ κατάλληλα οὐκ ἐδέξαντο. Εἰ δὲ
ταῦτα οὕτως ἔχει, φείδεσθαι τίνος οὐχ ὄσιον, εἴ γε
προφανῶς ὑπάρχει καὶ μᾶλλον ὁ κίνδυνος αὐτῷ τε
τῷ κακῶς ἔχοντι, καὶ τῷ τὰ φάρμακα ἐπιφέροντι.
Καὶ εἰ βούλει, τῇ πραινέσει πρόσχευς ἦν ὁ μέγας
Βασιλεὺς Ἰσραὴλ παντὶ παραινεῖ λέγων· Ὅρα μὴ
πτοηθῆς ἀνθρώπον εἰς πτώσιν σου· μὴ παρὰ δὸς
τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἰς χεῖρας ἀναξίων· μὴ ἐντρι-
πῆς τινα τῶν ἐνδόξων τῆς γῆς ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ·
καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ὅς οἱ θεοὶ κανόνες οὐκ ἐπιτρέ-
πουσι μὴ μεταδίδου· καὶ γὰρ ὡς ἐθνικοὶ εὐλογίσθη-
σαν· εἰ δὲ μὴ ἐπιστρέψουσι, καὶ αὐτοῖς οὐαί, καὶ με-
ταδιδούσιν αὐτοῖς. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοισι καὶ ὁ
χρυσόβροχῶν Ἰωάννης οὕτως εὐρηται τοῖς τὰ θεῖα
μεταχειριζομένοις δῶρα λέγων· Εἰ γὰρ συνειδύ-
τες τινὲς πονηρίαν συγχωρήσετε ταύτης μετὰ

¹ 1 Cor. xi. ² Ibid.

σχῆν κῆς τραπέζης; τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῶν χειρῶν ἂν
 ὑμῶν ζητηθήσεται. Κἂν στρατηγὸς προσίη λοι-
 πόν, κἂν ὑπαρχος, κἂν αὐτὸς ὁ τὸ διαδήμα πε-
 ρικείμενος, ἀναξίως δὲ προσίη, κώλυσον. Μεί-
 ζονα ἐκεῖνου τὴν ἐξουσίαν ἔχεις.

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, συγκαταβαίνειν, ὡς οἶ-
 μαί, οὐκ εὐλογον, ἐνθα ψυχικὸς ὑπάρχει καὶ μᾶλλον
 ὁ κίνδυνος· ἀλλ' ἐπιφέρειν ἐκεῖτε τὰ φάρμακα κατὰ
 γε τοὺς νόμους τοῦ πνεύματος, εἴγε καὶ μᾶλλον
 εὐπειθεῦσιν οἱ κάμνοντες. Εἰ δὲ σκληροὶ τινες οὔ-
 ται καὶ ἰδιόρρυθμοὶ ὄντες ἀπαρέσκοντα τῇ θει-
 κείᾳ, δυσὸν ἐπὶ τοῦτοις θάτερον· ἢ διορθοῦσθαι κατὰ
 μικρὸν αὐτοῦ, ἢ τῶν τοιούτων ἀφίστασθαι τέλειον.
 Ἐπὶ δὲ ἀπειθεῖ λαῶ καὶ ἀντιλέγοντι, καθά φησιν
 ὁ μέγας Βασιλεὺς, ἐκεῖνο χρῆ λέγειν τῷ· Σώζων
 σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν. Βαρῶς μὲν οὖν ὁ λόγος
 οὗτος εἶναι δοκεῖ καὶ σκληρὸς καὶ ἀπότομος, ἀλλ'
 οὐ πᾶσιν ἀπλῶς, ἐκεῖνοι; δὲ μᾶλλον ὅσοι κατὰ Χρι-
 στὸν ἐθέλουσι ζῆν τὸν οὕτω λέγοντα· Ὁ ζυγὸς μου
 χρηστὸς ἐστὶ καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν. Εἴ-
 περ οὖν ἐλαφρὰ τὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐντάλματα,
 τί ποιήσομεν ἡμεῖς, εἴγε τῇ οἰκειᾷ βραθυμίᾳ βαρέα
 ταῦτα ποιούμεεν καὶ φορτικά; μὴδὲ τοῦτο κἂν ἐν-
 νοῆσαι δυνηθέντες ὅτι τῇ μὲν λατρῷ τῶν σωματικῶν
 παθῶν ἐν οὐδενὶ ἀντιλέγομεν, ἀλλὰ καὶ ὀδύνας ἐαυ-
 τοῦς ὑποβάλλομεν καὶ πικρῶν ἀνεχόμεθα πόσεων,
 καὶ σιδήριον ἐκπυρωθὲν κατὰ στομάχου δεχόμεθα,
 καὶ ἄλλα δὲ τοιαῦτα καρτεροῦμεν πολλὰ διὰ γε τὴν
 θεραπείαν τοῦ σώματος· τῇ δὲ πνευματικῇ ἡμῶν
 λατρῷ οὐδαμῶς ὑποκείσθαι καταδεχόμεθα· παντά-
 πασι δὲ τὰ ἐκείνου περιεργαζόμεθα, βαρῶν αὐτὸν
 εἶναι τοῖς ἐπιτιμίοις λέγοντες καὶ σοβαρὸν αὔθει ἐν
 ὀμίλιας καὶ φορτικόν, μὴ λογιζόμενοι καθ' ἑαυτοῦς
 ὅτι κατὰ τὰ προσόντα ἡμῶν πάθη καὶ τὰς ἐμπλά-
 στρους ὀφείλομεν θέγεσθαι. Ὅτι μὲν γὰρ ὀφελεῖν
 οἶδα καὶ τὸ συγκαταβαίνειν ἐνίοτε, τοῦτο καὶ ἡμῶν
 ὁμολογεῖται, πλὴν οὐκ ἐπὶ πᾶσι καὶ διὰ πάντων τὸ
 ὀφελίμον, ὅτι μὴ τῆς αὐτῆς ἕξεως ὑπάρχουσιν ἅ-
 παντες. Ἰπῶ μὲν γὰρ ἐτοίμως ἔχοντι καὶ ὑπαίκειν
 ἔστιν ὅτε καὶ ὑποστρέφειν, ἡνίκα καιρὸς, συμφέρει
 πάντως ἢ συγκατάβασις, ἐπὶ πλεόν γὰρ τὸν τοιού-
 τον ἐφέλκεται καὶ βραδίως τῷ τοῦ πνεύματος ὑπο-
 βάλλει ζυγῷ· τῷ δὲ ἰδιόρρυθμῳ καὶ ἀνυποστρέφῳ
 καὶ πρὸς γε τὰ φάρμακα παντάπασι ἀτρώως ἔχοντι
 καὶ λίαν ἐστὶ τῷ συγκαταβαίνειν ἀσύμφορον. Περ-
 σῶσθαι γὰρ ἐπὶ πλεόν ποιεῖ καὶ κατολισθαίνειν
 αὐτόν. Ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ποτὲ μὲν ἔλε-
 γεν, Ἴνα μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς, βάλλε ἀγ-
 κιστρον εἰς τὴν θάλασσαν· ποτὲ δὲ τῶν σκανδά-
 λίων ὑπερορῶν ἔλεγε, Φυτεῖα ἦν οὐκ ἐρύττευσεν ὁ
 Πατήρ μου οὐράριος ἐκρίζωθήσεται. Ἐπειδὴ γὰρ

A requiretur. Sive ergo dux accesserit, sive praefectus,
 sive ipse diademate cinctus, indigne autem accesse-
 rit, prohibe; majorem illo potestatem obtines.

His positis, non est, opinor, consentaneum conde-
 scendere, ubi potius animæ periculum est; sed
 adhibendam illic medicinam, secundum leges spi-
 ritus, si modo etiam obtemperent ægroti. Sin au-
 tem præfati, et suo ipsorum se arbitrato regentes,
 curationem ægre sustinent, alterum e duobus in his
 faciendum, ut vel pedetentim emendentur, vel om-
 nino (15) deserantur. Nam super populo incredulo
 et contradicente, ut ait magnus Basilus, illud di-
 cendum, *Servans serva animam tuam*. Molesta
 quidem apparet hæc oratio, et dura, et severa; at
 non omnibus prorsus, verum illis magis, qui secun-
 dum Christum nolunt vivere, ita dicentem: *Ju-
 gum meum suave, et onus meum leve*¹. Si ergo
 levia sunt Salvatoris nostri mandata, quid faciemus
 nos qui ea per nostram segnitie u gravia et odiosa
 reddimus? Nec istuc saltem cogitare possumus,
 nos medicis corporum nusquam repugnare. Quin
 doloribus nos ipsos subjicimus, et amaras potiones
 patienter haurimus, et cauterium in cervicibus
 perferimus et alia hujus generis, propter curatio-
 nem corporis multa toleramus; spirituali vero
 medico nostrâ neutiquam subdi volumus, omnibus
 modis res ejus curiose perscrutantes; dictitantes
 cum pœnis infligendis rigidum; rursus in congres-
 sibus arrogantem et insolentem esse; non viden-
 tes, secundum ulcera quibus laboramus, emplastra
 quoque nobis imponenda. Scio enim aliquando
 utile esse condescendere, hoc inquam, nos quoque
 confitemur. Verumtamen non in singulis, et per
 omnia utile est, quoniam nec ejusdem habitus
 sunt omnes. Nam qui promptus est, et cedere ali-
 quando, et referre pedem, quando id tempus postu-
 lat, huic plane conducit condescensio, talem
 quippe trahit amplius, et facile jugo spiritus sub-
 jicit. At pro sua libidine viventi, et retrogredi
 minime volenti, et pharmaca penitus aversanti, ei
 condescensio multum incommodat. Facit enim am-
 plius transversum agi et labi. Ob hoc enim Domi-
 nus dixit², *Ut autem non scandalizemus eos, ac-
 cipe hamum, et vade in mare; nunc autem scan-
 dalum floccipendens, inquit, Plantatio, quam non
 plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur*³. De-
 monstravit namque hinc et prodesse, et non prode-
 esse frequenter condescensionem. Quare et eos
 qui immerito in eo offendebantur parvi faciens,

¹ Math. xi, 50. ² Math. xvii, 26. ³ Math. xv, 13.

(15) Alter tamen censuit Philo, qui libro *De sa-
 crificio Abelis et Caini*, scripsit: *Conandum est
 ut e iam certo peridendos a suis vicis se veniens quan-
 tum possunt, imitando bonos medicos, qui quoniam
 visis videntur haud posse vitios a se servari, tamen li-
 beriter omnem curationem admittunt, ne perierint*

*negligentiam videatur res non successisse ex senten-
 tia. Ceterum memoria proditum est D. Benedictum,
 cum monachos salutaribus monitis mirime paren-
 tes asphæret, et de eorum concordatione despera-
 ret, eos reliquisse. Vide Gregorium Magnum *Dialog.*
 ii, cap. 5.*

„Sebat: *Plantatio suam non plantavit Pater meus, A* εντεῦθεν ὅτι συμφέρει καὶ οὐ συμφέρει πολλάκις συγ-
cradicabitur. καταδάσει. Ἐφ' ᾧ καὶ τῶν οὐκ εὐλόγως ἐπ' αὐτῷ
 σκανδαλιζομένων ὑπερορῶν ἔλεγε· *Φυτεία ἦν οὐκ*
ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ἐκρίζωθήσεται.

His de causis caute agendum est. Si enim me-
 dicus corporalis non consuevit tractare morbum
 alio quocumque modo, sed tantum ex decretis me-
 dicorum, quamvis interdum ægrotus irascatur;
 quanto magis spirituales medicum, humanis cu-
 piditatibus condescendere non oportet; siquidem
 de ejusdem manibus in primis eorum sanguis re-
 quiretur, qui ex negligentia illius perniciem
 animæ incurreret? Aut igitur ut nosti medere,
 aut linguam contine omnino, præsertim si ægroti
 adhibita medicamenta indignantur. Tunc enim
 non de tuis, sed de ipsorummet manibus eorum
 sanguis requiretur. Audi quid per Ezechielem di-
 cat Deus. *Si speculator excinerit tuba, et significa-*
verit populo, et audierit audiens vocem tubæ, et ir-
ruerit triumphæa, et comprehenderit eum, sanguis
ejus in capite ejus erit, quia vocem tubæ audivit, et
non se custodivit. Hæc ex paucis multa, plura
 enim per angustias temporis non licuit.

EPISTOLA II.

Ad venerabilem in primis monachum dominum Joan-
nem (16) Smeniotam. (17) Utrum audierit sint
dicentes, hominem a principio caducum corpus
habuisse; et passionibus, sive incommodis naturali-
bus, etiam ante transgressionem obnoxium fuisse;
cibumque sensibilem in paradiso adhibuisse; et
lignum scientiæ, ficum existisse.

Primum (18) quidem hominem illum ab interitu
 et corruptione initio liberum, post prolapsionem
 in peccatum, morte damnatum esse, ante alios
 sapiens Salomon docuit in libro Sapientiæ ad
 verbum ita loquens: *Deus mortem non fecit:*
sed in incorruptione creavit hominem, ad imaginem
propriæ æternitatis fecit illum; invidia autem dia-
boli mors intravit in orbem terrarum. Si igitur
 Deus hominem in incorruptione condidit, ad simili-
 tudinem æternitatis suæ, quoniam tandem modo
 corruptioni et mortalitati subjectum asseremus,
 idque cum Deus, ut audisti, mortem ab initio non
 fecerit? Nam si dicimus corpus illud Adami cor-
 ruptioni aliquo modo obnoxium fuisse, nihil aliud
 dicimus, quam corruptionem et mortem tunc a
 Deo dominatum in nos habuisse. Atqui aliter, ali-
 ter inquam res est; quousam, ut jam dicebamus,
 Deus non mortem fecit. Quocirca de hoc dubitare

¹ Ezech. xxxiii, 6. ² Sap. ii, 23.

(16) Faisus est Pontanus appellando Joannem,
 quem Maximum dicere debuerat, ut habet codex
 Cæsareus Theol. clxx apud Lambecium lib. iv Com.
 Quis autem sit hic Maximus Smeniotas ignoro
 prorsus, et an idem sit cum Maximo illo monacho,
 qui Questiones sacras miscellaneas ad Nicephorum
 Magnæ ecclesiæ CP. charophylaceum scripsit, de
 quo agit Lambecius lib. vi Comment., cod. jurid.

(*) Eodem Pontano interprete.

Προσέχειν οὖν ἐπὶ τούτοις δεξιόν. Εἰ γὰρ ὁ τῶν
 σωματικῶν παθῶν ἰατρὸς οὐκ εἴωθε τὰ τῆς νόσου
 μεταχειρίζεσθαι καθ' οἷον δὴ τινα τρόπον ἕτερον ἢ
 μὴ γὰρ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ ἰατρικοῦ, εἰ καὶ βα-
 ρυαλγῶν ἐνδοτε ὁ νοστῶν ἀπαρέσκεται, πολλῷ μάλ-
 λον τὸν πνευματικὸν ἰατρὸν οὐ χρὴ συγκαταβαίνειν
 ἀνθρωπίνους θελήμασιν· εἴγε καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν
 χειρῶν αὐτοῦ ζητηθήσεται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐξ ἀμε-
 λείας ψυχικῶ περιπεσόντων θανάτῳ. Ἡ τὴν γλῶσ-
 σαν ἔπεχε τέλειον, εἰ γὰρ καὶ μᾶλλον οἱ κάμνοντες
 ἐπαγόμενα φάρμακα παντάπασιν ἀποστρέφονται·
 τῆνικαῦτα γὰρ οὐκ ἀπὸ τῶν αὐτῶν χειρῶν, ἀλλ' ἐξ
 ἐκείνων αὐτῶν τὸ αἷμα αὐτῶν ἐκζητηθήσεται. Καὶ
 ἄκουε τί φησι διὰ Ἐζεκιήλ ὁ Θεός· Ἐάν ὁ σκοπιὸς
 σαλπίσση τῇ σάλπιγγι καὶ σημανεῖ τῷ λαῷ, καὶ
 ἀκούσῃ ὁ ἀκούων τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος,
 καὶ μὴ φυλάξῃται, καὶ ἐπέλθῃ ἡ ῥομφαία καὶ
 καταλάβῃ αὐτὸν, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς
 ἔσται· ὅτι τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος ἀκούσας
 οὐκ ἐφυλάξατο. Ταῦτα ἐκ πολλῶν ὀλίγη, κλείω καὶ
 γὰρ ὁ καιρὸς λέγειν οὐ συγχωρεῖ.

EPISTOLAE II B.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρίῳ Μαξίμῳ τῷ Σμε-
 νιώτῃ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι
 πρόσκαιρον εἶχε τὸ σῶμα κατ' ἀρχῆς ὁ ἄνθρω-
 πος, καὶ ὅτι φυσικοῖς ὑπέκειτο καὶ πρὸ τῆς
 παραβάσεως πάθει, καὶ ὅτι βρώσιν αἰσθητὴν
 ἐν παραδείσῳ ἤσθη· καὶ ὅτι σπυκὴ τὸ ξύλον
 τῆς γνώσεως ἦν, ὡς ἐκεῖνοι φασί.

Ὅτι γὰρ οὖν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος θανά-
 του καὶ φθορᾶς ὑπέριπτος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, θάνατος δὲ
 κατεκρίθη μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑπέπεσε, πρὸ τῶν
 ἄλλων ὁ σοφὸς ἐδειξεν Σολομῶν ἐν τῇ Σοφίᾳ αὐτοῦ
 κατὰ λέξιν οὕτως εἰπὼν· Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ
 ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπ' ἀφθαρσία τὸν ἄνθρωπον
 ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀιδιότητος αὐτοῦ· φθόρω
 δὲ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσηλ-
 θεν. Εἶπερ οὖν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀφθαρσία τὸν ἄνθρωπον
 ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀιδιότητος αὐτοῦ, πῶς αὐτὸν
 εἴπωμεν ὄλωσ' ὑποκείσθαι φθορᾶ καὶ θνητότητι;
 καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ θάνατον, ὡς εἴρηται, μὴ ποιή-
 σαντος ἀπ' ἀρχῆς. Εἰ γὰρ εἴπωμεν ὅτι τὸ σῶμα τοῦ
 Ἀδάμ ἐκείνου καὶ φθορᾶ κατὰ τινα τρόπον ὑπέ-
 κειτο, οὐδὲν τι κριστώμεν ἕτερον ἢ ὅτι παρὰ Θεοῦ
 τῆνικαῦτα τὸ κατάρχειν ἡμῶν ἔσχε ἢ τὴν φθορὰ καὶ
 ὁ θάνατος. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν· ὅτι
 μηδὲ θανάτου, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, ποιητῆς ὁ

XVII. In codice Riccardiano deest Joannes et Ma-
 ximus, tantumque habetur: Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ
 κυρίῳ τῷ Σμενιώτῃ.

(17) In aliis duobus codicibus harum Epistolaru-
 rum mss. Cæsareis pro Μαξίμῳ τῷ Σμενιώτῃ legi-
 tur Μιξίμῳ τῷ Ἀσμενιώτῃ.

(18) Hæc eadem disputat Glycas part. i Anac-
 ubi dissertatio hæc prope integra habetur.

Θεός· ἀμφιβάλλειν γὰρ ἐπὶ τούτοις οὐχ ὄσιον. Εἰ γὰρ, ὡς ἐκεῖνοι φασί, θνητὸς ὑπῆρχε καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως ὁ πρῶτος Ἀδάμ, πότε λοιπὸν ἐδέξατο τοῦ θανάτου τὰ ἐπιτίμια; πότε δὲ καὶ τοὺς δερματίνους ἠμφιέσατο χιτῶνας, εἴπερ ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ θνητὸς κατ' ἀρχάς; Διὰ τί καὶ φύλλα συκῆς ἐβράπται, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεσθαι ἤθελεν; εἰ μὴ γε θεώσεως ἐλπίδι δελεασθεὶς ἀφηρέθη τε τὴν πρώτην στολήν, καὶ θνητὸς ἐξ ἀθανάτου παραχρῆμα ἐγένετο. Καὶ ἀκούε τί φησὶν ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Περὶ τούτων γὰρ καὶ οὕτως οὕτω πού λέγων εὖρηται· Κατ' ἀρχάς ὁ παμπόνηρος ἐλπίδα θεώσεως ἐνέσπειρε τῷ Ἀδάμ, καὶ οὕτως αὐτὴν εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον. Εἰπάτωσαν οὖν πρὸ πρότερον ὄντα καὶ πόθεν αὐτὸν εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον, ἢ πάντως ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἀθανασίας ἣν εἶχε πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς. Διὰ παρακοῆς λοιπὸν ὁ γενάρχης ὑπέπεσε καὶ φοβῶ καὶ θνητότητι· διὰ παρακοῆς ἐνδύσασθαι κατεκρίθη δερματίνους ἐκσίνους χιτῶνας· διὰ παρακοῆς ἡ ταλαιπώρος αὐτῆ καὶ πολυπαθῆς εἰσῆλθε διαγωγῆ. Ἐπειδὴ, γὰρ φησὶ, τοῦτο ἐποίησας, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἶγε θνητὸς ἐκτίσθη κατ' ἀρχάς ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἂν αὐτὸν ἀμαρτίσαντα θανάτῳ κατεδίκασεν ὁ Θεός. Πῶς γὰρ, εἶγε καὶ καταδίκης ἀνευ τοῦ θανάτου εἴωθε φησικῶς ἐπεσθαι τοῖς θνητοῖς; (ὁμοῦν ἄφες αὐτοῖς, εἶγε καὶ μᾶλλον ἐν Καρθαγένῃ (20) συστάσα ταῦτα οὐνεδος ἐπιθεβαιοὶ τὰ εἰρημέγα ἐν ἑκατοστῷ ἐνάτῳ κανόνι αὐτῆς οὕτω λέγου-

(19) Lud. Thomasinus tom. II *Theolog. Dogm.*, lib. 1, cap. 20, § 2: *Primus parens ubi a visione et fruitione Dei refrixit, non in corpus, sed in tunicas pelliceas, id est in corpus corruptibile et obliviosum precipitatus est, etc.* Glycas noster part. 1 *Annalium* ubi περὶ κρωθαισιῶς agit, secundum litteram accipit illud, *Induit eos tunicis pelliceis*. Postea vero pellicearum tunicarum nomine mortale corpus ἀλληγορικῶς intelligit. Ab Origenis tamen sententia longe recedit. Eadem enim part. 1 *Annal.* cum Chrysostomi verba de pellicis tunicis retulisset, eiusque rationem probasset, scripsit, *Ἐντεῦθεν οὖν ὁ κατάρτος Ὀριγένης ἀποπνιγόμενος φαίνεται μᾶλλον ἐν οἷς ἐκενολόγησεν σώματον τὸν Ἀδάμ. Quæ ratio Origenem illum execrabilem quasi suffocatum manifeste perimit, simulque vanam ipsius orationem, qua corporis expertem Adamum fecit. Macarius tamen M. gues serm. xvii in *Genesim* indoctos brutosque appellat eos qui censent, tunicas pelliceas tales vere fuisse; pertendit enim harum nomine significari corpus, post hoc omnis in peccatum lapsus, gravius ac crassius effectum; quæ quidem communis opinio fuit inter antiquos, sed rejecta et confutata a Clemente Alexandrino in hæretico Julio Cassiano, et post eum ab aliis; quare mirandum quod Origenes in eadem hæresi fuerit.*

(20) Veteres Græci Καρθαγένι dixissent. Sic Hispani novam Carthaginem Carthagenam appellant.

(21) Cælestius, Pelagii discipulus et auditor, inter alios errores quos sua cum præceptore docuit, et illum in primis præκινῶν, Adam mortalem factum, qui sive peccaret sive non peccaret, mortuus fuisset; peccatum Adæ ipsum solam læsisse, non genus humanum; præκινῶς qui nascuntur in eo statim esse in quo fuit Adam ante præκινῶν-
 τὴν Ἐπίσκοπος Ἰωάννης τοῦ ἐκείνου Καρθαγένῃ ἀρροῦν,

nefas. Etenim si quemadmodum illi volunt, etiam ante præκινῶν Adam primus homo mortalis erat, quid illi postea irrogatum mortis supplicium? quid pelliceam (19) indutus est tunicam, siquidem a primordio eum Deus mortalem procreaverat. Cur etiam folia ficus consuit: et Deum latere conatus es, si non divinitatis adipiscendæ spe illectus, primam stolam perdidit, et pro immortalis mortalis repente evasit? Accipe quod in rebus divinis egregie versatus Joannes Damascenus super hoc alieni scriptum reliquit: *Principio nequissimus ille diabolus spem consequendæ divinitatis Adamo iniecit, atque ita eum ad conditionem moriendi more animantium brutorum dejecit.* Doceant igitur isti, ubi prius cum esset, et unde ipsum ad interitum cum bestiis communem dejecerit. Ab sublimitate immortalitatis utique, qua ante mandatum ab se violatum præκινῶς erat. Per inobedientiam igitur generis nostri auctor ad corruptionem et necessitatem subeundæ mortis redactus, per inobedientiam ad induendam pelliceam illam tunicam damnatus est: per inobedientiam calamitosa hæc et variis exposita incommodis vita introivit. Ad enim: *Quia hoc fecisti, spinas, et tribulos terra pariet tibi.* Quid multa? S. primitus Adam ita fuit et conditus, non eum in peccato jam irretitum morte condemnasset Deus. Qui enim condemnasset? nam vel citra condemnationem mors mortales sequi consuevit. Quamobrem nihil tibi cum illis sit; præκινῶς quando Carthagine (21) congregata syn-

Uaque hæc aliaque perniciose ac virulenta dogmata disseminare ausus est. Hujus impietati Patres Africani ut obsisterent, varios conventus celebravere, quatuorque in primis Carthagine, quorum primus anno Christi 411 et insequenti, secundus 416, tertius denique, et quartus 418 coacti sunt. Horum conciliorum gesta interciderunt, et primi quidem vix fragmentum superest apud Augustinum lib. II *De gratia Christi et de peccato originali*. Secundi vero exstat tantum epistola synodalis ad Innocentium papam, et Innocenti ad eandem synodum rescriptum. Tertium et quartum, quorum meminit Augustinus epistola 115, alias 47, præκινῶς 19 canones plenarii, solida interiере. Hinc videri posset ignotum quot capita, vel quot canones in his synodis cusi fuerint, vel ad quam synodum canon hæc (19) a Glyca laudatus referendus sit, nisi jam ex codice Ecclesiæ Africanæ concilii plenarii esse constaret. Cæterum D. Augustinus citato libro II *De gratia*, et cap. 5 hæc habet inter alia ex synodo I: *Aurelius episcopus dixit: Rogo quid collegerim ego ex hujusmodi objectione, dico, Adam constitutus in paradiso, quod ante dicatur inextermabilis factus, postea post transgressionem præκινῶς factus sit corruptibilis. Hoc dicis, frater Pauline? Paulinus diaconus dixit: Hoc, Domine. Sed nonnullis visus est canon etiam quidam concilii Milevitani anno 416 ob eandem causam coacti ita concipi: *Placuit ergo omnibus episcopis qui fuerunt in hac sancta synodo, constituere hæc, quæ in presenti concilio definita sunt, ut quicumque dicit Adam primum hominem mortalem factum, ita ut sive peccaret, sive non peccaret, moreretur in corpore. hoc est, de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturæ, anathema sit.* Verum censent, ut inuimus, viri longe doctissimi celebres canones contra Pelagianos, quorum 109 a Glyca nostro laudatur, synodo*

nodus quæ dicta sunt confirmat; ejus illa verba canone centesimo nono leguntur: *Si quis dicit Adamum mortalem a Deo formatum, et non post peccatum corruptioni factum obnoxium, anathema esto.* Sic etiam, vir sanctissime, quotquot Adamum medium inter immortalitatem et mortalitatem constituunt, procul a vera ratione discedunt.

Quapropter tibi dubitandum non est. Etenim si Deus, cum produceret hominem, tunc illi dixisset: *Quo die comederitis de arbore, morte moriemini,* attulissent isti aliquid, qui principio mortalem eum simul et immortalem fuisse opinantur. Quia vero multo post ejus creationem mandatum dedit, unde et mors occasionem contra nos nacta est, (ait enim: *Si comederitis, morte moriemini*), curiosius indagare primum hominis conditionem prorsus non decebat eos qui sacram Scripturam interim legunt et perscrutantur, cum hinc perfecte scirent quali natura esset conditus qui secundum imaginem Dei scilicet factus esset. Patet enim, Deum manuum suarum figmentum honorare volentem, a primordiis statim atque ab ipso principio illud incorruptionis munere condecorasse. Atque huic universus sanctorum chorus astipulatur; nec tu fidem dictis non adhibe. Quoniam namque Deus hominem omnium terrenorum principem constituere voluit ob id (ut auream orationem fundens Joannes inquit) animæ essentiam illi largitus est, hinc ipsam etiam jugiter immortalem esse volens. Nam si hoc non fuisset, si animum mentis compotem a Deo Adamus non accepisset, nihil (22) erat futurus, juxta divinissimum Joannem: utpote formatus de pulvere, unde nimirum bestię quoque procreatę sunt.

Intellige igitur, o sacrum caput, ex multa bonitate Dei talibus munerantis, incorruptionem tunc Adamo, quem primum finxit, impertitam esse, et gratiam statim in ipso perfectam simul et omnibus numeris consummatam penitus fuisse. Alioqui non ille sacer paradisi (23) ad habitandum contigis-

Carthaginensi plenarię, ut eam vocat Augustinus, et quam diximus anno 418 coactam, ascribendos esse; et canonem illum, quem modo retulimus, et concilio Milevitano et a multis, et a Gratiano in primis Dist. iv. *De Consēcrat.*, tribuitur, esse hujus concilii Carthaginensis; et id notant Labbeus et Cossartius, et pluribus probat Paschasius Quesnellius Dissert. xiii addita tom. II. Operum D. Leonis. Et quidem in codice canonum Ecclesię Africanę, quem Christophorus Justellus primum edidit, ac deinde alii eruditi viri, et præcipue Phil. Labbeus laudatus Græce ac Latine (Græce enim conversus fuerat a Græcis) suę collectioni Conciliorum inseruit, laudatus canon sub numero 109 concilio plenario Carthaginensi vindicatur, et est idem canon qui a Glyca citatur. Sed de hoc præter scriptores modo citatos consulatur etiam Van Espen *Tract. historico-canonico*, part. II, cap. 3, § X. Idem jam definiverat contra eundem Pelagium synodus Palæstina, ut docet Augustinus lib. *De gestis Pelagii*, cap. 3. Idem etiam sanxit synodus Tridentina sess. 5, can. 1.

(22) Persius:

Α σα κατὰ λέξιν· « *Εἴ τις λέγει τὸν Ἀδὰμ θνητὸν πλασθῆναι παρὰ Θεοῦ, καὶ μὴ μετὰ τὴν ἀμυρτίαν ἐλθεῖν εἰς φθορὰν, ἦτω ἀνάθεμα.* » Οὕτω μὲν οὖν, ὀπιώτατε, καὶ ὅσοι τὸν Ἀδὰμ μίσησον ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος λέγουσι, πόρρω που πίπτουσι τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ.

Καὶ διστάζειν ἐπὶ τούτοις οὐ δεῖον σοι. Εἰ μὲν γὰρ ὅτε παρήγαγε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, τότε πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· « *Μὲν ἂν ἡμέρα· φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*· εἶχον ἂν τι καὶ λέγειν οἱ θνητὸν ὄμοῦ καὶ ἀποθάναν ἀρχῆθεν αὐτὸν εἶναι δοξάζοντες· ἐπεὶ δὲ πολλῶ μετὰ τὴν αὐτοῦ παραγωγὴν ὑστερον ἐδίδοτο τὰ τῆς ἐντολῆς, ἀφ' ἧς ἄρα καὶ χώραν ὁ θάνατος ἐλάμβανε καθ' ἡμῶν, Ἐάν γὰρ φάγητε, φησὶ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, πολυπραγμονεῖν ὅλως οὐκ ἔπρεπε περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου τοὺς ἐρευνητικῶς τέως ἐπερχομένους τὴν ἀγίαν Γραφήν· ἀκριβῶς εἰδὼτας ἐντεῦθεν ὅποιος ἐπιλάσθη τὸ κατὰ φύσιν ὁ κατ' εἰκόνα θεληθὴ γεγονηγμένος Θεοῦ. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι τιμῆσαι βουλόμενος ὁ Θεὸς τῶν ἰδίων χειρῶν τὸ πλαστούργημα ἐκ προοιμίων αὐτίκα καὶ ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς τῆ ἀφθοροῦς τετίμηκε. Καὶ βεβαίως τὸν λόγον ὁ τῶν ἀγίων ἄσπασχορός· ἀλλὰ μὴ ἀπίσται τοῖς λεγομένοις. Ἐπειδὴ καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἠδουλήθη πάντων τῶν ἐπιγείων ἀρχόντα καταστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, τούτου χάριν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἐχαρίσατο· βουλόμενος ἐντεῦθεν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ θνησκεῖν. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ ψυχὴν ἐδέξατο παρὰ Θεοῦ νεβρὰν ὁ Ἀδὰμ, οὐδὲν τι ἐμελλεν εἶναι κατὰ γε τὸν θεϊότατον Ἰωάννην, ἅτε δὴ πλασθεὶς ἀπὸ χοῦς, ὄθεν ἄρα καὶ τὰ ἄλογα ζῶα παρήχθησαν.

Ἐπίγνωθε οὖν, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, ὅτι διὰ πολλὴν ἀγαθότητα τοῦ τὰ τοιαῦτα δωρουμένου Θεοῦ ἡ ἀφθοροῦς ἐδίδοτο τηνικαῦτα πλαττομένῳ τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ, καὶ ἦν ἡ χάρις εὐθέως ἐν αὐτῷ τελεία τε ἄμα καὶ ἀπληρτισμένη παντάπασιν. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ θεῖος αὐτῷ παρὰδειςτος ἐδίδου.

Gigni

De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.

Non nihil igitur erat futurus, sed in ea, quibus constabat, principia resolvendus.

D (25) Liber cui titulus est *Λεπτὴ Γένεσις* dicit Adamum post 40 dies paradisi esse ingressum, Evam vero post 80, ut refert Glycas in par. *Annal.* Multum discrepant inter se divini interpretes dum quid nomine paradisi intelligatur, expedire volunt. Audiatur Augustinus lib. viii *De Genesi ad litteram*, cap. 1: *Non ignoro de paradiso multos multa dixisse. Tres tamen de hac re quasi generales sunt sententię: una eorum qui tantummodo corporaliter paradisi intelligi volunt; alia eorum qui spiritualiter tantum; tertia eorum qui utroque modo paradisi accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritualiter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam.* In hac se esse opinione Augustinus fatetur etiam lib. *De Genesi contra Manichæos*, et lib. xiii *De civit. Dei*, cap. 21. In eadem quoque sacre Ambrosius lib. *De paradiso* et Hieronymus epistola 61, ad Pamphilium, et Comment. ad cap. 10 Danielis. lebrai-

πρὸς κατοικήσιν· οὐκ ἂν ἐδίδοτο τιμῆς ἕνεκεν ἢ κατὰ πάντων τῶν ἐπιγείων ἀρχῆ· οὐκ ἂν ἐδίδοτο τρικαῦτα τὸ τῆς ἀθανασίας ἀξίωμα κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ἐδίδοτο χάριν, ὡς εἴρηται, παρὰ Θεοῦ τῷ Ἀδὰμ· ἡ δὲ θεία ἐκεῖνη φωνὴ ἢ νομοθετήσασα μὴ φαγεῖν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως, ἵνα μὴ θανάτῳ ἀποθάνῃ, πολλῶ μετὰ τὴν αὐτοῦ παραγωγὴν ἐδίδοτο ὑστερον, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν. Ἐδίδοτο δὲ καὶ οὗς οἶδε λόγους ἐκεῖνος ὁ τὰ πάντα εἰδὼς καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν, οὐκοῦν ἀφ' αὐτοῦ· μὴ συναρπάξου τοῖς λόγοις καὶ σὺ τῶν πολλῶν· ἔκτισε μὲν γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, τοῦτ' ἔστιν, ἀφθαρτον αὐτὸν αὐτίκα παρήγαγε, καὶ τούτου χάριν ἀμφιβάλλειν οὐκ εὐλόγον. Εἰ γὰρ ἔκτισε τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς, ὡς ἤδη προεἴρηται, κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ· τί χρὴ καὶ λέγειν ὅποιον ἐκεῖνον ἔκτισε κατὰ φύσιν, εἴ γε κατ' εἰκόνα τῆς αὐτοῦ τέως ἀϊδιότητος ἐκεῖνον ἔκτισεν; ἢ πάντως φθορᾶς ἀπάτης ὑπέρτερον, ὡς ὁ λόγος μικρὸν ὑστερον ἀριδηλότατα παρίστησι τῇ σῆ δαιμόνι. Μὴ θαύμαζε οὖν, εἴ γε καὶ τὸν Σιναίτην ἔχεις Θεῖον Ἀναστάσιον ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· *Καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Πρώτη ποιήσιν αὐτῆ, ἀπλή, ἀζωτος, ἀφθαρτος.*

Ἐπερ οὖν ἡ πρώτη ποιήσιν ἀφθαρτος ἦν, ὥστε διαληφθεὶς ἔφη ἀνὴρ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἀφθαρτον μὲν γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς αὐτίκα παρήγαγεν, ὡς ἤδη προεἴρηται, καὶ δὲ καὶ ἀθανασίᾳ τετίμηκε. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· ὁ Θεοῦ· Ἀνδρέας Κρήτης ἐν τῷ *Εἰς τοὺς κεκοιμημένους* λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτως εὐρηται λέγων· *Πλάσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἀξίωμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸ λογικόν τε, καὶ νοερόν, καὶ ἀθάνατον, καὶ ἀνδρεθρον.* Εἴπερ οὖν ἀξίωμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀθάνατον ὁ Θεός, ὡς ὁ Θεὸς οὗτος ἀνὴρ εἰπεῖν ἐφθασε, πόθεν ἐκεῖνοι λοιπὸν ἢ ποῖω διδακτὰ γινώσκοντες, καὶ θνητότητα

eis, ut de Methodio, Chrysostomo, Epiphano, Theodoro, Beda, nihil dicam. Cæterum Philo Judæus et Origenes memoratam secundo loco sententiam amplexi sunt, quibus licet alibi paulo iniquior Hieronymus, tamen in libro *De locis Hebraicis* ita scribit: *Euphrates fluvius Mesopotamiæ in paradiso oriens. Porro Salustius, auctor certissimus, asserit tam Tigris quam Euphratis in Armenia fontes demonstrari. Ex quo animadvertimus, aliter de paradiso et fluminibus ejus intelligendum.* Hinc inventus est qui nostra etiam ætate hanc opinionem temere defendere ausus sit. Sed quoniam apocryphi libri delramenta quedam superius adduximus, et aliud polymatheias gratia subdere non pigeat Judæorum somnium, paradysum videlicet, ante cælum et terram a Deo conditum fuisse, ut lib. iv Esdræ cap. 5 legitur. De quo tamen hæc habentur apud eruditissimum Hieronymum in *Questionibus Hebraicis*: *Ex quo manifestissime comprobatur, quod priusquam cælum et terram Deus faceret, paradysum ante condiderat, sicut et legitur in Hebræo: « Plantaverat autem Deus paradysum in Eden a principio. »* Vide quæ de

A set: non ei honoris ergo in omnia terrena imperium datum esset: non illi tunc amplitudo, secundum imaginem æternitatis Dei collata fuisset. Verum hæc quidem a principio ipso ex gratia Adamo a Deo concessa sunt, ut diximus. Divina autem vox illa, ne comederet de ligno scientiæ: ne morte moreretur, multo post creationem istam ei legem imposuit, ut supra meminimus. Imposuit autem iis de causis, quas novit ille, qui novit omnia, etiam antequam fiant. Quamobrem sine illos: noli tu quoque sermone imperitorum simul auferri. Creavit enim Deus hominem in incorruptione, hoc est illico incorruptibilem ipsum produxit. Atque idcirco a ratione alienum dubitare. Si enim Deus, ut jam significavimus, primum hominem secundum imaginem æternitatis suæ (25*) ab initio condidit, quid, quæso, dicere attinet, qualem secundum imaginem æternitatis suæ illum tunc condidit? quæ quidem ab omni corruptione extranea est; ut oratio paulo infra sanctitati tuæ luculentissime demonstrabit. Ne itaque mireris, quandoquidem et divinum Anastasium (24) Sinaitam habes, cujus in oratione *De resurrectione* hæc sunt ad verbum: *Et fecit Deus hominem, ad imaginem suam fecit illum. Prima est hæc fictio, simplex, omni jugo soluta, incorruptibilis.*

si ergo prima creatio corruptione vacabat, ut divinus vir de primo homine disserens dixit, quid requiramus amplius? incorruptibilem enim illum jam tum Deus produxit, ut jam docuimus: quin et immortalitate cohonestavit. Nec mea isthæc verba sunt: sanctissimus Andreas Cretensis sermone *De defunctis* ita locutus reperitur: *Fictio ab se homini Deus rationis, et intelligentiæ, et immortalitatis, et immunitatis ab interitu, ornamenta contulit.* Jam si Deus homini immortalitatis ornamenta præbuit, ut divinus hic vir affirmavit, unde postea disputatores illi, aut quali tandem magistro usi, mortalitatem immortalis admiscuerint, idque priusquam

paradiso inferius ex D. Augustino pariter adducuntur.

(23*) Noster Glycas sentire videtur hominis cum Deo similitudinem in ejus quoque immortalitate consistere: et corpus etiam, quatenus corruptionis expertus permansit, aliqualem Dei imaginem retulisse, quod quidem recte dici potest, nec ideo in Anthropomorphitarum errores prolabi periclitamur. Nam nec magnus Augustinus *De diversis questionibus octoginta tribus*, quæst. II, divinam quandam imaginem in humano corpore considerari aliquo modo posse iudicatur. Ejus verba sunt: *Non modo qua est et in quantum est, utique bonum est (scilicet hominis corpus), sed etiam quia tale est, ut ad contemplandum cælum sit aptius, magis in hoc ad imaginem et similitudinem Dei, quam cætera corpora animalium, factum jure videri potest.*

(24) Anastasius Sinaita, patriarcha Antiochenus, qui quinque orationes dogmaticas scripsit, inter quas et illa *De resurrectione Christi* reperitur, videtur fuisse junior Anastasius, qui sub initium sæculi xi floruit, ut constare potest consulenti Cas. Oudinum *De scriptoribus ecclesiasticis.*

ei mandatum daretur a Deo, hoc ante omnia dicere postulamus. Si enim Adam, quod asseverant, mortis capax a Deo formatus est principio, non postquam paulo post ad corruptionem mortalitatemque redactus est, hæc quoque dicamus prorsus necesse est, etiam lapsos angelos non solum non lucidos fabricasse Deum, sicuti (25) omnes ordines cœlestes; sed tenebrarum (26) convenienter eos capaces fecisse. In his enim omnis quem possidebant splendor subito mutatus, in tenebras totus concessit. Sed neque hoc ab initio fuit, nec illud; quanquam id nobis adhuc indoctis videatur. Deus enim, qui hominem a principio immortalitate exornavit, et angelis lapsis lumen inexplicabile principio largitus est, ille rursus eos et loco et charismate spoliavit. Quam ob causam? Quia majora et ultra captum suum conceperunt, (27) et de dignitate sua cogitarunt, ut sacra Scriptura testatur. Audias licet quid ad ipsum, Satanam nempe, per Ezechielem (28) Dominus. *Simul atque exaltatum est cor tuum, propter pulchritudinem tuam, et dixisti in corde tuo, Deus sum ego, repente de cœlo de Cherubim profeci te, et periit scientia tua cum pulchritudine tua.*

τοῦ οὐρανοῦ δι' αὐτοῦ χερουβὶμ ἔρρηψά σε, καὶ

Ergo primus homo, vir sanctissime, corruptionis et interitus expertus a Deo creatus est. Cæterum ubi se majora meditatus, divinitatem sibi promisit, castigans illum Deus, ne quid tale posthac animo veraret, corruptibilem ex incorruptibili, et mortalem ex immortali reddidit. Neque hoc solum; sed in ueris paradiso sine mora exterminavit, tametsi ejus gratia sacrum illum hortum exquisite plantaverat. Sed quid ego exterminationem e paradiso memoro, quando et potestatem in animantes rationis inopes a Deo sibi tributam mox (29) amisit, et propter transgressionem damnatus est ita ut quas sub jure suo haberet, eas formidaret? Vides enim quomodo et leo ipsum contemnat, et pardalis fugiat, et cæteræ omnes subjectionem recusantes, longius ab eo recedant. Advorte igitur animam.

(25) « Angeli omnes boni creati sunt, mali sua voluntate evaserunt. » Petrus Lombardus lib. II. dist. III. D. Thom. I. I. Q. LXII. art. III. Augustinus lucis nomine angelos intelligit apud Moysen, ubi de creatione agit, ut videre est in libris *De Genesi ad litteram, De civitate Dei, et Confessionum*; quam opinionem amplexus est etiam Rupertus abbas lib. I. *De Trinitate et operibus ejus*, cap. 10.

(26) Veteres quidam Judæi perperam consueverunt secunda die dæmones et inferos a Deo productos fuisse. Quare liquet eos opinatos dæmones malos a Deo fuisse conditos, quod et alii consueverunt.

(27) Vide D. Thom. I. I. Q. LXIII. art. III.

(28) Cap. XVIII. Tamen eo capite de Tyrō agitur. quare hæc non nisi ἀλληγορικῶς ad diabolum transferuntur, quemadmodum ea quæ habet Isaias cap. XIV. ut docet etiam Augustinus. lib. XI. *De Genesi ad litteram*.

(29) Vide inferius epist. 4 et 5 et Isidorum Pelusiotam. Animalia et feras homini initio terrori et nocuimento non fuisse, sed post prævaricationem,

τῶ ἀθανάτῳ πικραμινύσει, καὶ ταυτὶ πρὸ τοῦ δεικθῆναι τὴν ἐντολὴν αὐτῷ παρὰ Θεοῦ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἀξιούμενον μαθεῖν. Εἰ γὰρ, ὡς ἐκεῖνοι φασί, θανάτου δεκτικῶς ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἄδὰμ, ἐπὶ δὲ φθορᾷ καὶ θνητότητι μετὰ βραχὺ περιέπεσεν, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τοῦτο πάντως εἰπεῖν· ὅτι τοὺς ἐκπεσόντας ἀγγέλους οὐ λαμπροῦς ἐδημιούργησε μόνον ὁ Θεός, ὥστερ δὴ καὶ πάσας τὰς ἀνω στρατίας· ἀλλὰ σκότους ὁμολογουμένως αὐτοὺς ἐποίησε δεκτικούς. Ἐπὶ γὰρ τούτου καὶ πᾶσα ἡ προσοῦσα φαιδρότης αὐτοῖς ἠλλάγη τε παραχρῆμα, καὶ σκότος ὅλη ἐγένετο. Ἄλλ' οὐτε τοῦτο ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὐτ' ἐκεῖνο, καθὼς δοκεῖ τοῖς ἀμαθέσι τῶς ἡμῖν. Ὁ γὰρ Θεός ὁ δοὺς μὲν ἀξίωμα τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς τὸ ἀθάνατον, ἀγγέλοις τοῖς ἐκπεσοῦσι φῶς ἀρρήτων ἐν ἀρχῇ χαρισάμενος, ἐκεῖνος αὐτοῖς αὐτοὺς ἀπεστέρησε καὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χαρίσματος. Τίνος ἔνεκεν; Ἐπειδὴ τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς ἐφαντάσθησαν· ἐπειδὴ μείζω τῆς οἰκείας ἀξίας ἔλαβον ἔννοιαν, ὡς ἡ ἀγία διέξεισι περὶ τούτου Γραφή. Καὶ ἄκουε τί πρὸς αὐτὸν ἔλεγε τῶς Σατανᾶν διὰ αὐτοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ ὁ Θεός. Ἄμα τῷ ὕψωθῆναι τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῷ κάλλει σου, καὶ εἰπας ἐν τῇ διαβολῇ σου, Θεός εἰμι ἐγὼ, θάπτον ἐκ διεφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου μετ' αὐτοῦ κάλλους σου.

Οὕτω μὲν οὖν, ὀσιώτατε, καὶ ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἀφθαρτος ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ καὶ ἀθάνατος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐφαντάσθη, Θεός τε γενέσθαι ἠλπισε; διὰ τοῦτο σωφρονίζων αὐτὸν ὁ Θεός ἵνα μὴ καὶ εἰς ἐτι τοιαῦτα φαντάζηται, φθαρτὸν ἐξ ἀφθάρτου, καὶ θνητὸν ἐξ ἀθανάτου πεποίηκεν· οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ παραδείσου ἐξόριστον αὐτίκα ποιεῖ τὸν Ἄδὰμ, εἰ καὶ χάριν αὐτοῦ τὸ θεῖον ἐκεῖνο τέμενος φιλοτιμότερον ἔκτισε. Καὶ τί λέγω παραδείσου ἐκπτώσιν, ὅπου γε καὶ ἦν ἔσχε παρὰ Θεοῦ ἐξουσίαν ἐπὶ γε τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀφηρέθη τε παραχρῆμα, καὶ δεδοικέναι τοὺς ὑπὸ χεῖρα κατεδικάζε δι' αὐτὴν παράδασιν; Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ λέων αὐτοῦ κατεφρόνησε, καὶ πάρδαλις ἀπέπληδισε, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὴν ὑποταγὴν ἀρνησάμενα πόρρω που διέστησαν ἀπ' αὐτοῦ. Πρίσχε οὖν, εἰ γὰρ καὶ

videtur innuere Theodoretus interrogat. XVIII in *Genesin*: *Adæ, inquit, priusquam peccasset, assiste- bant bestiæ obsequium deferentes, etc.* Et Augustinus lib. III. *De Genes. ad litter.* cap. 15: *Potuerunt ergo ista etiam creata nihil nocere si causa non existisset, vel terrendorum puniendorumque vitiorum, vel probandæ perficiendæque virtutis, etc.* Glycas noster part. I. *Animalium*: *Καὶ τοῦτο δὲ ζητοῦσιν, ἀγαπητέ, τίνος ἔνεκεν ἦγαγε τὰ ζῶα πρὸς τὸν Ἄδὰμ, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν ἐπιγνώσθηται· καὶ γὰρ ὡς δούλα παρίσταντο ἅπαντα. Sunt etiam, dilecte, qui scire velint, quamobrem animalia Deus ad Adamum deduxerit? Ut hinc scilicet eorum obedientia cognosceretur, quippe circumstantibus ipsum omnia tanquam ejus mancipia. Pseudo-Abdias lib. VII. de paradiso agens: *Famulantur ibi hominibus leones, et ligrides, et pardi: et quidquid jusserit homo avibus aut feris, quasi charissimo et dilecto Dei, mox obtemperant cum reverentia justionis ejus. . . . Nullus ibi est latratus canum, nullus leonum rugitus: omnia blanda sunt, omnia mansueta, omnia quietata.**

ἤγαγε ταῦτα πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς, εἰ καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καθά φησι καὶ Δαβὶδ, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία καὶ ταύτης αὐτὸν ἀπεστέρησε τῆς ἀρχῆς. Ἐστέρησε δὲ πῶς; Οὐχ ὅτι καὶ ἀναρχίας ἦν ἡ τοιαύτη ἀρχὴ δεκτικὴ, καθάπερ οἱ πλείους δοξάζουσιν· ἀλλ' ὅτι τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ παραβὰς ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ πάντων ἐκείνων ἐξέπεσε τῶν ὑπὸ Θεοῦ κατὰ χάριν ἐγχειρισθέντων αὐτῷ. Οὕτω μὲν, ὁσιώτατε, καὶ ἐπὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἔστιν ἰδεῖν. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι πάντα ποιεῖ καὶ μετασκευάζει ὁ Θεὸς οἰκτιρῶ βουλήματι, καθά δὴ περὶ τούτου φησὶ καὶ ὁ προφήτης Ἀμώς, πιστεύουσιν ἐξ ἀνάγκης ὀφειλομέν, ὅτι καὶ θνητὸν ἐξ ἀθανάτου ποιεῖ, καὶ ἀθάνατον αὖθις ἀπὸ θνητοῦ καὶ ἀφθάρτου. Μηδεὶς λεγέτω λοιπὸν ὅτι θανάτου δεκτικὸς ἐκτίσθη κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀδὰμ· εἶγε φθορᾶ μετὰ βραχὺ καὶ θανάτῳ ὑπέπεσαν. Ἄφες αὐτοὺς, ἐπειδὴ παίζουσι προδήλως ἐν οὐ παικτοῖς. Ἄμα γὰρ παρέβη τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἄμα θανάτου γέγονε δεκτικός. Καὶ βεβαίως τὸν λόγον ἡ ἀγία Γραφή λέγουσα· Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Καλὴ γὰρ χρὴ πολλὰ λέγειν; εἶγε κατ' ἀρχὰς ἐκτίσθη θανάτου δεκτικὸς ὁ Ἀδὰμ, οὐκ ἂν ὁ Σολομῶν ἔλεγε θάνατον ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησε. Ταῦτα γὰρ συμφωνά εἰσι καὶ πάνυ πρὸς ἑλληλα. Φλίνεταί οὖν ἐντεῦθεν ὅτι ἄμα παρέβη τὴν ἐντολὴν, καὶ ἄμα γέγονεν ὑπερ οὐκ ἦν. Τί δὲ τούτῳ ἐστὶ; Ἦν θανάτου δεκτικός, οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ; ἀλλὰ φαγὼν ἀπὸ τοῦ ξύλου θανάτου τῆνικαῦτα γέγονε δεκτικός. Ἡ γὰρ ὥρα, φησὶ, φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ καὶ ψυχῆς αὐτῷ μετέδωκεν νοεράς ὁ Θεός, ὡς ἐντεῦθεν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές, καὶ πιστοὶ τὸν λόγον ὁ τὴν γλιῶτταν χρυσοῦς· ἀλλὰ τῆς ἐντολῆς ἡ παράβασις, ὡς προείρηται, καὶ ἀθανασίας αὐτὸν ἐγύμνωσε καὶ παραδείσου ἐξώρισε, καὶ εἰς γῆν ἀποστραφῆναι πάλιν ὄθεν ἐλήφθη πεποίηκε. Καλῶς οὖν ὁ προφήτης Ἀμώς ἔλεγεν ὅτι πάντα ποιεῖ καὶ μετασκευάζει ὁ Θεὸς οἰκτιρῶ βουλήματι πρὸς γε τὸ συμφέρον ἡμῶν.

Ἐπίγνωθι οὖν. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ λόγος ἐκ πολλῶν ἔδειξε, καὶ ἀφθαρτος ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ καὶ ἀθάνατος ὁ Ἀδὰμ, πῶθεν ἐκείνοι λοιπὸν ὀρμώμενοι μέσον αὐτὸν ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος ὄλη

(30) Mori non poterat ab initio Adamus, non quod corpus sui natura mortale non sit atque solubile, sed quia Dei voluntas fortius est ejusque rei vinculum, quam ut ulla de causa dissolvi possit juxta auream Platonis doctrinam in *Timæo*, ubi Deum conditorem ita deus alloquentem inducit: *Hæc vos, qui deorum satu orti estis, attendite: quorum operam ego parens effectorque sum, non sunt dissolubilia me invito: quanquam omne colligatum solvi potest. Sed haudquaquam boni est ratione vinculum velle dissolvere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse aut indissolubiles non potestis. Neutiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata pervent, nec fraus, valentior qua n consilium meum: quot majas est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis tum, cum giguebimini, colligati, ut Platonis verba Latine vertit M. Tullius. Caterum quod Glycas a. l.*

A Tametsi animalia Deus ad ipsum adduxit, tametsi omnia sub pedibus ejus subjecit, ut est apud Davidem; nihilominus peccatum hoc etiam principatu illum privavit. Quomodo autem privavit? non quod illa ἀρχὴ etiam ἀναρχίας susceptiva erat, ut plerique existimant; sed quod Adamus datum sibi mandatum transgressus, omnibus illis a Deo ipsi per gratiam traditis excidit. Idem in immortalitate quaque cernere est. Si enim credimus, Deum omnia proprio consilio et voluntate facere et commutare, quod propheta Amos canit, efficitur omnino, ut credere debeamus, illum quoque mortalem ex immortalis, rursusque immortalis ex mortali et corruptibili facere. Quare nemo dicat, Adamum a principio morti obnoxium esse conditum, nisi paulo post in corruptionem et mortem incidit. Mitte illos quandoquidem manifeste ludunt, in quibus ludendum non est. Simul enim violavit mandatum Adamus, et simul (30) posse mori cepit. Confirmat hoc Scriptura sacra: *Quacunque comedideritis de arbore, moriemini*. Quid plura? Si a principio ita conditus esset Adamus, ut morti deberetur, non diceret Salomon, *Deus non mortem fecit*. Ista enim non coherent, et parum inter se congruunt. Claret igitur hinc, simul fregisse mandatum, et simul factum quod non erat. Quid porro isthuc est? Mors in Adamum principio minime cadebat, sed ubi de ligno comedit, tum cecidit. *Quacunque enim hora comederitis, inquit, de ligno, morte moriemini*. Noli porro istuc mirari. Quamvis enim animam intelligentem ei Deus indidit, ut inde æternitate augetur (et fidem facit ille Lingua aureus), tamen, ut jam dictum est, mandati transgressio et immortalitate ipsum nudavit et paradiso expulit, et in terram, de qua sumptus erat, reverti fecit. Recte igitur propheta Amos Deum omnia facere et transmutare arbitrato suo ad utilitatem nostram dicebat.

Cognosce itaque. Si enim, ut copiose probavimus, et incorruptibilis et immortalis a Deo Adamus creatus est, uade, quæso, illi prorumpentes, (31) medium ipsum inter immortalitatem et morta-

D Adamum post peccatum posse mori cepisse, non liberam voluntatem respicit, sed corporis conditionem; nam et ante peccatum suo arbitrio mori poterat, peccando scilicet, et in mortalem conditionem decidere. Videatur Petrus Lombardus lib. II *Sent.*, dist. XIX, et Thomas I, I, Q. xxvii, art. I, ubi ostenditur Adamum fuisse immortalis Dei munere tantum, non sui natura, quod didicerunt ex Augustino lib. xiii *De civ. Dei*, cap. 20, 25; lib. viii *De Gen. ad lit.*, cap. 4 et 5, et auctore *Quæstionum Veteris et Novi Testamenti*, quæst. 19.

(31) Recte videtur dici posse Adamum ante peccatum inter mortalitatem et immortalitatem fuisse medium: immortalis enim erat Dei munere, mortalis natura et conditione: immortalis, si obediens permanere voluisset; mortalis, si in Deum peccando deliquisset. Egregie Petrus Lombardus lib. II *Sent.* dist. xix; *Primus ergo homo*

litate fuisse toto pectore contendunt, et non omnimodis immortalem secundum dignitatem ei ante peccatum impertitam pronuntiant? Ad hæc respondeant velim. Atqui nihil afferre queant. Neque, ut nosti, tantummodo mediam ipsum inter hæc duo extrema naturam habuisse affirmant: sed insuper etiam (32) perpassiones naturales affingere eidem non pertimescunt, qui ante peccatum a corruptione interituque liber, nec pati poterat. Nec sententiam e Scripturis probant, ut diximus. Sed tu ne timeris. Tali namque natura fuisse homines ab initio, incorruptibili puta et impassibili, et nullo modo passum, ab omni corruptione remotum, Lingua aurea, homilia (35) decima septima in *Heraemeron*, id docuit, ubi ait, hominem ante peccatum adeo segregatum et liberum a perpassionibus fuisse, ut sunt angeli, gloria perfruentem ineffabili. Et longe fusius in libro *De statuis*, ubi hæc de re dilucidius verba facit, Cum enim corpus hoc corruptibile (34) tantopere quidam calumniarentur, ut etiam divina fabricatione indignum dicitarent (dicebant enim, si plasma divinarum manuum esset, non ita innumeris malis subiceretur), sic eos est aggressus: *Ne quis mihi hominem hunc dicat qui offendit, qui damnatus est, qui ignominia affectus. Sed si noscere queritis, quale a principio corpus nostrum fuxerit Deus, paradysum ingrediamur, et ab initio hominem conditum inspiciamus. Non enim, ut nunc, corpus illud corruptibile et fluxum erat; sed tanquam aurea quædam statua, recens e consuetorio educta, et clare fulgens, ita omni corruptione vacabat: non labor molestabat, non sudor labefactabat, non sollicitudines incumbabant, non tristitiæ obsidebant, non sordes, non lacrymæ, non aliud quidpiam malorum similitum. Verum postquam in benefactorem se contumeliose gessit, et Deum fieri se posse speravit, excellentioraque quam pro dignitate sua meditatatus est, tunc nimirum, tunc sapiens Deus adhibita illi correctione, corruptibilem mortalemque fecit, et his iam multis necessitatibus alligavit. Hæc enim Joannes ille divinissimus. Ergo incorruptibile illud corpus jure vocavit. Quod enim quasi corruptioni euidam expositum non est, pro certo incorruptibile est. Quod si incorruptibile, quomodo, obsecro, et quæ ratione patiebatur? Discere isthuc cupimus. Nos cum per nosmet cogitando consequi non possumus, quo pacto corpus ab omni corruptione alie-*

secundum naturam corporis terreni immortalis fuit quodammodo, secundum aliquid, quia potuit non mori, et mortalis quodammodo, quia potuit mori. In illo namque primo statu habuit posse mori, et posse non mori. Ideo de eo dicit Augustinus lib. xiii De civit. Dei, cap. 23: Non immortalitate illa absoluta atque indissolubili, sed liquo vitæ a mortis necessitate prohibebatur. Micari igitur subit, quod Glycæ hæc tam manifesta impugnare non versatur. Vide paulo ulterius.

(32) Homo ante peccatum eo sensu dicitur naturalibus perpassionibus minus minus obnoxius fuisse, ut intelligatur his affectibus non fuisse perturbatum quibus natura labefactatur, sed eas habuisse pas-

A ψυχῆ διασχυρίζονται, καὶ εὐ παντάπασιν τὸν Ἀδὰμ ἀθάνατον ἀποφαίνονται, κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἀξίωμα; Δότωσαν ἐπὶ τούτοις ἀποκρισιν. Ἄλλ' οὐκ ἔχοιεν ἄν τι καὶ λέγειν. Ἐκεῖνοι γάρ, ὡς ὁρᾶται, οὐ μέσον αὐτὸν εἶναι διασχυρίζονται μόνον, ἀλλὰ καὶ πάθη φυσικὰ προσάπτειν οὐ παραιτοῦνται τῷ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἀφάρτῳ καὶ ἀνολέθρῳ καὶ ἀπαθεί. Καὶ ταῦτα χωρὶς ἀποδείξεως, ὡς εἴρηται, γραφικῆς. Ἄλλὰ μὴ δέδοθι τούτου ἕνεκεν. Ὅτι μὲν γὰρ τοιαύτης ὑπῆρχε φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς, ἀφάρτου δηλαδὴ καὶ ἀπαθοῦς, καὶ ὅτι καθ' οἷον εἴ τινα τρόπον ἐκεῖνος οὐκ ἔπασχε φθορᾶς ἀπάσης ὑπέρτερος ὢν, ἔδειξεν μὲν ὁ τὴν γλωτταν χρυσοῦς ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἑπτακαιδεκάτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ λέγων, ὅτι τοιαύτην ἀπάθειαν εἶχε πρὸ τῆς ἀμαρτίας ὁ ἄνθρωπος ὅποσον ἔχουσι καὶ ἄγγελοι· καὶ ὅτι δόξης μέτοχος ἀφάρτου· ἔδειξε δὲ πολὺ πλεον ἐν τῷ βιβλίῳ *Τῶν ἀνδριάντων* σαφέστερον, ἅτε δὴ τὸν περὶ τούτου λόγον ποιούμενος. Ἐπειδὴ γάρ τὸ σῶμα τοῦτο τὸ φθαρτὸν διασύροντες ἐπὶ τοσοῦτον ἤσαν τινε; ὥστε καὶ ἀνάξιον αὐτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἀποκαλεῖν· ἔλεγον γὰρ ὡς εἶγε πλάσμα τῶν θεῶν ὑπῆρχε χειρῶν, οὐκ ἂν οὕτω μυρλοῖς ὑπέκειτο πάθει· τοιοῖσδε πρὸς αὐτοῦ; ἐκείνος λόγοις ἐχρήσατο· *Μὴ μοι τὸν ἄνθρωπον τουτονὶ λεγέτω τις πρὸς τὸν κεκρονηκότα, τὸν καταδικασθέντα, τὸν ἠτιμωμένον.* Ἄλλ' εἰ βούλεσθε μαθεῖν ὅποσον ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσε τὸ σῶμα ἡμῶν ὁ Θεός, ἐπὶ τῶν παράδεισον ἔλθωμεν, καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἄνθρωπον ἴδωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως τὸ σῶμα ἐκεῖνο φθαρτὸν καὶ ἐπικαιρὸν ἦν, ἀλλὰ καθάπερ τις χρυσοῦς ἀνδριᾶς ἀπὸ χωνευτηρίου προελθὼν καὶ λαμπρὸς ἀποστρίλλων οὕτω πάσης φθορᾶς τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπήλλακτο· καὶ οὔτε πόρος ἠνώχλει οὔτε ἰδρῶς ἐλυμαίνετο, οὐ φροντίδες ἐπεβούλευον, οὐκ ἀθυμῖαι ἐπολιόρκουν· οὐ ῥύπος, οὐ δάκρυον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων ἐλύπει παθῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸν εὐεργέτην ἐξύβρισε, Θεός τε γενέσθαι ἤλπισε, καὶ μείζω τῆς οὐκείας ἀξίως ἔλυθεν ἔννοιαν· τότε δὴ τότε σωφρονίζων αὐτὸν ὁ Θεός φθαρτὸν ἐποίησε καὶ θνητόν· καὶ ταῖς Πολλαῖς ταύταις ἀνάγκαις κατέδησε. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ θεῖος Ἰωάννης. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀφάρτον ἐκεῖνο τὸ σῶμα δικαίως ὁ λόγος ἐκάλεσε. Τὸ γὰρ οὐκ εἴ τι φθορᾶ μὴ ὑποκείμενον ἀφάρτον πῶς ἄρα καὶ τίνα τρόπον ἔπασχε, τοῦτο μαθεῖν ἀξιούμεν. Ἡμεῖς γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἐννοήσῃ πῶς ὑπέ-

stones quibus natura vel absolvitur potius vel resicitur, ut docet Thomas 1, 1, Q. xcii, art. II. Hinc magnus Augustinus lib. xiv De civ. Dei, cap. 10, de protoplastis scribit: *Quam igitur felices erant, et nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis corporum laedebantur incommodis, tam felix universa se ietus esset humana, si nec illi malum quod etiam in posterum trajicerent, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet.* Non discrepat Chrysostomus, lib. II. 16 et 17 in *Gen.*

(35) Legendam, ut videtur, sexta decima, in qua homilia ejusmodi habentur.

(34) Ut apud Tertullianum *De resurrect. carnis* hæretici quidam.

πιστες πάθει σῶμα πάσης ἀπηλλαγμένον φθορᾶς, ἅ
οὐκ ἐσμέν Ικανοί, καὶ διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν μαθεῖν.

Ὅτι μὲν οὖν, ἐστῆτατε, καὶ τὰ τοῦ Ἡρακλείου,
εἰ καὶ θεῖα σοφῆς ἦν ὁ ἀνὴρ, ἀμφιβολίαν ἡμῖν οὐ τὴν
τυχοῦσαν ἐνήσει. Ταύτη τοι καὶ προσφέρειν αὐτὸν
ἐπὶ μέσου τό γε νῦν ἔχον οὐκ ἔπρεπε. Τίνος ἕνεκεν;
Ὅτι τοὺς λόγους ἐκεῖνος ἐπεξηγούμενος ἐν οἷς
ἔφρασε περὶ τοῦ ἀνθρώπου διαλαθεῖν ὁ ἐν θεολογίᾳ
μέγας Γρηγόριος, πῶς τε τὴν πλάσιν ἔσχηκε κατ'
ἀρχῆς ἐκ Θεοῦ καὶ οἷας αὐτίκα μετείληχε φύσεως,
ὅποιός τε ἦν καὶ μετὰ τὴν ἐκπτώσιν γέγονε, καὶ
οἷας ἔτυχε καὶ μετὰ ταῦτα λήξεως, ἵνα μὴ τὸ κακὸν
ἀθάνατον ἦ, δύο ταῦτα δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν· ἢ ὅτι
τῶν θεολογικῶν ἰχνῶν ἀκολουθῆσαι κατόπιν ἐκεῖνος
οὐκ ἔφρασε, εἰ καὶ τολμηρὸν ἡμᾶς αὐτως εἰπεῖν, ἢ
ὅτι, τὸ πολλῶν τῶν κρητότερον, αὐτὸς ἑαυτῷ λοιπὸν
ἐναντιούμενος ἦν ὁ μέγας Γρηγόριος. Ἄλλὰ χαλε-
παίνειν ἐπὶ τούτοις οὐκ ὄσιον. Εἰ γὰρ καὶ φορτι-
κοὺς ἡμᾶς οἱ πλείους ἡγούνται, καὶ δὴ ἀσυνέτους
ἀποκαλοῦσι τοιαῦτα δῆθεν ἀποφαινομένους οὐκ εὐμα-
λῶς τὸ δοκεῖν· ἀλλ' εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε πῶς
ἄρα καὶ πῶς τὸν τρόπον ἐπεξηγήθη τὰ θεολογικὰ ταῦτα
ῥητὰ, τὸ πρῶτον καὶ ἐκεῖνος θαυμάσει, κἀντεῦθεν
ἡμᾶς ἀπολύσει τῆς αἰτιάσεως. Καλῶς οὖν ὁ μακά-
ριος ἔλεγε Παῦλος, Ὁ λαλῶν γλώσση προσκυχέ-
σθω ἵνα καὶ διεργητεύῃ. Ὅρα γὰρ ὅτι ποτὲ μὲν
ἐκεῖνος ἐν τῷδε τῷ λόγῳ πρόσκαιρόν εἶναι ἔλεγε
κατὰ γε τὸ σῶμα πρὸ τῆς ἀμαρτίας τὸν ἀνθρώπον·
ποτὲ δὲ φθορᾶς ἀμοῦ καὶ τῆς ἀφθαρσίας, ὡς περ οὖν
ἀθανασίας καὶ θνητότητος, μέσον εἶναι διετείνετο
τὸν πρῶτον ἐκεῖνον Ἀδὰμ, καὶ τοῖς φυσικοῖς ὑπέ-
κειτο πάθει, ὡς ἂν οὕτω πάσχη, καὶ πάσχιον
ὑπομιμνήσκῃται καὶ παιδεύηται τῷ μεγέθει τοῦ
νοῦς ἐκτενόμενος· ἐνλίπε δὲ πάλιν ἄκραν ἔχειν αὐ-
τὸν ἀπάθειαν ἔλεγε· καὶ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ
φθορᾶς ἀπάσης ὑπέρτερον ἦν, ἅτε δὴ τῆς κατὰ
χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν. Ὅθεν οὐκ εὐπαρα-
δεκτὰ ταῦτα τοῖς ἀκριβῶς τὰ θεῖα καταξοτάζουσι
κρίνεται. Καὶ μὴ μοι τὸν λόγον ἡγοῦ τυτονὲν φορ-
τικόν. Εἰ γὰρ οὕτε τοῦτο ἦν ὁ πρῶτος ἀνθρώπος
οὕτε ἐκεῖνο, τοῦτ' ἐστίν, οὕτε φθαρτός, οὕτε ἀφθαρ-
τός, οὕτε θνητός οὕτε ἀθάνατος, ὡς ἐκεῖνος δοκεῖ
πῶς αὐθις αὐτὸν ἄκραν ἔχειν ἀπάθειαν ἔλεγε τῆς
τε κατὰ χάριν οὐκ ἀμοιρεῖν ἀθανασίας αὐτόν; Ἐγω-
γε τέως ἀμηχανία συνέχομαι, πῶς εἰς τοσοῦτον
ἐκλήλυθε διαφορίας ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος ἀνὴρ· πῶς
αὐτὸς ἑαυτῷ κατὰ τὸ δοκοῦν τέως ἡμῖν ἐναντιού-
μενος φάνεται. Εἰ γὰρ οὕτε φθαρτός ἦν ὁ πρῶτος
Ἀδὰμ, οὕτε μὴν ἀφθαρτός, πῶς ἔπασχε λοιπὸν

(35) Episcopus, seu metropolitā Heracleæ in Thracia. Nicetas est qui antea Serrarum in Macedonia episcopus fuerat, et qui anno 1077 clarus in Gregorij Nazianzenī orationes 17 commentarium elucubravit.

(36) Quo sensu hæc vera esse possint jam superius animadvertimus not. 31. Et lubet hic subdere quæ de Adamo scribit, nunquam sine laude memorandus Augustinus etiam lib. 1 De peccatorum meritis et remissione, cap. 5 : Sicut enim, inquit, hæc ipsa caro, quam nunc habemus, non ideo non est vulnerabilis, quia non est necesse ut vulneretur : sic

non pati et affici poterit, atque ideo deo regi-
gamus.

Porro, sanctissime vir, etiam ab Heracleæ epi-
scopo (35), quanquam in divinis rebus sapiente,
disputata dubitationem non vulgarem nobis inji-
ciant. Quapropter illum in præsens adducere in
medium non decebat. Quæ est igitur illa dubita-
tio? Quoniam ille explanans quæ de homine dis-
seruit celebris in theologia Gregorius, quomodo
scilicet ab initio effictus sit a Deo, et qualem mox
naturam sortitus, qualisque post casum factus sit,
et qualem deinde sortem adeptus, ne malum foret
semperiternum, hæc duo nobis cogitanda reliquit,
aut se theologicis vestigiis non insituisse (etsi hæc
audacius a nobis dicitur), aut, quod longe auda-
cius est, magnum hunc Gregorium ipsum sibi con-
tradidit. Verum idcirco mihi succedere hoc re-
quum est. Licet enim plures nos pro superbis ha-
beant et insipientes vocent, qui hæc nimium ad
fidem, ut videtur, difficiliora affirmemus; tamen
si quis accurate inquisierit, quomodo et qua
ratione theologicas Gregorij sententias exposerit,
admirabitur, et inde nos accusare desinet. Brevis
igitur Paulus : Qui loquitur inquis, orat ut inter-
pretetur. Ecce enim in hoc libro aliquando dixit,
hominem esse temporarium secundum corpus
ante peccatum; aliquando inter corruptionem si-
mul et incorruptionem, sicut inter mortalitatem et
immortalitatem, medium primum illum Adamum et
naturalibus passionibus subjectum fuisse contem-
dit, ut ita patiens admoneretur, et de prestantia
mentis superbiens emendaretur; aliquando sum-
mam ipsum apathiam habuisse, et corpus ejus,
omni corruptione superius, utpote immortalitatis
secundum gratiam minime expertus, fuisse dixit. Hæc
divina accuratius perpendicularibus nequaquam ad-
mittenda censentur. Cave autem arroganter hoc a
me dictum existimas. Si enim neque hoc erat pri-
mus homo (36), neque illud; id est, nec corrupti-
bilis, nec incorruptibilis, nec mortalis, nec immor-
talis, ut illi placet, quomodo rursus eandem sum-
mam habuisse apathiam, et secundam gratiam
immortalitatis non expertam fuisse poterit? Equi-
dem præ stupore vix me capio, quomodo admi-
randus ille vir in tantam discrepantiam devenit :
quomodo, ut nobis quidem videtur, ipse secum
pugnet. Si enim nec corruptibilis erat primus
homo nec incorruptibilis, quomodo igitur admo-
nitionis et castigationis causa patiebatur? Pri-

illa non ideo non fuit mortalis, quia non erat necesse
ut moreretur. Ambrosius De paradiso, cap. 5 : Non
tamen incorruptæ inviolabilisque nature, utpote qui
postea peccato lapsus est. Laodatus pariter Augu-
stini lib. vi De Genes. ad litter. cap. 25 : Illud
quoque ante peccatum, et mortale secundum naturam
causam dici poterat, id est, mortale, quia poterat
mori, immortale, quia poterat non mori. . . .
Neque enim immortale, quod non potest non mori
sit, erit nisi spiritale, quod nobis futurum in resur-
rectione promittitur. Consule indertis notas 39
et 44.

necessario est corruptibilis. Si autem corruptibilis Adamus, quoniam patiebatur, qui tandem ipsum incorruptibilis et corruptibilis nature medium fuisse probare adnituntur? Hæc nobis indoctis male conclusa ab illis videntur. Si enim, ut illi autumant, medium inter magnitudinem et humilitatem, hoc est, inter immortalitatem et mortalitatem, corpus Adami fuisse divinus Gregorius docet, quid est quod idem vir magnus antea temporaneum vocavit? Huic oppositioni respondeant. Si enim temporaneum erat, patet etiam mortale fuisse. Si mortalis Adamus, quoniam corpus ad tempus durans gerebat, quomodo ipsam postea medium inter magnitudinem et humilitatem fuisse ait. Scite igitur, o sacrum caput, de communi hominum natura pauca quaedam disserentem Gregorium, occasionem nescio quo pacto dedisse Patri huic existimandi, de primo homine ista disseruisse. Sic igitur, sanctissime, et medium magnitudinis atque humilitatis, non de corruptione, ut arbitror, et incorruptione magis ille scripsit, sed universo de anima et corpore. Etenim anima ejusque, per divinam insufflationem, ut esset, consecuta, major sine dubio luteo isto corpore fuit. Et quid plura attinet? Nam si verba theologica attente legas, deinde expositionem super ipsa consideres, tunc, tunc, inquam, disces, quantum discrepent, et a pia cogitatione hanc explicationem mirum in modum abhorrere disces. *Ne longe abeamus, temporarium et immortale, et ut patiat, et patiens admonentur et erudiatur; et animal sit constitutum, et alio postea conversum, neququam generis nostri principi illi et primo Adamo quispiam accommodaverit, nisi in incorruptione, et secundum imaginem æternitatis Dei creatum, etiam ante prævaricationem corruptioni et mortalitati debitum fuisse fateamur.* Quæ cum ita sint, præstabat silere, cum præsertim ipsum beatum Gregorium super primævo homine nihil tale tum dixisse videamus. Quomodo enim, si pergens etiam corpus illi dat a quacunque corruptione invictum, et confirmat sententiam his verbis: *Et sine omni tegumento et munimento. Talem quippe conveniebat esse qui primus conderetur?* Attentione digna res. Si enim decebat talem esse, qui primus fuit conditus (37), non egentem videlicet nullo tegumento aut munimento (est autem hæc perfecta apathia (38), liquet, *temporarium, et immortale, et ut patiat, et patiens, admonentur et erudiatur;* ista, inquam, de communi hominum natura accipienda, ut jam monuimus. Fuit enim impossibile a se dissidere magnum Gregorium, nunc impassibile affirmantem corpus Adami, nunc pas-

υπομνήσεως ἕνεκα καὶ παιδεύσεως; Τὸ πάσχον ἐξ ἀνάγκης φθορτόν. Εἰ δὲ φθορτὸς ὁ Ἀδάμ, ἐπειδὴ πάσχον ἦν, πῶς αὐτὸς αὐτὸν ἀφθάρτου τε καὶ φθορτοῦ μέσον εἶναι δισχυρίζονται φύσεως; Ἀτυλλόγιστα ταῦτα καὶ λίαν εἶναι δοκοῦσι τοῖς ἀμαθέσι τέως ἡμῖν· εἰ γὰρ, ὡς ἐκεῖνοί φασι, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τοῦτ' ἐστὶν ἀθανασίας καὶ θνητότητας, τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ὁ θεὸς ἐφη Γρηγόριος, πῶς αὐτὸ προλαβὼν ὁ μέγας αὐτὸς ἐπωνόμασε πρόσκαιρον; Δότωσαν ἐπὶ τούτοις ἀποκρίσιν. Εἰ γὰρ πρόσκαιρον ἦν, εὐδὴλον ὅτι καὶ θνητόν. Εἰ δὲ θνητὸς Ἀδάμ, ἐπειδὴ πρόσκαιρον εἶχε τὸ σῶμα, πῶς αὐτὸ μετὰ ταῦτα μέσον εἶναι ἔλεγε μεγέθους καὶ ταπεινότητος; Ἐπίγνωθι οὖν, ὦ ἱερά κεφαλή, ὅτι περὶ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ὀλίγα τινὰ διεξελέων ὁ θεὸς Γρηγόριος ἀφορμὴν οὐκ οἶδ' ὅπως ἔδωκε τῷ διαληφθέντι Πατρὶ περὶ τοῦ πρώτου τὰ τοιαῦτα διειληφέναι Ἀδάμ. Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ τὸ μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος οὐ περὶ φθορᾶς, ὡς οἶμαι, καὶ ἀφθαρσίας ὁ μέγας ἐξέδωκεν, ἀλλὰ περὶ ψυχῆς πάντως καὶ σώματος. Ψυχὴ καὶ γὰρ ἀνθρώπου πάντως διὰ τοῦ θεοῦ ἐμφυσήματος τὸ εἶναι λαβούσα μείζων ὁμολογουμένως τοῦ πηλίνου τοῦδε καθέστηκε σώματος. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἶγε καὶ τῆς θεολογικῆς συλλαβᾶς ἀκριβῶς ἐπέλογος, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐπ' αὐταῖς ἐκδοθεῖσαν ἐξηγήσιν, τότε μάθειν ἔχεις ὅποια ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἡ διαφορὰ, καὶ ὅτι τῷ εὐσεβεῖ λογισμῷ καὶ λίαν ἐναντιοῦσθαι δοκεῖ τὰ τοιαῦτα ἐπεξηγήσεως. Ἀντίκα γὰρ τὸ πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, καὶ τὸ εἶναι ἵνα πάσχη, καὶ πάσχων ὑπομνησκηται καὶ παιδεύηται. Καὶ τὸ ζῶον ἐντεῦθεν οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαγῶ μεθιστάμενον, οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς ἐφαρμόσει τις τῷ γενάρχη ἐκείνῳ καὶ πρώτῳ Ἀδάμ· εἰ μὴ πού καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως εἶπωμεν ὑποκαίσθαι φθορᾷ καὶ θνητότητι τὸν ἐπ' ἀφθαρσία κτισθέντα κατ' εἰκόνα τῆς ἀιδιότητος τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα καὶ σιωπᾶν ἐπὶ τούτοις ἀμείνον ἦν, εἶγε καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὸν θεῖον Γρηγόριον οὐδὲν τι τοιοῦτον εἰπόντα διέγνωμεν ἐπὶ γε τῷ πρώτῳ τέως Ἀδάμ. Πῶς γὰρ, εἶγε παρακατιῶν καὶ σῶμα δίδωσιν αὐτῷ φθορᾶς ἀπάσης ὑπέρτερον, καὶ βεβαιῶν τὸν λόγον ἐν οἷς οὕτω κατὰ λέξιν ἔλεγε· Καὶ δίχα παντός ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος· τοιοῦτον γὰρ ἔπραπε εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς; Ἐφ' ᾧ καὶ προσέχειν ἀξιόν. Εἰ γὰρ ἔπραπε τοιοῦτον εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς, ἀνευδεῖ δηλαδὴ παντός ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος, ἄκρα δὲ τοῦτο πάντως ἀπάθεια, πρόδηλον ὅτι τὸ πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον καὶ τὸ εἶναι ἵνα πάσχη καὶ πάσχων ὑπομνησκηται καὶ παιδεύηται, περὶ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώ-

(37) Sic Plato in *Politico* scribit aureo sæculo homines nudos nullisque ut plurimum stragulis sub dio passim egisse. *Nudi quin etiam et expediti, inquit, et errabundi, ut plurimum pascabantur. Nam temperies illis innoxia, mollia quoque passim parata cubilia, etc.* Lucretius lib. v :

Necdum res igni scibant tractare, neque uti Pellibus, et spoliis corpus vestire serarum.

Sed nemora, atque cavos montes silvasque colebant,

Et fructices inter condebant squalida membra, etc.

(38) Non tantum quoad animum, quam Stoici invehere conabantur, sed etiam quoad corpus. De apathia Stoicorum vide quæ adnotamus inferius ad hanc eandem epistolam.

πων ελεγε φϋστω, ως ηδη προειπομεν. Αδύνατον γαρ αυτην εαυτη τον μεγα εναντιουσαι Γρηγοριον, ποτε μεν απαθες το σωμα του Αδαμ λεγοντα, ποτε δε παθει φυσικω; υποκειμενον, και ταυτα προ της παραδασεω;. "Οτι δε το σωμα εκεινο το μη δεόμενον ουδενω; επικαλύμματω;, αφθαρτον ειναι και αθανατον ωμολόγηται, και ο χρυσορόημων Ιωάννης αριθλοτερον εξειξεν· εν γαρ τη εις την Εξαήμερον πεντακαιδεκάτη αυτου όμιλία και τάδε διεξιει· Φυσικαι; ανάγκαι; εν παραδεισω ουδαμω; συνείχοντο οι πρωτόπλαστοι· αλλά δι' όλου κτισθέντε; αφθαρτοι και αθάνατοι ουδέ της των Ιματιων έδεδοντο περιβολη;. Επερ ουν, αγαπητε, εκεινοι μετρον αυτον αθανασια; ειναι και θνητότητο; λεγουσι;

Δέδεικται ουν εκ πολλων ότι εκ αρχη; αθανατο; επλάσθη ο ανθρωπο;, του μεγαλοδωρου τηνικαυτα χαρισαμένου την αθανασιαν αυτω;. Και πειθου τω χρυσορόημωνι κανταυθα Ιωάννη λεγοντι· Μηδεν εισηνεγκων εις τον βιον ο ανθρωπο;, αθανασιαν αυτικα εδέξατο, και πυσαν άλλην εν παραδεισω απόλαυσιν· άλλ' επειδη της θεια; ερέθη παρήκο; εντολη;, αφαιρεται την αθανασιαν αυτικα και θνητο; ο αθανατο; γίνεται. Εν η γαρ ωρα, φητι, φάγητε από του φυτου, θανάτω αποθανείσθε. Και περι μεν τουτου οτω;· ότι δε αφθαρτον εκεινο το σωμα και αθανατον ην και ο μακάριο; εδειξε Κύριλλο;, εν τω εις την δημιουργίαν του ανθρωπου λόγω κατá λέξιν οτω ειπών· Επισκείητο μεν από γη; το σωμα του Αδαμ, αμεινον δε θανάτου και φθορα; ην. Ενεφύττωσε γαρ αυτω την ζωην ο της ζωη; αρχηγό;. Αλλά και ο μέγα; Βασίλειο; αυτο; παριστων ελεγε· Πλάσα; τον ανθρωπον ο θεο; αιωνιου ζωη; απόλαυσιν αυτα έχορίσατο. Πρὸ; δε γε τοι; ειρημένοι; και ο θεοτάτο; Βαρλαάμ οτω πρὸ; Ιωάσαφ ελεγε· Τον απ' αρχη; αυτεξουσιδητη και αθανασια τιμήσα; βασιλέα πάντων των επιγειων κατέστησεν. Αλλά και ο χρυσορόημων Ιωάννης αυτο; τουτο παρίστησι διεξιών οτω; κατá λέξιν εν τη εις την Εξαήμερον εικοστη πρώτη όμιλία αυτου· Δημιουργήσα; τον ανθρωπον ο θεο; ηβουλήθη πάντω; των όρωμένων την αρχην αυτον έχειν. Επὶ γαρ τουτο και ελεγε· Ποιήσωμεν ανθρωπον κατ' εικονα ημετέραν· ποιήσωμεν ανθρωπον αρχοντα

(39) Quæcunque hactenus Glycas disseruit, corpus Adami natura immortalè et corruptionis expers fuisse nequaquam ostendunt, sed vi et virtute arboris vitæ, quæ immortalitatem illi, ut ita dicam, suppeditabat, ut præclarè docent Augustinus locis supra laudatis, et auctor Quæst. V. et N. T., quæst. 19, ubi ita inquit: *Quandiu enim Creatoris lege duravit, dignus fuit edere de arbore vitæ ut mori non posset. Nec enim corpus tale erat, quod dissolvi impossibile videretur; sed gustus arboris vitæ corruptionem corporis inhibebat. Denique etiam post peccatum potuit indissolubilis manere, si modo permissum illi esset edere de arbore vitæ. Nam quomodo immortalè corpus habebat, quod cibo sustentabatur?* etc. Et hoc sequitur Thomas I, 1, Q. xcvi, art. III. Pseudo-Abdias lib. vii in aliam causam rejicit Adami immortalitatem; de paradiso enim agens ait: *Non labor fatigationibus subjacet, non infirmi-*

sionibus naturalibus, idque ante transgressionem, subjectum. Quod porro corpus illud non egens ullo tegumento incorruptibile et immortale sine controversia fuerit, luculentius etiam Joannes Chrysostomus tradit. Nam concione decima quinta in Hexaemeron inter cætera sic loquitur: *Naturæ necessitatibus in paradiso nequaquam constringebantur protoplasti, prorsus incorruptibiles et immortales creati, neque vestimentorum amictu egebant. Si igitur, dilecte, Adam prorsus incorruptibilis et immortalis est procreatus, quomodo illi mediæ inter immortalitatem et mortalitatem statuunt?*

δι' όλου Αδαμ αφθαρτο; εκτίσθη και αθανατο;, πω; λεγουσι;

B Multis itaque demonstratum est hominem ab initio immortalè esse formatum, tunc ei immortalitatem donante Deo, qui magna donare consuevit. Et fidem habe etiam hic Joannis oris aurei dicenti: *Cum nihil intulisset in vitam homo, mox immortalitatem omnemque aliam in paradiso voluptatem accepit. Sed ubi divino mandato inobediens factus est, illico immortalitate spoliatus, ex immortalè mortalis est redditus.* Quæcunque enim hora comederetis, inquit, de arbore, morte moriemini. Ac de istis quidem ita (39) dictum esto. Fuisse autem incorruptibile, et immortalè corpus illud, docuit etiam beatus Cyrillus in oratione de fabricatione hominis, ubi ad verbum sic est: *Creatum est quidem corpus Adami e terra, a corruptione autem et morte invictum. Auctor enim et suppeditator vitæ, illi vitam inseverat.* Quin et magnus Basilius: *Cum finxisset hominem Deus, inquit, æternæ vitæ fruitionem illi donavit. Præterea divinisissimus (40) Barlaam sic ad Josaphat: Primum hominem Deus potestate arbitrii sui et immortalitate honoratum, regem omnium terrenorum declaravit. Idem Joannes Chrysostomus, sic ad verbum disserens concione vigesima prima in Hexaemeron: Fabricatum a se hominem Deus (41) omnium quæ sub aspectum cadunt, principatum habere voluit. Propter hoc enim dixit: «*Faciamus hominem ad imaginem nostram.*» *Faciamus hominem principem terrenorum universorum. Etenim nihil aliud illud «*secundum imaginem,*» nisi principatum (42) et dominationem significat. Sicut enim**

tas aliqua sanitati succedit: tristitia, et fletus, et mors ibi penitus locum non habent. Auræ enim quæ ibi sunt blandiuntur potius quam perflant, et æternitatem naribus inferunt. Nam sicut thymiamatis fumus excludit putores, ita nares ibi vitam exspirant æternam, quæ non permittit hominem neque fatigationem incurrere nec dolorem, sed semper æqualem, semper juvenem, semper lætum et semper immobilem permanere.

(40) Barlaamus scilicet apud Joan. Damascenum: nam is historie illius quæ Josaphati et Barlaami inscribitur, auctor esse perhibetur. Consulendus Caveus, Oudinus. Labbeus tamen scribit in mss. codicibus Joanni cuidam Sinaitæ eam vindicari, ut superius etiam observavimus.

(41) Hæc eadem refert ex Chrysostomo noster Glycas parte I Annotinum.

(42) Cyrillus Alexandrinus lib. adversus A-

universitatis Dominus in omnia imperium obtinet, aspectabilia et inaspectabilia, ut omnium conditor: sic cum animal hoc mente et consilio præditum condidisset, id omnibus quæ oculis sentiuntur præesse voluit. Quare et animæ essentiam illi donavit, quo duraret ævo sempiterno. Tu noli dictis dissidere; siquidem et Salomon hoc ipsum indicat: In incorruptione, inquit, Deus hominem creavit, et secundum imaginem æternitatis ipsius. Et esset quidem ita sempiternus; sed quia per socordiam lapsus est, et præscriptam sibi mandatum violavit, nec sic quidem omnino ab eo se removit; sed immortalitate quidem exutum, et morte damnatum, in eodem ferme imperio reliquit (43).

Ἐπειδὴ διὰ βραθυμίαν ὠλίγησε καὶ παρέδωκε τὴν εὐδοκίαν αὐτῷ ἐντολήν, οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τέλει αὐτόν· ἀλλὰ τῆς μὲν ἀθανασίας ἀπεστέρησε, θανάτῳ δὲ καταδικάσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς αὐτὸν ἀρῆκε σχεδὸν εἶναι ἀρχῆς.

Planum est igitur, hominem antequam de vetito ligno vesceretur, a morte liberum fuisse; non enim pro supplicio, ut Chrysostomus in decima sexta homilia docet, mortem ei post esum infliaisset. Verum hoc loco advertendus est animus. Non solum omnium, quæ aspectu percipiuntur, regem cum constituere Deo placuit, sed et opere ipso imperium ejus absolutum plane demonstravit. Omnia enim tunc animantia ad illum adduxit; tametsi quid futurum esset non ignoraret. Atque ita omnia servorum specie illi repræsentata, appellationes ab eo susceperunt. Sic igitur per intelligentem animam (44) immortalitate eum honoravit. Quan-

thropomorphitas cap. 5: Οὐκ ἀπίθανόν γε καὶ κατὰ τὸ ἀρχικὸν ἐνεῖναι λέγειν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ὁμοίωσιν τὴν πρὸς Θεόν. Δέδοται γὰρ αὐτῷ τὸ ἀρχεῖν ἀπάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. *Neque vero dissentaneum veritati fuerit dicere, etiam ratione principatus homini similitudinem cum Deo inesse. Datum enim illi est imperium in omnia quæ in terra sunt.* Theodoretus interrogat, xx, in Genesim: Nonnulli dixerunt, ad imaginem Dei creatum esse hominem, secundum facultatem dominandi, argumento clarissimo usi, ex eo quod Creator subjunxit: « Et dominetur piscibus maris et volatilibus cæli, et bestiis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus reptantibus super terram, » Quemadmodum enim ipse omnium tenet imperium, ita dedit homini dominium animalium irrationalium. In hac sententia fuere ipse Theodoretus in cap. 1 Epist. I ad Corinthios; Isidorus Pelusiota lib. iii, epist. 95; Joannes Chrysostomus homil. x in Genesim., et Diodorus Tarsensis apud Theodoretum. Nec ab ea abhorreere videtur Augustinus lib. 1 De Genesi contra Manichæos, cap. 17.

(43) Isidorus Pelusiota epist. 95, lib. iii, Adami imperium docet post peccatum mutilatum quidem fuisse, non vero ablatum omnino: Καὶ πάσης μὲν οὐκ ἐξεβλήθη, ἵνα μὴ ἔωλος ἢ χάρις εὐρεθῆ, ἡκρωτηριασθῆ δέ. Οὐ γὰρ δίκαιον ἦν τὸν ἡττηθέντα καὶ στεφανωθῆναι, ἀλλὰ τῷ φόβῳ τῶν θηρίων σωφρονισθῆναι. *Neque enim omni imperio est ejectus, ne irrita plane et cassa esset gratia, sed truncata. Neque enim æquum erat eum, qui victus esset, etiam coronari, sed metu ferarum castigari.* Sic Glycæ noster parte 1 Annalium: Ἀλλὰ καὶ παραβάντα τὴν ἐντολήν, οὐκ ἀπεστράφη τέλει, ἀλλὰ τῆς μὲν ἀθανασίας ἀπεστέρησε, θανάτῳ δὲ καταδικάσας, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἀρῆκεν εἶναι. Διὰ γὰρ τοῦ πρῶ-

πάντων τῶν ἐπιγείων. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἕτερον ὑποφαίνει τὸ κατ' εἰκόνα, ἢ ἀλλ' ἢ τὴν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς δεσποτείας λόγον. Ὡς περὶ γὰρ ὁ τῶν ὁλων Θεὸς τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἔχει, τῶν τε ὄρατων, τῶν τε ἀοράτων, δημιουργὸς ἀπάντων ὑπάρχων· οὕτω καὶ τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικὸν δημιουργήσας ἡβουλήθη πάντων τῶν ὄρωμένων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν· διὸ καὶ τῆς τῆς ψυχῆς ὁσίων αὐτῷ ἐχαρίσατο, βουληθεὶς αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές. Ἀλλὰ μὴ ἀπίσται τοῖς λεγομένοις· εἶγε καὶ ὁ Σολομῶν αὐτὸ τοῦτο παρετίθει λέγων· Ἐπ' ἀφθαρσία τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀιδιότητος αὐτοῦ. Καὶ εἶγε μὲν ἂν οὕτω τὰ κατ' αὐτὸν διηνεκές· ἀλλ'

Εὐδὴλον οὖν, ὅτι πρὸ τῆς βρώσεως ἀθάνατος ὑπῆρχεν ὁ ἄνθρωπος· καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν τάξει τιμωρίας, ὡς ὁ χρυσορῥήμων Ἰωάννης ἐν τῇ ἑξκαιδεκάτῃ φησὶν ὁμιλία, ἐπήγαγεν αὐτῷ μετὰ τὴν βρώσιν τὴν θάνατον. Ἀλλ' ἐνταῦθα τρισεῖς ἄξιον. Οὐδὲ γὰρ ἡβουλήθη μόνον ὁ Θεὸς βασιλέα καταστήσαι πάντων τῶν ὄρωμένων αὐτόν· ἀλλὰ καὶ ἔργους αὐτοῖς ἀπηρτισμένην ἔδειξε τὴν ἀρχὴν. Ἦγαγε γὰρ τὰ ζῶα πάντα τῆνικαῦτα πρὸς αὐτόν, καίτοι γε τὸ μέλλον οὐκ ἔγνωον, καὶ οὕτω τὰ πάντα δουλικῶς περιστάμενα σχήματι παρ' αὐτοῦ τὰς ἐπιθυμίας ἐδέχοντο. Οὕτω μὲν οὖν ἐφθασε διὰ γε τῆς νοερᾶς ψυχῆς καὶ ἀθανασίας τιμήσας αὐτόν· εἰ γὰρ

ὄντος αὐτῷ λόγου καὶ τέμερον πάλιν κρατεῖ. Εἰ γὰρ καὶ θῆρας ἀγρίους ὄρας αὐθαδέα χρωμένους ἔστιν ὅτε καὶ ὄρωντας ἀναιδῶς κατ' αὐτοῦ, μὴ θαύμαζε· ὅτι καὶ τοῦτο κατὰ θεῖαν πάντως οἰκονομίαν, ὡς ἐνταῦθεν τῆς ἀμαρτίας ἐπιμενησθαι καὶ ἄκοντας, δι' ἦν δεδοικέναι καὶ τρέμειν ὑποχείρια κατεδικάσθημεν. *Quin etiam mandatum ipsius transgressum non omnino aversatus, sed immortalitate spoliatum et ad mortem condemnatum, prope in eodem imperio reliquit. Nam homo per rationem qua præditus est, etiam hodie cuncta in potestate sua retinet. Quanquam enim feras agrestes nonnunquam pro libitu suo videmus in hominem irruere, id tantopere mirari non debemus, quando consilio divino accidit, ut hoc modo vel inviti de peccato admonemur, cujus causa nobis hoc contigit supplicii, ut subiectos imperio nostro metuamus. Hæc eadem docet Joan. Chrysostomus hom. ix in Genesim. Egrege Ambrosius lib. vi in Hexaemeron: Videbatur nihil elephantis creatura habere robustius, nihil tam terribile vel procerum: nihil tam ferum quam leones vel tigrides sunt: et hæc serviunt homini, et naturam suam humani institutione deponunt: obliviscuntur quod nata sunt, induunt quod jubentur. Quid multa? Docentur ut parvuli, serviunt ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi: in mores transeunt nostros, quoniam vultus proprios perdidderunt.*

(44) Non tantum quædam animam homo fuit immortalis, verum ipsa etiam anima, ante primi hominis peccatum, erat corporis immortalitatis effectrix, ut docet Thomas 1, 1, Quæst. xcvi, Art. 1. Scribit enim: *Non enim corpus ejus erat indissolubile per aliquam immortalitatis vigorem: sed inerat animæ vis quædam supernaturaliter divinitus data, et quam poterat corpus ab omni corruptione præ-*

καὶ τὴν γεννησομένην αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ παρατρο-
πὴν οὐκ ἦν ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ καταδικάζειν ἐκ
μόνης οὐ θέλει προγνώσεως, τὴν ἐζυτοῦ βουλήν ἐπ'
αὐτῆ θεοπρεπῶς ἐκπληροῖ καὶ ψυχῆς αὐτῆ, καθὰ
δὴ καὶ προεῖρηται, μεταδίδωσι νοεράς, ὡς ἐντεῦθεν
αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές. Εἶπερ οὖν,
δοσιώτατε ἄνερ, ἐν ἀθανασίᾳ τὴν ἀνθρωπὸν ἐποίησε,
καθὰ δὴ προεῖρηται, σφάλλουσιν προφανῶς ἐκεῖ-
νοι λοιπὸν, ὅσοι καὶ θνητότητα τῇ ἀθανασίᾳ
ἐκείνου παραμιγνύουσιν. Οὐ μικρῶς γὰρ ἐντεῦθεν
ἀμβλύνοσσίτε καὶ ὑποπέμνουσι τὴν δοθεῖσαν ἐν ἀρχῇ
παρὰ Θεοῦ τῆ ἀνθρώπῳ τιμὴν. Ἐφ' ᾧ καὶ θνητότητα
τῷ ἀθανάτῳ παραμιγνύειν αὐτοῦς ὅλως οὐκ ἐπρε-
πεν· εἶγε τοῦ χρυσοῦ ῥήμονος Ἰωάννου τέως ἤκου-
σαν, οὕτω λέγοντος· Ὅσπερ τις χρυσοῦς ἀνδριάς
ἀπὸ χωνευτηρίου προελθὼν ἄρτι καὶ λαμπρῶς
ἀποστίλθων, οὕτως ἐκεῖνο τὸ σῶμα φθορᾶς ἀπά-
σης ἀπήλλακτο. Διὸ δὴ καὶ θνητότητα τῷ ἀθανάτῳ
παραμιγνύειν οὐκ ἐπρεπεν· εἶγε καὶ παραδείγματι
τοιούτῳ σῶμα καὶ μᾶλλον ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν
ἐχρήσατο. Δέδεικται γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖ-
νο θανάτου καὶ φθορᾶς ἀμεινον ἦν, ὡσπερ προελθὼν
ἄρτι χρυσοῦς ἀνδριάς καὶ λαμπρῶς ἀποστίλθων,
ὁμολογεῖται καὶ πιστεύεται.

Ἄφθαρτος μὲν οὖν ἀπὸ Θεοῦ παρήχθη κατ' ἀρχὰς
ὁ ἀνθρωπος καὶ ἀθάνατος· εἰ δὲ καὶ θανάτῳ κατεδί-
κισεν αὐτὸν ὑστερον, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν ἀπα-
ραμύθητον εἶναι μέχρι πολλοῦ. Καὶ ἄκουε τί περὶ
τούτου φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Εἰς τὴν*
ἀλάληψιν λόγῳ αὐτοῦ· θάνατος μὲν εἰσηλθε διὰ
τὴν παρακοήν· κωλύων δὲ ὁμοῦς τὴν τῆς ἀπει-
λῆς ἀκμὴν ὁ Θεός, ἐλπίδα εὐθύς ἀθανασίας ἀνα-
τέλλει τῷ γένει, καὶ τὸν Ἐνώχ ἐκ μέσου ἀρπά-
ζει, κἀντεῦθεν τὴν θνητὴν ἐδίδουσκε φύσιν ὄρους
ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβεβηκυῖσι
καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ λέγοντες, ὅτι τὴν ἀπα-
φθάρτισιν ἡμῶν καὶ πολυζωίαν τὰ κατὰ τὸν Ἐνώχ
καὶ Ἠλίαν ἐναργῶς παριστά. Διὰ γὰρ τῆς μεταθέ-
σεως αὐτῶν ἀθανασίας ἐλπίδα τῇ θνητῇ ταύτῃ φύσει
καὶ πάντο ὀχυμασίως ἐνέσπειρε. Καὶ τούτου χάριν ὁ
μέγας Ἀθανάσιος εἶλεγε, ὅτι καὶ τὸν Ἠλίαν ἀρπά-
ζει, καὶ ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναφέρει ἠφέντα κάτω
τὸν θάνατον. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ Δαμα-
σκηνός Ἰωάννης οὕτω πρὸς αὐτὸν εὐρηται λέγων·
Τὸ ἐξῆραν ἄρμα σε τὸ πυρίπνοον χάριν σοι τῶν
Θαυμάτων παρέσχεν, Ἠλία Θεσβίται, ἀφθάρτισαν
σε τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον ἕως ἂν κηρύξης τὴν
τῶν πάντων ἐντέλειαν. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ
χρυσόρρημων Ἰωάννης ἀριδρότερον ἐδείξεν, ὅτι
τὴν ἀφθαρσίαν ταύτην ὁ πρῶτος ἐκεῖνος εἶχεν ἀν-

A quam enim et futuram non multo post prævarica-
tionem ipsius prænosset, tamen ex sola præscien-
tia eum damnare nolens, suam voluntatem in eo,
ut Deo dignum fuit, explevit, et anima ipsum, ut
jam dictum est, impertivit per quam in perpe-
tuum immortalis esset. Si ergo immortalitate ho-
minem cohonestavit, manifesto in errore versan-
tur, quicumque mortalitatem illius immortalitati
admiscent. Non parum enim hinc honorem homi-
ni a Deo in principio collatum obscurant, et im-
minuunt. Unde et mortalitatem eum immortali
confundere proorsus non decebat, siquidem Joan-
nem Chrysostomum prius dicentem audiverunt:
*Sicut aurea statua, modo de conflatorio educta et
clare fulgens, sic illius corpus ab omni corruptione
liberum erat.* Quare et mortalitatem eum immor-
tali conjungere fas non erat, quandoquidem aurea
lingua exemplo hoc potissimum usa est. Declarat
quippe hinc corpus ejus morte et corruptione
fuisse majus, ut prodeuntem modo statuan et
clare fulgentem omni labe vacare necessario confi-
tendum et credendum est.

τύπου παντός ὑπέρτερος ἐξ ἀνάγκης εἶναι ὅτι οὕτως

Incorruptibilem igitur et immortalem hominem
Deus in principio creavit; quem etsi postea morte
damnavit, tamen non diu sine consolatione reli-
quit. Audi quid de hoc scribit magnus Athanasius
sermone *De assumptione*: *Mors quidem ingressa
est per inobedientiam. Tamen laxans minarum vi-
gorem Deus, statim spem immortalitatis humano ge-
neri præbet, et Enoch (45) de medio rapit, et hinc
mortalem naturam terminos immortalitatis suscipere
docet.* Hæc etiam discipuli Christi confirmantes
aiunt, incorruptionem et diuturnitatem vitæ nostræ
exemplis Enoch, et Eliæ evidentiter stabiliri. Per
translationem enim ipsorum spem immortalitatis
mortali huic nature mirabiliter admodum ingenera-
vit. Et ideo magnus Athanasius dixit, Eliam rapi
et velut in cœlum subyehi, mortem infra relinquen-
tem. Damascenus præterea Joannes sic eum affatur:
*Currus in sublime te tollens igneus gratiam miracu-
lorum tibi dedit, Elia Thesbita, incorruptum te faciens,
ut non videas mortem donec predicaveris omnium
consummationem.* Et hi quidem sic. Joannes autem,
illud os aureum, hanc incorruptionem primum il-
lum hominem habuisse, illustrius docet, ejus
verba recitabo: *Placuit Enoch, et transfertur. Vide
Domini bonitatem. Cum enim invenisset virum virtu-
tis officia præstantem, non eum privatit dignitate,*

servare, quandiu ipsa Deo subjecta mansisset. Quod
docet etiam art. III. At si vitæ arbor immortalitatem
corpori conferebat, quadam inspiratione salubritatis
occulta, ut Augustinus ait, nam ille animæ vigor
ex fructus gustu producebatur, ita ut ligni illius
comestio signum esset celestis virtutis animæ a
Deo afflatæ ut corpori perpetuitatem impertiret?
Certe Bonaventura in II *Sentent.*, dist. XVII, ita scri-
bit: *Ergo sicut sacramenta nostra non creant gra-
tiam, sed divina virtus ipsis assistens, in eorum legi-*

tima perceptione gratiam infundit; sic fructus ejus
arboris non dabit immortalitatem, sed divina virtus,
cum fructus ille comedebatur, immortalitatem ho-
mini largiebatur. Sed de his alii viderint; et con-
sulendum superius not. 59.

(45) De raptu et translatione Enoch et Eliæ vide
quæ disputat doctissimus Nat. Alexander *Hist. Vet.
Test.*, tom. I, æt. 1, dissert. V, prop. 1, et tom. II,
æt. V, dissert. VI.

qua protoplastum ante mandati transgressionem *cumulaverat.* (46) Quæ porro illa dignitas, quam primo homini principio Deus donavit? Incorruptibilem, immortalem, exitii expertem esse, ut liquido ostensum est. Quam dignitatem accepit quidem Adamus, perdidit tamen simul ac mandatum neglexit perversoque consilio arborem tetigit. Itaque ut non penitus desperemus, quasi immortalitatem illam nunquam recuperaturi, transfert Enoch, et immortalitate eum dignatur, perque multa sæcula vitam ei producit, hinc significans (47) mortalem naturam nostram terminos immortalitatis illius expectare, qua per transgressionem Adamus exiit. Quod si ita sunt, quid plura attinet dicere? Si enim primus ille homo hanc incorruptionem habuit, quam expectare Deus mortalem naturam docuit, Enoch transferendo, apparet plane, talem a Deo hominem ab initio conditum, qualem (48) ex mortuis resurrecturam divina prædicant oracula. Ne igitur hæsitæ. Cogita tecum, quod etiam divinus Anastasius Sinaita in oratione *De resurrectione* de his clarissime posuit in hunc modum (49): *Tale e mortuis excitatur exanime, quale erat a principio, rejectis omnibus quæ illi propter peccatum contigerant.* Attende igitur. Si tale resurgit, quale a principio erat: resurgens autem tuuc corpus certum est morte et corruptione superius resurrecturum, id quod maximus ille Paulus testatur: *Oportet,*

(46) Hæc eadem docet etiam ὁ πᾶντος Augustinus lib. 1 *De peccatorum meritis et remissione*, cap. 5, affirmans Enochum et Eliam non aliter adhuc vivos permanere quam primus homo et ejus posteri, si minus ille peccasset, immortales futuri erant. Si enim Deus, inquit, *Israelitarum vestimentis et calceamentis præstitit quod per tot annos non sunt obtrita, quid mirum si obedienti homini ejusdem potentia præstaretur, ut animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quendam statum, quo sine defectu esset annorum, tempore quo Deus vellet, a mortalitate ad immortalitatem sine mediâ morte venturus?* Sicut enim hæc ipsa caro, quam nunc habemus, non ideo non est vulnerabilis, quia non est necesse ut vulneretur: sic illa non ideo non fuit mortalis, quia non erat necesse ut moreretur. Talem puto habiturum a Deo in corpore animali atque mortali, etiam illis qui sine morte hinc translati sunt, fuisse concessum. Neque enim Enoch et Elias per tam longam ætatem senectute marcerunt, nec tamen eos credo jam in illam spiritalem qualitatem corporis commutatos, qualis in resurrectione promittitur, etc.

(47) Enoch et Eliæ, translationem futuræ esse resurrectionis imaginem et argumentum, docent Tertullianus *De resurrectione carnis*; Augustinus lib. xv *De civ. Dei*, cap. 49; Paulinus poem. v; Theoderetus interrogatione XLV in *Genesis*; Thomas in cap. ii *Epistolæ ad Hebræos*.

(48) Fallitur profecto Glycas, et procul a vera ratione recedit, si doctissimis theologis fides, ut quidem videtur, habenda est. Unus præ cunctis loquatur magnus Augustinus. Hic lib. xiii, *De civ. Dei*, cap. 20, ita de corpore sanctorum in ultima resurrectione restituto agens inquit: *Non solum enim non erit tale quale nunc est in quavis optima valetudine, sed nec tale quidem quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non essent, nisi peccassent, alimentis tamen ut homines vivebantur, nondum spiritualia, sed adhuc animalia*

ἄνθρωπος, οὕτω κατὰ λέξιν εἰπὼν· *Εὐηρέστησεν Ἐνώχ τῷ Θεῷ καὶ μετατίθεται. Καὶ ὄρα Δεσπότην ἀγαθότητα. Εὐρῶν γὰρ ἄνδρα κατορθωκότα τὴν ἀρετὴν, οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτὸν τῆς ἀξίας· ἦν τῷ πρωτοπλάστῳ ἐχαρίσατο πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς. Ἀλλὰ γὰρ τίς ἡ ἀξία ἦν ἐχαρίσατο τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεός; Τὸ ἄρθρον καὶ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ὡς ὁ λόγος ἤδη φησὶς ἀριθλοτέρου ἐδειξεν· ἦν δὲ ἀξίαν ἔλαβε μὲν ὁ Ἀδὰμ, ἀφῆρέθη δὲ ὅμως αὐτῆν, ἐπειδὴ παρέβη τὴν ἐντολήν, ἐπειδὴ κακοβούλως ἤψατο τοῦ φυτοῦ· ἀμέλει καὶ ἵνα μὴ παντελῶς ἀπογνῶμεν, ὡς οὐκέτι τὴν ἀθανασίαν ἐκείνην ἀποληψόμενοι, μετατιθήσιν τὸν Ἐνώχ, ἀφθαρσίας τε αὐτὸν ἀξίος, καὶ οὕτω ζῆν εἰς αἰῶνας παρασκευάζει, διδάσκων ἐκ τούτου τὴν θνητὴν φύσιν ἡμῶν, ὅρους ἀθανασίας ἐκείνης ἐκδέχεσθαι, ἧς ἐξέπιπτε διὰ τὴν παράβασιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν; Εἰ γὰρ ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος τὴν ἀπαφάρτισιν εἶχε ταύτην, ἣν ἐκδέχεσθαι τὴν φύσιν ἐδίδασκε μετατεθείς ὁ Ἐνώχ, φαίνεται πάντως ὅτι τοιοῦτος ὑπὲρ Θεοῦ παρήχθη κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος ὅποιον ἐκ νεκρῶν ἐγερεῖται τὰ θεῖα φάσκουσι λόγια. Μὴ οὖν ἀπίσται τοῖς λεγομένοις. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Σιναΐτης Ἀναστάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ τὸν περὶ τούτου λόγον ἀριθλοτέρῳ σοι ποιεῖται, καὶ οὕτω φησὶ· *Τοιοῦτον ἐκ νεκρῶν ἐγείρεται τὸ σῶμα τὸ πρῶτον, ὅποιον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἀποβαλλόμενον ἅπαν ὑπερ**

corpora terrena gestantes. Capite autem 23 scribit: *Primus autem homo de terra terrenus in animam viventem factus est, non in spiritum vivificantem, quod ei per obedientiæ meritum servabatur. Ideo corpus ejus, quod cibo ac potu egebat, ne fame afficeretur ac siti, et non immortalitate illa absoluta atque indissolubili, sed ligno vitæ a mortis necessitate prohibebatur, atque in juventutis flore retinebatur, non spirituale, sed animale fuisse non dubium est, nequaquam tamen moriturum, nisi in Dei prædicentis minantisque sententiam delinquendo corrumpisset.* Et ex intervallo: *In corpore ergo animali primum hominem factum, ut Apostolus loquitur. Volens enim ab spirituali, quod in resurrectione futurum est, hoc, quod nunc est, animale discernere, et Seminatur, inquit, in corruptione, surget incorruptibile; seminatur in contumelia, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget spirituale.* Deinde ut hoc probaret, et Si est, inquit, corpus animale, est et spirituale. Et ut quid esset corpus animale ostenderet, Sic, inquit, scriptum est, *Factus est primus homo in animam viventem.* Isto igitur modo voluit ostendere quid sit corpus animale, etc. Et, mox: *Prius est enim animale corpus quale habuit primus Adam, quamvis non moriturum nisi peccasset, etc. Postea vero spirituale quale jam præcessit in Christo tanquam in capite nostro, secuturum est autem in membris ejus ultima resurrectione mortuorum.* Adjungit deinde Apostolus duorum istorum hominum evidentissimam differentiam dicens: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo cælestis.* Hinc corrigendus Glycas etiam in insequentibus litteris, in quibus talia habet ad fastidium. Consulenda quoque superius adnotata sub numm. 36, 39, 44.

(49) Anastasii Sinaitæ sermones tres *De resurrectione* mss. Græce asservantur in celebri bibliotheca Laurentiana.

ἐφύλασσε δι' αὐτὴν ἀμυρτίαν ἐπισυμβῆναι αὐτῷ. **A** Inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem : manifestum sit et corpus illud, primum videlicet a Deo creatum, vere immortale fuisse, et incorruptibile : quod toties jam diximus.

Πρῶτον οὖν. Εἰ γὰρ τοιοῦτον ἐγείρεται : ὅποιον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δὲ ἐγειρόμενον ἐκεῖνο τότε σῶμα θανάτου καὶ φθορᾶς ἀμεινον ἐγεροῦναι ὁμολογεῖται, καὶ βεβαίοι τὸν λόγον ὁ πᾶμμεγας Παῦλος ; οὕτω λέγων· Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν· εὐδὴλον πάντως ὅτι καὶ σῶμα ἐκεῖνο, λέγω δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ Θεοῦ ποιηθὲν, ἀθάνατον ἀληθῶς ὑπῆρχε καὶ ἀφθαρτον, ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν.

Αὐτὸ τοῦτο παρίστησι καὶ ὁ Νύστης θεῖος Γρηγόριος, ἠνίκα καὶ μᾶλλον εὐρηται τὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ θεῖον βῆτον ἐπεξηγούμενος τὸ διαλαμβάνον οὕτως ἐν λέξεσι· *Τί τὸ γεγονός ; Αὐτὸ τὸ γεννησόμενον. Καὶ τί τὸ πεποιημένον ; Αὐτὸ τὸ ποιησόμενον.* Λέγει γὰρ ὅτι χειρὶ Θεοῦ πεποιημένος ὁ ἄνθρωπος οὐχ ὃ νῦν ἐστὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἤγουν τριπτόν καὶ φθαρτόν, τοῦτο ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ὃ ποιηθήσεται ὑπερτον, ἀτρέπτος δηλονότι καὶ ἀφθαρτος. Εἴπερ οὖν ὁ Θεὸς ἐκ' ἀφθαρσίας τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀιδιότητος αὐτοῦ, καθά φησι **Sολομῶν**· εἴπερ ἔδειξε τὸ οἰκεῖον φιλότιμον μεταδοῦς αὐτῷ ψυχῆς νοεράς ; ὡς εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησιν· εἴπερ οὖν αἰωνίου ζωῆς ἀπόλαυσιν ἐχαρίσατο τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχάς ὁ Θεός, ὡς ὁ μέγας φησὶ **Βασιλείος**· εἴπερ οὖν ἡ πρώτηποίησις τοῦ Ἀδάμ ἀφθαρτος ἦν, ὡς ὁ **Σιναΐτης** φησὶ θεῖος Ἀναστάσιος· εἴπερ οὖν σῶμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχάς ὁ Θεός τὸ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ὡς ὁ θεῖος Ἀνδρέας εὐρηται λέγων· εἴπερ οὖν αὐτεξουσιότητα καὶ ἀθνασίαν **C** κινήσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός βασιλέα πάντων τῶν ἐπιγείων κατέστησε, καθάπερ ὁ μακάριός φησι **Βαρλαάμ**· πῶς λοιπὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἀθάνατον καὶ θνητὸν ὑπὸ Θεοῦ παραχθῆναι εἰπωμεν ; Ἀνεκδέκτον, ὡς οἶμαι, τοῦτο καὶ λίαν ἐστὶ. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἀνεκδέκτον, εἶγε καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος οὐκ ἔδ' περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου τοιαῦτα φαντάζεσθαι ; Παντός γὰρ ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος ἀνεκδέξαι τὸν ἀπ' ἀρχῆς εἶναι εἰπὼν, ἔδειξε πρόφανῶς ὅτι στολήν ἀθανασίας ἠμφισπόμενος ἦν ὁ πρῶτος ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ ἐσχάτη τῶν σωμάτων ἐγερσις ἐπάνοδος εἶναι ἐλέγετο πρὸς γε τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ πρώτην διαγωγὴν. Καὶ πείθου κἀνταῦθα τῷ μεγάλῳ Παύλῳ λέγοντι· *Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ*, ἣν ἐχαρίσατο αὐτοῖς ὁ Κύριος **D** τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει διὰ γε τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ παραδόξου ἐγέρσεως. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ θεῖᾳ βίβλῳ ἢ τὸ ὄνομα Ὁδηγός· *Ἐν ἀρχῇ ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος ὑπὸ Θεοῦ γεγονώς ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῆς ἁμαρτίας γέγονε φθαρτός καὶ θνητός καὶ ὑλικός καὶ φευστός.* Ἀμέλει κατοικτεῖρας αὐτὸν ὁ Θεός καὶ γεγονώς ἄνθρωπος, τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάδλητα πάθη, πείραν λέγω, καὶ δίψαν, κόπον,

(50) Vide inferius epist. 5.

(51) Hactenus Jac. Pontani interpretatio ; cetera Joan. Lamius edidit et Latine vertit.

(52) Vide inferius epist. 5 et 6.

(53) Liber qui Ὁδηγός seu *Dux viae* inscribitur,

Id ipsum quoque docet Nyssæ episcopus sanctus Gregorius præsertim ubi divinum Ecclesiastæ dictum exponit, nempe istuc : *Quid est quod fuit ? Ipsum quod futurum est. Quid quod factum est ? Ipsum quod faciendum est.* Ait enim manu Dei factum hominem non esse, qui nunc est propter peccatum, sive mutabilem et corruptibilem. Si igitur, in **B** *incorruptione Deus hominem fecit secundum imaginem æternitatis suæ*, ut Salomon ait : si in eo declaravit studium erga illum suum, quod animam ratione præditam illi immisit, ut esset etiam immortalis jugiter, sicut Chrysostomus inquit : si igitur æternæ vitæ fruitionem donavit ab initio homini Deus, ut ait magnus Basilius : si igitur prima creatio incorruptibilis erat, ut divinus Anastasius Sinaita scribit : si igitur dignitatem dedit principio homini Deus, nempe exitii expertere esse, ut sanctum Andreæ Creteensem dixisse patet : si igitur libertate voluntatis, et immortalitate cum decorasset hominem Deus, regem omnium terrenorum instituit, ut beatus Barlaam dixit, quomodo adhuc mortalem a Deo productum asseremus ? Prorsus impossibile opinor esse. Quidni ? quando et theologiae doctissimus Gregorius non sinit de primo homine talia cogitando concipere. Nullius enim tegumentum, et munimentum indignum primum hominem cum affirmasset, stola immortalitatis vestitum esse, qui primus a Deo est fabricatus, haud obscure admonet. Etenim si secus esset, extrema illa corporum resurrectio ad veterem illam et primam vitam reversio esse (50) non diceretur. (51) Et fidem habe in presentia magno Paulo dicenti : *Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptione*, quam (52) iterum humanæ naturæ per admirabilem suam a mortuis resurrectionem largitus est Dominus. Audi quoque quid asserat Anastasius ille divinus in suo libro, quem *Via Duce* (53) inscripsit : *Principio, inquit, immortalis et corruptioni minime obnoxius a Deo factus est homo ; per peccatum vero corruptioni obnoxius, et mortalis, et materialis, et fluxus, evasit. Itaque cum ejus Deus misertus esset, et ideo hominem induisset, haud indignum putavit naturales illas et irreprehensos affectus, famem, inquam, et sitim, laborem, somnum, sudorem et quæcunque alia post prævaricationem humanæ vitæ contigerunt, suscipere. Qua de causa ? Ut cum omnia*

non est fetus senioris Anastasii Sinaitæ, sed junioris cujusdam qui floruit initio xi sæculi, ipse etiam patriarcha Antiochenus, de quo egimus superius not. 24, ut scribit Cas. Oudinus, *De scriptor. ecclesiast.* Alii tamen aliter censent.

hæc iterum divinitatis igne conflasset, hominem A purgaret, et in antiquam incorruptionis, et mirabilem suam conditionis, et immortalitatis, dignitatem restitueret. Porro hæc de causa etiam, cum humanam carnem assumpsisset, Adami illius primi corpus terre illi haudquaquam arrisit. Illud enim corruptionis expertus juxta divinum illum virum laudatum medicinarum indigebat. Ideo vero ægrotantem, et ab integra conditione delapsam meam carnem assumpsit, ut illam curaret, et affectibus incommodisque liberaret, quibus post peccatum homo succubuit, et ut nos per malitiam a beata vita delapsos, ut ille Theologus divinus Gregorius ait, ad eandem illam felicitatem per nostræ carnis susceptionem iterum reduceret. Fuit igitur, ut dictum est, homo non scens ac nos; et ea omnia quæ sacris Evangeliiis continentur, propter nostram salutem fecit et perpessus est. Postremum in crucem actus est, mortuus et secundum Judæorum consuetudinem sepultus. Deinde cur nudus e sepulcro resurrexit fimbres ibidem vestes (54) relinquens? Is hæc quidem procul dubio fecit ut ostenderet suum sanctissimum corpus in illud corruptionis expertus et immortale transformatum fuisse, et tale effectum, quale fuit (55) Adami corpus a principio: cum scilicet nudum existens alicujus integumentum non indigebat, utpote non expertus immortalitatis, quam divino munere acceperat.

Ita quidem igitur, vir sanctissime, etiam Dominicum corpus quandoquidem ante passionem corruptioni erat obnoxium, inducentorum tegminis necessario indigebat; post passionem vero et resurrectionem, cum corruptionis expertus evasisset, nullo amplius integumento opus habuit. Transmutatum enim est, et omni corruptione, ut diximus, expertus evasit propter illam, quæ in eo inerat, Verbi divinitatem; ut omnis etiam humana natura incorruptionem inde participet, et ad antiquam immortalitatis dignitatem regrediatur. Etenim nisi illa res se habuisset, nisi contritum propter peccatum hominem renovare iterum, et qualem ab initio fuerat restituere voluisset, quidnam aliud reliquum erat, quod illum hominem nobis similem fieri, et ea omnia facere et perpeti quæ nos evangelica docuit historia, compelleret? Sine igitur illos. Vide enim Theologum Gregorium isthuc ipsi ita disserentem affirmare: *Unam Christi mysteriorum caput nempe perfectio et reformatio, et ad primum illum Adamum regressus.* Si igitur, vir sanctissime, ad nos carne suscepta Deus accessit ut contritum hominem reformaret, et inveteratum ob peccatum renovaret, et ut illum ad pristinam dignitatem redigeret, illum immortalitatem videlicet et exitii expertem conditionem, ut superius disseruimus, reliquum est ut toto celo aberrant qui diversa

ὄπλον, ἰερῶτα καὶ ὕσα ἄλλα μετὰ τὴν παράβασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσέλθοσαν, οὐκ ἀπηξίωσεν ἀναδέξασθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ἴνα ταῦτα πάντα τῷ πυρὶ τῆς θεότητος ἀνταγωνεύσας ἐκκαθάρῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀποκαταστήσῃ πάλιν εἰς τὸ ὄργανον τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀβρυσίας καὶ ἀθανασίας ἀξίωμα. Διὸ δὴ καὶ σπικρούμενος οὐκ ἠυδόκησε τὸ σῶμα φορῆσαι τοῦ πρώτου Ἀδάμ· ἐκεῖνο γὰρ ἀφθαρτὸν ὄν, ὡς ὁ διαληφθεὶς θεὸς ἀνὴρ, ἰατρείας οὐκ ἔχρηζε. Διὸ δὴ τὸ νοσήσαν ἀνέλαθε καὶ παρατραπὲν μου σαρκίον, ἵνα θεραπεύσῃ αὐτὸ καὶ ἀπαλλάξῃ πάθων οἷς ὑπέπεσε μετὰ ἁμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἵνα ρεύσαντας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ εὖ εἶναι διὰ κακίαν, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶ Θεὸς Γρηγόριος, πρὸς αὐτὸ πάλιν ἐπαναγάγῃ διὰ σαρκώσεως. Χρηματίζει τοίνυν, ὡς εἴρηται, καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, ποιῶν τε πάντα καὶ πάσχει διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ὅσα τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις διεῖληπται· τελευταῖον σταυρῷ προσηλοῦται, θανατοῦται, ταφῆς ἀξιοῦται κατὰ νόμον Ἰουδαϊκόν. Εἶτα τί γυμνὸς ἐκ τάφου ἐγείρεται καταλιπὼν ἐκεῖ τὰ ἐντάφια; Τοῦτο δὲ πάντως ἐποίησε, δεῖξαι θέλων ὅτι τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα μετεστοιχειώθη πρὸς γε τὸ ἀφθαρτὸν καὶ ἀθάνατον, καὶ ὅτι τοιοῦτον ἐγένετο ὅπῃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ, ἥνίκα δηλαδὴ γυμνὸν ὄν ἐπικαλύμματος οἴου δὴ τινος οὐκ ἦν ἐνδεδῆς, ἐπειδὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν.

Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ τὸ σῶμα τὸ Κυριακόν, ἐπειδὴ φθορᾷ πρὸ τοῦ πάθους ὑπέκειτο, σκίπης ἐξ ἀνάγκης τῆς ἀπὸ τῶν ἀμφίων ἐδέετο. Μετὰ δὲ τὸ πάθος καὶ τὴν ἐγερσιν ἀφθαρτὸν γεγονὸς οὐκέτι σκίπης οἴας δὴ τινος ἔχρηζε. Μετεστοιχειώθη δὲ καὶ ἀφθαρτὸν, ὡς εἴρηται, γεγονός διὰ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ τοῦ Λόγου θεότητος, ἵνα καὶ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις ἀφθαρσίας ἐκείθεν μετίσχη καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπανέλθῃ τῆς ἀθανασίας ἀξίωμα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ συντριβέντα διὰ τῆς ἁμαρτίας τὸν ἄνθρωπον ἀνακαινίσαι καὶ ἀσθῆς ἡθελε καὶ ἔτι καταστήσει τοιοῦτον ὅποιον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τί ἄλλο λοιπὸν ἦν τὸ καταναγκάσαν αὐτὸν γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον, ποιῆσαι τε πάντα καὶ παθεῖν ὅσα περὶ εὐαγγελικῆς ἐδίδαξε λόγος ἡμᾶς; Οὐκοῦν ἄφες αὐτούς. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος αὐτὸ τοῦτο παρίστησι διεξιὼν οὕτως· *Κεφάλαιον ἐν τῶν Χριστοῦ μυστηρίων ἡ ἐμὴ τελευτώσις, καὶ ἀνάπλασις, καὶ πρὸς τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἐπίστροφος.* Εἴπερ οὖν, ὁσιώτατε, διὰ σαρκὸς ἐλήλυθε πρὸς ἡμᾶς ὁ θεὸς ὅπως ἀναπλάσῃ συντριβέντα τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅπως αὐτὸν ἀνακαινίσῃ παλαιωθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ ὅπως αὐτὸν ἀναγάγῃ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, τὸ ἀθάνατον ἐκεῖνο δηλαδὴ καὶ ἀνύκθρον, ὡς ὁ λόγος ἄνω διεῖληψε, σφάλλουσι λοιπὸν οἱ δογματίζοντες οὐκ ὀρθῶς ἕτερα καὶ μὴ ἐκ τῆς ἑκκλησιαστικῆς δόξης ὀρθοδόξῳ στοιχοῦντες φρονήματι. Οὐκοῦν ἄφες αὐ-

(54) Vide inferius epist. 6.

(55) Contraria, et bene quædam ac sapienter, docet ὁ πᾶσι lib. xiii De civit. Dei, cap. 25. Multum enim interest inter corpus Christi resurgentis et

corpus Adami nondum delinquentis, ut late superius expedivimus in notis 36, 39, 43, 46, et inferius etiam observabimus.

τούς, εἶγε καὶ εἰς ἔτι τῷ ἴδιῳ παρατυρόμενοι λογισμῷ, πειθαρχεῖν ὄλοι; οὐ θέλουσι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἄφες αὐτούς, εἴ γε καὶ εἰς ἔτι θνητὸν ἐκείνον ἠγούνται τὸν ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντα κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ. Ἄφες αὐτούς, εἶγε καὶ ὁ μακάριος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν εἰκαστῇ δευτέρᾳ τῶν αὐτοῦ Κατηχήσεων ἀφθαρτον ὑπὸ Θεοῦ τὸν ἐπ' ἀρχῆς ὑπεσημίνατο ἄνθρωπον· περὶ τοῦ καινοῦ καὶ γὰρ ἀναγνωρισμοῦ τὸν λόγον ἐκεῖσε ποιούμενος, ἐφθασε καὶ τὰδε κατὰ λέξιν εἰπεῖν· *Οἱ πρωτόπλαστοι καὶ ἄφθαρτοι ὄντες ἐν παραδείσῳ ἀλλήλους ἐγνώριζον· καὶ φθαρτοὶ δὲ γεγονότες μετὰ τὴν παράβασιν, γνωρίζουσιν ἀλλήλους οὐκ ἐκωλύοντο· εἰ καὶ τρόπον μὲν ἄλλῳ πρὸ τῆς περιβύσεως, ἐτέρῳ δὲ μετὰ τὴν παράβασιν.* Οὐκοῦν ἄφες αὐτούς, εἶγε καὶ εἰς ἔτι πρὸς οὕτω φανερὰν ἀλήθειαν ἀντιφθέγγεσθαι θέλουσι.

Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; αὐτὰ καὶ πρὸ τοῦ λόγου τὰ πράγματα πείθειν ἡμᾶς ἱκανὰ φθορᾶς ἀπάτης ἠγεῖσθαι ὑπέρτερον τὸν πρῶτον ἐκείνον Ἄδαμ. Εἰ γὰρ ὁ φθορᾶ ὑποκείμενος οὗτος ἄνθρωπος χωνύμενος τῇ γῆ καὶ σηπόμενος, ἀφθαρτος ἐκείθεν ἐγήγερται καὶ ἀθάνατος· καὶ πιστοὶ τὸν λόγον ὁ μακάριος Παῦλος οὕτω λέγων· *Σαλπίζει γὰρ ἡ σάλπιγξ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἀφθαρτοὶ· εὐδὴλον πάτωσθε καὶ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐκεῖνος Ἄδαμ τοιοῦτος ἦν ἐπ' ἀρχῆς, ἀφθαρτος ἐηλαδὴ καὶ ἀθάνατος.* Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, εἴ γε καὶ σπέρμα τῆ γῆ καταβαλλόμενον τοιοῦτον ἀναδίδεσθαι εἶωθεν ὅποιον ἄρα καὶ πρότερον ἔτυχεν εἶναι. Εἴτε γὰρ σίτου κόκκον εἴπης, εἴτε κριθῆς εἴτε σπέρμα οἴου δὴ ποτε ἔταρον, ἐκείσε πάντως ἐπανέρχεται· εἶωθεν οὖν δηλονότι ἐκπέπτωκεν. Ἀλλὰ μὴ μῦθον ἠγοῦ τὰ λεγόμενα. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἀποδείξει θέλων ὅτι ἐξ ἀφθάρτου φθαρτοὶ γέγοναμεν, καὶ ὅτι ἀπὸ φθαρτοῦ πάλιν ἀφθαρτοὶ ἀνιστάμεθα, τῷ τοῦ κόκκου ὑποδείγματι καὶ μάλα προσφυσῶς ἐχρήσατο πρὸς Ἀντίοχον οὕτως εἰπὼν· *Ὡς ἀπὸ τοῦ κόκκου στάχυς ἐποίησεν ἅπ' ἀρχῆς ὁ Θεός, τοῦ δὲ στάχους συντριβέντος γέγονεν ὁ κόκκος, καὶ πάλιν ὁ κόκκος σπικρόμενος ἀναβλαστάνει στάχυν· οὕτως καὶ ἄνθρωπος ὑπὸ Θεοῦ γέγονεν ἄφθαρτος· εἴτε διὰ τῆς παρακοῆς συντριβὴ καὶ*

privatim sentiunt, neque Ecclesie dogmati orthodoxa cogitatione adherent. Sine igitur illos, si adhuc propriis ratiociniis abrepti divini Spiritus doctrine assentiri prorsus repugnant. Sine illos, si et adhuc mortalem illum hominem fuisse existimant, qui corruptioni minime obnoxius ad imaginem æternitatis Dei creatus fuit. Sine illos, siquidem beatus etiam Theodorus (56) ille Studites in sua xxi catechesi corruptionis expertem primum hominem a Deo conditum fuisse significavit. Etenim de communi illa recognitione verba faciens ibidem, et isthæc ad verbum dicere potuit: *Protoplasti et, cum corruptionis expertes essent in paradiso, se invicem cognoverunt, et, cum corruptioni obnoxii post prævaricationem evasissent, se invicem cognoscere non prohibebantur, etsi alio quidem modo ante transgressionem, alio vero post transgressionem.* Sine igitur illos, siquidem adhuc contra veritatem adeo manifestam obloqui non verentur.

Et quid multis opus est verbis? Res quoque ipsa magis quam sermo persuadere nos potest ut primum illum Adamum quacunque corruptione superiorem fuisse existimemus. Si enim ita corruptioni obnoxius homo, terra obrutus et putrefactus, corruptionis inde expertis immortalisque resurget, quod beatus Paulus confirmat, ita dicens: *Ulanget enim tuba, et corruptionis exorties mortui resurgent*¹; patet omnino illum etiam Adamum ante peccatum huiusmodi ab initio fuisse, corruptionis expertem videlicet atque immortalem. Neque hac de causa obstupescas. Siquidem et semen terræ commissum tale reddi solet quale utique prius etiam fuerat. Sive enim tritici granum dixeris, sive hordei, sive quicunque aliud semen, inde prorsus resurgere consuevit ubi ceciderat. At ne fabulam, quæ dicuntur, putato. Vide enim et magnum Athanasium, cum demonstrare vellet ex corruptionis expertibus corruptioni nos obnoxios evasisse, et ex corruptioni obnoxii corruptionis iterum expertes esse resurrecturos, grani exemplo, et valde quidem apte, usum fuisse ita ad Antiochum (57) dicentem: *Quemadmodum ex grano ab initio Deus spicam (58) fecit, spica autem contrita granum existit atque iterum ex grano sato spica germinat: ita etiam homo corruptioni minime obnoxius a Deo creatus est: deinde*

¹ I Cor. xv, 52.

(56) S. Theodorus Studita, abbas, sub Leone Armenio et Michæle Balbo floruit, et vitæ sanctimonia multisque voluminibus scriptis illustris habetur.

(57) Quæstiones ad Antiochum opus sunt ὑποδοχίματον. Vide Bellarminum, Labbeum, Nat. Alexandrum, Caveum et Montisfalconii editionem Operum Athanasii, ubi hæc Quæstiones primum editæ sunt.

(58) Hac similitudine primum Apostolus usus est I Corinth. xv; quæ quidem aptissima, rem mirabiliter illustrat ac comprobat. Hac eadem deinde omnes Patres qui de resurrectione disseruere, Christianum placitum confirmaverunt; et Clemens

in primis *Epist. ad Corinthios*, § XXIV et seqq., Athenagoras *De resurrectione*, Tertullianus *De carnis resurrectione*, Hieronymus in *Marcum*, Rufinus in *Symbolum*, Chrysostomus *homil. De resurrectione*, Gregorius Magnus lib. vi *Moral.*, cap. 6; Joannes Damascenus *De fide orthodoxa*, lib. iv. Sed præclara atque elegantia Q. Septimii verba, dignissima quæ legantur, quibus naturam universam resurrectionis præconem exhibet libro laudato. At non mirum huiusmodi a Christianis sapientibus disputari: mirandum magis a Platone, ethnico homine, non multo aliter Socratem in *Phædone* et in *Politico* disserentem induci, dum vivos ex mortuis fieri comprobare pertendit.

per inobedientiam contritus est et corruptioni succubuit: satius ceroper ipsam mortem, et terra obrutus, repellat: et, ut ab initio erat, corruptionis experte evadit.

Nec mihi dixeris: Si paulo ante erat immortalis, quomodo deinde in corruptionem et mortalitatem hic incidit? Abjice illud quomodo. Deus fuit qui dixit: Quacunque die de planta illa comederitis, morte moriemini. Et tu dicis: Quomodo immortalis mortalis evasit? Procul ejusmodi. Aureo eloquentiæ lumine manans Joannes in suo *De Adami exilio sermone* hanc tibi difficultatem dissolvit ita dicens: *Transgressus est præceptum Adamus, et ex eo comedit, quod ne comederet illi mandatum fuerat, et ea propter immortalis mortalis effectus est.* Longe hæc: ne circa istud mortale corpus majori dubitatione tenearis, Quomodo resurget, dicens, a mortuis immortale, si natura mortale est et corruptioni obnoxium? Qui enim in illo se ambiguum traducit, quomodo scilicet immortalis mortalis evasit, dubitet quoque necesse est super hoc, Quomodo, inquit, resurget immortale, siquidem corruptionis et mortalitatis est participes? Dimitte igitur illos, et maxime si propriis ratiociniis abrepti suo hæc arbitrata interpretantur. Bene igitur beatus Paulus de sancta Scriptura dicebat, *Animalis, videlicet, non recipit ea quæ sunt spiritus*¹. Et animum intendende, sodes, ad ea quæ ex sermone consequuntur. Castigans Deus Adamum ne amplius de his cogitaret, mortalem ex immortali, quemadmodum superius dictum est, illum extemplo fecit, cum datam illi ante peccatum dignitatem, et omnino quidem juste, ab eo abstulisset, et talem ipsum qualis ab initio fuerat reddidisset. Et id quidem liquet ex iis quæ illi ita dixit: *Terra es, et in terram abibis.* Attende igitur: etsi enim hominem corruptionis expertem ad suæ æternitatis imaginem, ut Salomon ait, Deus creavit: at quoniam ejus, qui illum lecerat, oblitus, temere ac stulte quod fuerat vetitum attigit, et Deus ob hoc ipsum serpentis consilio circumventus fieri speravit, tunc data ei conditionis corruptioni minime obnoxie dignitas ablata est, et eo iterum deductus est, unde principio a Deo sumptus fuerat. Si vero, unde a Deo sumptus fuerit, cognoscere expetis, sancta te Scriptura docebit ita dicas: *Et accepit pulverem de terra Deus, et hominem finxit.* Propterea enim hoc insuper illi dixit: *Terra es, et in terram abibis.* Disce igitur illum de pulvere, corruptionis expertem, ad Dei æternitatis imaginem creatum, a corruptione iterum exceptum fuisse, cum juxta divinam sententiam esset revolutus in terram. Quamobrem admiratione percelli absonum, si cum esset immortalis Adamus, mortalis per ipsam prævaricationem effectus est. Eo quod enim seductorem diabolum fide digniorem quam cum qui illum corruptionis expertem ad suæ æternitatis imaginem de pulvere fecerat, existimavit, hæc de causa data illi minime corruptioni obnoxia

φθορῇ περιέπεσε· σπειρόμενος δὲ δι' αὐτοῦ θανάτου καὶ τῆ γῆ καταχωννύμενος ἀναβλαστάνει καὶ γίνεται, ὡς περ ἦν, ἀφθαρτος ἀπ' ἀρχῆς.

Καὶ μὴ μοι λέγε, ὡς εἶγε τίως ἀθάνατος ἦν, πῶς ὑπέπεσε μετὰ ταῦτα φθορᾷ καὶ θνητότητι; Ἄφες δὲ τὸ πῶς. Θ. δ: ἦν ὁ εἰπὼν· Ἡ δ' ἄν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτω ἀποθανεῖσθε. Καὶ σὺ λέγεις, Πῶς ὁ ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός; Ἄφες τὸ πῶς. Ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῷ εἰς τὴν ἔξοριαν τοῦ Ἀδάμ λόγῳ αὐτοῦ τὴν ἀπορίαν ἐπιλύσει σοι ταύτην οὕτω λέγων· Παρέδωκε τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδάμ καὶ ἔφαγεν ἀφ' οὗ παρηγγέλη μὴ φαγεῖν, καὶ τούτου χάριν ὁ ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός. Ἄφες τὸ πῶς, ἵνα μὴ ἐπὶ τῷδε τῷ θνητῷ σώματι πλείονι συσχεθῆς ἀπορία, Πῶς ἀναστήσεται, λέγων, ἀθάνατον ἐκ νεκρῶν, εἶγε φύσει θνητόν ἐστι καὶ φθαρτόν; Ὁ γὰρ ἀμφιβάλλον ἐπ' ἐκείνῳ, πῶς ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός, ἐξ ἀνάγκης ἀπορήσειε καὶ ἐπὶ τούτῳ, Πῶς ἀναστήσεται, λέγων, ἀφθαρτόν, εἶγε φθορᾷ ὑπάρχει καὶ θνητότητος μέτοχον; Οὐκοῦν ἄφες αὐτοῦς, εἶγε καὶ μάλιστα τῷ οἰκείῳ παρασυρόμενοι λογισμῷ πρὸς ἴδιον ἐκλαμβάνουσι βέλημα. Ἐλεγε Παῦλος ὁ μακάριος τὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς κλιῶς οὖν, ὅτι Ὁ ψυχικός οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Καὶ πρόσθε, εἰ βούλη, τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ λόγου. Σωφρονίζων ὁ Θεὸς τὸν Ἀδάμ ἵνα μὴ καὶ εἰς ἐπιφαντάζηται ὑπὲρ αὐτῶν, θνητὸν ἐξ ἀθανάτου, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται, παραχρῆμα πεποίηκε, τὸ δοθέν αὐτῷ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἀξίωμα καὶ πίνυ δικαίως ἀφελόμενος ἐξ αὐτοῦ καὶ τοιοῦτον ἀποκαταστήσας αὐτόν, ὁποῖος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ δὴλον ἐξ ὧν οὕτω πρὸς αὐτὸν εἶλεγε· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Πρόσθε οὖν· εἰ γὰρ καὶ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ, καθά φησι Σολομῶν· ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἐπελάθετο, τοῦ ἀπήγορευμένου τε καθούλωσεν ἡψάτο, καὶ Θεὸς ἐκ τούτου γενέσθαι ἤλπισε τῇ τοῦ ὄψεως συμβουλῇ, ἀφηρέθη τριπικῦτα τὸ δοθέν αὐτῷ τῆς ἀφθαρσίας ἀξίωμα, κατηνέχθη τε καὶ αὐθις ἐκείσε ὕθεν ἀνελήφθη παρὰ Θεοῦ. Βούλη μαθεῖν; ἡ ἀγία σε διδάξει Γραφὴ λέγουσα· Καὶ ἔλαβε χεῖρ ἀπὸ τῆς γῆς ὁ Θεὸς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Ἐπεὶ γὰρ τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὸν εἶλεγε· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· μάθανε οὖν ὅτι τὸν ἀπὸ χόρως ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντα κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ, ἐκείνον ἡ φθορὰ καὶ αὐθις ἐδέξατο εἰς γῆν ἀποστραφέντα κατὰ τὴν θείαν ἀπόφασιν. Ἐφ' ἧ καὶ θαυμάζειν οὐκ εὐλόγον, εἴπερ ἀθάνατος ὢν ὁ Ἀδάμ θνητός ἐγεγόνει δι' αὐτὴν παράθεσιν. Ἐπειδὴ καὶ γὰρ τὸν ἀπατεῖνα διάβολον ἀξιοπιστότερον ἠγήσατο τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἀπὸ γῆς ἀφθαρτόν κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ· τούτου χάριν ἐξέπεσε τῆς δοθείσης αὐτῷ ἀφθαρσίας, ἵνα μὴ καὶ εἰς ἐπιφαντάζηται. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἤκουσε· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἀπὸ φθορῆς γέγονε κατὰ χάριν ἀφθαρτόν διὰ γε

¹ I Cor. ii, 14.

της ἐμπνευσθείσης αὐτῷ ζωτικῆς δυνάμεως, θαυμα-
στόν πάντως οὐδὲν εἶγε καὶ ἐξ ἀφάρτου φθαρόν
ἐγεγόνει διὰ τὴν παράθεσιν. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφι-
βάλλει. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἀπὸ χυδῶς ἐποίησε
τὸν ἄνθρωπον ἀφθαρτον, πολλῶ μᾶλλον ἠδύνατο καὶ
ἐξ ἀφάρτου ποιῆσαι φθαρόν, ὡς ἤδη φθάσαντες
εἶπομεν.

varicationem corruptioni succubuit. Ne igitur amplius dubita. Si enim a principio Deus fecit de pal-
vere hominem corruptionis expertem, multo magis potuit ex corruptionis experte corruptioni obno-
xium efficere, ut jam prævententes ediximus.

Καὶ μή μοι λέγε ὡς Εἰ ἤδη φθορᾷ καὶ θνητότητι διὰ
τὴν ἁμαρτίαν ὁ Ἀδὰμ ἐκείνος ὑπέπεσε, διὰ τί μὴ
καὶ ἐκπεσόντες ἄγγελοι τὰ αὐτὰ τῷ πρωτοπλάστῳ
πεπόνθασιν; Διὰ τί μὴ κακίονοι φθαροὶ γέγονοσι
καὶ θνητοὶ διὰ τὴν ἐκπτώσιν; Ἄφες, εἰ βούλη, τοιοῦ-
τόν τι λέγε μηδέν· ὁ γὰρ Ἀδὰμ ἐκεῖνος οὐχ ἀλλοῦς
ἀλλὰ διπλοῦς ἐτύγχανε κατὰ φύσιν, ἀπὸ τε ψυχῆς
καὶ σώματος κεκτημένος τὴν σύνθεσιν. Καὶ κατὰ
μὲν τὴν ψυχὴν ταῖς ἀθλοῖς ὑπεκείτο καὶ ἀοράτοις
δυνάμεσι, κατὰ δὲ τὸ σῶμα τῷ ὀλικῷ τούτῳ κόσμῳ
καὶ ἐρατῷ· ταύτη τοι καὶ τὴν θείαν παραβὰς ἐντο-
λὴν θανάτῳ μὲν ὑπέπεσε κατὰ γὰρ τὴν θείαν ἀπόφα-
σιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἀμφω τὰ μέρη. Κατὰ δὲ τὸ μέρος
ἐκεῖνο τὸ παρά Θεοῦ ληφθὲν ἀπὸ γῆς· οὕτω γὰρ ἔκου-
σε· *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση*· ἡ μὲντοι ψυχὴ
θνητὴ μὲν οὐ γέγονε παραπλησίως τῷ σώματι, ὅτι
μηδὲ τὴν γένεσιν ἀπὸ γῆς ἐσχῆκε, πάθει δὲ μω-
ρίοις ὑπέπεσε, καθὰ δὴ καὶ Χρυσορόδημον περὶ τού-
του δοκεῖ. Τίνα δὲ ταῦτα; Λήθη, ἀγνοία, λύπη, φρον-
τιδᾶς, ἀθυμίαι, μέριμναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὅθεν
ἀμφιβέλλειν ἐπὶ πλέον οὐκ ἔπραπε. Φαίνεται γὰρ
ὡς, εἶγε καὶ ἡ τῶν ἐκπεσόντων ἀγγέλων πληθὺς
σύνθετος ἦν, ἀπὸ τε σώματος καὶ πνεύματος κεκτη-
μένη τὴν σύνθεσιν, τὰ αὐτὰ τῷ πρωτοπλάστῳ πέ-
πονθεν ἄν. Μὴ λέγε λοιπὸν ὡς, *Εἴπερ ἀθάνατος ἦν ὁ*
Ἀδὰμ, πῶς ἐγεγόνει θνητός, πῶς ἐγεγόνει φθαρ-
τός; Ἄφες τὸ πῶς· ὅπου Θεός, ἐκεῖσε χώραν οὐκ
ἔχει τὸ πῶς. Ἐπλάσε μὲν γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄν-
θρωπον ὁ Θεός, ἄρχοντα τῶν ἐπιγείων πάντων κα-
τέστητε, διηνεκτῆ δέδωκε τὴν ἀθανασίαν αὐτῷ,
καθάπερ ἄνω διεβλήπται, καὶ εἶχε μὲν εἰς αἰῶνας
τὰ κατ' αὐτὸν οὕτως, ὅτι καὶ ἀμεταμέλητα τὰ θεῖα
χαρίσματα. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἁμαρτίαν αὐτὸν ὁ
Θεός ἐώρακε ὀλισθαίνοντα, κἀντεῦθεν ἐκπίπτοντα
τῆς ὑψηλῆς ἐκαίνης καὶ ἰσαγγέλου διαγωγῆς, πα-
ρχωρεῖ διὰ τοῦτο, καὶ λαμβάνει κατ' αὐτοῦ χώραν

conditione excedit, ne amplius hæc cogitare. Pro-
pterea enim et illud audiit : *Terra es, et in terram*
abibis. Sed quid proluxiori sermone opus est? Si
enim ab ipso initio corpus Adami ex corruptioni
obnoxio perassatam ipsi vitalem virtutem Dei bene-
ficio corruptionis expertem evasit, nihil profecto mi-
randum si etiam ex corruptionis experte per præ-
varicationem corruptioni succubuit. Si enim a principio Deus fecit de pal-
vere hominem corruptionis expertem, multo magis potuit ex corruptionis experte corruptioni obno-
xium efficere, ut jam prævententes ediximus.

Nec mihi dixeris : Si corruptioni jam et mortali-
tati per peccatum Adamus ille succubuit, qua de
causa angeli etiam qui ceciderunt, eadem ac pro-
toplastus perpassi non sunt? Cur non illi etiam
corruptioni obnoxii et mortales per illam ruinam
effecti sunt? Apage, si lubet, hujusmodi nihil elo-
quere. Ille enim Adamus non simplex, sed duplex
erat secundum naturam, ex anima et corpore con-
stans. Et secundum animam quidem (59) immate-
rialis et inadspicuis potestatibus similis erat, se-
cundum corpus vero materialis huic mundo et aspe-
ctabili : hinc est quod divinum transgressus mau-
datum morti, divina sententia, succubuit, sed non
quoad utramque partem. Etenim quoad illam par-
tem quæ a Deo de terra sumpta fuerat, hæc au-
diit : *Terra es, et in terram abibis*; anima vero sicut
prout corpus, mortalis effecta est, quia nec ortum
de terra habuit; sed in sexcentas perturbationes in-
cidit, quemadmodum aureo eloquio mananti de hoc
ipso videtur. Quatenam vero hæc? Oblivio, stultitia,
tristitia, cura, desperationes, molestia, et quæcum-
que id genus alia (60). Unde amplius dubitare non
debet. Elucet enim, si angelorum etiam, qui ceci-
derunt, multitudo composita fuisset, et corpore et
spiritu constitisset, eadem ac protoplastum passu-
ram fuisse. Ceterum neve dicito : Si immortalis
erat Adamus, quomodo mortalis evasit, quomodo
obnoxius corruptioni? Apage illud *quomodo*. Quan-
doquidem ubi Deus, ibi locum non habet illud *quo-*
modo. Formavit enim hominem Deus corruptionis
expertem, et principem eum terrenorum omnium
constituit. Perpetuam dedit illi immortalitatem, ut
supra jam disseruimus, et ejus omnia ita se habi-
tura erant in æternum, quia irrevocabilia sunt Dei
munera. Sed postquam illum vidit Deus in pecca-
tum delapsam, et eapropter sublimi illa et angelica

(59) Angelos demonesque incorporeos esse cen-
set quoque Cyrillus Alexandrinus lib. *Advers. An-
thropomorphitas*, cap. 17, et Nemesius, qui laudatur
etiam a Glyca nostro part. I *Annal.*, alique. Cæ-
terum veteres Patres sermo omnes corporeos esse
angelos arbitrati sunt, ut Irenæus, Justinus martyr,
Tatianus, Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Me-
thodius, Eusebius Cæsariensis, Athanasius, Basilius
Magnus, Cæsarius Gregorii Nanzianzeni frater,
Joannes Thessalonicensis; quibus addere juvat Ju-
dæum historicum Josephum et Christianum philo-
sophum Michaelen Psellum. Inter Latinos vero in
hac sententia fuisse Cæcilius Cyprianus, Lactan-
tius, Hieronymus, Augustinus, Severus Sulpicius,
Cassiodorus Mamertus, Gregorius Magnus, Bernar-

duus abbas, Thomas Cajetanus, Jo. Bodinus; quibus
recte adjunxeris Tertullianum, Hilarium, Joannem
Cassianum, Faustum Regiensem, Gennadium, Pa-
schasium Diaconum, Rupertum, Raimundum Lul-
lum, qui angelos non tantum corpore instructos,
sed totos etiam corporeos prædicarunt. Vide quæ
de angelis adnotamus etiam ad epistolas 4 et 6.

(60) Augustinus lib. XIV, *De civitate Dei*, cap. 10,
primos homines in paradiso nullis perturbationibus
obnoxios fuisse arbitratur, et ait : *Felices erant, et*
nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis
corporis lædebantur incommodis. Sed in hac incur-
risse ait post peccatum, cap. 12. Ceterum hominis
in paradiso tranquillitatem et felicitatem late expo-
nit et explicat cap. 23 ejusdem libri.

conditione excidisse, adiuit hac de causa ut mors contra ipsum inualesceret, quia neque expediebat exinde perenni illum immortalitate vigere. Ita cum plantam etiam participasset, adeoque mortalis evasisset, ut linguam aureus ait, et de paradiso tunc eicitur, et vitæ lignum attingere utiliter prohibetur. Cur? Ne peccet æternum ligni participatione et ipse æternus ellectus; et hoc est quod sancta Scriptura dicit: *Et ne forte modo manum extendat, et de vitæ ligno capiat, et vivat æternum.* Isthæc vero omnino dicebat, quia immortalitatem prolapso Adamo adhuc inesse non expediebat. Concedit igitur Deus, et mors illum invadit. Etenim nisi quid huiusmodi factum esset; nisi concessio ibidem humanitatis gratia data fuisset, ne malum esset æternum, ad illum primum Adamum corruptionis expertem, ad Dei æternitatis imaginem conditum, mors utique non accessisset; non corruptioni succubuisset corpus illud, cum morte et corruptione præstantius in antecessum fuisset, ut divinus inquit Cyillus.

Sed vide deinde, et hoc enim dignum quod sanctitas tua cognoscat. Secundum duo hæc primo homini imaginem suam Deus largitus est (61), et secundum principatum, ut aureo flumine manans Joannes ait, et secundum ipsam immortalitatem, ut Salomon in Sapientia affirmare deprehenditur. *Corruptionis enim expertem, inquit, Deus hominem creavit ad suæ æternitatis imaginem.* Si vero hæc ita habent, reliquum est ut manifeste illi errent, quicumque corruptionis experti et ad Dei æternitatis imaginem condito mortalitatem admiscent. Attende igitur. Si enim illum damnavit morte novissime, nos propter hoc indignari nefas est. Etenim ne immortalis eodem permanente post transgressionem, malum etiam necessario immortale cum ipso permaneret, propterea morte, uti jam prædictum est, immortalem et inextinguibilem damnat. Immortalem vero hominem etiam post peccatum futurum fuisse, nisi quadam divina dispensatio exstitisset, ne nos quoque, quemadmodum prolapsi angeli, immortalia pateremur, divinus Gregorius Nyssenus nobis indoctis interea dat intelligere: *Postquam enim, inquit, primi homines interdicti fuere, et beatitudine illa denudati, pelliceas tunicas, hoc est, carum quæ mutarum pecudum est, mortalitatem, nature ad immortalitatem conditæ certo consilio, ne malum immortale esset, imposuit.* Recte autem certo consilio dixit divinus hic vir. Nobis enim prospiciens Deus, ne in æternum peccaremus et ne æternum in hac tristi et laboriosa vita permaneremus, quemadmodum etiam linguam aureus dicit, concessit morti ut contra immortalem prævaleret. Et hoc modo sit mortalis qui erat immortalis, et corruptioni succumbit qui corruptionis expertis pariter fuerat. Et persuadeat nos amplius magnus Basilius ita de hoc verba faciens: *Non prohibuit mortem Deus, ne im-*

Α ὁ θάνατος, ὅτι μηδὲ συνέφερεν ἔκτοτε διηνεκῆ προσεῖναι τὴν ἀθανασίαν αὐτῷ. Ταύτη τοι καὶ τοῦ φυτοῦ μετασχὼν καὶ γεγονώς ἐκ τούτου θνητὸς, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησι, τοῦ παραδείσου τε τρικαῦτα ἐκβάλλεται καὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀφασθαι συμφερόντως ἀπείργεται. Τίνος ἕνεκεν; Ἴνα μὴ ἀμαρτάνῃ ἀθάνατα τῇ μεταλήψει τοῦ ξύλου γεγονώς καὶ αὐθις ἀθάνατος· καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ἡ ἀγία λέγει Γραφή, *Καὶ νῦν μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα καὶ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.* Ταῦτα δὲ πάντως ἔλεγεν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ἐτι τὰ τῆς ἀθανασίας πεπτωκότι προσεῖναι τῷ Ἀδὰμ οὐ συνέφερε· παραχωρεῖ τοιγαροῦν ὁ Θεὸς, καὶ χωρεῖ κατὰ τοῦ ἀθανάτου ὁ θάνατος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ γέγονέ τι τοιοῦτον, εἰ μὴ συγχώρησις ἐκείθεν ἐδίδοτο φιλανθρωπίας ἕνεκεν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἦ τὸ κακὸν, οὐκ ἂν ἐκαίνω τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ, τῷ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντι κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ, προσήγγισε θάνατος· οὐκ ἂν ὑπέπεσε φθορᾷ τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀμεινον ὑπάρχον τὸ πρότερον, ὡς ὁ θεὸς ἔλεγε Κύριλλος.

Ἄλλ' ὄρα κἀνταῦθα· καὶ τοῦτο γὰρ ἀξιὸν εἰδέσθαι τὴν σὴν ἁγιότητα. Κατὰ δύο ταῦτα ὡς πρώτῳ ἀνθρώπῳ τὸ κατ' εἰκόνα ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, κατὰ γε τὸ ἀρχεῖν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἀθάνατον, ὡς Σολομῶν εὑρηται λέγων ἐν τῇ Σοφίᾳ αὐτοῦ· Ἐπ' ἀφθαρσίᾳ γὰρ, φησὶ, τὸν ἀνθρώπου ὁ Θεὸς ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, σφάλουσι προφανῶς ἐκεῖνοι λοιπὸν ὅσοι καὶ θνητότητα παρμιγνύουσι τῷ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντι κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ. Πρόσειχε οὖν· εἰ γὰρ καὶ θανάτῳ καταδικάσεν αὐτὸν ὑστερον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦτο χλιεπαίνειν ἡμᾶς οὐχ ὄσιον. Ἴνα γὰρ μὴ, ἀθανάτου μέναντος αὐτοῦ μετὰ τὴν παράβασιν, μένη σὺν αὐτῷ καὶ τὸ κακὸν ἐξ ἀνάγκης ἀθάνατον, διὰ τοῦτο θανάτῳ καταδικάζει, καθὰ δὴ καὶ προσέρχεται, τὴν ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον. Ὅτι δὲ ἀθάνατος ἐμελλεν εἶναι καὶ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ γέγονέ τις οἰκονομία θεία, ὥστε μὴ καὶ ἡμᾶς ἀθάνατα πάσχειν κατὰ τοῦ ἐκπεσόντος ἀγγέλου, ὁ θεὸς Γρηγόριος τοῖς ἀμαθείσι δίδωσι τέως ἡμῖν ἐννοεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις, φησὶ, γέγονασιν οἱ πρώτοι ἄνθρωποι, καὶ τῆς μακαριότητος ἐκεῖνης ἀπεγυμνώθησαν, χιτῶνας δερματίνους, ἤγουν τὴν ἀπὸ τῶν ζώων νεκρότητα, οἰκονομικῶς ἐνέβηκε τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον ἦ. Καλῶς δὲ εἶπεν οἰκονομικῶς ὁ θεὸς οὗτος ἀνθρ. Κηδόμενος γὰρ ἡμῶν ὁ Θεὸς ὥστε μὴ ἀμαρτάνειν ἀθάνατα, καὶ ὥστε μὴ συμπαραμένειν εἰς αἰῶνας τῇ ἐπωδύνῳ ταύτῃ καὶ μοχθηρᾷ βιοτῇ, καθὰ δὴ καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησι, παραχωρεῖ τῷ θανάτῳ κατὰ τοῦ ἀθανάτου χωρῆσαι, καὶ γίνεται τούτῳ τῷ τρόπῳ θνητὸς ὁ ἀθάνατος, καὶ φθαρτὸς ὁμοίως ὁ ἀφθαρτος. Καὶ ποιῶμαι ἡμᾶς ἐπὶ πλέον ὁ μέγας Βασίλειος οὕτω περὶ τούτου λέγων· Οὐκ ἐκώλυσε τὸν

(61) Vide supra not. 42.

θάνατον ὁ θεός, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἡμῶν τὴν ἀφροσύνην τηρήσῃ. Ἐπὶ κέρδει λοιπὸν ὁ θάνατος, καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ ἡ τιμωρία δίδεται κατὰ τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον· ἐφ' ᾧ καὶ σκυθρωπάζειν ἐπὶ τούτοις οὐκ εὐλογον. Εἰ γὰρ καὶ εἰς γῆν, ὅθεν ἐλήφθημεν, ἀπιστρεφόμεθα κατὰ τὴν ἀράν ἐκείνην τὴν λέγουσαν, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ἀλλ' ἐκεῖθεν, ὡς ὁ χρυσοβόρῃμων Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὐθις ἀνταναστασόμεθα, κἀντεῦθεν ἐπὶ τὸ βίβλιον μεταστοιχειούμεθα, καὶ τοιοῦτοι γενόμεθα πάλιν, ὅποιοι καὶ πρότερον ἡμεῖς, ἀφθαρτοὶ δηλαδὴ καὶ ἀθάνατοι.*

Ἄλλὰ μὴ θορυβοῦ διὰ τοῦτο, μηδὲ λέγε καὶ οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς, Πῶς ἀπὸ χόδς ὑποκειμένου φθορᾶ πλάσιν ἐσχέχμεν ἀφθαρτον; Ἐχεις, εἰ βούλη, καὶ πάνυ βράδιαν πρὸς αὐτοὺς ἀπάντησιν. Εἰ γὰρ ἐξ αὐτῆς, ᾧ ἱερὰ κεφαλῇ, τῆς ἐν τῷ τάφῳ κειμένης λεπτῆς κόμης ἀφθαρτοὶ ἐγειρόμεθα κατὰ γε τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἡμέραν, ὡς φασὶν αἱ Γραφαί, θαυμαστὸν πάντως οὐδὲν εἶγε κατ' ἀρχῆς ἀπὸ χόδς χερσὶ ταῖς θεαῖς ἐπλάσθημεν ἀφθαρτοὶ. Ἄλλ' ὅρα κἀνταῦθα Δεσπότην φιλανθρωπίαν. Ἀπὸ χόδς ἐπλασε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὡς ἤδη προείρηται, ὅτι καὶ τίνος ἕνεκεν; Ὅμοῦ μὲν καὶ τὸ φύσημα κατὰ τῶν ἡμῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ διδοὺς ἐντεῦθεν ἀναστάσεως ἐλπίδα, καθὰ δὴ καὶ τῷ Χρυσοβόρῃμονι περὶ τούτου διεῖληπται. Ἐπειδὴ γὰρ προήδει ὅτι τὸ ζῶν τούτο μέλλει τελευτᾶν καὶ εἰς χόδν κατανατᾶν, προλαβὼν ἐν τῇ δημιουργίᾳ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δίδωσι. Λαμβάνει οὖν χόδν ἀπὸ τῆς γῆς ἵνα, ὅταν ἴθης χόδν ἐν τάφῳ, μηδὲ μὴ ἀπελπίτης τὴν ἐκ νεκρῶν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι ὁ πλάσας ἀπὸ χόδς τὸν ἄνθρωπον ἀπ' ὀρχῆς οὐκ ἀδυνατοὶ καὶ αὐθις ἀπὸ χόδς ἀναστῆσαι αὐτόν. Πρὶς εἶγε οὖν. Εἰ μὴ γὰρ ἀφθαρτος ἀπὸ τοῦ χόδς ὁ πρῶτος ἐπλάττετο ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἐτοίμως οὕτω παρεδεχόμεθα τὴν ἀνάστασιν, εἶγε αὐτὴ μεταστοιχειωθήσεται, καθὰ φασὶν αἱ Γραφαί, πρὸς γε τὸ ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον. Ἀμφισβάλλει οὖν ἐπὶ τούτοις οὐ δίκαιον, εἶγε καὶ μᾶλλον οἱ θεοὶ Πατέρες οὐδὲν τι ἔτερον ἐπαγγέλλεσθαι λέγουσι τὴν ἐκ νεκρῶν ἔγερσιν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασιν. Καὶ τί γρηὶ πολλὰ λέγειν; Ἢ ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ πλανωμένου παραβολὴ καὶ ἡ τῆς ἀπολομένης ὡσαύτως δραχμῆς αὐτὴν ὑποφαίνουσι πάντως τὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πλάνην καὶ ἔκπτωσιν καὶ τὴν εἰς τὸ αὐτὸ πάλιν ἐπιστροφὴν καὶ ἀνάκλησιν; ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ κλίνας οὐρανοῦς ὁ θεὸς καταθέτηκε, καὶ κατ' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, ποιῆσαι τε πάντα καὶ παθεῖν οὐκ ἀπηξίωσε. Τίνος ἕνεκεν; Ἴνα τὸν Ἄδὰμ εἰς φθορὰν ὀλισθόντα μεταστοιχειώσῃ, καὶ αὐθις πρὸς ἀφθαρσίαν ἐπὶ τὴν ἀρχαῖαν τε καὶ πρώτην ἐπαναγάγῃ τιμὴν. Ἄλλὰ μὴ ἀμφισβάλλα. Εἰ μὴ γὰρ,

(62) De pœna mortis consule egregie de morte suo disserentem Augustinum lib. xiii *De civitate Dei*, ubi etiam philosophos confutat qui id negant: quanquam ex hac pœna beneficium nobis oriri minime inficiatur, et præcipue cap. 4 et 6.

(65) Seneca: *Non tam bene cum rebus humanis*

*A mortalem nobis infirmitatem servaret. Ad lucram igitur et ex beneficio pœna (62) mortis data est secundum magnum illum Theologum Gregorium. Quamobrem et tritari super his est absurdum: si enim in terram, unde sumpti fuimus, revertimur juxta maledictionem illam dicentem, *Terra es, et in terram abibis*: inde etiam, ut aureo fluvio manans Joannes ait, iterum resumimur, atque hinc in melius transformamur, et tales rursus efficiamur, quales antea fueramus, corruptionis expertes videlicet et immortales.*

Sed ne ob hoc ipsum turbator, neque tu etiam secutus multitudinem (63) dicito. Quomodo de pulvere corruptioni obnoxio, corruptionis expertis signum habuimus? Habes enim, si vis, quo facile prorsus illis occurras, Si enim ex ipso, o sacrum caput, qui in sepulcro jacet, tenui pulvere corruptionis expertes illa extrema die resurgemus, ut Scripturæ affirmant, haud prorsus mirari subit, si a principio de pulvere divinis manibus formati sunt homines. Sed vide hinc Domini benignitatem. De pulvere lixivit primum hominem, ut jam dictum est, verum ad quid, et cujus rei gratia? Simul quidem ut superbiam nostram reprimeret, et spem simul resurrectionis daret, prout jam ab aurea eloquia fundente de hoc disputatum est. Nam quia presentiebat animal hoc esse mortuorum, et in pulverem reversurum, anticipans spem dat resurrectionis in opificio. Accipit igitur pulverem de terra, ut cum pulverem in sepulcro videris, nullo modo corporum a mortuis resurrectionem desperes, probe noscens eum qui de pulvere hominem ab initio formavit, de pulvere etiam eum iterum excitandi potestate non carere (64). Nisi enim corruptionis expertis de pulvere primus homo formatus fuisset, haud equidem ita prompte resurrectionem illam expectarem: siquidem et ipse transformabitur, quemadmodum Scripturæ dicunt, in immortalitatem et conditionem corruptionis expertem. Dubitare igitur de his haud par est. Et eo magis quod divini Patres nihil aliud esse dicunt a mortuis resurrectionem, quam eorum qui ceciderunt in integrum restitutionem (65). Et quid nullis opus est verbis, si in Evangelio et errantis illius parabola, et illa pariter drachmæ deperditæ, hunc omnino subindicant hominis et errorem, et ruinam, et in idem iterum reversionem atque revocationem? Ad hoc enim, cum cælos Deus inclinasset, descendit, et homo nobis similis fuit, et cuncta facere ac perpeti non est dedignatus. Cujus rei gratia? Ut Adamum in corruptionem lapsum in conditionem corruptioni minime obnoxiam transformaret, et in antiquam

agitur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est.

(64) Hæc egregie disputantur adversus incredulos a magno Augustino lib. xiii *De civitate Dei*, cap. 20.

(65) Vide supra et infra epist. 5.

prioremque illam dignitatem restituerit. At ne dubita. Nisi enim, ut jam diximus, ad priorem illam dignitatem cum qui ceciderat reduxisset; nisi regiam veluti inraginem, immortalitatis iterum luce radiantem, ostendisset (66), ut Damascenus ait, haud profecto, cum reversus esset, asotus ille audisset: *Induite eum stola illa priori* (67).

Si vero dicant nonnulli, immortalis quidem a Deo formatum fuisse hominem, potestate vero mortalem fuisse; potuisse scilicet mortalitati succumbere, nisi datum sibi præceptum servaret (68); eorum sermonem recipiamus, quamvis, per omnia facile recipiendus non esset, quia neque ejusmodi ab initio Adamus a Deo formatus fuisse videtur iis qui olim diligenter hæc Scripturæ divinæ dicta ac pensiculate examinaverunt. Pati vero ipsum omnino, hoc est, naturali alicui perturbationi aut prævaricationem obnoxium fuisse, nullo modo recipiamus (69). Quomodo enim, si nullum sanctorum Patrum tale aliquid de primo homine affirmantem invenimus? Statim enim Damascenus Joannes summam (70) dicit habuisse apathiam, ante transgressionem, hominem. Fames enim, et sitis, labor, somnus et sudor, ut hic divinus vir in capite 69 dicere reperitur, post prævaricationem in humanam vitam introire. Sed et Sinaita divinus Anastasius in suo *De resurrectione* sermone irreprehensibiles has perturbationes malitiæ ingressum consecutas esse nobis dicebat, cum pellicea tunica homo circumamictus est. Non ita enim rationali naturæ id congenitum erat, quemadmodum expertibus ratione animantibus; sed deinde Deus hoc addidit, puniens illum qui in honore quidem fuerat, et non intellexerat, atque hinc illum in eorum bonorum, quibus excidit, recordationem adducens. Sed et aureo flumine manans Joannes excellentem primi hominis apathiam insinuaturus dicebat: *Cogita mihi beatitudinis excessum. Quia cum in corpore primi parentes existerent, ea quæ corporum propria sunt, minime sustinere; neque enim domus, neque tecti, neque vestium, neque alicujus id genus alius indigebant* (71).
Supra autem naturales perturbationes hominem fuisse, priori scilicet illo tempore, Magnus etiam Basilus in suis asceticis operibus ostendit, ita ad verbum dicens: *Quemadmodum si in paradiso fuisset, nec alimentorum curæ, nec agriculturæ laboris indignissemus; ita si essemus in apathia secundum illud ante lapsum in creatione donum, nullis nos medicamentis ad consolationem indigeremus. Si igitur in creatione, ante lapsum, apathia donum*

Α ὡς ἤδη προείπομεν, ἐπὶ τὴν πρώτην ἀνήγαγε τὸν ἐκπεσόντα τιμὴν· εἰ μὴ, βασιλικὴν ὡς περ εἰκόνα, φωτὶ καὶ κάλιν ἀφθαρσίας ἀστράπτοντα ἔδειξεν, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς εὖρηται λέγων· οὐκ ἂν ἐπιστρέψας ὁ ἄσωτος ἤκουσεν· Ἐνδύσατε αὐτὸν τὴν πρώτην στολήν.

Εἰ δὲ καὶ λέγουσιν τινες ἀθάνατον μὲν ἀπὸ Θεοῦ πλασθῆναι τὸν ἄνθρωπον, δυνάμει δὲ καὶ θνητὸν εἶναι, τοῦτ' ἐστὶ δύνασθαι θνητότητι περιπεσεῖν, εἰ μὴ γε φύλαξ ἔσειται τῆς θεοθέσεως αὐτῷ ἐντολῆς, δεχόμεθα τὸν λόγον αὐτῶν, εἰ καὶ μὴ παντάπασιν εὐπρόσδεκτος, ὅτι μηδὲ τοιοῦτος ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ ὑπὸ Θεοῦ πλασθῆναι δοκεῖ τοῖς γε κατεξετάζουσι τέως ἐν ἀκριβείᾳ τὰ Γραφικὰ ταῦτα καὶ θεῖα ῥητά. Μάσχειν δὲ ὅλως αὐτὴν, τοῦτ' ἐστὶν οἷον δὴ τινι φυσικῇ ὑποκαεῖσθαι πάθει, πρὸ τῆς παραβάσεως, οὐδαιμοῦ τοῦτο παραδεχόμεθα· πῶς γὰρ, εἴγε τινὲ τῶν Πατρῶν τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου διεξιόντα οὐχ εὖρημεν; Αὐτίκα γὰρ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἄκραν ἔχειν ἀπάθειαν ἔλεγε τὴν πρὸ τῆς παραβάσεως ἄνθρωπον. Πείνα γὰρ καὶ δίψα, κόπος, ὕπνος, καὶ ἰδρῶς, ὡς ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐν ἐξηκοστῷ ἐννάτῳ κεφαλαιῷ αὐτοῦ λέγων εὖρηται, μετὰ τὴν παράδασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσῆλθουσαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σιναιτῆς θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ τὰ ἀδιάβλητα ταῦτα πάθη τῆ τῆς κακίας εἰσέδῳ συνεπακολουθησάσαι ἡμῖν ἔλεγε ἐν τῇ τοῦ δερματίνου χιτῶνος περιβολῇ. Οὐδὲ γὰρ συμπεφυκῶς οὕτως τῇ λογικῇ φύσει, καθὼς τοῖς ἀλόγοις, ἐγένετο· ἀλλ' ὕστερον ἐπετέθη κολάζων ἐκείνον τὸν ἐν τιμῇ μὲν ὄντα, μὴ συνιόντα δὲ· κἀντεῦθεν εἰς ὑπόμνησιν αὐτὸν ἄγων ὢν ἐξέπεσεν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσοῤῥήμων Ἰωάννης τὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καριστῶν ἀπαθὲς ἔλεγε· Ἐννοήσον μοι μακαριότητος ὑπερβολὴν· ὅτι καὶ ἐν σώματι ὄντες οἱ πρωτόπλαστοι τὰ τῶν σωμάτων οὐχ ὑπέμειναν· οὔτε γὰρ στέγης, οὔτε ὀρόρου, οὔτε ἰματίων, οὔτε ἄλλου τοιοῦτου τινὸς ἔδεδοντο. Ὅτι δὲ φυσικῶν παθῶν ὁ ἄνθρωπος ἀνώτερος ἦν ἐν ἐκείνῳ δηλαδὴ τῷ πρώτῳ καίρω, καὶ ὁ μέγας ἔδειξε Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς αὐτοῦ κατὰ ῥῆμα διεξιὼν οὕτως· Ὅσπερ εἰ ἡμεν ἐν τῷ παραδεισῷ τῆς τρυφῆς, οὐκ ἂν ἐπινοίας καὶ μόχθου γεωργικοῦ προσεδείθημεν· οὕτως εἰ ἡμεν ἐν ἀπαθείᾳ κατὰ γε τὸ πρὸ τοῦ παραπτώματος ἐν τῇ δημιουργίᾳ χάρισμα, οὐδὲν ἂν τῶν ἐξ ἰατρικῆς πρὸς παραμυθίαν ἐχρήζομεν. Εἴπερ οὖν ἐν τῇ δημιουργίᾳ χάρισμα εἶχε πρὸ τοῦ παραπτώματος ἀπαθείας ὁ ἄνθρωπος, πῶς εἴπωμεν οἷον δὴ τινι

(66) Vide inferius epist. 3.

(67) Adi superius not. 48.

(68) Consule, si lubet, adnotata superius sub num. 30, 31, 36, 39, 44, 46.

(69) In memoriam revocanda, quæ observavimus, superius in not. 32.

(70) Ἀπάθεια non omnes affectus generatim excludit, saltem illa quam Stoici inducere consabantur, vel nos nominibus induunt. Consule Gellium lib. xix *Nect. Attic.*, cap. 1. Nam dum εὐπαθείας ἀ-

probant, rectos saltem affectus admittunt. Adeatur Augustinus lib. xiv *De civ. Dei*, cap. 8. Igitur Apathia talis erat in primo homine ut laudatus theologus præstantissimus cap. 10 docuit; alias enim, ut recte idem cap. 9 ait, si apathia illa dicenda est, cum animum contingere omnino non potest ullus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitis judicet esse pejorem?

(71) Consule superius not. 57.

φυσικῶ πάθει περιπίπτειν αὐτὸν ἐν τῷ τῆς ἀπικθείας A
 ἐκείνῳ καιρῷ; Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Μάξιμος τὰ πά-
 θη ταῦτα, λύπην, ἡδονήν, ἐπιθυμίαν, καὶ ὅσα τοιαῦ-
 τα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πρόσσει σήμερον, ἐκ τῆς
 τῶν ἀλόγων ἔλεγε μέρει ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον εἰσδρα-
 μεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοιωθῆναι κατεδικάθη τοῖς
 ἀνοήτοις κτήνεσι κατὰ γένεσιν, ἐκείθεν ἂν ἐξ ἀνάγ-
 κης καὶ τὰ πάθη ταῦτα εἰς ἑαυτὸν ἐπροπάτατο.
 Οὐδὲν γὰρ προηγουμένως συνεκείσθη ταῦτα τῷ ἀν-
 θρώπῳ, καθὼς ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσ-
 σιον ἔλεγε, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς τελειότητος ἐκπτώσιν
 ἐπεισῆλθε τῷ ἀλογωτέρῳ μέρει προσφύετα τῆς
 φύσεως. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς εἰπόμεν ἐν
 αὐτῇ τῇ τελειότητι πάσχειν ὅλως τὸν πρῶτον ἐκείνον
 ἀνθρώπον; Ἀλλὰ καὶ ὁ θεοτάτος Βαρσανούφιος
 ἐρωτηθεὶς πόθεν ἔσχε τὰ πάθη ὁ ἀνθρώπος, ἔλεγε B
 ὅτι καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀπαθῆ κατ' ἀρχὰς ἐκτίσεν
 ὁ Θεός, διὰ δὲ τῆς παρακοῆς εἰς πάθη ἐξέπεσε.
 set, corpus et animam perturbationibus minime
 obedientiam vero in perturbationes incidisse.

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι πρὸ τῆς παραβάσεως
 οἷον δὴ τινι φυσικῶ οὐχ ὑπέκειτο πάθει ὁ ἀνθρώπος,
 ἅτε δὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιρῶν.
 Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔπαρχεν; Εἰ γὰρ ἔπαρχε, καὶ θνη-
 τῆς ἂν ἐξ ἀνάγκης ὑπῆρχε φύσεως καὶ φθαρτῆς.
 Ἀλλ' ἡμᾶς οὕτω φρονεῖν ἐπὶ τοῦτοις κωλύει μὲν
 καὶ ὁ τῶν διαληφθέντων ἀγίων χορδός· κωλύει δὲ
 πλέον ἢ ἐν Καρθαγένῃ συστᾶσα σύνοδος οὕτω λέ-
 γουσα· Εἰ τις λέγει τὸν Ἀδὰμ θνητὸν πλασθῆ-
 ναι παρὰ Θεοῦ, καὶ μὴ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐλθεῖν C
 εἰς φθίραν, ἦτω ἀνάθεμα. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέ-
 γειν; Ὁ θεὸς Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος ἐν ἐπιστολαῖς
 αὐτοῦ δεῖξει ὁλίγων ὅτι παντάπασιν ἀπαθῆς ἐτύγ-
 χανε πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἀνθρώπος, οὕτως ἔλεγε
 κατὰ λέξιν· Οὐ πῦρ αὐτοῦ κατίσχυεν, οὐχ ὕδωρ
 αὐτὸν ἐπότιζεν, οὐ θηρίον ἐλυμναίετο, οὐκ ἰοδύ-
 λον ἐν αὐτῷ ἐνήργει, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων
 αὐτὸν ἐβλαπτε. Μετὰ δὲ τὸ παραβῆναι τὴν ἐν-
 τολήν, μετὰ τὸ τοὺς δερματίνους ἐνδυσθῆναι χι-
 τῶνας, τὴν παχυτέραν σάρκα δηλαδὴ καὶ θνητὴν
 καὶ ἀντίτυπον, τότε δὴ τότε μυρίοις ὑπέπεσε
 πάθεισιν ὑπομνήσεως ἔνεκα καὶ παιδείσεως.
 Ἀντιλέγειν οὖν ἐπὶ πλέον οὐκ εὐλόγον. Εἰ γὰρ πρὸς
 καιρὸς ἦν ὁ Ἀδὰμ, εἰ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὑπῆρχε D
 θνητός, οὐκ ἂν ὁ πάμμεγας ἔλεγε Παῦλος, Ὁψώ-
 νιον τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος. Ἐδειξε γὰρ ἐντεῦ-
 θεν ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἀνθρώπος ἀθάνατος ἦν.
 Paulus diceret: *Stipendium peccati mors*. Quibus
 ante peccatum (79).

(72) Maximus Cyprianus, natus anno 380, anno
 614 iam monachus claruit, ejusque sunt *Quæstio-
 nes LXV in locos difficiles sacræ Scripturæ ad Thalas-
 sium monachum*. Naturæ concessit anno 657.

(73) Ad Augustinum lib. xiv *De civit. Dei*, cap.
 10.

(74) Barsanuphius Ægyptius anachoreta, qui
 circa annum 548 claruit, ascetica quedam et Pa-
 rænesin scripsit. Adeundus Caveus.

(75) Recte ex Dei gratia. Natura enim solus Deus
 est immortalis, qui solus habet immortalitatem, ut
 ait Apostolus. Vide Platonem in *Timæo*, et Augusti-
 num lib. xvi *De civit. Dei*, cap. 16, et not. 50 supra.

homo habuit, quomodo dicemus alicui illum natu-
 rali perturbationi illo a, arbitæ tempore succubuisse?
 Sed et magnus Maximus (72) perturbationes has,
 tristitiam, voluptatem, concupiscentiam, et que-
 cunque alia id genus humanæ naturæ hodie insunt,
 ex mutarum pecudum sorte, inquiebat, in hominem
 irrepsisse. Etenim quoniam condemnatus est ut
 similis fieret jumentis insipientibus secundum ge-
 nerationem, hinc utique necessario has quoque
 perturbationes in se ipsum attraxit; neque enim
 principio hæc una cum homine creata sunt, quem-
 admodum divinus hic vir in libris ad Thalassium
 dicebat, sed per casum ab illa perfectione irraci-
 nali naturæ parti adnata subintroiere (73). Si vero
 hæc ita se habent, quomodo dicemus in ipsa per-
 fectione primum illum hominem his passionibus
 obnoxium fuisse? Sed et divinissimus Barsanuphius
 (74) interrogatus unde homo perturbationes habuis-
 set, corpus et animam perturbationibus minime
 obedientiam creasse Deum a principio dixit, per ino-

Malorum igitur auctoritate demonstratum est
 hominem ante prævaricationem nec uni alieni na-
 turali perturbationi obnoxium fuisse, siquidem nec
 ejus, quæ ex Dei gratia (75) provenit, immortali-
 tatis exorsus fuit. Et quidem si hoc erat, quomodo
 pati poterat? Si enim passionibus agitabatur, et
 mortalis necessario, et corruptioni obnoxie natura
 ille fuit. Sed prohibet nos ita de his sentire lauda-
 torum Patrum chorus: prohibet insuper synodus,
 quæ Carthagine coacta est, ita dicens: *Si quis di-
 xerit Adamum mortalem a Deo formatum fuisse, et
 non post peccatum corruptioni obnoxium evasisse,
 anathema sit* (76). Sed quid opus est multis? Di-
 vinus ille Macarius Ægyptius (77), cum in suis Epi-
 stolis ostendere vellet hominem ante peccatum cu-
 jusvis perturbationis expertem fuisse, ita ad ver-
 bum dicebat: *Non ignis adversus illum prævalebat,
 non aqua illum rigabat, non bestia perdebat, non
 venenatum aliquid in illo operabatur, non aliud id
 genus quidquam illi nocebat. Postquam vero mandu-
 tum transgressus fuit, postquam pelliceas tunicas,
 crassiores videlicet carnem, et mortalem, et solidam
 indutus est* (78), tunc quidem tunc sexcentis passio-
 nibus et ægritudinibus succubuit admonitionis casti-
 gationisque causa. Absurdum igitur adhuc contra-
 dicere. Si enim caducus fuit Adamus, si mortalis
 exstitit ante peccatum, haud profecto maximus
 verbis significavit immortalem fuisse hominem

(76) Adis superioris not. 21.

(77) Macarius Ægyptius, senior, monachus Scæ-
 tensis fuit et magni Antonii discipulus. Claruit
 circa annum 373. Ejus Epistolæ apud scriptores
 hist. litter. eccles. non memorantur. Fuit et alius
 Macarius Ægyptius, magni Antonii pariter discipu-
 lus, qui *Junior* et *Πολύτιμος* dictus est; sed nec
 inter ejus opera Epistolæ a viris doctis recensentur.

(78) Vide superioris col. 695.

(79) Hæc eadem totidem verbis habet Giycas
 parte i *Annalium*.

Si vero hoc, et supra ceteras omnes corporales necessitates homo ejusmodi fuit, ita ut ex hoc manifestam sit, nec sensilem cibum hominem ab initio gustasse. Si enim ut ex omnibus paradisi plantis vesceretur Deus Adamo permisit, non tamen ibi sensilis cibus erat et fluxus: et hoc sermonis decursus apertius tibi demonstrabit. Si enim, ut magnus Athanasius, in *Questionibus ad Antiochum* ait, corruptionis expertes paradisi plantæ erant, quomodo nam dentibus secabantur, quomodo edebantur? Natura enim comparatum est, ut quicquid corruptionis expertes est, nec secari nec comedi possit. Si vero corruptioni obnoxia quæcumque in paratissimo erant, ut quidam suspicantur, quomodo ea suum cibum faciebat Adamus? Respondeant super his. Si enim corpus, quod ille tunc habebat, facile perspirabili cute evaporatum alimenta digerebat, corruptioni siquidem et fluxæ conditioni subjectum, ut esuriret etiam necesse erat. Si vero non evaporabatur, utpote minime fluxum et corruptionis expertes, quidquam illum sensiles cibos attingere compellebat? Sed quid dicant utique non habebunt. Si autem superior potius erat corporalibus omnibus necessitatibus homo, qui ad Dei imaginem conditus est, ut linguam aureus inquit; fames enim et sitis, labor, somnus, dolor, et corruptio, prout jam dictum est, post prævaricationem in humanam vitam introiere: reliquam est ut prudens caveas ne hinc inde inventis, et alia disserentibus inconsiderate aures advertas: aversare vero potius illa, et pro nihilo reputa, ac abijce; quemadmodum et nos nuper fecimus. Multa enim ejusmodi et invenimus et cognovimus, et in fabularum album miscuimus. Quæ de causa? Quia cognovimus hæc ab orthodoxa Patrum sententia procul recedere.

Ne igitur fluxum cibum in paradiso fuisse existimato; neque adeo jejune sanctæ Scripturæ verbis inhaereto. Quandoquidem sæpius aliis per alia sancta Scriptura nos instruit. Quale profecto illud: *Cum accepisset Deus pulverem de terra, formavit hominem*; et illud: *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*; illud etiam: *Ambulabat Deus in paradiso post meridiem*. Hæc igitur incorporali prorsus Deo inconvenientia. Loquitur vero simili ratione sancta hæc Scriptura nostræ se accommodans imbecillitati (80). Etenim, nisi res ita se haberet, multa

¹ Rom. vi, 23.

(80) Id eum non animadvertisset Audæus, qui, Syrac gentis homo, anno circiter 525 Anthropomorphitarum hæsesim invexit, turpissime lapsus est, et Deum anthropoideum fecit, ut videtur est apud Nicephorum lib. xi *Histor. eccles.*, cap. 14, ut Epiphanium, Augustinum, et Theodoretum silentio transiit. Unde sectatores Audæani dicti, L. Ariani cod. de *Hæret. et Manich.*, et passim *Anthropomorphitai*, adversus quos singularem libellum scripsit Cyrillus Alexandrinus. Sopitam hanc hæsesim postea denuo excitaverunt Ammonius, Dioseorus, Eusebius et Euthymius, germani fratres, qui ob proceritatem corporis *Longi Monachi* sunt vocati. Eam

Εἰ δὲ ταῦτα, καὶ παρῶν λοιπῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ὁ τοιοῦτος ὑπέρτερος, ὡς εἶναι δῆλον ἐπεύθειν ὅτι καὶ βρώσει αἰσθητῆς ἀγευστος ἦν ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς; εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἐν παραδείσῳ φυτῶν ἐπέτρεψε τῷ Ἀδὰμ ὁ Θεός, ἀλλ' οὐ μὲν οὖν ἐκείσε καὶ βρώσει ἦν αἰσθητῆ καὶ βευστή; καὶ τοῦτο προῖόν ὁ λόγος ἀριδιώτερον δείξει σοί. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ μέγας φησὶ πρὸς Ἀντιόχον Ἀθανάσιος, ἀφθαρτὰ εἰς: τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ φυτὰ, καὶ πῶς ὀδοῦσι ἐτέμνοντο; πῶς ἐβιθρώσκοντο; Τὸ γὰρ ἀφθαρτον οὔτε τέμνεσθαι πέφυκεν, οὔτε βιθρώσκεισθαι. Εἰ δὲ καὶ φθαρτὰ τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ, καθάτινες ὑποπειθούσι, καὶ πῶς αὐτὰ τροφήν ὁ Ἀδὰμ ἐποιεῖτο; Δότωσαν ἐπὶ τοῦτοις ἀποκρίσιν· εἰ γὰρ τὸ προσὸν αὐτῷ τρινηκαῦτα σῶμα διαπλεγμένον ἦν, ἅτε φθορᾶ καὶ ρεύσει ὑπακεί, εὖνον, καὶ πεινᾶν ἐξ ἀνάγκης ἦν. Εἰ ἀδιάβηυστον ἔμενεν ὡς ἀγευστος ὑπάρχον καὶ ἀφθαρτον, καὶ τί τὸ καταναγκάζον αὐτὸν αἰσθητῆς ἀπίσθησι βρώσει; Ἀλλ' οὐκ ἔχοιεν ἄν τι καὶ λέγειν, εἴγε καὶ μᾶλλον ἀνώτερος ἦν ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλωττάν φησι. Πείνη γὰρ, καὶ δίψα, κόπος, ὕπνος, ἐδύνη καὶ φθορὰ, καθά ἐπὶ προεῖρηται, μετὰ τὴν παράθασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσῆλθασαν. Ὅρα λοιπὸν νουθετῶς, καὶ μὴ τοῖς ἐνθεν κάκειθεν εὐρισκομένοις καὶ δὴλα διεγυμμένοις ἀπειρισκέπτως ὑπάνοιγε σὴν ἀκοήν· ἀποστρέφου δὲ μᾶλλον αὐτὰ, καὶ ὡς οὐδὲν ἠγοῦ καὶ ἀπόρριπτε, καθά δὴ πρὸς ὀλίγου καὶ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ εὖρομεν καὶ ἀνέγνωμεν καὶ μετὰ τῶν μύθων ἐτάξαμεν. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι τοῦ ὀρθοδόξου τῶν Πατρῶν φρονήματος πόρρω που πίπτοντα ταῦτα διεγνωμέν.

Μὴ τοίνυν ἐν παραδείσῳ βρώσιν εἶναι βευστήν ὑπολάμβανε, μηδὲ ξηρῶς εὖτω ταῖς Γραφικαῖς πρόσεχε λέξεσιν· εἴγε καὶ μᾶλλον ἕτερα δι' ἑτέρων ἡ ἀγία πύλαχου διδάσκει Γραφή. Ὅποιον δὲ καὶ τὸ, Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός χοῦν λαβῶν ἀπὸ γῆς· καὶ τὸ, Ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνεῦν ζωῆς· καὶ τὸ, Περιεπάτει ὁ Θεός ἐν τῷ παραδείσῳ κατὰ τὸ δειλιεῖν. Ταῦτα μὲν οὖν ἀσείκεια τῷ ἀσωμάτῳ πάντως Θεῷ· λέγει δὲ ὁμῶς ἡ ἀγία αὐτῆ Γραφή ταῖς τῶν ἀσθενείας συγκαταβαίνουσα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο δῶσθαι.

antem originem hujus erroris fuisse quam dixi, Pelusiotas Isidorus epistola 95 libri iii testatur his verbis: Ἐπειδὴ ταῖς συγκαταβατικῶς εἰρημέναις περιπλάκονται, καὶ οὐδὲν θεϊότερον ἐννοεῖν ἀνέχονται, Quod videlicet eis, quæ Deus dixit condescendens ad nostrum captum, adhaerentes, nihil divinius animo concipiunt. Eadem dicit Cyrillus Alexandrinus epistola ad Calosyriam, et jam Epiphanius subindicaverat. Et quidem Scripturarum morem nimis cognoscentibus mirandum videtur, quod in corpore eo Deo membra et id genus alia tribuantur; quo pernotus Aristobulus Judæus explanationem legis Moysiæ in Ptolemæi Philometoris hæc significatis

πολλὰ ἡμῖν ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα. Σῶμα γάρ
 α. τῷ περιθήσομεν, χεῖρας τε καὶ πόδας καὶ ὅσα
 ἄλλα τοιαῦτα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ χεῖρας εἶχε, πῶς
 ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον; Εἰ μὴ στόμα, πῶς ἐνεφύτη-
 σεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ; Εἰ μὴ πόδας εἶχε,
 πῶς ἡ Γραφή λέγει περιπατεῖν αὐτὸν ἐν τῷ παρα-
 δείσῳ κατὰ τὸ δειλινόν; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ
 ἔστιν. Ἐφθασε γὰρ ὁ τῶν ἁγίων ἅπας χορὸς ἐπα-
 νελεῖν τὰ τοιαῦτα ῥητὰ καὶ διδάξαι ἡμᾶς ὅπως
 ἐκλαμβάνειν αὐτὰ χρῆ, καὶ μὴ τῷ ἰδίῳ θελήματι
 παρασυρομένους ἄλλοσυχί τε κατὰ κρημνῶν, καὶ
 τῆς εὐθείας πέρβω που φέρεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν
 καὶ περὶ τοῦ φυτοῦ ἐκείνου, τοῦ ξύλου δηλονότι
 τῆς γνώσεως, διανοεῖσθαι σε ἄξιον, εἶγε καὶ διαφο-
 νίαν ἐπὶ τούτοις παρεμπιπτούσαν ἔχομεν. Αὐτίκα
 γὰρ ὁ Θεὸς Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης οὕτως εὐρυ-
 ται περὶ τούτου διεξιών· Κατάρταται μὲν τὴν συ-
 κῆν ὁ Χριστὸς, ἵνα δείξῃ τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι καὶ
 κολλάειν δύναται ἄμα δέ τις τούτῳ καὶ ἀπόρ-
 ῥητος συμπλέκεται λόγος παρὰ γερόντων σοφῶν
 εἰς ἡμᾶς διαφοιτήσας· ὅτι τὸ ξύλον τῆς παρα-
 δάσεως τοῦτο ἦν, οὗ καὶ τοῖς φύλλοις οἱ παρα-
 δόντες εἰς σκέπην ἐχρήσαντο, καὶ κατηγάθη
 κατὰ Χριστοῦ φιλανθρώπως μηκέτι κερπὸν
 ἐνεργεῖν αἰτίων ἁμαρτίας. Ὁ δὲ τὰ ἕξια σοφὸς
 Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς βρώσιν ἐπὶ παραδείσου τὴν
 θείαν εἶπεν ἐπιγνώσιν. Δίδωσι μὲν γὰρ ὁ Θεὸς
 ἐξουσίαν τῷ Ἀδάμ πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ
 φυτῶν, πλὴν οὐ βρώσεως ἕνεκεν, ἀλλ' ἵνα πρὸς
 αὐτὸν ἐντεῦθεν τὸν δημιουργὸν ἐπανάγηται. Ἀπὸ
 μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ὡς πού φησι
 Σολομῶν, ὁ δημιουργὸς αὐτῶν ἐπιγινώσκεισθαι εἴωθε.
 Καὶ ὅρα πῶς ἐκλαμβάνει τὰ παραδείσου ὁ Θεὸς
 εὐτος Ἰωάννης, καὶ τί φησιν ἐπ' αὐτοῖς, Ἄπὸ παν-
 τὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσιν φάγεις.
 Διὰ πάντων, λέγων, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν
 ποιητὴν ἀναβιβάσθητι, καὶ ἕνα καρπὸν ἐκ πάντων
 κάρπωσαι ἐμὲ τὴν ἐνταῦς ζωὴν. Ἄλλ' ἐπὶ τούτοις
 ὀμφεβάλλειν οὐ ὀξὺν σε. Εἰ μὴ γὰρ εἶπωμεν ἀσθη-
 τῆς ἄσπασθαι βρώσεως ἐν παραδείσῳ τὸν Ἀδάμ,
 οὐδὲν ἔστι τὸ κωλύον ἡμᾶς μὴ καὶ φθορτῆς αὐτὸν
 εἶναι φύσεως ἡγεῖσθαι καὶ θνητῆς, εἶγε καὶ μῦλλον
 ἀδύνατον ἀφθαρτον διαμένειν, ὡς ὁ δικληφθαῖς Ἰωάν-

gratiam conscripsit, ut tradit Eusebius lib. viii
 Προπαρὰσκ., cap. 10. Serapionis Anthropomor-
 phicæ uicium ridiculum habes apud Cassianum,
 collat. x, cap. 3, ubi eadem hereseos origo ac ab
 Isidoro traditur. Egregie Cyrillus Alexandrinus, lib.
 adversus Anthropomorphitas, cap. 1: Εἰ δὲ μορίων
 ἦτοι μερῶν ἡ ἕξια Γραφή μέμνηται τὰ περὶ αὐτοῦ
 λαλοῦσα πρὸς ἡμᾶς, ἴσπετοι ὅτι ἐξ ὧν ἴσμεν τε, καὶ
 εἶναι παρόμοιον πρὸς ἡμᾶς διαλέγεται. Οὐ γὰρ
 ἔτι ῥω, ἦν ἡμᾶς δόνασθαι νοεῖν τὰ περὶ Θεοῦ, κτλ.
 Si vero partium sive membrorum sacra Scriptura
 meminit de rebus divinis ad nos loquens, sciendum
 est ex his quæ in intellectum nostrum cadunt, et ex
 quibus constare solemus, nobiscum loqui. Neque enim
 ulter periri poterat, ut res divinas intelligeremus, etc.
 Epicurei quidem, ut apud Ciceroem i De natura
 deor. videre est, deos humana forma esse dicebant,
 et omnes alii, ut videtur, qui eos sub humana figura
 colebant.

(81) Lib. i, epist. 51.

PATROL. GR. CLVIII.

nos absurda consequerentur. Os enim illi tribue-
 remus, et manus, et pedes, et quæcunque id genus
 alia. Etenim nisi manus haberet, quomodo homi-
 nem finxisset? Nisi haberet os, quomodo in faciem
 ejus inspirasset? Nisi vero pedes, quomodo diceret
 Scriptura, in paradiso eum ad vesperam post me-
 ridiem ambulasse? At res aliter se habet, aliter
 prorsus. Prævenit enim omnis sanctorum eborus,
 et ejusmodi dicta relegens docuit nos quomodo illa
 accipere oporteret, et non propria libidine abreptos
 in præcipitii crepidine saltare, et a recta via aber-
 rantes longe ferri. Ita igitur et de planta illa, ligno
 videlicet scientiæ, te cogitare par est, etsi disso-
 nantiam in his interrepentem habeamus. Statim
 enim divinus Isidorus Pelusiota (81) ita de hoc
 dissertare reperitur: *Maledicit sico Christus ut pe-
 nire posse Judæis ostendat. Una vero cum hoc arca-
 nus connectitur sermo, qui ab antiquis sapientibus
 ad nos usque pervenit, hoc scilicet lignum (82) præ-
 varicationis fuisse, cujus etiam foliis transgressores
 ad se legendas usi fuerint, et misericorditer a Christo
 maledictum illi esse, ne fructum amplius ferret pec-
 cati causam.* Divinarum vero rerum consultissimus
 Joannes Damascenus, paradisi cibum divinam co-
 gnitionem fuisse dixit. Dedit enim Deus Adamo
 omnium plantarum quæ in paradiso erant potesta-
 tom, verumtamen non alimenti gratia, sed ut exinde
 ad Opificem ipsum reduceretur. A magnitudine
 enim et pulchritudine creaturarum, ut ait Salomon,
 earum opifex cognosci consuevit. Et vide quomodo
 accipit ea quæ in paradiso erant divinus iste Joan-
 nes et quid inquit super his: *De omni ligno quod
 est in paradiso vesceris.* Per omnes creaturas, di-
 cens, ad me Creatorem ascende, et unum ex om-
 nibus fructum cape me, qui vere sum vita. Sed de
 his ambigere te non oportet. Nisi enim dicamus sen-
 silem cibum in paradiso Adamum a ligisse, nihil est
 quod nos arbitrari prohibeat cum nec corruptioni
 obnoxia neque mortalis fuisse nature. Siquidem
 magis impossibile corruptionis expertum permanere,
 ut laudatus Joannes ait, eum qui sensilem cibum
 participet (83). Omnia tibi vitam fructificent, et mel
 participatum fac propriæ substantiæ constitutio-

(82) In hac eadem sententia est Theodoretus in-
 terrogatione xxviii in Genesim; Moses Bar-Cepha
 aliique ab ipso laudati scriptores ecclesiastici, et
 inter alios Pailoxenus Mabugensis.

(83) Non videri quid repugnet, comedere, et esse
 immortalem. Demones comedunt, et patiuntur, et
 sunt immortales, sc. undam quosdam veteres theo-
 logos et philosophos. Augustinus etiam, ut jam in
 not. 36, 44, 48, observavimus, non dubitat quin
 homo immortalis comesturus fuisset. Hæc vero lib.
 in De Genesi ad litteram, cap. 21, addit *Quomodo
 autem homo immortalis factus sit, et acceperit escam
 cum aliis animalibus herbarum pabuli ferentem semen,
 et lignum fructiferum, et herbam viridem, difficile est
 dicere. Si enim peccato mortalis effectus est, utique
 ante peccatum non indigebat talibus cibis. Neque
 enim posset illud corpus sane corrumpi..... Sed
 non etiam hoc quisquam dicere audebit, ciborum in-
 digentiam, quibus reficiebantur, nisi mortalibus esse
 non posse.*

mem (84). Atque ita quidem hi. divinissimus vero Gregorius Nyssenus ita ad verbum dissertat. *Lignum illud de quo vesci interdictum fuerat, neque ficum, ut quidem affirmant, neque aliam delicatam arborem fuisse persuasi sumus. Etsi autem de sensibili cibo videatur hic loqui Dei contemplator Moses, Ast ego, inquit, sanctam Scripturam audio: non solum corporalem scio cibum, sed quoddam quoque aliud novi nutrimentum, cujus fructus solam animam pervadit. Comedite enim panem meum, Sapientia esurientibus præcipit, et bibite vinum quod miscui vobis. Et Dominus salutem Samaritanorum ostendens, ait: Cibum habeo edere, quem vos nescitis. Et alibi: Qui sitit, ad me veniat, et bibat.*

ἄνθρωπος ὃν κερέρακι ὄμην. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐν ἑστέρι δὲ φαγεῖν ἢ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· καὶ ἀλλαχοῦ,

Plantationis igitur (85) arborum quæ erant in Balem (*delicias* autem Edem significat) allium dignum fructum intelligere non convenit, nec dubitare hoc hominem fuisse nutritum, nec omnino transitorium et fluxum alimentum vitæ, quæ in paradiso agitabatur, cogitare (86). Ita igitur et divinissimus Anastasius intelligibilem fuisse vult cibum illum, non autem sensibilem et carnalem. Si enim hunc cibum divina eloquia significarunt, et carnaliter utique moriebantur qui hunc gustabant. Qui intelligibiliter igitur peccaverunt, animæ statim mortem accipiunt. Ita igitur etiam theologus Gregorius plantam illam, lignum videlicet scientiæ, contemplationem esse dixit, hoc est absolutiorem quamdam scientiam, ad quam minime tutum est ascendere iis qui avidiori sunt desiderio. Ne puta igitur hominem in paradiso sensibili cibo saturari solitum, quando nullum eo opus habebat ibidem propter illam tranquillitatem perturbationibus omnibus vacuum, qua tunc gaudebat et fruebatur.

Si vero dicant quidam: Si sensibilem cibum in pa-

(84) Ipse quidem non dubito quin verba hæc, *Διὰ πάντων, λέγων, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν ποιητὴν ἀναδιθάσθητι, καὶ ἕνα καρπὸν ἐκ πάντων καρπῶσαι ἐμὲ τὴν ὄντως ζωὴν, habuerint statim connexa et insequentia illa, πάντα σοι καρποφορεῖτω, usque ad σύστασιν. Nam apte conjunguntur. Separata autem orationem confundunt, aliorumque verborum interpositu miscere omnia deprehenduntur. Igitur, nisi librarii incuria intercessisset, legendum videbatur: *Per omnes creaturas, dicens, ad me creatorem ascende, et unum ex omnibus fructum cape me, qui vere sum vita. Omnia tibi vitam fructificent, et mei participatum fac propria substantiæ constitutionem.* Nos autem in contextu verba illa ita disiecta disjunctaque reliquimus, ne primitivi exemplaris us. quidquam immutarem.*

(85) Augustinus, lib. xiii *De civitate Dei*, cap. 21: *Nonnulli totum illum paradisum ubi primi homines parentes generis humani sanctæ Scripturæ veritate fuisse narrantur, ad intelligibilia referunt, arboresque illas et ligna fructifera in virtutes vitæ moresque convertunt, tanquam visibilia et corporalia illa non fuerint, sed intelligibilium significandorum causa eo modo dicta vel scripta sint. Quasi propterea non potuerit esse paradisos corporales, quia potest etiam spiritualis intelligi, etc.* Ad Natal. Alexandrum

νης φησὶ, τὸν αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γενόμενον. Πάντα σοι ζωὴν καρποφορεῖτω, καὶ τὴν ἐμὴν μέθεξιν ποιῶν τῆς οἰκίας ὑπάρξεως σύστασιν. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ θεϊότατος Γρηγόριος ὁ Νύσσης ὡς κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· *Ὅτι τὸ ἀπηγορευμένον ἐκείνο τῇ βρώσει ξύλον, οὐτε συκῆν, ὡς τινὲς φασίν, οὐτε τὸ ἀκροδρόνον ἕτερον εἶναι πεπεισμεθά. Εἰ δὲ καὶ περὶ βρώσεως αἰσθητῆς ἐνταῦθα δοκεῖ λέγειν ὁ θεόπτης Μωσῆς· Ἀλλ' ἐγὼ, φησὶ, τῆς ἀγίας ἀκούω Γραφῆς. Οὐ μόνον σωματικὴν ἐπιβουλήν βρώσιν, ἀλλὰ τινα καὶ ἐτέραν οἶδα τροφήν, ἧς ἡ ἀπόλαυσις ἐπὶ μόνην τὴν ψυχὴν διαβαίνει. Φάγετε γὰρ τὸν ἐμὸν ἄρτον, ἡ σοφία τοῖς πεινώσι παρακαλεῖται, καὶ πίστις τῶν Σαμαρειτῶν ὑποφαίνων σωτηρίαν ἔλεγε· Βρώσιν ἔχω φαγεῖν ἢ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, καὶ ἀλλαχοῦ,*

Ὁμοίον τῆς φυτείας τῶν ἐν Ἐδέμ, τροφή δὲ ἡ Ἐδέμ ἐρμηνεύεται, ἄξιόν τινα τὸν καρπὸν ἐννοῆσαι προτίθει, καὶ τρέφασθαι διὰ τοῦτου μὴ ἀμφισβᾶλλειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ πάντως τὴν παροδικὴν καὶ ἐπέρφουρον ταύτην τροφήν ἐπὶ τῆς τοῦ παραδείσου διαγωγῆς ἐννοεῖν. Οὕτω μὲν καὶ ὁ θεϊότατος Ἀναστάσιος νοερὰν εἶναι βούλεται τὴν βρώσιν ἐκείνην, οὐ μὴν αἰσθητὴν τε καὶ σαρκικὴν. Εἰ γὰρ τοιαύτην ἐσίμανε βρώσιν τὰ θεῖα ῥητὰ, καὶ σαρκικῶς ἂν ἀπέθνησκον οἱ ταύτης ἀπογευόμενοι. Νοερῶς οὖν ἡμικτηκότες τὸν τῆς ψυχῆς αὐτίκα δέχονται θάνατον. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος τὴν φυτὸν ἐκεῖνο, τὸ ξύλον δηλονότι τῆς γνώσεως, θεωρεῖν ἐφάρσεν εἶναι, τοῦτ' ἐστὶ γνώσιν τελειωτέραν τινὰ, ἧς ἐπιβαίνειν οὐκ ἀσφαλὲς τοῖς γε λιχνοτέροις τὴν ἐφείσιν. *Μὴ τοίνυν ἐν παραδείσῳ τὸν ἄνθρωπον αἰσθητῆς ἐμφορεῖσθαι νόμιζε βρώσεως, ὅτι μηδὲν χρεῖαν εἶχε ταύτης ἐκεῖσε, διὰ γε τὴν αὐτῷ τῆνικαῦτα προσούσαν ἀπάθειαν.*

Εἰ δὲ καὶ λέγουσιν τινες ὡς, *Εἶγε βρώσιν αἰσθητὴν*

tom. I *Hist. Eccles.*, prim. ætat., dissert. ii, artic. 4.

(86) Secus et recte, mea sententia, arbitratur magnus Augustinus lib. xiii *De civ. Dei*, cap. 20. De corpore enim post resurrectionem loquens, ait: *Non solum enim non erit tale quale nunc est in quaris optima valetudine, sed nec tale quidem quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non essent, nisi peccassent, alimentis tamen ut homines utebantur, nondum spiritualia, sed adhuc animalia corpora terrena gestantes. Quæ licet senio non veterascerent, ut necessitate perducerentur ad mortem, qui status eis de ligno vitæ, quod in medio paradisi cum arbore vetula simul erat, mirabili Dei gratia præstabatur: tamen et alios sumebant cibos præter unam arborem, quæ fuerat interdicta... Alabantur ergo aliis quæ sumebant, ne animalia corpora molestiæ aliquid esuriendo et sitiendo sentirent. De ligno autem vitæ propterea gustabatur ne mors e. a undecunque subreperet, vel senectute confecta decursis temporum sputis interirent; tanquam cætera essent alimento, illud sacramento.* Consule etiam caput 25 ejusdem libri. Sed quanquam ipse Glycas superius Adamum non negat ex arboris vitæ esu fuisse immortalem, et inferius etiam concedit ex aliis paradisi plantis comesturum fuisse, tamen id vult eum modo quodam spiritali facturum fuisse.

ἐν παραδείσῳ ἐσθίειν ὁ Ἀδάμ οὐκ ἔμελλον, τίνος ἕνεκεν ἐπίτρεπεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων ἐσθίειν τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτῶν; ἀνθυκοφέρειν ἔχεις καὶ σὺ πρὸς αὐτούς, εἴπερ οὐκ ἔμελλον ἐν παραδείσῳ συμπλέκεσθαι σαρκικῶς οἱ πρωτόπλαστοι, τίνος ἕνεκεν ἔλεγε πρὸς αὐτούς ὁ Θεός, *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν;* ἐπίγνωθι οὖν. Εἰ γὰρ ἦσθιν ἐν παραδείσῳ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ὡς ἐκεῖνοί φασι, καὶ σαρκικῶς ἀλλήλους συνεπλέκοντο ἄν. Οὐκοῦν ἄφες αὐτούς. Οὐκ ἦν ἐν παραδείσῳ βρώσις αἰσθητὴ καὶ βρωστική καὶ μὴ θαύμαζε διὰ τοῦτο. Καθάπερ γὰρ τὸ, *Ἀυξάνεσθε, καὶ τὸ, Ἴδοὺ δέδωκα ταῦτα πάντα ὑμῖν εἰς βρώσιν καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς,* ἔλεγε τὸ μὲν ἐν παραδείσῳ, μετὰ ταῦτα δὲ ὁμῶς ἔσχε τὸ ἔργον, μετὰ τὸ ἐκκληθῆναι δηλαδὴ τοῦ παραδείσου κατὰ τὸν Καισαρίας θεῖον Ἀκάκειον οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς βρώσεως ταύτης ἐννοεῖσθαι σε ἄξιον. Οὐ γὰρ ὡς ἐνδεεῖ τρικαῦτα ὄντι τῷ Ἀδάμ ἀπὸ πάντων ἐσθίειν, εἶγε καὶ περὶ αἰσθητῆς τέως ἐνομοθετεῖ βρώσεως, ἀλλ' ὅπως εἰδέναι ἔχῃς, ἐπειδὴν ἐνδεῆς γένηται, τίνων τε χρὴ ἄπτεσθαι, καὶ τίνων αὐτῶν χρὴ. Καὶ γὰρ εἰ μὴ θεῖα τις ἐδίδοτο συγχώρησις ἐπὶ τῆς γαμικῆς συναφείᾳ καὶ τῆς ἀπολαύσει τῶν ἐδοσμένων, οὐκ ἂν εἰς πλήθος μετὰ ταῦτα τὸ γένος ἐλήλυθε τὸ ἀνθρώπινον. Ἀλλὰ κἀνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Εἰ γὰρ καὶ φαγεῖν ἀπὸ γε τοῦ ἀπηγορευμένου ἐκείνου φυτοῦ τοὺς πρωτοπλάστους ἡ ἀγία φησὶ Γραφή, μὴ θαύμαζε τοῦτο ἕνεκεν· εἶγε καὶ φθάσας ὁ λόγος ὀριδηλότερον ἔδειξε τίς τε κατὰ φύσιν ὁ Ἀδάμ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὅποιος ἐδέετο τρικαῦτα βρώσεως. Εἰ γὰρ, ὡς οἱ πλείους φήθησαν, αἰσθητῆς ἦν βρώσεως, καὶ πεινῶν ἐξ ἀνάγκης ἦν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ βρωστικῆς ὁμολογουμένως φύσεως ἦν ἐκεῖνος λοιπὸν. Ἀλλ' οὔτε τοῦτο ἦν, οὔτε ἐκεῖνο. Πείνα γὰρ καὶ δίψα, κόπος, ὕπνος, καὶ ἰδρῶς, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, μετὰ τὴν πεινάσασιν εἰς ἀνθρώπινον βίον εἰσῆλθουσαν. Εἴπερ οὖν ἐν παραδείσῳ πείνα πρὸ τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἦν, ὅτι μηδὲ σῶμα τρικαῦτα τῷ Ἀδάμ κενούμενον ἦν, τί ἄλλο λοιπὸν ἐτύχανε τὸ ἀναγκάζον ἐκεῖσε τὸν ἄνθρωπον αἰσθητῆς ἄπτεσθαι βρώσεως; Καλῶς οὖν ὁ λόγος ἔλεγε προλαβὼν ὅτι ἕτερα δι' ἐτέρων ἡ ἀγία διδάσκει Γραφή, καθὰ δὴ καὶ φθάσαντες εἶπομεν. Ὅθεν οὐ πάθει φυσικοῖς ὑποχεῖσθαι τὸν Ἀδάμ πρὸ τῆς παράδοξως λέγοντες, ἀπὸ πάντων ἄτε δὴ τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτῶν ἐσθίοντα κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, οὐδὲν τι παριστῶσιν ἕτερον ἢ ὅτι φαρτὸς ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδάμ. Εἰ δὲ τοιοῦτο ἦν, εὐδὴλον ὅτι καὶ φύσει θνητὸς ἦν· εἰ δὲ τοῦτο, τί χρὴ καὶ λέγειν; Αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἀκονῶσι τὴν μάχαιραν· οὐδὲ γὰρ ἀγνοοῦσι ὅποια τὰ ἐπιτίμια τοῖς οὕτω φρονούσι περὶ τοῦ Ἀδάμ ἡ ἀναγεγραμμένη ἀγία σύνοδος δίδωσιν. Οὐκοῦν ἀμφιδάλλειν ἐπὶ πλέον οὐκ εὐλογον. Εἰ γὰρ αἰσθητὴν ἐν παραδείσῳ βρώσιν ἦσθις καὶ πρὸ τῆς

radiso Adamus manducaturus non erat, qua de causa permisit ei Deus ex omnibus paradisi plantis comedere? e regione et tu illos interrogare potes: Si protoplasti in paradiso carnaliter commisceri non debuerant, qua de causa dixit illis Deus: *Crescite et multiplicamini et implete terram?* Intellige igitur. Si enim comedebant in paradiso juxta Domini dictum, ut illi aiunt, carnaliter quoque invicem conjungebantur profecto (87). Missos igitur illos facito. Non erat in paradiso cibus sensibilis et fluxus; neque mirare propterea. Sicut enim, *Crescite et multiplicamini*, etiam illud: *Ecce dedi hæc omnia vobis in cibum, et cunctis bestiis terræ*, dictum est quidem in paradiso, postea vero actio ipsa consecuta est, postquam scilicet e paradiso expulsi fuisset. Secundum igitur divinum Acacium Cæsariensem (88), ita de hoc cibo sentire te dignum est. Non enim Adamo, tanquam ex omnibus vesci tunc opus haberet, de sensibili alimento aliquid interea præscriptum fuit; sed, ut intelligere potes, postquam ejus indigus evasisset, quæque attingere oporteret, et quæ non. Nisi enim divina quædam permissio super conjugali coitu et rerum esulentarum usu concessa fuisset, haud profecto deinde humanum genus multiplicari potuisset. Sed et hic advertere par est: Si enim etiam comedisse de vetita illa planta protoplastos sancta Scriptura ait, ne mirare propterea. Siquidem præcedens sermo manifestissime ostendit qualis natura Adamus a principio fuerit, et qualis cibi tunc indigerit. Si enim, ut plerique existimant, sensilem attingit cibum, necessario etiam esurivit. Si autem hoc, et ut fluxæ sine controversia naturæ ille fuerit reliquum est. Sed neque hoc erat, neque illud. Fames enim et sitis, labor, somnus et sudor, sicuti jam dictum est, post prævaricationem in humanam vitam irrepsere. Si igitur in paradiso fames ante peccatum non erat, quia neque corpus quod evacuaretur Adamo tunc erat, quid aliudnam reliquum fuit quod ibi hominem sensile alimentum attingere cogeret? Bene igitur præcedens oratio dicebat, aliis per alia sanctam nos Scripturam instruere, sicuti jam antevertentes ediximus. Unde ii qui dicunt, Adamum ante prævaricationem naturalibus perturbationibus obnoxium fuisse, cum secundum Domini vocem ex omnibus paradisi plantis vesceretur, nihil aliud statuunt quam principio Adamum corruptioni obnoxium fuisse. Si vero ita res se habebat, patet etiam eum natura mortalem fuisse. Sed quid hoc dicere opus est? Vibant contra se ipsi gladium. Neque enim ignorant qualia ita de Adamo sentientibus præmia sancta jam descripta synodus tribuat. Amplius igitur dubitare est absurdum. Si enim ante prævaricationem Adamus sensilem in paradiso cibum comedebat, necessarium omnino est eos etiam,

(87) Vide quæ adnotavimus inferius ad epist. 6.

(88) Acacius Cæsariensis, Eusebii discipulus, et ejus in episcopatu successor, quam religione varius

et incostans, tam ingenio et scriptis voluminibus clarus, anno 340 floruit, et circa 366 naturæ concessit.

qui a mortuis illa die (89) resurrecturi sunt, hujusmodi cibo saturandos esse: cum tamen potius resurrectio, ut saepius diximus, nihil aliud sit quam eorum qui creiderunt in integrum restitutio. Si autem hoc est, eos et corruptioni obnoxios mortalisque naturae futuros esse quis dixerit? Fieri enim non potest ut corruptionis expertus, ut jam dictum est, ille permaneat, qui sensibile alimentum participat.

Si vero hinc theologicum etiam illud dictum quidam adducunt, quod ita ad verbum habet: *Si igitur mansissemus quod eramus, et mandatum custodissemus, quod non eramus utique fuisset, immortalitate donati et Deo proximiores: ne turberis propterea, neque tu etiam multitudinis sermonibus abripia e. Aliunde siquidem theologici hujus dicti sententiam comprehendere potes. Si enim ambiguitatem quamdam theologicum hoc dictum prae se ferre videtur, nos interea, licet induci, hoc tale quale est non recipimus, utpote quod omnibus fere divini Spiritus sacerdotibus adversatur. Ferendum enim non est, o sacrum caput, ut laudati sancti Patres hoc uno theologico dicto obruantur, et pro nihilo reputentur, haec etiam Theologo alibi dicente, corpus illud, Adami videlicet, ita perturbationis expertus fuisse, ita nullius indigum, ut nullo tunc munimento, nulla veste opus haberet. Hoc autem, cujusque scilicet indigentiae privationem, ille etiam linguam aureus beatitatis excessum appellabat; a quo amplius omnimodis etiam significatur, corpus illud corruptionis expertus fuisse, quemadmodum nullius indigum et immortale. Si enim et ejusmodi quaedam magnus Gregorius dixisse comperitur, ex quibus mortalitatis speciem protoplasto inducere videatur, tamen progrediens se ipse interpretatur ita ad verbum disserens: *Quoniam diaboli incidia mors in mundum ingressa est, et per fraudem hominem perdidit, propterea Deus, cum homo factus esset, nostra passione passus est. Si igitur, vir sanctissime, invidia diaboli mors in mundum ingressa est, elucet omnino ante invidiam illam, et antequam per fraudem homo seduceretur, divinarum manuum opificium omnis corruptionis expertus in immortalitate vixisse. Haec enim de causa nullius operimenti indigebat; principio siquidem, ut saepius diximus, immortalitatis exors non erat. Si vero haec ita se habent, reliquum est ut illi dicant, quidnam ante transgressionem fuerimus, et quidnam deinceps futuri fuisset, si custodissemus mandatum. Nos enim (siquidem disputatio haec manifestissime demonstravit) corpus illud cujuscunque corruptionis expertus et immortale vere fuisse, cum nullius indigeret, intelligere omnino non possumus quid amplius quam corruptionis expertus futurum esset. Quid enim corruptionis expertus, magis corruptionis expertus quis dixerit? Et immortalis immortalius nihil proorsus:**

A παρὰθάσως ὁ Ἀδάμ, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγεγρησομένους ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοιαύτης ἐμπορεῖσθαι βρώσεως· εἶγε καὶ μᾶλλον ἢ ἀνάστασις, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φθαρτῆς ἂν αὐτοὺς εἴποι τις εἶναί φύσεως καὶ θνητῆς· ἀδύνατον γὰρ ἀφθαρτον διαμένειν, ὡς ἤδη προσέφηται, τὸν αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γενόμενον.

Εἰ δὲ καὶ τὸ θεολογικὸν ἀκεῖνο ῥητὴν ἐντεῦθεν παράγουσι τινες πρὸ κατὰ λέξιν οὕτω διαλαμβάνον· *Εἰ μὲν οὖν ἐμείναμεν ὅπερ ἤμεν, καὶ τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν, ἐγενόμεθα ἂν ὅπερ οὐκ ἤμεν, ἀπαθανατισθήμεθα καὶ τῷ Θεῷ πλησιάζοντες· μὴ θορυβοῦ διὰ τοῦτο, μηδὲ συναρπάξου τοῖς λόγοις καὶ σὺ τῶν πολλῶν· εἶγε καὶ μᾶλλον ἀλλαγθῆναι ἔχεις τὴν τοῦ θεολογικοῦ τοῦδε ῥητοῦ καταλαβεῖσθαι διάνοιαν. Εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ παρ' ἑαυτῷ φέρειν ἀμφιβολίαν τινὰ τὸ τοιοῦτον ῥητὴν, ἀλλ' ἡμεῖς τέως, εἰ καὶ ἀμαθεῖς ἐσμεν, οὐ καταδεξόμεθα τοσοῦτον αὐτὸ ὥστε καὶ πᾶσι σχεδὸν ἐναντιοῦσθαι τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος. Ἀνευδακτον γὰρ, ὡς ἱερὰ κεφαλὴ, ἀναγεγραμμένους ἁγίους Πατέρας τῷ ἐνὶ τούτῳ θεολογικῶν ῥητῶν τέλει ἀποκρυβῆναι καὶ ὡς οὐδὲν αὐτοὺς λογισθῆναι, καὶ ταῦτα τοῦ θεολόγου λέγοντος ἀλλαγῶ, οἷον τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἐκεῖνο τοσοῦτον ἦν ἀπαθές, τοσοῦτον ἦν ἀνευδαές, ὡς μηδέποτε χρῆσαι οἴου δὴ τινος ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος. Τοῦτο μέντοι, τὸ ἀνευδαές δηλαδὴ καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ὑπερθολὴν ἐκάλει μακαριότητος. Ἐφ' οὗ καὶ μᾶλλον ὑποσημαίνεται παντάπασιν εἶναί τὸ σῶμα ἐκεῖνο καὶ ἀφθαρτον ὡς ἀνευδαές καὶ ἀθάνατον. Εἰ γὰρ καὶ τοιαῦτά τινα λέγων ὁ μέγας εὐρηται Γρηγόριος ἀφ' ὧν εἰσφέρειν ἔσκε τῷ πρωτοπλάστῳ καὶ θνητότητος ἐμφασιν, ἀλλὰ περικαταῶν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐφερμηνεύει διεξιῶν οὕτως κατὰ λέξιν· *Ἐπειδὴ φθόνῳ τοῦ διαβόλου τίναται εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ ἠφείλε διὰ τῆς ἀπίστης τὸν ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο τῷ ἡμετέρῳ πάθει πάσχει Θεὸς γενόμενος ἄνθρωπος. Εἰπερ οὖν, οὐκ ὕστατα, φθόνῳ τοῦ διαβόλου θάνατος· εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, φαίνεται πάντως ὅτι πρὸ τοῦ φθόνου ἐκείνου καὶ πρὸ τοῦ κλαπῆναι δι' ἀπίστης τὸν ἄνθρωπον, ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ ἀθανασίᾳ διήγε τῶν θείων χειρῶν τὸ πλαστούργημα. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ οἴου δὴ τινος ἐπικαλύμματος οὐκ ἦν ἐνδεές, ἅτε δὴ τῆς κατ' ἀρχὴς ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, λεγέτωσαν ἐκείνοι λοιπὸν τί ἄρα πρὸ τῆς παραθάσεως ἤμεν ἡμεῖς, καὶ τί γενέσθαι μετὰ ταῦτα ἐμέλλομεν, εἶγε τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν; Ἡμεῖς γάρ, εἶγε καὶ μᾶλλον ὁ λόγος ὀριθευότερον ἐδείξεν, ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖνο καὶ ἀφθαρτον ἦν ἀληθῶς καὶ ἀθάνατον, ὡς ἀνευδαές ὄν, συνιδεῖν ὅπως οὐκ ἔχομεν, εἶγε καὶ γενέσθαι τι πλέον ἐμελλεν ἐπὶ γὰρ τῇ ἀφθαρσίᾳ. Τοῦ γὰρ ἀφθάρτου τί ἂν ἀφθαρτοτέρον εἴποι τις εἶναί; Καὶ τοῦ ἀθανάτου**

(89) Haud est consecrarium. Nam falsum est, homines qui resurrecturi sunt, non excellentioris

conditionis futuros quam prius homo fuerit, ut ex Augustino sub nam. 43 sup. a. adu. d. xviii.

ἀθαναιώτερον; πάντως οὐδέν· ὅτι μηδὲ τοῦ θνητοῦ θνητότερον εὔροι τις ἄν· ἐνθεν τοι καὶ τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο τὸ λίγον, Ἐγενόμεθα ἄν ὑπερ οὐκ ἤμεν, εἴγε τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν, καθ' ἑτερόν τινα λόγον ἐκλαθέσθαι προήγμεθα τῆς Γραφικῆς ἀκολουθίας, οὐ μὲν οὖν οὐ πέρβω που πίπτοντα, καθὰ δοκεῖ τοῖς ἀμαθέσι τέως ἡμῖν, εἰ δὲ καὶ δοκοῦσι τινες εἶναι τι τοῦ ἀθανάτου ἀθανατώτερον, δεξιόμεθα καὶ τοῦτο πάσης ἀντιλογίας ἐκτός· καὶ γὰρ ὅσον ἐγγίζει τις τῷ Θεῷ, τοσοῦτον ἀπαθανατίζεται καὶ θεομιθέστερος γίνεται σώματι τε καὶ πνεύματι. Δίκαιον οὖν ἐστὶ καὶ τὰ θεολογικὰ ῥητὰ καλοθελῶς ὑποδέσθαι, καὶ τὰ τῶν λοιπῶν διδασκάλων δικαιοσύνης ἔχειν, οὐ μὴν ἀποστρέφασθαι· τὸ γὰρ πρὸς ἀλλήλα τὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ῥητὰ καλοθελῶς συμβιβάζειν ἐπαινετόν ἐστι καὶ μακάριον καὶ τὸ δυνάτως θεάρεστον. Πρόσεχε οὖν. Εἰ μὲν οὖν ἐμείνχμεν ὑπερ ἡμεν, καὶ τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν, ἐγενόμεθα ὑπερ οὐκ ἤμεν, τοῦτ' ἐστὶν, ἀτρέπτοι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν προαίρεσιν· ἀλλὰ μὴ τὸν λόγον εὐθέως ἀπιστραφῆς· εἴγε καὶ οἱ θειότατοι ἄγγελοι κατὰ προαίρεσιν ἄλλο τι πρότερον ὄντες, ὕστερον ὅπερ οὐκ ἦσαν ἐγένοντο. Δυσκίνητοι μὲν γὰρ ἦσαν, ἀλλ' οὐκ ἀκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταῖς ἐκπεσοῦσιν ἀγγέλοις οὐδαμοῦ συνεπέχθησαν, ἅτε τῆς κακοβουλίας ἐκείνης εὐραθέντες ἀνώτεροι, διὰ τοῦτο γέγοναν καὶ ἀκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν οὐ φύσει, ἀλλὰ χόριτι, καθὰ δὴ καὶ τῷ Διαμασκηνῷ Ἰωάννη περὶ τούτου δοκεῖ.

Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐννοεῖσθαι σε χρή. Καὶ γὰρ ἐξουσίαν εἶχε μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον αὐθι· ἀπὸ τοῦ καλοῦ μετατρέπεσθαι. Ἐπερ οὖν ἀνώτερος εὐρέθη κάκεινος τῆς τοῦ ὄφρου συμβουλῆς, εἴπερ ἐφυλάξε τὴν δοθείσαν αὐτῷ ἐντολὴν, ἐγένετο ἀπαθανατισθεὶς ὑπερ οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτ' ἐστὶν ἀτρέπτος, οὐ κατὰ φύσιν μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν προαίρεσιν. Ἀντιλέγειν δὲ ἐπὶ τούτοις οὐκ εὐλόγον. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ φύσει οὐ ἀμωρτάνειν οὐκ εἶχε κατ' ἀρχῆς ὁ ἄνθρωπος, ἅτε δὴ παρὰ Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ προαίρεσει, καθὰ δὴ καὶ προείπομεν, ἐξουσίαν εἶχε μένειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον αὐθις ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ μετατρέπεσθαι. Εἴπερ οὖν ἐφυλάξε τὴν δοθείσαν αὐτῷ ἐντολὴν, ἐγένετο ἄν ὅπερ οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἔχων, ὡς εἴρηται, καὶ κατὰ προαίρεσιν τό τε ἀτρέπτον ὄμου καὶ ἀναμάρτητον· ὁποῖο; ἰσεῖται κάκεινος ὁ κατὰ γε τὴν τοῦ παντός συντέλειαν ἐγεροθησόμενος ἄνθρωπος. Ἀρκεῖ τοσαῦτα· τοῖς γὰρ ἐχέφρουσι κατὰ σὲ καὶ εἰς λόγος ἀρκεῖ πρὸς γε τὴν τοῦ κρείττονος εὐρεσιν.

A quia neque mortali mortalius quidquam invenire est; et exinde dictum illud ita habens: *Fuissemus utique, quod non eramus, si mandatum custodissemus*, secundum aliam rationem, quæ ex Scriptura consequatur, nec procul cadat, ut indoctis, quemadmodum nos, videtur, accipere adducti sumus. Si autem concedunt nonnulli esse aliquid immortalis immortalius, hoc etiam sine ulla contradictione recipiemus. Et enim quantum Deo quis appropinquat, tantum ad immortalitatem assurgit, et Deo persimilis corpore et spiritu evadit. Par est igitur et theologica dicta benigne accipere, et dicta reliquorum magistrorum honore prosecui, non autem aversari. Dicta enim sanctorum Patrum invicem collata benigne probare et laudabile est, et beatum, et Deo gratum omnino. Attende igitur. Si perseverassemus quod eramus, et præceptum custodissemus, quod non eramus fuisset, hoc est, immutabiles et semper ejusdem propositi. Nec sermonem hunc statim aversare. Si enim divinissimi angeli cum secundum propositum aliquid aliud prius essent, novissime, quod non erant, evaserunt: difficulter enim mobiles erant, sed non immobiles ad malum a principio; sed quoniam cum cadentibus angelis nullo pacto devoluti sunt, utpote qui mali illorum consilii superiores contemptoresque reperti, propterea etiam immobiles ad malum evaserunt non natura, sed gratia, quemadmodum Damascenus etiam Joannes de hoc opinatur.

Ita igitur, vir sanctissime, etiam de primo homine cogitare te oportet. Etenim (90) manendi et proficiendi in bono potestatem habebat et ad pejus iterum a bono se convertendi. Si igitur et ille serpentis consilii contemptor repertus esset, si datum sibi præceptum custodisset, ad immortalitatem assurrexisset, et evasisset quod a principio non erat, hoc est immutabilis non secundum naturam tantum, sed etiam secundum ipsam voluntatem. Hisce autem contradicere, non est rationi consentaneum. Si enim peccare homo a principio in natura non habuit, a Deo siquidem corruptionis expers immortalisque creatus est, in ipsa voluntate, ut diximus, perseverandi in bono potestatem habebat, et in deterius iterum ab honesto se convertendi. Si igitur datum sibi mandatum custodisset, quod a principio non erat, utique fuisset, habens, ut dictum est, etiam secundum voluntatem et immutabilitatem et impeccabilitatem; qualis erit ille homo, qui in universitatis consummatione resurrecturus est. Et hæc quidem sufficiant. Prudentibus enim, quemadmodum tu es, et unum verbum, ut quod melius est inveniri possit, sufficit.

(90) Cyrillus Alexandrinus lib. Contra Anthropomorph., cap. 2, arbitrii libertatem homini præclari-
ter asserit.

EPISTOLA III.

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ.

Ad eundem. — De gloria, et claritate, qua a principio Adamus coruscavit.

Si vero, et hoc discere expetis, vir sanctissime, qua gloria scilicet et claritate primus homo per prævaricationem exciderit, vox te Dominica docebit, verbis, quæ proferimus, ita dicens: « Tunc fulgebunt justi sicut sol. » Hinc enim, si unum intendimus, quod queritur, reperiemus, et eo magis, quo sæpius aliis per alia (92), sancta Scriptura nos instruit. Etenim cum ea, quæ spectator, gratia, non sit nisi regressus (93) ad illam primam propter quam, ut Nyssenius Gregorius ait, justi tunc æque ac sol ipse fulgebunt, manifestum omnino est et humanam ab initio naturam nihil fuisse a solis splendore diversam. Nam resurrectio nihil est aliud (94) quam eorum qui ceciderunt in integrum restitutio (95); ob hoc enim ipsum et eadem ætate omnes, eademque specie ac figura, juxta primi illius hominis habitum resurrecturi sunt, ut in *Questionibus ad Antiochum* magnus Athanasius (96) affirmat. Hæc autem ita se habere, et tanto fulgore Adamum (97) illum emicuisse a principio, quantum vox Dominica sanctis illa die fore pronuntiat, ipse Dominus noster Jesus Christus in monte Thabore (98) transfiguratus multo manifestius ostendit; quemadmodum et hymnographi illi, et divini melodi, magnus videlicet Cosmas (99), et Damascenus Joannes (1), docebant te sapienter. Dicunt enim: « Cum Adamo additum a peccato (2) nigrorem expulisses, divina tua luce, Servator, refulsisti, et archetypam illam imaginis illius priori (scilicet, Adami)

Τῷ αὐτῷ. — (91) Περὶ τοῦ ὁποῖος ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ κατὰ γὰρ δόξαν θεοῦ καὶ λαμπρότητα.

Ei δὲ καὶ τοῦτο μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ὁσιώτατε ἄνερ, ὁποῖας ἐξέπεσε διὰ τὴν παράβασιν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δόξης τε καὶ λαμπρότητος, ἡ Δεσποτικὴ σε διδάξει φωνὴ κατὰ λέξιν οὕτω λέγουσα: « Τότε λάμψουσι οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος. » ἐντεῦθεν γάρ, εἴγε προσέχομεν, τὸ ζητούμενον εὐρήσομεν: εἴγε καὶ μᾶλλον ἢ ἅγια Γραφή δι' ἐτέρων ἕτερα διδάσκει πολλάκις ἡμᾶς. Ἐπειδὴ καὶ γὰρ ἡ ἐλπίζομένη χάρις ἐπάνοδος ἐστὶ πρὸς τὴν πρῶτην ἐκείνην ζωὴν, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ Γρηγόριος λέγων τάδε: Οἱ δίκαιοι λάμψονται τότε κατὰ τὸν ἥλιον: εὐδὴλον πάντως ὅτι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη κατ' ἀρχὰς οὐσία κατ' οὐδὲν διενήνοχε τῆς τοῦ ἡλίου λαμπρότητος. Ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡλικία μίση, καὶ εἶδει ἐνὶ, καὶ σχήματι τῷ αὐτῷ κατὰ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον ἐγεροθήσονται ἅπαντες, ὡς ἐν τοῖς πρὸς Ἀντιόχον ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τοσαύτη λαμπρότης τῷ Ἀδὰμ ἐκεῖνῳ προσῆν ἀπ' ἀρχῆς, ὅσῃν ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ τοῖς ἁγίοις ἐσεσθαι λέγει κατὰ γὰρ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τοῦ βρους Θαβὼρ μεταμορφούμενος ἀριδηλότερον ἔδειξε, καὶ πῶς, οἱ ὑμνογράφοι καὶ θεοὶ μελωδοὶ, ὅ τε μέγας δηλαδὴ Κοσμάς, καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, σοφῶς σε διδάξουσι. Λέγουσι γὰρ ὅτι: Τὴν ἐντεθεῖσαν τῷ Ἀδὰμ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἀμαύρωσιν ἐδίωξας, τῷ θεϊκῷ φωτὶ σου, Σωτερ, ἐκλαμπύνας: καὶ ὅτι τὸ ἀρχέτυπον κάλλος ἐκεῖνο τῆς εἰκόνης τοῦ πρώτου, δηλονότι Ἀδὰμ,

* Matth. xiii, 43.

(91) Lambecius, cod. CLIX, habet καὶ περὶ τοῦ, etc.

(92) Superiori epistola, col. 703.

(93) Epistola antecedenti.

(94) Epistola superiori, col. 711.

(95) Hac ratione inducti quidam, et Pauli verbis ex alia parte in angustias coacti, putaverunt prius quidem hominem fuisse corpora animali instructum, sed cum in paradiso constitutus est, eum fuisse mutatum, sicut nos quoque in resurrectione mutabimur. Augustinus, lib. vi *De Genes. ad lit.*, cap. 20. Consule superius col. 683, not. 48.

(96) Vide superius col. 689, not. 57.

(97) Lud. Thomassinus tom. II *Theolog. Dogmat.* lib. 1, cap. 20 § 2: « Beatam vitam olim egit homo, sed protoplastus tantum, non omnis: beatam vitam egere animæ primorum parentum, non omnino tamen corpore nudæ, sed immortalis et quodammodo spiritali corpore succinctæ; ut homo tum fere totus esset anima, et mens, quia et corpus in naturam animæ traheretur. »

(98) Ubi transfiguratus fuerit Jesus incertum omnino, quemadmodum et qua die, de quo Glycas noster in parte *Annal.* Cæterum montem illum fuisse Thaborem antiqua est opinio, ut intelligitur ex Hieronymo in *Epitaphio Paulæ.* Consulendus Casaubonus *Exercit. xv in Baron.*, § XV. Itinerarium tamen Burdigalense Christi transfigu-

rationem in monte Olivarum factam fuisse docet.

(99) Cosmas Jerosolymitanus, Majoris episcopus, Joannis Damasceni præceptor, qui scripsit hymnos 13 in præcipuas anni festivitates, et metricam enarrationem psalmodiarum omnium, et Ἀσματικοὺς κανόνας, claruit anno 750. Vide Guil. Caveum, Lambecium, aliosque.

(1) Joannes quoque Damascenus carmina scripsit.

(2) Melius id omne de anima, et verius quam de corpore intelligitur, quod etiam Cyrillus Alexandrinus lib. *advers. Anthropomorphitas*, cap. 10, arbitratur: Ἠφάνισεν, inquit, τῆς Θεοῦ δοῦς εἰκόνης τὸ κάλλος ἢ ἀμαρτία, καὶ βύπου μεστὴν τὴν λαμπρὴν τῆς ἀνθρωπότητος πρόσωπον ἀπέφηνεν ὁ Στανᾶς. Ἀλλ' ὁ ἀνακαινιστῆς ἐπέφανεν, ὁ ἀναμόρφων εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς τὸ ἡδικοημένον, καὶ πάλιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἐαυτοῦ μεταλλάττων εἰκόνα, ὥστε τῆς Θεοῦ φύσεως αὐτοῦ ἐμπρέπειν τοὺς χαρακτήρας ἡμῶν δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς κατ' ἀρετὴν εὐζωίας. « Labelaetavit divine imaginis pulchritudinem peccatum, sordibusque opplevit splendidam humanitatis faciem Satanas. Cæterum instaurator exortus est, qui id quod depravatum erat pristinae formæ restituit, nosque denuo in suam imaginem transformavit, ut divinæ ipsius naturæ characteres nobis convenient per sanctificationem, et justitiam, vitamque ad virtutis normam bene compositam. »

* Joanne Lamio interprete.

ὑπερ ἐξέπεσε δι' αὐτὴν παράβασις, ἐπειδὴ τοῖς πολλοῖς ἀγνωστοῦμενον ἦν, ἐν σιαυτῷ παραδόξως ὑπέδειξας. Ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ἀφατον ἡλλουίθης τῆς μορφῆς ἀλλοίωσιν, γνωρίσαι θέλων ἐντεῦθεν ὅποιος ἐξέλιτο χάριτος πρὸ τῆς ἀμαρτίας ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ταύτην αὐτῷ πάλιν μετέδωκας διὰ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως. Ἐὶ γὰρ καὶ διάδηλον αὐτίκα γενέσθαι τοῦτο οὐκ ἔφθασεν, οὐδὲ ἤθελε σκάνδαλον ἐξαυτῆς ἐνιέναι τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐπὶ ὄρους Θαβὼρ, ὡς εἶδη προείρηται, θεουργηθεῖσα ἡ φύσις ἱμῶν ἐγνώσθη διὰ τῆς θείων ἀκτίων προχύσεως. Πρόσεχε οὖν. Ἐὶ γὰρ ἀστράφας ἐπὶ τοῦ ὄρους ὡς ὁ ἥλιος ὁ Σωτὴρ ἐδειξε προφανῶς ὅποιον ἄρα καὶ τῷ Ἀδὰμ ἐκεῖνῳ προσεῖν ἀπ' ἀρχῆς φῶς, θαυμάζειν οὐκ εὐλογον εἶγε λάμπουσιν οἱ δίκαιοι τότε ὡς ὁ ἥλιος. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐλπίζομένη χάρις ἐπάνοδος ἔστιν, ὡς προείρηται, πρὸς γε τὴν πρώτην ἐκεῖνην ζωὴν, ἀκόλουθεν ἂν εἶη καὶ τοὺς ἀναστησομένους τοὺς δ' αὐτοὺς μὴ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ εἶδος μόνον παραπληροῦς ἐγεροῦσθαι πρώτῳ Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν λαμπρότητα.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τοσαύτην λαμπρότητα τὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀπ' ἀρχῆς ἐφαιδρύνετο πρόσωπον, ὁ Συναϊτικὸς θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ βίβλῳ, ἣ τὸ ὄνομα Ὀδηγός, ἀριθελοῦτερον ἐδειξε διεξιὼν ἐκεῖσε κατὰ ῥῆμα καὶ τάδε. « Ποίησας ἐν ἀρχῇ τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεὸς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ, ἐνέθηκεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, διὰ τοῦ ἐμφυσήματος, ἀκτίνα τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ χάριν, καὶ ἔλλαμψιν ἡμαῦρως ὅτι τέλεον αὐτὸν ἡ παράβασις τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας ἐντολῆς, ἐφ' ᾧ καὶ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ Σηθ ἐνέθηκα ταύτην ὑστερον ὁ Θεός. γνωρίσαι θέλων ἐκ τούτου καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα, τὴν δοθείσαν τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ δι' αὐτοῦ ἐμφυσήματος ἔλλαμψιν. Καὶ

(5) Id recte affirmat Glycas, nec in Pesychastarum dogma prolabitur: illi enim perperam arbitrabantur, celestem illum fulgorem, quo Christus transfiguratus coruscare visus est, increatum fuisse aliquid ex divina natura profluens. Horum partes propugnarunt in primis Gregorius Palamas, Isidorus patriarcha, Philotheus metropolita Heracleensis, et postea patriarcha Constantinopolitanus, et Josephus Bryennius. Cæterum hunc errorem doctis voluminibus elucubratis impugnarunt Nicephorus Gregoras, Joannes Cyparissiotus, Demetrius Cydonius, Manuel Calecas, et ipse Joannes Cantacuzenus, cujus adversus Palamam (a) opus ms. in bibliotheca Laurentiana Florentiæ asservatur, quod olim publici juris facere, si Deus annuit, in animo habemus. Glycas vero radios qui ex Christi corpore emicabant, divinos appellare videtur, quod mirabiliter fulgerent, et ex divino Christi corpore procederent. Divinum est quidquid excellit, vel ad Deum quomodocumque pertinet. Hæresis Palamitarum XIV sæculo Græcam Ecclesiam inlestam habuit.

(4) Consule superius not. 48.

(5) Cyrillus quoque Alexandrinus lib. *Adversus Anthropomorphit.*, opinatur illam Dei aspirationem,

A pulchritudinem qua excidit ille per transgressionem, quoniam plerisque omnibus ignota erat, in teipso mirabiliter demonstrasti. Propterea enim et ineffabili tuæ formæ mutatione immutatus es, cum velles ea ratione patefacere quali fuisset homo ante peccatum gratia dignatus, eandemque te illi iterum per geminæ naturæ cohesionem restituisse. Si enim et hoc statim manifestum esse non potuit, noluit enim continuo Israeli offensionem injicere, sed supra montem Thaborem, ut jam dictum est: nostram naturam tamen divinam jam evasisse deprehensum est, quod undique divinos (3) radios effunderet. Attende igitur. Si enim Servator, tanquam sol, in monte coruscans, quali utique et Adamus ille ab initio lumine radiaret, luculenter ostendit, jam mirari non subit, si tanquam sol tunc justis fulgebunt. Etenim cum gratia, quæ speratur, regressus sit, ut jam diximus, ad primam illam vitam, consecrarium quoque est et resurrecturos tunc justos, non secundum figuram et speciem tantum, surrecturos esse primo Adamo persimiles, sed et secundum ipsam claritatem (4).

Hæc autem ita se habere, et tanto Adami faciem ab initio entuisse fulgore, divinus etiam Anastasius Synaita libro a se scripto, cui *Dux viæ* titulus est, perspicue ac dilucide ostendit, dissonans ibi hisce iisdem verbis ea quæ sequuntur: « Cum Adamum Deus in principio ad imaginem et similitudinem suam fecisset, ejus vultu sua inspiratione radium (5) sancti Spiritus, et gratiam, et splendorem afflavit: obfuscavit vero illum omnino, dati eidem divini præcepti transgressio; quare et ipsius Sethi vultui eundem fulgorem Deus posterius indidit, manifestare volens ex hoc ipso futuris mortalibus, datam a se primo homini sua inspiratione claritatem. Et audi quid de hoc dicat som-

non nisi sancti Spiritus infusionem fuisse, nec illam vult homini in animam cessisse: « Ὅτι γὰρ, inquit, οὐτε εἰς ψυχὴν ἀνθρώπῳ τὸ ἐμφυσηθὲν αὐτῷ γέγονε πνεῦμα, οὐτε μὴν εἰς νοῦν, ὡς οἴονται τινες, ἔστιν ἐντεῦθεν ἰδεῖν, κτλ. » Spiritum enim homini insufflatum, non ipsi in animam neque etiam in mentem cessisse, ut quidam existimant, hinc videre licet, etc. Alii tamen aliter censent, et Michael noster præsertim, cum in hisce epistulis, tum parte *Annaliarum* de hominis creatione agens, ubi tamen Cyrillo ex parte saltem assentiri videtur. Augustinus lib. XIII, cap. 24: « Unde et istud parum considerate quibusdam visum est, in eo quod legitur, « Inspiravit Deus in faciem ejus spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem, » non tunc animam primo homini datam, sed eam quæ jam inerat, Spiritu sancto vivificatam. Movet enim eos quod Dominus Jesus postquam resurrexit a mortuis, insufflavit dicens discipulis suis: « Accipite Spiritum sanctum. » Unde tale aliquid existimant factum quale tum factum est, quasi et hic secutus evangelista dixerit, *Et facti sunt in animam viventem.* Et deinde hanc opinionem late confutat.

(a) Imo pro Palama adversus Barlaamum et Acindynum. In hujus operculi analysi falsus est Baudinus, quod Lamio in eum fecit. Vide tomum I. LIV, col. 693, ubi de hoc fustius egimus. Edit.

eta Scriptura : Vixit vero Adamus ducentis et A
triginta annis (6), et genuit filium juxta formam
et imaginem suam, hoc est, juxta eam imaginem, et
splendorem quem habuit ab initio, et vocavit no-
men eius Sethum, quod dicitur, *resurrectio* : quo-
niam vidit renovatam mirabilem illam formam,
cujus causa ipsum homines qui eo tempore vive-
bant (7) Deum appellavere. » Hæc eadem igitur
prodere videtur etiam divinus ille Macarius
Ægyptius. Etenim cum de illa gloria quam vultu
suo Dei contemplator Moses coruscabat, et quam
nemo poterat fixis oculis intueri, loqueretur, hæc
duo etiam disseruit, qua scilicet gloria a princi-
pio Adamus fuerit insignitus, et quam novissime
justorum habiturus est chorus. Audi igitur ipsis-
sima divini hujus viri verba, quibus in suis capi-
tulis ita inquit : « Opinor autem glorificatum Mosis
vultum formam esse et exemplum illius hominis,
quem Deus suis manibus condidit. » Et iterum :
« Beatus Moses illa divini Spiritus gloria, que in
ejus vultu resulgebat, specimen præbuit, quomodo
in resurrectione justorum, corpora Sanctorum
glorificanda sint. » Bellus igitur sermo ferebat re-
surrectionem esse ad antiquam illam primamque
vitam regressum. Præter ea vero quæ hæcenus
diximus, aliquid etiam aliud hujusmodi transligna-
tus servator ostendit, gloriam scilicet illam
quam, cum secundo venerit, manifestabit; super
quod fidem adhibe theologo Gregorio dicenti :
« Veniet igitur cum corpore Christus talis qualis C
discipulis apparuit in monte, divinitate carnem
longo intervallo superante ».

- Bene igitur dicebat insuper Dominus fore ut
tanquam sol justis resulgeant. Cum enim splendo-
rem ex Dominico corpore procedentem excepe-
riat, ita et tunc transformabuntur, et patam appa-
rebunt, ut corpus quoddam pellucidum splendore
solis illustratum. His magnus etiam Paulus con-
vincens dicebat, tunc a Servatore nostram humile
corpus ita transformatum isti, ut suo futurum sit
corpori glorioso conforme. Quamobrem in his se
incipitem traducere haud dignum est. Si enim ab
ipso initio Adamus, cum videlicet divinis factus est
manibus, tantam ex divino afflatu claritatem re-
cepit : elucet omnino hominem etiam a mortuis D
resurrecturum, ejusdem fulgoris gloria, Spiritus

ἀκουε τί περὶ τούτου φησὶν ἡ ἀγία Γραφή· Ἐξῆσε
ὅτι Ἀδάμ ἔτη διακόσια πρὸς τοὺς τριάκοντα, καὶ
ἐγέννησεν υἱὸν κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν
εἰκόνα αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, ὅταν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς
εἰκόνα καὶ ἔλλαμψιν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ Σήθ, ὃ λέγεται ἐξανάστασις· ἐπειδὴ εἶδεν ἀνα-
καινοθεῖσαν τὴν παράδοξον ἐκείνην μορφήν, ἧς
ἔνεκα καὶ θεὸν αὐτὸν οἱ κατ' ἐκείνο καιροῦ τυγχά-
νοντες ἄνθρωποι προσηγόρευσαν. » Ταῦτα μὲν οὖν
ὑπεμφαίνειν δοκεῖ καὶ ὁ θεὸς ἐκεῖνος Μακάριος ὁ
Αἰγύπτιος. Διὰ γὰρ τῆς δόξης ἐκείνης τῆς ἐπιλαμ-
πούσης τότε τῷ προσώπῳ τοῦ θεόπλου Μωσέως εἰς
ἦν οὐδεὶς ἀτενίσαι ἠδύνατο, καὶ μὴν ἄμφω ταῦτα
παρέστησε, καὶ ἦν εἶχε δηλαδὴ δόξαν ἀπ' ἀρχῆς ὁ
Ἄδάμ, καὶ ἦν ἐς ὑστερον ὁ τῶν δικαίων ἔχει χάρις.
B Καὶ ἀκουε τί κατὰ ῥῆμά φησιν ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ
ἐν κεφαλαίοις αὐτοῦ. « Δοκῶ τὸ δεδοξασμένον πρό-
σωπον Μωσέως τύπον εἶναι καὶ ὑπόδειγμα τοῦ πρώ-
του διὰ χειρῶν θεοῦ δημιουργηθέντος ἀνθρώπου. »
Καὶ οὐθίς, « Μωσῆς ὁ μακάριος ὑπέδειξε τύπον διὰ
τῆς τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπιλαμπούσης τοῦ Πνεύ-
ματος δόξης, πῶς ἐν τῇ τῶν δικαίων ἀναστάσει τὰ
τῶν ἁγίων δοξασθήσεται σώματα. » Καλῶς οὖν ὁ
λόγος ἔλεγε ἀνάστασιν ἐπάνοδον εἶναι πρὸς γε τὴν
ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ πρώτην ζωὴν. Ἐπὶ μέντοι τοῖς
ἡδὴ προειρημένοις καὶ ἕτερον τι μεταμορφούμενος
ἔδειξεν ὁ Σωτήρ. Τί τοῦτο; Τὴν δόξαν ἐκείνην ἦν
μέλλει κατὰ γε τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ἐν-
δειξασθαι. Καὶ πείθου τῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ λέ-
γοντι· « Ἦξει μὲν οὖν μετὰ τοῦ σώματος ὁ Χρι-
στὸς τοιοῦτος ὁποῖος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τοῦ
ὄρους, ὑπερνικώσης τὰ σαρκίον τῆς θεότητος. »

Καλῶς οὖν ἐπὶ τούτοις ἔλεγε τοὺς δικαίους ὁ Κύ-
ριος κατ' αὐτὸν ἀστέρῃσαι τὸν ἥλιον. Τὴν γὰρ ἀπὸ
τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος ἐκπερῶσαν αἴγλην ὑποδε-
ξάμενοι μεταστοιχειωθήσονται τῆνικαῦτα, καίπερ
ὀφθήσονται ἀντικρυς καθάπερ τι σῶμα διαφανὲς
μσρμαρυγὴν ἡλίου δεχόμενον. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ
πάμμεγας ἔλεγε Παῦλος ὅτι μετασχηματίζει τότε
τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτήρ εἰς τὸ
γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ·
ταύτη τοι καὶ ἀμφιδάλλειν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἄξιον·
εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ὁ Ἄδάμ, ἦνίκα δηλαδὴ θεοῖς
ἐπλάσθη χερσὶ, τοσαύτην ἐδείξατο διὰ γε τοῦ θεοῦ
D ἐμφυσήματος τὴν φαιδρότητα, φαίνεται πάντως ὅτι
ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσομενος ἄνθρωπος τῆς αὐτῆς

εἶναι διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ νομιζόμενος, καὶ διὰ
τὸ πρῶτος εὐρηκέναι τὰ Ἑβραϊκὰ γράμματα καὶ
τὰς τῶν ἀστέρων ὀνομασίας. Οὗτος ὁ Σήθ γεννᾷ
τὸν Ἐνὼς, καὶ αὐτὸν διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ νομι-
ζόμενον θεόν. Hic Sethus cum annos 912 vixisset,
propter virtutem pro Deo habitus, quod Hebraicas
litteras et appellationes siderum primus invenisset,
Procreavit autem Enosum, qui et ipse pro Deo
virtutis nomine haberi meruit. » Cæterum hæc
quæ de Setho Glycas hæbet, ex aporryphis et hæ-
reticorum libris deducta videntur, ex quibus petiit
etiam vetus chronicon quod narrat, Sethum in
caelum translatum, inde micanti vultu, instar
Moysis post colloquium cum Domino redi-
isse.

(6) Græcus contextus juxta LXX habet, τριά-
κοντα καὶ διακόσια ἔτη.

(7) De Enos id tradit Cyrillus Alexandrinus lib.
adv. Anthropomorphitas, cap. 17: Ἐνὼς, ὃς διὰ
πολλὴν ἀγὰν δικαιοσύνην ὀνόμασται παρὰ τοῖς τὸ
πεντακάτω θεός. « Enos qui ob eximiam justitiam
vocalus est ab illius temporis hominibus Deus. »
Fidunt autem hi illo Genesios loco de Enos: Ἦπι-
ος ἐ-καλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ θεοῦ αὐτοῦ.
Vulgata habet: « Iste cepit invocare nomen Do-
mini. » Vulgata antiquior: « Coeptum est invo-
cari nomen Domini. » Alii vertunt: Coeptum est
profanari nomen Dei. Cæterum de ipso Setho Gly-
cas noster parte II *Annalium*, hæc habet: Ὁ μέντοι
Σήθ ἔτη ζήσατος ἑνεακόσια δάδιχα τελευτῆ, θεός.

ἐν ἡξιώθη λαμπρότητος διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύ-
ματος χάριτος. Καὶ πείθου τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ οὕτω
περὶ τούτου λέγοντι· « Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά
σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσσεις τὸ πρόσω-
πον τῆς γῆς. » Πρὸς γε οὖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ τοῦ
θεοῦ εἰχε κάλλος ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδάμ, καὶ οἶον οἱ δι-
καιοὶ μέλλουσι τότε λαβεῖν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς
Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἐπίσης ἔλεγε πρὸ ἑαυτοῦ τὴν
θείαν εἰκόνα φορεῖν, τὸν τε πρὸ τῆς παραβάσεως
ἄνθρωπον, καὶ τὸν ἐκ νεκρῶν ἐφ' ὕστερον ἀναστη-
σόμενον.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι ἐπάνοδός ἐστι
πρὸς γε τὴν πρώτην ζωὴν ἢ ἐλπίζομένη χάρις, ὡς
πολλάκις εἰρήκαμεν, αὐτὸς ἔδειξε πρὸ τῶν ἄλλων ὁ
Κύριος. Ἦνίκα γὰρ ἐπιστρέφοντα τὸν ἄσωτον ἡγα-
λῆτο, καὶ τὰδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγε· « Ἐνδύ-
σατε αὐτὸν τὴν πρώτην στολήν. » Μὴ οὖν ἐπὶ πλῆθον
ἀμφίβαλλε. Στολὴν γὰρ τὴν πρώτην εἰπὼν, ἔδειξε
προφανῶς μηδὲν ἄλλο τὴν ἀνάστασιν εἶναι ἢ πρὸς
τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασιν.

EPISTOLA IV.

Τῷ αὐτῷ. — Τίνας ἔνεκεν ὁ διάβολος διὰ τοῦ
θεοῦ καὶ οὐ δι' ἑτέρου τῶν ζώων προσέβαλε
τῷ Ἀδάμ, (10) καὶ τέως πόθεν δηλοῦν, ὅτι διὰ
τοῦ θεοῦ προσέβαλε τῷ Ἀδάμ, τῆς Γραφῆς
δοκουμένης μὴ σαφῶς οὕτω λεγούσης· καὶ
εἰ ἀληθῶς τίνας ἔνεκεν ἡ Γραφή τοῦτο τέλειον
ἐκρηψεν.

Ἐπειδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν
Εὐαγγελίοις ἤκούσατε λέγοντος, « Ἐχθροὶ τοῦ ἀν-
θρώπου οἰκειακοὶ αὐτοῦ, » καὶ ὅτι διὰ τῶν τοιούτων
καὶ βασιλεῖς καὶ ἕτεροὶ τινες ἐπιβουλεύονται ἀνθρώ-
ποις, οὐ ποσοῦτον ἐπαπορεῖν ἄξιον, εἶγε καὶ αὐτὸς
ὁ πολυμήχανος δράκων ὄργανῳ τῷ θεῷ χρησάμενος
τὸν πρῶτον ἠπάτησε ἄνθρωπον. Κατὰ γὰρ τὸν θεῷ-

* Matth. x, 36.

(8) Epistola superiori.

(9) Ea omnia quæ in hac epistola Glycas disser-
tat languida et frigidiuscula sunt, atque etiam falsa
manifeste. Falsum enim resurrectionem fore in
eum tantummodo statum in quo primus homo
fuera ante peccatum, restitutionem. Egregie de
more Augustinus id demonstravit, ut supra qui-
dem (not. 48) videre est. Verum audiamus illum ad
rem pariter disserentem lib. vi. *De Genes. ad litte-
ram*? « Hic occurrit, inquit, alia questio, quomo-
do renovemur, si non ad hoc per Christum reno-
vamus quod in Adam prius eramus? Quanquam
enim multa non in primum, sed in melius reno-
ventur, ab inferiore tamen statu, quam quo erant
antea, renovantur. Unde ergo ille filius mortuus
erat et revixit, perierat et inventus est? Unde illi
profertur stola prima, si non immortalitatem re-
cipit, quam perdidit in Adam? Quomodo autem
perdidit immortalitatem, si corpus habuit animale?
Neque enim animale corpus, sed spirituale erit,
cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et
mortale hoc induerit immortalitatem. . . . Quo-
modo ergo, inquit, renovari dicimur, si non hoc
recipimus quod perdidit primus homo, in quo om-
nes moriuntur? Hoc plane recipimus secundum
quemdam modum. Non itaque immortalitatem

* Eodem interp. etc.

sancti gratia, dignandum. Crede autem beato Da-
vid ita de hoc ipso pronuntianti: « Emittes Spi-
ritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem
terre. » Attende igitur: cum enim supra montem
Servator in seipso transformatus ostenderit, qua-
lem a principio Adamus pulchritudinem habuerit,
et qualem justis olim accepturi sint, propterea
divinus etiam Gregorius Nyssenus, æqualiter, di-
cebat, divinam imaginem ferre et ante peccatum
hominem et illum qui novissime a mortuis resurrec-
turus esset.

Hæc autem omnia ita se habere, et gratia que
speratur ad primam illam, ut sæpius diximus, vi-
tam esse regressum, ipse præ aliis Dominus osten-
dit. Cum enim redeuntem prodigum obviis ulnis
excepisset, et hæc insuper inquit: « Induite eura
stola illa priori (8). » Ne igitur amplius dubita-
riorum enim stolam dicens, dilucide significavit,
nihil aliud esse resurrectionem quam eorum qui
ceciderunt, in pristinum statum restitutionem (9).

EPISTOLA IV.

Ad eundem. — Qua de causa diabolus per serpen-
tem, et non per aliud animal Adamum incerserit,
et ex quo tandem constet Adamum ab eo per ser-
pentem oppugnatum fuisse, cum Scriptura id ma-
nifeste non dicat: et an aliqua vere de causa
Scriptura isthuc ipsum omnino celaverit.

Quoniam Servatorem nostrum Jesum Christum
audistis in Evangelis dicentem: « Initium homi-
nis domestici ejus, » quia ejusmodi hominum
opera, et reges, et alii mortales adpetantur in-
vidiis, dubitare non decet; siquidem et ipse callidus
draco, serpentis instrumento (11) usus, hominem
primum decepit. Etenim, juxta divitissimum Galy-

spiritalis corporis recipimus, quam nondum ha-
buit homo, sed recipimus justitiam, ex qua per
peccatum lapsus est homo. Renovabimur ergo a
vetustate peccati, non in primum corpus anima-
le, in quo fuit Adam; sed in melius, id est, in
corpus spiritale, cum efficiamur æquales angelis
Dei, apud celesti habitationi, ubi esca que cor-
rumpitur non egebimus. Renovabimur ergo spiritu
mentis nostræ secundum imaginem ejus qui fecit
nos, quam Adam perdidit. Renovabimur autem
carne, cum hoc corruptibile induet incorruptionem,
ut sit spiritale corpus, in quod nondum mutatus,
sed mutandus erat Adam, nisi mortem etiam cor-
poris animalis peccando meruisset, » etc. Cæterum
Lud. Thomassinus, ut vidimus not. 97, corpus
prope spiritale protoplasto Adamo vindicavit, et
quod omnem fidem exsuperat, claram apertamque
in paradiso Dei visionem, ut videre est tom. II
Theolog. dogm. cap. 7 et seqq.; unde ea Adam
gloria decusque, et beatitas processisset, quam
verbis explicare non est.

(10) Quod sequitur usque ad Ἀδὰμ dicitur apud
Lambecium *Cod. theol.* CLIX.

(11) Hæc de causa diabolus serpens antiquus in
sacris Litteris appellatur, ut Apoc. Iys. xii, xx.

sosianum (12), et Damascenum Joannem, erat a principio serpens Adami familiaris (13), et omnibus ei adulantibus proximior, juvenis cum illo motibus congregiens, et omnem hinc delectationem excogitans. Si enim illa nunc (14) abominamur, et quantum possumus fugimus, non tamen huiusmodi erat serpens a principio, nec ejus tunc, quem admodum in præsentia (15), evitabatur aspectus. Si enim isthuc ipsum forte fuisset, ipsa etiam Eva tunc temporis, colloquium exhorrescens, sese ab eo penitus abscondisset, et non ita leniter ejus confabulatione n admississet (16) Reliquum igitur est ut Adamo serpens fuerit ab initio familiaris (17), et omnibus qui ei adulantur proximior. Inimicum enim illum, nec aliud quidquam, fecit vox divina, cum dixit: « Inimicitiam ponam inter te et mulierem. » Cæterum hæc inimicitia omnia amicitia fœdera dissolvit. Adami erat a principio serpens amicus, et ideo diabolo visus est instrumentum aptissimum (18). Vidit Adamum serpentis familiaritate gaudentem, et illum adulantem, multaque eorum quæ ab hominibus fieri consueverunt, imitantem, et capropter per ipsum locutus est. Ita pariter qui dolos adversus aliquem meditantur, domesticos conveniunt, et sic nulla domi suspicionis evasa existente, insidias obumbrant ac tegunt. Loquitur (19) igitur per ipsum, ut hinc suspicetur Adamus, cum prudens esset serpens, quod et Scriptura ipsa de illo testificatur, et ipsam hominis vocem imitari se potuisse (20), et Dominis, ut benevolam, ea quæ

Α τaton Χρυσόστομον καὶ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην συνήθης ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ ὄφις τῷ Ἀδὰμ, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων αὐτὸν πλησιέστερος, τερπνοὶς αὐτῷ προσημιλῶν τοῖς κινήμασι, καὶ ψυχαγωγίαν πᾶσαν ἐντεῦθεν ὑπονοούμενος. Εἰ γὰρ καὶ νῦν αὐτὸν βδελυττόμεθα καὶ ὡς δύναμις φεύγομεν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς τοιοῦτος ὁ ὄφις, οὐδὲ φευκτέα τότε καθάπερ καὶ νῦν ἡ ὄφις αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ αὐτὴ ἡ Εὐα τηνικαῦτα τὴν ἐκείνου καταπλαγεῖσα ὀμίλιαν ἐκρύβη τέλειον ἀπ' αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἂν ἡμέρως οὕτω τὴν αὐτοῦ διάλεξιν προσεδέξατο. Συνήθης ἦν λοιπὸν ὁ ὄφις ἀπ' ἀρχῆς τῷ Ἀδὰμ, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων αὐτὸν ἐγγύτερος. Ἐχθρὸν γὰρ αὐτὸν, οὐδὲν ἄλλο πεποίηκεν, ἢ δὲ εἰπούσα θεῖα φωνή, « Ἐχθραν θήσω ἀναμέσον σου καὶ τῆς γυναικός; » ἡ τοιαύτη λοιπὸν ἐχθρα τὰ τῆς φιλίας παντάπασιν ἔλυσε. Φίλος ἦν ὁ ὄφις ἀπ' ἀρχῆς τῷ Ἀδὰμ, κἀντεῦθεν ὤφθη τῷ διαβόλῳ ἐπιτηδειότατον ὄργανον. Εἶδε τὸν Ἀδὰμ χαίροντα ἐπὶ τῷ ὄφει, κἀκείνον ὑποσαίνοντα καὶ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων μιμούμενον, κἀντεῦθεν λαλεῖ δι' αὐτοῦ. Οὕτω καὶ οἱ δόλους κατὰ τινῶν πλέκοντες τοὺς οἰκείους μετέρχονται, καὶ οὕτω τὴν οἰκείαν ἀνυπόπτως ἐπιβουλήν συσκιάζουσι. Λαλεῖ τοιγαροῦν δι' αὐτοῦ, ἢ ἐντεῦθεν ὑπονοήσῃ ὁ Ἀδὰμ ὅτι φρόνιμος ὁ ὄφις ὢν, τοῦτο καὶ ἡ Γραφή προσημαρτυρεῖ αὐτῷ, κατώρθωσε καὶ τὴ μιμήσασθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φωνήν, καὶ ὅτι τοῖς δεσπόταις ὡς εὐνοῦ; τὰ δέοντα ὑποτίθεται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν προσῆν ὡς αὐτοῖς διαλέγετο οὐκ ἂν ἡμέρως οὕτω τὴν αὐτοῦ βουλήν προσ-

(12) *Homilia ix in Genesim.*

(13) Isidorus Pelusiota, epist. 95 lib. III, pulchre disserit quo pacto initio omnes feræ Adamo subjectæ fuerint, ideoque etiam nomina eis imposuerit; posteaquam vero divinum mandatum transgressus est, ipsius imperium mutilatum merito fuit. Vide superius epist. 2 Glycæ, not. 43. Augustinus lib. xiv *De civit. Dei*, cap. 11, de demone loquens ait: « Malesuada versutia in hominis sensus serpere affectans, cui utique stanti, quoniam ipse ceciderat, invidabat, colubina in paradiso corporali, ubi cum duobus illis hominibus, masculo et femina, animalia etiam terrestria cætera subdita et innoxia versabantur, animal scilicet lubricum et intortuosis anfractibus mobile, operi suo congruum, per quem loqueretur, elegit, » etc.

(14) Hujus rei rationem hanc affert Theodoretus interrogatione xxxiv in *Genesim*: « Sed et ipsum animal quoque ad hominum utilitatem maledictionem recepit. Itaque videntes serpentem repere ac volutari super terram, maledictionis antiquæ recordamur, et discimus quanta mala peccatum accessat, non solum his qui illud admittunt, sed et illis qui suberviunt. »

(15) Basilus *homilia de paradiso*: « Serpens tunc non erat horrendus, sed mitis ac mansuetus, » etc.

(16) Eo magis autem id credibile videtur, quod etiamnum serpentes ab aliquibus cieurentur et circumferantur. Quod si veterum historiarum monumenta evolvere luberet, exemplorum copia lectorem obruere possem. Consulendi Pignorius *De mensa Isiaca.*, Spanhemius *De usu et præst. veter. numism.*, et mea dissertat. *De ciatis mysticis.*

(17) Pseudo-Abdias lib. vi: « Livor autem angelo

hinc notus est, quis vidit imaginem Dei in homine exstitisse: et quoniam homini possibile esset, ut in hac regione beata cum cunctis animantibus loqueretur. Hinc angelus qui ex se concepit invidiam, per potentiam angelicam serpentem ingressus, » etc. Sic Plato quoque scripsit in *Politico*, aureo sæculo, cum rerum Saturnus potiretur, etiam cum bestiis homines colloquia habuisse, quod et Eusebius refert lib. xii *Προκαρασκευῆς*, cap. 9.

(18) Cajetanus asserit tentationem Evæ internam tantum suggestionem peractam a demone, qui serpentis nomine a Mose metaphoricè significetur. In singularem verò aliam sententiam abiens Cyrillus Alexandrinus lib. ut contra Julianum, opinatur, speciem duntaxat, et simulacrum serpentis Evæ a diabolo exhibitum fuisse, non veri serpentis corpus ad tentationem assumptum. At veri serpentis organo in tentatione mulieris diabolus esse usum, reliqui Patres docent, ut Basilus et Chrysostomus *Homiliis in Genesim*, Theodoretus interrog. 52; Aug. lib. ii *De Genes. ad litteram*, cap. 27; lib. xiv *De civ. Dei*, cap. 11; Joannes Damascenus, lib. ii *De fide orthodoxa*, cap. 10, ut de Beda, Ruperto, Thoma aliisque taceam.

(19) Recte quidem; sed perperam Talmudistæ, qui fabulantur diabolus, accedentem ad Evam, ut eam falleret, inequitasse serpenti, qui magnitudine camelum æquaret. Maimonides in *Mora Nevuchim*.

(20) Id magis, quam illud quod Josephus i *Ἀρχαιολογ.* tradit, serpentem scilicet a principio voce usum et pedibus instructum fuisse, his autem a Deo in ipsum irato privatam deinde et ejus lingue venenum inditum. Serpentem pedibus gradientem et mitem lenemque fuisse etiam Basilus *homilia De paradiso* affirmat, Josephi, et, lib. qui Ἀ. α. τη

εδέχοντο. Αὕτη οὖν ἡ αἰτία κατὰ τοὺς διαληφθέντας ἄνωθεν Πατέρας καὶ διδασκάλους ἡμῶν, δι' ἣν ὄργανῳ τῷ ὄφει καὶ οὐχ ἐτέρῳ τινὶ χρησάμενος ὁ παμπόνηρος τοὺς πρωτοπλάστους ἠπάτησε.

Patrum et magistrorum nostrorum opinionem, propter quam Malus ille (21) serpente et non aliquo alio usus est instrumento ut protoplastos deciperet (22).

Καὶ πῶθεν δῆλον ὅτι ὁ διάβολος ἐν τῷ ὄφει ἐλάλησε, τῆς Γραφῆς ὅπουδῆποτε τοῦτο μὴ λεγούσης; Ἴδε γὰρ ὅτι καὶ ὁ Παῦλος ὄφρα μνημονεύει λέγων· « Φεθῶμαι μήπως ὁ ὄφεις ἐξηπάτησεν Ἐῶν τῆ πανουργία αὐτοῦ. » Πῶθεν οὖν δῆλον ὅτι ὁ διάβολος λαλεῖ διὰ τοῦ ὄφρα; Αὐτὸς ὁ Δεσπότης ὑπεσαφῆνισε τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ τις ἐπὶ τὸν ὄφιν καὶ μόνον ἀνελέγκη τὴν ἁμαρτίαν. Πρὸς γὰρ τοὺς Ἰουδαίους, ἠλίκα εἶπον αὐτῷ, « Ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, » ἐλέγχον· « Εἰ ἦτε ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐποιεῖτε ἅν. Νῦν ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐστε τοῦ διαβόλου. Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἦν. » Ἐντεῦθεν οὖν σαφῶς ἐπιδέδεικται ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ ὄφει λαλήσας ὁ διάβολος θανάτῳ τὸν ἄνθρωπον ὑποπεσεῖν κατεσκεύασεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐγεγόνει θνητὸς ὁ ἀθάνατος. Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοὺς λεγομένους, τῷ σοφῷ Σολομῶντι πείσθητι λέγοντι· « Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπ' ἀφυσία τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε. Φθόνῳ δὲ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν. » Εὐδελον οὖν ὡς αὐτὸς ἐλάλησε διὰ τοῦ ὄφρα ὁ παμπόνηρος. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτὴν ὁ Κύριος ἀνθρωποκτόνον ἐκάλεσε. Καὶ ἐπεὶ ταῦτα οὕτως ἔχει, τίνας ἐνεκὶν μνημονεύουσα ἡ Γραφή τοῦ ὄφρα μόνου τὰ κατὰ τὸν διάβολον τέλει ἀπεσιώπησε; Διὰ τὴν Ἰουδαίων εἰδωλομανίαν; Ἴνα γὰρ μὴ μαθόντες, ὡς φησὶν ὁ Συναγίτης Θεὸς Ἀναστάσιος, καὶ τινες εἶναι φύσεις ἀόλους, κἀντεῦθεν ταύτας θεοποιήσωσιν, οὔτε περὶ δαιμόνων, οὔτε περὶ φύσεως ἀγγέλων ἡ Μωσαϊκῆ βίβλος διείληπεν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα θαύματα τῆν εἰκόνα τοῦ μόσχου Θεὸν ἀνηγόρευσαν, τί οὐκ ἂν ἔβρισαν εἴγε τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν γνώσιν ἐδέξαντο; Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον ἐξ ὧν

oportet suggerere. Nisi enim ita res se habuisset, haud profecto cum eis blande confabulatus fuisset, neque ita leniter illi ejus consilium admisissent. Haec igitur causa fuit, juxta superius laudatorum

At unde liquet, diabolum in serpente esse locutum, cum id ullibi Scriptura non dicat? Vide enim et Paulum ipsum, cum serpentis meminisset, dicentem: « Timco ne forte, ut serpens Evam sua calliditate seduxit. » Unde igitur constat diabolum per serpentem ipsum esse locutum? Ipse Dominus e medio perplexitatem sustulit, ne quis peccatum in serpentem, et quidem solum, rejiciat. Judæis enim, cum illi dixerunt. « Ex Deo sumus, » dicebat: « Si ex Deo essetis, Dei certe voluntatem faceretis: nunc autem ex patre vestro diabolo estis: ille erat homicida ab initio. » Hinc igitur aperte constitit, cum diabolus in ipso serpente locutus esset, id contexuisse ut morti homo succumberet (23). Nisi enim res ita se habuisset, nunquam ille, qui immortalis fuerat, mortalis evasisset. Et si minus his quæ dicuntur, fidem adhibere sapienti Salomoni, cum dicit: « Deus mortem non fecit, sed hominem in incorruptione creavit: invidia autem diaboli mors intravit in mundum. » Manifestissimum est igitur malum illum per serpentem ipsum esse locutum: nisi enim ita esset, illum Dominus homicidam non appellasset. Et quandoquidem hæc ita se habent, qua de causa Scriptura solius serpentis mentionem faciens, ea quæ diabolum attinent, omnino reticuit? Propter inexpertam Judæorum idololatriæ inhiantium insaniam. Etenim ne cum didicissent, ut divinus Anastasius Sinaita ait, esse quasdam naturas (24) materia minime constantes, hæc exinde divinis honoribus prosequerentur, neque de demonum, neque de angelorum natura Mosaicus liber disseruit (25). Si enim post tanta etiam miracula, vituli

¹ II Cor. xi, 3. ² Joan. viii, 44. ³ Sap. ii, 24.

γένεσις inscribitur sententiam secutus, quam tamen confutat Glycas noster parte I *Annalium*, Chrysostomii sententiam amplexus, qui censet serpentem olim orbibus quibusdam factarum inferius convolutionum erectam extenso pectore velut inequitasse.

(21) Malus κατ' ἐξοχὴν ἢ multis appellatus est diabolus, et sunt qui censeant hunc indicari, ubi in Oratione Dominica dicitur: *Libera nos a malo*. Paulinus, poem. xvi:

*Non tulit hæc Malus ille diu, sed inhorruit atris
Crinibus, et rabidis inflavit colla venenis, etc.*

Itaque et a Glyca Παμπόνηρος nuncupatur.

(22) Memoriam hujus serpentis fraudis sunt qui velint apud ethnicos ipsos remansisse, adeoque in antiquis Græcorum mysteriis *Eva* vel *Evaa*: acclamatum, et serpentem ostensum, ut tradit Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, et constat etiam ex Plutarcho in *Alexandro*, Demosthene *Περὶ στεφάνου*, Euripide in *Bacchantibus*, Catullo, Virgilio, Nonio, Chalcidio, etc. Consule Phil. Bonarotium *Dissert. in num. max. moduli*, et *Dissertation. meam De cistis mysticis*. Sed et Pherecydes Syrius, dum

suum Ὀφιονέα, serpentem mali auctorem, commemorat, qui adversas acies in cælo instruxerit, eadem exhibere videtur. Nam ita scribit Origenes lib. vi *contra Celsum*: « Vide, an non iste, qui nobis impium errorem impingit ut ænigmata male intelligentibus, ipse manifeste fallatur, non intelligens quod Mosaicæ litteræ, multo antiquiores vel Heraclito, vel Pherecyde, vel Homero etiam, narrant de Malo illo qui de cælo expulsus est. Nam serpens ille a quo Pherecydes suum denominavit Ophionem, qui fuit in causa ut primus homo ex Dei paradiso ejiceretur, » etc.

(23) Vide superius epist. 2.

(24) Vide superius epist. 2, not. 59.

(25) Eandem rationem allert Michael noster parte I *Annalium*. Sunt autem qui autem ideo Mosen productionis angelorum non meminisse, quod ii ante mundum materialium et spectabilem creati fuissent; nam hæc sententia arridet Origeni, *homil. i in Genesim*, et x in *Matthæum*; Basilio *homil. i in Hexaemeron*; Gregorio Nazianzeno, *Oratione xxxviii et xlii*; Severiano Gabalitano, *orat. iv. De mundi opificio*; Casario, *dialog. 1, intert. 61.*

imaginem Deum appellaverunt, quid non utique fecissent, si invisibilium etiam naturarum cognitionem habuissent? Hæc autem ita se habere liquet ex his quæ Deus per prophetam Oseam ipsi Israeli locutus est: «Ego Dominus Deus tuus, firmans cælum, et creans terram: ejus manus militiam cæli creaverunt, et illud non revelavi tibi, ut ambulares post illa.» Ob hoc ipsum et duorum lignorum in paradiso plantatorum differentiam atque naturam Spiritus sanctus retinet: quare et sanctorum Patrum discors fuit de hisce ipsidem disquisitio.

EPISTOLA V.

Ad honorabilem monachum dominum Joannem Aspioten. — Quali natura hominum corpora a mortuis resurrectura sint, et an sensilem cibum tunc manducatura, ut quidam perhibent (26).

Dominus noster Jesus Christus, Dei Filius et Deus, ille qui carnem propter ineffabilem suam misericordiam circumtulit, homo nostri instar effectus; qui propter nostram salutem ea omnia fecit et perpassus est quæ evangelica narrat historia; qui in cruce actus mortem obiit, et tertia die a mortuis resurrexit, illæ eorum qui dormierunt primitiæ, cum primogenitus mortuorum existisset, manifeste in semetipso demonstravit qualia nostra corpora in illa resurrectione suscitanda sint (27). Quare de his disputare non deest. Clarum siquidem animum intendere volentibus exemplum perspicuumque proponitur. Vere enim corruptionis expertia, neque operimenti, neque cibi, neque potionis, neque rei ejusmodi alicujus, indiga resurgent (28). Prudenter siquidem animadvertere est, et ipsum Domini corpus ejusmodi, ut evangelica historia prodit, e sepulcro resurrexisse, omnibus ibidem relictis sepulcralibus exuviis. Si vero, prout dictum est, nudum e sepulcro Domini cor-

et dialog. iii, interrog. 123; Anastasio Sinaitæ, libro vi *Hexaemeronis*, et cap. 4 *Ὁδηγοῦ*; Zachariæ Mitylenæo *De mundi opificio*, Joanni Damasceno, lib. ii *De fide orthodoxa*, cap. 3, et lib. iv, cap. 14. Ex Patribus Latinis in eadem sententia sunt Ambrosius lib. iii *in Hexaemeron*, cap. 5, et Prefat. in *Psalms*; Hieronymus in cap. 1 *Epistolæ ad Titum*; Cassianus collat. viii, cap. 3. Et quidem si cavisset Moses angelorum creationem recitendo ne idololatriæ occasionem Judæis præberet, nunquam nature angelicæ in suis voluminibus meminisset, quod quidem non facit. Epiphanius quidem heresi lxxv, Theodoretus interrogatione iii *in Genes.*; Basilus Seleuciensis *orat.* i; Procopius Gozarus *Commentario in Genesim*, Augustinus lib. xii *contra Faustum*, cap. 40; lib. ii *De Genesi ad litteram* cap. 8, et lib. xi *De civitate Dei*, cap. 19. Sed et Julius Africanus, lib. ii, cap. 2; auctor *Commentarii in Genesim* sancto Eucherio ascripti; Gregorius Magnus lib. xxxviii *Moral.*, cap. 12; Rupertus abbas lib. i *De Trinitate*, cap. 10, et lib. iii *De glorificatione Trinitatis*, cap. 3; Genadius Massiliensis lib. *De dogmatibus ecclesiasticis*, cap. 10; auctor *Commentariorum in Psalmos*, inter opera D. Hieronymi editorum, in *Psalmo* cxxvii; Anselmus in *Apocalypsim*, lib. v, cap. 12. Hugo Vi-

* Eodem interprete.

ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ὄση πρὸς αὐτὸν ἐλάλησεν τὸν Ἰσραὴλ: «Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς σου ὁ στερωτὸν οὐρανὸν καὶ κτίζων γῆν, οὗ αἱ χεῖρες ἔκτισαν στρογγύλην τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ ἀπεκάλυψά σοι αὐτὸν τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτῶν.» Κατὰ τοῦτο καὶ τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτευθέντων δύο ξύλων διαφορὰ τε καὶ φύσις τῷ παναγίῳ σεσίγηται Πνεύματι: ἐφ' ᾧ καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν ἀσύμφωνος γέγονεν ἡ περὶ τούτων ἐξέτασις.

quare et sanctorum Patrum discors fuit de hisce

EPISTOLA E.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Ἀσπιώτῃ. — Περὶ τοῦ ὅπως τῇ φύσει τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσονται, καὶ εἰ βρώσιν αἰσθητὴν ἐσθίειν ἐκείσε μέλλουσιν, ὡς τινες ἐπιφέρουσιν.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ σάρκα φορήσας δι' ἄρπτον ἕως, καὶ καθ' ἡμᾶς χρηματίσας ἄνθρωπος, ὁ διὰ τὴν πιστηρίαν ἡμῶν καὶ ποιήσας πάντα καὶ παθὼν ὅσα περ ἐν Εὐαγγελίοις ἱστορήται, ὁ διὰ σταυροῦ καταδικασμένος θάνατον, ὁ τριήμερος ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, κίντησεν τὴν τελευταίαν ἀνάστασιν διορησάμενος ἅπασιν, ἡ ἀπαρχὴ τῶν κεκαμημένων ὁ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν γεγονώς, ἀριθῆτως ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἀπετύπωσεν, ὅπως τὰ ἡμέτερα σώματα κατὰ ἐκείνην ἀνάστασιν ἐγερθήσονται. Ὅθεν καὶ περὶ τούτων ἐξετάζειν οὐκ εὐλογον: ὅτι καὶ σαφὲς τοῖς προσέχειν ἐθέλουσιν τὸ ὑπόδειγμα πρόκειται. Ἀφθαρτα μὲν γὰρ ἀληθῶς ἀναστήσονται μῆτε ὀστέων δειμένα, μῆτε βρώσεως καὶ πόσεως, μῆτε ἄλλου τισούτου τινός. Ὅρα γὰρ νουνεχῶς, ὅτι καὶ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τοιοῦτον ἐκ τάφου ἐγήγερται κατὰ αὐτὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ἐκείσε πάντα καταλιπὼν τὰ ἐντάφια. Εἰ δὲ, καθάπερ εἴρηται, γυμνὸν ἐκ τάφου τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἐξέσθρεν, εὐδελον πάντως ὡς

etorinus, tract. ii *Summæ sententiarum*; Thomas Aquinas, I, I, Q. LXI, art. 5, angelos una cum mundo conditos fuisse existimant. Ipse quidem hanc litem meam non facio, Deo enim universitatem efficiendi non aderam utpote qui sero ab eodem in lucem eductus; sed si hæc posterior sententia probabilior est, ut Thomas etiam arbitratur, ipse crediderim potius, ideo Mosem de angelis initio Geneseos mentionem non fecisse, quod sibi tantummodo aspectabilis et materiali generationem describere proposuisset. Quod si quis in controversiam vocet, et dubitet, an angeli prorsus incorporei sint, opponere possem hanc opinionem jam fere ab omnibus hodie approbatam mihi quoque probari, quamvis tota fere antiquitas repugnare videatur, ut superius ostendimus (not. 59). Sed si Augustini sententiæ inherendum esset, angelorum sub lucis nomine mentionem a Mose fieri affirmare possemus, ut in ejus laudatis operibus et in *Confessionibus* etiam videre est; et hanc seculus est quoque Rupertus abbas in citato opere.

(26) Horam multa disputat Glycus etiam part. i *Annalium*.

(27) Vide supra Epist. 3.

(28) Vide supra Epist. 2.

οὐκ ἔτι σκίπης τοιαύτης τινός, καθά και πρότερον, ἔχρηζεν, ὅποιον ἄρα κάκεινο τὸ πρὸ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ σῶμα ἐτύγγανεν, εἴτε τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν. Ἀφθαρτοὶ μὲν οὖν ἀνίστανται ἅπαντες ἡλικία τε πρὸς ἀλλήλους και εἶδει κατ' οὐδὲν διαφέροντες. Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἔγροῦ. Εἰ γὰρ ἀκριβῶς ἐννοήσεις ὅπως ὁ οὐκ εὐμήκης τοῦ σίτου κόκκος και ὁ πάνυ σμικρὸς, ἐπειδὴν τῆ γῆ καταβλήθῃσιν, ἴσους τε και τοὺς αὐτοὺς ἀναδιδοῦσι στάχνας, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἀπορήσεις, εἴπερ ὁ προβεβηκὸς και ὁ ἐν σπαργάνοις τὴν ψυχὴν ἀφείλε ἀκμάζοντες ἐν τῇ ἀναστάσει ἐγείρονται κατὰ τὴν πρῶτον ἐκείνον Ἀδάμ, τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως θελάδη. Ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις, ὡσπερ οὖν και ὁ τοῦ σίτου κόκκος χωννόμενος τῆ γῆ και σπρίμενος, εἰς αὐτὸν ἐπανέρχεται τὸν στάχυν, ὅθεν θελονότι πέπτωκε. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, τῷ μακαρίῳ Παύλῳ πείσθητι λέγοντι, « Σπείρονται ἐν ἀσθενείᾳ. ἐγείρονται ἐν δυνάμει. » Τί τούτου παραδοξότερον; Ἐν δυνάμει γὰρ εἰπὼν, ἔδειξε προφηνῶς ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, « Ἐξ-αποτελεῖς » γὰρ, φησὶ, « τὸ Πνεῦμά σου, και κτισθήσονται, » τέλειοι πάντως ἐγείρονται.

lilium? In virtute enim dicens dilucide ostendit tum tuum et erabuntur* », perfectos (53) omni no-

Ἀφθαρτοὶ μὲν οὖν ἀνίστανται ἅπαντες, μήτε βρώσει, μήτε πόσει, καθάπερ εἴρηται, χρώμενοι. Ἀλλὰ μὴ ἀπίσται τοῖς λεγομένοις. Εἰ γὰρ ἔτι τοῖς φυσικαῖς ὑπέκειντο πάθει, πείνῃ λέγω και δίψει, και τοῖς ἄλλοις ἀπλῶς οἷς ὑποπεσεῖν κατακρίθη μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος, οὐ μὲν οὖν αὐτοὺς ἀφθάρτους ἐκ νεκρῶν ἐγηγέρθαι εἴποι τις ἂν. Κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην, ἀμήχανον ἀφθαρτον διαμένειν τὸν αἰσθητῆς βρώσειως ἐν μετροσίχ γενόμενον. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι φθορᾶς ἀνώτεροι ἐγείρονται πάντες

* I Cor. xv, 43. * Psal. ciii, 30.

(29) Judæi tamen somniant homines vestibus, eam quibus sepulti fuerunt, vel a Deo recens creatas, indutos, resurrecturos esse, ut in tract. *Sanhedrin*, R. Jonathan in *Cohel*. *Rabba*, *Talmud*. *Jerusal*. *Ghifai* cap. 9 videre est.

(30) Vide Augustinum a nobis inferius advocatum.

(31) Vide superius epist. 2 et 3.

(31*) Superius col. 745 A.

(32) Celeberrima comparatio a Paulo apostolo primum usurpata, et deinde ab omnibus ecclesiasticis scriptoribus, et precipue Athenagora *De resurrectione*. Tertulliano item *De resurrect.*, Rufino in *Symbolum*, et Joan. Damasceno pariter *De resurrectione*.

(33) De perfectione et decore corporum justorum post resurrectionem, vide quæ late disputat Tertullianus *De resurrectione carnis*, Augustinus lib. xii *De civ. Dei*, cap. 19 et 20, et *Enchirid.* cap. 90.

(34) Vide superius, epist. 2.

(35) Vide adnotata inferius.

(36) In aliam it sententiam magis Augustinus lib. xii *De civit. Dei*, cap. 22 : « Corpora ergo

pus exsilivit, perspicuum omnino est illud amplius cujuscumque ejusmodi operimenti, prout (29) in antecessum, non indiguisse : quale utique et illud corpus erat quo ante prævaricationem Adamus instructus fuit. Si vero neque expertus fuit illius, quæ divino munere conceditur, immortalitatis, corruptionis igitur expertes resurgent omnes, nihil ætate invicem et specie differentes (30). Neque hæc de causa mirare, neque rem absurdam arbitrare : si enim diligenter expendere quomodo brevia tritici grana, et exigua admodum, postquam terræ mandata fuerunt, æquales spicas, et omnino similes proferunt, laud utique tanta de re dubitabis, an ille scilicet qui maturis annis, et ille qui in incunabilis ante diem naturæ concessit, florenti æque integraque ætate in resurrectione revicturi sint secundum primum illum Adamum (31), qualis fuit ante transgressionem videlicet. Resurrectio enim nihil est aliud quam eorum qui ceciderant, in integrum restitutio (31*), quemadmodum etiam tritici granum (32) terra obrutum et putrescens, in eandem spicam iterum vertitur, unde scilicet excidit. Et si minus his quæ dicuntur fidem habes, crede beato Paulo dicenti : « Seminantur in infirmitate, resurgunt in virtute¹. » Quid hoc mirabili illa ætate, « Emittere, enim inquit, spiritum omnes resurrecturos.

Incorruptibiles igitur omnes resurgent, neque alimento, neque potione, ut diximus, utentes. Sed ne fidem abroga his quæ dicuntur : si enim adhuc naturalibus passionibus subicerentur, fami, inquam, ac siti, et aliis (34), ut uno verbo dicam, quibus homo ob peccatum succumbere condemnatus est, igitur incorruptibiles a mortuis non esse resurrecturos jure quis dicat. Juxta enim Damascenum Joannem, impossibile est incorruptibilem permanere eum qui sensibile alimentum participat (35). Sed res profecto haud ita se habet (36).

justorum quæ in resurrectione futura sunt, neque ullo ligno indigebant, quo fiat, ut nullo morbo vel senectute inveterata moriantur : neque ullis aliis corporalibus alimentis, quibus esuriendi ac sitiendi qualiscumque molestia devitetur : quoniam certo, et omni modo inviolabili munere immortalitatis induentur, ut non nisi velut possibilitate, non necessitate vescantur. Quod angeli quoque visibiliter et tractabiliter apparentes, non quia indigebant, sed quia volebant et poterant, ut hominibus congruerent, sui ministerii quadam humanitate fecerant. Neque enim in phantasmate angelos edis credendam est, quando homines eos hospicio susceperunt, quamvis utrum angeli essent ignorantibus consulti nobis indigentia vesci viderentur. Unde est quod ait angelus in libro Tobie : « Volebatis me manducare, sed vestro visu ac vi visus, id est necessitate corporis sibi edendi sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis. Sed si forte de angelis aliud creabilius disputari potest, certe fides Christiana de ipso Salvatore non dubitat, qui etiam post resurrectionem, jam quidem in spiritum et carne, sed tamen veræ, cibum ac potum cum discipulis sumpsit.

Si enim credimus universos homines corruptione superiores esse resurrecturos, responde jam, quidnam futurum sit, quod eos sensilem cibum sumere compellat (37)? Si vero secundum etiam angelorum similitudinem, ut divus Gregorius Nyssenus ait, vivet in resurrectione homo (inquit enim: Et erunt omnes ut angeli Dei), quomodo ipsam cibi et potionis indigentem affirmamus? Impossibile hoc omnino, impossibile. Si enim alimentis utimur in præsentiarum, ex eo est quod naturam ipsam habemus quæ nos compellit; sed, quemadmodum Nyssenus inquit, hoc tum ministerio liberabitur homo, et æque ac angeli se habebit, sicut in Evangelio Dominus dicit. Sed Joannes quoque Damascenus in suo capite centesimo *De resurrectione* ita dicit ad verbum: « Seminatur corpus animale, crassum videlicet et mortale: resurgit corpus spiritale, quale fuit Domini corpus post resurrectionem, clausas januas pervadens, indefatigabile, nutrimenti, somni et potionis haud indigum. Vitam enim æqualem angelis in omnibus homo tunc vivet, juxta eum qui dicit: Et erunt omnes ut angeli Dei (38). »

Sed quid multis opus est verbis? Si Christum ipsum præ cunctis habere debemus, qui bona illa accepturi sunt, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, aliam vivendi rationem, ut arbitror, participare nunquam compellentur. Beatitatem vero illam, non sensiles epulas (39) esse, sed intelligibilem potius ex ipsa visione lætitiæ in sanctis excitatam, ipse Dominus demonstravit cum ita dixit: « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, etiam illi sint mecum, ut meam gloriam contemplantur. » Attende igitur: non dixit, « ut participent, » sed, « ut contemplantur gloriam meam. » Inde igitur demonstravit, ut aurea verba fundens Joannes ait tale divinum dictum enarrans, omnem hanc requiem in Dei Filii contemplatione consistere (40). Uti enim si qui soli radios speculantur, aereque fructur, tenuissimam ex aspectu habent delectationem, ita quoque tunc erit. Etenim intelligibilis ibi ex contemplatione lætitiæ in sanctis, ut dictum est, excitabitur. Hoc ipsum utique consultum statuit etiam divinissimus Joannes Damascenus de intemeratis Christi mysteriis verba faciens, et ea quæ sequuntur dicit: « Sancta hæc sacramenta simulaera futurorum dicuntur, non quia vere non

(37) Superius col. 702.

(38) Tertullianus. *De resur. carn.* « Transiuri in statum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ resuscitatæ tamen denotationem. » Rufinus *Expos. in Symbol.*: « Resurrectionis ergo virtus angelicum hominibus conferat statum, ut qui de terra resurrexerunt, non iterum in terra cum quadrupedibus, sed in cælo cum angelis, vivant. »

(39) Perperam igitur theologi quidam pertendunt gustus tactusque voluptatibus et ejusmodi deliciis beatos in cælo etiam fructuros: et hinc exculeatur Corinthi hæresis, et eorum Chiliasarum, qui

οἱ ἄνθρωποι, τί τὸ καταναγκάζον αὐτοὺς αἰσθητῆς ἀπτεῖσθαι βρώσει; Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀποκρισιν. Εἰ δὲ καὶ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀγγέλων, ὡς ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, ἐν τῇ ἀναστάσει ζήσεται ἄνθρωπος (Καὶ ἔσονται γὰρ, φησὶ, πάντες ὡς ἄγγελοι Θεοῦ), πῶς αὐτὸν ἐνδεᾶ βρώσει, καὶ πόσει εἰπωμεν; Ἀμήχανον τοῦτο πάντως, ἀμήχανον. Εἰ γὰρ καὶ βρώσει χρώμεθα σήμερον, ἅτε τὴν φύσιν αὐτὴν ἔχοντες; ἀναγκάζουσαν, ἀλλὰ, καθάπερ ὁ Νύσσης φησὶ, τῆς λειτουργίας ταύτης ἀπαλλαγῆσεται τότε ὁ ἄνθρωπος καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐξ ἔσου διατεθήσεται, καθὼς ἐν Εὐαγγελίῳ ἔφη ὁ Κύριος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* ἐκατοστῷ κεφαλαίῳ αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω φησὶν: « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἤγουν παχύ τε καὶ θνητὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, οἷον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν, κεκλεισμένων θυρῶν διερχόμενον, ἀκοπίαστον, τροφῆς, ὕπνου καὶ πόσεως ἀνευδές. Βίον γὰρ ἰσάγγελον ἐπὶ πᾶσι τότε ζήσεται ἄνθρωπος κατὰ τὸν εἰπόντα, Καὶ ἔσονται πάντες ὡς ἄγγελοι Θεοῦ. »

Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ τὸν Χριστὸν αὐτὸν ἀντὶ πάντων ἔχειν ὀφείλοντες οἱ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἀπολαβεῖν μέλλοντες, ἃ ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, διαίτης ἑτέρας, ὡς οἶμαι, μετασχεῖν οὐκ ἂν ποτε προαχθῆσονται. Ὅτι δὲ ἡ μακαριότης ἐκείνη οὐ βρώσις αἰσθητὴ ἐστίν, ἀλλ' ἡ νοητὴ μᾶλλον εὐφροσύνη διὰ θεῶς ἐγγινομένη τοῖς ἀγίοις, αὐτὸς ὁ Κύριος ἐδειξεν ἐν οἷς οὕτως ἔλεγε: « Πάτερ, οὐς δέδωκάς μοι θέλω ἵνα ὅπου εἰμι ἐγώ, κἀκεῖνοι ᾧ μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν. » Πρόσχε εὖν: οὐκ εἶπεν, « ἵνα μετέχωσιν, » ἀλλ' « ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν. » Ἐδειξεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ὁ χρυσοῦρῆμων Ἰωάννης φησὶ τὸ τοιοῦτον ἐπεξηγούμενος θεῖον ῥητὸν, ὅτι πᾶσα ἀνάπαυσις αὕτη ἐστὶν εἰς τὸ θεωρεῖν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ: ὡς περὶ γὰρ οἱ πρὸς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου θεωροῦντες καὶ ἀέρος ἀπολαύοντες λεπτοτάτην ἀπὸ τῆς ὀφειῆς ἔχουσι τὴν ἀπόλαυσιν, οὕτως ἔσται καὶ τότε. Νοητὴ καὶ γὰρ εὐφροσύνη ἐκεῖσε διὰ θεῶς ἐγγινομένη τοῖς ἀγίοις, ὡς εἴρηται. Τοῦτο μέντοι τὸ δόγμα συνίστησι καὶ ὁ θεϊότατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς περὶ τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ τάδε φησὶ: « Τὰ ἅγια ταῦτα μυστήρια τῶν μελλόντων ἀντίτυπα λέγεται οὐχ ὅτι

homines postquam resurrexerint cum Christo in hoc mundo regnabunt, deliciis omnibus et voluptatibus affluentes, affirmant, de quibus vide Eusebium Cesariensem lib. iii *Histor. eccles.*, cap. 21 et 30, et lib. vii, cap. 21, et Augustinum lib. xix *De civit. Dei*, cap. 7, ut reliquos omittam.

(40) Hinc recte vir doctus Avicenna justorum secundum obitum felicitatem juxta Muhammedis placita exponens, in una Dei contemplatione eam collocat, et ὁλληγορικῶς interpretatur, quæ ψευδοπροφήτης ille de sensibilibus voluptatibus videtur ingerere. Vide ejus opus de *Almahad*.

σῶμα καὶ αἷμα οὐκ εἶναι ἀληθῶς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχουμεν τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θεότητος. » Καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ *Περὶ ἀναστάσεως κεφαλαιῷ* αὐτοῦ τοιαῦτα περὶ τούτου κέχρηται συλλαβαίς· « Οἱ εἰς τὰγαθὰ πράξαντες ἐκλάμψουσιν ὡσπερ ὁ ἥλιος ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἐρῶντες αὐτὸν καὶ ἐρώμενοι, καὶ ἀληκτον τὴν ἀπ' αὐτοῦ εὐφροσύνην καρπούμενοι. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι βρώσι καὶ πόσις αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ ὅτι κίβρον ἐκεῖσε οὐχ ἔξουσιν οἱ ἐσθίοντες αὐτὸν, αὐτὸς ἔδειξε διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος οὕτως εἰπὼν· « Οἱ τρώγοντές με πεινάσουσι, καὶ οἱ πίνοντές με διψήσουσι. »

Μὴ περὶ βρώσεως αἰσθητῆς ἀμφισβήτηται καὶ πόσεως. Εἰ γὰρ καὶ φαγεῖν τὸν Χριστὸν καὶ πίνειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αἱ θεῖαι Βίβλοι διαγορεύουσιν, ἀλλ' ἐπὶ τούτοις διαταράττεσθαι τὴν οὐ θεὸν ἀγγίνοιν. Οὐδὲ γὰρ νόμῳ φύσεως ἔφαγε διαπνευσθείσης αὐτῷ τῆς σαρκὸς, καὶ τὸ ἐνδέον ζητούσης ἀναπληρῶσαι, καθάπερ καὶ πρότερον· χάριν δὲ πάντως τοῦ τὴν τελείαν τοῦ ἀποστόλου πληροφροῦν λαβεῖν περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἐγέρσεως αὐτοῦ. Ἐτι γὰρ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς λαβῶν ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγε. Μὴ οὖν ἐπὶ τούτοις ἀμφίβαλλε· μηδὲ λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπίτρεπε, Πῶς ἔφαγε, λέγων, πού δὲ καὶ τὰ βρωθέντα κεχώρησε; Τοιοῦτόν τι λέγε μηδὲν, ἀκριβῶς εἰδῶς ὅπως οἱ ξενισθέντες ἐκείνοι παρὰ τῷ θεῷ Ἀβραάμ θεϊότατοι ἄγγελοι τὰ παρατεθέντα δεδαπανήκασιν βρώματα. Ὅθεν καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα μεταποιηθὲν παραδόξως οὕτως ἐγήγερται, καὶ τοῦ λίθου τῷ τάφῳ ἐπικειμένου καὶ τῶν σφραγίδων ἐκεῖσε ἀπρωρημένων. Ἀλλὰ καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων τοῖς ἀποστόλοις ἐφίσταται. Παχύτητος γὰρ πάσης ἐκτὸς γεγονώς οὐδαμῶς ἐκώλυτο παρά τῶν εἰσερχομένων τε καὶ ἐξερχομένων. Ὅστε εἰ καὶ τύπους ἐδείκνυε τῶν ἡλῶν, εἰ καὶ θνητῇ χειρὶ πολυπραγμονούμενος ἦν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο θαυμάζειν σε ἄξιον. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ χρυσοῦρῆμων Ἰωάννης ἐπαπορούμενος οἶον ἐπὶ τούτοις, πρὸς δὲ καὶ ἐπιλύων τὸ τοιοῦτον ἀπόρημά φησιν, ὅτι συγκαταβάσεως ἦν τὸ γινόμενον. Τὸ γὰρ οὕτω λεπτὸν καὶ κοῦφον ὡς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσελθεῖν, ὡτειλάς ἐν αὐτῷ φέρειν οὐκ ἔπρεπεν, ὅτι καὶ παχύτητος πάσης ἀπήλλακτα. Ὅτοις καὶ ὁ θεϊότατος Ἀναστάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἀνα-*

A sint Christi corpus et sanguis (41), sed quia nunc per illa Christi divinitatem participamus, tunc vero intelligibiter per solum intuitum. » Et in suo eodem capite *De resurrectione*, talibus super hoc syllabis usus est : « Qui autem bona fecerint, fulgebunt sicut sol in ipso Domino nostro Jesu Christo, videntes ipsum, et visi, et indeficientis ex ipso lætitiæ fructum colligentes. » Hæc autem ita se habere, et cibum et potionem ipsum esse Christum, et nullam ibi satietatem, qui ea comedunt, habituros, ipse Dominus per prophetam ostendit ita dicens : « Qui comedunt me, esurient; et qui bibunt me, sitient. »

Ne igitur in sensili alimento et poculo anticipem te traducito. Si enim comedisse Christum et bibisse post resurrectionem divini libri testantur, non opus est ut super his torqueatur ingenium. Non enim nature lege comedebat, cum ejus caro jam spiritalis effecta esset (42), nec necessario quæreret, quemadmodum prius, saturari; sed ea tantum de causa profecto ut apostoli certum et indubitatum suæ a mortuis resurrectionis argumentum acciperent. Adhuc enim iis ex gaudio non credentibus, cum cibum sumpsisset coram illis manducavit. Ne igitur de his dubita : neque ratiocinationibus totum concede, Quomodo comedit, diens, vel quo comesa secessere? Nihil hujusmodi dicite, cum exacte noveris quomodo illi a divino Abrahamo hospitio excepti divinissimi angeli appositas epulas absumpsere. Unde et ad incorruptionem Domini corpus translatum mirabiliter ita resurrexit, et lapide adhuc sepulcro super imposito, et sigillis ibidem suspensis, sed et clausis januis apostolis apparuit : crassitudine enim omni deposita, nulla re unquam ne ingrederetur vel egrederetur, prohibebatur. Si verò formas clavorum ostendit, vel mortali manu contrectatus est, non tamen ob hoc ipsum admiratione te percelli par est. Vide enim quomodo et aureo eloquio manans Joannes de his ipsis dubitans, et ejusmodi insuper difficultatem dissolvens ait, hoc ipsum factum esse ut aliorum infirmitati consuleretur. Tam subtile enim ac leve ut januis clausis intraret (43), cicatrices in se ferre deducebat, utpote quod et quacunque erat crassitudine liberum. Hisce et divi-

¹ Eccli. xxiv, 29.

(41) Observa Damasceni et Glycæ fidem de vera Christi in pane eucharistico præsentia.

(42) Glycæ postea parte in *Annal.* : Κατὰ γὰρ τὴν μέγαν Ἀθανάσιον, τοὺς μαθητὰς ἐπιστηρίζαι βουλούμενος ἡμέρας ἐντιῦθα ποιεῖ μ' ὀπτανόμενος αὐτοῖς ὅτι καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην διαλεγόμενος, ὡτειλάς ἐν τῷ θεοειδεῖ δεικνύων ἐκείνῳ σῶματι, συνεσθίων αὐτοῖς ἅμα καὶ πίνων, οὐχ ὡς τροφῆς δεόμενος, ἀλλὰ πιστούμενος, καὶ τὰλλα πάντα ποιῶν ὡσπερ εἶπωθε τοὺς ἀσθενεῖς ἀσφαλιζεσθαι, etc. « Nam de magni Athanasii sententia, propterea dies in tetrakis xl commemoratus est Dominus, quod discipulos confirmare vellet. Idecirco se conspiciendum eis interdum præbet, amice pacificeque

cum eis loquitur, cicatrices in corpore divino monstrat : comedit atque bibit una, cætera denique facit omnia quæ ad confirmandos imbecilles aliquid afferre momenti possent. Sed vide quæ nos paulo superius ex magno Augustino protulimus.

(43) Non tamen ob subtilitatem intrabat, sed ob divinam virtutem : intelligi enim non potest quomodo sine partium disjunctione, subtile corpus, corpus aliud densum ac solidum penetrare possit. Adde quod eodem modo ex Virginis matris utero clauso egressus est, licet crasso corpore circumdatus, adeoque non corporis natura, sed divina virtute, id fieri credendum est.

nissimus Anastasius astipulatur, in suo *De resurrectione* libello ita ad verbum dissertans: « Clausis januis ingressus est Dominus, et discipulis manus ostendit: et illud quidem secundum naturam fecit. Natura enim comparatum est, ut spiritale corpus solida quæque, nullo prohibente, pervadat; hoc vero secundum dispensationem ostenditur, ut corpus, quod perpressum fuerat, resurrexisse jam crederent. » Reliquum est igitur ut hæc facta fuerint, quædam odum laudati divini Patres affirmant, ut resurrectio crederetur, et ut illum ipsum qui crucifixus fuerat, et non alium, resurrexisse intelligerent. His concinens et Dominus ipse discipulis inquit: « Videte manus meas, quia ego sum. » Si hæc autem ita se habeat, absurdum omnino est proprio nos ratiocinio persuasos aliter evangelica et divina dicta accipere; siquidem talia et eos ipsos in primis sancto Spiritu afflatos edisserentes habemus. Sed quid multis hæc diducere oportet? Nisi, secundum aurea eloquentiæ flumina fundentem Joannem, dicens clavornum formas discipulorum gratia certo consilio ostensas fuisse, necessarium omnino est affirmare, fore ut ex mortuis resurrecturi, quorum ipse Christus primogenitus fuit, tunc ita resurgant quemadmodum et terra defossi sunt in antecessum, sive nocumentum habentes, sive alio modo corpora detruncata ferentes (44). Et spiritus quidem non erat Domini corpus, ut trepidi discipuli existimabant, secus enim coram illis non manducasset; non muleres illæ ejus pedes exosculatæ essent; non ipse Dominus dixisset: « Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere¹. » Quamobrem spiritus quidem Domini corpus non erat, subtile vero pariter, et leve, et spiritale, utpote a sanctissimo Spiritu (45) gubernatum. Nisi enim res ita se habuisset, haud equidem unius horæ spatio in diversis locis apparuisset; non heri visum et cognitum, inadspicuum hodie innotumque fuisset. Cum enim, ut diximus, incorruptibile evasisset, corruptilibus oculis facile nec videbatur nec cognoscebatur, sed quando tantum ipse volebat, quemadmodum cum discipulis concedebat ut ipsum intuerentur. Et isthuc ipsius est quod evangelista Joannes dicebat: « Manifestavit Jesus semetipsum discipulis suis, cum a mortuis resurrexisset. » *Manifestavit* enim dicens aperte ostendit, cum a discipulis non aliter post resurrectionem visum fuisse quam si indulgentia quædam in eos uteretur, quam si in vitam (46)

¹ Luc. xxiv, 39.

(44) Integra omnia et perfecta justorum hominum corpora suscitanda e terra esse, docent præter alios, Tertull., *De resurr. carn.*, et August., in 1.º *De civit. Dei.*

(45) Secus et melius Augustinus lib. xiii *De civit. Dei*, cap. 20: « Caro spiritui serviens recte appellatur spiritualis, non quod in spiritum convertatur, sicut gemelli putant, ex eo quod scriptum est,

A σιτάσεως αὐτοῦ λόγῳ κατὰ λέξιν οὕτω διέξεισιν: « Εἰσῆλθεν ὁ Κύριος τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ τὰς χεῖρας ὁπέδεξε τοῖς μαθηταῖς, τὸ μὲν κατὰ φύσιν ποιήσας, πέφυκε γὰρ τὸ πνευματικὸν σῶμα διὰ τῶν στεγανῶν ἀκωλύτως διέρχασθαι· τὸ δὲ κατ' οἰκονομίαν, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι τὸ πεπονηθὲς ἀνέστη σῶμα, δείκνυται. » Ταῦτα λοιπὸν, ὡς αἱ διαληφθέντες θεοὶ Πατέρες φασίν, ὥστε πιστευθῆναι τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὥστε μαθ. ἴν' ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ στυρωθεὶς, καὶ οὐκ ἄλλος ἂν τοῦτου ἀνέστη. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς, « Ἴδτε τὰς χεῖράς μου, ὅτι ἐγὼ εἰμι. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πάντως οὐκ εὐλογον τῷ ἰδίῳ λογισμῷ πειθομένουσ ἡμᾶς ἐτέρως ἐκλαμβάνειν τὰ εὐαγγελικὰ καὶ θεῖα ῥητά· εἴ γε τὰ τοιαῦτα καὶ μᾶλλον αὐτοῦς ἔχομεν ἐπιξηγουμένους τῷ Πνεύματι. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ μὴ κατὰ τὸν χρυσοῦν Ἰωάννην οἰκονομικῶς εἰπωμεν τοὺς εἴπους τῶν ἡλίων ὑποδεικνύεσθαι χάριν τῶν μαθητῶν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους, ὧν γέ, ονε πρωτότοκος αὐτὸς Χριστὸς, οὕτως ἐγεθῆναι τότε, καθὼς ἄρα καὶ τῇ γῆ καταληφθῆναι ἐφθάκεισαν, εἴτε λῶσιν ἔχοντες εἴτε καὶ ἄλλως πως ἡκρωτηριασμένα τὰ σώματα φέροντες. Καὶ πνεῦμα μὲν οὐκ ἦν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, καθάπερ οἱ μαθηταὶ προσόμενοι ὑπελάμβανον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐνώπιον αὐτῶν ἔραγεν, οὐκ ἂν αἱ γυναῖκες ἐκείναι τοὺς πόδας αὐτοῦ κατησπάζοντο, οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγεν ὅτι: « Τὸ πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστῆα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. » Ὅθεν πνεῦμα μὲν οὐκ ἦν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα: λεπτὸν δὲ ὅμως καὶ κοῦφον καὶ πνευματικὸν ὡς τῷ παναγίῳ Πνεύματι διοικούμενον. Εἰ δὲ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν μιᾷ ὥρᾳ κατὰ διαφόρους τόπους ἐφαίνετο, οὐκ ἂν τὸ χθὲς ὀρώμενόν τε καὶ γνωριζόμενον ἀόρατόν τε σήμερον καὶ ἀγνωστόν ἦν. Ἄφθαρτον γὰρ, ὡς εἴρηται, γεγονὸς, φθαρτοῖς ὄμμασιν εὐχερῶς οὐ μὲν αὖν ἐβλέπετό τε καὶ ἐγνωρίζετο, ἀλλ' ἠνίκα πάντως, ἤθελε, καὶ καθὼς αὐτῆς συνεχώρει τοῖς μαθηταῖς αὐτὸν καθορᾶν. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ἕπερ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἔλεγεν: « Ἐφανέρωσεν ὁ Ἰησοῦς ἐωπὶν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐγεροθεὶς ἐκ νεκρῶν. » Ἰὸ γὰρ « ἐφανέρωσεν » εἰπὼν, ἐδείξε προφανῶς ὡς οὐκ ἂν ἑώραν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ συγκαταβάσει χρώμενος ἦν, εἰ μὴ πρὸς ἐτέραν ἡλλοιοῦτο μορφήν. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ εὐαγγελικὴ φησὶν ἱστορία ὅτι ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν ἐτέρᾳ μορφῇ. Δείκνυσι γὰρ ἐνεῦθεν ὅτι τὸ πνευματικὸν σῶμα σαρκὸς ὀφθαλμοῖς οὐκ ὀρᾶται, εἰ μὴ πρὸς ἐτέραν ἀλλοιωθῆ παραδόξως μορφήν. Ἄλλοιοῦται καὶ γὰρ κατὰ πρόθεσιν τῆς κεγρημένης

« Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale; » sed quia spiritui summa et mirabili obtemperandi facilitate subleitur usque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem, omni moleste sensu, omni corruptibilitate et tarditate, detracta.

(46) Non in aliam formam conversus Deus. Vide Hieronymum et Platonem. Quod si humanam

αὐτῷ ψυχῆς, ὡς ὁ τὰ θεῖα φησὶν σοφὸς, Ἀναστάσιος, πρὸς γὰρ τὴν κατεπείγουσαν οἰκονομίαν. Εἰ δὲ τὸ πανηγύρι τοῦ Χριστοῦ σῶμα τοιοῦτον ἦν, ἀφ' οὗ καὶ πᾶσι ταῖς ἡμετέροις σώμασιν ἡ τῆς ἀναστάσεως χάρις κεχάρισται, (καὶ πῶς γὰρ οὐ κεχάρισται, εἴγε διὰ νεφελῶν ἀρπαγῆσονται πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα;) περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἐπαπορεῖν σε πλέον οὐκ ἔξιον, εἴγε τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ μᾶλλον οὕτως ἤκουσας λέγοντος: «Μετασχηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ, εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῆς δόξης αὐτοῦ.»

(in vera?) de proposita questione te amplius dubitare dignum non est; et eo magis quod magnum Paulum ita dicentem audisti: «Transformabit tunc nostrum humile corpus Servator, adeo ut ejus glorioso corpori conforme prorsus evadat.»

Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τοῦτο, θεοείκελε ἄνερ, ὁ νῦν περικείμεθα, ψυχικόν ἐστιν, ἤθουν παχὺ τε καὶ θνητὸν, ταῖς φυσικαῖς καὶ ψυχικαῖς ποιότησι καὶ δυνάμεσι διοικούμενον τε καὶ ζωογονούμενον τῇ ζωτικῇ, ἥτις ἐν τῇ καρδίᾳ θεωρεῖται, διὰ γὰρ τῶν ἀρτηριῶν ἐσαγούσων καὶ ἐξιγούσων συνέχουσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν, καὶ τῇ καρτὰ τὸ ἥπαρ φυσικῇ, ἥτις καὶ θρεπτικῇ λέγεται διὰ τῶν ἐκφυομένων ἐκεῖ φλεβῶν ὅλον ἀπαρδεύουσα τὸ σῶμα, καὶ τρέφουσα, καὶ

naturam assumpsit, forma tamen Dei usque remansit: nec Christus unquam, post carnem assumptam, formam mentitus esse in evangelica historia legitur.

(47) Consule Augustinum lib. xiii *De civ. Dei*, cap. 23.

(48) Hanc eandem doctrinam Glycas noster parte i *Annal.* ingerit, Platonis sententiae, ut videtur, inhærens; ita enim scribit: Πρὸς τοῦτοις εἰδέναι καὶ τοῦτ' αὖ βούλομαι, ὅτι τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς τῷ ἥπατι ἐγκαθίσθεται, τὸ δὲ θυμικὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ποιεῖται τὴν οἰκίαν, τὸ δὲ λογικὸν ἐν αὐτῷ τῷ ἐγκεφάλῳ. «Præter hæc etiam illud te scire volo partem eam animi, quæ appetendi facultatem continet, in jecinore sedem suam obtinere; alteram, qua irascendi vis continetur in corde; rationis denique domicilium in cerebro esse.» Et *Annal.* pariter parte i cum unam tantum esse animam demonstrasset, diversis eam facultatibus præditam recte ac sapienter affirmat, easque ita distribuit: Αὐτίκα γὰρ τὸ μὲν θυμικὸν αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ λέγουσι ποιεῖσθαι τὴν οἰκίαν· τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν ἐμοίως ἐν τῷ ἥπατι. Ἡ δὲ λογικὴ αὐτοῦ καταπτομένη τοῦ ἐγκεφάλου, δι' αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν ἐπιλαμβάνεται καὶ δεικνύται. «Ac pars quidem ejus illa, quæ vim irascendi continet, sedem in corde fertur obtinere; altera vero, qua concupiscimus, in jecinore; tertia, quæ rationis facultas est, in cerebro sita, per id omnibus sese declarat.» Hæc quidem Platonis sententia, quam exponit lib. vi *De Repub.* et de qua Cicero i *Tuscul. Quæst.*, et eleganter Claudianus *De IV consulatu Honorii*, et Platonis enarratores omittam. Reprehendit in eodem loco Michael Apollinarium, Laodicæe antistitem, quasi duas animas in homine collocarit et partem brutam ac rationis expertem a rationali aut intelligente separaverit; Plotinumque simul damnat quod hominem mente, anima, et corpore, constare dixerit. Sed si probe res expendatur, eorum sententia verbis tantum, non re, a nostra discrepat, et multi etiam veterum Patrum idem ac illi sensere: non enim plures animas inducebant, sed plures animæ partes vel facultates, quod et ipse Michael fecit. Vult tamen hic animam per omnia

A formam converteretur. Secundum enim hoc ipsum evangelica historia ait apparuisse discipulis alia forma. Ostendit enim exinde spiritale corpus carnis oculis videri non posse, nisi in aliam formam mirabiliter convertatur. Immutatur enim ad animæ, quæ eo utitur, arbitrium, ut divinarnm rerum consultissimus Anastasius affirmat, et ad necessitatem dispensationem. Si vero Christi sanctissimi corpus ejusmodi erat, a quo et omnibus nostris corporibus illa resurrectionis (47) gratia donata est, (et profecto quomodo donata non est, si in occursum Domini per medias nubes rapiuntur

B Corpus enim hoc, divine vir, quo nunc circumdamur, animale est, crassum scilicet et mortale, et naturalibus atque animalibus qualitatibus (48) et potentiis gubernatum, et vitali quidem vivificatum, quæ in corde conspicitur, et per arterias inducentes (49) et educentes nostram continens vitam; et naturali, quæ in jecinore est, et quæ etiam nutritiva dicitur, quæque ob nascentes ibidem venas (50) totum irrigat corpus ac nutrit;

membra diffusam toto corpore contineri, nec in aliqua tantum peculiari corporis parte residere, contra Aristotelem, qui eam in corde, et Platonem, qui in capite certisque sedibus posuit. Michael insuper Platonis vehiculum seu substantiam mediam corpoream admittere in homine videtur; de qua tam multi legi possunt apud Platonicos et veteres Ecclesiæ Patres, ut Origenem, Hieronymum, aliosque, quos modo recensere non vacat.

(49) Recte admodum ac sapienter Glycas noster arteriarum originem ex corde deducit, ut videtur est apud Thomam Bartholinum libell. ii *De arteriis*. Quod autem eas ἐξαγούσας, educentes, et ἐπιγούσας, inducentes, dicat, humorum circulum quemdam inducere videtur, id quod multis ex antiquioribus quoque persuasum fuit, ut auctori lib. i *De victus ratione*; Hippocrati in medio libelli *De ossium natura*, et in fine libri *De natura humana*; auctori libri *De alimento*; Diogeni Apolloniati apud Aristotelem lib. iii *Histor. Animal.*, cap. 2, et lib. *De somno*, cap. 3, et Platoni in *Timæo*. Et id quidem de sanguine præcipue intelligendum esse censet Jo. Walæus *Epistola de motu chyli et sanguinis, ad Thom. Bartholinum*. Cæterum mirari subit, cum hi omnes auctores aliquali, ut quibusdam videtur, motus sanguinis circularis cognitioni præluxissent, adeo per multa sæcula hæc homines doctos latuisse, ut proximior ætate tantum, Miraculo Serveto, Paulo Serveto, Cæsalpino, Columbo, Guil. Harveyo tandem ducibus, in eam prospero quodam fato devenerint, et rem verissimam perspicue ac dilucide comprehenderint, ut laudata epistola Jo. Walæus et Jo. Bapt. Morgagnius V. C. epistola 4 memorie prodiderunt.

(50) Non mirandum quidem si Glycas noster initia venarum ex hepate deducit; id enim antiquorum multis persuasum fuit, et inter nostræ ætatis proximiores Th. Bartholino libello *De venis*, cap. 1. Et quidem quoad venam portæ et cavam, ex qua cava omnes prope aliæ venæ per corpus propagantur, Paulo Barbetta *Anatom. pract.* cap. 8; Jo. Munnicks *De re anatom.*, et Mangeto, et Wallesium, Heurnium aliosque omittam. Nisi mirum videatur Glycam Aris oteli repugnare voluisse;

et ea quæ in cerebro, quæque etiam animalis appellatur, quod per nervos et musculos sensum omnium et motum suppeditet corpori (51). Per ejusmodi enim animales virtutes omnis nostra vita consistit. Animale autem corpus, quemadmodum narravimus, se habere, atque ita ex iis constare, quæ præcedens sermo manifestavit, liquet etiam ex ipsis operibus, neque minus ex ea comprehendentibus in Evangelio secundum Marcum legitimis præceptis. « Diliges enim, inquit, Dominum Deum tuum, ex tota mente tua, » etc. Cor enim dicens, et animam, et mentem, differentes animæ virtutes manifestavit: et illam vitalem, quam per cor indicavit; et illam naturalem, quam significavit per animam; et rationalem illam, quam per mentem sermo representavit. Jubeat enim omnibus animalibus potentiis diligere Deum. Ita nunc corpus nostrum vivificatur, quamobrem animale etiam dicitur. Tunc vero hisce omnibus liberum, ut illud quod nulli corruptioni obnoxium jam evasit, spiritale esse erit, ineffabili modo a sanctissimo Spiritu gubernatum atque dispositum. Inde etiam Paulus dicebat: « Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale. » Attende igitur: « Seminatur corpus animale, » crassum videlicet et mortale: « resurgit corpus spiritale, » hoc est, tenue et leve, et ætherium, et crassitie omni ac pondere liberatum, sed et a solo divino Spiritu gubernatum, ut divus Isidorus Pelusiota ait. Nunc enim, etsi nobis Spiritus sanctus assistit, anima tamen actionum dominium possidet; tunc vero hæc omnia ager juxta divini Spiritus leges, et hoc est quod Paulus dicebat: « Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale. » Non enim deinceps animalibus potentiis regetur, animale enim

quilibet, in *De part. animal.*, cap. 4, aperte docet venas ex corde tanquam fonte et principio derivari. At Glycas Aristotelis vestigiis ubique insistere sibi non proposuit, et Platoni frequentius inherere videtur. Unum tantum insuper observandum majori proprietate quem dicturum fuisse venas e singulis corporis partibus etiam remotissimis ortum suum ducere, et ad cor usque pertinere, quæ verba sunt doctissimi Vicussens *De sanguine et corde* in tom. I *Bibliothecæ anatomicæ Clerici et Mangeti*. Cæterum illustret etiam Glycas antiquorum fidem secutus, dum per venas sanguinem deferentes nutritionem fieri dicit; secus enim res se habere medici neotericæ cicerunt, ut videre est apud laudatam Bartholinum *De venis*, cap. 1.

(51) Quam recte de nervis eorumque officio locutus sit Glycas, ostendunt ea quæ habet de eorum origine et usu Thom. Bartholinus libello *De nervis*, cap. 1: « Principium, inquit, dispersionis, vel pars unde origo nervorum immediata, est medulla oblongata, prout partim est intra cranium, partim extra, in spina. Intra cranium oriuntur, quæ vulgo dicuntur a cerebro oriri, septem nervorum paria; in spina vero, triginta. Et hæc verissima sententia non tantum ex similitudine substantiarum, medullaris et nervalis, verum etiam oculari experientia confirmatur. Aristoteles voluit a corde oriri, quem sequuntur Alexander, Averroes et Aponeusis, qui iam

et tunc tunc ἐγκέφαλον ἔτι: καὶ ψυχικὴ λέγεται, διὰ γε τῶν νεύρων καὶ τῶν μυῶν αἰσθησίν τε καὶ κίνησιν ὄλων χρηγοῦσα τῷ σώματι. Διὰ γὰρ τῶν τοιούτων ψυχικῶν δυνάμεων πᾶσα συνίσταται ἡμῶν ἡ ζωὴ. Ὅτι δὲ τὸ ψυχικὸν σῶμα τοιαύτην ἔκφασιν κέκτηται καὶ οὕτως ἐκεῖθεν συνίσταται, καθ' ἃ καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐγνώρισε, ὄλιγον μὲν καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, οὐχ ἤττον δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐμπειροχρημένων κατὰ Μάρκον εὐαγγελικῶν νομικῶν παραγγελμάτων. « Ἀγαπήσεις γὰρ, φησὶ, Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, » κ. τ. λ. Καρδίαν γὰρ εἰπὼν, καὶ ψυχὴν καὶ διάνοιαν, τὰς διαφοροῦς τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐδήλωσε, τὴν τε ζωώδη ἣν διὰ καρδίας ἐνέφηνε, καὶ τὴν φυσικὴν ἣν διὰ τῆς ψυχῆς ὑπεσήμενε, καὶ τὴν λογικὴν ἣν διὰ τῆς διανοίας ὁ λόγος παρέστησε. Παρακελεύεται γὰρ διὰ πασῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἀγαπᾶν τὸν Θεόν. Καὶ νῦν μὲν οὕτω ζωογονεῖται τὸ σῶμα ἡμῶν, ἐφ' ᾧ καὶ ψυχικὸν λέγεται: τότε δὲ τούτων ἀπάντων ἀπαλλαγέν, ὡς ἀφθαρτον γεγονός, ἔσται πάντως πνευματικὸν ἀρρήτῳ τρόπῳ τῷ παναγίῳ Πνεύματι διοικούμενόν τε καὶ οικονομούμενον. Ἐνθεν τοὶ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε: « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. » Πρόσεχε οὖν. « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, » ἥγουν παχύ τε καὶ θνητόν: « ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, » τοῦτ' ἔστι λεπτόν καὶ κοῦφον καὶ αἰθέριον, πάντως τε πάχους καὶ βάρους ἀπηλλαγμένον: ἀλλὰ καὶ μόνῳ τῷ Πνεύματι διοικούμενον, ὡς ὁ Πηλουσιώτης φησὶν θεὸς Ἰσίδωρος. Νῦν μὲν γὰρ, εἰ καὶ πάρεστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ τὸ κύρος τῶν πραττομένων κέκτηται: τότε δὲ ἐσσεῖται καὶ αὐτὴ τὰ πάντα διαπραττομένη κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Πνεύματος: καὶ τοῦτ' ἔστιν ὅπερ ὁ Παῦλος ἔλεγε: « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. »

dicunt fieri hoc mediante cerebro. Alii voluerunt nervos nihil esse aliud quam venas et arterias continuatas, et in nervos degenerantes, ut olim Praxagoras, et nostro sæculo Casalpinus, Reusnerus, Hofmannus et Martianus, sed minus bene: « Cum I. in cerebro arteriarum nervorumque nulla appareat per anastomoses conjunctio.

« II. Læsa vel secta in capite arteria convulsionem non excitet.

« III. Distinctus nervorum in cerebro exortus, ut arteriarum in corde, videatur.

« Erasistratus putavit a dura matre prodire.

« Hodie cum Galeno stantur medici complures, alios nervos oriri a cerebro, alios a medulla spinali. Quos omnes refutat αὐτοψία.

« Finis et usus est, facultatem animalem cum spiritu animali a cerebro acceptam instar canalium afferre ad partes:

« I. Sensorias, ut oculos, aures; etc.

« II. Motorias, ut musculos ad motum.

« III. Ad omnes fere partes, ut in genere sentiant et dignoscant quæ dolorem afferunt.

« Itaque nervi partibus inserti dant his vel solum sensum, vel solum motum, vel utrumque; nec ullus motus voluntarius aut sensus absque nervi sit opera; unde nervo inciso statim privatur illa pars sensu et motu, etc. » Atque ita quidem ille.

Οὐδὲ γὰρ τὰς ψυχικαῖς ἔκτοτε διοικεῖται δυνάμεσιν· καὶ γὰρ ἂν ψυχικὸν ἐλέγετο καὶ μετ' ἀνάστασιν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Ἐφ' ἧ καὶ « Πνευματικὸν ἐγείρεται τότε » λέγεται, ἅτε μόνῃ τῷ πανσφίω διοικούμενον Πνεύματι.

Ἄλλος λοιπὸν ἔσται τρόπος ζωῆς ἄρρητός τε καὶ ἀνεπινώθητος, οὐ διὰ τῶν ἀρτηριῶν, ὡς ἀνωθεν εἰρηγεται, συνιστάμενος, ὅτι μὴδὲ περὶ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἐμφυτον τότε θερμὸν, ὡς ἐντεῦθεν ἀναρριπίσεώς τε καὶ ἀναψύξεως δέεσθαι. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ νόσος ἐπηκολούθει καὶ θάνατος, ἅτε τῆς ἐκπνοῆς παραδ' αβείσης ὀψέ ποτε. Ἄλλ' οὐδὲν τι τοιοῦτον ἐκεῖ, τῆς καταστάσεως ἐκείνης καινοπρεπούσης παντάπασι. Καὶ πειθέτω σε τὸ τοῦ κόκκου παράδειγμα ἧ Παῦλος ἐχρήσατο, δεῖξαι θέλων ἐντεῦθεν ὅποια τ' ἔσθι τότε τῶν σωμάτων ἡμῶν ἡ κατάστασις. Καταδύεται γὰρ ὁ κόκκος τῇ γῆ σίτου τυχὸν ἢ κριθῆς, καὶ οὐκέτι κόκκον ὀρᾷς, ἀλλ' εὐμεγέθη καλάμην, ἀλλὰ στάχους, ἀλλ' αὖ θέρικας· ἄλλο εἶδος, ἄλλη φύσις, ἕτερον ὄνομα, ἐκ τοῦ κόκκου μὲν ἔχοντα τὴν ἀρχὴν, ἄλλα δὲ ὁμῶς παρὰ τὸν κόκκον ὑπάρχοντα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἔστιν ἰδεῖν. Σπείρονται γὰρ ἐν φθορᾷ, ἐν ἀσθενείᾳ, ἐν ἀτιμίᾳ, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐγείρονται δὲ ἐν δόξῃ, ἐ δυνάμει, ἐν ἀφθαρσίᾳ, κεκτημένα μὲν ἐντεῦθεν τὴν ὑπαρξιν, ἄλλης δὲ παρὰ ταῦτα χρηματιζόμενα ποιότητός τε καὶ κράσεως. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιθεσαιοὶ καὶ ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Ἀναστάσιος ἐν τῷ διαληφθέντι λόγῳ αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιὼν· « Καὶ τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ἀνισταμένου σώματος διαθεσαιομένου φαμεν εἶναι τὴν αὐτὴν, τὴν δὲ κρᾶσιν οὐδαμῶς. » Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ μακάριος Παῦλος φησι· « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. » Ἄλλο καὶ γὰρ ἀληθῶς κατὰ ποιότητα τότε ἐγεργησόμενον σῶμα, ὡσπερ ἄλλο κατὰ ποιότητα ὁ τε κόκκος καὶ ὁ στάχυς.

Καὶ ὅτι μὲν ἐγείρονται πνευματικὰ τότε σώματα σφῶμεν ὅποια δὲ ἡ τούτων διάπλασις ὡς, ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεῖος ἀνὴρ, οὐκ οἴσμεν. Καὶ θαυμάζειν

(52) De his longe aliter disserit Tertullianus *De resurrect. carn.* : « Præscribens, inquit, enim adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturam adversus Dominum suum temere defendis, legem adversus gratiam impie asseris, quasi Domino non liceat et mutare naturam, et sine lege servare. Quomodo ergo legitimus : Quæ impossibilia apud homines, passibilia apud Deum? et : *Stultia mundi elegit Deus, ut sapientia mundi confundat?* Oro te si famulum tuum libertate mutaveris : quia eadem caro atque anima permanebunt, quæ flagellis, et compedibus, et stigmatibus obnoxia retro fuerant, idcirco illa eadem pati oportebit? Non opinor. Atqui et vestis albæ nitore, et aurei annuli honore, et patroni nomine, ac tribu mensaque honoratur. Permite hanc et Deo potestatem per viam demutationis illius conditionem, non naturam reformandi, dum et passiones auferuntur et munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem, eatenus passibilis qua ipsa, qua eadem, ea tamen impassibilis, quia in hoc ipsum manumissa a Domino, ne ultra pati possit. » His astipulatur ὁ πᾶντο in libris *De civitate Dei*, ut intelligere est ex

etiam post resurrectionem diceretur (52). Sed realiter habet, aliter omnino. Quamobrem illud « Spiritale tunc resurget » dicitur. Siquidem a solo sanctissimo Spiritu gubernabitur.

Cæterum alius erit vitæ modus et ineffabilis, et qui ipsam intelligentiam exsuperat; non propter arterias, ut superius diximus, consistens, quia neque circa cor nostrum ingentis erit tunc calor, ut ut propterea fomenti et refrigerationis indigeat. Si enim hoc esset, morbus etiam fortassis, atque mors ipsa consequeretur, siquidem hæc non sunt nisi respirationis vitia. Sed nihil hujusmodi ibi, nova illa constitutione nundequaque conveniente. Et persuadeat te illud grani exemplum, quo et Paulus usus est, cum exinde ostendere vellet qualis erit tunc nostrorum corporum constitutio. Obruitur enim terra tritici vel hordei granum, nec amplius granum vides, sed longum calamum, sed spicas, sed messes. Alia forma est, alia natura, aliud nomen. Quæ quidem omnia ex grano duxerunt originem, alia vero sunt pariter atque illud granum. Ita igitur et quoad corpora nostra videre erit : seminantur enim in corruptione, et in infirmitate, et in contumelia, ut ait Apostolus, resurgunt vero in gloria, in virtute, in incorruptione. Et cum exinde essentiam possideant, alio tamen insuper nomine quoad qualitatem temperiemque censentur. Hæc igitur quidem confirmat etiam ille divinarum rerum peritus Anastasius hisce iisdem verbis in laudato libro disserians : « Et naturam quidem ipsius corporis resurgentis affirmate dicimus esse eandem, temperiem autem nullo modo. » Et constat ex his quæ beatus Paulus dicit : « Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale. » Etenim aliud vere est secundum qualitatem et granum, et spica.

Jam spiritualia tunc resurrectura esse corpora novimus; qualis vero horum figura (53) erit, ut vir divinus laudatus ait, ignoramus. Nec tamen ob

illis quæ sparsim ex eo protulimus : qui tamen *Ep.* xi, cap. 23, id quod de Spiritu vivificante ait Glycas, et ipse confirmat ex his verbis : Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Christum a mortuis habitat in nobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis. Tunc ergo erit corpus in Spiritum vivificantem, quod nunc est in animam viventem.

(53) Non videtur Glycas sentire corpora eadem, ac modo sunt, figura resurrectura esse. Error Origenis fuit, eam futuram orbiculatam. Sed aliter sentiunt theologo eminentissimi, inter quos Tertullianus lib. *De resurrect. carn.*, de demutatione agens quæ in resurrectione futura est : « Sic et Stephanus angelicum jam fastigium induerat, set non alia genua in lapidatione succiderant. Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta læve mutaverat, sed lineamenta Petro agnoscibilia servaverat. Ubi etiam Moyses et Elias, alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eandem tamen habitudinem corporis, etiam in gloria, perseverare docuerunt. »

hoc ipsum mirari subit. Si enim a sanctissimo Spiritu ea quæ nostram vitam attinent, constituentur (*Emitte enim, dicit, Spiritum tuum et creabuntur*), reliquum est ut nullius omnino talis instrumenti, quali hodie instruimur et vivificamur, egreamus. Si enim res ita se haberet, nostrum pariter corpus animale etiam post resurrectionem appellaretur, ut ex precedenti sermone jam constitit (54). Sed nemo unquam istinc ipsum dixerit, quicumque, quoad fieri potest, in penitam sanctarum Scripturarum intelligentiam descenderit. Vide enim quomodo Paulus, cum corpus illud spiritale vocasset, etiam admirabile eo quod animale futurum sit specie et figura, omnino manifestius indicavit in his quæ ita disseruit: « At dicet quis, Quali corpore mortui resurgent? Stulte, numquid quod seminas, corpus seminas, quod nasceatur, et non nudum quodcumque tritici granum, vel alicujus alterius ejusmodi? Deus autem dat ipsi corpus, quemadmodum illi placuit. »

Si quod aliud igitur quam id quod nunc scribitur, tunc corpus excitabitur (etenim ipsum tunc Servator transformabit, ut Paulus inquit), ne quære ejus natura qualis futura sit. Nemo enim novit spiritualis corporis qualitatem atque temperiem. Et quid multis verbis opus est? Si enim e signato sepulchro Domini corpus exivit, et clausis janais intravit, nefas est ulterius de his vana animi contentione perquirere. Fieri enim non potest, ut nos qui crassiori circumamicimur, tenuitatem illius vel conjectura saltem assequamur. Ita quidem in illa quoque sunt illa membra quibus humanum genus multiplicatur (55). Quoniam enim neque nuptiæ ibi, secundum Domini effatum, neque usus ullas alius homines excitans etiam invitos ad id quod gravat deponendum, cuius rei hæc unquam et qua ratione inserviant? Atque ista quidem Pauli videntur esse dicentis, figuram hujus mundi præterire, atque inde nobis significantis ea quæ propter transgressionem fabricata fuere, ad extremam transitura (56). Hæc fabulosa tibi nequaquam

² 1 Cor. xv, 35-38.

(54) Adversus hæc omnia præclariter sapienterque disputat Tertullianus lib. *De resurrect. carnis*; cum enim hujusmodi objecta sibi opposuisset, respondet: « Ad hæc ergo præstruximus non oportere committi futurorum atque presentium dispositiones, intercessura cum demutatione: et nunc superstruimus, officia ista membrorum necessitatibus vitæ hujus eo usque consistere, donec et ipsa vita transferatur a temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus in spiritale, dum mortale istud induit immortalitatem et corruptivum istud incorruptelam: et ipsa autem liberata tam vita a necessitatibus, liberabuntur et membra ab officis. Nec ideo non erunt necessaria; licet enim officiis liberentur, sed judiciis retinentur, ut quis referat per corpus protogessit. Salvum cum hominem tribunal Dei exigit. Salvum vero sine membris non inquiet eum, ex quorum non officiis, sed substantiis constat, etc. » Dignissima sunt quæ legantur, et quæ præcedunt, et quæ subsequuntur: nos enim ea brevitati

A ἐπὶ τοῦτοις οὐκ ἔξουν. Εἰ γὰρ τῷ παναγίῳ Πνεύματι τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν τηνικαῦτα συνίσταται (Ἐξαποστειλεῖς γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται), τοιοῦτου λοιπὸν ὀργάνου τινὸς δι' αὐτὸ σήμερον συγκροτούμεθά τε καὶ ζωογονούμεθα, χρεῖαν ἐκείσε πάντως οὐκ ἔχομεν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, καὶ ψυχικὸν ἀνελέγετο τὸ ἡμέτερον σῶμα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὡς ἤδη φθάσας ὁ λόγος ἐγνώρισεν. Ἄλλ' οὐκ ἂν τις εἶποι τοῦτό ποτε ταῖς ἀγίαις ὡς ἡ δύναμις ἐμβραθύνων Γραφαῖς. Ὅρα γὰρ ὅτι πνευματικὸν ἐκεῖνο τὸ σῶμα καλέσας ὁ Παῦλος, ἀλλ' ὅτι πρᾶδοξον παρὰ τὸ ψυχικὸν εἶναι καὶ εἶδει καὶ σχήματι, πάντως ἐνέφησε καὶ τοῦτο σαφέστερον ἐν οἷς οὕτως ἔλεγεν: « Ἄλλ' ἔρει τις, Ποίῳ σώματι ἐγείρονται οἱ νεκροί; Ἄφρον, ὃ σπείρεις οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν εἰ τύχη κόκκον σίτου ἢ ἑτέρου τῶν τοιούτων τινός; Ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησεν. » Εἴπωρ οὖν ἄλλο τι παρὰ τὸ σπειρόμενον νῦν ἐγείρεται τὸ εἰ σῶμα (μετασχηματίζει καὶ γὰρ αὐτὸ τηνικαῦτα ὁ Σωτὴρ, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος), μὴ ζήτησιν τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἥ ποία τις ἐστίν. Πνευματικὸν γὰρ σώματος ποιότητα καὶ κρᾶσιν οἶδεν οὐδεὶς. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ ἐσφραγισμένου τοῦ τάφου τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἐξῆλθε, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθε, πολυπραγμονεῖν ἐπὶ πλεόν οὐχ ὀσιον. Ἀμήχανον γὰρ ἡμᾶς, ὅτι καὶ παχύτερον διακείμεθα, τῆς ἐκείνου καταστοχασθῆναι λεπτότητος. Οὕτω μὲν ἀπρακτα κάκεινα τυγχάνει τὰ μέρη, δι' ὧν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εἰς πλήθος ἐπαύξεται. Ἐπειδὴ γὰρ οὐτε γάμος ἐκείσε, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, οὐτε χρεῖα τις ἑτέρα τοὺς ἀνθρώπους ἐγείροντα τὸ βαρύνον ἀποθέσθαι καὶ ἄκοντα: τίνα ταῦτα καὶ πότε, καὶ ποίῳ τρόπῳ καθυπουργήσουσι; καὶ ταῦτα τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου παράγει, κἀντεῦθεν ἡμῖν ὑπεμφαίνοντος ὅτι τὰ ἐπιτεχνηθέντα διὰ τὴν παράβασιν ὀφέ ποτε παρελεύσονται. Ἄλλὰ μὴ μῦθου ἡγοῦ τὰ λεγόμενα: καὶ αὐτῆς γὰρ ὁ θεὸς Ἀναστάσις τὸ δόγμα τούτου παρίστησι λέγων, ὅτι πᾶν μὲν ἀλλότριον τὸ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑπεισεληθὲν ἀποθ-

D consulentes omittimus.

(55) Vide infra epist. 6. Hæc profecto talia sunt, qualia, ut resurrectionis veritatem impugnarent, hæretici interrogabant apud Tertullianum *De resurrect. Carn.*: « Ad eone autem eadem sperabitur, quæ intercidit? ut claudus et luscus, cæcus et leprosus et paralyticus revertantur, ut redisse non libeat ad pristinum integri? Ut iterum talia pati timeant? Quid tum de consequentiis carnis? Rursusne omnia necessaria illi, et in primis pabula atque potacula, et pulmonibus natandum, et intestinis æstuardum, et pudendis non pudendum, et omnibus membris laborandum? Rursus ulcera, et vulnera, et febris, et podagra, et mors redoptanda? Num rom hæc erunt vota carnis recuperandæ, iterum cupere de ea evadere. »

(56) Consule epistolam 6, ubi ostendere nequidquam commendit, inter alia sexum discrimen propter peccatum inductum fuisse.

σώματι. Μὴ ζητεῖν δὲ ἐν ὁποίῳ σώματι ἀναστήσονται. Καὶ σχήματα γὰρ καὶ διάπλασις ἀφθάρτου καὶ πνευματικοῦ σώματος οὐδὲν οὐδεὶς. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τοὺς τὰ τοιαῦτα περιεργαζομένους εὐμετρίως ἀποπαύει, ἄλλο μὲν ἔλεγε καταβαλίσθαι τῇ γῆ, ἄλλο δὲ παραδόξως ἐκεῖθεν ἀνίστασθαι, καθὼς ὁ θεὸς πάντως ἠθέλησεν. « Ἄφρον γὰρ, φησὶν, ὁ σπείρεις οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, » καὶ τὰ ἐξῆς.

git (57), quemadmodum Deus omnino voluit, quod nasciturum est, seminas, et quæ sequuntur.

Ἄλλος λοιπὸν ἐκείσε τρόπος ζωῆς, ἀβήρητός τε καὶ ἀνεπινόητος. Οὐ γρεῖα τότε ἦπατος καὶ κοιλίας φλεβός, ἀφ' ὧν καὶ δι' ὧν τὸ αἷμα σήμερον ἐπὶ πάντα τὰ μέλη καὶ μέρη τοῦ σώματος κατασπείρεται: ὅτι μὴδὲ σὰρξ τοιαύτη τοῖς ἀνθρώποις τότε πρόσεστι, παχεῖα δηλαδὴ καὶ βουστή, καὶ ἐκ τεσσάρων χυμῶν τὴν σύστασιν ἔχουσα. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν οὕτω τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε: « Τὸ πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα: » μὴ θορυβοῦ καθ' ἑαυτὸν· εἴ γε καὶ μᾶλλον ὁ Κύριος συγκαταβαίνων ἦν ἀπανταχοῦ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς. Εἰ γὰρ καὶ σὰρκα φορεῖν ἔλεγε μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἀλλ' ὁ μακάριος Παῦλος εἰπὼν: « Οὐκέτι νοσοῦμεν τὸν Χριστὸν κατὰ σὰρκα, » ἔδειξε προφανῶς ὅτι συγκαταβατικῶς ὁ Κύριος καὶ ἔλεγε τὰ πλεῖω καὶ ἐπραττεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν οὕτω λεπτῷ καὶ πνευματικῷ σώματι τὰς ὠτειλάς ὑπεδείκνυεν. Ἄλλ' ἐρωτᾷς, τίς ἡ τῶσαύτη συγκατάβασις; Ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἐδόκουν οἱ μαθηταὶ πνεῦμα θεωρεῖν· ἔνα οὖν μὴ χῶραν ἐκ τούτου λαθῶν ὁ Σατανᾶς ἐνσπείρη ὅτι Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται ἀληθῶς· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, οὐδὲ τῶν σωμάτων ἀγαστασις ἔσται· διὰ τοῦτο καὶ ἔφαγεν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ὠτειλάς ἐν ἀφθάρτῳ σώματι ὑπεδείκνυεν, ὥστε καὶ σὰρξ ἐν ἀληθείᾳ μὴ ὧν, σὰρξ εἶναι ἐδοκεῖ τοῖς οὕτω θέλουσιν αὐτὸν καταδεῖν. « Ἐάν μὴ ἴδω γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, οὐ μὴ πιστεύσω. » Πρόσεχε οὖν. Εἰ μὴ συγκαταβάς, ὡς ἤδη προείρηται, σὰρξ ὄφθη τοῖς μαθηταῖς, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὸν τύπον τῶν ἥλων

¹ Joan. xi, 25.

(57) Ex Pauli verbis multo melius Tertullianus dissertat, lib. *De resurrect. carnis*: « Hoc ergo jam de exemplo seminis constet, non aliam vivificari carnem, quam ipsam quæ erit mortua. Et ita sequentia relucebunt. Nihil enim adversus regulam exempli licebit intelligi, ne quia sequitur: *Quod seminas, non corpus quod futurum est seminas*, idcirco aliud resurrecturum corpus, quam quod moriendo seminatur, existimes. Cæterum excidisti ab exemplo, neque enim frumento seminato, et in terra dissoluto, hordeum erumpit, et non idipsum genus grani, eademque natura, et qualitas, et forma. Denique unde si non idipsum? Et corruptela enim ipsum est, dum ipsum est. Non enim, et suggerit quomodo, Non quod futurum est corpus seminatur, dicens, sed nudum granum, si forte frumenti vel alicujus hujusmodi. Deus autem dat illi corpus prout vult, certe ei grano quod nudum seminari ait. Certe, inquis. Ergo salvum est cui dare habet Deus corpus. Quomodo autem salvum est

videantur. Et ipse enim divinus Anastasius consilium hoc infert dicens, omne nos alienum, quod propter peccatum subrepsit, deposituros esse. Ne quære vero quali corpore resurgemus; figuram enim et formam incorruptibilis et spiritalis corporis nemo novit. Hac enim de causa beatus etiam Paulus eos qui hujusmodi curiose sectantur, optima ratione quiescere faciens, Aliud quidem, dicebat, terræ mandatur, aliud vero exinde mirabiliter surgit. Stulte enim, inquit, quod seminas non corpus

Cæterum alius erit ibi vitæ modus, et ineffabilis, et humanæ intelligentiæ incomprehensibilis. Nullus erit tunc usus jecinoris et venæ cavæ, a quibus et per quæ nunc sanguis in omnia membra ac partes corporis disseminatur (58): quia neque homines tunc hujusmodi carne constabunt, crassa et fluxa videlicet et ex quatuor humoribus conflata. Si enim et Dominus cum a mortuis resurrexisset discipulis ita dicebat: « Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere, » ne turberis in te metipso, siquidem Dominus potius discipulis suis ubique condescendebat. Si enim post resurrectionem a mortuis carnem se ferre dicebat, cum beatus Paulus pronuntiaverit: « Amplius Christum secundum carnem non intelligimus; » manifeste demonstravit plura Dominum dixisse et fecisse (59), ut aliis condescenderet. Nisi enim res ita: habuisset, haudquaquam certe in adeo tenui et spiritali corpore cicatrices ostendisset. Sed interrogabis: Quorsum isthæc indulgentia? Cum ipse a mortuis resurrexisset, spiritum discipuli se videre opinabantur; prohibere igitur voluit ne Satanas ex hoc occasionem arripiens, Christum vere a mortuis non resurrexisse insinuaret. Si vero Christus non resurrexit, neque ulla erit corporum resurrectio, et propterea coram discipulis suis comedebat, et in corpore corruptioni non obnoxio cicatrices ostendebat, ita ut, cum re ipsa caro non esset, caro esse, eum ita videre cupientibus, videretur. « Nisi enim videro, inquit, in ejus manibus formam clavorum, non credam. » Attende igitur,

si nusquam est; si non resurgit, si non idipsum resurgit? Si non resurgit, salvum non est. Si non est, et salvum accipere corpus a Deo non potest. Sedenim salvum omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi Deus, prout vult corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum, nisi ut jam non nudum resurgat? Ergo additum erit quod corpori superstruitur: nec exterminatur illud cui superstruitur, sed augetur. Salvum est autem quod augetur. Seritur enim solummodo granum sine folliculi veste, sine fundamento spicæ, sine munimento aris æ, sine superbia culmi. Exsurgit autem copia feneratum, compagine ædificatum, ordine structum, culta mucitum et usquequaque vestitum. Hæc sunt et corpus a Deo aliud, in quod non abolitione, sed ampliatione, mutatur. »

(58) Vide superius not. 48, col. 737.

(59) Observa Glycæam in Origenis erraticum dogma pene prolabantem.

Nisi condescendens, ut jam dictum est, caro discipulis visus fuisset, haud utique ipsis clarorum formam ostendisset, non eos incredulos curavisset. Itaque corpus quidem erat Dominus cum a mortuis resurrexisset, caro vero nequaquam (60). Non enim statim ac aliquid est corpus, caro etiam est, ut liquet ex sole, et luna, et reliquo stellarum choro; corpora enim sunt, caro vero nequaquam (61). Participavit enim vere ad terrestre solum delapsus carnem et sanguinem, cum vere homo effectus esset; sed adhuc carnem, ut Theologus Gregorius ait, nullus amplius Christum videbit, sed neque etiam incorporeum, iis divinius corporis rationibus, quas ipse novit; et ut videatur ab iis qui eum compunxerunt, et Deus extra crassitudinem maneat. Alia tum vitæ ratio nec dictu enarrabilis nec captu comprehensibilis. Nisi enim talis esset qualem jam divini eloquia pronuntiant, fatis etiam necessario esset et animalium cæterorum resurrectionem expectare, terrestrium videlicet et marinorum, et quæ volucrum naturam participant. Sed res haud ita se habet, haud profecto. Neque enim ciborum appetentiæ tunc perturbabunt, ita ut exinde divinam vocem liceat ita dicentem audire: « Concedite omnia tanquam olera feni. » Si enim, vir sanctissime, ubi fluxa est nostra natura, adeo quidam ad divinam præstantiam accedere conati sunt, ut in perpetua prope a cibis abstinentia vitam suam omnem transegerint, quanto magis id in illa vita continget, in qua, juxta Dominum, nullum omnino locum corruptio habet, et æquum quam homo angelis honore æquiparatur, et secundum quam ipse Dominus justis et sedes, et mensa, et dapes, et potio, et omne erit, si quod aliud suave condimentum est. Non opera ibi ferre necessariam, neque semina terræ committere, ut exinde mulis et arantibus bobus opus sit. Etenim iis, ut semel dicam, omnibus, quæcumque ad presentis vitæ absolutionem conferunt, vita illa libera

(60) Caro erat et corpus. Ita ratiocinari poterat etiam Origenes. Contra hos Tertullianus *De resurrectione carn.*: « Viderit unquam aliquis Lucanus, nec hanc quidem substantiæ parcens, quam secundum Aristotelem dissolvens, aliud quid pro ea subjicit: tertium quiddam resurrecturum, neque anima neque caro, id est, non homo, sed ursus, forsitan tanquam Lucanus. » Nam, ut recte dissertat ibidem Carthaginiensis theologus ad illud Isaie, *Ego occidam et vivificabo*, « caro est quæ occiditur per mortem, caro itaque et vivificabitur per resurrectionem, etc. » Et hæc vera sententia est, quæ et in symbolo exprimitur, et omnes veri theologi tulerunt. Itaque prosequitur egregie idem Tertullianus: « Sed quoniam et hic de interpretatione corporis questio cavillatur, ego corpus hominis non aliud intelligam quam omnem istam molem carnis, quoquo genere materialium combinatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominibus occiditur. Sic et parietis corpus non aliud admittam quam cements, quam saxa, quam lateres. Si quis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, revelet, probet ipsulum esse etiam, quod occidatur ab homine, et de illo erit dictum. » Augustinus,

ὁπέδειξεν, οὐκ ἀπιστοῦντας αὐτοῖς ἐθεράπεισαν ὥστε σῶμα μὲν ἦν ὁ Κύριος; ἐγερούς ἐκ νεκρῶν, σὰρξ οὐδαμῶς. Οὐδὲ γὰρ εἰ τὸ σῶμα, τοῦτο καὶ σὰρξ, καὶ δῆλον ἐκ τοῦ ἡλίου, καὶ τῆς σελήνης, καὶ τοῦ λοιποῦ τῶν ἀστέρων χοροῦ· σώματα μὲν εἶσι, σὰρξ δὲ οὐδαμῶς. Κοκοινώνηκε μὲν γὰρ πρὸς τὰ παιδία σαρκὸς καὶ αἵματος ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐκεῖ σὰρξ μὲν, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶν Γρηγόριος, οὐκέτι τὴν Χριστὸν ἴδοι τις, οὐ μὴν δὲ καὶ ἀσώματον, οἷς οἶδε λόγοι; θεοειδωτέρου σώματος, ἵνα καὶ ὀρθῆ ὑπὸ τῶν ἐκκεντησάντων, καὶ μείνη θεὸς ἐξω παχύτητος. Εἰ μὴ γὰρ τοιοῦτος ἦν ὁποῖον ἤδη τὰ θεῖα περιίστησι λόγια, καὶ ζῶων ἂν ἐξ ἀνάγκης ἀνάστασιν προσδέχεσθαι δίκαιον ἦν, χειρῶν δηλαδὴ καὶ θαλάττων καὶ τῶν ὕδα πτηνῆς μετείληχε φύσεως. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπιθυμία βρωμάτων ἐκεῖσε διανοηλοῦσιν, ὡς ἐντεῦθεν θείας ἀκοῦσαι φωνῆς οὐτις λεγούσης, « φάγεσθε πάντα ὡς λάχανα γόρτου. » Εἰ γὰρ ἐνταῦθα, θεϊότατε ἄνερ, ἐνθα βρώδης ἡμῶν ἡ φύσις ἐστὶ, τοσοῦτο ἀποθεωθῆναι τινες ἔχουσιν ὡς ἐν ἀπίστῃ σχεδὸν ἀνύσαι τὸν βίον αὐτῶν ἅπαντα, πολλῶ μᾶλλον ἐν ἐκείνῃ τῇ ζωῇ κατὰ Κύριον οὐκ ἔχει χόραν ὅπως τὰ τῆς φθορᾶς, καθ' ἣν ἰσότημος τοῖς ἀγγέλοις ὁ ἄνθρωπος, καθ' ἣν τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος καὶ θρόνοι καὶ τράπεζα, βρώσις τε καὶ πόσις καὶ πᾶν, εἴ τι ἕτερον ἡδυσμα. Οὐ φάρτους ἐκεῖ μεταχομίζειν ἐπάναγκες, οὐδὲ σπέρματα τῆ γῆ καταβάλλειν, ὡς ἐντεῦθεν, ἡμιόνων δεῖσθαι καὶ ἀροτριώντων βοῶν πάντων γὰρ καὶ ἀπλῶς τῶν ὕδα τῇ παρούσῃ ζωῇ συντελοῦσιν, ὁ βίος ἐκεῖνος ἐλεύθερος. Καὶ παύθου τῆ μεγάλῃ Βασιλείῃ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς αὐτοῦ λέγοντι· Ὅσπερ εἰ ἡμεῖς ἐν τῷ παρδείσῳ τῆς τρυφῆς, οὐκ ἂν ἐπινοίας καὶ μόχθου γεωργικοῦ προσεδεθῆμεν· εἰ γὰρ ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου μετὰ παράδασιν ἐσθίειν τὸν ἄρτον κατδικασθῆ ὁ ἄνθρωπος, εὐδῆλον πάντως ὅτι πρὸ τῆς παρκαθῆς καμάτου, καὶ ἰδρωτῶν, καὶ πάσης ἄλλης ἐδύνης ἄνω ἄνθρωπος ἦν. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ Παῦλος

lib. xiii, *De civ. Dei*, cap. 25: « Tunc jam non terrenus, sed cælestis homo erit, non quia corpus quod de terra factum est, non ipsum erit, sed quia deo cælesti jam tale erit, ut etiam cælo incolendo non amissa natura, sed mutata qualitate conveniat. » Et lib. xxii, cap. 21: « Erit ergo spiritui subdita caro spiritualis, sed tantum caro, non spiritus; sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis, sed tamen spiritus, non caro. » Et mox: « Quæ sit autem et quam magna corporis spiritualis gratia, quæ nondum venit in experimentum, vereor ne temerarium sit omne quod de illa profertur æloquium. » Quod autem Glycas ait explicari recte potest et modo quo simile dictum effert laudatus Augustinus *Euchirid.* cap. 80. Alias enim prope ὀριγενεῖσιν videretur, contra quod Cennadius lib. *De diffinit. fidei orthodoxæ*, cap. 6: « Si id resurgere dicitur quod cadit, caro ergo nostra in veritate resurgit sicut in veritate cadit, et non secundum Origenem immutatio corporum erit, id est aliud novum corpus carnis: sed eadem caro corruptibilis quæ cadit, tam justorum quam injustorum, incorruptibilis resurget, etc. »

(61) O admirabilis scientiæ virum, et iudicio acerrimo præditum!

εἶδώς ὅτι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ πρώτην ἀναθραμίζεται διαγωγὴν, ἔλεγεν, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου παράγοιτο, διὰ τὴν παράβασιν δηλοῦσι. Τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ παλαιωθέντι συνεπαλαιώθη καὶ τὰ τῆς κτίσεως. Ἀμήχανον γὰρ ἐν ἀφάρτῳ διάγειν τὸν ἐξ ἀβουλίας εἰς φθορὰν δλισθήσαντα. Ὅθεν ἀνακαινίζομένης τῆς ἀνθρωπότητος ἀκολούθως καὶ τὰ τοῦ κόσμου τούτου συνακαινωθήσεται. « Ἡ γὰρ ἀποκαταδοκία, φησὶ, τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. » Ἄλλ' ἢ τοίνυν ἐκεῖσε κητάττασις, ἣν παράσῃσαι λόγος οὐ δύναται· καὶ γὰρ τοῦ προφήτου Ἰσαίου, ἦνίκα τὰ τῆς κινήσεως ἀλλοιώσεως ὑπεσήμανε, πρὸς τὸν Θεὸν οὕτως ἤκουσας λέγοντος· « Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐνερημώθησῃ, καὶ πάντας τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ » καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιόντος· « Εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι· » πρὸς δὲ τοῦ κορυφαίου Πέτρου ἐν τῇ Καθολικῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ λέγοντος· « Οὐρανοὶ μὲν βοιζηδὸν παρελεύσονται γῆ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακλυθήσονται· » τοῦ Δαβὶδ ὁμοίως· « Ἀνακαινίσαις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Τί χρῆ καὶ λέγειν περὶ τῆς καταστάσεως ἐκείνης, ἐν ἣ τὰ οὐμπαντα πρὸς τὸ βέλτιον μεταμείθονται; Πῶς δὲ καὶ τὰ ἡμέτερα τῆνικαῦτα διακείσεται σώματα, ἦνίκα μὲν θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι, κατὰ τὸν θεϊότατον Ἰωάννην· ἦνίκα τὰ ὕδατα πάντα ξηραίνεται κατὰ τὸν προφήτην Ἰσαίαν· ἦνίκα τὰ ἐν τῇ γῆ πάντα καυθήσεται, κατὰ τὸν κορυφαῖον Πέτρον; Ἄτε τοῦ ἡλίου, κατὰ τὸν μέγαν Βασιλείον, ἐκνικήσαντος, καὶ πάντα πάντη τότε κατατεφρώσαντος· ἄλλος τρόπος τότε ζωῆς, ἀρρήτός τε καὶ ἀνεπινόητος. Τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο τῆς φυσικῆς ἀσθενείας ἢ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν περιέπεσε παντοίως ἀπαλλαγέν, « Δεῖ γὰρ, φησὶ, τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν, » οὔτε θαλάττης οὔτε φωστῆρων, οὔτε στοιχείων ἐτέρων τινῶν χρεῖαν ἔξει ποτέ. Καὶ τί χρῆ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον; Ἡμέρα καὶ νύξ οὐκ ἔστιν κατὰ τὴν κυκλικὴν ταύτην τοῦ ἡλίου περίο-

est. Eadem autem habet et agno Basilio in suis Asceticis dicenti, si in deliciarum paradiso essemus, artificii amplius et laboris, quo terra exeretur, minime indigos futuros. Si enim post prævaricationem ad panem in sudore vultus comedendum condemnatus est homo, patet omnino eum ante inobedientiam supra laborem, et sudores, et omnem alium dolorem constitutum fuisse (62). Inde etiam Paulus, sciens eum ad antiquam illam et priorem vite rationem reversurum, dicebat, figuram hujus mundi transire, per transgressionem videlicet. Una enim cum homine illo inveterata cetera omnia creata inveterata sunt. Fieri enim non potest ut corruptioni minime obnoxius vivat, qui ob stoliditatem in corruptionem delapsus est. Unde renovata hominis natura hic quoque orbis universus una consequenter renovabitur. « Anxia enim creaturæ expectatio, inquit, filiorum Dei revelationem expectat. » Ceterum ea ibi erit constitutio, quam exhibere sermo non potest. Audisti enim prophetam Isaiam, cum novam immutationem significaret, Deo ita dicentem: « Qui dicit abyssis, Deserta eris, et omnia flumina exsiccabo (63); » et evangelistam Joannem in sua Apocalypsi ita ad verbum disserentem: « Video cælum novum, et terram novam, et mare non est amplius; » insuper et principem Petrum in sua catholica Epistola pronuntiantem: « Cæli quidem cum magno impetu acclivabuntur ad terram, et quæ in ea sunt opera comburentur. » et Davidem pariter: « Renovabis faciem terræ. » Et quid jam de illa rerum constitutione dicere oportet, in qua omnia commutabuntur in melius? Et quomodo nostra tunc corpora se habebunt, cum ne mare quidem erit, amplius juxta divinissimum Joannem? cum aquæ omnes exsiccabuntur, secundum prophetam Isaiam? cum terrena omnia exurentur, secundum principem Petrum? Siquidem cum sol, juxta magnum Basilium, prævaluerit, et omnia penitus tunc inflammaverit, alia tunc vite ratio, et ineffabilis, et intelligentia (64) minime comprehensibilis. Corpus

1. I Cor. i, 7. 2. Apoc. xxi, 1. 3. II Petr. iii, 7. 4. Psal. ciii, 30.

(62) An si Adamus non peccasset, tamen terram culturus fuisset, quæstio est. Et quidem affirmat magnus Augustinus lib. viii, *De Genes. ad litt.*, cap. 8: « Videamus, inquit, itaque quid sit quod dictum est, Ut operaretur et custodiret. Numquid forte agriculturam Dominus voluit operari primum hominum? An non est credibile quod eum ante peccatum damnaverit ad laborem? Ita sane arbitramur nisi videremus voluptate animi agricolare quosdam, ut eis magna pœna sit inde ad aliud advocari. Quidquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc utique longe amplius erat, quando nihil acciderat adversi, vel terra, vel cælo. Non enim erat laboris afflictio exhilaratio voluntatis, cum ea quæ Deus creaverat humani operis adjutorio, lætius seratisque provenirent, unde Creator ipso uberius laudaretur, quia animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi ac facultatem quantum animo volenti satis esset, non quantum invitum indigentia corporis egeret, etc. » Vide

quæ sequuntur, admiranda quidem et lectu digna.

(63) Michael noster, parte I *Annalium*, hunc eundem Isaiæ locum de mundi incendio extremo intelligit: Ἔσται μὲν τοι ὅτι καὶ πάντα καταφρογγήσεται τῷ πυρὶ, ὡς ὁ προφήτης Ἰσαίας φησὶν, ἐν οἷς πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεὸν διελέγεσαι· Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημώθησῃ καὶ πάντας ποταμούς σου ξηρανῶ. « Et erit aliquando tempus cum ab igne cuncta exurentur, quemadmodum vates noster Isaias inquit, cum universitatis hujusce Deo quasi colloquens: Qui ad abyssum ait, Deserta esto, cunctique flumini tui exarescant. » De mundi hac conflagratione et renovatione consule τὸν πᾶντο lib. xx *De civ. Dei*, cap. 18 et 20. Eadem accredita fuit etiam ethnicis, ut stoicis, et Ovidio I *Metam.*

(64) De hisce omnibus consule egregie disputantem, et varias Patrum et theologorum sententias afferentem Calmæcium dissert. *De fine mundi*, ex quo innumera erui possunt unde Glycas noster illustratur.

enim hoc naturali infirmitate, in quam incidit post peccatum, omnino liberatum: «Oportet enim, inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale in luere immortalitatem;» neque maris, neque luminarium, neque aliorum quorumlibet clementorum tunc illi opus erit. Et quid multa dicere necesse est, et omnia singillatim enumerare? Dies et nox juxta circularem hanc solis conversionem tunc non erit (65); neque enim noctis propter requiem corpus hoc unquam indigebit, neque iterum diei ad operationis susreptionem, siquidem omnibus, ut dictum est, quæ ei post peccatum contingere, liberum erit. Nisi enim hæc ita se haberent, haud equidem apud ipsum Paulum animale quidem seminari diceretur, spiritale vero deinde resurgere. Unde cum adeo purum resurrexerit, et sicut sol ob ineffabilem gloriam omnino fulgebit, et magis quam illa mirum in modum splendescens. Neque ob hoc ipsum mirere. Si enim vas vitreum, postquam solari radio impletum fuerit, totum statim vehementior ignis efficitur, et cum prope astantibus flammam communicat, quid dicendum erit de illis purissimis corporibus quando ex Dominico corpore procedentem splendorem mirabiliter excipient (66), et plusquam sol ipse prorsus fulgebunt? Neque insolitam omnino rem hanc existima. Si enim in crasso hoc et luteo corpore sanctorum non pauci ignis palam apparere, quod illud «ad imaginem» servavissent, et illæsum exinde ad primi illius cum et spiritualia illa, et tenuia, et levia, et ætheria, corpora excipient, plus quam sol ipse omnino sanctorum chorus tunc radiabit. Et crede magno Paulo ad verbum ita disserenti: «Transformabit tunc humile corpus nostrum Servator, ut suo evadat corpori glorioso conforme.»

Et hæc quidem de iis qui vitam Deo gratam hic vixere, sufficienter oratio demonstravit. De iis autem qui tales non fuere, quid dicere oportet? Omnes igitur corruptionis expertes resurgent (67), sive justos dicas sive peccatores, tenuia, et levia, et spiritalia, corpora gestantes, quia communiter pro omnibus mortuus est Christus. Different vero pariter ad invicem ex diametro. Et quid multis verbis opus est? Sicuti in quibuslibet tritici vel hordei seminibus videre est: obruuntur enim æqualiter utraque terra, et spicæ exinde decentes pullulant: per qualitatem autem pariter differunt, non enim in tritici granum hordeum convertitur; sic et in corporibus ipsis manifeste quis videat. Omnes enim corruptionis expertes resurgent (68), quia omnibus communiter incorruptio data est: differentiam vero pariter, et non quamlibet qui-

(65) Petrus Lombardus, lib. iv, Distinct. XLVIII.

(66) Vide supra *Epist.* III.

(67) Fulgentius lib. *De fide ad Petrum*: «Exit enim etiam iniquorum resurrectio, sed sine immutatione, quam solis fidelibus et ex fide juste viventibus daturus est Deus. Hoc est enim quod ait apostolus Paulus: «Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Ostendens autem justos divino munere commutandos, ait: «Et nos immutabimur.» Habebunt ergo iniqui cum justis resurrectionem carnis communam; immutationis tamen gratiam non habebunt, quæ dabitur justis.

δὲν· οὕτε γὰρ νυκτὸς εἰς ἀνάπαυσιν τὸ σῶμα τοῦτο θέεται ποτε, οὕτε πάλιν ἡμέρας εἰς ἐργασίας ἀντιλήψιν· εἴ γε πάντων, ὡς εἴρηται, τῶν μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπήλλακται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτῷ παρὰ τῷ Παύλῳ ψυχικὸν μὲν ἐλέγαστο σπεῖρασθαι, πνευματικὸν δὲ αὐθις ἐγειρασθαι. Ὅθεν τοιοῦτον καθαρὸν ἐγειρόμενον, καὶ λάμψει πάντως κατὰ τὴν ἥλιον ἐκ τῆς ἀρρήτου δόξης καὶ μᾶλλον ἐκείνης ὑπερφυῶς ἐλλαμπόμενον. Καὶ μὴ θαύμαζε τοῦτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ σκεῦος ὑέλινον, ἔπειδὴν τῆς ἡλικίας ἀκτίνος ἐμφορηθεῖη, σφοδρότερον πῦρ τε ἔλον αὐτίκα γίνεται καὶ τοῖς παρατυχοῦσι φλογὸς μεταδίδωσι, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῶν καθαρωτάτων ἐκείνων σώματων, ἡνίκα ἐκ τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος ἐκπηδῶσαν αἴγλην παραδόξως εἰσδέξονται, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ἀστράψουσι πάντως τὸν ἥλιον; Καὶ μὴ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ. Εἰ γὰρ ἐν τῷ παχεί τούτῳ καὶ πηλίνῳ σώματι τῶν ὀσίων οὐκ ὀλίγοι πῦρ ὤρθησαν ἀντικρυς, ἅτε δὴ τὸ κατ' εἰκόνα τηρήσατες ἀδιαλώθητον, κύντεῦθεν εἰς τὰ μέτρα φθάσαντες τοῦ πρώτου ἐκείνου Ἀδάμ, πολλῷ μᾶλλον ἡνίκα καὶ πνευματικὰ ἐκέῖνα καὶ λεπτὰ καὶ κοῦφα, καὶ αἰθέρια δέξονται σώματα, ὑπὲρ τὸν ἥλιον ὄντως ὁ τῶν ἀγίων ἀστράψει τότε χορὸς. Καὶ πείθου τῷ μεγάλῳ Παύλῳ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιόντι: «Μετασηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ εἰς γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ.»

Adami mensuras præoccupassent; multo magis cum et spiritualia illa, et tenuia, et levia, et ætheria, corpora excipient, plus quam sol ipse omnino sanctorum chorus tunc radiabit. Et crede magno Paulo ad verbum ita disserenti: «Transformabit tunc humile corpus nostrum Servator, ut suo evadat corpori glorioso conforme.»

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν θεαρέστως ἐνταῦθα πολιτευσαμένων ἱκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξε· περὶ δὲ τῶν μὴ τοιοῦτων τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἀφθαρτοὶ μὲν οὖν ἀνίστανται ἅπαντες, εἴτε δικαίους εἴπηρ, εἴτε ἁμαρτωλοὺς, λεπτὰ καὶ κοῦφα καὶ πνευματικὰ σώματα φέροντας, ὅτι καὶ κοινῶς ὑπὲρ πάντων ὁ Χριστὸς ἀπέθανε· πρὸς ἀλλήλους δὲ ὁμοῦς ἐκ διαμέτρου διενηνόχασι. Καὶ τί χρὴ πολλά λέγειν; Καθὰπερ ἐπὶ τῶν σπερμάτων σίτου τυχὸν ἢ κριθῆς ἐστὶν ἰδεῖν· καταβάλλονται μὲν γὰρ ἐπίσης καὶ ἀμφω τῇ γῆ, καὶ στάχυες ἐκείθεν εὐπρεπέως ἀναδίδονται, κατ' αὐτὴν δὲ ὁμοῦς διαφέρουσι τὴν ποιότητα· οὐδὲ γὰρ εἰς σίτου κόκκον μεταβάλλεται ἡ κριθή, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν ἴδη τις ἀντικρυς. Ἀφθαρτοὶ μὲν γὰρ ἀνίστανται ἅπαντες, ὅτι καὶ πᾶσι κοινῶς ἡ ἀφθαρσία κεχάριστα, διαφορὰν δὲ ὅλως οὐ τὴν τυχοῦσαν κεκαθαρμένοι ἀλλήλους εὐ-

Quoniam a corporibus impiorum non auferetur corruptio, et ignobilitas, et infirmitas, in quibus seminantur.

(68) Judæis quibusdam persuasum fuit, non omnes homines resurrecturos esse, sed justos tantum bonosque Israelitas, ut Kimchi, Maimonidi, Abarbaneli, etc., qui suam sententiam juxta putant ex Ps. i, 6, et II Machab. vii, 14. Millenarii autem impios, saltem a prima resurrectione, excludant, post quam justis mille annis cum Christo super terram regnaturi erant.

ρίσκονται. Οἱ μὲν γὰρ φωτὸς ἔργα διαπραξάντες ἅπλῳ φωτὸς ἐξανίστανται· οἱ δὲ σκότους ἔργα θησαυρίσαντες ἑαυτοῖς σκότου τῆνικαὺτα μιστοὶ, καὶ ἅπλῳ εἰπεῖν, τοιοῦτοι κατὰ τὴν κρίσιν ὄν-
 στανται ἅπαντες ὅποιοι τῇ γῆ καταβλήθησαν ἐν τῷ
 τῆ; ἐξόδου καιρῷ. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ πᾶμμεγας
 Παῦλος ἔλεγεν· « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι
 ἀναστήσεται. » Ἄρκει τσαῦτα. Τοῖς γὰρ ἐχέφροσι
 κατὰ σὲ καὶ εἰς λόγος ἄρκει πρὸς τὴν κρείττονος
 εὑρεῖν. Κατὰ γὰρ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, « Δίδου
 σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται. »

EPISTOLA V.

Τῷ αὐτῷ Ἰωάννῃ τῷ Ἀσπιώτῃ — Ἐτι καὶ
 τοῦτο ἠπόρηται, εἰ ἄρσεν καὶ θῆλυ τὰ τῶν
 ἀνθρώπων ἐγερθήσονται σώματα.

Ἐφ' οἷς ἠπόρηκας, ὦ δαιώτατε ἀνερ, Πῶς ἐκ νε-
 οκρῶν ἀναστήσονται τὰ τῶν ἀνθρώπων, λέγων, σώ-
 ματα, καὶ ποῖω σχήματι; καὶ εἰ ἔστι διαφορὰ ἀρσεν-
 νῆς τε καὶ θήλειος· ἀμηχανία καὶ ἡμᾶς οὐ μικρὰ
 πολὺν ἤδη κατέχει καιρὸν· ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς ἰσχύος
 οὐκ ἔχομεν εὐχερῶ; ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν δοῦναί
 σοι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ
 Συναίτης τε θεῖος Ἀναστάσιος, ὁ Νύσσης θεῖος
 Γρηγόριος, καὶ τῶν ἁγίων ἕτεροι ἐπιλύειν ἐβό-
 λησαν τὸ πρὸς σοῦ σημερον ἐπαπορούμενον, ἀλλὰ
 καὶ οὕτω; ὀκνηρότερον διακείμεθα πρὸς γε τὸ τὰ
 τοιαῦτα καταξεταιῖν καὶ ὑπὲρ τῶν τοιούτων
 μάχεσθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι παρὰ πᾶσιν σχεδὸν
 ἀμφιβάλλεται ταῦτα, τῆς ἐκκλησιαστικῆς αἵτε δὴ
 παραδόσεως ἔξω φέρεσθαι λογίζόμενα. Ἄλλ'
 ἐπειδὴ καταναγκάζεις τέως ἡμᾶς ἐπὶ μέσου προ-
 θεῖναι σοι τὰ τῶν διαληφθέντων ἁγίων ῥητὰ, ὡς
 ἐντεῦθεν ἐπιγνώσθαι σε τίς τε ἡ δύναμις αὐτῶν καὶ
 ὅπως λαμβάνειν αὐτὰ χρῆ, καὶ τί τὸ συναγόμενον
 ἐκείθεν ἡμῖν, ἰδοὺ καταπεθεῖ; ἔχεις πρὸς τοῦτο καὶ
 μὴ βουλομένους ἡμᾶς. Καὶ εἰ βούλη πρὸ τῶν ἄλλων
 αὐτῷ τῷ θειοτάτῳ πρόσσης Ἀθανασίῳ. Ἐν γὰρ
 τοῖς πρὸς Ἀντίοχον Κεφαλαίοις οὕτω λέγων εὑ-
 ρηται· « Ὡσπερ ἓνα ἄνθρωπον ἐποίησεν ἀπ' ἀρχῆς
 ὁ θεὸς, οὕτως ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες εἰς ἄνθρω-
 πος ἀνιστάμεθα· » τοῦτ' ἔστι, πᾶσα ἀνθρώπου εἰκὼν
 ὁμοία ἔσται τότε τῆς τοῦ Ἀδάμ εἰκόνος καὶ πλά-
 σεως καὶ μεγέθους καὶ σχήματος. Διὸ οὐκ ἔστιν ἐν
 τῇ ἀναστάσει ἄρσεν καὶ θῆλυ, καὶ μικρὸς καὶ μέ-

¹ I Cor. xv, 23.

(69) Idem finis ac epistola 2.

(70) Fuerunt nonnulli qui perperam arbitrati sunt, nuptias a Deo fuisse primis parentibus interdictas, easque nomine arboris scientiæ boni et mali significatas, ut Moses Bar-Cephas libro *De Paradiso*, et Aben-Ezra, cujus opinionis meminit August. lib. xi, *De Genes. ad lit.* Nil autem magis ridiculum quam quod Glycas probare contendit, primum hominem nullo sexu creatum fuisse alioque modo quam conjugali satione, genus humanum multiplicandum fuisse, si Adamus non peccasset. Mirabilis Augustinus lib. xiv, *De civit. Dei*, capp. 21-26, multa egregie præclare disputat, unde hujus sententiæ falsitatem facile est arguere. Nihil est enim unde suspicemur invidias fuisse innocenti-

dem, si qui mundati fuerint, habere comperientur. Hi enim qui lucis opera egerint, luce pleni excitantur; qui autem tenebrarum opera sibi congeserint, tenebris tunc obsiti erunt. Et ut uno verbo dicam, tales judicii die omnes resurgent, quales tempore obitus terra sepulti fuerint. Et hoc manifestans maximus Paulus dicebat: « Unusquisque in suo ordine resurget ¹. » Talia ac tanta sufficiunt. Prudentibus enim viris, qualis tu es, et unum verbum ad ejus, quod sufficit, inventionem satis est. Juxta enim sapientem Salomonem, « Da causam sapienti, et sapientior erit (69). »

EPISTOLA VI.

Ad eundem Joannem Aspiotam. — Adhuc et hoc
 quæritur, an cum maris et femine discrimine
 hominum corpora resurrectura sint.

Circa ea de quibus, vir sanctissime, dubitasti, quomodo, quærens, a mortuis corpora hominum resurrectura sint, et quali figura, et an masculi et femine discrimen in iis futurum sit, diu est quod hæsitatio non modica et inopia consilii nos torquent, quandoquidem ex nobis vires non suppetunt, ut facile tibi super his respondere valeamus. Si enim et magnus ipse Athanasius, et divinus ille Anastasius Sinaites, et divinus Gregorius Nyssenus, et sanctorum reliqui controversiam quæ hodie a te proponitur, resolvere viderentur, tamen ejusmodi scrutari et super talibus concurrere pigremur. Cur? Quia fere ab omnibus de his ambigitur quæ extra ecclesiasticæ traditionis fines evagari reputantur. Sed quia nos interim laudatorum sanctorum dicta in medium tibi proferre cogis, ut quæ eorum vis, et quomodo ea accipienda sint, et quid nos ex illis colligamus, exinde cognoscas, ecce nos, licet inviti, morem in hoc tibi gerimus. Et, si vis, ipsi in primis divinissimo Athanasio aurem præbe; in *Capitibus enim ad Antiöchum* ita dicere deprehenditur: « Quemadmodum Deus ab initio unum tantum hominem fecit, ita in regeneratione unus homo omnes resurgemus; » hoc est cuncta hominis imago similitis erit tunc imaginis, et fictionis, et magnitudinis, et figuræ Adami. Propterea mas et femina, parvus et magnus, niger et flavus, in resurrectione non erunt, nec facierum figurarumque discrimen (70).

bus hominibus conjugali complexu copulari, cum nullum tum libidinis malum, peccato non admissio interventurum fuisset. Poterit eruditus lector laudata loca consulere; nam ipse prolixitatis metu hæc tantum ex capite 21 adducere contentus sum: « Absit itaque ut credamus illos conjuges in paradiso constitutos per hanc libidinem, de qua erubescendo eadem membra texerunt, impleturos fuisse quod in sua benedictione Deus dixit, « Crescite et multiplicamini, et implete terram. » Post peccatum quippe orta est hæc libido: post peccatum eam natura non imprudens, amissa potestate, cui corpus ex omni parte serviebat, sensit, attendit, erubuit, operuit. Illa vero benedictio nuptiarum, ut conjugati crescerent, et multiplicarentur, et imple-

Ille igitur divinus hic vir perspicue demonstravit, ut nobis indoctis videtur, eo quod unus homo a principio productus est, in quo figurarum differentia nulla erat; ad illum vero, quæ resurrectionem attinent, respiciunt, ut jam dictum est; propterea nullum figurarum et facierum futurum esse in resurrectione discrimen.

Hæc autem ita se habere, et unum principio hominem a Deo productum fuisse, et ideo feminam postea inventam, quod Adamus a sua perfectione excidisset, divinus Gregorius Nysenus manifestus ostendit, dum ita vir ille divinus dicitur disseritque: « Si ad Dei imaginem homo creatus est, quomodo eos masculum feminamque produxit? » Deinde vero hanc dubitationem resolvens, qua figura nostra corpora resurrectura sint subindicare videtur. Ait enim maris et femine discrimen non a principio ipso, cum scilicet primus ille homo productus est, sed tandem post imaginis conditum officio superinductum fuisse, quod quidem non Divinitati, sed ipsi est mutarum secundum naturæ persimile. Qua vero de causa hæc facta, et quomodo illi a Deo adjutor datus; et cur maris et femine discrimen, quod quidem ad animalia ratione carentia similitudine accessit, illatum sit, laudatus hic vir luculentissime te docet, hisce iisdem verbis ita dissertans: « Fingens Deus hominem, generaliter scilicet naturam, rem Deo similem, non numero paulatim crescentem esse volebat, sed una cum illius productione omne humanum genus intuebatur, etiam non post multum futuram hominis transgressionem, et e sublimi illa et angelicæ æquali vita cum esse casurum. » Ne igitur humanarum animarum multitudo, cum excidisset ab primo illo, secundum quem similiter et angeli in multitudinem excreverant, mutilaretur, curam augmenti naturæ illorum invicem imposuit, cum in peccatum prolapsi essent, pro præstanti illa angelica conditione, jumentorum propriam et irrationalem successionis ex invicem modum humanæ naturæ inserens. Nam quia non ignoravit, ut dictum est, suum officium, cum ex illa æquali cum angelis dignitate deflaxisset, cum humilibus rebus communionem habiturum esse, propterea et propriæ imagini (71) aliquid irrationalis admiscuit. In divina enim et beata natura nullum est maris femineque discrimen. Irrationalis igitur structuræ proprietatem in hominem inferens, non secundum nostræ creationis sublimitatem superabundantiam generi largitur. Neque enim cum ad imaginem hominem produxit, tunc, qua cresceret

erram, quamvis et in delinquentibus manserit, tamen antequam delinquerent data est, ut cognosceretur procreationem filiorum ad gloriam censuræ, non ad pœnam pertinere peccati. » Vide omnino alia capita in quibus ostendit quomodo sine libidine conjugale opus exerceri posset. Vide etiam quæ inferius adnotabimus.

(71) Homo non est imago Dei quoad corpus, ut

Α γαρ, οὐ μέλας καὶ ξανθός, οὐ διάφορα πρόσωπά τε καὶ σχήματα. - Σαφῶς μὲν οὖν ἐνεαύθα θεὸς οὗτος ἐδειξεν ἀνὴρ, ὡς δοκεῖ τοῖς ἀμαθέσι τέως ἡμῖν, ὅτι διὰ τὸ ἓνα παραχθῆναι καταρχὰς ἄνθρωπον, ἐν τῷ διαφορὰ σχημάτων οὐκ ἦν ἀφορὰ δὲ τὰ τῆς ἀναστάσεως πρὸς αὐτὸν, ὡς ἤδη προείρηται· τούτου χάριν ἐν τῇ ἀναστάσει διαφορὰ σχημάτων καὶ προσώπων οὐκ ἔστιν.

« Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι ἓνα παρήγαγε κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπον ὁ θεός, καὶ ὅτι τὸ θῆλυ διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα εἰσένηκε, διὰ τὸ τὸν Ἀδὰμ ἐκπίπτειν τῆς τελειότητος, ὁ Νύσσης θεὸς Γρηγόριος ἀριθιλότατον ἐδειξεν ἐκπαρορούμενος ὁ θεὸς οὕτως ἀνὴρ. » Εἰ κατ' εἰκόνα θεοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐκτίσται, πῶς ἄρσεν καὶ θῆλυ παράγει αὐτούς; » Πρὸς δὲ καὶ ἐπιλύων τὸ τοιοῦτον ἀπόρημα, ὑπεμφαίνων εἰκὼν, ὁποῖον σχήματι ἐγείρονται τὰ ἡμέτερα σώματα. Λέγει γὰρ ὅτι τὴν κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διαφορὰν οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς, ἤνικα δηλαδὴ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον παρήγαγεν ἄνθρωπον, ἀλλὰ μετὰ τὴν τῆς εἰκόνης κατασκευῆν τελευταῖον ἐπιτεχνᾶται τῷ πλάσματι ἤτις οὐ πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ἄρα τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἔχει τὴν ὁμοιότητα. Διὰ τί δὲ ταῦτα γέγονε, καὶ πῶς αὐτῷ βοηθός παρεδίδοτο καὶ τίνας ἔνεκεν ἢ κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διαφορὰ παρειτήγετο, ἢ καὶ πρὸς τὰ ἄλογα φέρουσα τὴν ὁμοίωσιν, ὁ διαληφθεὶς οὗτος ἀνὴρ ἀριθιλότατά σε δ.δ.άξει, κατὰ ῥῆμα διεξιῶν οὕτως: « Πλάττων ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καθόλου δηλαδὴ φύσιν, τὸ θεοεικέλον χρῆμα, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν ἐκαρτέρει προσθήκαις, ἀλλ' ἅμα τῇ αὐτοῦ παραγωγῇ τὸ ἀνθρώπινον ἅπαν ἐώρα γένος, ὁπόσον ἂν εἴη κατ' ἀριθμὸν ἐώρα δὲ καὶ τὴν γενησομένην μετ' οὐ πολὺ τοῦ ἀνθρώπου παρεκτροπὴν, καὶ ὅτι τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἐκπεσεῖται καὶ ἰσχυγέλου ζωῆς. » Ὡς ἂν οὖν μὴ κολοβοῦσθαι τὸ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν πλήθος ἐκπίπτειν ἐκείνου τοῦ πρώτου, καθ' ὃν ἄρα καὶ οἱ ἄγγελοι πρὸς πλῆθος ἠύξηθησαν, ἐπίνοιαν αὐξήσεως ἐγκατασκευάζει τῇ φύσει κατάλληλον τοῖς εἰς ἀμαρτίαν κατολισθήσασιν, ἀντὶ τῆς ἀγγελικῆς μεγαλουργίας τὸν κτηνώδη καὶ ἄλογον τῆς ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆς τρόπον ἐμψυτεύσας τῇ ἀνθρωπότητι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠγνόησαν, ὡς προείρηται, ὅτι τὸ πλάσμα τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὁμοιότητος ἀπορῥυὲν, τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν κοινωνίαν προσοικειώσεται, διὰ τοῦτο παρέμιξέ τι καὶ τοῦ ἀλόγου τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι· οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τῇ θεῖᾳ καὶ μακρῆς φύσει ἢ κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διαφορὰ. Τῆς οὖν ἀλόγου κατασκευῆς ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἐνεγκὼν τὸ ἰδίωμα, οὐ κατὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς κρίσεως ἡμῶν τὸν πλεονασμὸν τῷ γένει χερρίζεται. Οὐδὲ γὰρ ὅτε τὸν κατ' εἰκόνα παρήγαγε, τότε τὴν τοῦ αὐξήσεσθαι καὶ πληθύνεσθαι δύναμιν τῷ

Cyrillus Alexandrinus *contra anthropomorphitas*, et Isidorus Pelusiotes docent, etsi imago Dei alibi sita etiam in corpus quodammodo redundare cognoscatur, ut indicat Augustinus. Tertullianus eam lib. *De resurrect. carn.* in vivacitate reponit, Augustinus lib. xii. *De civ. Dei*, cap. 25, in ratione atque intelligentia, sicuti lib. iii. *De Genes. ad litteram*, cap. 20.

ἀνθρώπων προσέθηκεν· ἀλλ' ἦν καὶ διακρίνε τὴν A
κατὰ τὸ ἄρβεν καὶ θῆλυ διαφοράν. Ὡς εἶπε πρὸ
τοῦ ἐπιθελεῖν τῇ φύσει τὴν τοιαύτην διαφοράν,
« Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, » εἶπεν, οὐκ ἂν τοῦ
τοιούτου τῆς γενέσεως εἴδους προσεδείθημεν, δι' οὗ
γεννᾶται τὰ ἄλογα. Ταύτη τοι καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώ-
που καταθρηνηῖν ὁ Δαβὶδ ἀβλίωτα, « Οἱμοι, εἶ-
πεν, ὅτι ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὤν, οὐ συνῆκε. Παρ-
συμβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ ὠμοιώθη
αὐτοῖς. » Τὴν γὰρ ζωώδη ταύτην γένεσιν τῇ φύσει
παραδεξάμενος διὰ τὴν πρὸς τὸ ὑλῶδες βροπὴν,
κτηνώδης ὄντως γέγονεν ὁ τοῖς ἀγγέλοις πρότερον
ὁμοίωτος ὢν.

Ταῦτα μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ ὁ Δαμασκηνὸς
Ἰωάννης ἐπιθεβαιοῦν ἔοικε περὶ τοῦ πρώτου ἀν-
θρώπου καὶ τὰς διεξιῶν· « Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης B
θεὸς ὅτι ἐν παραβάσει γενήσεται, καὶ ὅτι φθορὰ
ἐπιπέσειται, παράγει τὸ θῆλυ ἐξ αὐτοῦ βοηθὸν
αὐτῷ κατ' αὐτὸν πρὸς γένεσιν τὴν τοῦ γένους ἐκ διαδο-
χῆς μετὰ τὴν παράβασιν σύστασιν. » Τὰ αὐτὰ τοῖς
διαληφθεῖσι καὶ τῷ χρυσορρήμονι Ἰωάννῃ διείλη-
πται. Ἐν οἷς γὰρ ἐξέθετο κερκασίαις *Περὶ τοῦ γά-
μου καὶ παρθενίας*, καὶ τὰς περὶ τούτου διέξεισι·
« Πλάσα, ὁ θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἔθετο ἐν τῷ παρα-
δείσῳ, καὶ γάμου λόγος οὐδεὶς ἦν· ἐδέησεν αὐτῷ
γενέσθαι βοηθὸν, καὶ ἐγένετο· καὶ οὐδὲ οὕτως ὁ γά-
μος ἀναγκαῖος εἶναι ἐδόκει. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἀπὸ
τοῦ θανάτου φθορὰν ἐδέξαντο καὶ τὴν ὀδύνην καὶ
τὴν ἀρὰν· καὶ τὸν ἐπίπονον βίον, τότε καὶ ὁ γάμος C
ἐπεισέρχεται. » Ὅρα πότεν ἐς τὴν ἀρχὴν ὁ γάμος
ἀναγκαῖος ἐδείξεν εἶναι; Ἀπὸ τῆς παρακοῆς, ἀπὸ
τῆς ἀρᾶς, ἀπὸ τοῦ θανάτου. Ὅπου γὰρ θάνατος,
ἐκεῖ γάμος. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον ἐπεισηλθεν
ὁ γάμος, ὡς εἶπε ἔμμεν ὁ πακούων ὁ Ἀδάμ, οὐκ
ἂν ἐδέησε τοιούτου. Καὶ τούτου γὰρ ἀνευ ἢ τῶν
ἀνθρώπων πληθῶς προσελθῆν οὐκ ἐκωλύετο. Εἰ γὰρ
μύρια μυριάδες ἀγγέλων λειτουργοῦσι τῷ θεῷ, καὶ
χιλῖαι χιλιάδες ἀρχαγγέλων παρεστῶσιν αὐτῷ, καὶ
οὐδεὶς τούτων ἐκ διαδοχῆς γέγονε καὶ τόκων, καὶ

¹ Psal. xlviii, 13.

(72) Qualis fuerit primi hominis conditio egregie docet Augustinus lib. xii, *De civ. Dei*, cap. 21: « Hominem vero, ejus naturam quodammodo mediam inter angelos bestiamque condebat; ut si Creatori suo tanquam vero Domino subditus præceptum ejus pia obedientia custodiret, in consortium transiret angelicum, sine morte media beatam immortalitatem sine ullo termino consecutus; si autem Dominum Deum suum libera voluntate superbe ac inobedienter usus offenderet, mortis addictus bestialiter viveret libidinis servus æternæque post mortem supplicio destinatus. » Hæc omnia mores vivendique rationem, non exteriorum figuram respiciunt, quod perperam censet Glycas.

(73) Frigida prope videtur Manichæis suffundi, quos inter Leucius Charinus conjugia legitima improbens, omnem generationem malam et a malo esse affirmavit, in *Actis Petri, Andree, Joannis, Thomæ et Pauli*, apud Photium cod. cxiv. Conjugia etiam reprobat Marcion, ut scribit Tertullianus I, *adversus Marcionem*.

(74) Hæc opinio magno Augustino ne in mentem

et multiplicaretur, virtutem homini adjecit, sed cum maris et femine differentiam discrevit. Ut si antequam tale naturæ discrimen imponeret: « Crescite, dixit, et multiplicamini, » haud utique ejusmodi generationis forma indigebamus, per quam bruta animantia generantur. Propterea David etiam, hominis miseriam querens, « Hei mihi, dicebat, quod homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis » (72). Cum enim animalem hanc generationem natura accepisset, propter illam ad res materialas proclivitatem, belluinus prorsus evasit, cum angelis antea æqualis honore fuisset.

Hæc quidem igitur, vir sanctissime, Damascenus etiam Joannes confirmare videtur, disserens de primo homine ea quæ sequuntur: « Cum vidisset Deus, qui omnia præsentit, mandatum eum esse transgressurum et corruptioni futurum obnoxium, produxit ex ipso feminam, adjutoriam similem ei, ad successivam generis post peccatum propagationem. » Eadem cum his quæ protulimus, et aures eloquentiæ fluvio manans Joannes dissertat. Capitulis enim, in quibus de nuptiis et virginitate egit, etiam hæc de hoc ipso loquitur: « Cum formasset Deus hominem, posuit eum in paradiso, et nulla erat nuptiarum ratio. Oportuit adjutorem ipsi fieri, et factus est, et neque sic nuptiæ necessariæ esse videbantur. Sed postquam mortis corruptionem exceperet, et dolorem, et maledictionem, et laboriosam vitam, tunc nuptiæ supervenere. » Vides ex quo nuptias esse cœpisse necessarias ostendit? Ex inobedientia scilicet, ex maledictione, ex morte (73). Ubi enim mors, illi et nuptiæ. Propterea igitur novissime nuptiæ introiere ita ut si obediens Adamus permansisset, harum usus nullus fuisset. Etenim et sine his hominum multitudo prodire non prohiberetur (74). Si enim centum millia millium angelorum Deo ministrant, et mille millium archangelorum eidem assistant, et horum nemo

quidem venerit, dum lib. xiv, *De civit. Dei*, c. 23, ita scribit: « Quisquis autem dicit non fuisse coituros nec generaturos nisi peccassent, quid dicit nisi propter numerositatem sanctorum necessarium hominis fuisse peccatum? » Nec Ambrosio quidem *De Paradiso*, cap. 10: « Et ideo quia ex viro solo poerat humani esse generis propagatio, pronuntiavit Dominus non esse bonum solum esse hominem. » Libro tamen iii, *De Genes. ad litter.*, cap. 21, ita scripsit Hipponeus præsul: « Nam illud quod dictum est, *Crescite et multiplicamini, et implete terram*, quanquam nisi per concubitum maris et femine fieri non posse videatur, unde hic quoque mortalium corporum existit indicium, potest tamen divinum modum esse potuisse in corporibus immortalibus, ut solo piæ charitatis affectu nulla corruptionis concupiscentia filii nascerentur, etc. » Eadem habet libro *De bono conjugii*, cap. 1. Sed quantum non dubitet Augustinus, hominem, etsi justus permansisset, nuptiarum tamen fecunditate propagandum fuisse, quanquam aliter sentientes exhibet, aperte constat ex iis quæ late disputat lib. ix, *De Genes. ad litt.*, capp. 3, 4, 5, 7, 8, 9.

ex successione, genitoribus, et parturitione, et A conceptione natus est, multo magis homines sine conjugio fecisset, quemadmodum et illos primos, unde omnes homines descenderunt, effecit. Ita igitur laudati hi divinissimi viri ad verbum hæc disserentes nobis affirmare visi sunt, non secus ac divinissimos angelos hominum multitudinem processuram fuisse, nisi ab illa honoris cum angelis æqualitate homo voluntarie aberrasset, et longe se expulisset. Si vero illa ratione multiplicandi erant, reliquum est ut nuptiis a principio, quemadmodum dictum est, opus non fuerit. Quomodo enim, si post maledictionem hæc, et post eam quæ ex morte procedit, corruptionem, introiere, ut linguam aurens affirmat? Si vero nuptiis opus non erat, reliquum est ut nec ea quæ ad nuptiarum B consummationem confert, formatione. Quomodo enim, siquidem, ut Nyssenus ait, belluinus hic nuptiarum modus novissime humanæ nature additus fuit? Et quomodo non belluinus, si per ipsum cum mutis animantibus similitudinem gerimus?

Neque mihi hunc sermonem gravem arbitrator. Habes enim divinum Isidorum Pelusiotam in suis Epistolis ita ad verbum disserentem: « Si castitatem quidem spectes, angelis homo similis est; si vero conjugium, nihil differt a bestiis, quibus concubitus necessarius est, atque ita generis successione excogitare. » Bene igitur David hominis miseriam despicit. Brutis enim, ut dictum est, animantibus in eo quod generationem attinet, similis factus est, et perturbationes has, tristitiam, C voluptatem, concupiscentiam, et quæcumque id genus alia, inde ad se ipsum attraxit (75). Nequo enim ipso initio hæc una cum ipsa humana natura creata fuere, quemadmodum in libris ad Thalassium magnus Maximus asserit; sed eo quod perfectione exciderit, hæc, quæ parti nature ratione magis experti adnascuntur, superinducta sunt. Verum ad hæc animum intendere par est. Elucet enim, cum primum illum hominem Deus produxit, neque conjugii rationem, neque quæ conjugium perficit, structuram fuisse (76). Si enim principio Deus per nuptias hominem multiplicari voluisset, quomodo nam David isthuc ipsum quereretur, « Hei mihi, dicens, quod homo, cum in honore D esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis? » Vel si, ut angeli, multiplicari volebat eum, quem paulo minus ab angelis minuit, quidnam erat, quod eum cum hujusmodi structura produci compelleret, siquidem ad mutarum pecudum similitudinem produci tunc homo haudquaquam debebat. Qua de causa? Et ut divina in hoc intentio operibus ipsis manifestaretur, et homo pariter ipse culpam pos-

(75) Superius epist. 3. Hæc eadem quoque disputa: et affirmat part. 1. *Annal.*, ubi περί χιτώνων δερματινών. Cur voluptas concubitu et comestioni a Deo admista sit egregie disserit Cyrillus apud nostrum Glycam loco proxime laudato, id omnino necessariam ostendens, ut homines ad seipsos

ὁδίνων καὶ συλλήψεως· πολλῶν μᾶλλον ἀνθρώπους ἐποίησε γάμου χωρὶς. Ὡς περ οὖν ἐποίησε τοὺς πρώτους θεὸν ἅπαντες ἄνθρωποι, αὐτῶ μὲν οὖν οἱ διαληφθέντες οὗτοι θειότατοι ἄνδρες κατὰ ῥῆμα ταῦτα διεξιόντες ὑπερφαίνειν ἡμῖν ἐσπίκασιν, ὅτι κατὰ τοὺς θειοτάτους ἀγγέλους καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων πληθὺς ἐμελλε προσελθεῖν, εἰ μὴ γε παρεκτροπὴν καὶ ἔκστασιν ἀπὸ τῆς πρὸς ἀγγέλους ὁμομιμίας ἐκὼν ὑπέστη ὁ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ κατ' ἐκείνον ἐμελλον προσελθεῖν, οὐδὲ γάμου χρεῖα λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς, ὡς προείρηται, ἦν πῶς καὶ γὰρ, εἶπε μετὰ τὴν ἀρὰν οὗτος εἰσηλθε καὶ τὴν ἀπὸ θανάτου φθορὰν, ὡς χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησιν; Εἰ δὲ μὴ γάμου χρεῖα ἦν, οὐδὲ τῆς τῷ γάμῳ λοιπὸν συντελούσης κατασκευῆς. Πῶς καὶ γὰρ, εἶπερ, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, τελευταῖον ὁ κτηνώδης οὗτος τοῦ γάμου τρόπον ἐγκατεσκευάσθη τῇ ἀνθρωπότητι; Καὶ πῶς γὰρ οὐ ὁ κτηνώδης, εἶπε χάριν αὐτοῦ αὐτῷ πρὸς τὰ ἄλογα τὴν ὁμοίωσιν φέρομεν;

Καὶ μὴ μοι τὴν λόγον ἡγοῦ φορτικὸν τούτον! Ἔχεις γὰρ τὸν Πηλουσιώτην θεῖον Ἰσίδωρον ἐν Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιόντα· « Κατὰ μὲν τὴν ἀγνείαν τοῖς ἀγγέλοις ὁμοιοῦται ὁ ἄνθρωπος· κατὰ δὲ τὸν γάμον τῶν θηρίων οὐδὲν διενήνοχεν, οἷς ἀναγκαῖα ἡ συνουσία ἐστὶ καὶ δοκεῖν τὴν τοῦ γένους μηχανᾶσθαι διαδοχὴν. » Καλῶς οὖν ὁ Δαβὶδ τὴν τοῦ ἀνθρώπου καταφρονεῖ ἀθλιότητα· τοῖς γὰρ ἄλογοις, ὡς εἶρηται, κατὰ γένεσιν ὁμοιωθεὶς καὶ τὰ πάθη ταῦτα λύπην, ἡδονὴν, ἐπιθυμίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, πρὸς ἑαυτὸν ἐκεῖθεν ἐφείλκυσεν· οὐδὲ γὰρ προηγουμένως τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει ταῦτα συνεκτίσθησαν, ὡς ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσσιον ὁ μέγας φησὶ Μάξιμος· ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς τελειότητος ἐκπτώσιν, ὕστερον ἐπιστήχθη ταῦτα τῷ ἄλογωτέρῳ μέρει προσημύνατα τῆς φύσεως. Ἄλλ' ἐπὶ τούτοις προσέχειν σε ἄξιον· φαίνεται γὰρ ὡς ἠνίκα τὸν πρῶτον ἐκείνον παρήγαγεν ἄνθρωπον, οὔτε γάμου λόγος ἦν, οὔτε τῆς τῷ γάμῳ λοιπὸν συντελούσης κατασκευῆς. Εἰ γὰρ ἐβούλετο κατ' ἀρχῆς ὁ θεὸς διὰ γάμου προσελθεῖν εἰς πληθὺς τὸν ἄνθρωπον, καὶ πῶς ὁ Δαβὶδ ἐποδύρεται τούτου ἕνεκεν, « Οἶμοι, λέγων, ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε· παρεσκευάσθη ἀνοήτοις κτήνεσι καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς; » Ἡ κατὰ τοὺς ἀγγέλους πληθύνεσθαι ἤθελε τὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένον, καὶ τί τὸ καταναγκάζον μετὰ τοιαύτης αὐτὸν προαχθῆναι κατασκευῆς, εἶπε καὶ μᾶλλον οὐκ ἔπρεπε καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλογων τὴν τοῦ ἀνθρώπου τριπλαῦτα γενέσθαι παραγωγὴν; Τίνος ἕνεκεν; Ὡς περ καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ θεῖον σκοπὸν ἔργους αὐτοῖς γενέσθαι· κατάδηλον, καὶ αὐτὸν αὐθις αἰτιᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον, εἶποτε τῆς ψυχῆς ἐκπεσὼν λήξεως ἐπὶ τὴν ζωώδη ταύτην κατ-

servandos genusque propagandum blanda quadam illecebra potenter attraherentur.

(76) Eos qui censent concubitum propter peccatum inductum fuisse, egregie confutat ὁ πάρις lib. ix. *De Genes. ad litt. cap. 9.*

ενεχθείη καὶ ἄλογον γένεσιν. Εἰ γὰρ ἅμα τῇ παρ-
αγωγῇ τοῦ Ἀδάμ καὶ ἡ ἄλογος αὐτῆ συμπαρήγετο
κατασκευῇ, θύραν ἀντιλογίας ἦν ἐντεῦθεν ἀνεωγμέ-
νην ἰδεῖν ἐπ' αὐτὸν γὰρ τὸν Θεὸν ἡ αἰτίασις διέ-
βαινεν ἄν, ὡς μετὰ τοιαύτης παραγωγῆς κατα-
σκευῆς τὸν Ἀδάμ ἐφ' ᾧ οὐκ ἔδει τῆνικαῦτα συμ-
παραχθῆναι αὐτήν, ὡς γε δοκεῖ τέως ἡμῖν.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο προτείνουσιν οἱ τινες, ὅτι κατὰ τὴν
ἐαυτοῦ πρόγνωσιν ὁ Θεὸς τὴν τοιαύτην δέδωκε τῷ
ἀνθρώπῳ κατασκευὴν ἀπ' ἀρχῆς, καλῶς τοῦτο προ-
τείνουσι, καὶ δεχόμεθα τὸν λόγον αὐτῶν εὐπαρά-
δεκτος γάρ. Ἀλλ' εὐθὺς ἀνθυποφέρομεν οὕτω καὶ
ἡμεῖς λέγοντες. Εἰ κατὰ θεῖαν πρόγνωσιν ἡ κτηνώ-
δης αὐτῆ κατασκευὴ τῷ Ἀδάμ ἐδότο καταρχῇ, ἵνα
τί μὴ καὶ θνητὸν αὐτὸν ἐπλασε, καὶ φθορᾷ ὑποκείμενον,
ἐπεὶ δὴ φθορᾷ καὶ θνητότητι περιπίπτοντα τοῦτον εἶδρα
μετὰ βραχύ; ἵνα τί μὴ καὶ τὴν Εὐάν αὐτίκα παρήγα-
γε, καὶ γάμου γάμου συνέζευξεν αὐτούς, ἐπειδὴ περ
οὐκ ἠγνόει τὸ συμβήσομενον; ἵνα τί μὴ καὶ σάρκα
πυκταὴν ἐνέδυσεν αὐτούς ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὰ λοιπὰ
πάντα παρήγαγεν, ἐν οἷς αὐτούς κατεδίδακτεν ὑπε-
ρον; Ἀλλ' οὐδὲν τι τοιοῦτον ἐποίησε, δόξαι θέλων
ἐντεῦθεν ὁποῖον εἶναι ἐβούλετο τὸ τῶν χειρῶν αὐ-
τοῦ φιλοτέχνημα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μόνον αὐτὸν
παρήγαγε καὶ ἀφθαρσίᾳ τετίμηκε καὶ κατὰ τοὺς
ἀγγέλους πληθύνεσθαι ἤθελε. διὰ τοῦτο καὶ ψυχῆς
αὐτῷ μετέδωκε νοερᾶς, βουλόμενος αὐτὸν εἶναι καὶ
ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν
φησι. Καὶ οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλεία τῶν
ἐπιγείων πάντων κατέστησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός.
Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ λέων αὐτῷ καὶ πάρδαλις ὑπετάσσ-
ετο, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα θηρία δουρικῶς παρίσταν-
το σχήματι. « Καὶ ἤγαγε γὰρ, φησί, τὰ ζῶα πρὸς
τὸν Ἀδάμ τοῦ ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. » Οὕτω μὲν
οὖν ἀπ' ἀρχῆς ἤθελε καὶ εἶναι καὶ διαγεῖν τὸν ἄν-
θρωπον ὁ Θεός· ἀλλ' ἐξ ἀβουλίας ἐκεῖνος ὑποτέμνει
τὰ τῆς ἀρχῆς, σχημάτων ὑποπίπτει διαφορᾷ,
καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνεται. Καὶ τοῦτο Δαβὶδ ὁ
Θεὸς ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ
συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ
ὡμοιώθη αὐτοῖς. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πάντως
οὐκ εὐλογον ἀπερισκέπτως οὕτω καὶ συναρπά-
ζεσθαι τοῖς λόγοις, ὅτι ἐκ προγνώσεως ὁ Θεὸς μετὰ
τοιαύτης κατασκευῆς παρήγαγε τὸν Ἀδάμ ἀπ' ἀρ-
χῆς· εἰ γε καὶ μάλλον ὁ Συνακτῆς Θεὸς Ἀναστάσιος
ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ καὶ τὰδε κατὰ
ῤῥημα λέγων εὐρηται· « Διπλῆ τις ἐστὶν ἡ τῆς φύ-
σεως ἡμῶν κατασκευὴ, ἡ τε πρὸς τὸ Θεῖον ὡμοιω-
μένη καὶ ἡ πρὸς τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν σχημά-

Λ set, si unquam ab animæ quiete excidens ad bel-
luinam hanc et irrationalem generationem devo-
veretur. Si enim una cum Adami productione et
structura ipsa irrationalis producta fuisset, con-
tradictionis portam inde apertam videre erat (77). In
ipsuni enim Deum culpa refunderetur, utpote il-
lum, qui Adamum ita constructum produxisset.
Quamobrem hanc tunc structuram una cum illo
produci non oportebat, ut nobis quidem videtur.

Si qui vero, eo quod omnia præsenserit Deus,
ita hominem a principio construxisse pertendant,
recte hæc pertendant, et eorum sermonem recipi-
mus; dignus enim est, qui facile recipiatur; sed
statim contra subinferimus, ita nos etiam dicen-
tes: Si secundum divinam præsensionem belluina
B hæc structura Adamo a principio data est, cur-
nam mortalem etiam ipsum, et corruptioni
obnoxium Deus non formavit, quando corruptioni
et mortalitati paulo post hunc subjiciendum
intuebatur? Quidnam et Evam non statim pro-
duxit, eosque nuptiarum lege conjugavit, siquidem
quod eventurum esset, non ignorabat? Cur et
crassa carne eos a principio non induit, et cetera
omnia produxit, ad quæ eos postea damnavit?
Sed nihil hujusmodi fecit, ostendere exinde vo-
lens, quale manuum suarum opificium esse vellet.
Propterea enim et solum ipsum produxit, et im-
mortalitate honoravit, et angelorum instar multi-
plicari volebat. Propterea et animam ipsi, quæ in-
telligentia præstaret, tribuit, immortalem eum in
perpetuum esse volens, quemadmodum aurea lin-
gua conspicuus affirmit. Et non ista tantum, ve-
rum etiam terrenorum omnium regem Deus ho-
minem constituit (78). Vide enim et leonem, et
pardalin ei subjectos fuisse, et reliquas immanes
bestias ipsi servili figura astitisse. « Adduxit
enim, inquit, animalia ad Adam, ut videret quo-
modo ea vocaret. » Ita igitur a principio et esse
et vivere hominem Deus volebat. Sed propter
imprudentiam et temeritatem, principatus ille di-
gnitatem præcidit, figurarum discrimini subiacet,
et ex alio alius evadit. Et hoc divinus David signi-
ficans dicebat: « Homo cum in honore esset non
intellexit, comparatus est jumentis insipientibus,
et similis factus est illis. » Si vero hæc ita se ha-
D bent, absurdum omnino est tam inconsiderate
illis sermonibus abripi, ex præsensione videlicet
Deum hujusmodi forma instructum Adamum a
principio produxisse; siquidem divinus ille
Anastasius Sinaites, in suo *De resurrectione* libro,
et hæc ipsa ad verbum dicere comperitur: « Du-

(77) Hæc quidem Glycæ opinio, sexum ullum principio in Adamo fuisse negantis, e regione stat erroris Rabbimorum, Samuel in *Bereschit Rabbab*, Manasse Ben-Israel *Conciliation. in Genesim*, Maimonidis in *Moré Nevochim*, part. II, cap. 30, qui Adamum androgynum faciunt, asseruntque quod « Adam et Eva creati sunt sicut unus, ex tergo vel dorso conjuncti. Postea vero a Deo divisi sunt, qui dimidiam partem accepit, et fuit Eva, et adducta

est ad ipsum. » Hæc sententia ex Platone in *Symposio* petita esse videtur, cui perperam assensum præstitit Eugubinus in *Cosmopæa*; quanquam Plato-
nis fabellam ab divina historia non multum ablu-
dere censet Eusebius libro xii τῆς Προπαρτικῆς, cap. 12.

(78) Vide Isidorum Pelusiotam *Epistola* xii L. b. III. Vide *Epist.* ii et *Epist.* iv nostri Glycæ

plex est naturæ nostræ constructio, et hæc quidem cum Deo similitudinem habet; illa vero hoc figurarum discrimine distincta, quod tandem opificio superinductum est. Et non hæc tantum, verum etiam sanctam Scripturam vir hic divinus adducit, ut consultum hoc manifestius efficiat. At enim: « Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. Secunda vero effectio: « Masculum et feminam fecit eos. » Hæc autem ita se habere ex ipsis verbis liquido constat. Cum enim ibi ille dixit: « Ad imaginem Dei fecit illum, » et hic dixit, « Masculum et feminam fecit eos, » perspicue ostendit, aliam illam, aliam hanc effectioem fuisse; illam quidem, quæ Opificis liberalitatem exhibebat: Ad imaginem Dei fecit illum; hanc vero, quæ figurarum discrimen inferebat: Masculum et feminam fecit eos. Gravis hic quidem sermo videtur, sed eis, qui proprium ratiocinium sequuntur: sacras enim Patrum scripturas servitantibus dignus qui omnino recipiatur, quandoquidem clarus hic apertusque est. Et audi quid dicat divinayum rerum consultissimus Anastasius. Prædictis enim et hæc insuper subdit multis declarare volens id, quod dicimus: « Secunda creatio maris et feminæ est, superaddita opificio illi, quod primo conditum fuerat; et videlicet quod ad Dei erat imaginem, in quo figurarum differentia non erat, quia neque in divina et beata imagine huiusmodi aliquid intelligitur. » Si vero hæc ita habent, rationi consentaneum non est dicere, ex præsentione Deum Adamum ejusmodi a principio construxisse. Siquidem secundæ creationis est hæc figurarum differentia, quam post primam effectioem, ut dictum est, Deus induxit: non enim quod eventurum esset ignorabat. Et attende, si vis, Joanni Damasceno de primo homine ita dicenti: « Cum videret, qui omnia presentit, Deus, mandatum eum transgressurum, et corruptioni obnoxium futurum, propterea feminam ex eo produxit; » ita ut nisi angelica vita excedisset, nunquam hæc profecto figurarum differentia superinducta fuisset, quia neque hæc opes habuit, qui ad Dei imaginem factus fuerat, ad successivam generis propagationem, cum ad instar angelorum esset multiplicandus.

Huiusmodi igitur formavit hominem Deus a principio, et talem ipsi sublimem et angelicæ pacem sortem largitus est. Nec divina certe gratia mutata est: quia non sunt obnoxia penitentiae divina munera. Sed, quæ postea evenit hominis transgressio, et inducta per hanc condemnatio, ut juvenis ille insipientissimus similis esset, effecit. Etiam nisi hoc fuisset, nisi talem condemnationem habuisset, eo quod angelos dignitate æquiparans non intellexit, haud profecto ob hoc ipsum David lamentaretur, non magnus Maximus diceret juste humanam naturam puniri per irrationalia illa insignia, quæ ad se scienter attraxit. Hæc igitur belluina insignia divinissimos etiam Anastasius ait pellicæ tunicæ integumentum consecuta esse. Non enim erat hoc

των διηρημένη τελευταίον κατασκευασθεῖσα τῷ πλάσματι. « Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἁγίαν ἐπιφέρει Γραφὴν ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ. ὥστε τὸ δόγμα τοῦτο γενέσθαι σαφέστερον. Λέγει γὰρ, « Καὶ εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Δευτέρα δὲ ποιήσας: Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον ἐκ τῶν βημάτων αὐτῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ εἶπεν αὐτόν, « Κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. » Ἐνταῦθα δὲ εἶπεν αὐτούς. « Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. » Ἐδείξα προφανῶς ὅτι ἄλλη ποιήσας ἐκεῖ ἡ καὶ ἕτερα ποιήσας αὕτη· ἡ μὲν τὸ τοῦ δημιουργοῦ παριστώσα, φιλοτιμον. Κατ' εἰκόνα γὰρ θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἡ δὲ τὴν τῶν σχημάτων ὑπερφαίνουσα διαφορὰν. Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Δοκεῖ μὲν οὖν ὁ λόγος οὕτως ἑσθιῶς, ἀλλὰ τοῖς ἐπομένοις τῷ ὕψι λογιστῶν τοῖς γὰρ ἐκζητοῦσι τὰς ἱεράς τῶν Ἡ τῶν γραφῶν καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιός, ὅτι καὶ σαφῆς οὗτός ἐστι. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὅτι θεὸς σαφῶς Ἀναστάσιος. Τοῖς γὰρ προειρημένοις καὶ τάδε προσέθετο, σαφηνίσαι. Θέλων ἐκ πολλῶν τῶν λεγομένων: « Δευτέρα κτίσις ἐστὶ τοῦ τε ἀρβένου καὶ τοῦ θήλου προκατασκευασθεῖσα τῷ πλάσματι τῷ κατὰ τὴν πρώτην, δῆλονότι γενομένου κατ' εἰκόνα θεοῦ, ἐν ᾧ διαφορὰ σχημάτων οὐκ ἦν, ὅτι μηδὲ ἐν τῇ θεῖα καὶ μακαρίᾳ εἰκόνι τοιοῦτον ἐπιανεόηται τι. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, λέγειν οὐκ εὐλογον ὅτι ἐκ προγνώσεως ὁ θεὸς τοιαύτην ἀπ' ἀρχῆς δίδωκε κατασκευὴν τῷ Ἀδάμ· εἶγε τῆς δευτέρας: ἐστὶ κτίσεως ἡ τοιαύτη τῶν σχημάτων διαφορὰ, ἣν δὴ καὶ ἀνγκαιῶς ἐπέγηγε μετὰ τὴν πρώτην, ὡς εἴρηται, ποιήσας. Οὐδὲ γὰρ ἠγνόει τὸ συμβησόμενον. Καὶ πρόσθετος, εἰ βούλει, τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου λέγοντι: « Εἶδός, δὲ ὁ προγνώστης θεὸς ὅτι ἐν παραβάσει γενήσεται, καὶ ὅτι φθορὰ ὑποπέσει, διὰ τοῦτο παράγει τὸ θῆλυ ἐξ αὐτοῦ. » ὥστε εἰ μὴ τῆς ἀγγελικῆς ἐξέπιπτε βιοτῆς, οὐκ ἂν ἡ τῶν σχημάτων αὕτη προκατεσκευάσαστο διαφορὰ, ὅτι μηδὲ χρῆσαν εἶγε ταύτης ὁ κατ' εἰκόνα γεγεννημένος θεοῦ πρόγε τὴν ἐκ διαδοχῆς τοῦ γένους σύστασιν, ἅτε κατὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἄνω διεῖκηπται, μέλλων πληθύνεσθαι.

Τοιοῦτον μὲν οὖν ἐπλασεν τὸν ἀνθρώπον ἀπ' ἀρχῆς ὁ θεός, καὶ τοιαύτην αὐτῷ δέδωκε ληξίν ὑψηλὴν καὶ ἰσαγγελικὴν· καὶ οὐκ ἂν ἡ θεῖα χάρις μετέπεσεν, ὅτι καὶ ἀμεταμέλητα τὰ θεῖα χαρίσματα. Ἀλλ' ἡ γεγονυῖσα μετὰ ταῦτα τοῦ ἀνθρώπου παρεκτροπή, καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐπενεχθεῖσα κατάκρισις, τοῖς ἀνοήτοις αὐτὸν ὁμοιωθῆναι παρεσκευάσαστο κτήνησι· καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ τοιαύτην ἔσχε κατάκρισιν, ἐπειδὴ τοῖς ἀγγέλοις ὁμοιωτός ὢν οὐ συνήκεν, οὐκ ἂν ἐβήρει τούτου ἕνεκεν ὁ Δαβὶδ, οὐκ ἂν ὁ μέγας Μάξιμος εὐδίκως ἔλεγε τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν κολάζεσθαι δι' ὧν ἀλόγων γνωρισμάτων γνωμικῶς ἐπεσπάσαστο. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ κτηνώδη γνωρίσματα καὶ ὁ θεοῦ φησιν Ἀναστάσιος τῇ τῆς κακίας εἰσόδῳ συνεπακολουθεῖσαι ἐν τῇ τοῦ

δερματινον χιτωνος περιβολη· ουδε γαρ συμπεφυ-
 κως ουτος τη νοερῃ φύσει καθῶς τοις ἀλόγοις ἐγένετο·
 ἀλλ' ὕστερον ἐπετίθη κολάζων τὸν μὴ συνιέντα, τίς
 τε πρότερον ἦν, καὶ οἷος ἀρχῆθεν ἡξίωτο παρὰ τοῦ
 Θεοῦ τιμῆς. Ἀλλὰ κίνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Εἰ
 γὰρ ἐξ ἀβουλίας ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὡς ὁ λόγος
 ἔδειξε, τὴν πρὸς τὰ ἀλογα ζῶα κατεκρίθη ὁμοίω-
 σιν, πῶς λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς προσεῖναι ταύτην ἐκεῖνῳ
 εἴπωμεν, τῷ κατ' εἰκόνα θελαδὴ γεγεννημένῳ Θεοῦ,
 συνιδεῖν ὅπως οὐκ ἔχομεν· εἶγε καὶ μᾶλλον οὐ θέλει
 κατακρίνειν ἐκ προγνώσεως ὁ Θεός. Εἰ γὰρ τοῦτο
 ἦν, οὐκ ἂν ὅπως ἐπλασε τὸν Ἀδὰμ, οὐκ ἂν αὐτῷ
 προητοίμασε τὸν παράδεισον· ἄτε δὴ καὶ ἐκ προγνώ-
 σεως ὁρῶν αὐτὸν εἰς ἁμαρτίαν κατόλισθαίνοντα.

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ
 ἄνθρωπος θειώτερον τι χρῆμα καὶ ὑψηλότερον ἦν·
 ὅτι καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ παραχθῆναι αὐτὸν ἡ ἀγία
 διδάσκει Γραφή· μετὰ δὲ ταῦτα, ἡνίκα θελαδὴ τῆς
 πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὁμοιότητος ἐξέστη, τοῖς ἀνοήτοις
 κτήνεσιν ὁμοίος γέγονε· καὶ τούτου χάριν ὁ μακά-
 ριος ἰθρήνει Δαβὶδ, «Οἱμοι,» λέγων, «ὅτι ἄνθρωπος
 ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοή-
 τοις κτήνεσι καὶ ὁμοιῶθη αὐτοῖς.»

Ἀλλὰ φερτικὰ ταῦτά τινες ἡγοῦνται καὶ τοῦ ὁ-
 σοῦ λόγου πόρρω που πίπτοντα. Καλῶς ἐπὶ τούτῳ
 ποιῶσι· πλὴν ἀξιῶμεν αὐτοὺς εἰπεῖν τίς ἢ κατὰ
 τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διαφορά, καὶ πῶς αὐτὴν, ἐκ τοῦ
 ἀλόγου μέρους ὑπάρχουσαν, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, τῇ
 εἰς εἰκόνα κατέμιξεν ὕστερον· τί τὸ ὑψηλὸν τῆς
 κτίσεως, ὅπερ εἶχε πρότερον ὁ Ἀδὰμ· καὶ τίς ὁ
 κτηνώδης καὶ ἀλογος τῆς ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆς τρό-
 πος ὁ ἐμφυτευθεὶς μετὰ ταῦτα τῇ ἀνθρωπότητι· τίς
 ἡ ἀγγελικὴ μεγαλοφυΐα ἦν εἶχε πρότερον ὁ κατ'
 εἰκόνα γεγεννημένος Θεοῦ· καὶ τί τὸ τῆς ἀλόγου
 κατασκευῆς ἰδομα τὸ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τὸν ἀνθρω-
 πον ἐνεχθέν; Τίς ἢ τιμὴ ἐκεῖνη δι' ἣν ὀδύρεται ὁ
 Δαβὶδ, καὶ κατὰ τί τοῖς ἀνοήτοις ὁμοιῶθη κτήνεσι
 περὶν ἐκείθεν ὁ ἄνθρωπος; Ἔτι λεγέτωσαν ἡμῖν τίς
 ἡ αἰτία δι' ἣν ὁ Θεὸς μετὰ τὸ παραγαγεῖν, ὡς εἰρη-
 ται, τὸν κατ' εἰκόνα τὴν τῶν σχημάτων ὑπῆνεγκε
 διαφοράν. Τοῦτο ἀξιῶμεν μαθεῖν, ὅτι τῆς σκολου-
 θίας ἐκπίπτειν ἔοικε, κατὰ τὸ δοκοῦν τέως ἦρῖν. Εἰ
 γὰρ ἀγαμὸν ἐβούλετο κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἔχον τὸ
 γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τίνος ἕνεκ ἐισάγει τὸ
 θῆλυ, καὶ βοηθὸν αὐτὸν ἐποναμάζει; Ἡ περὶ πληροῦς
 τοῖς κτήνεσι καὶ αὐτὸν ἡθελε διάγειν τὸν ἀνθρωπον,
 καὶ πῶς λοιπὸν ἐπλασε μόνον αὐτὸν κατ' ἀρχῆς,
 καὶ τοῦτο πλάσειν ὑψηλὴν καὶ ἰσαγγελον; Πῶς δὲ καὶ
 αὐτὸς ὁ Κύριος πρὸς τὸ τέλειον ἐνάγων τὸν ἀνθρω-
 πον, «Ἄφες τὰ πάντα,» φησὶ, «καὶ δεῦρο ἀκολου-
 θεῖ μοι;» Τίς ἢ τελειότης ἐκεῖνη; Καὶ πῶς, ὁ
 ταύτης καιρός; Ἐβδῆλον οὖν ὅτι πρὸ τῆς τοῦ θῆλους
 παραγωγῆς ὑψηλότερα τις ἦν ἡ τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ.
 Εἰ γὰρ ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ἐποίησε αὐ-
 τοὺς, πῶς ἡ Εὐα παρέγε τὸ ὕστερον, μετὰ τὸ
 πλασθῆναι θελαδὴ τὸν Ἀδὰμ, μετὰ τὸ καθῆσαι βα-
 σιλῆα, μετὰ τὸ ἀγαγεῖν τὸν Θεὸν τὰ ζῶα πάντα πρὸς

A intelligenti naturæ ita cogitatum, quemadmodum
 ratione carentibus animalibus. Sed novissime ea
 Deus addidit, puniens eum, qui quisquam ante es-
 set, et quali a principio honore a Deo dignatus
 fuerat, non intellexit. Sed propterea animus inten-
 dendus est. Si enim primus homo, ut jam nostra
 demonstravit oratio, propter temeritatem et stul-
 titiam similitudine cum brutis animalibus damna-
 tus est, quomodo reliquum sit, ut hanc illi a prin-
 cipio affuisse dicamus, illi videlicet qui ad Dei
 imaginem conditus fuerat, intelligere omnino non
 possumus. Et eo magis, quod præscientia Deus
 condemnare non vult. Si enim res ita se haberet,
 omnino utique non formasset Adamum, non ei uti-
 que paradikum præparasset, ut ille qui sua præ-
 scientia enim in peccatum prolabantem videbat.

B Ostensum est igitur multimodis, ante peccatum
 hominem divinius quiddam, sublimiusque fuisse;
 et quia ad Dei etiam imaginem ipsum productum
 fuisse sancta Scriptura nos docet. Postea vero cum
 ex æquali cum angelis honore dejectus est, jumentis
 evasit insipientibus similis. Et hac de causa beatus
 David lamentabatur, «Hei mihi!» dicens, quod homo
 cum in honore esset non intellexit, comparatus est
 jumentis insipientibus, et similis factus est illis.»

C Sed gravia hæc quidam existimant, et quæ
 procul a recta ratione ferantur. Bene insuper
 faciunt; veròntamen eos, ut dicant, rogamus,
 quodnam est maris et femine discrimen, et quo-
 modo illud ex irrationali parte constans, ut Nysse-
 nus ait, propriæ imagini novissime adhibuit?
 quæ conditionis sublimitas quam prius Adamus
 habebat? quis belluinus et irrationalis successus
 ex invicem modus qui postea humanæ naturæ insi-
 tus est? quæ angelica excellentia, quam prius
 habebat ille, qui ad Dei imaginem factus fuerat?
 et quæ irrationalis structuræ proprietates quæ ho-
 mini deinceps inducta sunt? quis honor ille de quo
 David queritur, et secundum quid jumentis insi-
 pientibus similis evasit, qui inde excidit homo?
 Dicant insuper nobis quid in causa fuerit, cur Deus,
 postquam hominem ad imaginem suam, ut dictum
 est, produxisset, hoc figurarum discrimen subintro-
 duxerit. Hæc discere volumus. Consecraria enim
 D existere non videntur, ut et nos quidem opinamur.
 Si enim volebat Deus ut angelorum instar genus
 humanum sine nuptiis permaneret, qua de causa
 feminam induxit, et adjutorium illam nominavit?
 Si vero simili cum jumentis ratione ipsum homi-
 nem degere volebat, quidnam solum ipsum ab
 initio formavit, et conditione quidem sublimi et
 angelis pari? Quomodo verò et ipse Dominus ad
 perfectionem id ducens, «Dimitte omnia, inquit,
 et veniens sequere me.» Quænam est illa perfectio?
 et quale hujus tempus? Patet igitur ante femine
 productionem, sublimiorem quamdam vitam homi-
 nem vixisse. Si enim ab ipso initio masculum et
 feminam fecit eos, cur Eva novissime processit,
 postquam Adamus videlicet formatus fuerat; post-

quam rex considerat; postquam animalia omnia a deo ad ipsum adduxerat; postquam hæc ei sem subjecta fuerant; postquam ab ipso sua nomina acceperant? Quomodo post hæc omnia dixit: « Faciamus ei adiutorium (79), » si quidem femina a principio aderat? In quonam Adamo auxiliari voluisset, si animæ quiete et tranquillitate minime exciderat? Quando enim perfectio valere ab ipso iussa est, tunc ei adiutorium a Deo datum est. Quare causa? Ut hominum exinde genus multiplicaretur. Cæterum elucet, si obediens Adamus permansisset, si ex pari cum angelis honore non se dejecisset, fore ut feminae adiutorio minime indigeret. Indignit vero ut ille, qui ea ratione jam exciderat, qua angeli multiplicati sunt. Et hoc est, quod superiorius Nyssenus dicebat: Propterea irrationalis aliquid propriæ imagini Deus admiscuit, hoc est, masculinum et feminam fecit eos. Hoc enim sortis esse irrationalis divino Patri videtur, quandoquidem nihil tale in illa divina et beata natura reperitur, ut aliquam cum illa similitudinem homo ex hoc ferre possit. Si igitur propter a recto tramite errorem, maris et feminae differentia (80) a Deo propriæ imagini admista est, elucet omnino hanc imaginem hæc discrimine liberam a principio fuisse. Si vero ita crasso modo sacra Littera dicit, Deum id ab initio fecisse, non hinc tamen, ut arbitror, hæc sermonis indulgentia ad defensionem abutendum est. Vide enim sermonem ad Judæos habuisse Dominum, cum attendentes ad illum interrogaverunt an liceret viro quacunquæ de causa suam uxorem dimittere, adque eosdem ejusmodi minime sentire docentem dixisse: « Masculinum et feminam fecit a principio Deus; » et: « Quos Deus conjunxit, homo non separet. » Condensationis hæc, ut arbitror, verba sunt. Nisi enim ita esset, si secundum primam intentionem femina a Deo producta esset, non ipse Dominus deinde separationem ab illa quæsiuisset. Quod enim principio permisit, quomodo recte novissime veluit, *Dimittite omnia, dicens, et tollens crucem me sequere*. Secundum veniam igitur feminae productio, secundum veniam nuptiarum, quare laude privatae sunt, ut linguam aureus ait. Præter ea vero quæ dicta sunt, divinis etiam Cyrillus dicebat: « Si secundum veniam nuptiarum, ut beatus Paulus inquit, quomodo virtus esse potest quod vena curatum est? » Jure igitur nuptiarum non laudantur, quia virtus non sunt, siquidem ex venia. Neque hunc sermonem abjicite. Vide enim Theologum etiam Gregorium nostram ex nuptiis generationem nocturnam, et servam, et ægrotam nominare, nec propterea ipsi contradicimus. Si enim honorabiles nuptiæ fuerint, utpote quæ propter sobolis susceptionem a Deo benedictæ fuerint; si res est iuxta eum qui ita loquitur, inculpabilis. Si vero et uxorem duxeris, non peccasti, sed in pec-

(79) Manes et Aquila Deum in hoc fuisse mendacem impie dixerunt, quod non adiutrix deinde, sed insidiatrix homini femina fuerit, illum in peccatum

αὐτὸν, μετὰ τὸ ὑποταγῆναι ταῦτα αὐτῷ, μετὰ τὸ λαχεῖν ἐξ αὐτοῦ τὰς ἐπονομασίας αὐτῶν; πῶς. Ἐλεγε μετὰ ταῦτα πάντα, « Ποιήσωμεν αὐτῷ βοῦθόν; » εἶπε καὶ θῆλυ παρ' αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς. Κατὰ τί δὲ καὶ βοηθῆσαι τῷ Ἀδὰμ ἐμάλλετο, εἰ μὴ γε τῆς ψυχῆς ἐξέπιπτε λήξιος; Ἦνίκα γὰρ ἡ τελειότης αὐτῷ ἀπεγινώσκετο, κτηνικαῦτα καὶ βοῦθόν αὐτῷ παρὰ Θεοῦ ἐδίδωτο. Τίνος ἕνεκεν; Ὅσατε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐντεῦθεν εἰς πλῆθος ἐλθεῖν. Φαίνεται λοιπὸν ὡς, εἴπερ ὑπακούων ἔμεινον ὁ Ἀδὰμ, εἴπερ οὐκ ἐξέστη τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὁμοιότητος, οὐκ ἂν ἐδεήθη τῆς ἀπὸ τοῦ θήλεος βοηθείας. Ἐδεήθη δὲ ὁμῶς ὡς ἤδη ἐκπίπτων ἐκείνου τοῦ τροποῦ καθ' ὃν οἱ ἀγγελοὶ πρὸς πλῆθος ἠὲξήθησαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ ὁ Νύσσης ἀνωθεν ἔλεγε· Διὰ τοῦτο κατέμιξέ τι καὶ τοῦ ἀλόγου τῆ ἰδίᾳ εἰκόνι ὁ Θεός, τουτέστιν ἄρσεν καὶ θῆλυ αὐτοῦς ἐποίησε· τοῦτο γὰρ μορὰς ἀλόγου δοκεῖ τῷ θεῷ Πατρὶ· ἐπεὶ τοιοῦτον οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἐν τῇ θεῷ καὶ μακαρίᾳ φύσει, ὥστε πρὸς ἐκείνην ὁμοιωσὶν τινα φέρειν ἐκ τούτου τὸν ἀνθρώπον. Οὐκοῦν εἰ διὰ τὴν παρεκτροπὴν ἡ κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διαφορὰ κατεμίγη παρὰ Θεοῦ τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, φαίνεται πάντως ὅτι καταρχὰς ἐλευθέρᾳ τῆς τοιαύτης ἐτύχχανε διαφορᾶς ἡ εἰκὼν· εἰ δὲ παχυμερῶς ἔβω τὸ Γράμμα φησὶ τὸ ἱερὸν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ἐποίησεν, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν, ὡς οἶμαι, τῇ τοῦ λόγου συγκαταβάσει κινηθῆσθαι πρὸς ἀπολοῦσαν ἀξίαν· ὅρα γὰρ ὅτι πρὸς Ἰουδαίους ἐποιεῖτο τὸν λόγον ὁ Κύριος, ἠνίκα προσελθόντες αὐτῷ ἐπηρώτων αὐτὸν εἰ ἔξεστι τῷ ἀνδρὶ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν ἀπλῦειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἐνθεν τοὶ καὶ παιδεύων αὐτοῦς μὴ τοιαῦτα φρονεῖν, « Ἄρσεν, » ἔλεγε, « καὶ θῆλυ ἐποίησε κατ' ἀρχὰς ὁ Θεός; » καὶ, « Οὐδὲν ὁ Θεὸς ἤνωσεν, ἀνθρώπος μὴ χωριζέτω. » Συγκαταβάσει; οὐν, ὡς οἶμαι, ταῦτα τὰ ῥήματα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ κατὰ πρῶτον σκοπὸν ἡ τοῦ θήλεος γέγονε παραγωγὴ τῷ θεῷ, οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Κύριος ὑστερον τὴν ἀπ' αὐτοῦ διάστασιν ἐπραγματεύετο· ὃ γὰρ ἐπέτρεπε κατ' ἀρχὰς, πῶς εὐμεθῶδως ἐκώλυεν ὑπερον, « Ἄφες τὰ πάντα, » λέγων, « καὶ ἄρα; τὸν σταυρὸν ἀκολουθεῖ μοι; » Κατὰ συγχώρησιν οὖν ἡ τοῦ θήλεος παραγωγὴ, κατὰ συχώρησιν ὁ γάμος. Ὅθεν ἐπαίνων ἐστέρηται, ὡς χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησὶ. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένους καὶ ὁ θεϊότατος ἔλεγε Κύριλλος· « Εἰ κατὰ συγγνώμην ὁ γάμος, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος φησὶ, πῶς ἀρετὴ δύναται εἶναι τὸ συγγνώμῃ θεραπευόμενον; » Εὐλόγως οὖν ὁ γάμος ἐπαίνων ἐστέρηται, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀρετὴ· κατὰ συχώρησιν γάρ. Ἀλλὰ μὴ τὸν λόγον ἀπέπεμπε ταυτονί. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος τὴν ἐκ τοῦ γάμου γενομένην ἡμῶν γένεσιν νυκτερινὴν ὠνόμαζε καὶ δούλην καὶ ἐμπαθῆ. Καὶ οὐκ ἀντιλέγομεν αὐτῷ τοῦτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ καὶ γέγονε τίμιος ὁ γάμος, ὡς εὐλογηθεὶς ἀπὸ Θεοῦ διὰ τε τὴν παιδοποιίαν· εἰ καὶ ἀνέγκλητόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, κατὰ τὸν οὕτως εἰπόντα· Εἰ δὲ

inducens. (Glycas, part. 1 *Annal.*)

(80) Eadem Glycas, sed pressius breviusque describit part. 1 *Annal.*

καὶ γήνης, οὐχ ἡμαρτες· ἀλλ' ἐν ἁμαρτίαις ὅπως ἂν
 ἡ γένεσις ἡμῶν ἔχει τὴν πρόσοδον, ἅτε δὴ προκατ-
 ἄρχοντος πάθους αὐτῆς· οὗ χάριν ἐμπαυῆ ταύτην
 εἶναι καὶ δοῦλην ὁ Θεολόγος ἔλεγεν. Ἐπιθεβαίω
 ταῦτα καὶ Δαβὶδ ὁ Οὐδὸς οὕτω λέγων· « Ἐν ἀνο-
 μίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίτισσέ με ἡ
 μήτηρ μου. » Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ τὴν
 ζωώδη ταύτην εὗρηκεν ἄλογον γέννησιν εἰς ἣν ὁ κατ'
 εἰκόνα γεγεννημένος Θεοῦ κατηνέχθη διὰ τὴν παρὰ-
 θασιν, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ὠδύρετο λέγων· « Ἄν-
 θρωπος ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνῆκα. Παρασυμβλήθη τοῖς
 ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. » Εἰ δὲ ταῦτα
 οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν ἢ ὅτι πρὸ τοῦ παρα-
 χθῆναι τὸ θῆλυ, πρὸ τοῦ συγχωρηθῆναι τὸν γάμον,
 ἄλλη τις ἢ διαγωγή, καὶ ἑτέρα ὡσαύτως τοῦ σώ-
 ματος κατασκευῆ τῇ καταστάσει πάντως ἐκείνῃ τῇ
 πρότερον πρίπουσα, καθ' ἣν ὁμοίως τοῖς ἀγγέλοις
 ὁ ἄνθρωπος ἦν. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως εἶχε πρὸ τῆς
 ἐκπτώσεως, αὐτὰ σε πρὸ τοῦ λόγου διδοκάζω τὰ
 πράγματα. Διὰ τί γὰρ ὁ Παῦλος τοῖς παρθένοις καὶ
 τοῖς χήραις μέναι κατ' ἐκείνον ἐπίτασεν; Εἴπερ
 οὖν ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεός, πῶς
 οἱ ὁμοζυγοὶ τοὺς γάμους ἐνίοτε λύοντες ἐκόντες ἀπ'
 ἀλλήλων διστανταί; Διὰ τί καὶ ἀσιτεῖα προσταλαι-
 πωροῦσι τινες, καὶ τῇ λοιπῇ κακουχίᾳ τοῦ σώματος;
 καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ μυρία παραγαγόντος ἐδώδιμα
 πρὸς ἡμετέραν ἀπόλαυσιν. Εὐδὴλον οὖν ὅτι πρὸς
 τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ζωὴν ἀφσρῶντες οἱ ἄνθρωποι
 καὶ παρθεναὶ ἀσκοῦσι, καὶ γάμους ἐνίοτε λύουσι,
 καὶ ἀσιτεῖαν ἀσπάζονται, καὶ πᾶσαν ἄλλην ὑπομέ-
 νουσι κάκωσιν. Θῆλυ γὰρ, ὡς εἴρηται, καὶ γάμου
 συνάφεια οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἤνλικα δηλαδὴ τὸν κατ'
 εἰκόνα παρήγαγεν. Εἰ δὲ μὴ ταῦτα παρῆν, οὐδὲ ἡ
 τῶν σχημάτων πάντως διαφορὰ· πῶς γὰρ, εἶχε μετὰ
 τὴν τῆς εἰκόνης κατασκευὴν, ὡς ὁ Νύσσος φησὶ,
 τελευταῖον αὐτῇ ἐπιτεχνᾶται τῷ πλάσματι; Πρόσ-
 εχε οὖν. Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς, ὡς εἴρηται, τὴν
 τοιαύτην ἐποίησε διαφορὰν ὁ Θεός· ἀλλ' αὐτὸς ἐαυ-
 τῷ προὔξενσεν ὕστερον ὁ πρῶτος Ἀδὰμ, ἐκπίπτων
 ἤδη τῆς τελειότητος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ παραθῆναι
 ἐμελλεν, εἰ μὴ πεσεῖν εἰς φθορὰν ἐκινδύνευσεν,
 οὐκ ἂν ἔσχε χώραν, ὡς ἄνω διείληπται, τῶν σχη-
 μάτων διαφορὰ τοῦ τε ἄρσενος καὶ θήλεος.

Εἰ δὲ μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καθάπερ οἱ πλείους φα-
 σὶ, τὴν τοῦ Ἀδὰμ γενέσθαι πρότερον ἐκπτώσιν, καὶ
 τότε τὸ θῆλυ παραχθῆναι, ὡς ἐντεῦθεν, εὐπαρέ-
 δεκτα εἶναι δοκεῖ τὰ λεγόμενα· ἀλλ' εἰδέναι ὀφείλο-
 μεν ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδὰμ τῆς Εὐας
 παραγωγή καὶ πᾶν ἀναγκαῖα τῷ τότε ἐτύγχανε.
 Τίνος ἕνεκεν; Ὅστε μὴ φύσεως αὐτὴν ἑτέρας νομί-
 ζεσθαι διὰ τὸ ἕτεροῖον τοῦ σχήματος, καὶ ὅπως εἰς
 ὁμόνοιαν ἀγάγη τὰ γένη καὶ φυσικὴν τινὰ στοργὴν
 ἐντεθῆναι παρασκευάσῃ αὐτοῖς. Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ

(81) Glycas noster *Annalium* part. 1: Ἀναγκαῖον
 γὰρ ἦν μὴ τὴν Εὐαν ἀπὸ γῆς προσέλθειν, ἀλλ' ἀπὸ
 τῆς οὐσίας τοῦ Ἀδὰμ, ὡς ἐντεῦθεν φίλτρον ἐντε-
 θῆναι τοῖς ὁμοζύγοις. Augustinus, lib. ix *De*
Genes. ad liter. cap. 13: Quid ergo sibi vult etiam

PATROL. GR. CLVIII.

catas similiter habet nostra generatio progressum,
 perturbatione videlicet eam ante errente; quam-
 obrem ægotam eam et servam e-se ille Theologus
 dixit. Confirmat hæc divinus etiam David ita di-
 cens: « In iniquitatibus conceptus sum, et in pec-
 catis concepit me mater mea. » Si enim haud ita
 res se habebat, si non animale hanc vidit, et ir-
 ritationalem generationem ad quam ille, qui ad
 Dei imaginem factus fuerat, per pravariationem
 deductus est, non utique adeo lamentaretur dicens:
 « Homo cum in honore esset nos intellexit, com-
 paratus est jumentis insipientibus, et similis factus
 est illis. » Si vero hæc ita se habeat, quid opus est
 dicere utrum antequam femina produceretur, ante-
 quam permetteretur nuptiæ, alia quædam fuerit
 vitæ institutio, et altera eo lem modo corporis stru-
 ctura illi universitatis constitutioni, quæ prius
 fuit, conveniens, secundum quam angelis honore
 homo erat æqualis. Hæc autem ita se habuisse ante
 lapsum res ipsæ pro sermone te doceant. Cur
 enim Paulus virginibus et viduis ita manere per-
 misit, si ab initio Deus masculum et feminam
 fecit? Quomodo conjuges nuptias interdum vo-
 luntarie solventes ab invicem separantur? Cur
 inedia se quidam affligunt, et cætero corporis ne-
 glectu? cum sexcenta hæc edulia Deus, ut iis fruc-
 remur, produxerit? Liquet igitur cum ad antiquam
 illam vitam homines respiciant, et virginitatem
 servare, et nuptias interdum solvere, et inediam
 amplecti, et omnem aliam afflictionem sustinere.
 Femina enim, ut dictum est, et nuptiarum nexus
 a principio non erat, cum Deus videlicet illum ho-
 minem ad imaginem suam produxit. Si hæc vero
 non aderant, neque omnino erat figurarum diffe-
 rentia. Quomodo enim si post imaginis constru-
 ctionem ut Nyssenus ait, hæc postremum figmento
 superædificata est? Attende igitur. Neque enim
 principio, ut diximus, ejusmodi differentiam Deus
 fecit, sed ipse sibi eam primus Adamus, cum per-
 fectione jam excidisset, novissime concitavit. Ete-
 nim nisi transgressurus fuisset, nisi in corruptionem
 cadere periclitatus esset, haud utique, ut jam su-
 perius affirmatum est, figurarum, maris scilicet
 femineque, discrimen locum habuisset.

Opus erat igitur, o vir sanctissime, ut plerique
 tradunt, ut Adami ruina prius contingeret, et tunc
 femina produceretur, ut hinc ea, quæ dicuntur,
 facile recipienda videantur. Non est tamen igno-
 randum Evæ ex Adami latere productionem ho-
 mini in peccatum lapsu necessariam omnino fuisse.
 Cujus rei gratia? Ne scilicet ipsa alterius nature
 censeretur propter figuræ diversitatem, et ut genera
 ad consensionem et concordiam adduceret, et na-
 turalem quemdam amorem eis inderet (81). Erat

illud, quod mulier viri de latere facta est? Ve-
 rum esto, propter ipsius conjunctionis vim commen-
 dandam hoc ita fieri oportuisse credamus. Cæterum
 Cajetanus hanc Evæ ex Adami costa productionem
 totam ἀλληγορικῶς interpretatur et explicat, con-

insuper necessarium ut benedictionem ipsi participarent, ut natura potens reperiretur, quando nuptiæ principium habuere. Quoniam igitur talis Evæ ædificatio festinabat, ut dictum est, Deus eam etiam antequam Adamus caderet, præveniens effecit. Post ejus enim lapsum creandi tempus amplius non erat; sed maledictio, et ira, dolor et maror, vultus sudor in afflicta vitâ, pellicearum tunicarum amictus, et in terram reversio. Tali vero tempore costam auferre, Evam fabricare, et eis benedicere, haud satis, ut arbitror, erat opportunum. Neque enim tunc benedictionis tempus, sed iræ et maledictionis, et aversionis, et mortis. « Terra es, et in terram abibis. » Propterea et antequam Adamus caderet, ex ejus costa Evam produxit, secundum veniam tamen omnino, ut superius dictum est. Etenim, nisi ita res se habuisset, non maximus ille Paulus dixisset: « Bonum est mulierem non attingere. » Et quid opus est prolixiori sermone uti, quandoquidem qui a principio produxit, ille in Paulo loquebatur, et nisi secundum veniam feminam tunc produxisset, haud posterius equidem per Paulum mulierem minime attingere suasisset? Hinc enim ostendit ante feminæ productionem aliam quamdam sublimem et angelicæ conditioni parem vitam fuisse. Propterea enim alibi illam adducens dixit: « Qui potest capere capiat. » Hæc autem ita se habere, et sublimem angelicæque parem vitam ante feminæ productionem fuisse, constitutio illa, quæ speratur, manifestius ostendit. Neque admirare propterea: si calibatam in futura vita Dominus promittit: Erunt, inquit, omnes ut angeli Dei (82). Quapropter Nyssenus ait, eam esse ad antiquam et priorem illam vitam regressum; quid pluribus deducere oportet primum hominem, et ejus vitæ institutionem æquali fuisse honore cum angelis, et vitam angelicam vixisse, quemadmodum superius dictum est? Animum advertite igitur. Qualis enim Adami institutio fuerit gratia, quam expectamus, aperte demonstrat, utpote quæ profecto ad priorem illam regressus est, ut jam prædiximus. Si enim et nuptiarum lege ligamur hodie, non utique ab ipso principio hæc lex data est, sed per indulgentiam posterius propter lapsum a perfectione. Quamobrem et coronis privatur ut linguam auream ait. Si igitur ut dictum est, per indulgentiam ipsum femineus sexus inductus est, et nuptiæ datæ sunt, necessarium omnino est et præterire aliquando hæc omnia, et tales inveniri tunc ex mortuis resurgentes, qualis erat primus ille Adam, ut magnus Athanasius ad Antiochum inquit, Sed et divinissimus Anastasius ita de his loqui deprehenditur. « Omne alienum quod per peccatum in nos irrepserit, tunc deponemus. » Si vero hæc ita se habent de femina ipsa quid dicere oportet? Si propter hoc

tra quem egregie disputat Natal. Alexander, tom. 1. *Histor. Ecclæs. Prim. Ætat.*, dissert. III, art. 2.

A μετασχεῖν αὐτοῦς εὐλογίαν ἀναγκαῖον ἦν. Ὡς ἐνδύναμον ἐντεῦθεν εὐρεθῆναι τὴν φύσιν ὅση γε κατὰ τοῦ γάμου λάβη ἀρχῆν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ τοιαύτη τῆς Εὐας οἰκοδομὴ κατεπαίγουσα ἦν, ὡς προείρηται, προφθάνει ποιήσας αὐτὴν ὁ Θεὸς καὶ πρὸ τοῦ πεσεῖν τὸν Ἀδὰμ· μετὰ γὰρ τὸ πεσεῖν αὐτὸν οὐκ ἔτι δημιουργίας ὑπερχε καιρὸς, ἀλλὰ τι κατὰ καὶ ὀργῆ, ὀδύνη καὶ λύπη, προσώπου ἰδρώος, ἐπώδυτος βίωσις, χιτῶνων δερματίνων περιβολή, καὶ πρὸς ἀποστροφῆν. Ἐθ' τοιοῦτω τοίνυν καιρῷ πλευρῆν ἀφαιρεῖν, Εὐαν οἰκοδομεῖν καὶ εὐεργετεῖν αὐτοῦς ἀπρόδεκτον, ὡς οἶμαι, καὶ λίαν ἐτύγγανεν. Οὐδὲ γὰρ εὐλογίας τῆνικαῦτα καιρὸς, ἀλλ' ὀργῆς καὶ ἀρᾶς, καὶ ἀποστροφῆς καὶ θανάτου. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει. » Διὰ τί τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ πεσεῖν τὸν Ἀδὰμ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ τὴν Εὐαν παρήγαγεν; Κατὰ συγχώρησιν δὲ πάντως, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ πᾶμμεγας ἔλεγε Παῦλος· « Καλὸν μὴ ἀπτεσθαι γυναικός. » Καὶ τί χρὴ πολλά λέγειν, ὅτι θῆλυ παρήγαγεν, οὐκ ἂν ὕστερον διὰ τοῦ Παύλου μὴ ἀπτεσθαι γυναικός συνεβούλευε. Παραγαγὼν ἐξ ἀρχῆς ἐκεῖνος ἦν ἐν τῷ Παύλῳ λαλῶν, καὶ εἰ μὴ κατὰ συγγνώμην τότε τὸ θῆλυ παρήγαγεν. Δείκνυσι γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι πρὸ τῆς τοῦ θῆλεος παραγωγῆς ἑτέρα ζωὴ τις ἦν ὑψηλὴ καὶ ἰσάγγελος. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς ἐκεῖνην ἀνάγων, ἔλεγεν· « Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω. » Ὅτι ἐξ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι πρὸ τῆς παραγωγῆς τοῦ θῆλεος ὑψηλὴ καὶ ἰσάγγελος ἦν ἡ ζωὴ, δείκνυσι τοῦτο σαφέστερον ἢ ἐλπίζομένη ἐκεῖνη κατάστασις. Καὶ μὴ θυμίζε τούτου ἔνεκεν. Εἰ γὰρ ἐπαγγέλλεται μὲν ἀγμίον ὁ Κύριος ἐν τε τῇ μελλούσῃ ζωῇ· « Καὶ ἔσονται γὰρ, φησὶ, πάντες ὡς ἄγγελοι Θεοῦ. » λέγει ἐθ' ταύτη ὁ Νύσσης, ἐπάνοδον εἶναι πρὸς γε τὴν ὀρχαίαν καὶ πρώτην ζωὴν· τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ γε τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ καὶ τῇ αὐτοῦ διαγωγῇ ἢ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις ὁμοίμος ἦν, καὶ ὅτι βίον ἰσάγγελον εἶχε, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται; Πρὸς οὖν. Τὴν γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἐκεῖνου κατάστασιν ὅποια τις ἦν ἡ προσδοκωμένη χάρις ἀριδῆλως παρίστησιν· ἅτε δὴ πρὸς τὴν πρώτην ἐκεῖνην ἐπάνοδος οὔσα, ὡς ἤδη προείρηται. Εἰ γὰρ καὶ νόμῳ γάμου δεδόμεθα σήμερον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ὁ νόμος οὗτος ἐδίδοτο. **D** Κατὰ δὲ συγχώρησιν ὕστερον διὰ γε τὴν τῆς τελειότητος ἐκπτώσιν, ἐφ' ᾧ καὶ στεφάνων ἐστέρηται, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλώτταν φησὶν. Εἶπερ οὖν, ὡς εἴρηται, κατὰ γε συγχώρησιν αὐτό τε τὸ θῆλυ παρήγετο, καὶ ὁ γάμος ἐδίδοτο, ἀνάγκη πᾶσα, καὶ παρελθεῖν ὀψέ ποτε ταῦτα πάντα, καὶ τοιοῦτους εὐρεθῆναι τότε τοῦς ἐκ νεκρῶν ἐγερεθησομένους ὅποιος ἦν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀδὰμ, ὡς ὁ μέγας φησὶν πρὸς Ἀντίοχον Ἀθανάσιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεϊότατος Ἀναστάσιος οὕτω περὶ τούτων εὐρηται λέγων· « Πάν ἀλλότριον τὸ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἡμῶν ὑπεισελθὼν ἀποθησόμεθα τότε. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει περὶ

(82) Quid hæc verba significant exponit Augustinus, lib. XII *De Civit. Dei*, cap. 17.

τοῦ θήλου αὐτοῦ τί χρῆ καὶ λέγειν; εἶγε διὰ τοῦτο παρήχθη, διὰ τὸ παραβαίνειν ἤδη τὸν ἄνθρωπον καὶ φθορᾶ ὑποπίπτειν, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, πάντως οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο παρελεύσεται, ἐπεὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑπεισῆλθεν ἡμῖν καὶ τοιοῦτους ἐγερθῆναι ἅπαντας ὁποῖος ἦν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγεννημένος Θεοῦ. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Νύσσης ἐπάνοδον εἶναι ἔλεγε πρὸς γε τὴν ἀρχαίαν καὶ πρῶτην ζωὴν τὴν ἐλπίζομένην ἐκαίην κατάστασιν.

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι τοῖς ἀγγέλοις ὁμοτιμον ἐπλάσε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ὁ Θεός, καὶ κατ' ἐκείνου; αὐτὸν πληθύνεσθαι ἤθελε· διὰ γε τὴν παρεκτροπὴν ἦν ἐκὼν ὑπέστη, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ἡ τριακτὴ παρήχθη κατάκρισις, ἡ τῶν ἀλόγων δηλαδὴ ζώων ὁμοίωσις. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Δαυὶδ ὀδυρόμενος, « Οἴμοι, » ἔλεγεν, « ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. » Καὶ ὄρα πρὸς αὐτὸν, εἰ βούλει, τὸν πρῶτον ἄνθρωπον. Εἰ μὴ γὰρ ὁμοιώθη διὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῖς κτήνεσιν· εἰ μὴ διὰ τὴν παρακοὴν τὸ τῆς ἀλόγου κατασκευῆς ἰδίωμα πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο· εἰ μὴ τὴν ἀγγελικὴν ἐκαίην στολὴν ἑαυτὸν εἶδεν ἀπεκδυθέντα, κἀντεῦθεν ἄλλον ἐξ ἄλλου παραχρῆμα γεγονότα, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἠσχύνθη· οὐκ ἂν ἔρραψε φύλλα συκῆς· οὐκ ἂν ἀπὸ Θεοῦ τηρικαῦτα ἐκρύβη· καὶ πῶς γὰρ οὐ κρυβῆναι ἔμελλεν ἴσασι πάντες οἱ ἐξ ἐκείνου τὸ γένος κατὰγοντες τῆς ἀσχύνης ἐκείνης ὅσον τὸ μέγεθος. Οὐκοῦν ἐκ κατακρίσεως ἡ ἀλογος αὕτη κατασκευῆ· καὶ διὰ τοῦτο τὰ τῆς ἀσχύνης ἐν αὐτῇ καὶ μόνῃ συμπεριρίστατο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡ ἁμαρτία προῦξένησε. Ἐπεὶ δὲ πρὸ τῆς ἐκπτώσεως, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐδήλωσεν, ἀγγελικῆς μεγαλοφυίας περίπλεος (83) ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγεννημένος Θεοῦ, εὐδὴλον πάντως ὅτι καὶ κατὰ γε τὴν τοῦ παντὸς συντέλειαν γενησόμενος τοιοῦτος ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσεται. Ἡ γὰρ τῆς ἀναστάσεως χάρις οὐδὲν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται ἕτερον ἢ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασιν.

Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸν Θεοῦ ἐχομεν Ἀναστάσιον περὶ τούτων οὕτω κατὰ ῥῆμα διεξιόντα· « Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῇ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένῳ οὐκ ἦν ἡ διαίρεσις αὕτη, ἡ γυνὴ τὸ ἄρσεν καὶ τὸ θῆλυ, οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ θεῖᾳ καὶ μακαρίᾳ εἰκόνι τοιοῦτόν τι ἐπινενόηται· οὐδὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν λοιπὸν τοιοῦτόν τι χρῆ ἐπιζητεῖν, ὅτι μετασχηματῖσαι τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτήρ. Εἰ γὰρ ὁ τῆς Νύσσης φησὶ, Τὸ σχῆμα τῆς ἀλόγου φύσεως ἐνέδυσσε μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀφ' οὗ μίξις καὶ σύλληψις, τόκος καὶ ῥύπος, θῆλυ καὶ τροφή, καὶ ἡ κατ' ὀλίγον ἐπὶ τὸ τέλειον αὐξήσις, ἀκμὴ τε καὶ γῆρας, νόσος καὶ θάνατος· εὐδὴλον πάντως ὅτι μετασχηματῖσαι πάλιν ἡμᾶς τὸν εἰδεχθῆ καὶ ἀλογον ἀπεκδύσας χιτῶνα,

(83) Fugite παραπλήσιος.

A producta est, propterea videlicet, quod homo jam transgressus fuerat, et corruptioni subjectus, ut Damascenus Joannes ait, omnino nihil aliud, quam quia habitus hic præteribit, quia per peccatum in nos irrepsit, et tales omnes resurgent, qualis erat primus homo, ille videlicet qui ad imaginem Dei factus fuit. Etenim nisi id fuisset, haud certe Nyssenus regressum esse dixisset ad antiquam et priorem vitam, illam constitutionem quam speramus.

Ostensum est igitur ex multis Deum æquali honore cum angelis primum hominem finxisse, qui volebat etiam eum eodem modo ac illos multiplicari. Propter transgressionem, quam sponte subiit, ut superius dictum est, talis inducta est condemnatio, mutarum scilicet pecudum similitudo. Nisi enim id fuisset, haud utique David lamentans: « Hei mihi, dixisset, homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Et respice, sodes, ad ipsum primum hominem. Nisi enim assimilatus fuisset per peccatum jumentis; nisi per inobedientiam irrationalis constitutionis proprietatem ad se ipsum attraxisset; nisi angelico illo indumento se exutum vidisset, et alium ex alio statim factum, haud utique tantum erubisset; haud utique folia ficus consuisset; haud utique a Deo ita se abscondisset. Et quomodo enim se non celaturus fuisset? Sciunt omnes, qui ex illo genus deducunt, quanta verecundiæ illius fuerit magnitudo. Itaque ex condemnatione irrationalis hæc constitutio; et per hoc in ipsa etiam sola pudoris census circumstetit. Sed hæc quidem peccatum conciliavit. Quoniam vero ante lapsum, sermo jam antevertens declaravit angelicæ magnificentæ proximum primum illum hominem fuisse, qui ad imaginem videlicet Dei factus erat, exploratum omnino perspectumque est etiam in universitatis consummatione talem futurum a mortuis excitatum. Resurrectionis enim gratia nihil nobis aliud pollicetur, quam eorum qui ceciderunt in pristinum statum resurrectionem.

Præter autem dicta etiam divinissimum Anastasium habemus his verbis disserentem: « Quoniam igitur in eo, qui ad imaginem Dei factus fuerat, non erat discrimen hoc, masculus videlicet et femina; neque enim in divina et beata imagine hujusmodi aliquid concipitur; neque post resurrectionem tale aliquid reliquum requirere oportet; quoniam transformabit tunc corpus humilitatis nostræ Servator. Si enim Nyssenus ait, Habitum irrationalis naturæ induit post peccatum nos Deus, ex quo coitus et conceptio; partio, et sordes; femina et nutrimentum, et tacitum ad perfectionem augmentum; florens ætas, et senectus; morbus et mors; manifestum omnino est nos esse iterum transformaturum, cum superinductam et irrationalem tuni-

eam exuerit, atque inde nos ab omnibus libera-
verit, quæ inde participamus. Si enim habitus ille
circa nos non erit juxta divum Gregorium, quo-
modo nobis, quæ ejus propria sunt relinquuntur?
Ceterum transformabit nos, quando tunicam nobis
ex brutis superinductam tandem destruet, et tales
ostendet iterum, quales a principio finxit, quando
scilicet primum illum hominem produxit. » Ita
quidem igitur, o sanctissime, etiam divinus Anastasius
cum audisset magnum Paulum dicentem:
« Transformabit tuæ corpus humilitatis nostræ
Servator; » Ad alia specie, dicebat, et altero habitu
corpora ferenda tunc resurgemus; juxta similitu-
dinem videlicet grani et spicæ. Sed ne metuas
propterea. Vide enim et vere magnum Paulum ist-
huc ipsum aperte nobis demonstrantem dixisse:
« Sed dicet aliquis de resurrecturis ex mortuis,
quali corpore venient? Stulte, quod seminas, non
corpus futurum seminas, sed nudum granum vel
forte tritici, vel hordei, vel alterius alicujus hujus-
modi; Deus autem dat ipsi corpus sicut voluit. »
Ne timeas igitur, sed potius obsequere divinissimo
Anastasio dicenti, transformatum, et transfigura-
tum iri tunc corpus, et tale resurrecturum quale
initio erat; non profecto tale, quale secunda factura
ipsum construxit; causa enim ablata, propter
quam horum habituum differentia inducta est, ne-
cessarium omnino est et differentiam quæ accidit,
tolli postremum, et tales omnes resurgere, qualis
erat primus homo; ille videlicet, qui ad Dei ima-
ginem conditus est. Hic et magnus Athanasius vi-
dens ea, quæ resurrectionem attinent, ad illum re-
spicere unum et primum hominem, ut supradictum
est; et secundum illum in regeneratione omnes re-
surrecturos, ad Antiochum dicebat: « In resurre-
ctione non est masculus et femina; non parvus et
magnus; non niger et flavus; non variæ facies et
habitus. Omnis enim hominis imago similis erit
tunc Adami imagini, et fictioni, et magnitudini, et
habitu. » Si vero hæc ita se habent; si secundum
primum illum hominem una specie et habitu re-
surgent omnes, ut inde nullum sit discrimen mas-
culi et feminae, parvi et magni, nigri et flavi, quid
opus est adhuc loqui de illo habitu? Tacere nos
super his præstat, et neque ejus formationem,
qualis erit, curiosius inquirere, nec quomodo vo-
cabimus. Si enim maris et feminae discrimen non
habet, omnino fuerit phoenix, Arabs volueris, quæ
splendidam in se ipsa primi illius Adami imaginem
fert; ne dicam molestissimum vermem, talem
quiescere nostram negotiositatem.

An vero in resurrectione cognoscetur femina et
mas, uno et eodem habitu omnibus resurgentibus,
dubitare nos, procul a ratione recedit. Si enim, ut
aurifluus Joannes ait, non hic, notos tantum, sed
eos quos nunquam vidimus, cum ibidem viderimus,
cognoscemus; quemadmodum certe et Abrahamum

κάντευθεν ὁπαλλάξας ἡμᾶς πάντων, ὧν ἐκεῖθεν
μετέχομεν. Εἰ γὰρ τὸ σχῆμα ἐκεῖνο περὶ ἡμᾶς οὐκ
ἔσται κατὰ τὴν θεῖον Γρηγόριον, πῶς ἡμῖν τὰ ἐξ
ἐκείνου ὑποειφθεῖσεται; Μετασχηματίσει λοιπὸν
ἡμᾶς ἡνίκα τὸν ἐκ τῶν ἀλόγων ἡμῖν ἐπιβληθέντα
χιτῶνα τέλει ἀποσκευάσει, καὶ τοιούτους ἀναδεί-
ξει πάλιν ὁποίους ἐπλασε κατ' ἀρχάς, ἡνίκα δηλαδὴ
τὸν πρῶτον ἐκεῖνον παρήγαγεν ἄνθρωπον. Ὁὗτοι
μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ ὁ θεῖος Ἀναστάσιος ἀκούσας
τοῦ μεγάλου Παύλου λέγοντος, ὅτι « Μετασχημα-
τίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σω-
τήρ, » Ἄλλο εἶδος, ἔλεγε, καὶ ἕτερον σχῆμα ἐγερ-
θησόμεθα τότε φέρειν σώματα, κατὰ τὴν εἰκόνα
δηλαδὴ τοῦ κόκκου, καὶ τοῦ στάχυος. Ἀλλὰ μὴ δέ-
διθι τούτου ἕνεκεν. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ πάμμεγας
Παῦλος, αὐτὸ τοῦτο σφῶς ἡμῖν ὑπεμφαίνων ἔλεγον·
« Ἀλλ' ἐρεῖ τις περὶ τῶν ἐγερθησομένων ἐκ νεκρῶν
ὁποῖον σῶματι ἔρχονται; Ἐφρον, ὁ σπείρεις, ὡς τὸ
σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γαρμὸν κόκ-
κον εἰ τύχη σίτου ἢ κριθῆς ἢ ἑτέρου τῶν τοιούτων
τινός. Ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέ-
λησε. » Μὴ δέδιθι οὖν· συγγνώμη δὲ μᾶλλον τῷ
θειοτάτῳ Ἀναστάσιῳ λέγοντι, ὅτι μεταμορφοῦται
καὶ μετασχηματίζεται τότε τὸ σῶμα, καὶ τοιοῦτον
ἐγείρεται ὅποιον ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Οὐκοῦν γε τοιοῦτον
ὅποιον ἢ δευτέρα ποιήσεις αὐτὸ κατεσκευάσει. Τῆς
γὰρ αἰτίας περιαιρεθείσης δι' ἣν ἡ τῶν σχημάτων
τουτωνὶ παρεισήχθη διαφορὰ, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν
συμβεβηκυῖαν ὑστερον περιαιρεθῆναι διαφορὰν, καὶ
τοιούτοι ἐγερθῆναι ἅπαντες ὁποῖος ἦν ὁ πρῶτος
ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγεννημένος θεοῦ.
Ταύτη τοι καὶ μέγας Ἀθανάσιος εἰδὼς ὅτι τὰ τῆς
ἀναστάσεως εἰς ἐκεῖνον ἀφορᾶται ἓνα καὶ πρῶτον
ἄνθρωπον, ὡς ἄνω διελέθηται, καὶ ὅτι κατ' ἐκεῖνον
ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες ἀναστήσόμεθα, πρὸς
Ἀντίοχον ἔλεγεν· « Ἐν τῇ ἀναστάσει οὐκ ἔστιν ἄρ-
σεν καὶ θῆλυ· οὐ μικρὸς καὶ μέγας· οὐ μέλας καὶ
ξανθός· οὐ διάφορά τε πρόσωπά τε καὶ σχήματα.
Πᾶσα καὶ γὰρ ἀνθρώπου εἰκὼν ὁμοία ἔσται τότε
τῆς Ἀδάμ εἰκόνος καὶ πλάσεως, καὶ μεγέθους, καὶ
σχήματος. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ κατὰ τὸν
πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον ἐν εἶδος καὶ σχῆμα ἐγεί-
ρονται ἅπαντες, ὡς ἐντεῦθεν μὴ εἶναι διαφορὰν ἄρ-
ρένός τε καὶ θήλεος, μικροῦ καὶ μεγάλου, μελανός
τε καὶ ξανθοῦ· τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τοῦ σχήματος
ἐκείνου; Σιωπᾶν ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις ἀμεινων, καὶ
μῆτε τὴν αὐτοῦ πλάτην ὁποῖα τίς ἐστὶ πολυπραγμα-
νεῖν, μῆτε πῶς καλέσομεν, εἴγε τὴν κατὰ τὸ ἄρρεν
καὶ θῆλυ οὐκ ἔχει διαφορὰν ὅπως περιεργάζεσθαι ὁ
φαινίξ ὁ Ἀραβικὸς ἕρως, ὁ καὶ φαιδρὰν ἐν ἑαυτῷ
φέρων εἰκόνα τοῦ ἐνός ἐκείνου Ἀδάμ· ἵνα μὴ λέγω
τὸν οἰκτροτάτον σκώληκα, τὴν τοιαύτην ἀποπα εἶναι
πολυπραγμοσύνην ἡμῶν.

Εἰ δὲ καὶ που ἐν τῇ ἀναστάσει γνωσθήσεται τό τε
θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ σχήματι πάν-
των ἀνισταμένων, ὑπαπόρειν ἡμᾶς, ὡς οἶμαι, οὐκ
εὐλογον. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ χρυσοῤῥήμων Ἰωάννης φησί,
μὴ μόνον τοὺς ὧδε γνωστοὺς, ἀλλὰ καὶ οὓς οὐδέποτε
εἶδομεν ἰδόντες ἐκεῖτε γνωρίσομεν· καθά ἐστι καὶ τὸν

Ἀβραάμ ὁ πλούσιος· εἰ μὴ γὰρ ἐγνώρισεν αὐτὸν, πῶς ἂν ἐκάλεσεν ἐξ ὀνόματος; οὐκ ἂν τις ἀμήχανον, ὡς οἶμαι, ἡγήσεται. Μὴ καὶ τότε τὸ παιδίον καὶ τήνδε τὴν γυναῖκα, καὶ τὸν γέροντα ἐκεῖνον ὑπ' ἀλλήλων ἐπιγνωσθῆναι τότε, εἰ καὶ μιᾶς ἡλικίας καὶ σχήματος ἐνδὲ ἀναστήσονται. Οὐδὲ γὰρ ἐκ συσσήμων καὶ σχημάτων καὶ ἡλικιῶν ἢ γνωριμότης ἐκεῖσε· ἀλλὰ τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ γνωριούμεν πάντες τοῦ; πάντα; ὡς ὁ ποιητῆς ἡμῶν καὶ πλάστης ἠὲ δόκησεν. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος ἀριδιότερόν σοι παρίστησι, καὶ οὕτω φησί· Καὶ οὐκ ἐκ συσσήμων ἐπίγνωσις ἔσται τότε. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ γεννητικὰ ταῦτα μίρια τό τε θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν παρίστησιν, ὅτι μηδὲ ἐν τῷ Χριστῷ ἄρασεν καὶ θῆλυ, καθά φησι Παῦλος. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει καὶ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον εἰς ἀνθρώπου ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες ἀνιστάμεθα· μία γὰρ ἡλικία παρὰ πᾶσι, μία πλάσις, ἐν εἶδει, ἐν σχῆματι καὶ μέγεθος ἐν περιττῶν ἂν εἴη διαφορὰν σχημάτων ἐπιζητεῖν· εἰ γὰρ τὴν τοιαύτην διαφορὰν ἢ φθορὰν παρείσηγαγεν, ἀνάγκη πᾶσα, τῆς ἀφθαρσίας ἐλθούσης, ταῦτα πάντα σὺν τῇ φθορᾷ παρελθεῖν. Καὶ οὕτω μὲν ὁ τὰ θεῖα τῷ ὄντι σοφός Ἀθανάσιος· ὅτι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἢ τῶν σχημάτων διαφορὰ καὶ ἡ τοῦ γάμου ἀρχὴ· καταρχὰς γὰρ οὐδὲν τι τοιοῦτον ἦν, ἅτε τοῦ τῶν ἀνθρώπων πλεονασμοῦ κατὰ τοὺς ἀγγέλους, εἰς προεῖρηται, γίνεσθαι μέλλοντος· κἀντεῦθεν μὴ δεόμενον τῆς ἀπὸ τοῦ θήλεος βοηθείας· καὶ γὰρ εἰ μὴ ὠφθη παρήκοος ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἂν ἐδέησε γάμου, καὶ τῆς τῷ γάμῳ λοιπὸν συντελούσης κατασκευῆς. Εἰς τί καὶ γὰρ συνετέλεσεν αὐτῇ, εἴγε καὶ γάμου χωρὶς ἢ τῶν ἀνθρώπων πλη-

θῶς προελθεῖν οὐκ ἐκωλύετο; Προλαθὼν ὁ λόγος διεληφθέ σοι περὶ τούτου σαφέστερον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ διὰ τὴν πρᾶκοὴν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου φθορὰν ἀρχὴν ἔσχεν ὁ γάμος, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλωττάν φησὶν· εἰ μετὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς κτίσεως ἐπὶ τὸν ἀνθρώπου ἤνεγκεν ὁ Θεὸς τὴν τῆς ἀλόγου κατασκευῆς ἰδίωμα, ὡς ὁ Νύσσης φησὶν· εἰ τῆς δευτέρας ἐστὶ κτίσεως ἢ τῶν σχημάτων διαφορὰ κατὰ τὸν Σιναιτικὸν Θεῖον Ἀναστάσιον· εἰ κατὰ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἀνθρώπου μίξ ἰδίᾳ καὶ ἐνὶ σχήματι πάντες ἐγείρονται, ὡς ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος, ἅτε τῆς κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορᾶς ὑστερον ἐπιτεχνηθείσης Θεῷ δι' αἰτίαν, ἥτις ἀνω διεληπται· τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ τῷ προκειμένῳ ζητήματι; Ταῦτα παρακαλοῦμεν μαθεῖν. Εἴγε καὶ μᾶλλον ὁ Δαμασκηνός Ἰωάννης ἐναντιοῦσθαι τοῖς εἰρημένοις δοκεῖ. Ἐν γὰρ τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ τῶν Δογματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων καὶ τὰδε περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου λέγων εὐρηται· Ἐτούτον μέντοι τὸν ἀνθρώπου ἄρρενα κατασκεύασεν ὁ Θεὸς μεταδοὺς αὐτῷ τῆς αὐτοῦ Θεοῦ χάριτος, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν ἐπιγείων πάντων ἀρχῆς. Ἐντεῦθεν οὖν ἐναντιοῦσθαι δοκεῖ· τὸν γὰρ πρῶτον ἐκεῖνον ἀνθρώπου ἄρρενα παρὰ Θεοῦ κατασκευασθῆναι εἰπόντων, ἀπορίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐνῆκεν ἡμῖν. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες εἰς ἀναστήσομεθα, ταῦτ' ἔστιν ὁμοῖοι τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ κατὰ γῆμα καὶ πλάσιν· ἄρρεν

A dives; nisi enim cum cognovisset, quomodo nomine vocasset? nemo utique impossibile, ut arbitratur, judicabit, et hunc puerum, et hanc mulierem, et senem illum, invicem tum cognitum iri, etsi unius ætatis, uniusque figuræ resurgent. Neque enim ex insignibus et figuris ibi cognitio; sed perspicaci animæ oculo omnes ab omnibus cognoscentur, quemadmodum factori et fictori nostro visum fuerit. Isthuc ipsum et divinissimus Anastasius manifestius tibi sistet, et ita ait: « Et non ex insignibus cognitio tunc erit. » Sed neque genitalia hæc membra tum marem et feminam constituent; quia neque in Christo mas et femina, ut Paulus inquit. Si vero hæc ita habent et secundum magnum Athanasium unus homo in generatione omnes resurgemus; una enim ætas apud omnes, una fictio, una species, unus habitus, et magnitudo una, superfluum quidem fuerit figurarum discrimen perquirere. Si enim tale discrimen corruptio induxit, necessarium omnino est, incorruptione adveniente, hæc omnia cum corruptione præterire. Et ita quidem divinarum rerum peritissimus Athanasius. Quia per peccatum figurarum discrimen, et nuptiarum initium. Ab initio enim nihil tale erat, siquidem hic homo multiplicandus, ut angeli, erat; et inde femine auxilio non indigebat. Si enim inobediens Adamus nos apparuisset, nuptiarum quidem non eguisset, et reliquæ nuptiis necessariæ constructionis. Ad quid enim hæc profuisset, si etiam sine nuptiis hominum multitudo provenire non velabatur?

B C Præcedens sermo disseruit tibi de hoc apertissime. Si vero hæc ita habent, propter inobedientiam et corruptionem quæ ex morte est, nuptiarum principium habuere, ut Chrysostomus ait. Si post sublimitatem creationis, in hominem induxit Deus irrationalis constructionis proprietatem, ut Nyssenus ait. Si est secundæ creationis figurarum discrimen, juxta Sinaitem divinum Anastasium. Si secundum primum illum hominem, una specie et una figura omnes resurgent, ut magnus inquit Athanasius; siquidem maris et femine discrimen superfabricatum est posterius a Deo, propter eam causam, quam supra retulimus, quid oportet adhuc loqui super proposita questione? Hæc optamus discere. Si et magis Damascenus Joannes dictis adversari videtur. In quadragesimo quarto enim ejus capitulum dogmaticorum et hæc de primo homine dicere deprehenditur: « Hunc quidem hominem masculum construxit Deus, eum suæ divinæ gratiæ participem faciens; adhuc vero et terrestrium omnium principatus. » Inde igitur adversari videtur. Primum enim illum hominem masculum a Deo creatum fuisse dicens, non despiciendam ambiguitatem nobis intulit. Si enim, ut magnus Athanasius ait, in regeneratione omnes unus resurgemus, hoc est, similes primo homini juxta figuram et fictionem; masculus vero a Deo productus primus ille, ut rerum divina-

rum peritus Joannes ait; quid oportet amplius lo-
 quif an enim masculino habitu omnes resurgent,
 vel alia omnes figura, ut Deus qui nos fluxit novit?
 Si et magis ibi masculum et feminam non esse ait.
 eo quod idem sit habitus: alias si habuit secundum
 masculum differentiam congenitam suæ substan-
 tiæ primus homo, videre erat statim et feminam ei
 coexistere. Masculus enim propter feminam, et fe-
 mina propter masculum, necessario facti sunt, et
 declarant hoc omnigena genera animalium. Nullum
 enim eorum e terra emersit sine conjugio. Neces-
 sarius enim erat concubitus ejus ad generis suc-
 cessionem; quia noluit ut angelos et hæc multi-
 plicari. Sed hæc quidem sublimiori carent mente,
 ut invicem confirmari possint; nos vero non tan-
 tum consiliis inopes quidem, sed et in quibus ipse
 contra se veniens sibi ipsi contrarius homo
 apparet. Ostendit enim in antecessum primum ho-
 minem a Deo fuisse productum masculum, divina
 gratia dignatum fuisse, terrenorum principatum
 esse consecutum, post ea vero et hæc ad verbum
 subdit: « Videns vero præcognitus Deus transgressu-
 rum esse et corruptioni subjiciendum, produxit
 feminam ex ipso, adjutorium ipsi secundum ipsum,
 ad generis ex successione constitutionem. Propter
 ea vero non parum dubitavimus; apparet enim, si
 minime corruptioni subjiciendus ille fuisset, femi-
 nam ex eo non producturam fuisse; si vero eam
 non produxisset, quomodo hominum multiplicatio
 facta fuisset? » Sed juxta angelos sine conjugio, ut
 Nyssenus ait; et cujus gratia maris habitu produc-
 tum fuisse ab initio Adam ait, hæc discere exopta-
 mus. Divinus enim inde laudatis Patribus et sibi
 ipsi magis adversari deprehenditur. Nisi forte vo-
 cem masculum hic secundum aliam significationem
 accipi ab illo dicimus; hæc enim dictio significat
 aliquando et actuosum, et fortem, et perfectum, ut
 etymologia hujusmodi dictionis exhibet. Talem
 enim principio produxerat illum Deus, suæ divini-
 tatis ipsum participem effecit, et terrenorum om-
 nium principatum dedit.

παράγαγον αὐτὸν ὁ Θεὸς τῆς ἑαυτοῦ θεότητος αὐτοῦ
 ἐνεχείρισεν.

Attende igitur. Si enim et animalis hæc genera-
 tio hodie; peccatum eam conciliavit. Et ne grave
 id tuis auribus videatur, hunc sermonem paululum
 rursus assumam. Finxit enim hominem Deus, in
 paradiso eum collocavit, et neque nuptiarum apud
 eum ratio erat, neque adjutorio feminae opus habe-
 bat. Si enim et formans ipsum Deus videbat genus
 humanum quantum quidem numero futurum esset;
 sed tamen secundum illum primum, nisi inobediens
 deprehensus fuisset, indubitanter omnes quidem
 producti fuissent. Si enim futurum non ignorabat
 Deus, sed ostendit quomodo voluit; qualem indica-
 vit prius super homine intentionem? Propterea
 enim et solum ipsam produxit, et immortalitate
 honoravit. Secundum illum igitur primum, si obe-
 diens permausisset, genus omne humanum produ-

Α δὲ ὑπὸ Θεοῦ παρήχθη ἡ πρώτη ἐκείνος, ὡς ὁ τὰ
 θεῖα σοφὸς Ἰωάννης φησὶ· τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ
 τούτοις; Εἰ γὰρ ἀρβενικῶ σχήματι πάντες ἀναστή-
 σονται, ἢ κατὰ σχῆμα πάντες ἕτερον, ὡς οἶδεν ὁ
 πλάσας ἡμᾶς Θεός· εἰ γε καὶ μᾶλλον ἄρσεν ἐκείσε
 καὶ θῆλυ μὴ εἶναι φησὶ διὰ τὸ ταυτὸν ἄρα τοῦ σχή-
 ματος· ἄλλως τε εἰ τὴν κατὰ τὸ ἄρβεν εἶχε διαφο-
 ρὴν συμφυῆ τῇ ὑπάρξει αὐτοῦ ὁ πρῶτος ἀνθρώπος,
 ἦν ἰδεῖν αὐτίκα καὶ τὸ θῆλυ συνυπάρχον αὐτῷ· τὸ
 γὰρ ἄρσεν διὰ τὸ θῆλυ, καὶ τὸ θῆλυ διὰ τὸ ἄρσεν ἐξ
 ἀνάγκης ἐγένετο, καὶ δηλοῦσι τοῦτο τὰ παντοδαπὰ
 γένη τῶν ζώων. Οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀπὸ γῆς ἐξῆλθε
 συζυγίας χωρὶς· ἀναγκαῖα γὰρ ἦν ἡ συνουσία αὐ-
 τῆς πρὸς τε τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν· ὅτι μὴ κατὰ
 τοὺς ἀγγέλους ἠθέλητε καὶ ταῦτα πληθύνεσθαι.
 Ἐπὶ ταῦτα μὲν ὑψηλοτέρου δεῖται νοός, ὥστε πρὸς
 ἑλληλα συμβιβάζεσθαι· ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τού-
 τοις ἀμνημονοῦντες μὲν, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οἷς αὐτῆς
 ἑαυτῷ παρακατῶν ὁ ἀνθρώπος ἐναντιούμενος φαί-
 νεται· ἐφθασε μὲν γὰρ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον εἰπεῖν
 ὑπὸ Θεοῦ παραχθῆναι ἄρβενον θεῖας χάριτος ἀξί-
 οθῆναι καὶ τὴν τῶν ἐπιγείων ἀρχὴν ἐγχειρισθῆναι·
 μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τάδε κατὰ λέξιν ἀπήγαγεν· « Εἰ-
 δὼς δὲ ὁ προγνώστης Θεός ὅτι ἐν παραβάσει γενή-
 σεται, καὶ ὅτι φθορᾷ ὑποπέσειται, παράγει τὸ θῆλυ
 ἐξ αὐτοῦ βοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτὸν πρὸς γε τὴν ἐκ
 διαδοχῆς τοῦ γένους σύστασιν· διὸ δὲ καὶ οὐ μικρὰ
 ἠπορήκαμεν. Φαίνεται γὰρ ὡς, εἴγε μὴ φθορᾷ ὑπο-
 πέσειν ἐκείνος ἐμελλεν, οὐκ ἂν ἐξ αὐτοῦ τὸ θῆλυ
 παραχθῆναι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο παρήγαγεν, πῶς ἂν
 ἐγεγόνει τῶν ἀνθρώπων ὁ πληθυσμός; » Ἄλλὰ κατὰ
 τοὺς ἀγγέλους ἀσυνδιάστως, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ. Καὶ
 τίνας ἔνεκεν ἐν τῷ τοῦ ἄρβενος σχήματι παραχθῆναι
 φησὶ κατ' ἀρχῆς τὸν Ἀδὰμ, ταῦτα παρακαλοῦμεν
 μαθεῖν. Ὁ γὰρ θεὸς ἐντεῦθεν τοῖς τε διαληφθεῖσι
 Πατράσι καὶ ἑαυτῷ μᾶλλον ἐναντιούμενος φαίνεται·
 εἰ μὴ που τὴν ἄρβενον λέξιν ἐνταῦθα καθ' ἑτέραν
 εἰπωμεν σημασίαν ἐκλαθέσθαι τὸν ἅγιον· ἢ γὰρ
 λέξις αὕτη σημαίνει ποτὲ καὶ τὸ πρακτικὸν καὶ τὸ
 ἰσχυρὸν, καὶ τὸ τέλειον, ὡς ἡ ἐτυμολογία τῆς τοιαύ-
 τῆς παρίστησι λέξεως· τοιοῦτον γὰρ ἀπ' ἀρχῆς
 μετέδωκεν καὶ τὴν τῶν ἐπιγείων πάντων ἀρχὴν

Πρόσεχε οὖν. Εἰ γὰρ καὶ ζωώδης ἡμῶν ἡ γένεσις
 σήμερον, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία ταύτης πρόξενος γέγονεν.
 Καὶ εἰ γε μὴ βαρυνθῆς τὰς ἀκοάς, μικρὸν ἐπανα-
 λήψομαι τοῦτον λόγον. Ἐπλασε γὰρ τὸν ἀνθρώπον
 ὁ Θεός, ἐν παραδείσῳ αὐτὸν ἔθετο, καὶ οὔτε γάμου
 παρ' αὐτὸν λόγος ἦν, οὔτε βοηθοῦ τοῦ θῆλεος ἐχρη-
 ζεν. Εἰ γὰρ καὶ πλάττων αὐτὸν ὁ Θεός, ἕωρα τὸ
 γένος τὸ ἀνθρώπινον πόσον ἂν εἴη κατ' ἀριθμὸν,
 ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνον τὸν πρῶτον, εἰ γε μὴ ὤφθη
 παρήκοος, ἀσυνδιάστως ἅπαντες παρήχθησαν ἂν· εἰ
 γὰρ καὶ τὸ μέλλον οὐκ ἦν ἀγνοῶν ὁ Θεός, ἀλλὰ
 δεῖξαι τε ὡς ἠθέλειν ἄποισιν εἶναι πρότερον ἐπὶ τῷ
 ἀνθρώπῳ σκοπόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μόνον αὐτὸν
 παρήγαγε, καὶ ἀφθορᾷα τετίμηκε. Κατ' ἐκείνον
 μὲν οὖν τὸν πρῶτον, εἴπερ ὑπακούων ἔμενε, τὸ
 γένος ἅπαν παραχθῆναι τὸ ἀνθρώπινον ἐμελλεν. Ἡ

παρακοή τοιγαροῦν ἀντραπήναι πάντα πεποίηκεν· τότε γάρ θῆλυ πρήγαγε, τὸν γάμον εἰσήνεγκε, καὶ τὴν ζωώδη ταύτην προῦξένησε γένεσιν. Ἐν τιμῇ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὢν, ὡς ὁ θεὸς ἔφη Δαβὶδ, καὶ μὴ συνιεὶς, τοῖς ἀνοήτοις γέγονε κατὰ γένεσιν κτήνεσιν ὁμοῖος· ὕθεν σχημάτων καὶ ἡλικιῶν διαφορὰ, νόσοι τε πολυειδεῖς, ἄωροι θάνατοι, καὶ μυρία ἄλλα δεινὰ συναντήματα. Διὰ ταύτην τὴν ζωώδη γένεσιν, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, καὶ μέχρις αἰώνων ἐπὶ πᾶσι περέτεινε τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ θεός, ὡς τῇ παρόδῳ τῶν προορισθειῶν συναπαρτισθῆναι ψυχῶν· καὶ τότε στήναι τὴν βρώδη τοῦ χρόνου ταύτην κίνησιν. Ἀμφιβάλλειν οὖν ὡς εἶμαι οὐκ εὐλόγον, εἴγε καὶ μιᾷ ἡλικίᾳ καὶ σχήματι ἐνὶ κατ' ἐκείνων τὸν πρῶτον ἀναστήσονται ἅπαντες· ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἕλλο ἐστὶν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις. Οὐκοῦν τὸ νήπιον, εἴγε τελευτήσῃ νήπιον, τριακονταέτης ἀναστήσεται, καὶ ὁ ἑκατονταέτης ὡς αὐτὸς τριακονταέτης ἐγερθῆσεται· κατὰ τὴν ἡλικίαν πάντως ἐκείνην καθ' ἣν ἄρα καὶ παραχθῆναι ἔμελλον, εἴπερ ὑπακούων ἔμεινεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος. Τούτῳ μέντοι τῷ λόγῳ καὶ ὅλω βίῳ ὁδύνην τινὰ ἔχων ὕγιης εὐρεθήσεται, ὃ τε μακρότερος καὶ ὁ μὴ τοιοῦτος ἰσπερὴς ὑφθήσεται. Καὶ εἰκότως. Τῆς γὰρ ἀνισότητος ταύτης ἡ ζωώδης αὐτῆ γένεσις αἰτία καθίστηκε. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα τῇ τῆς ἀναστάσεως θεραπευθήσεται χάριτι. Ἡ γὰρ προσδοκωμένη χάρις ἐπάνοδος ἐστὶ πρὸς ἐκείνην, ὡς εἴρηται, τὴν πρώτην ζωὴν. Εἰ τοίνυν μιᾷ ἡλικίᾳ καὶ μιᾷ πλάσει καὶ σχήματι ἐνὶ κατὰ τὸν ἕνα καὶ πρῶτον ἄνθρωπον ἀναστήσονται ἅπαντες, ὅτι καὶ κατ' ἐκείνων, ὡς εἴρηται, παραχθῆναι πάντες ἔμελλον, εἴγε μὴ προέδῃ τὰ τῆς παρακοῆς· εἰ γὰρ καὶ λέγειν ἐπὶ τῷ προειρημένῳ ζητήματι; Ἄδς ἐπὶ τούτοις ἀποκρίσιν· ἡμεῖς γὰρ εἰ καὶ μικρόν τι προήχθημεν εἰπεῖν, ἅτε τοῖς διαληφθεῖσιν ἀνωθεν ἁγίοις ἐπόμενοι, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς ἡ τούτων κατάληψις.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ΄.

Τῷ αὐτῷ. — Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐ γνωρίσουσιν ἀλλήλους οἱ ἀναστησόμενοι τότε ἄνθρωποι· εἰ δὲ καὶ γνωρίσουσι, δικαίους μὲν ἀμαρτωλοὶ γνωριούσιν· οὐ μὴν δὲ καὶ ἀμαρτωλοὺς οἱ δίκαιοι.

Εἰ δὲ τις περὶ τοῦ γενησομένου τὸ τε ἀναγνωρισμοῦ μαθεῖν βούλεται εἴ γε τέως γενήσεται, καὶ ὅπως ἄρα γενήσεται, καὶ εἰ πάντες τοὺς πάντας γνωριούμενοι τῶν εὐαγγελικῶν καὶ θεῶν ῥημάτων πρότερον ἀκούετω τῶν οὕτω λεγόντων· « Καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ πλούσιος ἐν τῷ ᾄδῃ ἐγνώρισε τὸν πτωχὸν Λάζαρον, ἐν τῷ τοῦ Ἀβραάμ καθήμενον κόλπῳ ἐφ' ᾧ καὶ ἔλεγε· Πάτερ Ἀβραάμ, ἀπόστειλον τὸν Λάζαρον. » Ἐντεῦθεν οὖν σαφῶς ἀποδέδεικται, ὡς εἴπερ ἀκριβῶς οὐκ ἐπέγνω τὸν Λάζαρον, καὶ αὐτὸν τὴν πατριάρχην οὐκ ἂν ἐκάλεσεν ἐξ ὀνόματος. Καὶ μὴ τις εἴπη, διὰ τὸ παραβολὴν εἶναι τὸ πρᾶγμα, τὸν σκοπὸν τε ὑπερναπόδεικτον, κόντεῦθεν μὴ περιφέρειν ἐναργῆ τὴν ἀλήθειαν· αἱ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεῖαι παραβολαὶ κατὰ τὸν θεϊότατον Ἰωάννην τὸν θεολογικὸν πραγμάτων ἐνεστῶτων καὶ ἀποδε-

endum erat; inobedientia enim exacta inverti fecit. Tunc enim semipam produxit, nuptias invenit, et hanc animale generationem conciliavit. In honore enim homo cum esset, ut divinus David dicebat, et non intelligeret, insipientibus evasit, secundum generationem, jumentis assimilis; unde habitum et ætatum discrimen, morbi que varii, intempestivæ mortes, et sexcentæ aliæ asperæ adversitates. Propter hanc animale generationem, ut Nyssenus ait, et usque ad septem sæcula extendit vitam nostram Deus, in transitu prædestinatarum ad perfectionem animarum; et tunc positus fuit fluxus sui temporis motus. Ambigere igitur, ut arbitror, absurdum est, an una ætate, et una figura secundum illum primum omnes resurgent. Resurrectio enim nihil aliud est, quam in antiquum statum eorum qui ceciderunt, restitutio. Non igitur infans, si infans mortuus fuerit, sed triginta annorum resurget: et qui centum annos natus occubuit, triginta annorum ætate ipse excitabitur. Juxta ætatem omnino illam, secundum quam producendi erant, si primus homo obediens permansisset. Flagratione et tota vita species quasdam habens sanitatis invenietur, et talis semper æquis viribus non interibit. Et congruenter. Inæqualitatis enim hujus animalis hæc generatio causa fuit. Sed hæc omnia gratia resurrectionis curabuntur. Gratia enim que expectatur regressus est ad illam, ut dictum est, priorem vitam. Si igitur eadem ætate, et eadem forma et habitu secundum unum et primum hominem omnes resurgent, quia et secundum illum omnes, ut dictum est, producendi fuerant, nisi inobedientia ejus processisset, quid opus sit dicere super prædicta quæstione, responde. Nos enim etsi breve aliquid dicere adducti sumus, laudatos superius sanctos secuti fuimus; sed supra nos horum comprehensio.

EPISTOLA VII.

Eidem. — An oporteat attendere dicentibus, eos, qui resurrecturi sunt, homines tunc se invicem non cognituros; si vero cognoscent, an justis a peccatoribus cognoscentur, non vero peccatores a justis.

Si vero quis de futura tunc recognitione disce-
re vult, an vere erit, et quomodo fiet, et an omnes ab omnibus cognoscentur, evangelica et divina verba prius audiat ita dicentia: « Et cum elevasset oculos dives in inferno, cognovit pauperem Lazarum in sinu Abrahami sedentem, quare et dicebat, Pater Abraham, emitte Lazarum, etc. » Hinc igitur aperte ostensum est, nisi probe Lazarum et ipsum patriarcham cognovisset, eos nomine vocaturum non fuisse. Nec quis dicat id esse parabolam, scopumque incomperum, ac proinde manifestam veritatem non circumferre. Divinæ enim Servatoris nostri parabola, juxta divinissimum Joannem Damascenum, rerum instantium et demonstratarum similitudines sunt. Ita enim res ab eis exhibentur, quemadmodum profecto aliquando future sunt.

Hinc et Ecclesie doctores occasionem inde arripientes de recognitione illa placitum inter se stabiliverunt. Si enim ex insignibus hic homines invicem se cognoscerent, ubi perspicax animæ nostræ oculus per peccatum offuscatus est, atque inde videre non potest, uti prius; sed ibi et sine signis. Una enim ætas apud omnes, et forma una, ut Scripturæ dicunt. Omnes ab omnibus cognoscentur, ut mox sermo tibi ostendet. Hic enim si eandem et unam omnes figuram haberent, non minima vitæ confusio contingeret. Cur? Quia discernendi facultatem mens nostra sanam adhuc, ut prius, non possidet. Infirmitatibus igitur nostris divina providentia opem ferens, et diversitatem corporum per dispensationem adesse nobis concessit, ut inde omnes ab invicem cognoscerentur; sed ibi, divine vir, nihil hujusmodi erit. Et si vis auro fluentem Joannem prius audi, hæc ita confirmantem et dicentem, quod non solum eos qui hic noti nobis sunt, cognosceamus, sed eos quos nunquam vidimus. Etenim Abrahamum non vidisti, neque Isaacum, neque reliquos antiquos patres; sed videns ipsos in illo horribili et communi conventu, cognosces, et cum cognoveris dices: Ecce Abraham, ecce Isaac, ecce Jacob, ecce Petrus, et Paulus, et reliqui decem. Et hujus rei gratia ne mirere, neque insolens id existima. Si enim illa, quæ in Dominica passionis a mortuis resurrexerunt corpora, cum præfiguratio essent ultimæ et communis resurrectionis in sanctam civitatem ingressa sunt, et multis apparuerunt, hoc est, cognita sunt; nisi enim cognoscenda fuissent, haud apparuissent utique; eam autem apparuissent, simul cognita sunt. Et hæc apud eos qui nullam habent rerum specularum cognitionem. Nemo enim eorum qui tunc adinventi fuerunt, ut aurifluus invenitur dicere, in homilia 88 in sanctum Evangelium secundum Mattheum, de visu eos qui olim obdormiverunt, justos cognovit. Multo magis hujusmodi recognitio in illa vera et extrema resurrectione erit. Crassa enim hæc carne, tenui et levi tunc et patriarchica effecta, perspicax animæ nostræ oculus optissime non prohibebitur. Et persuadeat te primus ille Adamus. Cum enim a somno excitatus fuisset, et Evam illam vidisset, cognovit, et cum cognovisset, dicebat: **Hoc igitur os ossibus meis, et caro de carne mea.** Ne igitur fidem adhibere renuas iis quæ dicuntur. Tunc enim ad Adamum illum regrediemur. Si enim resurrectio nihil aliud est quam ad antiquum statum eorum qui ceciderunt, restitutio, necessario cognosceamus et quos nunquam vidimus fratres. Etenim in corpore uno omnes unum habemus caput Christum. Necessario igitur cuncti cunctos cognosceamus. Si enim et diversis temporibus geniti fuimus; sed omnium unus est pater Deus. Quare et convenire simul omnes a sæculo usque in finem conveniens; et efferi communiter patriarchico illo gaudio. Propterea enim et qui promissionem præceperunt, illi juxta magnum Paulum non de-

A δευγμένων εἰσι παραβολαί· οὕτω γὰρ περιστάσειν αὐτοῖσι τὰ πράγματα, καθὰ δὴ καὶ γενέσθαι ὀφέ ποτε μέλλουσιν· ἐνθεν τοι καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ὀφρομῆς ἐντεῦθεν δραξάμενοι καὶ τὸ περὶ τοῦ ἀναγνωρισμοῦ ἐκείνου δόγμα πρὸς τοὺς ἄλλοις διεθεβαιώσαντο· εἰ γὰρ ἐκ συσσήμιων ἐνταῦθα τοῖς ἀνθρώποις πρόσσεσι τὸ γνωρίζειν ἀλλήλους, ἅτε τοῦ διορατικοῦ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀφθαλμοῦ διὰ τὴν ἁμαρτιαν ἁμαυρωθέντος, κἀντεῦθεν ὄραν οὐκ ἰσχύοντος, ὡσπερ δὴ καὶ τὸ πρότερον· ἀλλ' ἐκεῖ καὶ συσσήμιων ἄνευ· μία γὰρ ἡλικία παρὰ πᾶσι καὶ εἶδος ἔν, ὡς φασιν αἱ Γραφαί, οἱ πάντες γνωριοῦσι τοὺς πάντας, ὡς ὁ λόγος ἤδη μετ' οὐ πολὺ παραστήσει σοι· ἐνταῦθα μὲν γὰρ εἰ τὸν αὐτὸν καὶ ἓνα εἶχον ἅπαντες χαρρακτῆρα, οὐχ ἡ τυχούσα ἂν τῷ βίῳ τούτῳ συνέπιπτε σύγχυσις. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι τὸ διακριτικὸν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος ὕγιης ἔρτι, καθὰ καὶ πρώην, οὐ κέκτηται. Ταῖς οὖν ἀσθενείαις ἡμῶν ἡ θεία βοηθοῦσα πρόνοια, καὶ τὴν παραλλογήν τῶν σωματίων οἰκονομικῶς προσγίνεσθαι ἡμῖν συγκεχώρηκεν, ὡς ἐπευθῶς ἅπαντας ἐντεῦθεν ἀπ' ἀλλήλων γνωρίζεσθαι. Ἀλλ' ἐκεῖ, θεοεὶκαλε ἄνερ, τοιοῦτον οὐκ ἔστιν οὐδέν. Καὶ εἰ βούλει χρυσορῆμονος Ἰωάννου πρότερον ἄκουε, τὰ περὶ τούτων οὕτω διαβεβαιουμένου καὶ λέγοντος, ὡς οὐ μόνον τοὺς ὧδε γνωστοὺς γνωριοῦμεν, ἀλλὰ καὶ οὓς οὐδέποτε εἶδομεν· καὶ γὰρ τὸν Ἀβραάμ οὐχ εἶδρακα, οὐδὲ τὸν Ἰσαάκ, οὐδὲ τοὺς λοιποὺς ἀρχαιοπάτορας· ἀλλ' ἰδὼν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς φρικτῆς ἐκείνης καὶ κοινῆς συναλεύσεως γνωρίσεις, καὶ γνωρίσας ἔρεῖς· Ἰδοὺ Ἀβραάμ, ἰδοὺ Ἰσαάκ, ἰδοὺ Ἰακώβ, ἰδοὺ Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ οἱ λοιποὶ καθ' ἑξῆς. Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ ξένον τι ἡγοῦ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνα τὰ κατὰ γε τὸ σωτήριον πάθος ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα σώματα προτύποις ὄντα τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως εἰς τὴν ἀρίαν πόλιν εἰσῆλθον καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς, τουτέστιν ἐγνώσθησαν, εἰ μὴ γὰρ γνωσθῆναι ἐμέλλον οὐκ ἂν ἐνεφανίσθησαν, ἐμφανισθέντες δὲ ὑμῶς ἐγνώσθησαν· καὶ ταῦτα παρὰ τοῖς μηθεμίαν θεαθέντων διάγνωσιν ἔχουσιν· οὐδεὶς γὰρ τῶν τότε παρευρεθέντων, ὡς ὁ χρυσορῆμων εὐρηται λέγων ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἅγιον Εὐαγγέλιον ὀδοσηκοστῇ ὀγδόῃ ὀμιλίᾳ, τὴν θείαν τῶν πάλαι κοιμηθέντων δικαίων ἐγίνωσκε· πολλῶ μᾶλλον ὁ τοιοῦτος ἀναγνωρισμὸς κατ' ἐκείνην γενήσεται τὴν ἀληθῆ καὶ τελευταίαν ἀνάστασιν· τῆς γὰρ παχέας ταύτης σαρκὸς λεπτῆς καὶ κούφης τῆνικαῦτα καὶ πατριαρχικῆς γεγονούσας, ὁ διορατικὸς τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀφθαλμὸς τρανότατα οὐ κωλύεται. Καὶ πειθέτω σε ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀδάμ· ἐξυπνος γὰρ γεγονὼς καὶ τὴν Εὐανθεκείνην ἰδὼν ἐγνώρισε, καὶ γνωρίσας ἔλεγε· «Τοῦτο οὖν ὅσπου ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου.» Μὴ οὖν ἀπίσται τοῖς λεγομένοις· ὀπηνίκα γὰρ ἐπὶ τὸν Ἀδάμ ἐκείνον ἐπέλθωμεν, ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἄλλο ἔστιν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότιον ἀποκατάστασις, ἐξ ἀνάγκης γνωρίσομεν καὶ οὓς οὐδέποτε εἶδομεν, ἀδελφοί· καὶ γὰρ ἔσμεν σῶμα ἓν, οἱ πάντες μίαν ἔχουμεν κεφαλὴν τὸν Χριστόν. Ἐξ ἀνάγκης οὖν οἱ πάντες γνωριοῦμεν τοὺς

ἅπαντας. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐγε-
 γόνειμεν, ἀλλὰ πάντων εἰς ἓστι πατήρ ὁ Θεός, ἐφ'
 ᾧ καὶ συναλθεῖν ἅμα τοὺς ἀπ' αἰῶνος καὶ μέχρι τέ-
 λους εἰκὸς ἐμφορηθῆναι κοινῶς τῆς πατριαρχικῆς
 ἐκείνης χαρᾶς· ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν
 οἱ προλαβόντες ἐκεῖνοι κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον οὐκ
 ἐκομίσαντο, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Εἰ δὲ
 ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐχὶ καὶ γνωριοῦσιν οἱ πάν-
 τες τοὺς πάντας; Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε·
 τὴν γὰρ κοινὸν ἐκείνον ἀναγνωρισμὸν καὶ ὁ μακά-
 ριος Ἐφραίμ παριστῶν ἔλεγε· Τότε τέκνα κατα-
 κρινοῦσι γονεῖς, ὡς μὴ τὰ χρηστὰ διαπραξαμένους
 ἔργα· καὶ γὰρ εἰ μὴ γνωρίσουσιν ἀλλήλους, πῶς
 ἔσται τοῖς γονεῦσι παρὰ τῶν τέκνων ἡ τοιαύτη κα-
 τάκρισις; Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀδελφοὺς
 ἐκεῖσε γνωρίσουσιν ἀδελφοί, καὶ μεγίστη διὰ τοῦτο
 συνέσεται χαρμονή. Καὶ βεβαίῳ τὸν λόγον ὁ πολὺς
 ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὸν αὐτάδελ-
 φόν αὐτοῦ Καισάριον ἐπιταφίῳ λόγῳ καὶ τάδε δια-
 λαμβάνων εὐρηται· « Τότε Καισάριον δῖομαι λαμ-
 πρὸν, ἐνδοξόν, ἀγαλλόμενον, οἷός μοι καὶ κατ' ὄναρ
 ὤφθη, ἀδελφῶν φίλτατε. » Ὅτι δὲ οὐ τότε μόνον,
 ἀλλὰ καὶ νῦν οἱ ἐν Κυρίῳ κοιμηθέντες ἐν τούτῳ συν-
 ευφραίνονται, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔδειξεν οὕτως εἰ-
 πὼν· Ὅτι καὶ τοῦτο τοῖς σωζομένοις κεχάρισται
 παρὰ Θεοῦ, τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ψυχι-
 κῶς ἀλλήλους συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι· οἱ δὲ
 ἁμαρτωλοὶ καὶ ταύτης παραμυθίας ἐστέρηνται· οὐδὲ
 γὰρ καθά φησιν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, τὸ διαγνω-
 στικὸν καὶ οὗτοι, καθάπερ οἱ ἅγιοι, κέκτηνται· ἐν
 ἐκείνῳ δὲ τῷ πανδήμῳ θεάτρῳ καθὼς αἱ πράξεις
 πάντων ἀνακεκαλυμμένοι εἰσίν, οὕτω καὶ τὰ πρόσω-
 πα γνῶριμα πᾶσι καθίστανται ἕως οὗ ἢ ἀπ' ἀλλή-
 λων διάζευξις γένηται· καὶ ἀποπεμφθήσεται ἕκαστος
 εἰς τὸν ἑαυτοῦ τόπον ἡτοιμαχέν. Ὅτι δὲ ὑπὸ πάντων
 θεατρισθῆσονται τὰ ἡμέτερα, καὶ ὁ μέγας Μάξιμος
 ἀριδὴλῶς τοῦτο παρίστησιν· ἐν γὰρ τῇ περὶ τῆς
 κατὰ Θεὸν λύπης λόγῳ αὐτοῦ, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα
 εἰπέσει· « Τηνικαῦτα βιβλοὶ ἀνοίγονται, δηλονότι
 ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, τῶν ἡμετέρων ἔργων τε
 καὶ λόγων, καὶ λογισμῶν ἔχουσαι μετὰ πάσης ἀκρι-
 βείας τὰ ἐγγράφα, δι' ὧν ἁπάντων γύμνωσις γίνεται
 τῶν πεπραγμένων ἡμῖν ἐπὶ πάσης κτίσεως, ὥστε
 τοσοῦτον ἀλλήλων γινώσκειν πάσας τὰς ἁμαρτίας,
 ὅσον ἕκαστος τὰς ἑαυτοῦ τὴν βίβλον ἀναγινώσκων
 τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως. » Καὶ οὕτω μὲν ὁ θειότα-
 τος Μάξιμος· ὁ δὲ γε προφήτης Ἰσαΐας ἀριδὴλό-
 τερον, εἰ γε προσέχης, τὸ δόγμα τοῦτο διδάξει σε·
 περὶ τινῶν γὰρ ἐν ἁμαρτίαις τεθνηκότων τὸν λόγον
 ποιούμενος, οὕτως εὐρηται λέγων· « Ὁ σκώληξ
 αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθή-
 σεται, καὶ ἔσονται εἰς ἔρασιν πάση σαρκί. » Αὐτὸ
 τοῦτο καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο καὶ θεῖον ῥητὸν
 ὑπεμφαίνει τὸ λέγον· Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέπων σε
 ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ· τοῦ-
 τῆστιν ἐπὶ πάσης κτίσεως· κατὰ γὰρ τὸν χρυσοῦ-
 ῥήμονα Ἰωάννην, εἶτε στεφανωθῆναι μέλλεις εἴτε
 κατακριθῆναι, πᾶσα τοῦτο τότε σὰρξ γνωριεῖ· καὶ
 γὰρ ἕκαστος, εἴτε δίκαιος, εἴτε καὶ ἁμαρτωλὸς, γνω-

lati sunt, ne sine nobis perficiantur. Si vero hæc
 ita habent, quomodo universi ab universis non
 cognoscuntur? Ne igitur amplius dubita. Commu-
 nem enim illam recognitionem et beatus Ephraem
 demonstrans dicebat: « Tunc filii condemnabunt
 parentes, ut eos qui bona opera non fecerunt. » Et
 enim nisi cognoscent invicem, quomodo parentes a
 filiis ita condemnabuntur? Non hæc vero solum,
 sed et fratres ibi a fratribus cognoscuntur, et maxi-
 mo propterea simul afficientur gaudio, et confirmat
 sermonem magnus Theologus Gregorius. In fu-
 nebri enim oratione in suum fratrem Cæsarium,
 et hæc disserens reperitur: « Tunc Cæsarium vi-
 debo splendidum, gloriosum, exultantem, qualis
 mihi et secundum quietem visus est, fratrum cha-
 rissime. » Quod vero non solum tunc, sed et modo,
 qui in Domino dormierunt in hoc simul lætantur,
 magnus Athanasius ostendit ita dicens: Quod et
 hoc iis qui salvantur, largitur Deus usque ad com-
 munem resurrectionem, scilicet spiritualiter invicem
 conversari, et simul lætari; peccatores vero et hæc
 consolatione carere. Neque enim, ut ait Damascenus
 Joannes, discernendi facultatem hi, sicuti
 sancti, possident. In illo vero communi teatro,
 sicuti actus omnium revelati sunt, ita et facies
 notæ omnibus astabunt, donec ab invicem disjun-
 gantur; et dimittetur quilibet in locum, quem sibi
 præparavit. Ab omnibus vero nos spectatum iri
 etiam magnus Maximus manifeste docet. In sua
 enim oratione de tristitia que secundum Deum est,
 et hæc ad verbum dissertat: « Tunc libri aperien-
 tur (die iudicii videlicet) nostrorum operum, et ser-
 monum, et cogitationum, scripta diligentissime
 continentur ea, per que omnium revelatio fiet
 eorum que a nobis facta fuerint in omni creatura,
 adeo ut invicem in tantum omnium peccata omnia
 cognoscantur, quantum quilibet sua, librum sue
 conscientie legens. » Atque ita quidem divini-
 mus Maximus. Propheta vero Isaias manifestius,
 si animadvertis, placitum hoc te docebit. De qui-
 busdam enim in peccato mortuis verba faciens ita
 dicere deprehenditur: « Vermis eorum non mo-
 rietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in
 spectaculum omni carni. » Istuc ipsum et illud
 evangelicum divinumque dictum indicavit habens:
 « Pater tuus qui te videt in occulto, reddet tibi in
 manifesto. » Hoc est eorum omni creatura. Juxta
 enim auriloquum Joannem, sive coronandus, sive
 condemnandus es, id tunc omnis caro cognosceat.
 Etenim quilibet sive justus, sive peccator cognos-
 cet tunc omnes, ut jam dictum est, et ab omnibus
 pariter ipse cognosceatur. Et hoc manifestius lin-
 guam aureus, in sua homilia 30 in Hexaemeron,
 ostendit. Dicit enim conversationem nostram, seu
 bona, seu mala est, ab omnibus ibi visum iri, qui
 ab Adamo videlicet usque ad consummationem
 fuerint. Et hoc est iud dicebat divina Littera:
 « Pater tuus qui videt te in occulto, reddet tibi in
 manifesto. »

ρίσαι τότε πάσας, ὡς ἤδη προείρηται· καὶ ὑπὸ πάντων αὐθις αὐτὴς γνωρισθήσεται. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον τριακοστῇ πρώτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ περιστησι· λέγει γὰρ ὅτι τὴν πολιτείαν ἡμῶν εἴτε χρηστὴ ἐστίν, εἴτε καὶ φαῦλη, ἰδεῖν ἅπαντες ἐκεῖτε μέλλουσι· οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ δηλαδὴ καὶ μέχρι τῆς συντελείας. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ἔλεγε τὸ γράμμα τὸ θ. ζον· Ὁ Πατὴρ σου ὁ βλέπων σε ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ σφανερῷ.

Bene igitur sermo superius dicebat, unumquem-
que mittendum esse in locum, quem sibi paravit, et
justi quidem cum Deo et invicem. Et ita enim
dicit maximus Paulus inquiens: « Ubique cum
Domino erimus. » Peccatores vero in exterioribus
locis, qui et simul invicem, sed simul sine mutua
cognitione. Et hujusmodi enim consolatione pri-
vantur. Rem autem ita habere, et peccatores simul
invicem puniti non quidem videant se invicem
majoris tormenti gratia, et ipsum aurifluentem
audi. In Expositione enim Epistolæ ad Hebræos et
hæc de hoc ipso disserit: In igne punitis tenebroso
tunc neque proximos videre permittuntur. Videtur
autem solus quilibet pati ex eo quod neque videat,
neque videatur. Si enim ignis, caliginosus tandem
est, siquidem certe ejus efficientia illuminans justis
distributa est. Bene igitur Propheta dicebat: « Vox
Domini præcidentis flammam ignis. » Quia vero
secundum divum Ephraem, et se invicem cognati
videbunt, et manum porrigere non poterunt eis,
contra quos inducta fuerit negatio, et ipse linguam
auream in secunda Epistola ad Corinthios manife-
stissime ostendit dicens: « Omnia ibi incognita,
etsi Noe sit, et Jacobus, et Daniel; et si familiares
videant punitos, manum auxilii eis non porrigunt.
Etenim continget ut et naturalis compassio tunc
auferatur, ut inde perspicere sit justorum lætitiā.
Et quomodo enim pura tunc lætitiā non fruuntur
justi, siquidem et vindictam existimabunt injusto-
rum punitionem? » Et audi quid dicat Juliano præ-
varicatori magnus Christi martyr et certaminum
victor Artemius: « Ultionem vero eorum, quæ
mihi a te sunt, tunc accipiam, quando ignis com-
prehendet et perpetua punitio. » Et si his, quæ
dicuntur, non persuaderis, parabolæ divitis et La-
zari crede. Vide enim quomodo Abrahamus ille
misericors, et hospitium amans, a divite rogatus
neque aliquantisper ignem concidit. Agitatum vide-
bat divitem, et stilla ipsum dignatus non est. Ablata
enim ibi fuerat omnino consuetudo hic patriarchæ
compassio. Unde inflexibilis adeo videbatur diviti
et immisericors.

φυσικῶς ἐνταῦθα προσοῦσα τῷ πατριάρχῃ συμπάθει· ὅθεν ἀκαμπῆς ἐπὶ τοσοῦτον ἐωρᾶτο τῷ πλου-
σίῳ καὶ ἀσπλαγχνος.

De futura igitur tunc communi recognitione et
sanctus Theodorus Studites latius dissertat. In
22 enim sua Catechesi et hæc de hoc ipso dispu-
tat: « Verbis inutilibus certant quidam ad subver-
sionem audientium, in regeneratione nos invicem
haud cognituros esse, quando venerit Filius Dei
judicare universa. Dicunt enim: Quomodo cum
resurrexerint homines incorrupti cognoscent se in-

A Καλῶς οὖν ὁ λόγος ἀνωθεν ἔλεγεν, ὅτι ἕκαστος
ἀποπεμφθήσεται εἰς τὸν αὐτῷ τόπον ἡτοίμακε· καὶ
οἱ μὲν δίκαιοι μετὰ Θεοῦ καὶ ἀλλήλων, καὶ οὕτω
γὰρ, φησὶν, ὁ πάμμεγας Παῦλος ἔλεγε, « Πάντα
σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ ἐν τόποις
ἐξωτέροις, εἰ καὶ μετ' ἀλλήλων, ἀλλ' ὁμοῦ κάσας
παραμυθίας ἐστέρηται. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει,
καὶ ὅτι μετ' ἀλλήλων οἱ ἀμαρτωλοὶ κολαζόμενοι οὐ
μὲν οὖν ὁρῶσιν ἀλλήλους διὰ μείζονα κόλασιν, καὶ
αὐτοῦ τοῦ Χρυσορρήμονος ἀκουε· ἐν γὰρ τῇ ἐρμη-
νεύῃ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς καὶ τάδε περὶ
τούτου διέξεισιν· Ἐν πυρὶ κολαζόμενοι σκοτεινῷ
τότε οὐδὲ τοῦ πλησίον ὄρᾶν συγχωρούμεθα· δοκεῖ
δὲ μόνος ἕκαστος πάσχειν ἐκ τοῦ μήτε ὄρᾶν μήτε
ὄρασθαι· εἰ γὰρ καὶ πῦρ, ἀλλὰ ζοφερὸν ἐστίν, ἅτε
δὴ τῆς φωτιστικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας τοῖς δικαίοις
ἀπονεμηθείσης. Καλῶς οὖν ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Φωνὴ
Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. » Ὅτι δὲ κατὰ
τὸν θεῖον Ἐφραίμ καὶ ἀλλήλους οἱ συγγενεῖς θω-
ρήσουσι, καὶ ὀρέξαι χεῖρα οὐ δυνησονται τοῖς καθ'
ῶν ἐξενεχθεῖν τότε ἡ ἀπόφασις, καὶ αὐτὸς ὁ τὴν
γλῶτταν χρυσοῦς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρᾳ
ἐπιστολῇ σαφέστατα ἔδειξεν οὕτως εἰπὼν· Πάντα
ἐκεῖσε ἀσύγνωστα, κἂν Νῶε ἦν, κἂν Ἰωθ, κἂν
Δανιήλ· καὶ τοῦς οικεῖους ἴδωσι κολαζομένους, χεῖρα
βοηθείας αὐτοῖς οὐκ ὀρέγουσι· καὶ γὰρ καὶ τὴν ἐκ
τῆς φύσεως ἀναιρεῖσθαι συμβαίνει τότε συμπάθειαν,
ὡς ἐντεῦθεν καθορᾶν εἶναι τὴν τῶν δικαίων εὐφρο-
σύνην. Καὶ πῶς γὰρ οὐ καθαρὰς ἀπολαύσουσι τότε
τῆς εὐφροσύνης οἱ δίκαιοι, εἰ γε καὶ ἐκδίκησιν ἤγην-
ται τῶν ἀδίκων τὴν κόλασιν; Καὶ ἀκουε τί φησι
πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην ὁ τοῦ Χριστοῦ με-
γαλομάρτυρ καὶ ἀθλοφόρος Ἀρτέμιος· « Ἐκδίχη-
σιν δὲ τῶν παρὰ σοῦ μοι ἐπαγομένων ἐκεῖτε δέξο-
μαι, ἡνίκα τὸ πῦρ ἐκεῖνο καταλήψεται, καὶ ἡ διαιω-
νίζουσα κόλασις· » καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγαμέ-
νοις, τῇ κατὰ τὸν πλούσιον παραβολῇ καὶ τὸν Λάζα-
ρον περὶσθητι. Ὅρα γὰρ τὸν Ἀβραάμ ἐκεῖνον τὸν ἐλε-
ήμονα καὶ φιλόξενον, πῶς ὑπὸ τοῦ πλουσίου παρα-
καλούμενος, οὐδὲ τὸ τυχὸν αὐτῷ συνέκοπτε τὸ πῦρ·
πολούμενον ἑώρα τὸν πλούσιον, καὶ σταγόνας αὐτὸν
οὐκ ἤξιωσεν· ἀνήρητο γὰρ ἐκεῖσε παντάπασιν ἡ

Περὶ μὲντοι τοῦ γεννησομένου τότε κοινοῦ ἀναγνώ-
ρισμοῦ καὶ ὁ ἐν ἀγίοις Θεόδωρος ὁ Στουδίτης δια-
λαμβάνει πλατύτερον. Ἐν γὰρ εἰκοστῇ δευτέρᾳ τῶν
αὐτοῦ Κατηχήσεων καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισι·
« Λογομαχοῦσι τινες ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόν-
των, ὅτι (84) γνωρισθῶμεν ἀλλήλους ἐν τῇ παλιγ-
γενεσίᾳ, διὰ τὸν ἔλθον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κρίναι τὰ σύμ-
παντα. Λέγουσι γὰρ, Πῶς ἐγεροθίντες οἱ ἄνθρωποι

ἀφθαρτοὶ γνωρίσουσιν ἀλλήλους, ὅπρηνίκα Ἰουδαῖοι; οὐκ ἔστι καὶ Ἕλληνας, οὐ Σκύθης, οὐ Βάρβαρος, οὐ μικρὸς, καὶ μέγας, οὐκ ἄρσεν, καὶ θήλυ, οὐ μέλας, καὶ ξυνοῦς, οὐ δοῦλος, καὶ ἐλεύθερος· ἀλλὰ πάντες ἀγγελοειδῆς εἶσι; Τοῦς τοιοῦτους πάντως ἀδύνατον ἢ γνωρίσαι ἢ γνωρισθῆναι. Καὶ οὕτω μὲν ἐκεῖνοι φρονούσι, καὶ λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀντιτείνοντες οὕτω λέγομεν· Οἱ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἐπιδιδόμενοι κακὰ τούτου τὸ μὴ γνωρίζειν ἀλλήλους ἐκίσε διατεινόμενοι, πρῶτην αὐτῆν ἀθετήσουσιν ἐκ νεκρῶν τῶν σωματίων ἀνάστασιν· καὶ θαυμαστὸν οὐ τοσοῦτόν ἐστι κατὰ γὰρ τῶς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς· σῶμα γὰρ διαβρῦν, σῶμα βρωθῆν ὑπὸ θηρίου τυχόν, ἢ ἰχθύος ἢ πετηνοῦ, πῶς αὐτοῖς εἰς ἐν αὐτῷ συναχθεῖν καὶ ἀναστήσεται; Καὶ πῶς οὕτω διαχυθὲν εἰς τὴν προτέραν ἐπὶ ἀνέλθη κατὰστασιν; Ἄλλ' ἄφες, εἰ βούλει, τοῦς τοιαῦτα περιεργαζομένους· ψυχικοὶ καὶ γὰρ ἔστε αὐτοὶ κατὰ τὴν ἀπόστολον Παῦλον, εἰ γὰρ δὴ τὸν μέγαν εἰπεῖν οὐ δέχονται τὰ τοῦ πνεύματος· ἄφες αὐτοῦ; εἰ γὰρ τὸ τοιοῦτον φρόνημα. » Λέγω δὴ τὸ μὴ γνωρίζειν ἀλλήλους ἐκεῖσε, καὶ αὐτῆς ἀναιρετικόν ἐστι τῆς μελλούτης κρίσεως, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεὸς ἀνὴρ· κρίσις γὰρ ἐπεγνωσμένων προσώπων εἴθε γίνεσθαι, καθὰ καὶ γέγραπται· « Ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀμαρτίας σου, ὅστις εἰ οὐ γνωρίσωμεν ἀλλήλους, οὐδὲ κριθησόμεθα; μὴ κρινόμενοι δὲ οὐ ληψόμεθα τὰ κατὰξία τῶν βεβιωμένων ἡμῶν. Πῶς δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ δώδεκα θρόνων καθίσουσι τὰς δώδεκα φυλάς κρινόντες τοῦ Ἰσραὴλ, εἴπερ οὐ γνωρίσουσιν οὐκ κρινουσι; Πῶς δὲ καὶ ὁ μακάριος Ἰωβ διπλασίου τοῦς παῖδας ἀπολήψεται, εἴπερ οὐ γνωρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν; Ἐπειδὴ τοῦς μὲν ἐνταῦθα ἀπειλήσει· τοῦς δὲ ἐπὶ γέλωτος ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι λήψεται. Οὐκ οὖν, ἀδελφοί, πιστεύοντες πιστεύσομεν, ὅτι καὶ ἀναστήσεται καὶ γνωρισθῶμεν ἡμεῖς; ἐφ' οἷς ἐσμεν· ἀλλ' ἐν τοῖς τῆς ἀφθαρτίας κάλλεσι, καθὰ δὴ καὶ προεῖρηται. Οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως γὰρ ἀλλήλους ἐγνώριζον ἀφθαρτοὶ ὄντες, καὶ μετὰ τὴν παράβασιν φθορᾷ ὑποκείμενοι ὡσαύτως ἐγνώριζον· ὅθεν πιστευτέον ὅτι γνωρίσει ἀδελφὸς ἀδελφόν, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ γυνὴ τὸν σύνευνον, καὶ φίλος τὸν φίλον· πρῶσθειν δ' ἂν καὶ ἀσκητὴς τὸν ἀσκητὴν, καὶ ὁμολογητὴς τὸν ὁμολογητὴν· μάρτυρ τὸν σύναθλον, καὶ ἀπόστολον ὁ συναπόστολος, καὶ πάντες τοῦς πάντας, ἵνα ἡ πάντων κατοικία ἐν τῷ θεῷ τῷ μετὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν διαρρομένῳ καὶ τὸ γνωρίζειν ἀλλήλους· ἀλλὰ καὶ διαθέμενος καθ' ὃν ἐξεδήμει καιρὸν ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ τίδε κατὰ λέξιν ἔλεγεν· « Ἐάν ἐπιτύχω σωτηρίας, οὐ σιγήσω θέσθαι τοῦ Κυρίου τολμηρῶς ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, προσδεχόμενος ἕνα καὶ ἕνα διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου ἀναχωρήσεως θεωρεῖν, καὶ προσλαμβάνειν, καὶ προσταπίξασθαι· πεποιθήσει γὰρ τοιαύτην ἔχω, ὅτι ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ αἰῶνι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρηκότας. »

Ὅτι δὲ οἱ πάντες τοῦς πάντας γνωρισθῶμεν, καὶ οὐ δίκαιαι δικάσιον μόνον, καὶ ἄτινες οἴονται, καὶ

vicem, quando non Judæus erit, nec Græcus? non Scythæ, non Barbarus? non parvus et magnus; non mas et femina; non niger et flavus; non servus et liber? sed omnes angelorum similes erunt? Hujusmodi omnino impossibile ut cognoscant vel cognoscantur. Et ita quidem illi et sentiunt et dicunt. Nos autem contra stantes eis ita dicimus: Humanis ratiocinationibus addicti, adeoque non cognituros se invicem ibi pertinentes, primum ipsam reprobant corporum a mortuis resurrectionem. Et mirabilis res hæc tanta non est, ut ipsis videtur. Corpus enim quod diffluit, corpus quod forte a bestia devoratum est, vel pisce vel volucris, quomodo iterum in unum ipsi collectum fuerit et resurget? Et quomodo ita dissolutum in priorem conditionem redierit? Sed apage, si vis. Hujusmodi curiose scrutantes; animales enim cum ipsi sint, juxta Apostolum Paulum, siquidem magnum dicere oportet, non capiunt spiritualia. Apage ipsos siquidem ita sentiunt. » Dico profecto, non cognoscere ibi se invicem, etiam ipsum futurum judicium evertere, ut laudatus vir divinus ait. Judicium enim cognitarum personarum consuevit esse, quemadmodum et scriptum est: « Arguam te, et sistam contra faciem tuam peccata tua. » Ita ut nisi cognoscemus nos invicem, neque judicemur. Non judicati vero, non accipiemus digna iis quæ a nobis in vita facta fuerint. Quomodo vero et apostoli super duodecim sedibus sedebunt, duodecim tribus Israel judicantes, si non cognoscent quos judicant? Quomodo vero et beatus Job duplices filios recipiet, si non cognoscat eos in regno cælorum? Quoniam alios quidem hic recepit, alios vero in futuro sæculo se recepturum promissionem accepit. Non igitur, fratres, credentes credemus et nos resurrecturos, et nos cognituros in his in quibus sumus; sed in immortalitatis pulchritudinibus, quemadmodum et prædictum est. Primi enim nostri parentes in paradiso et ante transgressionem se invicem cognoscebant, cum corruptionis expertes essent; et post transgressionem corruptioni subjecti pariter se cognoscebant. Unde credendum fratrem a fratre cognitum iri, et a patre filium, et maritum ab uxore, et ab amico amicam. Addiderim vero, et ascetes ascetem cognoscat, et confessor confessorem, et martyr eum qui una certaverit, et apostolum coapostolus, et universi universos, ut omnium habitatio in Deo sit, qui cum omnibus bonis etiam se invicem cognoscere largitur. Sed et disponens eo tempore, quo peregrinabatur divinus hic vir, et hæc ad verbum dicebat: « Si salutem consecutus fuero, non cessabo orare Dominum audacter pro omnibus vobis, expectans singulos propter recessionem a mûndo spectare, et suscipere, et amplexari. Talem enim fiduciam habeo, quod ejus bonitas eodem tempore ut hic servabit cunctos nos in futuro sæculo, qui ejus præcepta servaverimus. »

ὡς ἐνταῦθα διατηρήσει πάντα, ἡμᾶς ἐν τῷ μέλλοντι

Quod vero cuncti cunctos cognoscemus et non justis justos tantum, ut quidam putant, et in sua

Epistola ad Cyriacum episcopum aurea verba fundens Joannes apertissime ostendit ita dicens: Si vero et hic invicem non convenimus, tamen ibi nemo prohibiturus nos inter nos invicem conversari, et videbimus eos qui nos in exilium miserunt, ut Lazarus divitem, et martyres tyrannos. Etenim quilibet tunc martyr proprium tyrannum cognosceat, et quilibet tyrannus proprium martyrem, quem cruciavit. Nec mea verba sunt. Audi Sapientiam dicentem: « Tunc in magna libertate stabit justus contra faciem eorum qui cum tribulaverunt. » Propterea autem omnino et punitionem impiis, et requiem justis, e regione fecit, ut videant se invicem et cognosceant, quemadmodum Lazarus divitem. Testimonium perhibet simul de his et Dialogus divinus Gregorius dicens: « Et boni malos, et mali bonos cognosceant tunc, o Petre. » Nisi enim id esset, haud utique ab invicem cogniti fuissent et Abraham, et Lazarus, et dives. Hæc vero ita se habere, et nos vere cognituros, etiam eos, quos nunquam vidimus, videntes eos ibi, non solum ex divitis et Lazari parabola comprehendimus, sed etiam ex ipso Domino Jesu Christo et Servatore nostro. In ipso enim Evangelio secundum Lucam et hæc ad quosdam non recte viventes dicere reperitur: « Recedite a me, operarii iniquitatis; ibi erit fletus et stridor dentium; quando videbitis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno cælorum, vos vero extra ejectos. » Exploratum igitur cunctos communiter invicem nos ibi cognituros; et non simpliciter ita cognoscentes, sed manifestius et purius universos perspicaci animæ oculo. Et manifestum ex iis quæ magnus Simeon Stylites suæ matri dicebat, quando ut ab ipsa videretur vi adigebatur: « Si tibi videtur, o mater, mutuum intuitum in alteram sæculum rejiciamus, et si Deo placuerit conversatio nostra, postquam hinc discesserimus, una conlectabimur. » Et princeps Petrus enucleatius ostendit Fausto Clementis patri, cum nondum esset illuminatus, ita dicens: « Propera eadem sentire cum uxore et filiis, ut et hic una vivas, et ibi post animæ a corpore separationem una cum eis in lætitia vivas (85). » Quomodo vero et quemadmodum uxor una cum proprio viro erit, et simul exsultabit, aurea verba fundens Joannes demonstrabit tibi apertissime. Junio enim viduam exhortans ut animum non desponderet et hæc adducit: « Si vero et facie ad faciem vis proprium virum conspicere; novi enim te id maxime desiderare; serva ipsi torum ab altero viro intactum, et vitam exhibere satage ei æqualem, et omnino in eundem ibi locum cum ipso, non ut cognata illius, sed ut ea quæ eandem prorsus vitam instatueris. Si enim Lazarum, ignotus cum esset Abrahamo, is in eorum sinu secum adduxit; multos etiam ab oriente et occidente, ut cum ipso recumbant, parat con-

Α ἐν τῇ πρὸς Κυριακὸν ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης σαφέστατα ἔδειξεν οὕτως εἰπὼν· Εἰ δὲ καὶ ὧδε ἀλλήλους οὐ συντύχωμεν, ἀλλ' ἐκεῖσε οὐδεὶς ὁ κωλύων ἡμᾶς μετ' ἀλλήλων διαγεῖν, καὶ ὑψόμεθα τοὺς ἐξορίσαντας ἡμᾶς, ὡς περ ὁ Λάζαρος τὸν πλούσιον, καὶ οἱ μάρτυρες τοὺς τυράννους· καὶ γὰρ ἕκαστος τότε μάρτυρ τὸν ἴδιον τυράννον ἐπιγνώσεται, καὶ ἕκαστος τυράννος τὸν ἴδιον μάρτυρα, ἐν ἐκόλασε. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· ἀκουσον τῆς Σοφίας λεγούσης· « Τότε ἐν πολλῇ περὶ ῥησὶα στήσεται ὁ δίκαιος κατὰ πρόσωπον τῶν θλιφάντων αὐτόν. » Τοῦτου δὲ πάντως ἕνεκα καὶ τὴν κόλασιν τοῖς ἀσεβέτι, καὶ τὴν ἀνάπαυσιν ταῖς δικαίοις, ἐξεναντίας ἐποίησεν, ἵνα βλέπωσιν ἀλλήλους καὶ γνωρίζωσιν, ὡς περ ὁ Λάζαρος τὸν πλούσιον, καὶ ὁ πλούσιος τὸν Λάζαρον. Συνεπιμαρτυρεῖ τούτοις καὶ ὁ Διάλογος θεῖος Γρηγόριος λέγων, ὅτι « Καὶ οἱ ἀγαθοὶ τοὺς πονηροὺς, καὶ οἱ πονηροὶ τοὺς ἀγαθοὺς γνωρίζουσι τότε, ὧ Πέτρος. » Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἀπ' ἀλλήλων ἐγνώσθησαν ὁ τε Ἀβραάμ, καὶ ὁ Λάζαρος, καὶ ὁ πλούσιος. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι γνωριάζομεν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐς οὐδέποτε εἶδομεν, ἰδόντες αὐτοὺς ἐκεῖσε, οὐ μόνον ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ πλουσίου, καὶ τοῦ Λαζάρου τοῦτο καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐν γὰρ αὐτῷ τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ, καὶ τάδε πρὸς τινὰς οὐ καλῶς πολιτευομένους εὐρηται λέγων· « Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. » ὅταν ὄψεσθε τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, καὶ πάντας τοὺς προφῆτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἁβραωνῶν, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω. » Πρόδιδον οὖν ὅτι κοινῶς ἅπαντας ἀλλήλους ἐκεῖσε γνωρίζομεν, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἡὕτω γνωρίζομεν, ἀλλὰ τρανότερόν τε καὶ καθαρώτερον τῷ διορατικῷ πάντα τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ. Καὶ δεῖλον ἐξ ὧν ὁ μέγας Σιμεὼν ὁ Στυλῆτης πρὸς τὴν αὐτοῦ μητέρα ἔλεγε, ἠλίκα παρ' αὐτῆς ὀφθῆναι παρεβιάζετο· « Εἰ σοι δοκεῖ, ὧ μητερ, τὴν ἀλλήλων θέαν τῷ ἐκεῖθεν αἰῶνι ταμιεύσομεθα· καὶ εἴπερ εὐάρεστος τῷ Θεῷ ἡ πολιτεία ἡμῶν μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐκδημίαν ἐν ταυτῷ συνευφραίνομεθα. » Καὶ ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἀριθλοῦτερον ἔδειξε πρὸς τὸν τοῦ Κλήμεντος πατέρα Φαῦστον ἔτι ἀφώτιστον ὄντα, οὕτως εἰπὼν· « Σπεῦσον σε ὁμόρφονα γενέσθαι γυναικί καὶ τέκνοις, ὅπως καὶ ἐνταῦθα ὁμοδαίτης ᾖς, κάκεισε μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸν συνῶν ἐν εὐφροσύνῃ διάγῃς. » Ὅπως δὲ καὶ τίνα τρόπον ἡ γυνὴ τῷ ἴδιῳ μέλλει ἀνδρὶ συνεῖναι τε καὶ συναγάλλεσθαι, ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης παριστᾷ σοι σαφέστατα· νεωτέρη γὰρ τινὶ χηρευσάσῃ παραινῶν μὴ ἀθυμεῖν, ἐπάγει καὶ τάδε· « Εἰ δὲ καὶ πρόσωπον βούλει πρὸς πρόσωπον ἰδεῖν τὸν ἴδιον ἀνδρα· τοῦτο γὰρ οἶδα ὅτι μάλιστα ποθεῖς· διαφύλαξον αὐτῷ τὴν εὐνήν· ἀνέπαφον ἀνδρὸς ἑτέρου, καὶ βίον ἐπιδείξασθαι σπουδασθῶν ἑσὺν ἐκείνῳ, καὶ πάντως εἰς τὸν αὐτὸν ἀπελεύσει χῶρον αὐτῷ, οὐχ ὡς

(85) Id ex αἰ οecryphis sumptum.

συγγενῆς ἐκείνου, ἀλλ' ὡς τὴν αὐτὴν πάντως δεξ-
 μένη πολιτείαν. Εἰ γὰρ τὸν Λάζαρον ἀγνώστα ὄντα
 τῷ Ἀβραάμ εἰς τοὺς αὐτοὺς κήλους αὐτῷ ἤγαγε,
 καὶ πολλοὺς ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἀνακλιθῆναι
 μετ' αὐτοῦ παρασκευάζει τὴ τῆς πολιτείας ἀπαρ-
 λακτον, καὶ σε μετὰ τοῦ κελῶ Θηρασίου ὁ τῆς
 ἀναστασεως ἐκδέξεται τόπος, ἂν ἐκεῖνῳ τῷ βίῳ θεί-
 λῃ τὸν αὐτὸν ἐπιδείξοσθαι· οὕτω καὶ τὴν αὐτὴν
 ἐκεῖνῳ κατοικήσεις σκηνὴν, καὶ συναφθῆναι πάλιν
 αὐτῷ θυνήσει εἰς τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους αἰῶνας
 οὐ ταύτην τὴν τοῦ γάμου συνάφειαν, ἀλλ' ἑτέραν
 πολλῶ βελτίονα. Αὕτη μὲν γὰρ σωμάτων ἐστὶ συμ-
 πλοκή μόνον· τότε δὲ ψυχῆς ἐστὶ πρὸς ψυχὴν ἑνω-
 σις ἀκριβεστέρα καὶ ἰδίων πολλῶ καὶ βελτίων. »
 Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, σιωπᾶν ἡμᾶς ἄμεινον στέργειν τε τὰ γεγραμμένα, καὶ μὴ τὸναντία φρονεῖν
 τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος· ἵνα μὴ καὶ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐξενεχθεῖ λόγος ὁ λέγων· «Οὐαὶ
 οἱ παρ' ἑαυτοῖς σοφοί, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. »

ΕΠΙΣΤΟΛΗ II'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐα. — Περὶ τοῦ
 εἴτε προκόπτειν οἱ δίκαιοι μέλλουσι κατὰ γῆ
 γινῶσιν, καὶ δόξαν, εἴτε καὶ μὴ μετὰ τὴν ἐκεί-
 νου ἀποκατάστασιν. »

Πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις ἀναγκαῖον εἶπεῖν,
 Θεοσίκελε ἄνερ, ὅποια τίς ἐστὶν ἡ ἐκείσε τοῖς δι-
 καίοις ἀποταμιευομένη κατάστασις· καὶ ὅπως αὐ-
 τῶν ἕκαστος καὶ τίνα τρόπον μετὰ ἐνθύνδε βιοτήν
 ἀναπαύσεται· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ περὶ τοῦ κεφαλαίου
 τοῦδε συζήτησις ἐκφαντικωτέρα γενήσεται τοῖς
 προσέχουσιν. Εἰ γὰρ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ ἐν Εὐαγγελίοις ἀκούσαιμεν λόγοντος, ὅτι
 « Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου πολλαὶ μοναὶ εἰσιν, »
 ἀλλ' οὐ διαφορὰν οἰκημάτων ἐνθεν κακεῖθεν ἐγγηγε-
 ρμένων καὶ τοῖς δικαίοις ἀποκεκληρωμένων, χαρι-
 σμάτων δὲ ιδιότησας· ὁ εὐαγγελικὸς καὶ θεῖος λόγος
 ἐντεῦθεν ὑπεμνήσαστο. Περὶ τοῖς χαρίσμασι λοιπὸν
 τὸ διάφορον· ἡ γὰρ μονὴ μία καὶ οὐ πολ-
 λαί. Τίς δὲ ἡ μονὴ ἐκεῖνη καὶ πόθεν τοῖς δι-
 καίοις ἀπονενέμηται τὰ χαρίσματα, αὐτὸς ὁ Κύριος
 ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῖς πᾶσι πάντα τότε καθί-
 σταται. Αὐτὸς ἐστὶν ἡ μονὴ, καὶ ἡ ἀνεκλάλητος τῶν
 δικαίων χαρὰ· αὐτὸς ἡ ἀπόλαυσις, αὐτὸς ἡ πάντων
 ἀνάστασις. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν ὁ Θεολόγος Γρη-
 γόριος οὕτως εὐρηται λέγων· « Οὐκέτι λοιπὸν ἀθε-
 τήσω τὰ ὁμολογηθέντα μοι ἐν τῷ βαπτίσματι, ἵνα
 μὴ τῆς ἐκεῖθεν ἐκπίσω μακαριότητος. Ἡ δὲ ἐστὶν
 ἡ τῆς Τριάδος ἐκτυπωτέρα κατάληψις. » Πρὸς
 τούτοις δὲ καὶ ὁ δσιώτατος Βαρλαάμ, τίς ἐστὶν ἡ
 βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐρωτηθεὶς, τοιαύτην πρὸς
 τὸν Ἰωάσαφ ἐκεῖνον ἐποίησατο πῆν ἀπόκρισιν,
 « Ὡς ἐκ Γραφῆς μεμάθηκα ἔγωγε τὸ πλησίον γε-
 νέσθαι τῆς θεωρίας τῆς ἁγίας Τριάδος· καὶ ἀνακε-
 καλυμμένῳ τῷ προσώπῳ τὴν δόξαν αὐτῆς ἐνοπτρί-
 ζεσθαι. Ἐνθεν τοι καὶ τῷ νοητῷ μὲν ἡλίῳ ἐπεν-
 τρανίσουσιν ἅπαντες δίκαιοι, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐκείνου
 φωτὸς γενήσονται μέτοχοι, εἰ καὶ μὴ ἐπίσης ἅπαν-
 τες· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκαστοῦ ὁμοῦ καθαρότητα ἐκ-
 στος. Καθάπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος κοινὸς
 εἰς Θεῶν ἅπασιν πρόκειται, καὶ οὕτω μὲν ἔλασσον, τῷ
 δὲ σφοδρότερον τῆς ἀκτίνας αὐτοῦ ἐπαφίησιν· ἀλλ' »

A versatio per omnia similis; et te cum honesto The-
 rasio resurrectionis locus excipiet, si illa vita ip-
 sum exhibere volueris. Ita et idem cum ipso ta-
 bernaculum habitabis, et simul conjungi iterum
 poteris per immortalia illa sæcula, non hac nu-
 ptiarum copula, sed alia multo meliori. Hæc enim
 corporum tantum est complexus; tunc vero animæ
 erit cum anima conjunctio exactior, et multo sua-
 vior ac præstantior. » Si vero hæc ita habent,
 satius est ut taceamus et diligamus quæ scripta
 fuerunt, et non contraria sentiamus prophetis Spi-
 ritus; ne forte et contra nos inferatur propheticus
 sermo qui dicit: « Væ iis qui sibi ipsis sunt sapien-
 tes, et coram se periti. »

B

EPISTOLA VIII.

Admodum venerando monacho domno Esaiæ. —
 Utrum justis proficere debeant scientia et gloria,
 vel non, post eum, quæ ibi erit, restitutionem.

Primum quidem igitur de his dicere necesse
 est, divine vir, qualis videlicet conditio est, quæ
 ibi justis reservatur, et quomodo ipsorum quili-
 bet post hanc vitam requiescet. Ita enim et de
 capite hoc questio attendentibus evidentior fiet.
 Si enim et Servatorem nostrum Jesum Christum
 in Evangelis dicentem audiamus, in domo Patris
 sui multas esse mansiones, non utique domici-
 liorum differentiam hæc et illæ excitatorum, et
 a justis hæreditate adæundorum, sed charisma-
 tum proprietates evangelicæ et divinæ sermo
 inde commemoravit. Caterum charismatum di-
 scrimen est, una enim mansio, non multæ. Quæ
 vero mansio illa, et unde justis charismata distri-
 buantur, ipse Dominus noster Jesus Christus cun-
 ctis omnia tunc constitutus est. Ipse est mansio,
 et ineffabile justorum gaudium; ipse fructio, ipse
 omnium resurrectio. Et id manifestum ex iis quæ
 Theologus Gregorius ita dicere reperitur: « Cæ-
 terum ne amplius contempnam, quæ in baptismo
 confessus sum, ne illa beatitudine excidam. Hæc
 autem est Trinitatis expressior comprehensio. »
 Iusuper et sanctissimus Barlaam, quid sit re-
 gnum cælorum interrogatus, talem Joasapho illi
 responsionem dedit: « Ut ex Scriptura ipse didici,
 contemplationi sanctæ Trinitatis proximum fieri,
 et revelata facie gloriam ejus intueri. » Hinc et
 ab intelligibili quidem soli illustrabuntur omnes
 justis, et divinæ illius lucis participes fient, licet
 non ex æquo omnes, sed juxta suam pariter mu-
 ditiam quilibet. Sicut enim sensibilis hæc sol com-
 munis ad spectaculum omnibus proponitur, et
 huic minus, illi vehementius radios suos emittit,
 sed pariter juxta oculorum dispositionem quili-
 bet et inde fulgorem recipit; ita et de illo inac-
 cesso splendore, et eis, qui ipsi inhaerent, tunc
 fore crede. Juxta enim beatum Paulum transfor-

mabit tunc hoc nostrum humile corpus Servator, ut corpori suo conformis fiat: Cæterum ipse lux est; ipse ineffabile illud gaudium; ipse mansiones multæ; ipse sedes; ipse mensa; ipse cibus et potus, et omne, si quid aliud, quod suave sit. Ipse est honorum illorum participatio, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt. Quid enim admirabilius et ineffabilius quam per visionem ipsi ejus faciei astare? Norunt illi enarrabilem hanc et inauditam exultationem, qui apud ipsos imperantes libertatem dicendi participant, qui continuo astant. Et quid multa dicere oportet, et singula enumerare? Ipse est omnium requies; ipse est punitio. Et exploratum ex iis, quæ Theologus Gregorius dicebat: « Sancta Trinitas omnibus tunc cognoscetur, his quidem splendore, illis vero punitio. » Et iterum: « Lux illic puris Dei visio, quam et regnum cælorum nominamus; tenebræ vero mente excecatis Dei alienatio. » Cæterum stant justi tunc mirabiliter fulgore perfusi et fulgentes, ut corpus pellucidum splendorem solis excipiens. Stant ineffabilis illius lucis effusionis participes, juxta suam quisque, ut dictum est, puritatem. Stant, intelligibilem illam gloriam comprehendentes, cujus participes fieri digni fuerunt, cujus nulla deinde satietas, nulla mensura, finis nullus. Sed ne peregrinam rem hanc existimato. Si enim incorruptibili regi astant satietatem non novit spectaculi illius et conversationis, sed quantum ipse fruatur, tantum desideret, et liceat ob eam deliciis affluere, multo magis is qui ineffabili illa gloria impleri et deferri dignatus fuerit hęc οὐκ ἔστι κόρος; λοιπὸν οὐκ ἔστι μέτρον, οὐκ ἔστι ἀφάρτῳ βασιλεὶ παριστάμενος κόρον οὐκ οἶδε τῆς ἐκείνου θέας καὶ ὀμιλίας· ἀλλ' ὅσον ἂν αὐτὸς ἀπολαύσειτο τοσοῦτον ἐπίσταται, καὶ ἔξεστι ταύτης κατατρυφᾶν· πολλῶ μᾶλλον ὅστις ἀρρήτου δόξης ἐκείνης ἐμφο-

Bene igitur hinc justi et gloria et cognitione proficere dicuntur; et audi quid dicat sanctissimus Joannes a Scala: « Quædam vero eorum, quæ facta sunt, ab eo, qui fecit, finem habuerunt, veluti imperium, regnum et divitiæ; virtus autem finem infinitum possidet, in qua proficientes nunquam quiescimus, non hoc sæculo, non futuro; luce lucem scientiæ accipientes. Juxta hanc igitur sumptam demonstrationem manifestum est, quod neque intelligibiles substantias non proficientes ego dixerim; gloriam vero gloria semper magis excipere et scientiam, supra scientiam, desinio, sicut deiloquens et magnus dixit Dionysius. » His igitur laudati Joannis, et divinissimi Damasceni verba omnino concinunt; dicit enim et ipse, potestatem habere angelos manendi, et proficiendi in bono, et non solum angelos, sed et ipsum protoplastum hominem. Si igitur et primus ille Adam potestatem habuit persistendi et proficiendi in bono; respiciunt vero pariter, quæ resurrectionem attinent, ad antiquam illam et pristinam conditionem, ut Nyssenus divus Gregorius dixit; exploratum omnino est et

ἄνω κατὰ τὴν τῶν ὀμμάτων διάθεσιν ἕκαστος, καὶ τὴν ἐλλαμψιν ἐκείθεν εἰσδέχεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀπροσίτου ἐκείνης μαρμαρυγῆς καὶ τῶν ἐπεντρανισάντων αὐτῇ τηνικαῦτα γενήσεσθαι πίστευε· κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον μετατχηματίζει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Αὐτὸς λοιπὸν ὑπάρχει τὸ φῶς· αὐτὸς ἡ ἀνεκδιήγητος ἐκείνη χαρὰ· αὐτὸς αἱ πολλαὶ μοναὶ· αὐτὸς οἱ ἑρόνοι· αὐτὸς ἡ τράπεζα· αὐτὸς ἡ βρῶσις, καὶ ἡ πόσις, καὶ πᾶν, εἴ τι ἕτερον ἦδυσμα· αὐτὸς ἔστι τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἡ μέθεξις· ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ οἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Τί καὶ γὰρ παραδοξότερον τι καὶ ἀρρήτερον τοῦ διὰ θέας αὐτῶ καὶ αὐτοπροσώπως οὕτω παρίστασθαι; Ἰσασιν ἐκείνοι τὴν ἀνεκδιήγητον ταύτην καὶ ἀνήκουστον ἀγαλλίασιν, οἱ παρ' αὐτοῖς τοῖς κρατούσι παύσεως μετέχοντες, οἱ διηνεκῶς παριστάμενοι. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀπαριθμεῖν καθ' ἕκαστον; Αὐτὸς ἡ πάντων ἀνάπαυσις· αὐτὸς καὶ ἡ κόλασις. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἔλεγε· « Ὁ τρεῖς ἀγία πᾶσι τότε γνωσθηταμένη· τοῖς μὲν τῇ ἐλλάμψει, τοῖς δὲ τῇ κολάσει· » καὶ αὐθις· « Φῶς ἐκείθεν τοῖς κεκαθαρμένοις ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία, ἣν δὴ καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ὀνομάζομεν· σκότος δὲ τοῖς τὴν διάνοιαν τυφλώττουσιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσις. » Ἰστανται λοιπὸν οἱ δίκαιοι τότε παραδόξως ἐλλαμπόμενοι τε καὶ λάμποντες καθάπερ τὸ σῶμα διαφανὲς μαρμαρυγῆν ἡλίου δεχόμενον· Ἰστανται τῆς ἀρρήτου ἐκείνης φωτοχυσίας μετέχοντες κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστος, ὡς εἴρηται, καθαρότητα· Ἰστανται τὴν ἀπερινόητον ἐκείνην δόξαν περιουούμενοι ἢς μέτοχοι γενέσθαι κατηξιώθησαν· τελείως. Ἀλλὰ μὴ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ· εἰ γὰρ

Καλῶς οὖν ἐπὶ τούτοις οἱ δίκαιοι καὶ δόξη καὶ γνώσει προκόπτειν λέγονται· καὶ ἀκουε τί φησιν ὁ τῆς Κλίμακος ἀγιώτατος Ἰωάννης· « Τινὰ μὲν τῶν γεγονότων καὶ τέλος παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐσχήκασιν· οἷον, ἡγεμονία, βασιλεία καὶ πλοῦτος· ἡ ἀρσὴ δὲ τὸ πέρασ ἀπέραντον κέκτηται· ἐν ἣ προκόπτοντες οὐδέποτε καταλήξομεν· οὐ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, οὐ κατὰ τὸν μέλλοντα· φωτὶ φῶς γνώσεως προσλαμβάνοντες. Κατὰ ταύτην μὲν οὖν τὴν διαληφθεῖσαν δηλονότι ἀπόδειξιν, οὐδὲ τὰς νοερὰς οὐσίας ἀπροσκόπτους ἐγώ γε εἰποιμι ἂν, δόξαν δὲ δόξη μᾶλλον ἀεὶ προσλαμβάνουσας, καὶ γνώσειν ἐπὶ γνώσει ὀρίζομαι, καθὼς ὁ Θεοφάντωρ καὶ μέγας ἔφη Διονύσιος. » Τούτοις μὲν οὖν τοῖς τοῦ διαληφθέντος δηλαδὴ Ἰωάννου καὶ τὰ τοῦ θειοτάτου Δαμασκηνοῦ παντάπασι συμφωνεῖ· λέγει γὰρ καὶ αὐτὸς ἐξουσίαν ἔχειν τοὺς ἀγγέλους μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ οὐ μόνον τοὺς ἀγγέλους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πρωτόπλαστον ἄνθρωπον. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀδὰμ ἐξουσίαν εἶχε μένειν, καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἀφορᾷ δὲ ὅμως καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκεί-

νην καὶ πρώτην κατάστασιν, ὡς ὁ Νύσσης ἔφη ὁ θεὸς Γρηγόριος, εὐδελον πάντως καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους κατὰ γε γνῶσιν καὶ δόξαν προκόπτειν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν· καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε. Εἰ γὰρ καὶ μυστήριά τινα τότε μεμαθηκέναι μέλλουσιν, ἅπερ ἐντεῦθεν διὰ τὸ ἀδιάληπτον αὐτῶν καταλαβέσθαι οὐκ ἴσχυσαν, ὡς ὁ Θεολόγος ἔφη Γρηγόριος, πῶς οὐχὶ καὶ γνῶσιν ἐπὶ γνώσει φαίηται. ἂν τοῖς τοιοῦτοις προστίθεσθαι; κἀντεῦθεν προκόπτειν αὐτοὺς καὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι διὰ τῆς τῶν τοιούτων μαθήσεως; εἰ γε καὶ μᾶλλον ὁ ἡμέτερος νοῦς προκόπτειν εἴωθε τοῖς μαθήμασιν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασιλείος. Τοῦτο μέντοι τὸ δόγμα καὶ ὁ πάμμεγας Παῦλος ἐνέφηεν οὕτως εἰπὼν· « Ἐκ μέρους ἄρτι γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλος, τότε ἐκ μέρους καταργηθήσεται, τότε ἐπιγνώσομεν, καθὼς ἄρα καὶ ἐπιγνώσθημεν. »

Οὐκοῦν ἀμφιβάλλειν ἐπὶ πλέον οὐκ εὐλογον· εἰ γὰρ αὐτὸν ὁ Θεολόγος τὸν Κύριον, ἠνίκα τὰ τῶν ἀποδρόμων ἐκείνων τοῖς ἀξίοις παραγυμνοῖ, τρέφασθαι λέγει κατὰ νόμον ἀνθρώπινον· τροφή γὰρ ἔστιν ἡ διδασκαλία καὶ τοῦ λέγοντος· τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῶν διδασκομένων αὐτῶν; Καὶ τραφήσονται πάντως τοῖς ἐκείνων διδάγμασι, καὶ πνευματικὴν ἐπίδοσιν ἐπιδώσουσιν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν· οὕτω μὲν οὕτω καὶ ταῖς ὑπερτάταις ἔσται δυνάμεις. Πολλὰ γὰρ καὶ ταῦτα διαδιδάσκουσιν, ὡς ὁ θεϊότατος φησὶ Διονύσιος. Καὶ ἄρα πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὰ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφίμ, ὧν ὁ προφήτης Ἡσαΐας θεωρῶς ἐχημάτισεν. Εἰ μὴ γὰρ ἐπὶ δόξης ἐπληροῦτο θεοπρεποῦς, εἰ μὴ καθ' ὄραν ἠετράπτοντο μαρμαρυγαῖς τισι γνώσεως, οὐκ ἂν ὑπερεκπλητόμενα ταῖς ἐαυτῶν ἐκαλύπτοντο πτέρυξιν, οὐκ ἂν εἰς πρὸς τὸν ἕτερον ἀτενίζοντες οὕτως καὶ κεκραγῆναι παρεθιάζοντο, « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος. » Τοῦτο γὰρ ὁ χρυσοβόρημ Ἰωάννης φησὶν ἀνεκδιηγήτου σημεῖον ἐκπλήξεως.

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πάντως ἐπαπορεῖν σε οὐκ ἄξιον, εἰ γε τοὺς ἁγίους κατὰ γε γνῶσιν καὶ δόξαν προκόπτειν ἐς διηνεχὲς οἱ θεοὶ Πατέρες παραδεδώκασιν· τὸν γὰρ ἀκατανόητον ἐπιχειροῦντες τότε κατανοήσῃσι οἱ δίκαιοι πῶς τῆς τοιαύτης ὁρμῆς ἀποπαύσονται· καὶ τίνα τρόπον ἐπιθήσονται πέρας τῆς ἐγχειρήματι τὸν ἀκατάληπτον τῆνικαῦτα καταλαβέσθαι πειρώμενοι, πῶς τῆς ἐφέσεως αὐτῆς ἐπιτύχωσιν, εἰ ποτε προβαίνοντες τοῦ ὁδοῦ τέλος εἰσδέξονται; Ἐφίενται μὲν τῶν ἔμπροσθεν, καὶ ταῖς ὁρμαῖς ἀναλόγως προκόπτειν νομίζουσιν ἕκαστος, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ πέρας ἀφικέσθαι οὐ δύνανται. Πῶς γὰρ ὄλου αὐτοῦ περιλαβέσθαι ἰσχύσουσιν ἀπρόσιτον ὄντα παντάπασιν, καὶ ἀκατάληπτον; Ταύτητοι καὶ διώκουσι μὲν, οὐ καταλαμβάνουσι δὲ, γνῶσιν ἀεὶ προσλαμβάνοντες ἐπὶ γνώσει, καὶ ἐπὶ προκοπῇ προκοπῆν· ἀλλ' ὑπερπλήρους ὄντος τοῦ κατανοουμένου, πῶς ἔσται τοῦτοις τελεία τοῦ τριούτου κατάληψις; Πότε δὲ καὶ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς ἐπιλάθωνται; Πότε προκόπτοντες στήσονται; Πότε τῆς ἐκεῖθεν δόξης ἐμφορούμενοι κορεσθήσονται;

A ipsos angelos scientia et gloria proficere, ut præcedens sermo manifestavit. Et propterea ne mirere. Si enim et mysteria quædam tunc ut discant futurum est, quæ hic ob eorum tenuitatem comprehendere non potuere, ut Theologus Gregorius ait, quomodo non et scientiam supra scientiam dicat quis talibus non addi, ac proinde proficere ipsos, et iis, quæ antea possidebant, adjungere, per rerum hujusmodi doctrinam? si et magis nostra mens proficere consuevit disciplinis, ut magnus Basilius inquit. Hoc certe placitum et omnino magnus Paulus aperuit ita dicens: « Ex parte siquidem cognoscimus, et ex parte prophetamus; cum autem perfectio venerit, tunc ex parte evacuabitur; tunc cognoscemus sicut et quæ et cogniti sumus. »

Non igitur rationabile est amplius dubitare. Si enim idem Theologus Dominum, cum arcana illa dignis denudaverit, alii dicit juxta humanam legem; alimentum enim est doctrina etiam dicentis; quid oportet dicere de his, qui docentur? Et alentur omnino illorum documentis, et spiritalem accessionem adjicient, ut præcedens sermo exposuit. Ita quidem, ita etiam supremis erit potestatibus: multa enim et hæc discunt, ut divinissimus Dionysius inquit; et vide ante alia ipsa sex alis instructa Seraphim quorum propheta Isaias spectator fuit. Nisi enim divina gloria repleta fuissent, nisi identidem quibusdam scientiæ splendoribus fulgurassent, non utique mirabilitate percussa suis se alijs abscondissent; non utique unum in alium intendens ita et clamare compelleretur: « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus. » Hoc enim aurea verba fundens Joannes ait ineffabilis stuporis signum.

Si vero hæc ita habent, ambiguum te tradere indignum omnino est, an sanctos secundum scientiam et gloriam continuo proficere divini Patres tradiderint. Incomprehensibile enim aggredientes tunc intelligere quomodo ab hujusmodi impetu quiescent, et quonam modo adjicient terminum aggressioni? Incomprehensibile tunc comprehendere conantes, quomodo desiderii compotes sunt, si unquam progredientes cursus finem assequantur? Concupiscunt quidem ea, quæ ante habuerunt, et impetibus congruenter proficere putant quilibet; sed ad ipsum finem pervenire non possunt. Quomodo enim ipsum totum comprehendere valebunt, cum sit omnimodis inaccessum et incomprehensibile? Sic persequuntur quidem, non autem comprehendunt, scientiam semper supra scientiam recipientes, et profectum supra profectum. Sed superpleno existente eo, quod comprehenditur, quomodo erit terminata hujusmodi comprehensio? Aliquando vero delationis ad ulteriora obliti fuerint, aliquando proficientes stabunt ali-

quando illi gloria delati satiabantur. Sed et si A
 nunquam satiati esse videbuntur, amplius iterum
 sitientes invenientur. Et tale quid eis contingere
 videtur quale iis, qui aliquam creaturarum per-
 dite amant. Desiderii enim ipsis succeditur flam-
 ma, non exstinguitur vero, siquidem eo, quod de-
 siderant, maxime frui non assequuntur. Et hoc
 est, quod sancta Scriptura divinum illum amorem
 exhibens dicit: « Qui manducant me, esurient, et
 qui bibunt me, sitient. » Hæc igitur sanctorum est
 ibi conditio. Inde profectus justis superadjicitur:
 inde scientia ipsis multipliciter superaugetur; inde
 justorum gloria multiplicari consuevit. Cur vero
 hæc? et cujus rei gratia nunquam proficientes
 stant? Quia illum, qui superfluit et incompre-
 hensibilis est continere amplius desiderant. Ne B
 igitur ambiguum te traducito, cum hujusmodi jam
 de hoc demonstrationes et tantas acceperis.

EPISTOLA IX.

*Eidem. — Utrum oporteat attendere dicentibus,
 corruptibilem esse paradysum, et post crucem non
 statim in eum introisse latronem.*

Si autem et de ipso paradiso vis discere qua-
 lisque natura sit, et ubi hucusque steterit Dei ma-
 nibus a principio plantatus, alium inveni Mosen
 divinissimum, qui spiritu occulta resolvere pos-
 sit. Qui potuit quidem montem practica virtutis
 ascendere; intusque penetrare nubes arcani Scri-
 pturarum; conversari cum Deo prima luce, et inde
 splendorem accipere, manifesta facientem occulta et
 vulgata. Hunc inveni, et illum de paradiso inter-
 roga, et discere. Nos enim, divine vir, indocti super ta-
 libus ac talis cum simus, et sensum humi trahen-
 tes, quomodo sublimiorem omnibus aliis cogitatio-
 nem attingere audeamus; quomodo vero et movere
 linguam omnino audeamus super his, quorum Spi-
 ritus sancti propheta nescio quomodo plura conti-
 cuit. Impossibile omnino, impossibile. Unde recede-
 dere et nos decet, et plurima silentio transilire.
 Quid enim aliud fecerimus in his, in quibus non in-
 venimus scriptorem ductorem pariter et magistrum.
 Sed de more pariter ad tua mandata nos inclinantes,
 volentes nolentes, et quod inaccessum est jam
 audeamus; illa vix afferentes quæcunque hinc et
 inde in antecessum summis auribus excepimus;
 et interim divinissimum Joannem Damascenum
 de paradiso ad verbum ita loquentem audi: « Quo-
 niam Deus ex invisibili et visibili creatura homi-
 nem formaturus erat ad propriam imaginem et
 similitudinem, præcedenter veluti regiam consti-
 tuit, in qua degens beatam vitam duceret. Hæc
 autem est divinus paradysus Dei manibus in Edem
 plantatus, in oriente quidem universa terra subli-
 mius, positus, plantis semper virentibus comans;
 odore pleuus, luce affluens, cujusque spectaculi
 sensilis et pulchritudinis superans intelligen-
 tiam; divina omnino regio, et dignum eo, qui ad
 imaginem Dei factus esset, habitaculum, in quo

'Αλλ' εἰ καὶ κορασθῆναι ποτε δόξουσιν ἐπὶ πλεόν
 αὐτοῖς διψῶντες εὐρίσκονται. Καὶ τοιοῦτο πάσχειν
 εὐόκασιν ὁποῖον οἱ πρὸς τι τῶν ὄντων ἐρωτικῶς δικ-
 κείμενοι· πόθου μὲν γὰρ αὐτοῖς ὑπανάπτεται φλόξ·
 οὐ σθένονται δὲ, εἴγε τοῦ παθουμένου καὶ μάλιστα
 καταπολαῦσαι οὐ φθάσουσι. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὑπερ
 ἡ ἀγία Γραφή τῶν θεῶν ἐκείνων ἐρωτα παριστῶσά
 φησιν· « Οἱ τρώγοντές με πεινάσουσι, καὶ οἱ πίνον-
 τες με διψήσουσιν. » Αὕτη μὲν οὖν ἡ παρὰ τοῖς ἀγίοις
 ἐκείσε κατάστασις· ἐντεῦθεν ἡ προκοπὴ τοῖς δικαίοις
 προσεπιγίνεται, ἐντεῦθεν ἡ γνῶσις αὐτοῖς εἰς πλῆ-
 θος ἐπαύξεται, ἐντεῦθεν ἡ τῶν δικαίων δόξα πλου-
 πλαισιάζεσθαι εἴωθε. Διὰ τί δὲ ταῦτα; καὶ τίνας ἔνε-
 κεν οὐδέποτε προκόπτοντες ἴστανται; Ὅτι τὸν
 ὑπερπλήρη καὶ ἀκατάληπτον κατασχεῖν ἐπὶ πλεόν
 ἐφίενται. Μὴ οὖν ἐπὶ πλεόν ἀμφίβαλλε· τοιαύτως
 ἤδη καὶ περὶ τούτου τὰς ἀποδείξεις, καὶ τοσαύτας
 δεξιόμενος.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ'.

*Τῷ αὐτῷ. — Εἰ γὰρ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι
 φθαρτός ἐστιν ὁ παράδεισος, καὶ ὅτι μετὰ τὸν
 σταυρὸν αὐτίκα οὐκ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἀη-
 στήης.*

Εἰ δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ παραδείσου βούλει μα-
 θεῖν ὁποῖός τε τὴν φύσιν ἐστὶ καὶ ὅπου μέχρι καὶ
 τήμερον ἔστηκε χερσὶ θεοῦ κατ' ἀρχὰς φυτευθεῖς,
 ἕλλον εὖρε Μωσέα θεϊότατον ἐπιλύειν δυνάμενον τὰ
 κεκρυμμένα τῷ πνεύματι· ὃς ἐφθασε μὲν ὄρους ἐπι-
 θῆναι τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, εἴπω τε χωρῆσαι νε-
 φέλῃς τῆς γραφικῆς ἐπικρύψεως, ὁμιλῆσαι θεῷ
 τῷ πρώτῳ φωτὶ κάκειθεν ἑλλαμψὶν δέξασθαι, δῆλα
 ποιῶσαν τὰ κεκρυμμένα καὶ ἔκφορα. Τοῦτον εὖρε·
 κάκεινον ἐρώτα περὶ παραδείσου καὶ μάνθανε·
 ἡμεῖς γὰρ, θεοείκελε ἄνερ, ἀμαθεῖς ἐπὶ τοσούτων
 ὄντες καὶ χιμαὶ συρόμενοι φρόνημα, πῶς ὑψηλοτέ-
 ρων ἄψασθαι νοημάτων θαρρήσαιμεν; Πῶς δὲ καὶ
 κινήσαι τὴν γλῶσσαν ὄλως τολμήσαιμεν, ἐφ' οἷς ὁ
 ὑποφῆτης τοῦ Πνεύματος οὐκ οἶδ' ὅπως τὰ πλείω
 σείληκεν; Ἀμήχανον πάντως, ἀμήχανον. Ὅθεν ἐγ-
 γωνιάζεις· καὶ ἡμᾶς ἔπρεπε, τὰ πλείστα τε σιωπᾶν·
 καὶ τί γὰρ ἕτερον δράσαιμεν ἐφ' οἷς οὐχ εὖρομεν τὸν
 συγγραφέα ὁμοῦ καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον; Ἀλλὰ
 συνήθως ὁμῶς ἐπικλινόμενοι τοῖς σοῖς ἐπιτάγμασιν
 ἐκόντες ἀέκοντες καὶ τῶν ἀνεφίκτων ἤδη κατατολ-
 μῶμεν· ἐκεῖνα καὶ μόλις προσφέροντες ὅσα περ ἐν-
 θεν κάκειθεν ἐφθάκειμεν ἀκροῖς ὡσὶν ἐνωτίσασθαι·
 καὶ τῆνικαῦτα τοῦ θεϊοτάτου Ἰωάννου τοῦ Δαμα-
 σκηνοῦ κατὰ λέξιν οὕτω περὶ παραδείσου λέγοντος
 ἄκουε· « Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ὁ θεὸς ἐξ ἀοράτου τε
 καὶ ὁρατῆς κτίσεως πλαστεργεῖν τὸν ἄνθρωπον
 κατ' οἰκίαν εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν, προκαθίστησιν
 αἰὸν τι βασιλείον, ἐν ᾧ διαιτῶμενος μακαρίαν ἐξει-
 ζωήν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὁ θεὸς παράδεισος θεοῦ
 χερσὶν ἐν Ἡδὲμ πεφυτευμένος, ἐν ἀνατολῇ μὲν πά-
 σης τῆς γῆς ὑψηλοτέρῳ διακείμενος, φυτοῖς ἀειθα-
 λέσι κωμῶν, εὐωδίας πλήρης, φωτὸς ἐμπλεως,
 ὥρας ἀπάσης αἰσθητῆς καὶ κάλλους ὑπερβαίων
 ἐπίνοιαν· θεῖον ὄντως χωρὶον καὶ ἄξιον τοῦ κατ'
 εἰκόνα θεοῦ ἐνδιαίτημα· ἐν ᾧ οὐδὲν ἀλόγων ἐκυλίετο·

μόνον δὲ ὁ ἄνθρωπος τῶν θεῶν χειρῶν τὸ πλα-
στούργημα. »

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ διαληφθεὶς οὗτος θεῖος ἀνὴρ περὶ
τοῦ παραδείσου διέξεισιν· ἀφ' ὧν ἐξεστὶ τῷ προσέ-
χοντι καταμαθεῖν, κτίσμα τε θεϊότερον αὐτὸν εἶναι,
καὶ τῆς διεφθαρμένης ταύτης ἀνώτερον κτίσεως. Εἰ
μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Ἀδὰμ ἐκεῖνος ἐν αὐτῷ
διατρίθων ἡγαλλιάσατο καὶ ἔχαιρεν· οὐκ ἂν ὁ ἀφθαρ-
τος ἐν φθαρτῷ διατιμώμενος μακαρίας ἦν ἀπολαύων
ζωῆς. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὸ χωρίον
ἐκεῖνο τοιοῦτον ἦν, καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βασίλειος
ἀριθῆλως ὑπέδειξε περὶ παραδείσου, καὶ τὰδε δια-
ληφθεὶς· « Οὕτω καὶ τὸ ἐνδιαίτημα τοῦ ἀνθρώπου
τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς ἔργον ἐποίησε, τόπον ὑπερ-
φέροντα τῆς ὅλης κτίσεως, ἐν περιόπτῳ κείμενον
ἀνεπισκόπητον, διὰ τὸ ὕψος εὐδρατον· οὐ καλλιψ
ἐκείσε, οὐ πρηστήρ, οὐ χάλιζα, οὐ χειμερινὴ πῆξις·
γῆ πῶν καὶ μαλακῆ, κατὰ ῥύτος ὕδασι γονιμω-
τάτοις. Ἀλλὰ πῶς εἰς ὄψιν τὰ τῆς πατρίδος ἐκείνης
ἀγάγω σοι; ὅπως ἐκ τῆς ἐξορίας ταύτης ἐς αὐτὸν
ἀνακαλῶ σε; »

Μίνθων οὖν ἐντεῦθεν, ὦ ἱερὰ κεφαλή, ὁποίας ἐστὶ
φύσεως ὁ παράδεισος· εἰ γὰρ καὶ δῶμεν πρὸς τοῖς
ἄλλοις ἅπασιν καὶ αὐτὸν τῷ κυκλοῦντι πᾶσαν τὴν
γῆν ὠκεανῷ περιορίζεσθαι, καθάπερ οἱ πλείους
ᾤθησαν, ἀλλὰ τῆς ἀλλοιουμένης ταύτης, καὶ καθ'
ὄραν μεταβαλλομένης ζωῆς ἀνώτερον ὑπολάμβανε·
εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν περιόπτῳ κείσθαι
ἐλέγετο, οὐκ ἂν ἀπάτης τῆς γῆς ὑψηλότερος, οὐκ ἂν
ἀειθαλέσι φυτοῖς καὶ ἀθανάτοις κατακοσμούμενος.
Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τῆς γῆς ταύτης
ὑπερθεὶν ὁ παράδεισος, καὶ ὁ τὰ θεῖα σοφῶς ὑπέδειξε
Θεοδώρητος οὕτως εἰπὼν· « Ἐξ ἀπάσης μὲν οὖν τῆς
γῆς ὡσπερ τινὰ ἐξοχὸν τόπον κατ' ἀνατολὰς ὁ θεὸς
ἐκλεξάμενος Ἐδέμ ὀνομαζόμενον, ἐν αὐτῷ δὴ τὸν
παραδείσον κατασκεύασεν· ἐν ᾧ δὴ τιμῆσαι βουλευθεὶς
γεγονότα τῶν ἀνθρώπων ἔταξεν οἰκεῖν. Πρὸς τε οὖν
φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν ὡς ἀφθαρτος ἦν ὁ παράδει-
σος· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν αὐτῷ τιμῆσαι
βουλόμενος τὸν ἄνθρωπον ἔθετο· » καὶ ταῦτα περὶ
πάσης τῆς ἀγίας Γραφῆς παραχθῆναι τοῦτον ἀφθαρ-
τον μαρτυρουμένης. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν;
Ἀφθαρτος ἦν ὁ παράδεισος· εἰ τῷ κυκλοῦντι πᾶσαν
τὴν γῆν, ὡς φασιν, ὠκεανῷ περιεγράφετο, ἐφθασεν
ἂν ἐξ ἀνάγκης ὁ παγκόσμιος ἐκεῖνος κατακλυσμῶς,
καὶ αὐτὸν συνδιαφθεῖραι μετὰ τῶν ἄλλων ὡς φθορᾷ
ὑποκείμενον, εἴγε τῆνικαὶ τὸ ὕδωρ, ὡς φησὶν ἡ
Γραφή, ὅρους ὑπερθεὶν ὑψώθη παντὸς ἐπὶ πῆχουσι
πέντε καὶ δέκα. Εὐδελον οὖν κἀντεῦθεν ὁ τῆς ἀλ-
λοιομένης ταύτης ζωῆς ἀνώτερος ὁ παράδεισος. Εἰ
δὲ τῆς ζωῆς ταύτης ἀνώτερος, εὐδελον ὅτι καὶ
ἀφθαρτος· εἰ δὲ ἀφθαρτος, ἀνάγκη πάντα καὶ τὰ ἐν
αὐτῷ πάντα φυτὰ φθορᾷ εἶναι ὑπέριστα. Εἰ γὰρ,
καθὰ τινε; οἶονται, φθορᾷ καὶ ἀλλοιώσει ταῦτα ὑπέ-
κειντο, καὶ τὸ γευόμενον πάντως αὐτὸν τὸν αἰσθη-
τῆς βρώσεως ἐν μεταστάσει γινόμενον. Καὶ τί χρὴ
πολλὰ λέγειν; Εἰ φθαρτός ἦν ὁ παράδεισος, οὐκ ἂν
ὁ θεϊώτατος Ἀμβρόσιος καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρ
Ἰουστίνος αἰσχρὸν εἶναι εἰσγὼν τὸ φάσκαι τὴν τοῦ

A brutorum animantium nullum versabatur; homo
vero tantum divinarum manuum opificium. »

Et hæc quidem laudatus hic divinus vir de pa-
radiso dissertat. Ex quibus licet animadvertenti
ediscere, creaturam ipsam esse diviniorem, et
hæc corrupta natura superiorem. Nisi enim hoc
esset, non utique Adamus ille in eo commorans
exsultasset et lætaretur, non utique incorruptus
incorruptibili degens beata vita frueretur. Hæc
autem ita habere, et locum illum huiusmodi esse,
et ipse magnus Basilius manifeste demonstravit,
etiam hæc dissertans : « Ita et habitaculum homi-
nis suæ propriæ manus opus fecit, locum omni
creatura excellentiorem in circumspectabili posi-
tum, tenebris inaccessum et ob sublimitatem
maxime spectabilem; non ibi procella, non turbo,
non grando, non hiberna concretio; terra pinguis
ac mollis, irrigua aquis fecundissimis. Sed quo-
modo in conspectum tuum quæ in illa patria tua
adducam? Quomodo ex hoc exsilio in ipsam te re-
vochem? »

Disce igitur inde, o sacrum caput, qualis natura
sit paradisos. Licet enim concedamus una cum
aliis omnibus, etiam ipsum oceano, qui terram
universam ambit, circumscribi, sicuti plures ar-
bitrati sunt, tamen hæc, quæ variatur, et qualibet
hora immutatur, vita, præstantiorem exisima.
Nisi enim hoc esset, non utique in loco circum-
spectabili positus diceretur; non utique universa
terra sublimior; non utique semper virentibus
plantis et immortalibus exornatus. Hæc autem
ita habere, et hæc terra sublimiorem esse paradi-
sum, etiam divinarum rerum peritus Theodoretus
indicavit ita dicens : « Ex universa igitur terra,
veluti quemdam excellentem locum, in Orienti
Deus cum elegisset Edem cognominatum, in ipso
paradiso construxit; in quo cum vellet honorare
hominem quem fecerat, eum habitare iussit. At-
tende igitur. Apparet enim inde corruptionis ex-
pertem fuisse paradisos. Nisi enim hoc esset, non
utique in ipso, cum honore allicere vellet, homi-
nem collocasset. » Et hæc de omni sancta Scrip-
tura, productum fuisse huic corruptionis expertem
attestante. Et quid oportet multa dicere? Corrup-
tionis expertis erat paradisos; et si ambiente terram
universam, ut dicunt, oceano circumscribebatur,
debut utique necessario generale illud dilavium
et illum una cum aliis corrumpere, ut corrup-
tionem subjectum, siquidem tunc aqua, ut Scriptura
ait, elevata est super universum quindecim cubi-
tis. Exploratum igitur est huic, mutabili hæc vita
sublimiorem esse paradisos. Si vero hæc vita su-
perior, manifestum est esse corruptionis expertem;
si vero corruptionis expertis, necessarium omnino
est, et omnes plantas, quæ in eo sunt, corruptione
superiores esse. Si enim, ut quidam putant, cor-
ruptionem et mutationem hæc subiciebantur, et cum,
qui in mutatione positus erat, gustasse sensibilem
etiam omnino dicendum est. Et quid opus est

multū dicere? Si corruptibilis erat paradisos, non utique divinissimus Ambrosius, et Christi martyr Justinus, turpe esse dixissent affirmare, divini Verbi inhabitantem divinitatem cum ipso justo latrone in fluxum paradisos intrare; et beatum Paulum pariter in fluxo paradiso audisse, quæ in tertio cælo non audivit.

Sed ne huc et illuc animum tuum divide, nec alius paradisos temere ita quærat abs te. Quem enim protoplasti transgressio clausit, hunc latronis pœnitentia mirabiliter aperuit. Tunc et flammeus gladius versatilis erat vere, et aduentibus ibi transitum præbens. Simul enim latere Dominus gladium excepit, sicuti linguam aureus dicit, et simul versatilis apparuit flammeus gladius, et terga cunctis monstrabat contra faciem primum occurrens. Ne igitur in cælis paradisos alium planta, neque latronem illuc mitte. Clausum illum dimitte flammeo gladio custoditum, in quo transgressio facta est. Illuc etenim intravit latro, unde Adamus exiit. Ita inde, si oportet et parum aliquid gratificari, proverbialis ille finis de diabolo dicens: « Quod facies, illud omnino passurus es. » Prævenit enim in paradiso facere Adami furtum, sed passus est posterius sibi latronem auferri. Juxta enim Domini vocem, colligavit quidem fortis vasa, et ejus rapina fuerunt. Unde igitur Adamum excidere fecit per inobedientiam, illuc per pœnitentiam Dominus latronem introduxit. Ne ulterius igitur dubita. Neque ratiocinationibus irrationabilibus inherens enuntiatione, non mansione, puta latronem paradisi esse habitatorem, et crede aurea verba fundenti præ aliis Joanni, in Oratione in magnam Parasceven de his ita disserenti: « Duo hodie miracula Dominus actiones vocavit, et paradisos aperuit, et latronem in eum hodie induxit. » Attende igitur, his enim *hodie* dicens ostendit manifeste ita vere a latrone paradisos inventum fuisse, ut vere ipsum Adamus perdidit.

γὰρ σήμερον. « Πρόσεχε οὖν τὸ γὰρ σήμερον εἰς ἔσθ' ἔσθ' ἀληθῶς ὁ ληστὴρ ὡσπερ ἀληθῶς αὐτὸν ἀπώλεσεν ὁ Ἀδάμ.

Ex tunc igitur sine ullo impedimento justī in ipsum paradisos introducuntur. Neque enim ad latronem tantum, sed etiam ad omnem sancti animam confirmata est divina vox dicens: « Hodie mecum eris in paradiso. » Nec propterea mirare. Sicut enim antiqua illa maledictio ad ipsum quidem primum hominem amandata est: « Terra enim, inquit, es, et in terram reverteris: » sed pariter cum inde initium accepisset in universum nostrum genus concessit; ita et in paradisos inducens divina vox, ab ipso latrone exordium sumit; per ipsum vero in omnem sancti animam pertransit; et sicuti non enuntiatio fuere tantum illa quæ contra Adamum gesta sunt, sed sermonem flagellum consecutum est; ita non sermones quidem tantum hæc profecto quæ cum latrone gesta sunt. Si enim hoc censeamus, et injustus utique justus Deus reperitur, siquidem Adamum, cum

θεοῦ Λόγου προσκηνῆ τὴν θειότητα σὺν αὐτῷ τῷ δικαίῳ ληστῇ εἰς βευστὸν παράδεισον εἰσελθεῖν καὶ τὸν μακάριον Παῦλον ὡσαύτως ἐν βευστῷ παραδείσῳ ἀκούσαι, ἅπερ ἐν τῷ τρίτῳ οὐκ ἤκουσεν οὐρανῷ.

Ἄλλὰ μὴ ἐνθεν κάκειθεν περιπλανᾶσθω σοῦ ἡ διάνοια· μὴ παράδεισος ἄλλος ἀτυντάκτως οὕτω ζητεῖσθω σοι· ὃν γὰρ ἡ τοῦ πρωτοπλάστου παράβασις ἐκλείσει, τοῦτον ἡ τοῦ ληστοῦ μετάνοια παραδόξως ἀνέωξε· τῆνικαῦτα καὶ ἡ φλογίνη ῥομφαία στρεφομένη τε τὴν ἀληθῶς καὶ τοῖς ἀφικομένοις ἐκείσε παρέχουσα πάροδον· ἅμα τε γὰρ κατὰ πλευρᾶς ὁ Κύριος τὴν ῥομφαίαν ἐδέχετο, καθά φητιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, καὶ ἅμα στρεφομένη ἐφαίνετο ἡ φλογίνη ῥομφαία, τὰ νῶτα πᾶσιν ἐδείκνυεν ἡ κατὰ πρόσωπον ἀπαντῶσα τὸ πρῶτον. Μὴ τοίνυν ἐν οὐρανοῖς παράδεισον ἕτερον φύτευε· μηδὲ τὸν ληστὴν ἐκεῖσε παράπεμπε, κεκλεισμένον ἐκείνον ἀφείξ τῆ φλογίνη ῥομφαίᾳ πεφυλαγμένον καθ' ὃν ἡ παράβασις γέγονεν. Ἐκεῖ καὶ γὰρ εἰσῆλθε ληστὴς ἔθεν Ἀδὰμ ἐξεληλύθε. Ὡς ἐντεῦθεν, εἴγε χρὴ καὶ μικρὸν τι χαριεντίσασθαι, τὸ παροιμιῶδες ἐκεῖνο πέρας ἐπὶ τῷ διαδόξῳ τὸ λέγον· « Ὅ ποιήσεις, ἐκεῖνο πάντως καὶ πάθης. » Ἐφθασε μὲν γὰρ ἐν παραδείσῳ ποιῆσαι τὴν κλοπὴν τοῦ Ἀδάμ· ἀλλ' ἐπαθεν ὕστερον τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ληστοῦ· κατὰ γὰρ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ἐδέσθη μὲν ὁ ἰσχυρὸς τὰ σκεῦη, καὶ αὐτοῦ διάρπαγμα γέγονεν. Ὄθεν οὖν τὸν Ἀδὰμ ἐκπεσεῖν ἐποίησε διὰ τῆς παρακοῆς, ἐκεῖ διὰ μετάνοιας ὁ Κύριος εἰσήγαγε τὸν ληστὴν. Μηκέτι λοιπὸν ἀμφίβαλλε περὶ τούτου· μηδὲ λογισμοῖς ἀλόγοις ἐπόμενος ἀποφάσει μόνῃ νόμιζε τὸν ληστὴν τοῦ παραδείσου γενέσθαι οἰκητόρα, καὶ πείθου τῷ χρυσοφόρῳ προὐκίῳ πρὸ τῶν ἄλλων Ἰωάννῃ ἐν τῷ εἰς τὴν μεγάλην Παρασκευὴν λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτω διαλαμβάνοντι· « Δύο σήμερον θαύματα ὁ Κύριος ἐκάλεσε πράγματα· καὶ τὸν παράδεισον ἀνέωξε, καὶ τὸν ληστὴν εἰσήγαγον, ἐδείξε προφανῶς, ὅτι τὸν παράδεισον οὕτως

ἔκτοτε οὖν ἀκωλύτως οἱ δίκαιοι πρὸς αὐτὸν εἰσάγονται τὸν παράδεισον· οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸν ληστὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν ἀγίου ψυχὴν διεβήσθη ἡ λέγουσα θεία φωνή· « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθ' ἐν τῷ παραδείσῳ. » Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε. Καθάπερ γὰρ ἡ ἀρχαία ἐκείνη κατὰρα πρὸς αὐτὴν μὲν ἀπελύετο τὸν πρῶτον ἄνθρωπον· « Ἢ γὰρ φησὶν, εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· » ἀλλ' ὅμως τὴν ἀρχὴν ἐκείθεν λαβοῦσα κατὰ παντὸς ἐχώρει τοῦ γένους ἡμῶν· οὕτω καὶ ἡ πρὸς τὸν παράδεισον εἰτάγουσα θεία φωνὴ ἐπ' αὐτοῦ μὲν τοῦ ληστοῦ λαμβάνει τὴν ἀρχὴν· δι' αὐτοῦ δὲ πρὸς πᾶσαν ἀγίου διαβαίνει ψυχὴν. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἀπόφασις ἐτύγχανε μόνον ἐκαίνα δὴ τὰ κατὰ τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ἐπηκολούθει τῷ λόγῳ καὶ τὰ τῆς μάστιγος, οὕτως οὐ λόγοι μόνον ψυχαὶ τῶν δὴ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ληστοῦ. Εἰ γὰρ τοῦτο δώσομεν, καὶ ἀδικὸς ἂν ὁ δίκαιος εὐρεθῆθαι Θεός· εἴγε τὸν μὲν Ἀδὰμ ἀμερτήσαντα τῆνικαῦτα

τοῦ παραδείσου ἐξήγαγε, τὴν δὲ ληστὴν ὁμολογήσαντα μετὰ χρόνου; εἰσάξιν ἐκεῖσε ὑπέσχετο. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν ὅτι καὶ δίκαιος ὁ Θεὸς καὶ φιλόανθρωπος. Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ καὶ τῷ ἀγίῳ Γρηγορίῳ τῷ Διαλόγῳ πείσθητι· λέγουσι γὰρ μὴ μόνον ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν τοῦ ληστοῦ διάγειν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ πάσας ὁμοῦ τὰς τῶν λοιπῶν ἁγίων ψυχάς. Ἀμφιβάλλειν οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ εὐλογον. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ τὸν παράδεισον ᾤκησε πνευθὺς ὁ ληστής, οὐκ ἂν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης καὶ ἐν ἄλλοις μετὰ τῆς ψυχῆς ἔλεγεν εἶναι τὸν Θεόν, καὶ ἐν παραδείσῳ διάγειν μετ' αὐτοῦ τοῦ ληστοῦ, καθὼς ἐκεῖνος ἔφησε πρὸς αὐτόν· « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ἐκτοτε οὖν ἀκωλύτως οἱ ἅγιοι πρὸς αὐτόν, ὡς προσέπομεν, εἰσάγονται τὸν παράδεισον· ἀλλὰ καὶ πρὸς οὐρανοὺς ἀνάγεσθαι οὐκ ἀπείργονται. Καὶ ταύτην γὰρ τὴν ἔδωκ αὐτὸς ὑπέδειξεν ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ὁ ἐκεῖσε πρόδρομος εἰσελθὼν.

Ἔτι εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, πῶς ἐν αὐτῷ τὸν Ἀδὰμ ἀφθαρτον ὄντα κατ' ἀρχὰς ἔθετο ὁ Θεός; Διὰ τί δὲ καὶ προσκεκρυμμένα, κἀντεῦθεν φθορᾷ περιπεσόντα διατρέθειν αὐτὴν ἐν αὐτῷ οὐκ ἔσθ; Ἡὼς δὲ καὶ τὴν ἐκαῖθεν ἐκπτώσιν οἷον ἀποκλαιόμενος ὁ Θεολόγος Γρηγόριος καὶ τὸ χωρίον ἀποσημνῶν ἐκεῖνο, καὶ τάδε φησὶ, « Ὁ Ἀδὰμ τῆς ἐντολῆς ἐπιλαθόμενος, ὁμοῦ τε τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ παραδείσου καὶ τοῦ Θεοῦ ἐξόριστος γίνεται; » Εὐδὴλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὔτε φθαρτὸς ἔκτιστο κατ' ἀρχὰς, οὔτε φθαρῆναι συνεφθάρη τῷ Ἀδὰμ, καθάπερ ὁρωμένη αὐτῇ κτίσις· εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐκαῖθεν ὁ Ἀδὰμ ἡμαρτηκῶς ἀπερρίπτετο, οὐκ ἂν ἡ φλογὶν ῥομφαία φυλάττειν ἐκαῖνον ἐτάσσετο. Διὰ τί δὲ καὶ τίνας ἔνεκεν οὐ συνεφθάρη τῇ κτίσει ταύτῃ καὶ αὐτὸς ὁ παράδεισος; Ἴνα πρὸς αὐτόν ἀφορώμεν αἰεὶ, ἵνα διηνεκῆ τὰ δάκρυα φέρωμεν, κἀντεῦθεν τὴν ἁμαρτίαν ἐκφεύγωμεν, δι' ἣν τῆς μακαρίας ζωῆς ἐκεῖνης ριφῆναι πόρῳ κατεδικάσθημεν. Ματαιάζει λοιπὸν τὸ γράμμα, ὅπερ ἐμφανίζει; ἡμῖν. Εἰ γὰρ, ὡς αὐτὸ περιέχει, τοῦ παραδείσου τούτου καθ' ὃν ἡ παράθλασις γέγονε, χρεῖαν ἄρτι οὐκ ἔχομεν, ἅτε πρὸς ἕτερον οἰκητήριον ἐν οὐρανῷ διαδιδαζόμενοι, τροπικῶς οὕτω παράδεισον ὀνομαζόμενον· πῶς εἰς αὐτόν ἀτενίζοντες, ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ διωρίσαντο, καὶ τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν ὡσπερ ἐπιχαλούμενοι πατρίδα, πρὸς ἀνατολὰς ποιούμεθα τὴν προσκύνησιν; Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀποκρίσιν. Ἔτι εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, καὶ ἀλλοίωσιν ἂν τῷ χρόνῳ ἔδεετο, καὶ σηπεδόνι ὑπέπιπτε· φθορᾷ τε ὀφθαλμοῖς καθεωροῦντο, καὶ βατὸς ἔστιν ὅτι τοῖς παροδούουσιν ἦν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν ὅτι καὶ ἄγνωστος ὁ τοιοῦτος παντάπασιν. Ὅν γὰρ τρόπον ἐπὶ τοῦ δικαίου ἐκεῖνου Ἐνώχ ἔστιν ἰδεῖν μετατεθῆναι μὲν γὰρ αὐτὸν ἀκούομεν, ποῦ δὲ καὶ ποίῳ τρόπῳ καὶ ὅπως ἔχει σήμερον [οὐ] γινώσκουμεν, ὅτι καὶ σεσίγηται τῇ Γραφῇ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παραδείσου χρῆσεν νοεῖν. Φυτευθῆναι μὲν γὰρ ἀκούομεν κατ' ἀνατολὰς· ποῦ δὲ καὶ τίνα τρόπον, καὶ ὅπως ἔχει θέσεως καὶ

A peccasset, tunc e paradiso eduxit; latronem vero, cum confessus sit, post multum temporis illuc inducere sustinebat. Sed non ita res habet, non ita; quia et justus Deus, et benignus erga homines. Et si his, quæ dicuntur, non persuaderis, ipsi magno Athanasio et sancto Gregorio Dialogo fidem adhibe. Dicunt enim non solum in paradiso latronis animam degere, sed et omnes pariter cæterorum sanctorum animas. Ambiguum igitur in his se amplius traducere rationi consonum non est. Nisi enim hoc esset; nisi paradysum statim latro incoluisset, non utique Damascenus Joannes, et in inferno cum anima diceret esse Deum, et in paradiso degere cum ipso latrone, sicut ille ei dixit: « Hodie mecum eris in paradiso. » Ex tunc igitur sine ullo impedimento sancti in ipsum, ut superius diximus, paradysum inferuntur; sed et ad cælos adduci non prohibentur, et hanc enim viam ipse Christus ostendit, juxta beatum Paulum, qui illuc præcursor ingressus est.

Insuper si corruptioni obnoxius paradysus est; quomodo in ipso Adamum corruptionis expertem ab initio Deus collocavit? Cur vero et transgressum proptereaque in corruptionem incidentem versari illum in eo non sivit? Quomodo vero illa ex eo lapsum veluti deplorans Gregorius Theologus, loci illius recordatus et hæc dicit: « Adamus præcepti oblitus, simulque ligni vite, et paradysi, et Dei, exsistit? » Manifestum igitur hæc, neque corruptibilem a principio creatum esse, neque una cum corrupto Adamo corruptum fuisse, sicut ipsa creatura, quæ videtur. Si enim hoc esset, non utique inde Adamus, cum peccasset, ejiceretur; non flammæ ens gladius custodire illum juberetur. Cur autem et cujus rei gratia non corrumpitur una cum hac creatura et ipse paradysus? Ut ad ipsum perpetuo respiciamus, ut continuas lacrymas feramus, et inde peccatum fugiamus, propter quod a beata illa vita longe projici condemnati fuimus. Supervacanea est reliqua littera, quam nobis ostendis. Si enim id continet, paradysi hujus in quo transgressio facta est, usum adhuc nullum nos habere, siquidem in alterum habitaculum in cælo ascendentes, ita figurate paradysum nominatum, quomodo in ipsum intuentes, ut Christi discipuli definierunt, et antiquam nostram veluti invocantes patriam, ad orientem versi orationem fundimus? Da super his responsum. Insuper si corruptibilis erat paradysus, et mutationem in tempore excipiebat, et putredini obnoxius erat; et corruptibilibus oculis videbatur, et pervius erat prætereuntibus. At non est hoc, non est. Quia et ignotus hujusmodi erat omnino. Quomodo enim videre est in justo illo Enoch: translatum enim eum esse audimus, quo vero, et qua ratione, et quomodo hodie habet, non cognoscimus, quia et a Scriptura tacetur: ita et de paradiso oportet te cogitare. Plantatum enim esse audimus in oriente; ubi vero, et quomodo, qualiterque se habeat, quoad positum habitumque, nemini

eorum, qui lucasque vixere, ut arbitror, cognitum est, quia et sanctissimos Spiritus hæc reliquit. Si corruptioni obnoxius erat paradisos, non utique justum latronem in ipsum Servator vocasset dicens: « Hodie mecum eris in paradiso. » Quæ etenim retributio confessionis hujuscemodi ab eo in cruce factæ, in fluxum paradisum induci? Si corruptibilis erat paradisos, quomodo raptus in ipsum Paulus admirans, ibi edoctum arcane se esse ineffabilia illa verba pronuntiavit? Disce igitur et hic ut a contradictione cesses, corruptione superiorem paradisos fuisse. Nisi enim hoc erat, non utique justus Agonothetes, ut ait Theodoretus, his qui in virtutibus certant, præmium paradisos ita proposuisset. Non utique victrices martyrum animas post tot ac tantos labores, ut requiescant ipse reciperet. Corruptione autem superiorem esse paradisos et ipse magnus Athanasius in Quæstionibus ad Antiochum ita ait: « Respectu fructuum autem qui apud nos sunt et paradisorum, ille corruptione omni sublunior est; respectu vero gloriæ futurorum bonorum, quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, omnino minor est. » Sed et hymnographus magnus Cosmas ita dicens, « Lignum cum gustasset primus mortalium corruptioni inhæsit, » perspicue demonstravit corruptionis expertem esse paradisos. Si enim, sicuti dictum est, corruptioni, postquam lignum gustasset, Adamus inhæsit, manifestum omnino est, ante hujusmodi libationem in immortalibus locis domicilium habuisse.

Supra corruptionem igitur paradisos est, et ejus fructus omnes. Nisi enim ita res se haberet, non utique divini Patres semper virentes dixissent ejus plantas et immortales. Si vero fructus incorruptibiles, etiam præstantiores omnino sunt, quam ut edi possint. Si enim et sanctam Scripturam ita dicentem audisti: « Ex omni ligno, quod in paradiso est, manducabis; » et non propterea offendere par est in hac Scripturæ indulgentia et crassitie; neque sensilem manducationem divinis verbis hic significari putandum est. Cur enim fluxa mensa apponatur, si juxta aurea verba fundentem Joannem protoplasti rebus omnibus corporalibus superiores erant? Si enim corruptibilis creatus est a principio Adamus, et fluxi necessario indigebat alimentis, vel secundum cunctam sanctam Scripturam, incorruptibilis productus est, neque ulla erat omnino indigentia fluxorum fructuum, cum neque corruptibili uti mensa incorruptibilem rationi consonum sit. Ne igitur consitum Dei manibus paradisos fluxum existimato; neque secundum litteram tantum divina verba adi. Attente enim vide alios quosdam idipsum facientes in absurda ratiocinia delapsos fuisse. Hi enim corporalem esse Deum quemadmodum nos censuerunt; alii vero anima rationali bruta esse prædita opinati sunt, Deum scilicet audientes volucribus et piscibus benedixisse. Manichei vero post protoplastos, viros et feminas in

Α εξεως ουδενι των απ' αιωνος, ως οίμαι, διεγνωσται: οτι και τῷ παναγίῳ ταῦτα σεσίγηται Πνεύματι. Εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, οὐκ ἂν τὸν δίκαιον ληστέην εἰ αὐτὸν ὁ Σωτὴρ ἐκάλει λέγων· « Σήμερον με· ἐμοῦ ἐσθὲ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Πῶς καὶ γὰρ ἀντιδρῶσις τῆς ἐπι-σταυροῦ τοιαύτης ὁμολογίας αὐτοῦ, τὸ εἰς βευστὸν εἰσαχθῆναι παράδεισον; Εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, πῶς τὴν ἐν αὐτῷ θαυμάζων ὁ Πρῶτος ἀρπαγὴν ἐκεῖ μυσταγωγῆθη τὰ ἀρρήτα· κείνα ἔλεγε ῥήματα; Μάνθανε οὖν κἀντεῦθεν ὡς ἀνάγκη· ἀντιλογίας κρείττων βεύσεως ὁ παράδεισος. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ δίκαιος Ἀγωνοθέτης, ὡς ποῦ φησι Θεοδώρητος, τοῖς ὑπὲρ ἀρετῶν ἀγωνιζομένοις ἐπαθλιὸν ὡσπερ προῦθηκε τὸν παράδεισον· οὐκ ἂν τὰς καλλινίκους τῶν μαρτύρων ψυχὰς μετὰ τοσούτους καμάτους ἀναπαύσεως ἐνεκεν αὐτῶ διεδίδχετο. Ὅτι φθορᾶς ἀνώτερος ὁ παράδεισος, καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τοῖς πρὸς Ἀντίοχον εὐλογοῦν φησὶν· « Πρὸς μὲν τοὺς παρ' ἡμῖν καρπούς τε καὶ παραδείσους πάσης φθορᾶς ἔστιν ὑψηλότερος· πρὸς δὲ τὴν δόξαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἂ ὀφθαλμοῖς οὐκ οἶδε, καὶ οὐ· οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, καὶ πάνυ ἐλάσσων ἐστίν. » Ἄλλὰ καὶ ὁ ὑμνογράφος μέγας Κοσμάς οὕτω λέγων, « Ἐξ ἔλλου γευσάμενος ὁ πρῶτος ἐν βροτοῖς φθορᾶ παρήκησεν, » ἀριδῆλως ἐνέφηγε τὸν παράδεισον ἀφθαρτον. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἴρηται, φθορᾶ μετὰ τὴν τοῦ ἔλλου γεῦσιν ὁ Ἀδάμ ἐκεῖνος παρήκησεν, εὐλογον πάντως ὅτι πρὸ τῆς τοιαύτης γεύσεως ἐν ἀφθάρτοις χωρίοις ἐποιεῖτο τὴν οἴκησιν.

Φθορᾶς μὲν οὖν ὑπερθεν ὁ παράδεισος, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ πάντες καρποὶ· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ θεοὶ Πατέρες ἀειθαλῆ ἔλεγον εἶναι τὰ ἐν αὐτῷ εὐτὰ καὶ ἀθάνατα. Εἰ δὲ τὰ τῶν καρπῶν ἀφθάρτα, καὶ τοῦ βρωθῆναι πάντως ἀνώτερα. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς οὕτω λεγούσης ἤκουσας· « Ἀπὸ παντὸς ἔλλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγη· » ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ προσκόπτειν ἄξιον τῆ Γραφικῆ ταύτῃ συγκαταβάσει τε καὶ παχύτητι, οὐδὲ βρώσιν αἰσθητὴν ἐντεῦθεν οἶεσθαι κατασημαίνειν τὰ θεῖα ῥητά. Τίνες καὶ γὰρ ἡ βευστὴ τραπέζα προῦκετο, εἶπε κατὰ τὸν χρυσοῤῥήμονα Ἰωάννην, ἀνώτεροι ἦσαν πάντων τῶν σωματικῶν οἱ πρωτόπλαστοι; Εἰ γὰρ φθαρτὸς ἐκτίζετο κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀδάμ, καὶ βευστῆς ἐξ ἀνάγκης ἐδεῖτο τροφῆς· ἢ κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφὴν πᾶσαν ἀφθαρτος ἐκεῖνος παρήγετο, καὶ χρεῖα καρπῶν οὐ μὲν ἦν πάντως βευστῶν, ὅτι μηδὲ φθαρτῆ κεχρησθαι τραπέζῃ τὸν ἀφθαρτον εὐλογον. Μὴ τοίνυν τὸν χερσὶ Θεοῦ πεφυτευμένον παράδεισον βευστὸν ὑπολάμβανε· μηδὲ κατὰ τὸ γράμμα μόνον ἐπέρχου τὰ θεῖα ῥητά· ὅρα γὰρ νουνεχῶς ὅτι καὶ τινες ἕτεροι τοῦτο παθόντες εἰς λογισμοὺς ἀτόπους ἐξεβλήθησαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐνσώματον εἶναι τὸν Θεὸν καθ' ἡμᾶς ἐδογματίσαν· ἕτεροι δὲ καὶ τὰ θηρία νοερὰν ἔχειν ψυχὴν ὑπειλήφασιν, τοῦ Θεοῦ δηθεν ἀκούσαντες τὰ πετεινά καὶ τοὺς ἰχθύας εὐλογούντος. Μανιχαῖοι δὲ μετὰ τοὺς πρωτοπλαστοὺς ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες ἐν ἐκκλησίαις γυμνοὶ συν-

ἀγεσθαι οὐ παρητήσαντο. Καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλα τοιαῦτα A
κακοβούλως ἐφρόνησαν. Ἐνθεν τοι καὶ οἱ ἀρχαιότε-
ραι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξηγητῶν, Φίλων τε ὁ φι-
λόσοφος καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμόχρονος Παπίας Ἱε-
ριπολίτης, Εἰρηναῖος ὁ Λουγδουνεὺς, Ἰουστίνος ὁ
μάρτυρ καὶ φιλόσοφος, Κλήμης τε ὁ γραμματεὺς (86),
καὶ οἱ Καππάδοκες θεῖοι Γρηγόριοι, ἀνατρέψαι μὲν
καὶ τὰ αἰσχίστα βουλθέντες ταῦτα φρονήματα.
ἐπεντρανίσαι ἐξ ὁμοῦ καὶ τῆ θεοπνεύστῳ Γραφῇ.
καθάπερ Παῦλος παρακελεύεται, τὰ περὶ τοῦ παρα-
δείσου πάντα πνευματικῶς ἐθεώρησαν, οἰκονομικῶς
τῷ ὄντι τὰ ἑαυτῶν συντάγματα μεταχειρισάμε-
νοι.

Ἄλλ᾽ τὸν μέγαν Ἰωάννην παράγεις Βασιλείαν, τὸν
χρυσορρόημονα καὶ θεῖον Ἰωάννην, τὸν μακάριον B
Ἐπιφάνιον, καὶ τὸν θεϊότατον Κύριλλον, καὶ λέγεις
ὅτι κατὰ γράμμα τὰ ἐν παραδείσῳ πάντα διήλθον.
Οἶδα μὲν τοῦτο καὶ ἡμεῖς, καὶ οὐκ ἂν ἀρνησάμεθα.
Ἄλλ' ὄρα τὴν τῶν θεῶν θεοφρόνων Πατέρων οἰκο-
νομίαν· ὄρα τὸ Δαβιτικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν πέρας ἐπὶ
σὺ τοῖς λαμβάνον, τὸ λέγον· « Σοφὸς ἀνὴρ οἰκονομήσει
τοῦς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει. » Τὸν γὰρ κατάρτατον
εὐρόντες Ὀριγένην εἰς μυθικὰς τραγωδίας πᾶσαν
ἀλληγορήσαντα τῆν Ἐξαήμερον, μηδὲ τι κατὰ τὸ
γράμμα νοήσαντα· τὸν τε γὰρ Ἀδάμ καὶ τὸν παρά-
δεισον· ἀσωμάτους ἐκενολόγησε, τὰ λοιπὰ δὲ πάντα
νοητῶς ἐξελάβετο· τὰς ἀλληγορίας ἀφέντες τὰ εἰς
τὴν Ἐξαήμερον αὐτῶν συντάγματα κατὰ τὸ γράμμα
καὶ πᾶν σοφῶς ἐκλαθέσθαι διανοήσαντο. Καὶ γὰρ
τὴν συκῆν οὐκ ἂν συκῆν ἐκάλεσαν, καὶ σύκον αὐτῶν C
τὸ ξύλον τῆς βρώσεως, εἴπερ τινὸς ἤκουσαν ξύλου
βρώσεως τὴν πρώτην ἐκεῖνην γυναῖκα ματαιολογή-
σαντος. Ὅτι δὲ βρώσιν αἰσθητὴν οὐκ ἔσθαι ὁ Ἀδάμ
ἐν παραδείσῳ, καὶ αὐτὸς ὁ χρυσορρόημων Ἰωάννης,
ὁ συγκαταβάσει τοσαύτη χρησάμενος, ἐπὶ ταῖς εἰς
τὴν Ἐξαήμερον ὁμιλίαις αὐτοῦ προφανῶς ἔδειξεν,
οὕτως εἰπὼν· « Βίον εἶχε θαυμαστὸν ὁ Ἀδάμ·
καθάπερ γὰρ ἄγγελός τις, οὕτως ἐπὶ τῆς γῆς
διέτριβεν ὁ ἄνθρωπος, σῶμα μὲν περιειμένον,
ἐξω δὲ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ὑπάρχων. » Εἰ
τοίνυν τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ἀνώτερος ἦν,
πῶς ἢ τίνᾳ τρόπῳ εἰς βρώσιν ἐπέβλεπτο, μήτε δια-
πνεόμενος τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, μήτε παρὰ τῆς φύ-
σεως αὐτῆς βιαζόμενος, ὡς ἄκραν ἔχων ἀπάθειαν;
φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν ὡς ἄλλη τις ἢ βρώσις ἐκεῖνη D
ἐτύγχανεν, ἣν τὰ ἐν παραδείσῳ φυτὰ παρεῖχον τῷ
Ἀδάμ, εἴπερ ἡ αἰσθητὴ βρώσις αὐτῆ τοῦ ὑπεκρεύ-
σαντός ἐστιν ἀναπλήρωσις. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως
ἔχει τὸν τρόπον. Οὐδὲ μὴ παροδτικῶς τὴν θεῖαν
ἐπιέρχου Γραφὴν, μηδὲ τοῖς μὲν τῶν διδασκάλων
προσέχειν αἰροῦ, τοῖς δὲ παρορῶν ἀπεριοχέπτως
καὶ ἀποστρέφεισθαι· τοῦτο καὶ γὰρ οὐκ ἀκίνδυνον·
ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ σπουδαῖε συμβιβάζειν καλοθελῶς
ὡς ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι. Εἰ δὲ
διαφωνεῖν Ἰωάννην πρὸς ἀλλήλους δοκοῦσι, μὴ τοῖς δι-
δασκάλους αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῖς καιροῦς αἰτιῶ καὶ τὰ
πράγματα. Κερδῆσαι γὰρ καὶ οὗτοι κατὰ τὸν μακά-

ecclesiis nudos congregari non detrectarunt; alii
vero alia hujusmodi malo consilio fecere. Hinc
et vetustiores ecclesiasticorum expositorum, Phi-
loque philosophus, et apostolis contemporalis Pa-
pias Hierapolitanus, Irenæus Lugdunensis, Justi-
nus martyr et philosophus, Clemensque Stronia-
teus, et Cappadoces divini Gregorii, cum vellent
evertere turpissimas has cogitationes, et respicere
simul in divinitus inspiratam Scripturam, sicut
Paulus jubet, ea quæ paradysum attinent, omnia
spiritaliter contemplati sunt, vere œconomice sua
opera aggredientes.

Sed magnum forte producis Basilium, aurea
verba fundentem et divinum Joannem, beatum
Epiphanium, et divinissimum Cyrillum, et dicis ad
litteram omnia de paradiso exposuisse. Scimus hoc
etiam nos, et non negamus. Sed vide divorum di-
vinaque cogitantium Patrum œconomiam. Consi-
dera Davidicum illud dictum terminum in ipsis re-
cipiens, quod ait: « Sapiens vir disponet sermones
suos in iudicio. » Cum enim reperissent exseerabi-
lissimum Origenem in fabulosas tragœdias Hexae-
meron per allegorias convertisse, et nihil ad lit-
teram intellexisse, et Adamum et paradysum in-
corporales dixisse, reliqua vero omnia spiritaliter
accepisse; allegorias valere jubentes suas in Hexae-
meron lucubrations secundum litteram, et si-
pienter omnino, accipere deliberaverunt. Eteni-
dem non ficum vocaverant, et ficum iterum I-
gnum comestionis, si quod audierunt lignum co-
mestionis, in primam illam feminam inani inter-
pretatione converterant. Cibum autem sensilem
ab Adamo manducatum non fuisse in paradiso, et
ipse aurea verba fundens Joannes, qui tanta in-
dulgentia usus est, in suis homiliis in Hexaemeron
manifeste ostendit, ita dicens: « Vitam habuit mira-
bilem Adamus; sicuti enim angelus aliquis, ita in
terra versatus est homo; corpore quidem circum-
datus, extra vero corporales necessitates existens. »
Si igitur corporalibus necessitatibus superior erat,
quomodo et qua ratione ad cibum transibat, ne-
que per transpirationem suam carnem exhalans,
neque ab ipsa natura compulsus, ut summam ha-
bens passionum vacuitatem? Patet igitur hinc alium
quemdam cibum illum fuisse, quem paradisi plan-
tae præbebant Adamo, siquidem sensilis cibus ipso
ejus, quod occulte effluit, repletio est. Et hæc qui-
dem ita habent. Ne vero obiter ad divinam Scri-
pturam accedas, neque elige attendere his magi-
stris, illos vero inconsulte despiciere et aversari.
Id enim periculo non caret. Sed omnes œque stude
conciliare bona voluntate, ut eos qui uno eodem-
que Spiritu locuti sunt. Si vero et dissentire forte
videntur, non doctores ipsos, sed tempora
et res causare. Lucrari enim et hi, juxta beatum
Paulum, cunctos contendentes, per dispensationem

rebus ipsis deferebantur. Attende igitur. Antiquiores quidem expositores, ut ait divinissimus, spiritaliter ea, quæ paradysum attinent, consideravere, eos qui fluxum paradysum dixere, et omnino sapienter, e medio tollentes. Deiferi vero Patres, qui eis successere, sua opera secundum litteram exposuere, stulti Origenis ineptias evertentes. Alii vero doctores mediam quamdam viam inierunt; et neque omnino fluxum et sensilem paradysum putavere: si enim hujusmodi erat, non utique Dominus vitam in eo degere, tanquam aliquid eximium latroni, qui confessus erat, donavisset; neque rursum secundum futuram illam incorruptibilitatem et immortalitatem, materiæ expertem, et spiritalem in totum, illum censuere: si enim tale quid erat, non utique inde esse Niloticæ Euphraticæque aquæ dicerentur. Indeque duplicem divini Patres induxerunt paradysum, sensilem simul et spiritalem: et spiritalem quidem, qui justum latronem et beatum Paulum pariter excepit; sensilem vero iterum, quod serpentem, plantasque, et aquas, Adamumque et Evam, in se continuisse, vere Mosaicus liber memoriæ prodidit. Eadem igitur est causa, propter quam Patres duplicem, ut dictum est, paradysum arbitrantur. Hoc quidem placitum etiam Joannes Damascenus, in capite *De paradiso*, recepisse videtur. Ad verbum enim ita ibi disserit: « Quidam certe paradysum sensilem imaginati sunt, alii vero intelligibilem. Verumtamen mihi videtur quod, sicuti homo sensilis simul et intelligibilis conditus est, ita et hujus sacratissimus locus sensilem simul et intelligibilem et duplicem aspectum habeat. » Attende igitur diligenter; quia et divinus hic vir unum et eundem paradysum sensibilem simul et intelligibilem, et aspectum habere duplicem, dicit.

Talia igitur et tanta de paradiso laudatis superioribus Patribus disputata sunt. An vero incorruptibilis hujusmodi fuerit, vel non, tuæ magnæ intelligentiæ considerandum relinquo, cum tantum iis de more descripserim, qui hæc ignorant.

EPISTOLA X (87).

Cur in ultimis temporibus Dominus incarnatus sit, et non multo prius in mundum venerit; si enim prius fecisset hoc, non utique ex ignorantia immensus ille populus in impietate vitam finiisset.

De hoc etiam invicto et sancto imperatore (88) nostro dubitante, atque ita dicente (89): Si propter hominum salutem, humanam Dei Verbum naturam adsumpsit, qua de causa non multo ante id factum est, ut et illi omnes, qui ex ignorantia vitam

Α ριον Παῦλον ἅπαντας μηχανώμενοι οἰκονομικῶς τοῖς πράγμασι μετεφέροντο. Πρόσεχε οὖν. Οἱ μὲν ἀρχαιότεροι τῶν ἐξηγητῶν, ὡς ποῦ φησιν ὁ θεϊότατος, πνευματικῶς τὰ περὶ παραδείσου ἐθεωρήθησαν, τοὺς βευστὸν φρονήσαντας τὸν παράδεισον καὶ πάνυ σοφῶς ἐκ μέσου ποιούμενοι· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους θεοφόροι Πατέρες τὰ ἐαυτῶν συντάγματα κατὰ τὸ γράμμα ἐξέθεντο, τὰ τοῦ ματαιόφρονος Ὀριγένους ἀνατρέποντες ληρωδῆματα· ἕτεροι δὲ τῶν διδασκάλων μέσῃ τινὰ τάξιν ἐβάδισαν, καὶ οὔτε διόλου βευστὸν τε καὶ αἰσθητὸν ἐδόξασαν τὸν παράδεισον. Εἰ γὰρ τοιοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Κύριος τὴν ἐν οὐτῷ διαγωγὴν, ὡσπερ τι ἐξαίρετον, τῷ ληστῇ ὁμολογήσαντι ἐδώρησατο· οὔτε πάλιν κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκείνῃν ἀφθαρσίαν τε καὶ ἀθανασίαν αὐτὸν τε καὶ πνευματικὸν εἰς ἅπαν ἐκείνον ἐφρόνησαν. Εἰ γὰρ τοιοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐκεῖθεν ἐλέγοντο τὰ Νειλῶά τε καὶ Εὐφρατῆσια ὕδατα· ἐνθένδε καὶ διπλοῦν οἱ θεῖοι Πατέρες προήχθησαν εἰπεῖν τὸν παράδεισον αἰσθητὸν ἅμα καὶ πνευματικόν· καὶ πνευματικὸν μὲν, ὅτι τὸν δίκαιον ληστὴν καὶ τὸν μακάριον Παῦλον ὡσαύτως ἐδόξατο· αἰσθητὸν δὲ πάλιν, ὅτι τὸν ἄνθρωπον, τὰ φυτὰ τε καὶ τὰ ὕδατα, τὸν Ἀδάμ τε καὶ τὴν Εὐάν ἐν αὐτῷ τυγχάνειν ἀληθῶς ἡ Μωσαϊκῆ βίβλος ἐστόρησεν. Αὕτη οὖν καὶ αἰτία δι' ἣν οἱ Πατέρες διπλοῦν, ὡς εἴρηται, δοξάζουσιν τὸν παράδεισον. Τοῦτο μὲν τὸ δόγμα καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ περὶ παραδείσου κεφαλαίῳ καταδεχόμενος φαίνεται· κατὰ ῥῆμα καὶ γὰρ οὕτως ἐκεῖσε διεξείσι· « Τινὲς μὲν τὸν παράδεισον αἰσθητὸν ἐφροντάσθησαν, ἕτεροι δὲ νοητὸν. Πλὴν ἐμοίγε δοκεῖ, ὅτι ὡσπερ ὁ ἄνθρωπος αἰσθητὸς ἅμα καὶ νοητὸς δεδημιούργητο, οὕτω καὶ τὸ ἱερώτατον τοῦτου τέμενος αἰσθητὸν ἅμα καὶ νοητὸν καὶ διπλοῦν ἔχον ἔμφασιν. » Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ τὸν αὐτὸν καὶ ἓνα παράδεισον αἰσθητὸν ἅμα λέγει καὶ νοητὸν καὶ διπλοῦν ἔχοντα ἔμφασιν.

Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ τοσαῦτα περὶ παραδείσου τοῖς διαληφθεῖσιν ἄνωθεν Πατράσι διελήπται· εἴτε δὲ ἀφθαρτος ὁ τοιοῦτος, εἴτε καὶ μὴ, τῇ σὴ μεγαλονοίᾳ διασκέψασθαι τὰ περὶ τούτων ἀφήμι, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὡς ἔθος ὑποτυπώσας.

D

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ.

Τίνος ἕνεκεν ἐν ἰσχυραῖς καιροῖς ἐσαρκώθη ὁ Κύριος, καὶ διὰ τί μὴ πολλῶ πρότερον εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθε; καὶ γὰρ εἰ προλαβὼν ἐποίησε τοῦτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀγνοίας ὁ ἀπειροπαλιθῆς ἐκείνος λαὸς ἐν ἀσεβείᾳ κινέλωσε τὴν ζωὴν.

Καὶ τοῦτο τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως ἐπαποροῦντος, οὕτω καὶ λέγοντος· Ἐὰν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἡ τοῦ θεοῦ Λόγος γέγονεν ἐνανθρώπησις, διὰ τί μὴ πολλῶ πρότερον αὐτῇ ἐγένετο, ὥστε καὶ αὐτοὺς ἐκείνους ἐπιγνώσκειν τὸν

(87) Hæc Epistola ex Gregorio Nysseno, Cyrillo Alexandrino et Joanne Damasceno conflata est. Vulcanius cum codicem harum Epistolarum recenti manu scriptum valde corruptum habuisset, huic Epistolæ suas castigationes et conjecturas adiecit.

(88) Hic imperator esse potuit Manuel Palæologus,

seu ejus successores Joannes vel Constantinus Palæologus; nam his temporibus floruisse Glycas mihi cum Allatio et Oudino videtur.

(89) Vide Thomasinum, tom. III *Theol. Dogmat.* tract. v, ubi hanc eandem questionem tractat.

Κύριον ὅσοι δι' ἄγνοιαν ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον κατέστρεψαν; τοιαύτην ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσαμεν λέγοντες·

(90) Ἐπ' ἐσχάτων μὲν οὖν (91) ὁ θεῖος Λόγος ἐπισωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἀληθῶς ἐνανθρώπησεν· ἐφ' ᾧ καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις, Ἵνα τί, λέγων, μὴ κατὰ τοὺς ἔμπροσθεν χρόνους τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας (92) ἐγένετο, ὡς ἐντεῦθεν ἀπαντας τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπιγινῶναι μυστήριον; Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν λέγοντος· « Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, » τουτέστιν ὁ προσέχων καιρὸς, ὁ καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐπὶ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων προωρισμένος (εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγεν· « Ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει κατὰ τὸν (93) ὠρισμένον »), τίς ἐπὶ τοσοῦτον ἐαυτῷ τεθάρρηκεν, ὡς οὕτω φανερῶς ἀντιπίπτειν, ἐν οἷς ἂν αὐτὸς (94) ὁ Κύριος ἀποφαίνεται; Προσέχων δὲ ὁ καιρὸς οὗτος ἐφαίνετο, καὶ πρὸς γε τὸ θεῖον βούλημα εὐθετος, ὅτι ἡ Παναγνος ἡ τῷ κατὰ Χριστὸν μυστηρίῳ ὑπηρετήσουσα τότε παρήχθη τῷ κόσμῳ, καὶ ὅτι τῆνικαῦτα ἡ τῆς κακίας νόσος παρήκμαζε (κατὰ τὸν Νυσσαέα θεῖον Γρηγόριον), ἡ ἀρχῆθεν ἐνσκήψασα τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ γὰρ προλαθὼν ἐνηθρώπησεν, οὐκ ἂν ἐνδωμοχούσα ἡ κακία εὐπετῶς τοῖς φαρμάκοις ὑπέπιπτεν· οὐκ ἂν τὰ ἔθνη τῆνικαῦτα καλούμενα ἠκούσεν· οὐ γὰρ ἐνδιδοὶ ὤμην ἔδν τὸ πάθος, καθά τις ἔφη σοφὸς, τουτέστιν, εἰς βάθος ὁ δεφθορῶς χυμὸς ἠδρασμένος ὢν ταῖς ὀλκαῖς τῶν φαρμάκων οὐ βραδίως ἀφέλκεται.

(90) Hucusque in codice Bonaventuræ Vulcanii initium hujus Epistolæ deerat, quod ipse ex codice Ricciardiano supplevi, et interpretatus sum.

(91) Ἐπ' ἐσχάτων μὲν οὖν. Vulcanius ita corrigit: Pro οὖν lege καιρῶν. Sed codex Ricciardianus, quo utor, eodem modo habet, quo codex ille Vulcanii. Quare quidquam mutandum esse non censeo.

(92) Τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας. Vox οἰκονομία ab ecclesiasticis scriptoribus variè accipitur. Modo enim ἐνανθρώπησιν ἢ τοι ἐνσάρκωσιν τοῦ Μονογενοῦς, *Humanationem*, ut ita dicam, et *Inarnationem Unigeniti* significat; modo consilium divinum, et dispensationem, atque administrationem, qua Deus usus est in generis humani instauratione; ut passim apud eos videre est, et præcipue apud Isidorum Pelusiotam, et Cyrillum Alexandrinum. Adverbium quoque οἰκονομικῶς apud Isidorum laudatum, epist. 407 libri I, *certo consilio* interpretandum esse videtur; quemadmodum apud nostrum Michaelem Glycam in *Epist.* Porro notandum est vocem οἰκονομία a Tertulliano *Contra Praxean* de divini Trinitate agente pro Divinitatis in tres personas distributione usurpari. « Custodietur, inquit, οἰκονομίας sacramentum, quæ unitatem in Trinitatem disponit, tres digerens, Patrem et Filium, et Spiritum sanctum. » Et mox: « Non intelligentes unicum quidem, sed cum sua οἰκονομία esse credendum, expavecunt ad οἰκονομίαν. »

(93) Κατὰ τὸν ὠρισμένον. Vulcanius censet locum esse corruptum, et forte esse legendum καιρὸν προωρισμένον. Attamen ita etiam habet Codex Ricciardianus; quare nihil mutandum.

(94) Ἀντιπίπτειν ἐν οἷς αὐτὸς, etc. Vulcanius vult, τὴ ἐν παρήκειν. Sed ita etiam habet codex, quo nos uti sumus.

A in impietate finierunt. agnoscerent Dominum? talem coram ipso responsionem dedimus, atque ita disseruimus:

Novissimis quidem temporibus divinum Verbum pro salute hominum humanam vere naturam adsumpsit, eaque de causa etiam dubitaverit aliquis, dicens: Quare in prioribus temporibus hæc humanæ carnis assumptio non contigit, ut hinc omnes Christi mysterium cognoscerent? Ceterum cum Dominum in Evangeliiis dicentem audiverimus: « Pater, venit hora, » hoc est, conveniens tempus quod ante constitutionem mundi pro salute hominum est præfinitum (nisi enim hoc ita esset, non dixisset: Filius quidem hominis vadit secundum tempus præfinitum), quisnam tantum sibi ipsi est confisus, ut ita manifeste reluctetur iis (95) quæ ipse Dominus affirmat? Conveniens autem tempus hoc visum est, et divinæ voluntati accommodatum, quod et purissima illa Virgo quæ Christi mysterio inservitura erat, tunc temporis mundo producta est, et quod tunc nequitie morbus [quemadmodum divinus ille Gregorius Nysenus ait (95)] deserbuerat, qui ab initio naturæ humanitatis inhæserat. Si enim anticipato hoc tempore incarnatus fuisset, malitia quæ iustus insederat non facile medicamentis cessisset, neque gentes tunc vocatæ audissent; neque enim cedit crudus existens vitiosus affectus, quemadmodum doctus quidam ait, hoc est, malum alto humoribus impactum, attractionibus medicamentorum non facile evellit.

(95) Aliter sensisse videtur Isidorus Pelusiotæ Epist. CCCXXIX. Scribit enim: Ὅτε οἱ ἀλιτῆρες δαίμονες μετὰ τοῦ στρατηγούτου αὐτοῖς διαβόλου οὐδὲν ἐλάσαν ἐν τάξει μένειν, ἀλλὰ πάσης ἀδικίας καὶ πλεονεξίας ἐμπορούμενοι καὶ ὑβρεῶν κόρον οὐκ εἰδότες, ἐπὶ τὸ ἔσχατον τῶν παθῶν τοὺς ἀνθρώπους ἀπήλασαν· τότε δὴ, τότε ὁ τῶν ἀπάντων βασιλεὺς ὁ Πατὴρ Λόγος, τῶν μὲν μισήσας τὴν τυραννίδα, τῶν δὲ οἰκτείρας τὰς συμφορὰς, ἀνθρωπιάν ὑποδύς φύσιν, ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἔστη Τρόπαια τοιγαροῦν τὰ μὲν εἰστήκει, τὰ δὲ ἠγείρατο, τὰ μὲν ἦν ἐν ἐλπίσει. Καὶ τὸ μὲν βάρβαρον τῶν δαιμόνων στίφος μετὰ τοῦ στρατηγού τὰς συμφορὰς ἔστειλεν· ἡ φύσις δὲ ἀνθρωπιὰ εἰς ἐλευθερίαν ἀνέτρεχε. Cum scelerati dæmones cum duce suo diabolo nihil in ordine manere siverant, verum omni iniquitatis et violentiæ genere se ingurgitantes, nul laque injuria et protervia se exsatiantes, homines ad extrema mala relegissent: tum vero omnium rex ille Patris Sermo, et illorum tyrannidem exosus, et horum ærumnas miseratus, humanam subiens naturam in aciem prodiit. Quocirca tropæa partim quidem fixa sunt, partim erecta, partim speranda manserunt: et atrox quidem illud dæmonum agmen cum duce suo malo accepto doluit: humana vero natura in libertatem denuo est asserta. Cyrillus quoque Alexandrinus libro *adversus Anthropomorphitas* cap. 24 late disserit, atque affirmat, tunc a Verbo divino humanam naturam assumptam fuisse, cum ad mensuram summam nequitie caligo excrevisset, et superabundasset peccatum. Ipse etiam medici exemplo utitur, sed plane ad contrarium insinuandum. Ceterum Glycas hæc eadem disserit III. parte *Annalium*.

Tempestive itaque in terram, ut dictum est, A descendit Deus. « Cum enim, inquit Paulus, venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum, » utque opportune remedia adhibet. Neque enim magno cum apparatu atque auctoritate Deus ad nos venit, neque divina potentia est usus, ita ut etiam invitas ad se traxerit gentes, quod neque arbitrii nostri libertatem ullo modo labefactare voluerit. Si enim hoc ita esset, fortasse prioribus temporibus homo factus fuisset, atque ita pro sua auctoritate salutem nostram operatus fuisset.

At ne idcirco mihi dixeris omnes, qui ante Christum fuere, culpa vacare : si enim anticipato hoc tempore factum fuisset, non ita ex ignorantia perissent, qui expertes fidei ex hac vita decesserunt. Nihil tale dixeris. Quotquot enim, ut Joannes Damascenus ait, vitam laboriosissimam in exercitio pietatis duxerunt, etiam si imprudentes circa fidem aberrarunt, quique animo erant adeo obediēte et grato, ut si vidissent atque audissent prompti paratique ad credendum fuissent ; illi, crede, non perierunt. Nec immensos illorum labores Deus suo fructu destitui permittet. Idcirco cum etiam in infernum ipse descendisset, et amplexi sunt hi prædicationem, et crediderunt. Qui vero cæcotentia ex malitia laborant, non solum manifeste obtueri non potuerunt, verum etiam tandem excecati sunt, intellectuali illo sole, ut diximus, illic coruscante. Hoc ipsum excellens ille in rebus divinis Gregorius Magnus C subindicans dixit : « Quocirca Dominus cum in inferno apparuit, omnes servavit, vel etiam illic non credentes, ad credendum tamen paratos. » Non hæc autem solum, sed et magnus Epiphanius in quodam suo sermone, cujus initium : « Quid hoc ? silentium multum, » et hæc ad verbum disserit : « Quid igitur ? omnes simpliciter salvat Deus præsens ? Non, sed eos qui et ibi crediderunt. Quid vero ? de his qui crediderunt vel omnino vita in impietate excessere, ad credendum autem parati erant : Neque hæc de causa dubita. Habes enim præ aliis etiam ipsum principem apostolorum ita de hoc dicentem : « Et his, qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando. » Hinc itaque etiam magnus ille Cyrillus D impulsus dixit : « Quemadmodum itaque cum iis qui in carne erant, cum carne versatus est Deus : ita etiam animabus in inferno prædicavit, proprium habens gestamen unitam sibi animam. » Neque vero secius de his statuit divinissimus Damascenus, dicens : « Quemadmodum iis qui in terra erant, annuntiavit pacem, atque iis quidem

Eυκαίρως οὖν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς εἴρηται, κάτειν ὁ θεός. « Ὅτε γάρ, φησὶ Παῦλος, ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ » εὐκαίρως λοιπὸν καὶ τὰ τῆς θείας μετχειρίζεται. Οὐ γὰρ προδήλως ἡμῖν ὡς θεὸς ἐνεδήμησεν, οὐδὲ θεῖα δυνάμει ἐχρήτατο, ὥστε καὶ ἀκόντα τὰ ἔθνη πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσκειν, ὅτι μηδὲ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν ὅπως δήποτε λυμήνασθαι ἤθελεν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ κατὰ τοὺς ἐμπροσθεν χρόνους ἐνανθρωπήσας, αὐθεντικῶς οὕτω τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσκητο.

Καὶ μὴ μοι λέγε, ὡς ἀνεύθυνοι λοιπὸν οἱ πρὸ τοῦ Χριστοῦ πάντες εἰσίν· εἰ γὰρ προλαθὼν ἐνηθρώπησεν, οὐκ ἂν οὕτως ἐξ ἀγνοίας ἀπίλωντο οἱ ἐν ἀπιστίᾳ τὴν ζωὴν καταλύσαντες. Τοιοῦτόν τι λέγε μηδὲν. Ὅσοι καὶ γὰρ (96), ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, βίον ἀσκητικώτατον ἔσχον, εἰ καὶ λαθάνοντες περὶ τὴν πίστιν ἀπεπλανήθησαν, ψυχῆς τε τοσοῦτον ἦσαν οὐπειθοῦς καὶ εὐγνώμονος, ὡς ἰδόντες τε καὶ ἀκούσαντες ἐτοίμως πιστεῦσαι, ἐκεῖνοι, πίστευε, οὐκ ἀπώλοντο. Οὐδὲ γὰρ ὁ φύσει γαθὸς θεὸς τὴν ἀγαθὴν τε αὐτῶν προαίρεσιν καὶ τῶν καμάτων ἀπειρον εἰς κενὸν ἀποθῆναι ἠέσχετο. Ἐνίεν τοι καὶ πρὸς τὴν ζῆν νόμο φύσει κατιόντος αὐτοῦ κάκεισε κηρύξαντος καὶ προσεδέξαντο οὕτω τὸ κήρυγμα καὶ ἐπίστευσαν. Οἱ δὲ γε ἀμβλυωπίαν ἐκ πονηρίας νοσοῦντες οὐ μόνον ἐπαντραχίαι οὐκ ἴσχυσαν, ἀλλὰ καὶ τέλει ἀπετυφλώθησαν τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ὡς ἔφημεν, ἐκεῖθεν ἀστράφαντος. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρίψας μέγας Γρηγόριος ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Ἄρα πάντα ἔσωσεν ἐπιφανεὶς ὁ Κύριος, ἢ κάκει τοὺς πιστεύσαντας ; » καὶ οὐ ταῦτα (97) δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἐν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Τί τοῦτο ; σιγὴ πολλή, » καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διεξείπει· « Τί οὖν ; πάντας ἀπλῶς σώζει ἐπιφανεὶς ὁ θεός ; Οὐκ, ἀλλὰ κάκει τοὺς πιστεύσαντας. Τίνες δὲ, οἱ πιστεύσαντες, ἢ πάντως οἱ ἐν ἀσεβείᾳ μὲν τὴν ζωὴν διαλύσαντες, πιστεῦσαι δὲ ὁμῶς ἔτοιμον ἔχοντες ; Καὶ τούτου ἐνεκεν μὴ ἀμφίβηλλε. Ἐχεις γὰρ πρὸς τῶν ἄλλων κορυφαῖον Πέτρον οὕτω περὶ τούτου λέγοντα· « Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν ἀπειθήσασί ποτε. » Ἐντεῦθεν οὖν καὶ ὁ μέγας ὁρμώμενος Κύριλλος ἔλεγεν· « Ὡςπερ οὖν τοῖς ἐν σαρκὶ μετὰ σαρκὸς συνεστράφη ὁ θεός, οὕτω καὶ ταῖς ἐν ἄλλῃ ψυχαῖς διεκήρυξεν, ἴδιον ἔχων φρόνημα (98) τὴν ἐνωθεῖσαν αὐτῷ ψυχὴν. » Οὐχ ἦν τὸν δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ ὁ θεϊστάτος διεβλήψε Δαμασκηνός, λέγων· « Ὡςπερ τις ἐν γῆ εὐαγγελίσσατο εἰρήνην, καὶ τοῖς μὲν πιστεύσασιν σωτηρίας γέγονεν αἰτίας, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἔλεγχος· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ζῆν. » Οὐκοῦν εὐμεθόδως τὰ πάντα οἰκονομῶν, ὡς

(96) Deerat γὰρ ἐν Codicē Vulcanii, sed ipse ex conjectura supplevit. Codex Riccardianus habet ἔσο· καὶ γὰρ.

(97) In Vulcanii editione deerat ὡ ταῦτα usque ad καὶ τούτου ἐνεκεν, quod nos ex codice Riccardiano supplevimus.

(98) Codex Vulcanii legebat : φρόνημα. Ipse recte emendans posuit φόρημα, cum animad-

vertisset hunc locum mutuo acceptum fuisse a Cyrillo libro *De Incarnatione Unigeniti*, qui in Latina editione sic habet : « Perinde atque iis qui adhuc in carne versantur ; ita etiam animabus in inferno prædicavit propriam suam gestamen habens animam sibi unitam. » Tamen codex etiam Riccardianus φρόνημα habet.

μήτε τοὺς ἀγαθοὺς ἐξ ἀγνοίας ἀπολείπει τὴν αὐτῶν ἀγαθότητα, μήτε τοὺς πονηροὺς οἷον δὴ τινα ἔχειν πρόφρασιν λέγοντας, Εἰ εἶδομεν, ἐπιστεύσαμεν ἂν. κηρύττει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ᾄδῃ, ὡς εἴρηται, παραπλησίως τὸς ἄνω· κἀντεῦθεν ἐπισπᾶται τοὺς ἐπιτηδεύοντας ἐλόντας ἔλκεσθαι καὶ οἷα τις λαμπρὸς ἀριστεύς σὺν αὐτοῖς ἐκείθεν ἐπάναυσιν. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσι κοινῶς ἐχαρίζαντο ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν τὴν τελευταίαν ἐκείνην ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐχὶ πάντες αὐτῷ συνανήθον ἐξ ἁδου ἀνερχομένοι, μόνοι δὲ οἱ πιστεύσαντες, ὡς ὁ θεολόγος ἔφη Γρηγόριος. Ἐντεῦθεν οὖν ἀποδέδεικται, ὅτι καὶ κατὰ καιρὸν ἐνηνθρώπησε τὸν προσήκοντα, καὶ ὡς οὐδεὶς ἐξ ἀγνοίας ἀπώλετο, εἴγε πάντες, ὡς εἶπομεν, κατήκοοι γέγονασι τοῦ θεοῦ κηρύγματος. Καὶ ἡμεῖς μὲν τοιαύτην ἐπὶ τῷ ἀπορήματι δεδώκαμεν τὴν ἀπόκρισιν· ὁ δὲ πλήρης πίστεως συνέσεως βασιλεὺς οὐκ ἐπὶ πλέον ἀντέπεσε, μᾶλλον μὲν οὖν ὑπερηγάσατο τοῦ θεοῦ τοῦτο καθ' οὗ οἶδε τρόπους οἰκονομήσαντος.

tionem sive dubium responsum dedimus. Imperator vero omni prudentia plenus non ultra est refragatus, quin potius summopere admiratus est Deum hoc rationibus ac modis ipsi cognitis dispensare.

Sequentes epistolas 11, 12, 13 et 14 edidit Franciscus Fontanus, in *Novis Eruditorum Deliciis*, Florentiæ, 1785. Duæ jam lucem viderant, altera opè Lamii tom. VIII Operum Meursii, p. 261; altera opera Dominici Beucecii, præpositi ecclesiæ S. Felicis ad Iamam, quicquid una cum *Orthodoxis doamatis* que SS. Apostoli exposuerunt vulgaverat Florentiæ, anno 1786.

EPISTOLA IX.

Τῷ τιμιωτάτῳ μονάχῳ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ.— Περὶ τοῦ κῆτε σφαιροειδῆς ἔστι καὶ ἀκίνητος ὁ οὐρανός, εἴτε καὶ μή, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον.

Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ θεῖος Ἰωάννης, τὰς ἀφορμὰς δέθεν λαθὼν ἐκ τε τοῦ προφήτου Ἠσαΐου λέγοντος, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡσαύτως τοῦ μεγάλου Παύλου, σκηρῆν καλοῦντος τὸν οὐρανὸν, εἶτα καὶ λέγοντος, « Ἦν ἐπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἀκίνητον λέγει πάντα τὸν οὐρανὸν καὶ τοῦτο μόνον εἶναι τὸ φαινόμενον ἄνωθεν ἡμισφαί-

(99) Hanc eandem sententiam Glycas defendit ac sustinet, in part. *Annal.* auctoritatibus Petri apostoli, Gregorii Nazianzeni et Joannis Damasceni in medium adductis, sed Petrus et Gregorius ei concinere non videntur.

(1) Exhibenda fortasse videbitur huiusmodi questio nonnullis, quorum mos est naso omnia suspendere acuto, nihilque rectum putare nisi quod ipsorum studiis ac γνώμας convenit: attamen hi si didicerint non eadem semper ab omnibus probata fuisse philosophiæ scita, neque a SS. Ecclesiæ Patribus physica dogmata, verum moralia exquirenda esse, non admirabuntur eorum placita de cælo absona prorsus a nostris.

(2) Uno hemisphærio tantum cælum constare, terramque nostram planam, non sphericam esse, omnes contenderunt penes antiquos, qui nullos antipodas esse censuerunt, veluti Eratosthenes, Polybius, Strabo, Tzetzes in *Chiliad.*, et Plutarchus in *Dial. De facie in orbe luna*, qui σφουδῆ

* Joanne Lamio interprete.

EPISTOLA XI.

Admodum honorando Patri domino Gregorio Acropolitæ. — Utrum cælum rotundum sit et immobile, necne, juxta D. Chrysostomum (1).

Lingua aureum igitur, divinumque Joannem, occasione quasi sumpta, et a propheta Isaia dicente: « Qui suspendit cælum quasi fornicem; » et ab ipso quoque magno Paulo, qui *tabernaculum* prius appellat cælum, et deinde dicit: « Quod fixit Dominus, et non homo; » immobile omne cælum dicere, et hoc solum esse, quod desuper apparet, hemisphærium (2), neque ipsum sphericum

transversos agit antipodas asserentes, hisce verbis: Ἦ τί παράδοξον οὐκ ἔνεστιν; οὐχὶ τὴν γῆν σφαιρῶσαν εἶναι, τηλικαῦτα βάθη καὶ ὕψη καὶ ἀνωμαλίας ἔχουσαν; οὐκ ἀντίποδας οἰκίσιν, ὡσπερ θρίπα, ἢ γαλεώτας, τραπέντα ἄνω τὰ κάτω τῇ γῇ προῖσχομένους... τοῦτο γὰρ ἔστι τὰ ἄνω κάτω κἂν πάντα τραπέντα πάλιν εἶναι τῶν ἄχρι τοῦ μέσου κάτω, τῶν δὲ ὑπὸ τὸ μέσον αὖ πάλιν ἄνω γενομένων. « Cui quid non inest absurdi? nonne sequitur terram esse globum, quæ tot altitudines, profunda, inæqualitates habet? nonne habitari eam ab antipodibus, qui instar teredinum, aut stellionum infis corporum paribus sorsum obversis terræ adhaerescant?... Hoc vero est inferiora facere superiora, et omnia invertere, et quæ sunt usque ad centrum deorsum, quæ infra illud, sorsum ponere. » Præstat audire etiam Lucretiam hac de re ita canentem lib. i in fin.:

*Illud in his rebus longe sage credere, Memmi,
In medium summæ (quod dicunt) omnia niti:
Atque adeo mundi naturam stare sine ullis.*

cum esse, neque, dum suum diei noctisque iter peragit, circulatoria ex oriente ingredi, et in occidentem quiescere, ita ut exinde ceteri hujus latione sol ipse commoveatur; a nullo prorsus, qui sacris ipsius libris operam navarit, ignoratum est. Verumtamen non sine consilio, ut mihi videtur, ab aurea fonte verba hæc de cælo exarata sunt; quamobrem ne mireris. Si enim maximus Paulus hic ait: « Si circumcidamini, Christus nihil vobis profuit; » illic vero Timotheum circumcidens cernitur: et aliquando quidem inter Judæos ut Judæus, aliquando inter leges expertes ut legis sit expertus, et alibi se Romanum cognominabat, cum ex Judaico genere vere derivaretur: quid novi, si divinissimus Joannes quosdam cælorum motui attententes, et ex adverso de universitate ratiocinantes, corrigens, cælum semisectum dicat et immobile (3)? Non sine consilio igitur sermo hic, uti diximus, a laudato Patre habitus fuit; doctoris enim more, etiam hæc ad Apostoli exemplum omnes ad divinam cognitionem perducere cœlitens Chrysostomus, talem non habuit exacte orationis et sententiæ curam, qualem sane et in productione magni luminaris adhibuit, et in factura et fictione Adam, atque in ipsis intemeratis Christi mysteriis. Illico enim dicit, luminare hoc productum esse, ut diem lucidiorem efficiat; dicit, hominis corpus esse anima antiquius; sanctificationum autem mysticum sacrificium per vinum tantum fidelibus tradens videtur, ut exinde impii Armenii in sua ipsorum, ut aiunt, hæresi validius confirmetur.

Sed hæc quidem œconomice ab aureis verbis fluente dicta esse confirmamus. Cur? Quia cætorum sanctorum Patrum concilium hæc admit-

*Actibus alternis: neque quoquam posse resolvi
Summa atque ima, quod in medium sint omnia nitra,
Ipsam si quidquam posse in-se sistere credis:
Et quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
Nitens, in terraque retro requiesse reposta.
Ut per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus,
Et simili ratione animalia cuncta vagari
Contendant: neque posse e terris in loca cæli
Recidere inferiora magis, quam corpora nostra
Sponte sua possint in cæli templa volare.
Illi cum videant solem, nos sidera noctis
Cernere, et alternis nobiscum tempora cæli
Dividere, et nocteis pariter agitare diebus.
Sed vanus stolidis hæc omnia parturit error.*

(3) Non minus Chrysostomus semisectum cælum asseruit, verum et martyr Justinus, qui in lib. *Quæst. et Respons. ad orthodox.*, cum questione 59 sibi objecisset: *Εἰ ἐν τῇ νυκτὶ ὁ ἥλιος ἀποκρύπτεται, πῶς οὐ σφαῖρα ὁ οὐρανὸς ἀποδείκνυται; id est: Si noctu sol occultatur, quomodo cælum non probatur globus esse? ἀναρμόστως respondet id intervalli longitudine fieri, atque oculorum vitio. Εἰ ὁμολογούμενος πολλά ἔστιν ἕτερα τὰ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἴσῳ ἐπιπέδῳ ὄντα, καὶ διὰ τὴν μῆκος τοῦ διαστήματος κεκρυμμένα ὄντα τῆς ὕψους, ὡς τὰ πλοῖα τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ ὑπὸ ἀλλήλων μὴ ὀρώμενα, τοῦ πλάτους τῆ τῶν ὕδατων ἐπιφανείᾳ πικροῦσθοντος τὴν ὄψιν παρα-*

ριον, οὐ μὴν αὐτὸν εἶναι σφαιροειδῆ, οὐδὲ κυκλικῶς τὴν αὐτοῦ περίοδον διὰ νυχθημέρου ποιούμενον ἐξ ἀνατολῶν ἔρχεσθαι, καὶ εἰς ἀνατολὰς καταλήγειν ὡς ἐντεῦθεν τῇ ὁρμῇ τοῦτου φορᾶ καὶ αὐτὸν συγκινεῖσθαι τὸν ἥλιον οὐδενὶ πάντως τῶν ταῖς ἱεραῖς αὐτοῦ βίβλοις ἐνασχολούμενον ἠγνόηται. Πλὴν οἰκονομικῶς, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, τὰ περὶ τοῦτου τῷ χρυσορρόῳ ἐπὶ ἐπέδασται. Καὶ τοῦτου χάριν μὴ θαύμαζε. Εἰ γὰρ ὁ πάμμεγας Πιῦλος ποῦ μὲν ἔλεγε: « Ἐάν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφέλησεν » ποῦ δὲ περιτέμνιον τὸν Τιμόθεον φαίνεται καὶ ποτὲ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ποτὲ δὲ τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος γίνεται, καὶ ἀλλοθῶ Ῥωμαῖον ἑαυτὸν ἐπωνόμαζεν, ἐκ γένους καὶ ταῦτα Ἰουδαϊκοῦ καταγόμενος: τί κινδὸν εἰ καὶ τινος ὁ θεϊώτατος Ἰωάννης ἐπανορθούμενος, τῇ τῶν οὐρανῶν κινήσει προσέχοντας, καὶ ἀντιλογιζομένους τὸ πᾶν, ἀκίνητον λέγει τὸν οὐρανὸν καὶ ἡμίτομον; Οἰκονομικῶς οὖν οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἔφημεν, τῷ διαληφθέντι περισχεδίασται διδασκαλικῶς γὰρ τρόπον καὶ οὗτος κατὰ τὸν Ἀπόστολον Χρυσόστομος * καθέλων ἅπαντας πρὸς θεῖαν ἐπίγνωσιν ὁδηγεῖν, οὐ τοσοῦτον ἔστιν ὅτε τῆς ἀκριθείας ἐφρόντιζεν, ὅποιον δὴ καὶ ἐπὶ τῇ παραγωγῇ τοῦ μεγάλου φωστῆρος πεποίηκεν, ἐπὶ τῇ ποιήσει τε καὶ πλάσει τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἀχράντοις τοῦ Χριστοῦ μυστηρίοις: αὐτίκα καὶ γὰρ λέγει τὸν φωστῆρα τοῦτον παραχθῆναι, ἵνα τὴν ἡμέραν λαμπροτέραν ἐργάζεται: λέγει τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πρεσβύτερον εἶναι τῆς ψυχῆς: τὴν δὲ τῶν ἀγιασμάτων μυστικὴν τελετὴν δι' οἴνου καὶ μένου φαίνεται παραδιῶδες τοῖς πιστοῖς, ὡς ἐντεῦθεν τοὺς δυσσεβεῖς Ἀρμενίου: ἐπιπλέον κρατῦναι τὴν ἑαυτῶν, ὡς φατιν, αἵρεσιν.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οἰκονομικῶς λέγομεν εἰρησθαι τῷ χρυσορρόῳ. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι ἄλλων τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ σύλλογος οὐ μὲν οὖν εὐρηται.

τέρω μὴ ἀποτείνεσθαι τοῦ ὀρίζοντος, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐπὶ τῶν φωστῆρων γίνεται ἡ ἐπίκρυψις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν; Hoc est: « Si citra controversiam multa alia sunt quæ in eadem et æquali planitie, propter intervalli longitudinem, oculorum effugiunt obtutum, velut navigia in mari, quorum alterum ab altero non cernitur, latitudine per summas aquas quasi circulo quodam visum circumscribente, quominus ultra circumscribentem intendatur: quid mirum, si occultatio stellarum per eandem causam fiat? » Atque in solutione questionis 130, instar camerae se habere cælum contendit contra Græcorum philosophorum scita, et ab aquis quodammodo fulciri dicens: Βαστάζει οὖν τὸν μὲν οὐρανὸν τὰ ὕδατα, τὰ δὲ ὕδατα ἡ γῆ, τὴν δὲ γῆν τὸ θεῖον πρόσταγμα. Scilicet: « Sustinent igitur cælum aquæ, aquas autem terra, terram porro præceptum divinum. » Quæ omnia ut physicis pugnent nemo est qui non noverit. Consulto prætereo Latinos Patres qui in eandem sententiam pedibus ierunt, atque adeo Antipodas sustulerunt, inter quos Augustinus, *De civit. Dei*, lib. xvi, cap. 9; Lactantius, *De falsa sapient. philosoph.*, cap. 24, ac permulti alii, quorum paradoxa satis superque refutasse visus est Macrobius lib. i, in *Somn. Scip.*, ubi adversam certamque sententiam tulatur.

ταῦτα καταδεχόμενος. Ἀλλὰ πάλιν Ἰωάννης εὐμεθόδως τὰ πάντα μετεχειρίζετο, πρὸς τὸ κατεπεΐγαν ἀεὶ ἐνιστάμενος. Ἄλλως τε εἰ μὴ τοιαύτη συγκαταβάσει τὸν μακάριον Ἰωάννην ἐπὶ τούτοις χρῆσασθαι εἰπόμεν, ποῦ θήσομεν τὰς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ τῶν λοιπῶν Πατέρων ἐκφωνηθείσας φωνάς, ἢ πῶς αὐτάς ἐκδεξόμεθα; Ἄρ' οὖν ἐναντιοῦσθαι πρὸς ἀλλήλους εἰπόμεν τοὺς ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι; Οὐ μὲν οὖν πάντως, οὐ μὲν οὖν. Καὶ εἰ βούλει τοῦ μεγάλου Βασιλείου πρὸ τῶν ἄλλων ἄκουε· ἐπεξηγούμενος γὰρ τὸ Μωσαϊκὸν ἱερὸν τὸ λέγον, « Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ πρωΐ, ἡμέρα μία, » καὶ τὰδε κατὰ ῥῆμα διεξείπαι· « Τὸ τῶν εἴκοσι τεσσάρων ὥρων μέτρον μιᾶς ἡμέρας ἐστὶ διάστημα· ἦγουν ἡ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκτάστας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γίνεται. » Μιθελὶς οὖν τῷ ἰδίῳ χαριζόμενος λογισμῷ, κατὰ φιλοσόφους ταῦτα τὸν μέγαν λεγέτω διεξιέναι Βασιλείου, καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ἵναργῆ περιφέρειν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Ὁ γὰρ θεὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ ταύτην ἔλυσε προλαβὼν τὴν ὑπόνοιαν· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἕκτη αὐτοῦ ὁμιλίᾳ, καὶ τὰδε φησὶν· « Ἐπειθὴ πρόκειται ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν ἐξέτασις καὶ θεωρία τοῦ παντός, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας· τὰ ἀρχαῖα ἔχουσα, ἀλλ' ἐξ ὧν τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα ὁ θεὸς ἐξπαίδευσεν, ἐν εἶδει λαλήσας αὐτῷ, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀνάγκη πάντως μὴ ἀγύμναστον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων ἡμῖν κατανόησιν. » Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ δ' ἐν θεολογίᾳ διαπρέψαι· μέγας Γρηγόριος τότε γινώσκων κτίσεως λόγους· ἔλεγε, καὶ μετὰ τοῦ Κτίστου συνείναι, ἡνίκα τὴν τοιαύτην ἑξαήμερον μετεχειρίζετο, καὶ διὰ γλυόττης ταύτην ἔφερε· τίς ἐπὶ τοσοῦτον ἐρυτὸν τεθάρβηκεν, ὥστε καὶ πλείον τι τοῦ διαληφθέντος ἀνδρὸς καὶ φρονεῖν ἅμα καὶ ἀποφαινεσθαι; Μὴ οὖν ἀντιπίπτωμεν ἀκριβῶς εἰδότες, ὅθεν καὶ ὅπως τὰ τοῦ μεγάλου πονήματα συγκρίνεται. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ θειοτάτου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἄκουε λέγοντος, ὅτι· « Περιέσχεν ἐν κύκλῳ τὰ πάντα τὸ οὐράνιον σῶμα, τὴν δὲ μέσθην τοῦ παντός ἀπέλαβε χώραν τὰ βάρη καὶ καταφερῆ τῶν σωμάτων· γῆ τε καὶ ὕδωρ ἀλλήλοις διακρατούμενα· καὶ ἡ μὲν κυκλοφορουμένη οὐσία διὰ τῆς ὀξείας κινήσεως τὸν ἀστὸν τῆς γῆς ἐν κύκλῳ περισφίγγει· καὶ οὕτως ἡ γῆ τῆς ἰδίας βάρους μετατίθεται, οὕτως οὐρανός τε οὕτως εἰπὼν· « Ἦττων δὲ ἡ γῆ, καὶ πάνυ σμικροτέρα ἐστὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὥσπερ τις σιγλή ἐν μέσῳ τούτου κρεμασμένη. » Καὶ τούτου χάριν ἀμφιβάλλειν οὐκ εὐλογον· ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐξήρηται· ἐν γὰρ τῇ διαλήφθεισῃ ὁμιλίᾳ καὶ τὰδε περὶ τούτου φησὶν· « Τῷ δὲ ἡλίῳ οὐδεὶς ἐστὶν ἐγγυτέρω, καὶ οὐδεὶς ἐστὶ παρρωτέρω, ἀλλ' ἐξίσου τοῦ διαστήματος τοῖς κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς ὡκισμένοις προσβάλλει. » Εὐδὸλον οὖν ἐντεῦθεν,

A tere nequaquam compertum est. Sed maximus Joannes omnia hæc, festinationi semper insistens, optima ratione aggressus est. Aliter enim, nisi hujusmodi indulgentia in his beatum Joannem usum esse dicamus, ubi de hoc ipso cæterorum sanctorum Patrum dicta locabimus, vel quonam modo ipsa accipiemus? Utique ergo, qui in uno eodemque Spiritu locuti sunt, sibi invicem adversari dicamus? Nequaquam omnino. Magno Basilio in primis, si tibi lubeat, aures præbe, qui Mosis dictum exponens: « Et factum est vespere, et mane dies unus, » hisce iisdem verbis edisserit: « Viginti quatuor horarum mensura unius diei est intervallum; cœli igitur ex eodem in idem punctum una tantum die fit iterum restitutio. » Nullus ergo sane indulgens opinioni hæc secundum philosophos magnum Basilium disseruisse, et exinde Spiritus doctrinam in capturam circumferre, affirmet. Ipse enim vir divinus suspicionem præoccupando expulit. Etenim in sexta in Hexaemeron homilia hæc insit: « Quoniam proponitur nobis in mundi constitutionem inquisitio, et contemplatio universitatis, non ex mundi sapientia initia habens, sed ex iis, quæ Deus non per ænigmata, sed in specie locutus, famulum suum edocuit; necesse omnino est ad illorum, quæ nobis proponuntur, cognitionem non inexercitam mentem habere. » Quid plura? Si theologia excellens magnus Gregorius tunc cognoscere creationis rationes, et simul cum Creatore intelligere, cum hujusmodi sex dies aggredieretur asserebat, et in ore hoc ferebat: quis tantum sibi ipsi confidat, ut aliquid amplius quam laudatus vir sentire simul et exponere speret? Ne igitur dissentiamus, cum perspicue, unde et quomodo magni hujus viri opera comparata sint, intelligamus. Insuper vero quoque divinissimum Gregorium Nyssenum dicentem audi: « Continere scilicet omnia in orbe cœlesti corpus, mediam vero universi regionem gravia et deorsum tendentia corpora tenuisse: terram autem et aquam a se invicem contineri, et hanc, quæ in orbem circumfertur, substantiam ob motus velocitatem terræ discum circulatim ambire, et neque de sua basi dimoveri terram, neque cœlum unquam vehementiam motus remittere et coercere. » Hæc autem ita sese habere, mediamque universi regionem terram occupasse divinissimus Joannes Damascenus in capite de terra ita loquens manifestissime significavit: « Inferior omnino et minor cœlo terra est, et veluti punctum quoddam in hujus medio suspensum; » qua in re ambiguum se traducere alienum est. Vides enim et ea, quæ magnus Basilius habet ex hac intelligentia pendere; in laudata enim homilia ita ait: « Nullus est proximior, et nullus est remotior a sole, sed æqualiter hic omnibus, qui singulas orbis terrarum partes habitant, occurrit. » Hinc ergo manifestissimum est, quod, si terra in universi medio non suspenderetur, neque profecto sol a nobis, ut

laudatus Pater inquit, aequaliter undecunque
distaret.

Hæc igitur quidem et rotundum et immobile
cælum perspicue ostendunt, et nulla de his
responsio est. Si autem mihi prophetæ dictum
objicias, scilicet: « Qui suspendit cælum quasi
fornicem, » et hinc in medio sectum et immo-
bile cælum esse deducas: exinde tibi et ego
supersubstantialem omnino Deum figura humana
et corporeum esse probo; pugillum enim et
palmum propheta ipsi attribuit. Sed sicuti per
hujusmodi verba, pugillum inquam, et palmum,
parvam universæ Dei potentiae partem propheticus
sermo figurate demonstravit; ita dicendo, « Qui
suspendit cælum quasi fornicem, » facilitatem
artis, qua ex non existentibus omnia produxit,
sapientissime subindicavit. Et hæc verba non sunt
mea: Damascenus Joannes in capite de cælo, de
hoc opinans me edocet, dum ita disserit: « Qui-
dam sane hemisphærium esse cælum opinati
sunt, propterea quod David dicat: « Qui exten-
dit cælum tanquam pellem, » et Isaias quo-
que: « Qui suspendit cælum quasi fornicem. »
Et hæc quidem hactenus. Cælum autem cir-
cumferri et cum eo simul circumferri ipsum
solem, manifestavit quidem D. Gregorius Nys-
ænus divinum admirans opificium, et ita lo-
quens: « Quis circumducit cælum, ut sit luminare
super terram? » Non minus vero, quæ ad hoc
attinent, magnus ipse Maximus edidit, dum expo-
nit Veteris Testamenti hujusmodi dictum: « Stet sol
contra Gabaon, et luna super valles Elom (4-5); »
et veluti ineffabilem Dei sapientiam et potentiam
admirans, hisce iisdem verbis dicit: « Solis et
lunæ cursum inoffensum Deus continuit mirabili-
ter, semper mobilem universi naturam efficiens
immobilem. » Quid hoc admirabilius? Quid sphæ-
rica universi natura evidentius? Hæc quoque
magni Basilii cælorum orbicularem vertiginem
ostendentis: « Ne igitur, o homo, sine principio,
quæ cernuntur, opinare; neque cælestia corpora,
quæ moventur, quoniam circulo te circumeurrunt,
et circuli initium expedito nostro sensui captu
facile non est, sine principio corporum se in or-
bem moventium naturam existima. » Sed excel-
lens theologia Gregorius non de gentibus philoso-
phis, sed de latinibus verba faciens, hæc inquit:
« Novi et alterum lumen, circularem astrorum
viam. » Si igitur semisectum est cælum, et hoc
est, quod desuper apparet hemisphærium; et si
infra terram sol minime circumit, unde tandem, et

(4-5) Terram motu quodam agi, ac non uno con-
tentam loco manere, complures penes antiquos pu-
tarunt, et si Plutarcho in libro *Platon. Quæst.* fides
habenda, Aristarchus et Seleucus ostenderunt. Imo
ipse ibidem narrat Theophrastum asseruisse τῷ
Πλάτωνι πρεσβυτέρῳ γενομένῳ μεταμελεῖν ὡς οὐ
προσέκουσαν ἀποδοῦναι τῇ γῆ τὴν μέστην χώραν τοῦ
παντός. Scilicet, « Platonem jam natu grandem pec-

ὡς εἶπερ ἡ γῆ μὴ κατὰ μέσον τοῦ παντός ἀπηώρητο,
οὐκ ἂν ὁ ἥλιος ἀφ' ἡμῶν, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη Πα-
τήρ, ἀπανταχόθεν ἐξίσου διέστατο.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀριδῆλως παρίστησι τὸν οὐρανὸν
κυκλοτερῆ τε καὶ ἀκίνητον ὄντα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπὶ
τούτοις ἀντίκρισις. Εἰ δὲ τὸ προφητικόν μοι παρά-
γεις ῥητὸν τὸ λέγον, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ
καμάραν, » κἀντεῦθεν ἡμικύκλιον εἶναι δισχυρίζη
τὸν οὐρανὸν καὶ ἀκίνητον, ἐκεῖθεν σοὶ κἀγὼ ὑπερού-
σιον πάντως θεῖον ἀνθρωπόμορφον εἶναι διαμαρτύ-
ρομαι καὶ ἐν σώματον· δράκα γάρ ὁ προφήτης αὐτῷ
καὶ σπιθαμὴν περιτίθησιν. Ἀλλὰ καθάπερ δὲ αὐτῶν
τοιούτων ῥημάτων, δρακὸς τε λέγω καὶ σπιθαμῆς,
μικρὸν μέρος τῆς ἑλης τοῦ θεοῦ δυνάμειος τροπι-
κῶς ὁ προφητικὸς λόγος ἐνέφηεν· οὕτω διὰ τὸ εἰ-
πεῖν, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » τὴν
εὐκολίαν τῆς τέχνης, ἢ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα
παρήγαγε, πανσόφως ὑπεσημήνατο. Καὶ οὐκ ἐμὰ
ταῦτα τὰ ῥήματα. Ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης οὕτω
με πείθει περὶ τούτου φρονῶν ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ
κεφαλαίῳ καὶ τάδε διεξιὼν· « Τινὲς μὲν ἡμισφαίριον
τὸν οὐρανὸν ἐφαντάστησαν ἐκ τοῦ τὸν Δαβὶδ λέγειν,
« Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν, ὡσεὶ δέβρην, » καὶ τὸν
Ἰσαΐαν ὡσαύτως, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ
καμάραν. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τσοσούτον. Ὅτι δὲ πε-
ριφερόμενος ὁ οὐρανὸς καὶ αὐτὸν συμπεριφέρει τὸν
ἥλιον, ἐδήλωσε μὲν ὁ Νυσταῖος θεῖος Γρηγόριος,
τὴν θεῖαν ὑπερεκπληττόμενος δημιουργίαν, καὶ λέ-
γων· « Τίς περιάγει τὸν οὐρανὸν, ὥστε ὑπὲρ γῆς
τὸν φωστῆρα γενέσθαι; » Οὐχ ἤττον δὲ τὰ περὶ τούτου
καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἐνέφηνε Μάξιμος ἐπεξηγούμενος τὸ
τῆς Παλαιᾶς, τὸ λέγον· « Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαῶν,
καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγας Ἀιλῶν. » καὶ οἶον
θαυμάζων τὴν ἀβρότητον τοῦ θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ
δύναμιν, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διεξείσιν· « Ἡλίου τε
καὶ σελήνης δρόμον ἐπέσχεν ἀκώλυτον ὁ θεὸς παρα-
δόξως, τὴν ἀεικίνητον τοῦ παντός φύσιν στήσας
ἀκίνητον. » Τί τούτου παραδοξότερον; Τί τῆς κυκλι-
κῆς τοῦ παντός φύσεως ἐκφαντικώτερον; Καὶ
ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὴν τῶν οὐρανῶν
κυκλικὴν περιδίνησιν ὑπεμφαίνοντος. Μὴ οὖν ἀναρ-
χα φαντάζου, ὦ ἄνθρωπε, τὰ ὀρώμενα, μηδ' ἐπει-
δὴ κύκλῳ σε περιτρέχει τὰ κατ' οὐρανὸν κινούμενα,
ἢ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ τῇ προχείρῳ ἡμῶν αἰσθήσει
οὐκ εὐληπτος, ἀναρχον ἡγοῦ τῶν κυκλοφορικῶν
σωμάτων τὴν φύσιν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς ἐν θεο-
λογίᾳ Γρηγόριος οὐ περὶ τῶν ἐξω φιλοσόφων, περὶ
δὲ τῶν φώτων τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ τάδε φη-
σίν· « Οἶδα καὶ ἕτερον φῶς, τὴν κυκλικὴν τῶν
ἀστέρων περιόδον. » Εἰ μὲν οὖν ἡμίτομος ὁ οὐρα-
νός, καὶ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ φαινόμενον ἀνωθεν,
εἰ οὐχ ὑποστρέφει τὴν γῆν ὁ ἥλιος κάτωθεν, πόθεν

nitentia fuisse ductum, quod terram in medio uni-
versi, non suo loco, statuisset. Id tantum innuisse
sat erit, ut ostendatur non unum fuisse Galileum,
qui hodiernum planetarium systema confixerit,
sed statis naturæ legibus innixus luce clarius osten-
derit omnino a vero aberrare quotquot Ptolemaicis
labellis, nullo constituto examine, essentiantur.

λοιπὸν οἱ ἀστέρες, καὶ τὴν τρόπον κυκλικὴν ποιοῦνται περιόδον; Ἐὐδοκίαν οὐκ ἐντεῦθεν, ὡς οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς Πατράσιν ὁ θειότατος Ἰωάννης, ἀλλὰ τὴν καιρὸν ἐξαγοραζόμενος, καὶ πείθων τοὺς ἀπλουτέρους μὴ τοῖς εἰμαρμένῃ καὶ τύχῃ δοξαζοῦσι συναρπάζεσθαι, μηδὲ τὴν ζωὴν αὐτῶν ταῖς τῶν ἀστρῶν κινήσεσιν ἀναρτᾶν, καὶ ἐντεῦθεν ἀπαγεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος παρασύρεσθαι, τοιαῦτα γράφειν ὁ πάμμεγας εὐμεθέδως οὐ παρητήσατο. Καὶ τί χρὴ πολλά λέγειν; Ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας Διονύσιος ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ περὶ ἀγαθοῦ διδάσκει φωτὸς, καὶ τάδε περὶ τούτων ἀριδηλῶς διείληψε: « Τὴν τε τοῦ οὐρανοῦ φημι παράδοξον κίνησιν, τὴν κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον, τὴν μεταβατικὴν αὐτῶν διόδον, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν μεγάλων φωστῆρων ἀποκατάστασιν, καθ' ἣν ἐνιαυτοί τε καὶ μῆνες ἐκμετρεῖσθαι εἰώθησι. » Τοῦτο οἴμαι καὶ τὸν σοφὸν Σολομῶντα αἰνίττεσθαι, λέγοντα, ἔτι: « Ὁ ἥλιος ἀπέρχεται πρὸς νότον, καὶ κίεθ πρὸς βορρᾶν, » ὥστε τῷ μὲν οὐρανοῖ καὶ ἀκῶν συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος, ποιεῖ τὸ νυχθήμερον. « Ἔθετο γὰρ, φησί, ταῦτα εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς: » τὴν αὐτοῦ δὲ περὶ αὐτῶν ἡρέμα ποιοῦμενος τὴν ἀπὸ δυσμῶν δηλονότι πρὸς ἀνατολᾶς, καὶ ἀπὸ τοῦ ζωδίου μεταβαίνων εἰς ζωδίου, τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληροῖ. Ἐνιαυτός γάρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις. Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ πείσθητι. Ἐν γὰρ τῇ ἕκτῃ ὀμιλίᾳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διεξίτησιν: ἐπεξηγούμενος καὶ γὰρ τὸ διαληφθῆν ῥητὸν τὸ λέγον: « Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἐνιαυτούς: » καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν ὅπως ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸν ἐνιαυτὸν, καὶ τίδε φησὶν: « Ἡλιακὸς δὲ ἐστὶν ἐνιαυτός, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου ἀποκατάστασις. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι πρὸς ἀνατολᾶς ἀπὸ δυσμῶν ὁ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη τὴν ἰδίαν ποιοῦνται πορείαν, ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἔδειξε κατὰ λέξιν οὕτω διεξιών: « Ἡλίον καὶ σελήνην, Ἄρεά τε καὶ Κρόνον πλανήτας ἐκάλεσαν, ὅτι περ ἐναντίως τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν. Τοῦ γὰρ οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμῶν κινουμένων, αὐτοὶ δὲ ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολᾶς τὴν κίνησιν ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γνωσόμεθα ἐκ τῆς σελήνης καθ' ἑσπέραν μικρὸν ἀναποδίζούσης. »

(6) Vides hic nostrum Glycam totum in eo versari ut Chrysostomum defendat quasi opportune de mundo ipse senserit, atque optime semisectum caelum pronuntiarit, ut fati fortunæque errorem radicitus evelleret. Probe utentis ratione nunquam tamen erit commentum quodvis errore alio refutare, eo magis quod luculenter in sacris Scripturis circularis cæli mentio sæpius habetur, præcipue vero cap. xxiv *Eecl.*, ubi dicitur *Gyrum cæli circumvi sola*, etc., Græce aptius et verius, ἐκύκλωσα, scilicet *circumduxī, rotundavi, conglobavi*, et *Isaïæ* cap. xi, *Qui sedet super gyrum terræ*, vel secundum Hebræos, *Qui sedet super globum terræ*. Si globus est igitur

quomodo circularem cursum stellæ perageat? Hinc ergo manifestum est, non ut cæteris Patribus adversantem, sed opportune divinissimum Joannem locutum, simplicioribus persuadere contentum, ne ab iis qui fortunam fatumque credunt, seduci se sinerent, neque suam ipsorum vitam astrorum motibus ascriberent, adeoque ne abducerentur a Deo (6), et a recta sententia divellerentur. Hæc magna scribere non dedignatum fuisse. Quid plura? Theologus ille magnus Dionysius in quarto suo capite, in quo de bono lumine disserit, hæc pariter de his manifeste edocet: « Cæli, dico, mirabilem motum, et circularem astrorum cursum, et ipsorum transgredientem transitum, et ex hoc in idem magnorum luminarium restitutionem, secundam quam annos mensesque metiri consuevimus. » Hoc quoque sapientem Salomonem clam innuisse existimo, ubi dicit: « Sol ab austro surgit, et rotatur ad aquilonem, » ita ut, cum coelo et invito circumactus, diem noctemque efficiat: « Posuit enim, inquit, hæc in signa, et tempora, et dies, et annos; » suum enim transitum clam ab occidente faciens, apparens in oriente, et a signo in signum transiens, annum perficit. Annus enim nihil aliud est, quam ab eodem in idem signum iterum restitutio. Et si minus his, quæ dicuntur, saltem ipsi magno Basilio fidem adhibeas; in septima enim homilia hæc eadem edisserit. Explicans quippe hoc laudatum dictum: « Et erunt in signa, in tempora, et in annos; » et exinde quomodo annum sol absolvat ostendens, hæc quoque subjicit: « Solaris autem annus est ab eodem in idem signum juxta solis motum restitutio. » Hæc autem ita sese habere, et ad orientem ab occidente solem et lunam suum cursum peragere, Damascenus Joannes perspicue demonstravit, hisce iisdem verbis enarrans: « Solem, et lunam, Martem et Saturnum planetas appellarunt, quia adversus cælum motum faciunt; nam coelo et cæteris astris ex oriente in occidentem se moventibus, ipsi ab occidente in orientem motum habent. Hoc ex luna ad vesperam paulisper retrocedente cognoverimus. » Si hæc ita se habent, ex lunæ reversionibus et reliqui planetæ, unde et quomodo moveantur, manifeste demonstravit. Manifestissimum omnino cum semper mobili cælo solem circumactum diei noctisque spatium perficere. Nam, nisi ex oriente in occidentem sol moveretur, si per diei noctisque

terra, sane et antipodes erunt, rotundum erit cælum, non semisectum. In hæc itaque et alia testimonia si respexissent Chrysostomus homil. 14 et 27 in *Epist. Pauli ad Hebr.*, Justinus Martyr, Basilus homil. 4, super *Genes.*, Ambrosius, lib. 1 in *Hexamer.*, Lactantius, et alii innumeri, nunquam cæli rotunditatem negassent, ac vidissent eam non esse *figmentum Græcorum a ratiocinando profectum*, uti Elias Cretensis ad Orationem 7 Nazianzeni autumavit, quod ex Scripturis ipsis probatur, quodque rationi consonum, quemadmodum Ptolemæus novem argumentis ostendit cap. 3, lib. 1 edit. magis, Aristot. II *Cæli*, tex. 22 et seqq.

spatium suam faceret restitutionem, ubinam tandem solis circulus iste, qui annum complet? Ad hæc, quæso, respondeant; neque enim ad dies tantum perficiendos sol constitutus est, sed et ad tempora ei annos, ut præcedens sermo jam demonstravit. λῶν ἐπὶ οὐρανῷ ἐκινεῖτο ὁ ἥλιος, εἰ διὰ νυχθημέρου ἡλίου κύκλος ἐκαῖνος ὁ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληρῶν; ἐτάχθη μόνον ὁ ἥλιος ἐκτελεῖν, ἀλλὰ καὶ κεντρῶς καὶ

Talia ergo, tantaque testimonia habens, ne amplius adversere, neque hujus beatissimi insistens operibus, cæteros sanctos despicias. Etenim si anathemati subjicere videtur eos, qui cælum non esse fixum, et semisectum affirmant; non tamen reliquis sanctis Patribus obsistens, sed his adhærens, cum sententiam hanc Manichaicam et impiam reddere conatus esset, hæc inquit: « Etenim hi, qui Manetis inhærentes placitis ægrotant, Dominum ad animarum nostrarum salutem duodecim vasa fabricasse existimant, quæ per sphaeras convertebant morientium animas attollerent, et in luna collocarent (7), in lidem suæ ipsorum vaniloquentiæ hujus incrementum et diminutionem adducentes. » Fabulam hanc igitur, uti diximus, stirpitus evellere nitens, severioribus quoque rationibus uti contendit in illos, qui cælum rotundum et semper mobile esse runt. Et hæc sunt, quæ Chrysostomus ait, et hæc ratione se habent. Solem vero infra terram subterlabi, non quidem transverse, ut quidam putant, et obscurum aerem efficiere (nam si transverse sol excurreret, adeo aer non obtenebraretur) manifestatum hoc quidem fuit ab ipso Theologo Gregorio in libro suo *De Theologia* ita dicente: « Diei conditor sol est supra terram, sub terra vero noctis est conditor (8). » Non minus hoc et ab ipso Damasceno Joanne pertractatum fuit; in capite enim de luce, igne et luminaribus hæc ait: « Quarta die fecit Deus luminare majus, videlicet solem, ad principatus et potestates diei: per ipsum enim dies efficitur: siquidem dies est, dum sol supra terram, nox vero dum infra terram lucet: et noctis intercedo est solis ab occidente usque in orientem sub terra cursus. » Eadem vero verbis hæc magnus Basiliius explanat; ad dictum enim habens, « Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem, » hæc dicit: « Et nunc quidem post solis productionem dies est, cum a sole in hemisphaerio supra terram lucente aer

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει ἀπὸ τῆς σελήνης ἀναποδιστῶν καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας, ὅθεν καὶ ὁπλοῦς ποιοῦνται τὴν κίνησιν, ἀριθνήτως ἐνέφηνε. Πρόδηλον πάντως ὅτι καὶ ἀεικινήτῳ οὐρανῷ συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸ νυχθημέρον. Εἰ γὰρ ἐξ ἀνατολῆς οὐρανῷ ἐπέλει ἀποκατάστασιν, τὸ λοιπὸν ὁ τοῦ ἡλίου κύκλος ἐκαῖνος ὁ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληρῶν; Δύτωσαν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν· οὐδὲ γὰρ ἡμέρας ἐνιαυτούς, ὡς ὁ λόγος ἤδη φησὶς ἐγκώρισε.

Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ τοσαῦτα, ἔχων τὰς μαρτυρίας μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε· μηδὲ τοὺς λοιποὺς ἀγίους ἀθέτει, τοῖς τοῦ παμμάκαρος ἐντυγχάνων πυνήμειν. Εἰ γὰρ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλειν δοκεῖ τοὺς μὴ τὸν οὐρανὸν πεπηγμένον εἶναι καὶ ἡμίτομον λέγοντας· ἀλλ' οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς ἀγίοις Πατέρι, ἀλλ' ἐμμένων πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ αὐτὸ τὸ Μανιχαϊκὸν καὶ ἄθεον ποιῆσαι πειρώμενος φρόνημά φησι· « Καὶ γὰρ οἱ νενοσηκότες τὰ Μάνεντος, ὅτι Κύριος διὰ τὴν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν κἀδόξους δώδεκα ἐμηχανήσατο, οἱ διὰ τὰς σφαῖρας στρεφόμενοι, τὰς τῶν θνησκόντων ἀνιμῶνται ψυχὰς, καὶ τῆ σελήνῃ ταύτας ἐναποτιθέασιν, εἰς πίστιν τῆς αὐτῶν ματαιολογίας καὶ τὰς ἀξιομετώσεις ταύτης παράγοντες. » Πράρριζον οὖν, ὡς ἐφημεν, τὴν μυθολογίαν ταύτην ἀνασπᾶσαι μαχόμενος, καὶ λόγοις ἀστυροτέροις κεχρησθαι παρεδιᾶζετο κατὰ τῶν σφαιροειδῶ λεγόντων εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ ἀεικινήτῳ. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Χρυσοστόμου τοιαῦτα, καὶ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. « Ὅτι δὲ τὴν γῆν ὑποτρέχων ὁ ἥλιος, οὐ μὴν ἐκ πλαγίου, καθά τινες οἴονται, ἀφεγγῆ τὸν ἀέρα καθίστησιν (εἰ γὰρ ἐκ πλαγίου διωδεύειν ὁ ἥλιος, οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἀῆρ ἐσκοτίζεται), δεδήλωται μὲν καὶ αὐτῷ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ ἐν τῷ περὶ Θεολογίας αὐτοῦ λέγοντι· « Ἡμέρας μὲν δημιουργὸς ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆς ὦν, ὑπὸ δὲ γῆν ὦν δημιουργὸς τῆς νυκτός. » Οὐχ ἦντον δὲ περὶ τούτου καὶ αὐτῷ τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ διεῖληπται· ἐν γὰρ τῷ περὶ πυρὸς, φωτὸς καὶ φωστῆρων κεφαλαίῳ καὶ τὰς φησὶ· « Τῆ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἦτοι τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίαις τῆς ἡμέρας· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆς εἶναι, νύξ δὲ ἐστὶν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὸ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα νυκτός ἐστὶν ὁ ἀπὸ δύσεως ἕως ἀνατολῆς ὑπὸ γῆν ἡλίου δρόμος. » Τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ μέγας διέξισι Βασίλειος· ἐν γὰρ τῷ ῥητῷ τῷ λέγοντι, « Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκό-

(7) Quam dire a vero aberrarit Manes, et quæ monstra, non placita, ejus asseclæ jactitarint, hic nostrum non est expendere; ea enim omnia possunt videri in Augustino, præcipue in lib. 1 *De hæres.*, atque alibi, necnon in cæteris Patribus qui ea refutarunt. Animadvertendum tamen hic censuimus Manentem a veteri Platoniorum philosophia hausisse, animas post corporis mortem in lunam avolare, postquam facti lege ad tempus vagate fuerint in ea regione quæ terram et lunam interjacet. Hac de re videndus Plutarchus in lib. *De facie in orbe lune*, qui referens omnia Platoniorum somnia auctor est nonnullos Elysios in luna æque ac Tartarus statuisse. Qui contulerit Plutarchi librum, et Mani-

cheorum hac de re commenta, videbit sane hos nihil proprio censu protulisse, verum somniantium deliriis victas omnino manus dedisse.

(8) Plutarchus ubi supra memorat a Platone non solem, verum terram dici instrumentum temporis dimetiendi, ex quo latius patet melius Platonem sensisse de terra quam cæteros philosophos, cum καὶ φύλακα, καὶ δημιουργὸν αὐτὴν ἀπὸ νυκτός καὶ ἡμέρας προσεῖπε, et custodem et veracem ipsam artificem noctis dieique dixit. Idem sensit et Empedocles qui ait:

Νίχτη δὲ γαῖα τίθησιν, ὑφισταμένη φαέεσσι.
Noctem terra facit, dum lucem intercivit almam.

τα· ἐκάλεισε νύκτα, » καὶ τότε φησί· « Καὶ νῦν μὲν A
μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ
ἡλίου πεφωτισμένος ἀήρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ
νοῦ ἡλίου γινόμενον.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι μὴ τοῦ ἡλίου
τὴν γῆν ὑποτρέχοντος οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἀφεγγῆς
ὁ ἀήρ, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τοῦτο γνωσό-
μεθα. Ἐν Βρεταννίᾳ μὲν τῇ νήσῳ ὀκτὼ καὶ δεκάω-
ρος μὲν ἡ ἡμέρα ἐστὶν, ἐξάωρος δὲ ἡ νύξ· καὶ οὐ
μόνον ἐξάωρος, ἀλλὰ καὶ τὸ σκότος αὐτῆς οὐ πᾶν
βαθύ, τοιοῦτον δὲ εἰπεῖν, ὅποιόν ἐστι τὸ παρὰ ἡμῶν
λεγόμενον λυκόφωτον· ἐμπίπτουσι γὰρ αὐτοῖς αὐ-
γαὶ τοῦ ἡλίου. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι κἂν ταῖς νυξίν
αὐταῖς, ὁ ἥλιος ἔγγιστα περιστρέφεται, διὰ τὸ βρα- B
χύτατον οὗτου μέρος ὑπὸ γῆν καταδύεσθαι, καὶ οἷ
γε τῶν Βρεταννῶν ὀξυδερκέτατοι σαφῶς ὁρῶσι
κατὰ τὴν νύκτα, καὶ μικροῦ πᾶντα τοῖς ὀφθαλμοῖς
περιλαμβάνουσι. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἶπε
καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κλίματι οὐκ ὑπὸ γῆν ὁ ἥλιος
διωδεύων ἦν, ἀλλ' ἔγγιστα πρὸς κέντραυθα περιστρέ-
φετο, ἡ νύξ ἀληθῶς οὐκ ἡ νύξ ἦν, οὐδὲ πᾶν βάθος τὸ
σκότος αὐτῆς, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὅποιον ἦδη ὁ λόγος φθά-
σις ἐγνώρισεν, ἅτε τῆς γῆς οὐμεναῦν ἀντιφραττούσης
ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσι παντάπασιν· ἡ γὰρ νύξ οὐδὲν
ἄλλο ἐστὶν ἢ σκίασμα γῆς, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος.
Τοῦ γοῦν ἡλίου μὴ τὴν γῆν ὑποτρέχοντος, ἀλλ' ἔγ-
γιστα περιστρεφομένου, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, βραχέαν
γίνεσθαι νύκτα πάντως ἀμήχανον. Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶν C
ἡμίτομος, ὁ οὐρανός, καὶ τοῦτο μόνον τὸ φαινόμενον
ἄνωθεν κατὰ τὸ προφητικὸν δῆθεν ῥητὸν τὸ λέγον·
« Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » διηλοῦσι
μὲν καὶ τὰ διαληφθέντα σαφῶς, οὐκ ἦττον δὲ τὰ
περὶ τοῦτου καταμαθεῖν καὶ ἐκ τῶν διαληφθησάντων
ῥάδιον τοῖς προσέχουσιν. Ἐν γὰρ τῷ διαλη-
φθέντι κεφαλῆι καὶ τότε κατὰ λέξιν ὁ Δαμασκηδὸς
Ἰωάννης διέξεισιν· « Ἐχει ὁ οὐρανὸς μοίρας τρι-
κοσίας ἐξήκοντα, τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον ἑκατὸν
ἐγδοήκοντα, καὶ τὸ ὑπὸ γῆν ὡσαύτως μοίρας ἑκατὸν
ἐγδοήκοντα. » Ὅτι δὲ σφαιροειδὴς ὁ οὐρανός, καὶ
αὐτὸς ὁ Συναίτης Θεὸς Ἀναστάσιος σαφέστατα
ἔδειξεν· ἐν δὲ τῷ εἰς τὸν Ἑξαήμερον λόγῳ αὐτοῦ,
ἐν ᾧ τὰ κατὰ Θεὸν ὑπὲρ φύσιν καὶ τέχνης ἀκολου-
θίαν δείκνυσι, καὶ τότε φησὶν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς D
τὸν οὐρανὸν, δηλονότι τὴν σφαῖραν, εἶτα τὴν γῆν,
ταυτέστι τὸ κέντρον. » Ἡ γὰρ εἶδει τᾶνάπαλιν εἰ-
πὶν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν, ἦτοι
τὸ κέντρον, καὶ τότε τὴν σφαῖραν. » Εἰ μὴ γὰρ τὸ
κέντρον πηχθῆ, οὐκ ἂν ὁ ἐν αὐτοῦ περιγράφεται κύ-
κλος. Τὰ αὐτὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ ὁ τὰ θεῖα πρότε-
ρον σοφὸς Ὀριγάνης διδάσκει σαφῶς ἡμῶν ἐννοεῖν. Ἐν-
τρέπων γὰρ τοὺς παχυμερῶς ἐπερχομένους τὰ τῆς

(9) Quivis dierum noctiumque vices, atque earum
causas expendit, noverit hic Glycam nostrum de
solstitio aestivo loqui, quo tempore Britannia diu-
turno solis aspectu gaudet, ac pene noctem nescit,
cum nec longius absit ab iis populis qui in maxime
obliqua sphaera positi, a Plinio lib. iv, cap. 12, re-
feruntur, quasi qui « serani matutinis, meridie me-
tant, occidente sole laetus arborum decerpant, no-
ctibus in specus condantur. » Londini revera ma-

illum natur, nox vero est terra umbra, quae ab
sole abscondito fit. »

λάμποντος· καὶ νύξ σκίασμα γῆς ἀποκρυπτού-
μενου ἡλίου γινόμενον.

Hæc autem ita sese habere, et quod minime
subter terram sol non errat, aerem non omnino
obscurum esse, vel ex ipsis rebus cognoverimus. In
insula Britannia (9) decem et octo horarum dies
est, sex horarum vero nox; et non solum sex
horarum, sed ipsius tenebræ non omnino profun-
dæ, scilicet quæ est, quod a nobis dicitur crepus-
culum: solis enim fulgores in eos cadunt. Cur?
Quia ipsa quoque nocte sol proxime circumfertur,
propterea quod pars ipsius brevissima sub terra
occiditur, et Britannorum perspicacissimi nocte
clare vident, et fere omnia oculis discernunt. Hæc
ergo ediscas, quod, si in nostro tantum climate, et
non sub terra sol transiret, sed prope hinc et
illinc circumferretur, nox profecto nox non esset,
neque omnino profunda ipsius tenebræ, sed eus-
modi, quales præcedens sermo demonstravit; siqui-
dem terra universis solaribus radiis æquaquam op-
poneretur. Nox enim nihil aliud est quam terræ um-
bra, ut ait magnus Basilius. Sole siquidem minime
infra terram, sed prope ipsam circumvenite, ut supra
dictum est, profundam fieri noctem omnino impossi-
bile. Cælum autem semisectum non esse, neque hoc
solum, quod desuper apparet, juxta videlicet pro-
phetæ dictum: « Qui suspendit cælum quasi fornix-
em, » dilucide, quæ dicta sunt, manifestant. Non
minus vero ea, quæ ad hoc spectant, ex adducendis
animum intendentibus perdiscere facile est. In lau-
dato namque capite hæc hæc iisdem verbis Damascenus
Joannes disserit: « Tercentum et sexaginta
habet partes cælum, centum octoginta hemisphae-
rium super terram, et quod sub terra est pariter cen-
tum octoginta. » Divinus quoque Anastasius Synaita
cælum in similitudinem sphaeræ esse manifestissi-
me ostendit in suo sermone in Hexaemeron, in quo,
quæ a Deo sunt, supra naturam et artis rationem
esse demonstrat, et ita inquit: « Creavit Deus cælum,
hoc est sphaeram, primum, deinde terram, centrum
scilicet. » Vel enim iterum dixisse oportebat:
« Fecit Deus terram, et cælum, centrum videlicet,
et tunc sphaeram. » Nisi enim centrum fixum esset,
non utique anni circulus circumscriberetur. Eadem
autem de cælo et divina antea sapiens Origenes
nobis dat aperte intelligere; evertens enim, qui
illotis manibus accedunt ad enarrandam Scriptu-
ram, et exinde humana forma præditum Deum
putant, et hæc cæteris addidit: « Quomodo rotun-

ximus dies, qui sit undecima mensis Junii, fere
decem et novem horis constat, ac tunc temporis
crepusculum pro nocte habetur, ea scilicet dubia
lux, quæ ex refractione radiorum solarium in atmo-
sphaera exoritur, donec sol decimum octavum gra-
dum sub horizonte attingerit, ut peritiores astro-
nomi autamarunt. De crepusculis, ac de methodo
expendendæ longioris, breviorisque creperæ Lucis
vid. KEIL., dissert. 20.

dam semperque mobile cælum sedes Dei esse potest? Si autem hæc ita se habent, ut præcedens sermo demonstravit, ne amplius repugnes, neque hujusmodi divinæ Scripturæ testimonia affiras; a supra enim laudato Apostoli dicto: « Quod fixit Dominus, et non homo, » nihil aliud significatum existima, quam certam cæli productionem, et constitutionem, et perpetuam illius conjunctionem, et concentum: nam si immobile esset cælum propter firmitatem, qua a Deo fixum fuisse dicitur, lunam quoque in eodem loco manere, non semper mobilem esse, oportebat: siquidem fundamentis ædificaverat firmis: « Lunam enim, dicit, et stellas, quas tu fundasti. »

μένειν, οὐ μὴν ἀεικίνητον εἶναι, ἄτε θεμελίους ἐπιπροκοδόμησεν στερόβους· « Σιλήνην γάρ, φησὶν, καὶ ἀστέρας ἃ σὺ ἐθεμελίωσας. »

Ex his ergo omnibus edisce, o sacrum caput, non sine consilio ab aurea verba fundente divinoque Joanne de his disputatum esse. Nisi enim hoc esset, nonne laudatis sanctis Patribus adversans crederetur? Impossibile quippe est ad invicem aliter unquam sentire, prout mihi videtur, qui in uno eodemque Spiritu locuti sunt.

EPISTOLA XII.

Adhuc et hoc quarritur, cum Deus prima die lucem creaverit, qua de causâ die quarta luminaria condiderit (10).

Aurea verba fundens et divinus Joannes in quinta ipsius in Hexaemeron homilia Mosaicum dictum enarrans quod ait: « Et fecit Deus luminaria magna, » non parvi momenti contradictionem inducere videtur. Neque enim accuratius in hujusmodi rationibus immorari voluit; cum opportunitate temporis pari passu gradiens, ut videtur, sicuti etiam alias hoc fecisse repertus est, despicit, aliquando enim sedulitati pareit divinus hic vir. Nisi enim hoc esset, nullo modo ad verbum sic dicere visus esset, elementum hoc, scilicet solem quarta die conditum, ad hoc productum fuisse, ut lucidiorem faceret diem. Attende igitur: hinc enim apparet, aliud fuisse quod prima die productum est lumen, et aliud solem istum, qui quarta die conditus est; primamque illam lucem subobscuriorem fuisse ea, quæ die quarta producta est. Hoc tamen omnino verum non est. Tunc enim ipsa producta est lucis essentia; ait enim: « Dixit Deus, Et facta est lux, et facta est lux; » quarta vero non lux,

A Γραφῆς, κἀνταῦθον τὸ θεῖον δοξάζοντες ἀνθρωπώμορφον, καὶ τάδε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔλεγε· « Πῶς δὲ ὁ σφαιρικός ἢ οὐρανός καὶ ἀεικινούμενος θρόνος δύναται εἶναι τοῦ Θεοῦ; » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καθὰ καὶ δὴ φθάσας ὁ λόγος ἀπέδειξε, μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε, μηδὲ Γραφικῶς τοιαύτας μαρτυρίας παρείσαγε· ἀπὸ τοῦ διαληφθέντος γὰρ ἀνωθεν ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, « Ἦν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » μηδὲν τι ἕτερον αἰνιττεσθαι νόμιζε ἢ τὴν ἀσφαλῆ του οὐρανοῦ παραγωγὴν τε καὶ σύστασιν, καὶ τὴν εἰς αἰῶνας αὐτοῦ συνοχὴν καὶ συγκρότησιν. Εἰ γὰρ ἀκίνητος ἦν ὁ οὐρανός διά γε τὴν πῆξιν, ἣν λέγεται πηχθῆναι παρὰ Κυρίου, ἔδει πάντως καὶ τὴν σελήνην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ

B Ἐκ τούτων οὖν πάντων μάνθανε, ὦ ἱερά κεφαλή, ὅτι καὶ οἰκονομίαν τῷ χρυσοβόρῃμονι καὶ θεῷ Ἰωάννῃ τὰ περὶ τούτων ἐκτέθειται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τοῖς διαληφθεῖσιν ἁγίοις Πατράσιν ἀντιπίπτων ἐφαίνετο; Ἀμήχανον γὰρ πρὸς ἀλλήλους ἄλλως πως ἐναντιοῦσθαι καθὰ γέ τε ὡς τὸ δοκοῦν ἐμοί, τοὺς ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλίσαντας Πνεύματι.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΒ'.

Ἔστι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν παρήγαγε τὸ φῶς ὁ Θεός, τίτος ἐνεκεν κατὰ τὴν τετάρτην τοὺς φωστῆρας ἐδημοίωρησε.

C Ὁ μὲν οὖν χρυσοβόρῃμων καὶ θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον πέμπτῃ αὐτοῦ διελθὼς τὸ Μωσαϊκὸν ῥητὸν ἐπιξηγούμενος τὸ λέγων· « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους, » ἀντιλογίαν οὐ τὴν τυχοῦσιν παρείσαγειν δοκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀκριβέστερον τοῖς περὶ τούτου λόγοις ἐνδιατριψάσι ἐθέλησε· τῷ καιρῷ συγκαταβαλὼν, ὡς εἶπεν, καθὰ δὴ καὶ ἀλλαχού τοῦτο ποιῶν εὔρηται, καταφροεῖ· καὶ γὰρ ἔστιν ὅτε τῆς ἀκριβοῦς οἰκονομικῆς ὁ θεῖος οὗτος ἀνήρ. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτολεξεί λέγων οὕτως ἐφαίνετο· « Τὸ στοιχείον τοῦτο, τουτέστιν, ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος, ἐπὶ τούτῳ παρήχθη, ἵνα λαμπροτέραν ποιῇ τὴν ἡμέραν. » Πράγμα οὖν φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ἄλλο ἦν ἐκεῖνο τὸ κατὰ τὴν πρώτην παραχθέν φῶς, καὶ ἕτερον οὗτος ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος· καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντος ἀμυδρότερον ἦν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τότε μὲν γὰρ αὕτη παρήχθη τοῦ φωτός ἡ οὐσία· « καὶ εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· »

(10) Quæ quantæque dixerint tum veteres, tum recentiores philosophi de lucis ac solis natura, omnibus iis compertum sane est, qui vel ab ipso lumine physicas facultates salutarint, earumque historiam vel cursim perlegerint. Newtoni dogmatibus adherentes, quibus lux idem est ac « qualitas specifica, qua nobis corpora conspicienda obijciuntur, sol vero igneus globus, a quo continuo emanant radii lucis ad nos usque pervenientes perquam ocios, » innumera et in hac disputatione inveniunt quæ reprehendant. Newtono et nos ipsi studemus:

ob id tamen non velimus quin et aliorum hypotheticas sententias expendamus. Quapropter invidiæ notam, credo, fugiam, si dixerò non injucundam omnino, nec fatilem hypothèsim Wallerii, quam validis rationum momentis statuit de origine mundi, quaque contendit Mosem statis naturæ legibus locatum cum universi historiam conscripsit, adeoque quamplurimos somnia et monstra de mundi origine protulisse, eo quia a Genesi descivere, ac proinde et ab ipsa natura.

κατὰ δὲ τὴν τετάρτην οὐ φῶς, ἀλλὰ φωτοδόχα μόνον, ἅ καὶ solum lucis capacia vasa ad excipiendam primam illam lucem producta fuere.

Ἡρόδοτος, εἰ βούλει, καὶ ταῖς τῶν λοιπῶν Πατρῶν φωναῖς, καὶ μάθοις ἐκείθην εὐχερῶς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐν πρώτοις τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου ἄκουε, περὶ τε τοῦ φωτός ἐκείνου τοῦ πρώτου, καὶ τῶν κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντων φωτιστήριον καὶ τάδε διεξιόντος· « Πάλαι μὲν ἔλον δι' ἔλου τὸ φῶς τῷ ἀέρι περιχεχόμενον, οὔτε κίνησιν ὀμαλὴν διέτρεχεν, οὔτε τῆς ἡμέρας τὰ μέτρα διῶριζεν· ἀλλὰ συστολλόμενον τῇ νυκτὶ τὴν πάροδον ἐδίδου, ὥστε παντὸς ἀληθέστερον ἕτερον μὲν εἶναι τὸ φῶς, ἕτερον δὲ τὸ ἥλιακὸν σῶμα τὸ τοῦτο δεξιόμενον. Μὴ γὰρ μοι τὸν ἥλιον φῶς ἕτερον παρὰ τὸ πρῶτον γινόμενον νόμιζε. Οὐ γὰρ ὡς ἐλλείποντος τοῦ πρώτου πρὸς τὴν τοῦ παντός φωτισμὸν ὁ ἥλιος γέγονε τὸ ἐλλείπον ἀναπληρῶν. Ἐν ταῖσι μὲν ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀρχέγονον· ὁ δὲ ἥλιος σῶμα τοῦτω κατασκευάσθη, ἐφ' οὗ συναίρεθ' ἐν τῷ φῶς πανταχοῦ τὴν ὄραξιν κεχυμένον ἐποχεῖται. Τοῦτο καὶ τῶν ἰσθμῶν ἡμῶν τῆς ἡμέρας τὴν ὁρμήν διὰ τοῦ σώματος ἀμφιπτῶς ἀποπληροῖ. » Καὶ τὰ μὲν τοῦ Ἰουστίνου ταῦτα Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διεξίει· « Τοῖς μὲν οὖν αἰθέρις αὐτὸς ἐστὶ φῶς καὶ οὐκ ἄλλο· τί γὰρ ἔδει φωτὸς δευτέρου τοῖς τὸ μέγιστον ἔχουσι; Τοῖς κάτω δὲ καὶ περὶ ἡμᾶς πρώτην ἐκλάμπει τὴν τοῦ φωτός τούτου δύναμιν. Καὶ τοῦτο οὐκ ὀργανικὸν ἀπ' ἀρχῆς ἀναδείξας, οὐδὲ ἥλιακόν, ὡς ὁ ἐρῶς λόγος, ἀλλ' ἀσώματον καὶ ἀνήλιον· ἐπειτὰ δὲ καὶ ἥλιον δοθέν, ὥστε καταφωτίζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. » Εὐδὲλον εὖν ἐντεῦθεν εἶναι τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν πρὸ τῆς τετάρτης ἐκείνου ἦν τὸ κατὰ τὴν τετάρτην ἐμβληθὲν τῷ ἥλιακῷ δίσκῳ τοῦ καταφωτίζειν διὰ τοῦτον τὰ σύμπαντα.

Ἵτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο πολλῷ λαμπρότερον ἦν τοῦ σήμερον ἡμᾶς κατασφά-

(11) Videtur hic Justinum pene sentire eum Aristotele quæ lucem quid incorporeum autumavit, et discretum a corpore; cum dixisset enim eam neque esse ἀπορόρησιν σώματος οὐδενός, *defluxum corporis altius*, definiens quidnam lux sit in lucido corpore, lucem esse ut ἐνέργειαν τοῦ διαφανοῦς, ἢ διαφανέως, scilicet *actionem perspicui, qua perspicuum est*. Newtoni tamen assecte, qui in omnibus expendendis analyticæ fere more utuntur, adeoque rectissime quæque severe ad trutinam revocant, sententiam hanc respicere conati sunt, nec immerito, uti et alii quæ certioribus experimentis pugnant. Mirum ideo Wallerium nonnihil ab eis recessisse; is enim volens naturam solis exponere ait: « Non sane sol est corpus ignitum atque adurens, verum lumine donatum et perquam simplex; pars ipsa lucis, quam Deus prima die condidit, particulis tenuissimis constans, ingenti ineffabilique celeritate donatis et maxima energia, quæ omnia unam lucem decant, et a quibus omne lumen, quivis terrestris motus, omniumque corporum vices et vigor pendent. » Cui vacat adeat philosophi hujusce opus nec inelegans nec invenustum.

(12) Apparet Theologum de uno lucis accidente

PATR. GR. CLVIII.

and solum lucis capacia vasa ad excipiendam primam illam lucem producta fuere.

Attende, si lubet, etiam reliquorum sanctorum Patrum vocibus, et exinde facile disces veritatem. Atque in primis philosophum ac martyrem Justinum audi, et de prima illa luce, et de in die quarta productis luminaribus ita sane disserentem: « Primitus namque lumen omnino totum in acre diffusum, neque æquabilem tenuit cursum, neque d ei certum designavit spatium: contractum vero, nocti aditum dedit; ita ut verum plane sit aliud esse lumen, et aliud quod lumen ipsum complectitur, solare corpus (11). » Nec mihi solem lucem aliam quam principem illam factam esse existimes; non enim, tanquam primaria illa ad universitatis illuminationem non sufficiente, sol conditus est, ut defunctum suppleret. Unum est igitur originarium lumen: sol autem corpus ipsi effectum, in quo lumen contractum ubique prorsus locorum jam inde ab initio diffusum feratur. Hoc etiam per corpus id horarum diei cursum absolute perficit. » Atque hæc sane Justinus. Magnus vero Gregorius Theologus in sua in novam Dominicam oratione hoc hisce verbis explana: « Æternis igitur nullum aliud lumen quam seipsum præbuit. Quid enim secundo lumine opus iis erat, qui maximum habebant? Inferioribus autem atque humanis primam hujus luminis vim protulit. Nec vero id organicum a principio, nec, mea quidem sententia, solare protulit, verum incorporeum (12) et solis expers; sed postea ad orbem terrarum illustrandum soli traditum est. » Patet igitur exinde quod ea lux diem conficiens ante diem quartam eadem erat ac quæ die quarta injecta est solari disco, ut per hunc omnia illustraret.

Quod vero hæc ita se habeant, et quod illa lux multo splendidior esset ea (13) quæ nos hodie illu-

loqui, vocareque ἀσώματον καὶ ἀνήλιον, quod Pseudo-Dionysius ἀσχημάτιστον dixit, ubi formam, uti scholastici aiunt, pro subjecto posuit. Et verba ipsius, quæ ad rem utique faciunt: Αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ φῶς, εἰ καὶ τότε ἀσχημάτιστον ἦν, ὡς περὶ ὁ Θεὸς ἔφη Μωσῆς, καὶ οὐ ἦν ἐκείνην ὥραται τὴν πρώτην τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τριᾶδα. Scilicet: « Lux enim ea est, etsi tum forma certæ corporis carebat, quam divinus ille Moses, primos illos etiam tres dies nostros definivisse ac distinxisse commemorat. »

(13) Etiam Latini Patres in ea fuerunt sententia, Deum lucem prius veluti accidentem sine subjecto creasse, at tamen non lucidiores primas tres dies fuisse autumant, imo obtusiores. Tertullianus enim adversus Hermogenem ait: Deum sane condidisse lucem et expulisse tenebras, « non statim vero lumen splendore solis implese, et tenebras solatio lunæ temperasse. » D. Ambrosius vero ut hanc lucis a sole separationem probabiliorē indicet, testem adhibet quotidianam experientiam, quæ dies solem antecedit et sequitur; et Augustinus, lib. 1 *De Gen. ad litt.*, c. 11, ait: « Potest et hoc dici auctum esse fulgorem diei sole addi, ut per

minst, aperte sane ostendit et Theoloretus de hac ipsa luce dicens : « Quod distribuit parva et magna luminaria, ut convenientem oculis animalium splendorem redderet; ni enim id factum esset, nec oculos habentia animalia lucis excessum ferre potuissent. » Neque aliter vero et ipse magnus Basilus de hoc ita disserens loquitur : « Pulcher utique sol est, scilicet solaris discus, in quo, veluti in quadam lucerna primigeniam hanc lucem reposuit, pulchre sane et aptissima symmetria. Neque enim ipsius tenuitate ignis egreditur, et omnia adurit, neque ipsius crassitudine obtusorem ad nos suam transmittit energiam. » Hoc idem et propheta Isaias subobscurè aperiebat dicens : « Tunc lucæ lumen erit ut lumen solis, et lumen solis erit septuplum (14). » Ademptis enim et obscuratis ipsis discis, quoniam juxta evangelicam vocem, « tunc temporis astra concident, » talis necessario erit illa lux primigenia et pulchritudine quidem, et splendore, qualem ipse produxit a principio conditor omnium Deus. Si enim innovari omnia decet juxta maximum Paulum dicentem : « Expectatio namque creature revelationem filiorum Dei expectat, » consequens erit et lumen solis innovationem quamdam accepturam, et antiquum splendorem sumpturam. Nisi enim hoc esset, nunquam propheta diceret, solis lucem septuplam fore. Quod vero hæc ita se habeant, et quod luminaria non lucem, sed discos ipsos dicat, quod die quarta condidit, ut illis primigenia illa lux veluti lampadibus exciperetur, et illustraret terram, et ab ipso magno Basilio pertractatum est de hoc apertius loquente; in sexta enim sua in Hexaemeron homilia ita inquit : « Tunc enim ipsa natura lucis producta est; nunc autem hoc solis corpus eo conditum est, ut illi primogenitæ luci vehiculum esset. Nam ut alia diversaque sunt et non eadem ignis et lucerna, et ignis quidem illuminandi vim obtinet, lucerna vero idcirco facta est, ut egentibus moderatam lucem præbeat, sic et illi purissima, sinceræ immaterialique luci seu vehiculum nunc ipsa luminaria sunt exstructa. » Et divinissimus Joannes Damascenus in vicessimo primo suorum dogmaticorum capitum et de hac ipsa luce et de luminariis disseruit : dicit enim quod luminare idem non est ac ipsa lux, sed « Re-

ζοντος, ἐδήλωσε μὲν καὶ ὁ Θεοδώρητος περὶ τοῦ τοιοῦτου φωτὸς εἰπὼν : « Ὅτι διανεμηθὲν εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους φωστῆρας, σύμμετρον τῇ ὀψει τῶν ζώων ἀφίησιν αἴγλην· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο γέγονεν, οὐκ ἂν ὀφθαλμοὺς ἔχοντα τὰ ζῶα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ φωτὸς ἤνεγκεν. » Οὐχ ἥττον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τοῦτου καὶ τὰδε διεξιὼν : « Καλὸς μὲν οὖν ἐστὶν ὁ ἥλιος, τουτέστιν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς, ἐν ᾧ ὡσπερ λύχνῳ τινὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο ἐναπέθετο φῶς καλῶς, καὶ διὰ τὴν συμμετρίαν αὐτοῦ. Οὕτε γὰρ διὰ τὴν αὐτοῦ λεπτότητα τὸ πῦρ παρεξέρχεται καὶ καταφλέγει πάντα, οὔτε διὰ τὴν αὐτοῦ παχύτητα ἀμβλυτέραν πρὸς ἡμᾶς τὴν αὐτοῦ παραπέμπει ἐνέργειαν. « Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης Ἰσαΐας ἠνίστατο εἰπὼν : « Τότε ἔσται τὸ φῶς τῆς αελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον. » Περιαιροθέντων γὰρ καὶ ἐπιπροσθούτων αὐτῶν δίσκων, κατὰ γὰρ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν « τὰ ἀστρα τότε πρὸς οὐρανὸν ἐξ ἀνάγκης ἔσται τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ἐπὶ κάλλει τε καὶ λαμπρότητι μὲν, ὅποιον αὐτὸς παρήγαγε κατ' ἀρχὰς ὁ δημιουργὸς πάντων Θεός. Εἰ γὰρ ἀνακαινισθῆναι τὰ πάντα μίλλουσι κατὰ τὸν παρμεγίστον Παῦλον λέγοντα : « Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται, » ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἀνακαινισμόν τινα δέξασθαι, καὶ τὴν πρὶν ἀναλαβέσθαι λαμπρότητα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ προφήτης ἔλεγε τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἑπταπλάσιον ἔσεσθαι. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι φωστῆρας οὐ τὸ φῶς, ἀλλὰ τοὺς δίσκους αὐτοὺς λέγει, οὗς ἐδημιούργησε κατὰ τὴν τετάρτην, ὥστε τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς αὐτοῖς ὡσπερ λύχνοις ἐποχεῖσθαι καὶ φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αὐτῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ διελήπεται περὶ τοῦτου τρανότερον· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ ἔκτη ὁμιλίᾳ καὶ τὰδε φησὶ : « Τότε μὲν γὰρ αὐτῆ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη, νῦν δὲ τὸ ἡλιακὸν τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ φωτὶ παρεσκευάσται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ, καὶ ἄλλο ὁ λύχνος, τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαίνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον, οὕτω καὶ τῷ καθαρωτάτῳ ἐκεῖνῳ καὶ ελλικρινεῖ καὶ ἀσλῷ φωτὶ ὄχημα νῦν οἱ φωστῆρες παρεσκευάσθησαν. » Καὶ θεϊότατος Ἰωάννης ὁ Διμασκηλὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τῶν δογματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων περὶ τε τοῦ φωτὸς ἐκεῖνου καὶ τῶν φωστῆρων διέξεισι· λέγει γὰρ καὶ

illam lucem minus fulgens dies, quam nunc est, fuisse credatur. » Quæ omnia infirmant tum Glycæ nostri, tum Theoloretæ sententiam.

(14) Varias in sententias iere Scripturarum interpretes, et Patres hoc Isaiæ effatum expendentes; nemo tamen, quod sciam, sic detorsit ut noster Glycæ. Si historiam inspicimus, cui potissimum studendum est ut rite germanus sensus divini textus eruatur, propheta Judæos arguens quod contra præceptum Domini, diruta jam Hierosolyma per Nabuchodonosorem, et occiso God dia, ut habetur Jeremice, xlii xliii et xlii, fugerent in Ægyptum, promittit, cum resipuerint, Deum ipsis maximam daturam ceteram, atque Scripturarum more ait quod

sol et luna tunc temporis pene gestientes septuplo clarior eis splendore videbuntur. Sic Esther ii, dicitur « lux et sol ortus est; » et cap. viii, « Judæis novâ lux oriri visa est » liberatis ab impio Aman, etc. Si vero velimus cum Patribus ac præcipue cum Hieronymo rem altius inquirere, dicemus Isaiæ dictum illi utique tempore aptandum, in quo vasibus iræ contractis ad interitum, divina majestas per clariorē totius machine celestis illuminationem, æternam magis splendebit, id quod ex integro contextu liquido satis apparet; subdit enim propheta id futurum « in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagæ eius sanaverit (cap. xxx, vers. 26). »

ὅτι φωστὴρ οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς ἐστίν, ἀλλὰ ἡ φω-
τὸς ἀγγεῖον, ἐν ᾧ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ὁ
Θεὸς ἐναπίθετο. » Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ θεο-
τατος Ἀναστάσιος ὑψηλότερον ἐκλαμβάνων αὐτὰ τε
περὶ τοῦ φωτὸς ἐκεῖνου, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡλιακοῦ
δίσκου, καὶ τὰδε φησὶν· « Ἐπειδὴ γὰρ φῶς ἐλήλυ-
θεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Λόγος, ἐκ φωτὸς ἐκλάμψαν
τοῦ ἀναιτίου, φῶς εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα βούλο-
μαι τῆς ἐνώσεως. Νοίσθω ταῖνον ὁ Λόγος φῶς εἶναι
τὸ ἀρχέγονον, ὃ πρώτη φωνῆ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ
τοῦ Λόγου γεγένηται· σῶμα δὲ ἡλιακὸν τὸ σῶμα τὸ
ἀνθρώπινον, ᾧ κατ' ἀπόρρητον ὁ Λόγος ἠνώθη. »
Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ἄκουε
συμφωνοῦντος τοῖς προσηρημένοις καὶ λέγοντος·
« Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. » Τοῦς
φωστῆρας γὰρ εἶκε προφανῶς καὶ λέγειν, καὶ τὸ
τοῖς ἐμβληθῆν, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς.

Μηκέτι λοιπὸν ἀντίπιπτε, ἢ μὴδὲ τὸν χρυσοβόη-
μονα Ἰωάννην ἀπερισκέπτως ἐντεῦθεν παράγαγε,
εἴπερ οἰκονομικῶς τὰ ἐκεῖνου, ὡς προϊπομεν,
ἐσκεδίασται· μὴδὲ τούτου τοῦ φαίνοντος τοῦ ἡλίου
ἀνευ ἡμέραν λέγε συνίστασθαι. Τῷ θειοτάτῳ γὰρ
Ἰωάννη ἐπόμενος αὐτὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ
περὶ τούτου σαφῶς οὕτω διέξεισι λέγων· « Καὶ νῦν
μὲν μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ
ἡλίου πεφωτισμένος ἀήρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαι-
ρίῳ λάμποντος, καὶ νύξ σκίασμα γῆς ἀποκρυπτομέ-
νου ἡλίου γινόμενον. Τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλια-
κὴν, ἀλλ' ἀναχσομένου τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκεῖ-
νου, καὶ πάλιν συσταλλομένου κατὰ τὸ ὀρισθῆν
μέτρον παρὰ Θεοῦ, ἡμέρα ἐγένετο καὶ νύξ ἀντεπῆρ-
χέτο. Καὶ ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἑσπ.θια, καὶ ἐγέν-
ετο πρωτὴ ἡμέρα μία. » Μάθηθαι οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι
τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν καὶ πρώτης καὶ τετάρτης,
καὶ μετὰ τὴν τετάρτην ἐκεῖνό ἐστι τὸ πρωτόγονον
φῶς· ἀνήλιον μὲν πρότερον, ὕστερον δὲ καὶ ἡλίῳ
δοθῆν, ὡς πελλάκις ἀνω διεληπται.

EPISTOLA IV.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰσαΐα. — Εἰ κατ'
εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἐκτισται νοῦς, πῶς
ἐν τῷ μὲν συνετὸς ὁ τοιοῦτός ἐστιν, ἐν τῷ δὲ
ἀσύνητος, καὶ τίς ἐνεκεν εἶδει καὶ ἡλικίᾳ
καὶ τοῖς λοιποῖς πρὸς ἀλλήλους διετηγόχασιν
ἅπαντες.

Ὅτι μὲν οὖν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος

(15) Præstat audire Marium Victorem, qui lib. i
in Genesim opera Conditoris enarrans perquam D

*... cum lux immissa superne
Emicuit, dicente Deo, discretæque nigritum
Umbra reptum retrahens summo discessit Olympo.
Tum divina diem appellans prudentia lucem
Iudidit, et tenebris obscuræ nomina noctis.
Sic facta una dies de mane ac vespere primo.*

Sic quartæ diei opus exponens canit:
*Jam tribus exactis motu succensa citato,
In flammis, ignisque globum se cogere jussa est
Solis prima dies, fundutaque semina lucis
Puniceos roseo sparserunt sœmie crines.*

Quod vero ad ea quæ Moses protulit Deum lumi-
naria condidisse ut sint in signa, et tempora, etc.,
animadvertendum idem sensisse et Aratum in Ap-

A vero Anastasius alius desumens et ea quæ ad lucem
illam, et ea quæ ad solareum discum spectant, ita
inquit: « Quia enim Verbum, ipsum lumen in
mundum venit, quod e lumine, cujus causa alia
non exstat, reluxit, lumen quoque exemplum unio-
nis istius esse volo. Consideret ergo mente sua
ratio, originariam esse lucem, quam prima voce
Deus per Verbum ipsum creavit: corpus autem
solis, corpus humanum, cui inenarrabili ratione
Verbum sit unitum. » Præterea audi et beatum
David ita prædictis concinentem ac dicentem:
« Laudate cum omnes stelle et lumen. » Luminaria
enim videtur aperte dicere, et de primigenia illa
luce loqui, quæ die quarta ipsis injecta est, ut
lucerent super terram.

πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς τὸ κατὰ τὴν τετάρτην αὐ-

B Ne amplius igitur de cætero contra innitaris,
neve aurea fundentem verba Joannem inconside-
rate inde traducas, siquidem non sine consilio, ut
antea innuimus, hæc explicata fuerit; neque sine
hoc apparente sole diem effici dicas: divinissimo
enim Joanni consentiens ipse magnus Basilius, ita
hoc liquido explanat dicens: « Nunc quidem ex
illo tum dies post solem factum, is aer est, quem
sol ipse illuminat in nostro dum est hemisphærio
supra terram relucens, et nōx, umbra est terræ,
quæ diei sole se occultante succedit. Tunc vero
liebat dies, cui cedenti nox vicissim succedebat,
non quidem secundum motionem solis, sed pri-
migenia illa luce suum splendorem diffundente,
seque rursus contrahente, idque pro mensura a
Deo definita (15). Et facta est, inquit, vespera,
et factus est mane dies unus. » Exinde ergo percipe
quod quæ fecit diem, ea est ipsa primigenia lux
quæ et in primo, et in quarto, et post quartum;
antea quidem sine sole, postea vero indita soli, ut
ex pluribus superius allatis demonstratum est.

EPISTOLA XIII.

Admodum venerando monacho domno Esaiæ. — Si
secundum Dei imaginem mens nostra creatu sit,
quomodo eadem in altero quidem intelligens est,
in altero vero non intelligens; et quæ de causa
forma, ætate cæterisque rebus omnes differunt inter
se (16).

Quod sane ad imaginem Dei mens nostra creata

parentiis vers. 10, ubi ait.
Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέφατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, ὡς κε μάλιστα ταχυγμένα σημαίνουσιν
Ἀνδράσιν ὠράων, ἕφρ' ἐμπεδα πάντα φύονται.
Ipse enim signa in cælo firmavit,
Sidera disperditus: providit verò ad annum
Stellas, quæ potissimum faciunda indicarent
Hominibus temporum, quo stuta cuncta nascerentur.
Vel ut Eugubinus lib. vii Philosophiæ cap. 14, ma-
trice vertit:

*ille quidem cælo defixit signa superno
Partitis astris, stellas providit in annum,
Quæ temperates homines et signa docerent,
Ut firma in terris-essent certo ordine cuncta.*

(16) Ab instituto nostro omnium profecto recede-
remus, si omnia quæ antiquitas philosophi de anti-

fuit, et quod ille divinus afflatus animam nostram intellectualem mirum condidit in modum, a nemine omnium ignoratur. « Inspiravit enim, scriptum est, in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem (17). » Ex eoque primum tempore conveniens quidem erat, ut homo pari conviveret dignitate, ut fere angelus, itaque inter hunc et illum nihil plane discriminis intercederet. Sed postquam Factoris obliti, quæ nostram exsuperabant (18) naturam, mente concepit, atque inde angelica illa conditione indigni deprehensi fuimus, ex eo tempore jure meritoque infelices naturalibus necessitatibus fuimus obstricti, ut hinc nos male affecti, peccati memoriam vel nolentes haberemus, propter quod divinorum illorum donorum privatione damnati fueramus. Hinc etiam, quod omnium primum est, ipse videlicet intellectus, convenit adhuc hominibus juxta ordinem naturalem. Neque mihi objicias sapientem Salomonem, quoniam et perrara hæc sunt, ac de his inquirere non oportet. Enimvero hujuscæ assertionis mihi testes non suppositi sunt divinus Anastasius Sinaites, sanctissimus Joannes Climacus, atque ante

ma somniarunt tantum referre in animo esset. Forte hoc ipsos deliros fecit, quod ejus penitus naturam ignoraverint, et nullo tamen scio eacothoquadam confingendorum systematum impulsu, omnia explanare contulerint etiam ignota. Utinam homines ætate posteriores alieno periculo feliciter sapientes facti causam errorum cavissent; verum hæc ipsa nostra ætate, quot absurda philosophos, non hanc iam jactantes et laridas genas, sed de capsula totos, et de gynæceo inconcinna effutire systemata audivimus! Non minus adhuc fere natura inæquas hominum animas videtur innuere, cum bardos et crasso aere natos cum brutis veluti sociat, dum Pythagoræ, Platonis, Plotini et sexcentorum hujuscæ fuffuris hominum dogmata exhibat. Si sapientis sententia hæc præcipue ad disciplinam morum, quæ una hominem maxime decet; et si, ut ait Aristoteles ὅταν μὴ ἀρχῇ ὁ νοῦς, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, τότε τῆς τάξεως ἀντιστραφείσης, ἐπονται ταῖς κράσεσι τοῦ σώματος, αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, id est, « cum mens non imperat, sed præter naturam se habet homo, tunc ordine perverso temperaturam corporis animæ potestates assectantur, » cur non potius in eo versantur philosophi et omnem operam navant ut expendant quid humana mens possit non per inane volitans, et qua ratione in pingui micerva natis sopitum suscitent ignem, et divinam, qua omnes gaudemus, auram excitent ac commoveant?

(17) Ex hoc Scripturæ testimonio nonnulli, præcipue vero Manichæi et Origenis assecte, autumant humanam animam quomodam esse veluti divine substantiæ particulam ex Dei omnino substantiam. Præstat hic audire Augustinum productionem animæ ex ipsa insufflatione perpendiculari, lib. vii *De Gen. ad litt.* cap. 28, in fine: « Verum de anima, inquit, quam Deus inspiravit homini sufflando in ejus faciem, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, ut non sit substantia Dei; et sic incorporata, ut non sit corpus sed spiritus, non de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus a Deo. » Et cap. 2: « Creandum itaque, ait, animam sic esse a Deo tan-

quæ rem quam fecerit, non tanquam de natura, ejus ipse est, sive generit, sive quocumque modo protulerit... Ex ipso enim verbo « sufflavit in faciem ejus, » satis apparet ita non esse. Cum enim homo sufflat, anima utique ipsa subjacentem sibi naturam corporis movet, et de illa, non de se ipsa statum facit. Nisi isti forte tam tardi sint, ut nesciant isto reciproco halitu, quem de hoc aere circumfuso ducimus et reddimus, fieri etiam statum cum voluntate sufflantis. » Hactenus Augustinus, cujus sententia calculo omnium Patrum confirmari videtur. Theodoretus præterea quæst. 25 in *Gen.* metaphorice accipiendam esse hanc Dei inspirationem innuit; respondens enim quæstioni quam sibi ipse fecerat: Εἰ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐμφυσήματος γέγονεν ἡ ψυχὴ, ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἡ ψυχὴ; sufficit, « Si ex insufflatione Dei creata est anima, erit utique anima ex substantia Dei? » Ἀσεβεία: ἐσχάτης, inquit, καὶ βλασφημίας ἡ τοιαύτη ἐννοία. Τῆς γὰρ δημιουργίας τὴν εὐκολίαν εἰδείξαι διὰ τούτου ἡ θεοῦ ἱερά γραφή. Πρὸς δὲ τούτω, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν φύσιν αἰνίττεται, ὅτι πνεῦμα ἐστὶ κτιστὸν, ἀόρατόν τε καὶ νοερὸν, τῆς τῶν σωμάτων ἀπηλλαγμένον παχύτητος. Κόκκινον δὲ χρῆσιν συνιδεῖν ὅτι δεῖ πρότερον νοῆσαι πνεύμονα, καὶ τοὺς ἀποθλίβοντας τούτον μῦς, καὶ συστέλλοντας, καὶ τὴν συμπεφυκυῖαν ἀρτηρίαν τῶ πνεύμονι, καὶ ὑπερφαν, καὶ στόμα, εἰθ' οὕτως δέξασθαι τὸ ἐμφύσημα, Εἰ δὲ τὸ θεῖον ἀσώματον, θεοπρεπῶς ἄρα καὶ τὸ ἐμφύσημα νοητέον. Hoc est: « Extremæ impietatis est et blasphemie hujusmodi sententia. Nam per hoc Scriptura divina facilitatem creandi demonstravit. Præterea etiam ipsius animæ naturam obscure indicat: nempe ipsam esse spiritum creabilem, invisibilem et intellectivum, expertem crassitudinis corporis. Hoc autem animadvertendum est, intelligere prius oportere pulmonem et musculos eum comprimentes et constringentes, et palatum, et os, et innatam pulmōni arteriam, deinde hoc modo insufflationem accipere. Si vero quod divinum id incorporeum, prout Deum decet intelligenda est insufflatio. » Vide etiam Chrysostomum, hom. 13 in *Gen.*, qui eadem pene habet quæ Theodoretus.

(18) « In quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » (*Gen.* cap. III.)

σικὰ λέγοντες προτερήματα· ἐφ' ᾧ καὶ οὗτος μὲν ἄλλου, ἄλλος δὲ ἄλλου κατὰ γε λόγον ὑπερέχει καὶ σύνεσιν.

Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ λέγε. Πῶς ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἡμέτερος νοῦς, λογικὸς, αὐτεξούσιος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, πρὸς δὲ καὶ ἀπερίγραπτος, εἴπερ εἰς τὴν τῶν λογισμῶν ἀποβλέψαμεν φαντασίαν, κατὰ τὸν θειότατον Κύριλλον, οὐκ ἐπίσης πᾶσι δωδύρηται· ἀλλ' ᾧ μὲν πλείον ἢ φρόνησις πρόσσεσιν, ὁ δὲ φρενῶν ἔνδειαν κέκτηται, καὶ παραπαίουσιν αὐθις ἕτεροι; Νοῦς μὲν γὰρ ἀληθῶς εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἐκ Θεοῦ καὶ κατ' ἰσότητά τοις πᾶσι κεχάρισται. « Πειθώμεν γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· » ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος κατὰ τὴν ὄργανου **B** διάπλασιν. Ὅργανον δὲ νοῦς ὁ ἐγκέφαλος, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ παραδεικνύσει. Καθάπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος λαμπρότατος μὲν ἔκτισται παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, ὡς ἐντεῦθεν τὸ περιγέιον ἅπαν καταφωτίζειν τῇ ἀπλέτῳ λαμπρότητι· ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν τοῦ ἀέρος εἴτε λεπτότητα, εἴτε παχύτητα πρὸς ἡμᾶς τὰς ἀγέλας ἀφήσιν· οὕτω καὶ ὁ ἡμέτερος νοῦς κατὰ τὴν τοῦ ὄργανου ποιότητα, καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνεργείαν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ ἡ τοῦ νοῦς ἡμῶν ἔλλαμψις ὑπὸ τοῦ σαρκίνου τούτου συνεσκέπτεται πάχους, καθάπερ ὑπὸ νέφους ὁ ἥλιος, ἢ μετὰ ταῦτα κατάστασις ἀριδῆλως τοῦτο περίστησιν. Ὅθεν καὶ ἄλλος ἄλλου ὑπερέχει κατὰ γε λόγον καὶ σύνεσιν. Καὶ τούτου χάριν μὴ ἀντίπιπτε, μηδὲ **C** κατηγορεῖ τοῦ δημιουργοῦ τῆς ἀνισότητος ἕνεκεν. Ἡ τοιαύτη καὶ γὰρ ἀνισότης ἰσωνομίαν τοῖς πᾶσι προὔξενησεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ πλείους εἰς ὑποταγὴν κατεφέροντο, οὐκ ἂν ὁ ἄφρων καὶ ἄκων τῷ συνετῷ ὑπετάσσεται. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ φύσις ποιεῖ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀκολουθίαν, ὡς ὁ μέγας ἐφη Βασίλειος, εἰ καὶ θεῖον προστάγματι κατὰ πάγκων αὕτη χωρεῖ διὰ πάσης ἀρχῆθεν λαλῶντι τῆς κτίσεως. Καὶ πρόσθετος, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις.

Εἶπε κατ' ἀρχῆς ὁ Θεός, « Ἔξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην. » Ἐκτοτε λοιπὸν οὐ παύεται ἡ γῆ καθ' ἕκαστον, τῆς φωνῆς ἐκείνης οἶοναὶ μεμνημένα, βοτάνας τε ἐγκυμονεῖν, καὶ πρὸς γένεσιν ἄγειν αὐτάς. Πλὴν εἰ καὶ θείας ἤκουσε φωνῆς, ἀλλὰ φυσικῶς· ἔκτοτε τὴ ἔργον αὐτῆς οὐ διαλείπει ποιοῦσα. Καὶ ὅρα νουνεχῶς· ἐνθα γὰρ πετρώδης καὶ σκληρὰ καὶ ἀντίτυπος, ἡ τοιαύτη παντάπασιν ἀκαρπῆς, καὶ

(19) Permulti sane cum veteribus philosophis ea de causa errarunt in expendendis iis quæ ad animam spectant, quia ejus cum corpore connexionem vix ac ne vix quidem intuebantur. Hinc profecto defluxit quod menti vitio vertere conati sunt tot immania monstra quæ videntur in insipientibus vel amentia affectis; cum unum corpus, et ejus non rite compacta vel disposita organa causa sint et origo omnium animi, ut vocantur, morborum. Animi sententia, vel si majoris cogitatio non est utique ipsa anime humanæ essentia, verum ipsius actio, uti motus non est essentia corporis, etsi ejus sit natu-

ralis operatio, uti non semel ostendit Lockius. Quapropter a recto semper longe aberunt qui non veritatem sectantes, sed opinionem, uti anime vitia reprehendunt quæ sunt corporis affectiones, summo Opifici infensi, qua inæqua lance bona hominibus distribuerit.

Ac propterea ne mireris, neque dicas: Quomodo ergo mens nostra ad imaginem Dei creata, rationalis, sure libertatis compos, invisibilis, incomprehensibilis, adde etiam incircumscripita, siquidem ad cogitationum imaginationem respectum habeamus, juxta divinissimum Cyrillum, non æqualiter omnibus data fuit; sed huic quidem major adest intellectus, ille vero mentis inopiam nactus est, alii identidem insaniant? Mens enim vere una eademque a Deo ad æqualitatem omnibus data est: « Faciamus enim, inquit, hominem ad imaginem nostram et similitudinem. » Talis tamen secundum organi structuram (19). Organum autem a entis cerebrum, etiam operationes ipsius manifestat. Quæ admodum enim sensibilis hic sol splendidissimus quidem a supremo Opifice creatus est, ut hinc orbem terrarum immenso splendore illuminet; attamen secundum aeris sive subtilitatem, sive crassitudinem ad nos radios immittit; ita etiam mens nostra juxta instrumenti structuram suas elicit operationes (20). Quod autem mentis nostræ splendor ab hac corporea crassitudine obumbratus sit, veluti a nebula sol, hæc postea conditio ideam manifeste ob oculos exhibet; unde et alius alium ratione supereminet atque intelligentia. Ac propterea ne reutaris, neque propter inæqualitatem incuses Opificem. Talis enim inæqualitas omnibus bonorum distributionem comparavit. Nisi enim hoc ipsum fuisset, ad submissionem plures adigi profecto non possent, neque insipiens et imprudens sapienti subjiceretur. Et hæc sane natura præstat secundum ordinem eorundem, quemadmodum dixit magnus Basilius, etsi divinum præceptum ipsa omnino comprehendit ab initio in universali omnium rerum creatione enuntiatum. Ac, si placet, iis quæ dicuntur animum adverte.

Dixit in principio Deus: « Producat terra herbam; » ex eo itaque tempore non cessat terra singulis annis, veluti illius vocis nunquam oblita, et herbas concipere, et ad generationem ipsas dirigere. Verum divinæ licet obtemperet voci, naturaliter tamen suam exinde operationem facere non derelinquit. Atque more eorum qui mente præditi sunt, animadvertite. Ubi enim saxosa et

ralis operatio, uti non semel ostendit Lockius. Quapropter a recto semper longe aberunt qui non veritatem sectantes, sed opinionem, uti anime vitia reprehendunt quæ sunt corporis affectiones, summo Opifici infensi, qua inæqua lance bona hominibus distribuerit.

(20) Vide aptissimam qua Glycas noster utitur comparisonem, ut æquali omnes donatos anima statuat et confirmet. Eadem fere usus est et Gregorius Nyssenus in suo Περὶ τῆς ψυχῆς sermone, ut ostenderet animam, etsi corpori unitam, inconsumam tamen manere.

dura et resistens, talis omnino infructuosa est, et ad munus suum obeundum minime idonea: ubi vero pinguis et temperata, ibi herbarum copiam producit. Id ipsum videre est in utero muliebri: « Crescite enim, inquit Deus, et multiplicamini. » Quare per mutuam conjugum conjunctionem in immensum hominum genus adaugetur. Sed quando intemperatus uterque uterus inventus fuit, sterilis undequaque idem, et ad generationem minime idoneus omnino evasit. Ita igitur te sentire oportet super proposita questione. Si enim dixit Deus: « Faciamus hominem ad imaginem nostram; » imago autem Dei, ut superius dictum fuit, mens nostra est; attamen secundum organi affectionem suam quoque operationem representat. Quamobrem cum recte se habeat organum secundum naturam mens quoque operatur; cum autem idem uterque corruptum sit, tunc et mens ad suas operationes non est idonea, etsi ipsa per se nihil accipiat detrimenti. Sicut enim (21) in citharædo, et in cithara animadvertere est organi sane harmoniam persæpe corruptam, ipsumque artis peritum et nihilo artem obludentem; ita profecto et in mente nostra, et in ipso instrumento, per quod eadem operari solet, immutabiliter fieri existima (22).

Itaque mens quidem eadem est in omnibus, juxta solis imaginem, quoniam per divinam inflationem creata fuit: organa autem diversa sunt, utpote quæ ex quatuor elementis constructa. Juxta igitur ipsa, etiam mens operatur; neque amplius mirere. Multum enim utiliter, ut dictum est, quatuor elementis præcepit in principio Deus in unum coire (23), et per hæc terrenum hominem efficere. Hinc corporum nostrorum discrimen, ut quam facillime ad invicem omnino dignoscantur. Nullam enim hucusque mens nostra sanam adeo discernendi vim obtinuit, ut sine signis omnium rerum notionem consecuta sit. Ita-

(21) Ita quilibet arte

Strenuus Aonia citharam pulsare sonantem

Mobilibus digitis, chordasque animare loquaces,

Et lenocinio blandi modulaminis aures

Demulcere tuas, cithara sic pendet ab ipsa,

Non ullos ut possit ea sine promere cantus.

Nam si rupta silet, si qua temerata ruina est,

Si chordæ nimium tensæ, nimiumve remisæ

Amisere tonum, vel si una aut altera desit;

Si caveam implerunt sordes hebetantque sonorem,

Ecce manet citharædus iners, frustra que peritus

Aut nihil aut prævum cunit, et nescire videtur.

Ergo artem museam iuxta in testudine pones?

Ac tibi propterea res una putabitur esse

Organum et Organicus? Talis sic copula porro

Corporis ac mentis. (RECUS.)

(22) Præstat hic audire Nyssenium loco superius indicato, qui eadem pene habens quæ Glycas, ejus quodammodo dicta explanat, et illustrat: « Άλλο ἄρα κρᾶσις, inquit, καὶ ἄλλο ψυχῆ. Ὀργανον γὰρ ἔν τῷ σώμα τῆς ψυχῆς, ἐάν μὲν ἐπιτηδείως κατασκευασθῆ, ἐνεργεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδείως; ἐάν δὲ μὴ ἐπιτηδείων ἐνήργηκε, τότε χρεῖα τῇ ψυχῇ πραγμάτων. Ἀπομαχομένη γὰρ πρὸς τὴν ἀνεπιτηδείτητα τοῦ ὄργανου, κἂν μὴ φρόδρα νύξῃ, καὶ συνδιαστρέφετα αὐτῷ, καθάπερ

πρὸς τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἀνεπιτηδείως· Ἐνθα δὲ λιπαρὰ τε καὶ εὐκρατος, ἐκεῖσε καὶ πλῆθος βοτανῶν ἀναδίδονται. Αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς γυναικείας μήτρας ἔστιν ἰδεῖν. « Αὐξάνεσθε μὲν γὰρ, εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ πληθύνεσθε. » Ἐφ' ᾧ καὶ συμπλεκομένων ἀλλήλοις τῶν συνζύγων, εἰς πλῆθος τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπαύξεται. Ἄλλ' ἔνθα δύσκρατος εὐρεθῆν ὅπωςδῆποτε μήτρα, στείρα παντάπασιν ἢ τοιαύτη, καὶ πρὸς τεκνογονίαν ὅλως οὐκ εὐθετος. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος διανοεῖσθαι σε ἄξιον. Εἰ γὰρ εἶρηκεν ὁ Θεὸς, « Ποίησωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν; » εἰκὼν δὲ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ὁ ἡμέτερος νοῦς· ἀλλ' ὁμοίως κατὰ τὴν ὄργανου διάθεσιν καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν δείκνυσι. Ταύτη τοι καὶ ὑγιῶς μὲν ἔχοντος τοῦ ὄργανου κατὰ φύσιν καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ παραφθαρέντος δὲ αὐτοῦ ὅπωςδῆποτε, τηνικαῦτα καὶ ὁ νοῦς ταῖς αὐτοῦ ἐνεργείαις οὐκ εὐθετος· εἰ καὶ καθ' ἑαυτὴν αὐτὸς μηδὲν παραβλάπτεται. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ κιθαριῶδου ἔστιν ἰδεῖν καὶ κιθάρας τὴν μὲν ἁρμονίαν τοῦ ὄργανου πολλάκις διεφθορούσαν, αὐτὸν τε τεχνίτην ἐν μηδενὶ τὴν τέχνην παραβλαπτόμενον· οὕτω δὲ καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ νοῦ, καὶ αὐτῷ τῷ ὄργανῳ, δι' οὗ αὐτὸς εἴωθεν ἐνεργεῖν, ἀπαραλλάκτως νόμιζε γίνεσθαι.

Ὅστε νοῦς μὲν ὁ αὐτὸς ἐν ἅπασιν κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου εἰκόνα, ὅτι καὶ διὰ τοῦ θεοῦ συνέστηκεν ἐμφυσήματος· τὰ ὄργανα δὲ διενήνοχεν ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὴν σύστασιν ἔχοντα· κατ' αὐτὰ λοιπὸν καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ. Καὶ πλέον μὴ θαύμαζε. Πάνυ καὶ γὰρ συμφερόντως, ὡς εἴρηται, τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις ἐπέτρεψε κατ' ἀρχάς· ὁ Θεὸς ὁμοῦ τε συνέρχεσθαι καὶ τὸν χοϊκὸν ἄνθρωπον ἀποτελεῖν τουτονί. Ἐντεῦθεν ἢ τῶν σωμάτων ἡμῶν διαφορὰ, ὡς εὐπετῶς ἅπαν ὑπ' ἀλλήλων γνωρίζεσθαι, οὐδὲν γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἡμέτερος νοῦς ὑγιᾶς ἄρτι τὸ διακριτικὸν κέκτηται, ὡς καὶ συνασῆμων ἄνευ τὴν ἀπάντων ἔχειν κατάληψιν· ὥστε εἰ τὸν αὐτὸν καὶ ἓνα εἶχον

μουσικῆς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστροφῇ, ἐάν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. Scilicet: « Aliud igitur temperamentum, et aliud anima est; nam instrumentum cum sit animæ corpus, siquidem apte fabricatum comparatumque sit, tunc operatur anima, et ipsum apte commodeque tenet; sin minus aptum ad functionem fuerit, tunc rebus sane opus animæ fuerit. Etenim decertans cum ineptitudine instrumenti, nisi valde evigilaverit, aberrat una cum ipso, veluti musicus aberrat cum pravitate lyrae, nisi prius ipsam concinnaverit. » His similia videre est et apud Platonem. Platonicosque, quos adeas si lubet.

(23) Omnes tum Græci tum Latini Patres, nec non veteres philosophi quatuor tantum constare elementis quodque corpus sensere, et quam vere videant physici. Plato tamen et Aristoteles juxta Plutarchum, *De plac. philosoph.* lib. 1, cap. 3, discrimen quoddam inter principia, et elementa innuere contra Thaletem Milesium, qui pro eodem utrumque habebat, dicebantque τὰ μὲν στοιχεία, σύνθετα, τὰς δὲ ἀρχὰς εἶναι οὔτε συνθέτους, οὔτε ἀποτελέσματα. Scilicet, « Elementa quidem esse composita, principia vero neque composita neque effecta. » Vide philosophicas historias si tibi vacat, optasque rem maturius expendere.

ἅπαντες χαρακτῆρα, οὐχ ἡ τυχοῦσα ἀν τῷ βίῳ A
 τούτῳ συνέπιπτε σύγχυσις. Ταῖς οὖν ἀσθενεῖαις
 ἡμῶν ἡ θεία βοηθοῦσα πρόνοια, τῇ τῶν στοιχείων
 συγκράσει γίνεσθαι συνεχώρησε καὶ αὐτὸ τῶν
 σωμάτων διάφορον· ἐντεῦθεν συνετοὶ καὶ ἀσύνητοι·
 ἰσχυροὶ καὶ ἀνίσχυροὶ· τολμηροὶ καὶ δειλοὶ· ἐντεῦ-
 θεν νοσῶδεις εἰσὶ καὶ μὴ τοιοῦτοι αἱ ἀνθρώποι· μα-
 κρόβιοι ἄλλοι, καὶ ἕτεροι ταχυθάνατοι. Καὶ τοῦτό
 ἐστίν, ὅπερ ὁ μέγας Κύριλλος ἔλεγεν· « Ἐἴσαε δὲ
 μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν ἕκαστον ὁ θεὸς τὴν ἑαυτοῦ
 ζωὴν ἐκπληροῦν, ὡς ἂν ἔτυχε γνώσεως. » Τίνος δὲ
 ἕνεκεν συνεχώρησε ταῦτα γίνεσθαι κατ' ἀρχὰς ὁ
 θεός; Ὡς ὁμοῦ μὲν καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἐπι-
 μενηθῆσαι διαγωγῆς, κἀντεῦθεν τῆς ἀβουλίας ἑαυ-
 τοὺς ταλανίζειν, ὁμοῦ δὲ καὶ τάξιν τινὲ τὰ πάντα B
 ῥυθμῷ διεξάγεσθαι καὶ τούτους μὲν ἀρχεῖν, ἐκεί-
 νους δὲ πάλιν ἀρχεσθαι, καὶ μὴ ἄλλον ἄλλου διὰ τὴν
 ἰσότητά κατεπαίρεσθαι. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μὴ
 ἐπιπλέον τὴν θεϊαν περιεργάζου σοφίαν· ὅτι καὶ
 ἀνεξερεύνητος αὕτη. Ἦ γὰρ δοκοῦσα τοῖς πολλοῖς
 ἀνισότης ἰσονομίαν ἐπὶ πᾶσι παραδόξως χαρίζεται.

EPISTOLA II IΔ'.

Τῷ αὐτῷ. — Περὶ τοῦ πῶς δεῖ πρὸς Ἰουδαίους
 ἀπαντῶν, ἠντίκα καὶ μᾶλλον ἐκεῖνοι τὸ κατὰ
 θεὸν ἐπιχειροῦσι διαστρέφειν μυστήριον.

Τοιοῦτόν τι ἔοικας, ὁσιώτατε ἄνερ, ὅποιον ἡ μέ-
 λισσα· λέγεται γὰρ ὅτι τὰς ἀρχὰς αὐτῆ ζητοῦσα
 τοῦ μέλιτος, οὐκ ἐφίπταται τῷ ῥόδῳ, οὐ τῷ κρίνῳ
 πρόσσεισιν, οὐ ζητεῖ τὸν νάρκισσον, οὐ τὸν ὑάκινθον, C
 οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν εὐδοσμων καὶ ἡδυτάτων· ἐφί-
 πταται δὲ τῷ θύμῳ πρᾶγμα τοῦτο ποιοῦσα παράδο-
 ξον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπιστούμενον. Ἐκλέγεται γὰρ
 τὸν θύμον, ἔνθα πού τύχοι τοῦτον εὐροῦσα, καὶ φυ-
 τὸν ὄντα δριμύ τε καὶ ἀνοσμον τῶν εὐδοσίων πάντων
 καὶ ἡδυτάτων προτίθησι· κἀντεῦθεν παντὶ τῷ κόσμῳ
 πηγὰς παρέχει τοῦ μέλιτος. Οὕτω μὲν οὖν ποιεῖς
 ἄρτι καὶ σὺ, τοὺς περὶ τὸ λέγειν ἀφῆκας δεινοὺς,
 τοὺς θεοῖς πεποκνωμένους νοήμασι, τοὺς πᾶσαν
 ἐξησκημένους Γραφῆν, καὶ μοι προσέρχῃ τῷ ἰδιώτῃ
 καὶ ταπεινῷ, καὶ μελιτόθεν ἄσαι σοι μέλιος ἐπιζη-
 τεῖς, τοῦτ' ἐστὶ θεϊόν τε καὶ πνευματικόν. Ἄλλ'
 ἔλαθε σεαυτὸν, ὃ θεοεἶκελε ἄνερ, ὅτι μηδὲ θύμος
 ἄλλος ἐγὼ μελίτταις περιδομῶμενος, καὶ μέλι φέ-
 ρων αὐταῖς τροφιμώτατον; Ὅτι δὲ μέλι γλυκάζον D
 τὰ θεῖα λόγια καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται, ἀκριβῶς οἶδας.
 Καὶ σὺ ἔχεις τὸν προφήτην βασιλεῖα Δαβὶδ τὸν λέ-
 γοντα· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου,
 ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. » Ἐχεις τὸν σοφὸν Σο-

que si eandem et unam omnes figuram haberent,
 non minima vitæ confusio contingeret. Infirmita-
 tibus igitur nostris divina Providentia opem fe-
 rens, hac elementorum commistione fieri conces-
 sit et ipsam corporum diversitatem (24). Hinc in-
 telligentes, et non intelligentes, fortes et infirmi,
 audentes et timidi: hinc malæ valetudinis, et bonæ
 sunt homines: alii longævi, brevi morientes alii;
 et hoc est quod dixit magnus Cyrillus: « Permisit
 autem post casum Deus unumquemque suæ vitæ
 cursum implere, ut scientiam acquireret. » Cur
 vero concessit in principio Deus hæc fieri? Sane
 ut simul recordaremur primoris illius creationis:
 atque inde ipsi temeritatem delleremus, simulque
 juxta ordinem æquabiliter omnia dirigerentur:
 et hi quidem imperarent, illi vero inservirent,
 neque alius in alium propter æqualitatem insur-
 geret. Si autem hæc ita se habent, ne amplius
 divinam sapientiam scrutere, quia eadem im-
 perscrutabilis est. Nam quæ videtur multis inæ-
 qualitas, æqualem bonorum distributionem in
 omnibus mirabiliter elargitur.

EPISTOLA XIV.

Ad eundem. — De ratione qua oportet contra Ju-
 daeos respondere, cum magis ii distorquere conen-
 tur Dei mysterium.

Tale quid visus es, sanctissime vir, quale apis;
 dicitur enim quod ipsa cum futurum est ut in-
 quirat principia mellis, non advolat ad rosam,
 non in lilio sedet, non querit narcissum, non hyacin-
 thum, neque florem alium benevolentem ac suavissi-
 mum; sed thymo tantum inhæret opus hoc factura
 admirandum et multis incredibile: seligit enim
 thymum, si quando contingat quod ipsum invenerit,
 et germen quod est et acre, nec odorum, omnibus
 bene spirantibus, et jucundissimis præfert, atque
 inde universo orbi causam præbet mellis (25).
 Eadem igitur ratione nunc quidem uteris et tu,
 qui potentes sermone reliquisti, divinis refertos
 notionibus, omnem ordine promentes Scripturam,
 et me interpellas idiotam et abjectam, melleum-
 que tibi cani carmen requiris, divinum scilicet et
 spiritale. Nescisne, o Deo similis vir, quod non
 sane ego alter sum thymus, cui obstrepent apes,
 et qui mel ipsis tribuat nutritivum? Quod vero
 mel prædulce et sint et dicantur divina eloquia
 plane novisti, et habes prophetam, et regem Da-
 videm dicentem: « Quam dulcisia gutturi meo elo-
 quia tua, super mel ori meo (26). » Habes et sa-

(24) « Quia juncta est anima dum corpori, » ait
 Lactantius, Div. inst. lib. vii, cap. 12. « contagio
 ejus ægrescit, et imbecillitas de societate fragili-
 tatis redundat ad mentem. » Lucretius vero, lib. iii
 De nat. rerum, ex corpore mentis actiones pendere
 ostendens ita aptissime canit:

Præterea gigni pariter cum corpore, et una
 Crescere sentimus, pariterque senescere mentem.
 Nam veluti infirmo pueri teneroque vagatur
 Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.
 Inde ubi robustis adolerit viribus ætas,
 Consilium quoque majus, et auctior est animi vis,

Post ubi jam validis quassatum est viribus ari
 Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus,
 Claudicat ingenium, delirat linguaque mensque.

(25) De admirando apum opere permulti scri-
 pserunt veteres, tum recentiores, eorumque natu-
 ram, sedulitatem, vires repetitis experimentis in-
 dicarunt. Præter Plinium et Ælianum adest cui
 vacat Ulysses Aldrovandus, tom. De insectis, qui
 omnium antiquorum sententiis refert, ad trutinam
 revocat, et refutat quæcumque veritatis momentis
 adversantur.

(26) Nonnulli codices habent ὑπὲρ μέλι καὶ κη-

pientem Salomonem in divina institutione tropice sic sermoni colophonem imponentem : « Fili, ede mel, ut dulce fiat guttur tuum. » Verum enimvero nos et tacere melius et tergiversari tractationem, quam supra vires omnino audere putamus; quandoquidem et bajulatores videmus eas rejicere sarcenas, quæ non sunt horum viribus congruentes. Cæterum adsis mihi, et tuis votis fer opem, mihi que da sermonem, qui et congruus sit et accommodus opportunitati : adsis, et sermonis viam sternens, facilem mihi reddas propositam disquisitionem. Novi enim, o sacrum caput, quod prius forte petreæ naturæ tuo emolliretur digito, quam rationibus cor Judæi. Hoc sciens et divinus Ezechiel ait : « Usquequo domus Israel contentiosa est et duri cordis? » Neque secius vero et ipse Deus hæc ad Mosem locutus est : « Populus duræ cervicis est : sine me, et iratus conteram ipsos. » Si enim mirabilium quæ facta sunt in Ægypto obliti, et ipsius Dei sunt obliti, et imposuerunt Aaroni dicentes : « Fac nobis deos, qui præcedant nos (27); » quis tandem sermo poterit eorum inflexibile cor emollire? Satius itaque prorsus erat ab ipsis averti, ac nullo eos dignari sermone; « sectatorem enim, ait, hominem post unam vel alteram admonitionem devota. » Verum ne omnino tacite retrocedere, velut infirmi videamur, ac p. J. ne mendacium eo magis libere ut effutiant sinamus, de paucis nonnullis cum his colloquemur, non sapientiam jactantes, neque sermonis suasioni confisi, sed Scripturarum testimoniis omnia expendentes; licet et ista stulti, ut eorum mala consuetudo est, perpèram intelligentes, suam ipsorum blasphemiam pro fundamento habere student. Sed hæc quidem apud quosdam profanos et rerum divinarum insecios et male ex-

πον τῷ σόννατί μου, scilicet « Super mel et fayum ori meo, » id quod et S. Augustinus animadvertit; in enarratione enim in psalmum cxviii eadem hæc verba expendens ait : « Hæc est illa suavitas, quam Deus dat, ut terra nostra det fructum suum, ut bonum vere bene, id est non mali carnalis formidine, sed boni spiritualis delectatione faciamus. Mellis autem est similis aperta doctrina sapientiæ : favo vero occulta doctrina, quæ de abstrusioribus sacramentis, tanquam de cellis cereis ore disserentis velut mandentis exprimitur : verum ori cordis, non canis est dulcis. »

(27) Infandum prorsus atque immane hoc crimen, quod unum impietatis notam satis inurit Judaico populo, gloriam Domini Dei sui in similitudinem vitali comedentis lænum insane mutant, obliquoque beneficiorum quibus omnimode affectus fuit, dissimulare studuerunt quamplurimi inter Hebræos, vel paucos improbos reos agentes, vel ineptis fabulis lucrum facere lectoribus conati. Philo ipse disertissimus Judæorum, lib. iii, *De vita Mosis*, rem ita narrat : Μωυσέως ἀναβάντος εἰς τὸ πλησίον ὄρος, καὶ πλείους ἡμέρας ἰδιόζωντος τῷ θεῷ, τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ καιρὸν ἐπιτήδειον εἶναι νομίσαντες οἱ μὴ βέβαιοι τὰς φύσεις, ὡσπερ ἀναρχίας γενομένης, ἀφετοὶ πρὸς ἀσέβειαν ἕρμησαν, καὶ ἐχλαυόμενοι τῆς πρὸς τὸ ὄν ὀσιότητος, ζηλωταὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν γίνονται πλασματῶν εἴτα χουσοῦν ταύρον κα-

λομῶντα περὶ τῆς θεῆς διδασκαλίας τροπικῶς οὕτω διεξιόντα. « Υἱὲ, φάγε μέλι, ἵνα γλυκανθῇ ἡ φάρυγξ σου. » Ἐνθεν τοι καὶ σιωπᾶν ἡμᾶς ἀμεινον, ἀκνεῖν τε πρὸς τὴν ἐγγείρησιν, ἢ τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ὅλως ἐπιτολμαῖν ἔπει καὶ τοὺς ἀχθοφόρους ἠρωμεν ἐκεῖνα τῶν φορτίων ἀποσειομένους, ὅσαπερ οὐκ εἰσὶ τῆ δυνάμει τούτων κατόλληλα. Πάρεσο λοιπόν μοι, καὶ ταῖς εὐχαῖς σου συνάρηγε, καὶ εἶδου μοι λόγον, ἕσος γε σύμμετρος τῷ καιρῷ, καὶ κατάλληλος ἔπαρο, καὶ τὴν τοῦ λόγου λεαίνων ἰδὼν, βραδὴν ποιεῖ μοι τὴν προκειμένην διάλεξιν. Ἀκριβῶς γὰρ οἶδα, ὡ ἱερὰ κεφαλὴ, ὡς θάπτον ἂν ἡ σκληρὰ τοῦ λίθου φύσις τῷ σῷ καταμαλακισθεῖν δακτύλῳ, ἢ λόγοις Ἰουδαίου καρδία. Τοῦτο εἶδὼς καὶ ὁ θεὸς Ἰ. ζεκιήλ ἔλιγε. « Ποῦ εἶκος Ἰσραὴλ φιλόνοιχοι εἰσι καὶ σκληροκάριοι; » Οὐχ ἦττον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς τοιαῦτα πρὸς Μωσέα ἐλάληκεν. « Ὁ λαὸς σκληροτράχηλός ἐστιν ἄφες με, καὶ θυμωθεὶς ἐκτρέψω αὐτούς. » Εἰ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τερατουργηθέντων ἀμνημονήσαντες, αὐτοῦ τε τοῦ θεοῦ ἐπιλάθοντο, καὶ τῶν Ἀαρῶν ἐπετέθησαν λέγοντες. « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμῶν; » ποῦς ἄρα ὁ λόγος ἰσχύσει τὴν ἀκαμπῆ μαλάξει καρδίαν αὐτῶν; Οὐκ οὖν βέλτιον ἦν τέλος αὐτοὺς ἀποστρέψασθαι, καὶ μηδὲ λόγου τινὸς ἀξιῶν. « Λίρετικόν » γὰρ, φησὶν, « ἀνθρώπων μετὰ μίαν ἢ καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παρ᾽ αὐτοῦ. » Ἀλλὰ ἵνα μὴ πάντῃ σιγῶν ἀναποδίξειν, ὡς ἀνίσχυροί, δόξωμεν, κἀντεῦθεν τὸ ψεῦδος ἐπὶ πλέον παρήρησιάζεσθαι δώσωμεν, μικρὰ τινα τούτοις προσδιαλεξόμεθα, οὐ σοφίαν αὐχῶντες, οὐδὲ πιθανότητι λόγου θαρρόυντες, ἀλλὰ γραφικαῖς μαρτυρίαις τὸ πᾶν ἐπιτρέποντες. εἶγε καὶ ταύτας οἱ μάταιοι κακοήθως παρλογοιζόμενοι τὴν αὐτῶν βλασφημίαν τὸ ἔδραϊον ἔχειν ἐπιτεχνάζονται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀμυήτους τινὰς καὶ ἀπαιδεύτους τὰ θεῖα καὶ σοφίζονται κακῶς καὶ προβάλλονται. οὐ; καὶ δίκην

τασκευασάμενοι, μίμημα τοῦ κατὰ τὴν χώραν ἱεροτάτου ζώου δοκοῦντος εἶναι, θυσίας ἀθύτους ἀνήγαγον, καὶ χοροὺς ἀχορευτοὺς ἵστασαν, ὕμνους τε ᾄδον, θρήνων οὐδὲ διαφέροντας, καὶ ἐμφορθητες ἀκράτου, διπλῆ μίθη κατέσχοντο, τῇ μὲν ἐξ οἴνου, τῇ δὲ καὶ ἀφροσύνης. Scilicet : « Cum Moses ascendisset montem proximum, ibique aliquot diebus remotis arbitris colloqueretur cum Deo, nonnulli inconstantes, tanquam orbatī principe, absentiam ejus verterunt in impietatis occasionem, oblitique Dei veri, cœperunt amulari figmenta Ægyptia, facto juvenco aureo, ad imitationem animalis ejus regionis sacratissimi : cui profana sacra faciebant, et choreas agebant inconditas, hymnos concinendo lamentis similes, et expleti mero congeniarunt temulentiam, vino pariter furentes et insaniam. » Eadem pene habet in lib. *De special. legib.*, ubi etiam τινὲς nonnullos, atque hos vel Ægyptios proselytos, vel mancipia quædam tantum idololatriæ studuisse videtur innuere, contra sacre Scripturæ luculentissimum testimonium; in Hebraico enim, Chaldaico Græcoque textu habetur : « Universum populum abripuisse inaures aureas ab uxoribus et filiis, et ad Aaronem attulisse. » Rabbini vero historiæ hujusce veritatem infirmare pro virili parte contendunt innumeris de more fabellis, uti videre est penes Lyranum et Abulensem.

γερωλυκαίων ἐμφροῦσιν ἐνόησε, καὶ τὰράττουςι ἄ
ταῖς φρεσίν, ὡς εἶρηται, νηπιάζοντα;· εἰ γὰρ ἐλ-
λογίμῳ τινὶ συμπλεκῆναι ποτε, καὶ λόγους ὁπωσοῦν
συνᾶραι τολμήσαιεν, τίνας τε εἶεν εὐθέως καὶ ὅσοι
κακῶν ἐληλάκει (28) τὰ κατ' αὐτοῦς, παραχρῆμα οἱ
τάλαντες αἰσθόνται· εἰ καὶ ξύλον σκαμθὸν δυσχερὲς
ὄρθωθῆναι ἤ, καὶ πάντῃ ἀδύνατον.

Λέγε λοιπὸν, ὦ Ἰουδαῖε, τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐν
αἰχμαλωσίᾳ τρίθεις τοσοῦτον καιρὸν; Ἰδοὺ γὰρ ὡσεὶ
χίλια πρὸς ταῖς ἑκατὸν ἔτη διήχθησαν, καὶ « ὁ νῦντος
ὁμῶν, » κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ προφῆτην, « ἔτι συγ-
κάμπτεται. » Πρῶτον γὰρ ἦν ἵνα προφῆτας ἀπέ-
κτανεις, ἦν ἵνα τράπεζαν τοῖς δαιμονίοις ἠταίμαζεις,
ὥστε τοὺς υἱοὺς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου τοῖς
ἐρασταῖς σου προσέφερες, εἰς χεῖρας μὲν ἐχθρῶν
πρεδίδου καὶ αἰχμάλωτος ἦγον δι' οὐδ' ἰσχυροῦς ἔνεκεν·
ἀλλ' ἐπηκολούθησε πάλιν ἡ ἐπανάκλησις. Ὑστερον
δὲ τί τὸ αἴτιον, ἵνα ἐξορία τόσα ἔτη παραπεμφθῆ,
ἵνα στένων καὶ τρέμων πορεύῃ, καθάπερ ὁ Κάϊν,
ἐκτὸς ἀνὰ πᾶσαν σου τὴν ζωὴν; Λέγε, τίς ἡ αἰτία,
δι' ἣν ἡ ἀμωρτία σου τοῦ ἀφειθῆναι σε μείζων ἐγένε-
το, ὅπνῃκα καὶ δωρεῶν μεγίστων ἐτύχχανες ἄξιός,
ὥστε δὴ λαοπλάνον τινὰ καὶ ἀντίθεον ἐκ μέσου καλῶς
ποιησάμενος; Εἰπέ γάρ μοι· εἴαν τις καὶ πολλοῖς
πταίσμασιν ἐνοχος ὢν τὸν τοῦ βασιλέως ἐχθρὸν ἢ
ἀπαλλάξῃ τοῦ ζῆν, ἢ ὁπωσδήποτε κατασχὼν δέσμιον
ἀγάγῃ τῷ βασιλεῖ, εὐεργετηθεῖ τούτου ἕνεκεν, ἢ
βαρείαις ὑποπέσῃ κολάσεσι. Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀπόκρι-
σιν. Τί τὸν Φινεὲς ἐδικαίωσεν; Οὐχ ὁ τοῦ Ζαμβρῆ

ponunt, et obijciunt; quos et interdum, larvatum
adinstar terrent, et mente percellunt, veluti in-
fantes; si enim alicui docto aliquando commi-
sceri, et cum ipso utcumque sermocinari audent,
quinam statim evaderent, et quot mala effuge-
rent, quæ in se ipsis miseri nunc sentiunt! Quan-
quam lignum obliquum rectum facere difficilli-
mum est, vel omnino impossibile.

Dic de cætero, o Judæe, quænam causa qua tantum
temporis in servitute degis (29)? Ecce enim mille
centum et ultra anni præterierunt, et « dorsum
vestrum, » juxta Davidis vaticinium, caducæ incur-
vatur. » Primum enim cum prophetas occidisti,
quando mensam demoniis præparasti, cum tuos fi-
lios et filias tuas amatoribus tuis obtulisti, in manus
quidem inimicorum tradebaris, et captivus ducebaris
correctionis gratia; sed rursus subsecuta est univer-
sorum vocatio. Postea vero quænam causa, quare
exterminatio tua tantâ ætate fieret gravior, atque
ingemis ens ac pavidus traduceres uti Caium profu-
gus omnem tuam vitam? Dic qua de causa peccatum
tuum pro eo quod dimitteretur tibi majus factum
est, cum et maximis dignus muneribus habebaris,
quippe qui populi corruptorem et Deo parem se
facientem optime de medio sustulisses? Dic sodes:
si quis vel multis sceleribus obstrictus regis inimi-
cum vita privaret, vel quomocumque retinens
vinctum ad regem duceret, beneficiis potius affi-
ceretur, quam gravibus subiceretur suppliciis.
C Respondeas quæso: quid Phinees justificavit (30)?

(28) Locus hic in codice a' i quantum corruptus.

(29) Per multis quam sæpissime vexatos captivita-
tis doloribus et angustiis Judæos neminem latet, ac
enique comperta sunt infanda illa quæ duræ cervi-
cis populus pertulit in Ægypto, Babylone atque alibi,
quoties posthabito Deo suo diis alienis litabat. Diu-
tius tamen non sivit unquam Deus illum servitute
angi, imo semper resipiscentem de malo eripuit,
hostesque ejus conterens fortiter pro eo pugnavit.
Misce Inixi et nostræ ætatis Judæi sibi fucum fa-
ciunt, pietatisque simulato studio perfidiam ipsorum
ceant sæpe usurpantes illud Philonis lib. *De legat.*
ad Caium: Τὰ μὲν οὖν ἐξ ἀνθρώπων ἅπαντα καὶ
ἐρῶει, καὶ ἐρῶτω μενέτω δὲ ταῖς ψυχαῖς ἀκαθ-
αίρετος ἢ ἐπὶ τὴν σωτήρα Θεὸν ἐλπίς ὅς πολλακὲς
ἐς ἀμηχάνων καὶ ἀπύρων περιέσωσε τὸ ἔθνος;
« Valeant igitur humana præsidia quæ nos dese-
runt, modo in animis spes firma maneat. Deum
nobis servatorem non desere, qui sæpe gentem
eripuit exitio. » Toto tamen aberrant cælo; ipsi
enim, ut ait Augustinus in *Enarrat. Psal. LVIII*:
« Per omnes gentes dispersi sunt, testes iniquitatis
eujus et veritatis nostræ, » non ut quondam captivi
alicujus populi frenum mordent, « in ramis » nam-
que « superbiæ præcisiss, inserto » Deus « miseri-
cordiam suam demonstrat oleastro. » Prophetam
jam venturum Moses prænuñtiaverat, « illumque
audiendum esse, et omnem animam quæ illum non
audiret deletum iri de genere suo » monuerat; qua-
propter Eusebii sententia, lib. *i Præpar. evangel. c.*
7: Ἀυτόκια Ἰουδαῖοι μὴ παραδειξάμενοι τὸν Ἠρωφίτην,
μηδ' ὑπακούσαντες αὐτοῦ τοῖς ἀγίοις λόγοις, ἔτα-
τον ὑπέμειναν ἐλευθέρῳ ἀκόλουθα τῇ προφῆτῃ
πειπονότες, οὔτε γὰρ τὸν Χριστοῦ νόμον τῆς και-
νῆς Διαθήκης καταδέξαντο· οὔτε τὰ Μωσαῖα πα-
ραγγέλματα δίχα παρανομίας οἴοιτο ἀνεῖν φυλάσ-

σαιν· δι' καὶ τῇ Μωσαίᾳ ὑποθέδληνται κατόρα, τῷ,
μηδὲ δυνατὸν αὐτοῖς εἶναι τὰ παρὰ Μωσαεὶ νομο-
θετημένα συντελεῖν, περιηρημένης αὐτῶν τῆς μη-
τροπόλεως, καὶ ἀποκεκλεισμένης τῆς ἱερῆς αὐτοῦ
συγκεχωρημένης ἐπιτελεῖσθαι Μωσαϊκῆς θρησκείας.
« Continuo Judæi, postquam illum prophetam non
acceperunt, nec sanctis illius verbis parnerunt,
extremum pertulere interitum: qui quidem illorum
casus his oraculis, quæ de illis edita sunt, consen-
taneus accidit. Nam nec Christi legem, quæ Novo
Testamento continetur, susceperunt; neque Mosis
præcepta sine legis contemptu servare possunt.
Quocirca in ipsius Mosis execrationem relapsi
sunt: quando fieri nullo modo potest, ut quæ in
legibus illius sunt posita, perficiant, quippe cum et
ipsorum metropolis sublata sit, et Mosaica religio
exclusa, quæ illic solum perfici concedebatur. » De
his vide etiam Clementem Alexandrinum, Hierony-
mum, Cyprianum et Augustinum, ut multos præ-
teream eadem ferme concinentes.

(30) Historiam hanc quæ habetur Numerorum
cap. xxv, θρυλαστῶς transformat Josephus *Judaic.*
Antiq. lib. iv, cap. 6, ubi longiori, quam forte par-
erat, oratione convicia congerit, quibus Moses im-
petitus fuit a procacissimo Zambri, quorumque
nulla mentio in Scriptura. Primum enim fallitur
cum dicit mulierem illam, quæ una cum Zambri
pugione a Phinees confossa interiit, ejus uxorem
esse, etsi alienigenam, non tamen scorum, ut sa-
cra Litteræ testantur; deinde advocatam a Mose
concionem falso scribit, ut moneret populum ne
diis alienis studerent, cum constet ipsum ad concilium
judices advocasse ut sententiam jus dicerent
pœnasque de his sumerent. Tertio ex ingenio fingit
populum mussitantem expectasse quo audacia
Zambri esset evasura, cum divinius scriptor teste-

nonne Zambri justum homicidium? Quid Eliam ostendit zelatorem? Nonne justa adversus profanos sacerdotes indignatio? Quid Moysem verendum in Israel fecit et spectabilem? Nonne violenta in vitulum fabricantes irruptio? Quomodo denuo conscendentem Sina, et secundas petentem tabulas non vacuis illinc manibus remisit illum Deus, veluti sanguinam hominem et cordis amantem? Quomodo vero et divinissimum Samuelem non redarguit, quando regem Agag interfecit (31)? Cæterum dic quæ tanta ira Dei contra te? Palam loquaris, neque in triviis tantum et inviis velis tuam nudare demerentiam. Apparet igitur ex multis, quod (Deus) multum diligit, et honoribus dignos censet malignitatem punientes. Si vero hæc ita se habent, quomodo et vos, uti ardentes zelatores, et deceptoris illius Christi interfectores, beneficiis ac donis non remuneratus est Deus? Manifestum igitur est quod verus Deus erat ille Christus a vobis crucifixus; manifestum utique quod contra Deum manus injecisti, contra Deum dentes acuisi, ac propterea merito a Deo odio habitus, ab ejus vultu recedis, et per sæcula puniris. Neque mea sane hæc verba sunt; ipsum Deum audi per Jeremiam dicentem: « Dereliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, quasi leo in silva dedit super me vocem suam, idcirco odivi ipsum (32). » Verus Deus erat qui a vobis crucifixus est. Quod si dictis non credis, operibus saltem fidem adhibeas. Quot primitus prophetæ, et justis per scelus e vivis sublatis sunt, præcipites acti, cæno volutati, saxi contusi, sorris secti? et nihil eorum quæ sunt constitutum sibi ordinem dereliquit, nulla creatura ulla immutatione affecta est. Verum crucifixo Christo, et lapides scissi sunt, et caliginem sol induit propter improbos servos; nihil enim patiebatur suum ipsius Dominum de ligno pendentem veluti nefarium videre (33).

tur turbam filiorum Israel ad fores tabernaculi citato pede confugisse Dominum deprecatorum, cum foedissimam scortatoris impudentiam intueri non posset. Cui vacat adeat Josephum ubi sup. et Philonem, qui et ipse nonnihil a sacris Litteris recedit.

(31) Agag, regem Amalecitarum contra Dei præceptum à Saule servatum, atque a Samuele in frustra concisum narratur lib. 1 Regum cap. 15. Rab- bini plurimi toti in eo sunt, ut Saulis perperam imminuant scelus, minime animadvertentes quod πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελευόμενον εὐσεβές: scilicet *Quidquid a Deo jubetur, id sane pium*, ut ait Theodoretus, et Samuelem, veluti nimio zelo abre tum redarguunt. Quid tamen insanius hisce deliramentis? Inobedientiæ notam, avaritiæ et superbiæ quis a Saule deterget, cum ipsum Deum « penitnerit se eum constituisse regem, qui verba Dei opere non complevit, et pepercit Agag et optimis gregibus, et universis quæ pulchra erant? Post inobedientiæ culpam » præterea, ait magnus Gregorius, « triumphalem arcem vel fabricam erigere, est mala agere, et de eorumdem malorum perpetracione superbire. » Propheta vero quomodo arguendus divinis mandatis obtemperans?

(32) Chaldaicus pro odivi melius habet *projeci*; atque eam lectionem utpote rite accommodam ad

Δ δίκαιος φόβος; Τί τὸν Ἥλιον ἔδειξε ζηλωτὴν; Οὐχ ἢ κατὰ τῶν ἀνιέρων ἱερῶν εὐλόγος ἀγανάκτησις; Τί τὸν Μωσέα φοβερὸν ἐν Ἰσραὴλ ἐποίησε καὶ περιδλεπτον; Οὐχ ἢ κατὰ τῶν μοσχοποιησάντων ἀνένδοτος ἐπεξέλευσις; Πῶς αὐθις ἀναθάντα περὶ τὸ Σίναϊον, καὶ πλάκας αἰτοῦντα διωπτέρας οὐχὶ κενὰς ἐκεῖθεν χερσὶ κατήγαγεν αὐτὸν ὁ Θεός, ὡς αἱμάτων ἀνδρα καὶ φόβιον; Πῶς δὲ καὶ τὸν θειότατον Σαμουὴλ οὐκ ἠμόνατο, ἠνίκα τὸν Ἀγάγ βασιλεῖα διεχειρίσατο; Λέγε λοιπὸν, τίς ἢ τοσαύτη ὀργὴ τοῦ Θεοῦ κατὰ σοῦ; Λέγε παρρησίᾳ, καὶ μὴ στανωπιῶς καὶ τριόδοις τὴν σὴν ἐθέλης παραγυμνοῦν φρενοβλάβειαν. Φαίνεται οὖν ἐκ πολλῶν, ὅτι καὶ σφόδρα φιλεῖ, καὶ τιμῶν ἀξιοῖ τοὺς τὴν κακίαν κολάζοντας. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐχὶ καὶ ὑμᾶς ὡς θερμοὺς ζηλωτάς, ὡς τὸν πῖάνον ἐκεῖνον διαχειρισμένους Χριστὸν, εὐεργεσίαις ἠμεψατο καὶ δωρεαῖς ὁ Θεός; Εὐδὴλον οὖν, ὅτι ὁ Θεός ἦν ἀληθινός ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς· εὐδὴλον οὖν, ὅτι κατὰ Θεοῦ τὰς χεῖρας ὠπλίσας, κατὰ Θεοῦ τοὺς ὀδόντας ἠκόνησας, ἐφ' ᾧ δίκαιως παρὰ Θεοῦ μισηθεὶς, ἐξέβη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ εἰς αἰῶνας κολάζῃ. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἰερεμίου ἀκουε λέγοντος· « Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου, ὡς λέων ἐν ὄρυμῳ ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτόν. » Θεός ἦν ἀληθινός ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς. Καὶ εἰ μὴ πειθῇ τοῖς λεγομένοις, τοῖς πράγμασι πεισθητε. Πόσοι πρότερον προφῆται καὶ δίκαιοι κακῶς τοῦ ζῆν ἀπηλλάγησαν, κρημναῖς, βορβόροις, λίθοις, πρίοσι; Καὶ οὐδὲν τῶν ἔντων τὴν οἰκίαν τάξιν καταλέλοιπεν· οὐδὲν τῶν κτισμάτων τὴν οἰανοῦν ἀλλοίωσιν ἔπαθε. Τοῦ δὲ Χριστοῦ σταυρωμένου καὶ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ ζόφον ὁ ἥλιος κατὰ τοὺς τῶν οἰκετῶν ἀγνώμονας ἠμψιάσατο. Οὐδὲν γὰρ ἔφερε τὸν αὐτοῦ Δεσπότην ἐπὶ ξύλου κρέμαμενον ὡς κακοῦργον ὄραν. Εἰ μὴ κτίστης ἦν ὁ πά-

innendam Judæorum rejectionem, Patrum permulti secuti sunt.

(33) Merito sane obstupuit cælum super immane Judæorum facinus, et exhorruit terra vehementer. Ἐκλονήθη γὰρ, αἰτ Theodoretus, in cap. 1 *Interpret. in Isaiam*, ἡ γῆ τῆς μαρτυρίας ἀναμιμνήσκουσα, ὁ δὲ οὐρανὸς ἐπειδὴ ταύτην τοῖς ἀνθρώποις παρέχειν τὴν αἴσθησιν οὐκ ἠδύνατο, ἀνωθεν ὢν, τὸν ἐν αὐτῷ βαδίζοντα ἥλιον ἔδειξε τῶν ἀκτίων ἐστερημένον, καὶ τὸ σκότος εἰς τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας μαρτυρίαν ἐπήγγισεν. « Concussa enim est terra memor testimonii, et cælum, quia sursum existens sensum istum hominibus indere non poterat, gradientem in ipso solem, radiis orbatum exhibuit, et tenebras contra impietatem testes produxit. » Mira hæc quæ Christo moriente contingere et Phlegon Haltriani libertus refert lib. *Chron.* cap. 13, ubi Ἰῶ δὲ τετάρτῳ ἔτει, ἰακὺι, τῆς σβ' Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἐκλειψίς ἡλίου μέγιστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον, καὶ νύξ ὥρξ σ' τῆς ἡμέρας ἐγένετο ὡστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμὸς τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατέστρέφατο. Scilicet: « Quarto anno ducentesimæ secundæ Olympiadis magna et excellens inter omnes, quæ ante eam acciderunt, delectio solis facta; dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cælo visæ sint, terræque motus in Bi-

σχων, οὐκ ἂν αὐτῷ συνέπασχε καὶ τὰ κτίσματα. Ἀπερὶ μέντοι τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν σκοτασμοῦ προφηγοῦνται μὲν καὶ τῷ Ἠσαΐα λέγοντι· « Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ ὡς σάκκον θήσω τὸ περιβάλλαιον αὐτοῦ. » Προεῖρηται δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἀμώς· « Δύσεται γὰρ, φησὶν, ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Τί τοῦτου παραδοξότερον εἰπὼν ὁ προφήτης, « Δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, » καὶ αὐτὴν τὴν ὥραν καθ' ἣν ἐσταυροῦτο ὁ Κύριος· « Ὡσεὶ ὥρα ἕκτη ἦν. »

Ἄλλ' οὐδέχῃ τὰ λεγόμενα· φενάκη δὲ ταῦτα, καὶ ψεῦδος δοκεῖ σοι, καὶ οὐ πιστεύεις αὐτοῖς, μηδὲ πιστεύσεις πώποτε· Ἐκπαλαὶ σκληροκάρδιος εἶ· ἀρχήθεν ἀπιστία νοσεῖς· ἐν ἐρήμῳ πάλαι τοσοῦτων ἀγαθῶν ἀπολαύσας, τοσοῦτων τεράτων θεατῆς γεγονώς, οὐκ ἐνέμεινας τῷ ἐνεργοῦντι ταῦτα θεῷ, ἀλλὰ καθ' ὥραν ἐγόγγυζες, καὶ ἐπέριζες τὸν Κύριον λέγων· « Εἰ ἔστιν ἐν ἡμῖν Κύριος, ἢ οὐ; » Καὶ τὸ μείζον πάντων, θεοὺς ἐζήτησας οἱ προπορεύονται σου. Καὶ τί χρὴ περὶ τῶν θαυμάτων φιλονεικεῖν; Αὐτὴν ταύτην, εἰ βούλει, τὴν ἐν τῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου πεντακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ εἶτι γεγονυῖαν πρὸς ἡμᾶς ἀφίξιν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διαχυρίζου μηκέτι ἐλθεῖν, καὶ οὕτω δεῖξαις ἡμᾶς ἐπὶ πᾶσι ματαιάζοντας. Ἄλλ' ἔλαθες ἑαυτὸν, ὃ δύσειρι σὺ, καὶ σοβαρὸν καὶ ὑπέρογκον· ταύτην ὑμῶν τὴν βουλήν ἐραταίως Κύριος, ὡς πάλαι τὴν βουλήν Ἀχιτόφελ, ἐφ' ᾧ καὶ τῷ τῆς ἀμηχανίας βρόχῳ κατ' ἐκείνον συμπνίγεσθε.

thynia Nicææ urbis multas ædes subverterit: et Julius Africanus testatur eadem pene memorasse Thallum in lib. iii suarum *Historiarum*. Mirum hoc monstrum post hominum memoriam nulli secundum permulti hinc inde imminuere toto Marte conati sunt, Scaliger præcipue et Gerardus Vossius, qui subtilibus haud rationumq; momentis naturalem eclipsim fuisse ostendere contenderunt. Nostrum non est hic ea omnia recitare quæ Calmetius, Serri et sexcenti alii qui in hanc arenam descenderunt, quosque adire potest cui libitum, retulere, ut miraculum astruant, nobisque sat erit innuisse veteres omnes Ecclesiæ Patres hoc usos esse veluti firmissimo argumento, ut ethnicorum, et Judæorum os obstruerent, et veritatis nostræ religionis fidem firmarent. Imo Lucianus ipse martyr, et Tertullianus mirifice ostendunt eclipsios hujusce memoriam in veterum publica tabularia relatum; horum enim alter Nicomediæ coram præside: « Annales vestros, inquit, consulite, et invenietis Pilati temporibus, dum pateretur Christus, media die fugatum solem, et interruptam diem; » alter vero causam Christianorum defendens *Apolog.* cap. 21, ait: « Eodem momento dies, medium orbem signante sole, subducta est; deliquium putaverunt, qui id quicquæ super Christo prædicatum non scierunt, et tamen eum mundi casum relatum in archivis vestris habetis. » Vid. Natal. Alex. *Histor. Eccles.* sæcul. 1, cap. 5, § 5, et Paulum Baudrium in notis ad Lactantium, tom. II, pag. 546.

(34-10) Achitophelis historiam ejusque prava consilia quibus quotidie urgebat Absalonem in David patrem suum habes II Reg. cap. 16, et 17, ubi pariter narratur quod ipse « videns quod non fuisset factum consilium suum, stravit asinum, surrexitque et abiit in domum suam, et disposita como sua, suspendio interijt. » Præstat tamen

Nisi conditor esset qui patiebatur, non sane cum ipso et creata passa essent. De obscuratione quidem circa crucem jam prænuntiatum fuerat et Isaiæ dicenti: « Induam cœlum caligine, et veluti saccum ponam amictum ejus. » Prædictum vero et ipsi Amos: « Occidet enim, ait, sol in meridie, et lux super terram contenebrescet in die. » Quiddam etiam incredibilius adjungens propheta verbis: « Occidet sol in meridie, » ipsam scilicet horam, in qua crucifixus est Dominus, ait: « Hora enim erat quasi sexta. »

Sed dicta non admittis; deceptio hæc, ac mendacium tibi videntur; hisce non credis, neque unquam credidisti; jampridem duro es corde: jam ab initio incredulitate laboras: in eremo olim tantis perfruens bonis ac tantorum miraculorum spectator factus, in hæc operante Deo non permansisti, sed singulis horis murmurabas, et tentabas Dominum dicens: « Si est in nobis Dominus, an non? » Et quod omnium maximum est, quærebas deos qui te præcederent. Sed quid oportet de mirabilibus disputare? Hanc ipsam, si lubet, in anno quinquies millesimo quingentesimo ab orbe condito factam apparitionem apud nos Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, affirmis nondum advenisse, et sic ostendes nos omnino vanitati studentes rerum. Sed tete ipsum ignoras, o contentiose, fastuose ac superbe; vestrum hoc consilium inane reddidit Dominus, uti quondam consilium Achitophelis (34-10) propter quo eodem

audire etiam hac de re Theodoretum interpr. in Psal. vii, ita rem prorsus narrantem: « Αποβιδράσκων ὁ μακάριος Δαβὶδ τὸν ἀλάστορα, καὶ πατραλοῖαν υἱὸν, εὗρε βορθὴν τὸν Χουσί δ; πέπεκε τὸν Ἀθεσσαλῶμα μὴ κατὰ τὴν εἰρήγησιν τοῦ Ἀχιτόφελ παραυτίκα διώξαι τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸν λαὸν ἅπαντα συναγεῖραι, καὶ τῆνικαῦτα κατὰ τοῦ γεγεννηκότος στρατεῦσαι. Ἀχθεσθεῖς τοῖνου καὶ λίαν ἀδημονήσας ὁ Ἀχιτόφελ, ὡς αἰρετωτέρας ὀφθείσας τῆς τοῦ Χουσί συμβουλῆς, αὐτόχερ αὐτὸς γενόμενος, τὴν δι' ἀγχόνης ἰδέξατο τελευτῆν. » Fugiens beatus David nefarium et parricidam filium, adjutorem invenit Chusi, qui Absaloni persuasit, ne secundum Achitophelis consilium statim patrem persequeretur, sed ut prius cogeret omnem populum, ac dein contra parentem bellum moveret. Marore igitur affectus, et admodum conturbatus Achitophel, eo quod consilium Chusi præstantius visum fuerat, factus sui ipsius homicida, suspendio vitam finit. » Videsis etiam Josephum, *Jud. Antiq.* lib. vii, cap. 9, historiam hanc uberius referentem. Salianus in *Annal. Eccles. Vet. Test.* ad annum mundi 2980, tom. III, pag. 420, Num. xviii, proferens verba versiculi 25, c. xvi, lib. ii Reg. que sunt hujusmodi: « Consilium autem Achitophel, quod dabat in diebus illis, quasi si quis consuleret Deum, sic erat omne consilium Achitophel, » elogio donatum perperam putat Achitophelē a Scriptura, eumque, contra SS. Patrum fidem, omnium inter consiliarios regis prudentissimum vocat. « Verum laudatur sane in Achitophel, ait Estius, solertia, non probitas, aut virtus veri nominis; et laudatur Achitophel eo modo quo Dominus apud Lucam villicum iniquitatis laudat, atque filios hujus sæculi prudentiores esse in generationibus suis, filiis lucis. »

atque ille imprudenter laqueo suffocamini. Quando enim secundum carnem natus est, persuadet Cesari Augusto describere universam terram (11), ea sane de causa, ut Romanis codicibus inscripta quæ de eo facta sunt, fide digna essent apud posteros ac nota, et Judæorum exinde blasphemantium os obstrueretur. Deus erat vere qui a vobis crucifixus est. Quare et in misericorditer veluti Dei interfector puniris. Quod si non hoc, et qua de causa peccatorum pœne a te exiguntur?

Igitur non habes sane quod dicas; vita enim vestra irreprehensibilis; juxta leges ambulatis; damno expertes estis cujusque mali operis; vindices Dei et legis facti estis, et posterioribus beneficiis anteriora abluistis. Qua vero de causa tantum suum ipsius gladium vibravit contra vos? Nunc idem ipse est qui per prophetam dicit: « Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forte inimicos ejus humiliasset? » Quomodo ergo adeo conversus est a vobis? quomodo preces vestras non audit? Quomodo ipse per Isaiam manifeste dicit: « Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis; manus enim vestræ sanguine plene sunt? » Quid vero sibi vult hoc? Non sustineo, inquit, ego qui Pater sum Filii amans, manus vestras videre sanguine maculatas unigeniti Filii mei. Deus ergo vere erat et non deceptor, qui a vobis crucifixus est; non enim exstinctum est nomen ejus, nec ipsa ejus doctrina, libet spirantibus ita opportuno, tempore ventis, præterit, uti de Theuda illo præstigiatore contigit, atque Juda Ca-

(11) Non Judæi solum, verum quam plurimi etiam eorum qui reformatæ religioni nomen dedere impie oppugnare ausi sunt Lucæ divinum testimonium confirmantis Christum natum esse cum in Judæa census haberetur, ac somnia jactant, ut minus diis charis illudant. Hi itaque ut fidem sancti historici infirment primum aiunt falsè ipsum scripsisse factam Judææ descriptionem a Romano præside; id enim nunquam sivisset sui juris impendio Herodes tunc temporis regni habenas pro suo moderans arbitrari. Verum quis ita in historiis jejunus qui nesciat non suo, sed beneficiario jure regnum Judææ Herodem tenuisse, cum ex Appiano ipso, lib. v *De civil. bell.*, noverimus Antonium Romanarum copiarum ducem reges permultos appellavisse οὐδὲ δουλεύσασκεν, ἐπὶ φόροις ἄρα τεταγμένους. « Pro suo arbitrato duntaxat, qui certum tributum penderent, » in quibus ipsam Herodem? Præterea et quem latent Romane victoriæ de Judæis jam ante relatæ, Pompeiumque Hierosolyma occupata, Judæos Romane reip. vectigales fecisse, uti præ cæteris Josephus ipse lib. i, *De bello Judaico* fusius ostendit? A vero itaque longe aberrant qui ut videantur nodum in scirpo querere inania effutunt ut sibi quodammodo fucum faciant, nec animadvertentes quod aliquando Κ. ων ἐπὶ δεσμά, uti Græcorum adagium monet, tenetur. Nec Bodinus nobis, lib. v *De abditis rerum sublimium arcanis* objiciat nomen coactum fuisse censendi causa loca mutare, adeoque omni procul dubio S. Josephum, et Mariam Matrem Christi iter non arripuisse ut dicto Cesari parerent, quemadmodum evangelista testatur; namque in Romanis censibus professio omnino sequi debuit locum originis, ut colligitur ex l.

Ἡνίκα γὰρ ἐτίκτετο κατὰ σάρκα, κείθει τὴν Αὐγουστον Καίσαρα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἀπογράφασθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ὡς ἀν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς κώδικιν ἀνάγραπτα γεγονότα τὰ κατ' αὐτὸν, ἀξιόπιστά τε εἶεν τοῖς μετὰ ταῦτα καὶ γνώριμα, καὶ ἐνπεῦθεν τῶν βλασφημῶν Ἰουδαίων ἀποφράττειν τὰ στόματα. Θεὸς ἦν ἀληθῶς ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθεὶς. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀσυμπαθῶς ὡς θεοκτόνος κολάζῃ. Ἄλλ' οὐ δι' αὐτό· καὶ τίνος ἕνεκεν, εἰπέ, ἀμαρτημάτων δίκας εἰσπράττει;

Οὐ μὲν οὖν οὐκ ἔχεις εἰπεῖν· ὁ γὰρ βίος ὑμῶν ἀνεπλήρης· κατὰ νόμους πορεύεσθε· πάτης ἀθῶσι κακίας ἐστέ· ἐκδικοὶ Θεοῦ καὶ νόμου γεγονάτε· ταῖς ἐσχάταις εὐπείαις καὶ τὰ πρότερα ἀπενίψασθε. Τίνος ἕνεκεν ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ ῥομφαίαν ἐστύλωσε κατ' ὑμῶν; Ἄρ' οὖν καὶ τὸς ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ διὰ τοῦ προφήτου εἰπών· « Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ ἀν τοὺς ἐχθροῦς αὐτοῦ ἐταπείνωσα; » Πῶς οὖν ἀπεστράφη τοσοῦτον ὑμᾶς; Πῶς οὐκ εἰσακούει δεσμένων ὑμῶν; Πῶς αὐτὸς διὰ τοῦ Ἰσαίου ἐδήλωσεν εἰπὼν· « Ἐὰν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις; » Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Οὐκ ἀνέχομαι, φησὶ, φιλόποιε ὑπάρχων πατὴρ, τὰς χεῖρας ὑμῶν ὁρᾶν ἡμαγμένους τῷ αἵματι τοῦ μονογενοῦς μου Υἱοῦ. Θεὸς ἦν ἀληθῶς καὶ οὐ πλάνος ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθεὶς. Μὴ γὰρ ἐσθέσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ταῦτα, τοσοῦτων ἀνέμων κατὰ καιροῦς ἰδίους πνευσάντων; Μὴ παρῆλθε τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, καθάπερ ἐπὶ Θεοῦ ἐκεῖνω τῷ γόητι, καὶ Ἰούδα

Forma § 2 D. *De censibus*, et ex Ulpiano, lib. iii, de censibus scribente: « Is vero qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri debet, in qua ager est: agri enim tributum eam civitatem debet levare, in cujus territorio possidetur; » idque satis astruitur testimonio Livii lib. xxxviii, cap. 27, et lib. xlii, cap. 9, narrantis Valerio Messala et Livio Salinatore coss. Campanos ex S. C. Romæ censi coactos fuisse, cum incertum esset ubi antea censerentur; atque item C. Popilio Lanate, et P. Ælio Ligure coss. cum Q. Fulvius Flaccus, et Aulus Posthumius Albidus censores lustrum conderent, minorem aliquanto invenisse numerum, « quia Posthumius cos. pro concione edixerat, qui sociorum Latini nominis ex edicto Claudii Cesaris redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in civitatibus suis censerentur. » Blaterant igitur et somniant qui luce clariora tenebris conantur inepte offundere; census enim Romani imperii habitos esse ab Augusto Suetonius Tabulæque Ancyranæ testantur; testatur in hoc indubie sane fidei Josephus, *Antiq. Judaic.* lib. xviii, cap. 4, ubi ait; Κυρηναῖος δὲ ἐπὶ Συρίας παρῆν ὑπὸ Καίσαρος, δεκαεὶδότης τοῦ ἔθνους ἀπεσταλμένος, καὶ τμήτης τῶν οὐσιῶν γενησόμενος. « Cyrenius interea a Cesare in Syriam mittitur, ut jura populis redderet, facultatesque omnium censeret, » idque Deus fieri voluit, ne de Servatoris universorum adventu ambigeretur, ejus in censuales tabulas, ut moris erat, in publicum relato nomine, ut S. Justinus martyr, Tertullianus et Chrysostomus innuerunt. Plura de hoc censu et de censendi ritu vide penes Danielem Huertium, *De constitutionis evangelicæ* cap. 9.

τῆ Γαλιλαίῳ συμβέβηκε; Καλῶς ἐκεῖνος ἔλεγε· « Καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ὅρα τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς πῶς οὐ καθ' ἑαυτοὺς ἡσύχασαν· πῶς οὐ φυγάδες ἔχοντο· πῶς οὐκ ἄλλως ἐπ' ἄλλην ἔδδν ἐτράποντο, τὰ ἐκεῖνου ἀφέντες ὡς μάταια. Δῶμεν ὡς ἀληθῶς οὐκ ἀνέστη, ἀλλὰ νυκτὸς ἔλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔκλεψαν αὐτὸν, καὶ οἷα φίλος ἄνθρωπος νεκρὸς μεμένηκα. Τίς δὲ ὁ πανσόφους τοὺς ἀλιεῖς καὶ ἰδιώτας ποιήσας, καὶ μυρίαὶς γλώσσαις αὐτοὺς καθοπλίσας; Πῶς οὐ πιστεύετε, μάταιοι, τὰ τῶν προφητῶν ὁρῶντες αὐτοῖς τοῖς πράγμασι σύνδρομα; « Ἐκχεῖν γὰρ, φησὶν Ἰωὴλ, ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσιν σάρκα, » δηλαδὴ τὴν πιστεύσαν· οὐδὲ γὰρ οἱ μαθηταὶ μόνοι τῶν γλωσσῶν ἐσχίκασι χάρισμα, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτῶν φωτιζόμενοι. Λέγε τίς ὁ ποιήσας οἱ αὐτῶν τοιαῦτα θαυμάσια; τίς ὁ ἐνισχύσας αὐτοὺς

(12) De Theuda hoc, et de Juda Galauinite, quorum hic meminit noster Glycas, et in Judæorum concilio Gamaliel legum doctor, uti habetur Actor. cap. v, præstat audire Josephum de altero lib. xx, *Antiq. Judaic.* cap. 2, in fin. ita narrantem, de altero vero lib. xviii, cap. 1 et seq. Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόης τις ἀνὴρ Θεουδᾶς ὀνόματι πείθει τὸν πλεῖστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις ἐπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν αὐτῶ. Προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι, καὶ προσητάματα ἐν ποταμῶν σχίσας, δίοδον ἔφη παρέξειν αὐτοῖς ῥαδίαν. Καὶ ταῦτα λέγων, πολλοὺς ἠπάτησεν. Οὐ μὴν εἶπεν αὐτοὺς τῆς ἀφροσύνης Φάδου, ἀλλ' ἐξέπεμφεν ἑλὴν ἰππέων ἐπ' αὐτοὺς, ἧτις ἀπροσδόκητος ἐπιπεσούσα, πολλοὺς μὲν ἀνείλε, πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν αὐτὸν τε τὸν Θεουδᾶν ζυγρῆσαντες, ἀποτέμνουσι τὴν κεφαλὴν, καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα. « Phado vero Judæam procurante, præstigator quidam nomine Theudas, collecta ingenti hominum multitudine, suavit illis, ut asportatis oribus, ducem se ad Jordancem usque flumen sequerentur : quippe se prophetam esse aiebat, diremptisque imperio suo aquis fluminis, facilem se transitum ipsis præstiturum. Hujusmodi sermonibus plurimos decepit, sed Phadus vesaniam illorum brevi compressit, missis adversus eos equitum turmis, qui ex improvise illos adorti, partim occiderunt, partim vivos comprehenderunt, ipse iuc etiam Theudas ab iisdem est captus, ejusque præcisum caput Hierosolywam retulerunt. » Eandem hanc historiam ex Josepho refert Eusebius Pamphil. *Hister. Eccles.* lib. ii, cap. 11, qui dicit vapulat a Scaligero, lib. vi *De emend. temp.* quod Theudam illum de quo Lucas, eundem esse putaverit ac Theudas fuit, de quo Josephus, adeoque ad Claudii imperatoris aetatem revocavit. Henricus tamēn Vallesius in notis ad Eusebium, pag. 31 et seq. sententiam Scaligeri, et pene cognatam Casauboni expendit, atque ad veritatem revocans verba ipsa B. Lucæ ostendit nulla posse adduci ratione ut duos credat exstitisse Theudas, qui se prophetas esse mentiti, eodem prorsus uterque modo et decem annorum spatio, Judæos ad spem novarum rerum concitaverint. Male itaque et Menochius et Tirinus qui in eadem fuerunt sententia in qua Scaliger. De Juda vero ex oppido Gamala exorto, et quartæ inter Judæos hæreseos Galilæorum auctore, hæc habet Josephus: Ἰούδας Γαυλιανίτης Σαδδουκὸν Φαρισαίων προσλαμβανόμενος, ἠπειλετο ἐπὶ ἀπασίαι, τὴν τε ἀποτιμησίαν οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντικρὺς ἐουλειάν ἐπιφέρειν λέγοντες, καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπ' ἀναλήψει πικρυκαλοῦντες τὸ ἔθνος. Ὡς παράσχον μὲν κατορθοῦν εἰς τὸ εὐδαιμον ἀνακειμένης τῆς κτήσεως, ἀφελῶσιν δὲ ἐκ τοῦ ταύτης περιόντος ἀγχοῦ, τμητὴν καὶ

A likeo (12) : optime enim dictum erat : « Et portæ inferi non prevalcunt adversus eam, » Vide ejus discipulos quomodo non sibimetipsis acquieverunt, quomodo non fugitivi abierunt, quomodo non alias per aliam viam recesserunt, quæ ejus erant, veluti vana relinquentes. Demus illum vere non surrexisse, sed noctu venientes discipulos ejus illum furtim sustulisse, et tanquam purum hominem mortuum mansisse. Quis vero omniscios piscatores et idiotas fecit, ipsosque innumeris linguis instruxit? Quomodo inepti nimium non credias, videntes prophetarum dicta rebus ipsis omnimode consona? « Effundam enim, ait Joel, de spiritu meo super omnem carnem, » quæ videlicet crediderit; non enim tantum discipuli linguarum dono affecti sunt, verum et omnes qui ab illis veritatis lumine (13) sunt illustrati. Dic, quis per ipsos hu-

κλῆος ποιήσεσθαι τοῦ μεγάλου φρονος, καὶ τὸ θεῖον οὐκ ἄλλως ἢ ἐπὶ συμπύρξει τῶν βουλευμάτων εἰς τὸ κατορθοῦν συμπροθυμέσθαι μᾶλλον, ἂν μεγάλων ἐργάται τῆ διανοίᾳ καθιστάμενοι, μὴ ἐξοφίωται φόβου ἐπ' αὐτῆς. Καὶ ἡδονῆ γὰρ τὴν ἀκρόασιν ὧν λέγοιεν ἔδεχοντο οἱ ἄνθρωποι προδοκοπτεν ἐπὶ μεγάλη ἐπιβολῆ τοῦ τολμήματος. « Judas Gaulanites, adjuncto sibi Pharisæo Sadduceo, sollicitabat ad defectionem populos, censum nihil aliud quam manifestam servitutis professionem esse dictitans, et universam gentem ad tuendam libertatem adhortans : fore enim ut re bene gesta fortunis suis fruuntur feliciter, et confirmati in earum possessione laudem quoque sibi parent fortitudinis : nec sperandum auxilium cælestis Numinis, nisi etiam ipsi rebus suis consulant. Accipiebantur hæc pronis vulgi auribus, ita ut accenderentur ad audendum aliquid. » Censuræ de quo hic loquitur Josephus idem est ac ille quem Augustus instituit in Judæa per Quirinium, et de quo verba fecit superius noster Glycas, nosque in notis. In Dogmatibus vero Judas ejusque assectæ pene consentiebant cum Pharisæis, nisi quod constantissimo libertatis amore flagrabant, putantes unum Deum habendum dominum et principem, uti videre est penes ipsum Josephum loc. cit.; Natalem Alexandr. tom. II, *Hist. Eccles. Vet. Testam.* ubi de Hebræorum sectis; et Calmetium, *Dissertat. de sectis*, atque alibi, ut Bustorpium aliosque innumeros tum veteres tum recentiores præteream.

(13) Olim iis qui divinam prædicationem susceperant, et salvari baptismatis purgatione loti fuerant, evidenter datam esse spiritualis gratiæ operationem Actus ipsi apostolorum pluries ostendunt, Justinus martyr in *ii Apologia pro Christianis*, veluti firmissimum veritatis religionis argumentum præfert, et Patres omnes Ecclesiæ divinam hæc in re æconomiam admirantur ac celebrant. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲν τὸ ἦν, inquit Theodoretus in *i Epistol. ad Corinth.* cap. xii, τοὺς ἐπὶ πλεῖστον τῆ σαίμωνων ἐξάπατη δεδουλευκότας, καὶ κοινὴν νόσον νενοσηκότας, ἀπειθεῦτοιοι ἀνθρώποιοι καὶ πονία συζωσιν οὕτω ῥαδίως πιστεύουσι, καὶ μεταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν. μή τῆς θείας χάριτος ἐναργῶς φαινομένης, καὶ οἷα ἐχέγγυα τῆς πίστεως πρεχοῦστος τὰ θαύματα : « Neque enim fieri poterat, ut qui dæmonium fraudi diutissime serviebant, et communi morbo laborabant, indoctis hominibus et inopibus tam facile crederent, et ab eis veritatem discerent, nisi divina gratia aperta omnino appareret, et liberi veluti pignora miracula præberet. » Eandem visere est in Basilio, Chrysostomo, Augustino, Hieronymo, Leone Magno et aliis, quos adeat qui φιλοθεουόγως divinæ bonitatis thesauros admirari concupi cet.

jusmodi mirabilia patravit? Quis validos illos red-
dens, qui quavis re destituti erant, et consilii ino-
pes, omnem terram discurrere dedit, et cum lo-
quendi libertate nuntiare Evangelium? Optime de
iis locutus est divinisissimus Isaias: « Quam spe-
ciosi pedes annuntiantium pacem! » Qui enim
essent alii ubique pacem annuntiantes, et nationem
quamque in unam fidem captivantes, nisi ubique
currentes dicamus apostolos, quorum pedes spe-
ciosi ac valde pulchri? Ipsos enim propriis lavit
manibus Dominus, paratos faciens ad prædicationem.
Dic, quis per eos, veteres omnes sanctifica-
tiones cessare fecit, unamque firmavit in omnibus
populis evangelicam legem? Nonne fortis in bello
Christus hæc omnia prospere gessit? Neque mea
sane hæc verba sunt; imo ipsum audi prophetam
Amos dicentem: « Et ait Dominus ad me: Ecce
ego deponam trullam (14) in medio populi mei
Israel; non adjiciam ultra superinducere eum, et
demolientur altaria risus, et sanctificationes Israel
desolabuntur. » Quid hæc dilucidius? Altaria de-
structa videmus, sanctificationes Israel in desola-
tionem redactas. Quem denique aliam noscimus
oportet *trullæ* nomine designatum, nisi omnino in-
vincibili vi præditum Christum? Suo enim adventu,
et altaria, et sanctificationes Israel dispersæ sunt.
Optime vero Christum vocavit propheta adamante-
m; quanta enim et qualia machinati sunt contra
ipsum reges, duces et tyranni? operam tamen
perfidierunt; etenim in Christum veluti adamantem
impingentes, invalidi omnes sunt deprehensi; at-
que ex hoc multo magis etiam nostra elucet prædi-
catio. Nonne [ais] revera vides Judæos, Æthiops,
Ismaelitas a sua ipsorum religione deficientes ad
Christum transire? Quid dicis ad hæc? Cum essent
valde contemptibiles, pauperes, perplexi, divitiis
obviam præcesserunt. Assentior explicationi tuæ.
Verum quomodo apostoli mundum universum con-
verterunt, et qua ratione? generis nobilitate, po-
tentia, sapientia (15), persuasionis sermonis, gloria,

(14) Ita prorsus Vulgata, quique eam secuti sunt
pro *trulla* instrumentum illud intelligunt, quo fa-
bri murarii, tectoriis linendis complanandisque
delutare solent, ut non solum, ait Henr. Stephanus,
parietes pulchritudinem accipiant, sed et fortitu-
dinem contra injuriam imbrium et creberrimas
tempestates; ac si Deus diceret: deponam omnem
curam linendi muros Israelis, sinamque illos fun-
ditus corruere, ut Hieronymus, Remigius, Haymo,
Hugo, et alii senserunt. Lyranus vero, etsi Vulga-
tam et ipse sectetur, animadvertit tamen Hebræos
legerit: « Ecce Dominus stans super murum linea-
tum, et in manu ejus linea; » aitque: « Accipitur
hæc linea pro chorda latomi, in cujus extremitate
est plumbum, et cum qua considerat, si murus
erigitur recte super fundamentum, et si invenit
distorsionem, reducit eum ad rectitudinem; et per
hoc designatur divina justitia tortuositatem culpæ
emendans per poenam; ideo sequitur: « Ecce ego
ponam lineam in medio populi mei, » id est recti-
tudinem justitiæ meæ ejus peccata punientis: « Non
adjiciam ultra pertransire eum, » id est dis-
simulare ejus peccata absque punitione. » Septua-

A γυμνούς και άπίρους όντας πάσαν τήν οικουμένην
διαδραμείν, και μετά παρήρητίας κηρύξαι τò Εύαγ-
γέλιον; Καλώς έλεγε περι αύτων ό θειότατος 'Ησαϊας·
« Ω; ώρατοι οι πόδες ύμων των εύαγγελιζομένων
ειρήνην! » Τίνες γάρ ειεν έτεροι οι πανταχού ειρή-
νην εύαγγελιζόμενοι, και τὰ έθνη πάντα εις μιαν
πίστιν έλκύσαντες, ει μήτε τους άπανταχού δρα-
μόντας ειποιμεν άποστόλους, ών οι πόδες ώρατοι
και σφόδρα περικαλλεις; Ένιψε γάρ αύτους οικειαις
χερσιν ό Κύριος, έτοιμους ποιων εις τò κήρυγμα.
Λέγε, τίς ό δι' αύτων πάσας μὲν τελετάς καταργή-
σας, μόνην δέ κρατήσας τήν εύαγγελικήν πολιτείαν
έν άκασιν; 'Ο κραταιός έν πολέμοις Χριστός ταύτα
κατώρθωσε. Καί ουκ έμά τὰ ρήματα· του προφήτου
'Αμώς έκουε λέγοντος· « Καί ειπε ό Κύριος προς
με· 'Ισού έγώ εντάσσω άδάμαντα έν μέσσω του λαού
μου 'Ισραήλ· ουκέτι μή προσθώ του παρελθειν αύ-
των, και άφανισθήσονται οι βωμοι του γέλωτος, και
αι τελεται του 'Ισραήλ έρημωθήσονται. » Τί τουτου
σαφέστερον; Τους βωμους άφανισθέντας όρωμεν,
τάς τελετάς του 'Ισραήλ έρημωθεισας. Τίνα λοιπόν
χρή νοειν άδάμαντα, ή πάντως τον άμαχον έχοντα
τήν ισχύν Χριστόν; Τη γάρ αύτου παρουσία οι τε
βωμοι, και αι τελεται του 'Ισραήλ άπώλλυντο. Κα-
λώς δέ τον Χριστόν εκάλεσεν ό προφήτης άδάμαντα·
όσα γάρ έμηχανήσαντο κατ' αύτου και οία βασιλεις,
ηγεμόνες, και τύρανοι; 'Αλλ' έσφάλησαν του κόπου·
ώς γάρ άδάμαντι τῷ Χριστῷ προσβαλόντες, άν-
ισχυροι πάντες ήλέχθησαν. Διά τοι τουτο και επί-
πλέον λαμπρόνεται τò ήμέτερον κήρυγμα. Ούχ όρῶς
C Τουδαίους, Αιθίοπας, 'Ισμαηλίτας τής θρησκείας
αύτων άποπηδώντας, και τῷ Χριστῷ προσερχομέ-
νους; Τί προς ταύτα φής; 'Επειπερ εισιν εύκατα-
φρόνητοι, πένητες, άποροι, τοις χρήμασιν ύπήνητη-
ται. Δέχομαι τήν παραγραφήν σου. Πώς δέ οι άπό-
στολοι τον κόσμον έσαγήνευσαν άπαντα και τίνι
τρόπῳ; εύγενεία, δυναστεία, σοφία, πιθανότητι
λόγου, δόξη, πλούτῳ, χρήμασιν; Ούχ ήν τοιούτον
ούδέν παρ' αύτοις· αλλά γυμνοι μὲν ήσαν και άπα-
ροι, μόνην δέ ήμφιεσμένοι τήν του Πνεύματος δύνα-

ginta vero interpretes, quibus adhæret noster Gly-
cas, adamantem pro *trulla* dixere, quapropter au-
diendus Theodoretus, qui omnibus Græcis Patribus
D In hoc consentiens, ac de more Scripture dictum
explans ait: « Ισχυράν αύτοις, και στερέάν λίαν
επάξω πληγήν, και άδάμαντι έοικυϊαν, ός των
ύλων έστιν άπασων στερεώτατός τε, και ισχυρότα-
τος. Ού γάρ άνέξομαι λοιπόν περιδεϊν τήν ύπ' αύ-
των τολμωμένην άσέβειαν, αλλά συν αύτοις και
τους των ειδώλων άφανιῶ βωμούς, και τάς τούτων
έορτάς καταπαύσω, και άπυξήκῶς πάσαν αύτων
καταλύσω τήν βασιλείαν. Scilicet, « Validam et
præduram plagam inferam, similemque adamantī,
qui ex materiis quibusve durissimus est et valen-
tissimus. Non enim patiar imposterum, ut ab his
admissa impietas abeat impunita; quin una cum
ipsis altaria idolorum delebo, et eorum festos dies
cessare faciam; omne denique eorum regnum peni-
tus evertam. » Videtis Basilium et Chrysostomum,
qui eadem pene edisserunt.

(15) Incruditos omnino, imo et rudes fuisse
apostolos, veteres omnes Patres pleno ore docue-
runt, atque ex ipsorum rusticitate et imperitia,

μιν, δι' ἧς τὰ ἔθνη πάντα ἐλκόμενα, καὶ προσπί-
πτοντα τῷ Χριστῷ, τῆς προτέρας αὐτῶν καταγι-
νώσκουσι καὶ πλάνης καὶ ματαιότητος. Καὶ ἄκουε
τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος· « Κύριε, σὺ ἰσχύς μου, καὶ
καταφυγή μου ἐν ἡμέρᾳ κακῶν· πρὸς σε ἔθνη ἤξου-
σιν ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἐροῦσιν ὡς ψευδῆ
ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδωλα, καὶ οὐκ ἦν ἐν
αὐταῖς ὠφέλεια. » Λέγε λοιπὸν, ὁ προφητικὸς οὗτος
λόγος· τίνοι προσαρμόττει, τῷ Χριστῷ, ἢ ἑτέρῳ τινί;
Παιθέτω καὶ Σοφωνίας ὑμᾶς Κύριον τὸν Χριστὸν
ὁμολογεῖν, οὕτω λέγων· « Ἐπιφανήσεται Κύριος
ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς
θεοὺς τῶν ἐθνῶν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸν, ἕκα-
στος ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Τί πρὸς ταῦτά φασε;
Ἐκλήλυθεν ἡ κυριακὴ αὐτῆ ἐπιφάνεια, ἢ οὐ; Ἐξω-
λοθρεύθησαν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, Ζεὺς, Ἄπολλων, Β
Ἄφροδίτη καὶ Ἄρτεμις, ἢ οὐ; Ἐπέφανε λοιπὸν ὁ
Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Σοφωνίου πρόβλεψιν ἐπὶ πάντα
τὰ ἔθνη. Τίς δὲ οὗτος ἐστίν; Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰη-
σοῦς Χριστός· τῇ γὰρ αὐτοῦ παρουσίᾳ πάντες οἱ
τῶν ἐθνῶν θεοὶ κατεβλήθησαν. Ὅτι δὲ τὰ ἔθνη τὰ
μήτε νόμον εἰδότα, μήτε προφητῶν ἀκούσαντα,
μήτε ὄλωσ τὸν Κύριον ἐκζητήσαντα, καιροῦ κα-
λοῦντος προσδραμεῖν ἔμελλε, καὶ ἀληθῶς εὐρηκέναι
τὸν Κύριον, δῆλον ἐντεῦθεν· « Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ
ζητοῦσιν, ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερω-
τῶσι· » καὶ αὐθις, « Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ ἐμοῦ
δύονται, καὶ οἷ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι. » Τοιούτων
μὲν οὖν καὶ τοσούτων προφητικῶν ῥημάτων ἀκούον-
τες τὴν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ κηρυσσόντων προ-
φανῶς ἐπιφάνειαν, τί λοιπὸν ματαιάζετε καιροσκο-
ποῦντες ἐπὶ κενοῖς Χριστῶν, ἐλπίζοντες Ἀντίχρι-
στον; Κωφοί, ἀκούσατε· ὁ γὰρ Ἠσαίας τὸν σωτη-
ρίου προσαγορευῶν καιρὸν, καὶ ὅτι οὐ δι' ἑτέρου
γενήσεται ἡ σωτηρία προφήτου τυχόν, ἢ δικαίου
τινός, καὶ τάδε φησὶν· « Αὐτὸς ἤξει, καὶ σώσει
ἡμᾶς. Τότε ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀνοιγήσονται, ὡτα
κωφῶν ἀκούσονται, καὶ γλωττὴ ἀλείψεται ὡς ἔλαφος. »
Ἐγένετο ταῦτα ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ παρ' ὑμῶν
σταυρωθέντος Χριστοῦ, ἢ οὐ; Ἴνα τί ἀπιστεῖτε τὰ
τῶν προφητῶν ὀρώντες ἐπ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ πέρας
λαμβάνοντα; Ἄλλ' ὅτι μὲν οὖν τὸ κατὰ Χριστὸν
μυστήριον ἀπιστεῖσθαι παρ' ὑμῶν ἔμελλε διὰ τὴν
τοῦ θαύματος ὑπερβολὴν, ἐκπαλαί τοῦτο δευτέλωκεν
ὁ Θεὸς εἰπὼν· « Ἴδετε οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυ-
μάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι
ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν· ἔργον ὃ οὐ μὴ πιστεύσητε,
ἐάν τις ἐκδιηγῆσθαι ὑμῖν. » Καλῶς δὲ ὁ προφήτης
εἶπεν· « Αὐτὸς ἤξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. » Ὅν γὰρ
τρόπον κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς πλάττων τὸν ἄνθρωπον
οὐχ ὑπόργῳ τινὶ ἐχρήσατο, οὕτως οὐδὲ νῦν τὴν
εἰκόνα φθαρεῖσαν ἀνανεούμενος ἄλλῳ τὴν ἀνάπλασιν
ἐνεχείρισε.

Spiritus qui ipsos afflavit mirandam vim prædicare
non destiterunt. Nemo tamen est qui nesciat na-
gaces homines vitio vertiss; Joanni Laminio τῷ
πανσόφῳ, et haereseos pene notam inurere studuisse
eo quia rusticitatis et imperitiæ D. Joannem ar-
guisset nondum Spiritu sancto imbutum. Adeas ab-
solutissimum ejus opus de eruditione apostolorum,

divitiis, substantiis? Nihil tale erat in ipsis; sed
nudi quidem erant et inopes, indutique tantum
una Spiritus virtute per quam universæ gentes at-
tractæ, et ad Christum accurrentes veterem suum
errorem, et vanitatem condemnant. Audi sane
Jeremiam dicentem : « Domine, tu robur meum,
et refugium meum in die malorum; ad te gentes
venient ab extremo terræ, et dicent, quod con-
sectati sunt mendacium patres nostri idolis obse-
quentes, et non erat in eis adjumentum. » Dic sodes,
propheticus hic sermo respicitne Christum, an
quempiam alium? Persuadcat vobis Sophonias
Christum Dominum confiteri ita dicens : « Apparebit
Dominus ad omnes gentes, et disperdet omnes
deos nationum, et adorabit eum quisque de loco
suo. » Quid præter hoc dicendum? Advenit Dominica
hæc apparitio, necne? Dispersio sunt nationum
dii, Jupiter, Apollo, Venus, Diana, an non? Appa-
ruit itaque Dominus super omnes gentes juxta So-
phonias vaicinium. Quis vero hic est, nisi Domi-
nus noster Jesus Christus? Ejus enim adventu om-
nes prorsus nationum dii corruerunt. Quod vero
gentes neque scientes legem, neque prophetas au-
dientes, neque penitus exquirentes Dominum, data
temporis opportunitate futurum erat ut accurre-
rent, et vere Dominum invenirent, patet hinc,
quod « Inventus sum a non quærentibus me, et
non interrogantibus me apparui; » et rursus :
« Quibus non annuntiatum est de me videbunt, et
qui non audierunt, cognoscent. » Talia igitur ac
tanta prophetarum dicta audientes Christi Serva-
toris apparitionem apertissime nuntiantium, quid
præterea desipitis, in vanis prospicientes Christum,
Antichristum sperantes? Surdi audite : Isaias enim
Salvatoris prænuntians tempus, et a nullo alio
propheta salvationem fieri posse, nisi a quodam
Justo, hæc sane ait : « Ipse veniet et salvabit nos.
Tunc oculi cæcorum aperientur, aures surdorum
audient, et claudus saliet ut cervus. » Facta sunt
hæc, necne, cum apparuit Christus a vobis cruci-
fixus? Utquid ergo non creditis prophetarum dicta
videntes in ipso Christo finem accipere? Quod vero
futurum erat ut a vobis non crederetur Christi my-
sterium, propter miraculi excellentiam, olim osten-
dit Deus dicens : « Videte contemptores, et admi-
ramini, et disperdimini, quoniam opus ego operor
in diebus vestris; opus cui non adhibebitis fidem,
si quis enarraverit vobis. » Optime vero dixit pro-
pheta : « Ipse veniet, et salvabit nos; » quemad-
modum enim in principio Deus plasmans hominem
nullo alio administro usus est, ita nunc corruptam
imaginem renovans nemini reformationem commisit.

omnigenæ eruditionis sacre promptuarium, e quo
veluti e penu haurire licebit quibus doctior suus et
eruditior, nec non cognosces quanto rubore sul-
fundi debuere male feriati illi, qui maledicendi
cacoethæ quadam adacti tantum virum sunt injuria
criminati.

Simillima jam demonstratis divinissimus Malachia alta inclamans voce dixit : « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus, neque sumam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum gloriosum est in gentibus, et in omni loco sacrificium et oblatio munda offertur nomini meo : vos autem ea contaminastis. » Facta sunt hæc, an non ? Offertur incruentum et mundum sacrificium Deo in omni nationum loco, an non ? Verum quid plura ? Audiamus prophetam dicentem : « Ex Sion exhibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem ; et iudicium faciet in medio nationum, et arguet populum multum. » Dicite ergo, quænam est lex exiens ex Sion, et quænam sunt qui eam receperunt ? Nationes sane ; ipsæ enim redargute sunt velut errantes a fide, et Christi legem receperunt, quam quidem discipulis dedit in Jerusalem, et per ipsos omnibus gentibus. « Ex Sion exhibit lex ; » oportebat enim novam dari legem novo ex nationibus populo, quemadmodum Jeremias dicit : « Ecce dies veniunt, et feriam cum domo Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum in diebus in quibus apprehendente me manum eorum, eduxi illos de terra Ægypti. » Vel igitur dicant quæ lex data sit ex Sion, vel novam a Christo legislationem recipiant. Post enim resurrectionem ejus a mortuis, quemadmodum propheta prædixerant, ascendit ad cœlos, et intonuit, hoc est, ipsum hoc Novum Testamentum per omnino sanctum Spiritum largitus est. Verum mihi dicis, quod si Dei Filius erat, vere etiam surrexit. Sed audi ; si hoc factum fuit, continuo debueras credere ? Profecto non ; qui enim iis quæ præcesserant non credidit, neque illius resurrectioni crediderit, et si in conspectu omnium factum id sit. Nonne vidisti Lazarum quatruiduanum a mortuis resurgentem ? Quomodo non credidisti ? Quid hoc incredibilius, solem crucifixo Christo obtenebratum esse ? Quid majus, mortuos resurrexisse, petras scissas esse, et ipsum templi velum in duas partes divisum esse ? Nonne omnium miraculorum, ne ipsa quidem excepta resurrectione, hæc sunt maxime mirabilia ? Quomodo horum signorum spectator factus non credidisti ? Vere adimpletum est quod Isaias dixit : « Cor eorum impinguatum est : aures habent, et non audiunt ; habent oculos, et non vident. » De resurrectione quidem mortuorum quæ Christi Servatoris tempore contigit, a divinissimo propheta dictum est : « Cubabit et sanabit nos post duos dies ; in die vero tertia suscitabitur, et vivemus in conspectu ejus. »

Verum enimvero et hoc protendjis mihi dicens : Quid hic novi ? Si vester hic Christus signa cum fecerit populum non parvum in errorem impulit ? Ecce enim et Maomethum signa multa fecisse discimus, atque inde non parvum populum decipisse. Si igitur Christus est Deus propter signa ab eo patrata, Deus eodem prorsus modo erit et Maomethæ. Sed audi, Maomethi signa, manifesta

Τὰ αὐτὰ τοῖς διαληφθεῖσι καὶ ὁ θεότατος Μαλαχίας προαναφωνῶν ἔλεγεν · « Οὐκ ἔστι μοι ἐν ὑμῖν θέλημα, λέγει ὁ Κύριος, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν, διότι ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δοξάσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ · ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτά. » Ἐγένετο ταῦτα, ἦ οὐ ; Προσάγεται ἡ ἀναίμακτος καὶ καθαρὰ θυσία τῷ Θεῷ ἐν παντὶ τόπῳ τῶν ἐθνῶν, ἦ οὐ ; Καὶ τί πολλὰ λέγειν ; Ἀκούσωμεθα προφήτου τοῦ λέγοντος · « Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀνὰ μίσην ἐθνῶν, καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολύν. » Εἶπατε οὖν τίς ἐξελεύσεται νόμος ἐκ Σιών, καὶ τίνας οἱ τοῦτον δεξάμενοι ; Πάντως τὰ ἔθνη · αὐτὰ καὶ γὰρ ἠλέγχθησαν ὡς περ τὴν πίστιν πλανώμενα, καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον ἐδέξαντο, ὃ ἔδωκε μὲν ἐν Ἱερουσαλήμ τοῖς μαθηταῖς, δι' αὐτῶν δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. « Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται ὁ νόμος · » ἔδει γὰρ τῷ ἐξ ἔθνῶν καινῷ λαῷ καὶ νόμον δοθῆναι καινόν, καθὼς Ἱερεμίας φησὶν · « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσὺδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέραις ἐπιλαδομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, καὶ ἐξαγαγόν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ἡ γοῦν εἰπάτωσαν τίς ὁ νόμος ὁ δοθεὶς ἐκ Σιών, ἢ τὴν καινὴν τοῦ Χριστοῦ νομοθεσίαν καταδεχέσθωσαν. Μετὰ γὰρ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἔγερσιν, καθὼς οἱ προφ. ται προεῖπον, ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς καὶ ἐθρόντησι, τοῦτ' ἔστιν αὐτὴν ταύτην τὴν νέαν διαθήκην διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐχορήγησεν. Ἀλλὰ λέγεις μοι, ὅτι εἰ Θεοῦ Υἱὸς ἦν, καὶ ἀληθῶς ἀνέστη. Καὶ ἄκουε · εἰ τοῦτο ἐγένετο, πιστεῦσαι εἶχες ; Πάντως οὐχί · ὁ γὰρ μὴ τοῖς προλαβοῦσι πιστεύσας οὐδὲ τῇ ἐκείνου ἀναστάσει ἐπί τευσεν ἂν καὶ εἰ ἐνώπιον πάντων ἐγένετο. Οὐκ οἶδας τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν τετραήμερον ἐγερθῆντα ; Πῶς οὐκ ἐπίστευσας ; Τί παραδοξότερον τοῦ τὸν ἡλίον σκοτισθῆναι σταυρουμένου Ἀριστοῦ ; Τί μείζον τοὺς νεκροὺς ἐγερθῆναι, πέτρας σχισθῆναι, καὶ αὐτὸ διαρραγῆναι τὸ τοῦ ναοῦ καταπίτασμα ; Οὐ πάντων θαυμάτων, καὶ αὐτῆς δὴ τῆς ἀναστάσεως, ταῦτα θαυμασιώτερα ; Πῶς τοιοῦτων τεράτων θεατῆς γεγονῶς οὐκ ἐπίστευσας ; Ὅντως πεπλήρωται τὸ τοῦ Πραίου · « Ἦ καρδία αὐτῶν ἐπαχύνθη, ὥτα ἔχρυσι, καὶ οὐκ ἀκούουσιν · ὀφθαλμοὺς, καὶ οὐ βλέπουσι. » Περὶ μέντοι τῆς κατὰ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ ἐγέρσεως τῶν νεκρῶν τῷ θεοτάτῳ προφήτῃ εἴρηται · « Μοτώσει καὶ ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας · ἐν δὲ τῇ ἡμέρῃ τῇ τρίτῃ ἐξαναστήσομεθα, καὶ ζήσομεθα ἐνώπιον αὐτοῦ. »

Ἄλλ' ἐτι καὶ τοῦτο προτείνεις μοι λέγων · ὅτι Τί καινόν ; Εἰ ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος σημεῖα πεποιηκῶς λαὸν οὐκ ὀλίγον ἐπλάνησεν ; Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸν Μωάμεθ σημεῖα πολλὰ πεποιηκέναι μαυθάνομεν, κἀντεῦθεν οὐκ ὀλίγον πεπλανηκέναι λαόν. Εἰ οὖν Θεὸς ὁ Χριστὸς ἐστι διὰ τὰ παρ' αὐτοῦ τελεσθέντα σημεῖα, Θεὸς ἄρα τῷ τρόπῳ τούτῳ καὶ ὁ Μωάμεθ. Καὶ ἄρα, τὰ τοῦ Μωάμεθ ἢ πλάνη καθέστηκε προ-

φανής, καὶ δι' ἄλλα μὲν πολλὰ, μάλιστα δὲ διὰ τὸ A μηδένα τῶν προφητῶν τούτου χάριν τὸ οἰονοῦν προειπεῖν· τὰ δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ πάνυ τυγχάνουσιν ἀληθῆ, ὡς ἐκ τῶν προφητῶν τὴν σύστασιν ἔχοντα. Καὶ πρόσθετος εἰ βούλει τις λεγομένοις· αὐτὸν γὰρ καὶ αὐτὸς τὴν Σοφωνίαν παράγω τοῦ λόγου μάρτυρα. « Ἐπιφανήσεται Κύριος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸν ἕκαστος ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Τίς οὖν ὁ ἐπιφανὴς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὁ Χριστὸς, ἢ ὁ Μωάμεθ; Ποῖος ἐκείνων ὁ τοὺς τῶν ἐθνῶν θεοὺς ἐξολοθρεύσας, καὶ θεὸν ἕνα προσκυνεῖσθαι ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων παρασκευάσας, ὁ Χριστὸς, ἢ ὁ Μωάμεθ; Ἀποκρίναι, ἐν τίνι πέρας ἔσχεν ἡ τοῦ Σοφωνίου προφητεία, ἐν τῷ Χριστῷ, ἢ B ἐν τῷ Μωάμεθ, ἢ ἀπλῶς ἐν ἑτέρῳ τινὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος; Ἄλλ' οὐκ ἔχεις εἰπεῖν, εἰ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ τῷ παρ' ὑμῶν σταυρωθέντι Χριστῷ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεῷ. Ὅτι δὲ τὰ κατ' αὐτὸν οἱ πάλοι προφήται προαναφώνουν, δῆλον κἀντεῦθεν· μετὰ γὰρ τὴν ἐκείνου παρουσίαν οὐδεὶς ἠγέρθη προφήτης κατὰ τὴν ἐκείνου πρόρρησιν. Ὁ νόμος γὰρ καὶ οἱ προφήται ἕως Ἰωάννην· ἐπειδὴ γὰρ ἦλθεν ὁ προφητευόμενος, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν ἐπεγνώσθη μυστήριον, οὐκέτι προφήτου χρεία λοιπόν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, τῶν προφητῶν πάντων τὴν Χριστοῦ παρουσίαν μεγαλοφώνως προαναφώνούντων; Ὁ Θαυμάσιος Δανιὴλ καὶ αὐτὸν τὸν τῆς παρουσίας καιρὸν ἀριθνήτως μεμήνηκε. Τίνος ἕνεκεν, καὶ διὰ τί; Ἴνα μὴ ἐξ ἀγνοίας παρασυρέντες οἱ ἄνθρωποι, ἕτερον C ἀνθ' ἑτέρου Χριστὸν εἰσαδεξώμεθα. Σαθρὸν μὲν οὖν σοι καὶ τὸ κατὰ τὸν Μωάμεθ πρόβλημα, ὡ σαθρὸν τὸν νοῦν καὶ ἀσύστατον.

Ἄλλ' ἄλλην ἐξ ἀμυχανίας ἐτρόπησ' ὁδοί, καὶ εὐαγγελικῶν ῥημάτων μεμνημένοις ἐπάγεις μοι λέγων· Πῶς αὐτὸν θεὸν λογισθήσομαι, ὃς τῷ νομικῷ εἰπόντι πρὸς αὐτὸν, « Διδάσκαλε ἀγαθὲ, » εἶπεν· « Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ μόλις ὁ θεός; » Καὶ ἐν πρώτοις μὲν λέγω σοι· « Τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; » Πῶς ἐπεντρανίζεις τῇ εὐαγγελικῇ δόξῃ ἐπιχειρεῖς, καλύμματος ἐπιχειμένου τοῖς νοητοῖς ὀφθαλμοῖς σου; Ἄφελε τὸ κάλυμμα, καὶ παρακίψας ἰδὲς τὴν δόξαν Κυρίου· « Ἀποκάλυψον γὰρ, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοῦς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. » Περιεῖλὼν τὴν τοῦ στόματός σου πικρίαν, D γεύσεις τοῦ εὐαγγελικοῦ μέλιτος, καὶ ἠδονῆς ἀπολαύσεις ἀρρήτου. Ταῦτά σε τὰ ῥήματα σκανδαλί-

(16) Mahomethis doli et ambages quibus allicere studuit male feriatos homines cujusvis generis, maximeque concupiscentiæ ipsorum indulgentes omnimode, cuique jam comperta sunt, neque in presentiarum arridet coctum recoquere. Is certe utpote matre Judæa natus, Judæos in spem erexit putantes illum exspectatum Servatorem advenissæ, atque ea de causa synagoga legatos ad ipsum laudatoresque misit, pene regem sibi constitutura. Ita porro Cedrenus: Οἱ δὲ πεπλανημένοι Ἑβραῖοι ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς προσδοκώμενον Χριστὸν· ὡς καὶ τινας τὸν ἀριθμὸν δέκα προῦχοντας αὐτῶν προσελθεῖν αὐτῷ, σφραῖναι τε τὴν τοῦ θεόπτου Μωσέως, καὶ δεξιῶσθαι

imitantur deceptione, tum ob multa alia, tum maxime quod prophetarum nullus de eo quidquam prædixerit, dum ea quæ Christum spectabant vere omnino acciderunt, prout in prophetarum prænotionibus habentur. Et advertite si libet dictis; ipsum enim rursus profero Sophoniam testem sermonis, qui ait: « Apparebit Dominus ad omnes gentes. ac funditus perdet omnes deos nationum, et unusquisque de loco suo adorabit ipsum. » Quis ergo apparuit ad omnes gentes, Christus an Maomethus? Utet horum deos nationum funditus perdidit, et unum Deum ab omnibus adorari, et ubique disposuit, Christus an Maomethus? Responde, sodas, in quo finem habuit prophetia Sophoniæ, in Christo, an in Maometho, vel alio quovis eorum qui fuerunt a sæculo? Verum non habes quid dicas, nisi in ipso uno a vobis crucifixo Christo Dei Filio et Deo. Quod vero ea quæ ad ipsum pertinent, propheta olim prænuntiarint, manifestum exinde est, quod post ejus apparitionem nemo surrexit propheta, juxta ejus vaticinium. Lex enim et propheta usque ad Joannem; postquam enim venit prænuntiatas, atque ejus cognitum est mysterium, nulla amplius erat prophetae utilitas. Et quid plura oportet dicere, omnibus prophetis Christi adventum magna voce prænuntiantibus? Admirabilis Daniel ipsum pene adventus manifeste designavit momentum. Qua vero hoc de causa? Ne ab ignorantia protracti nos homines, alterum pro altero Christum admitteremus. Marcidum ergo sane de Maometho (16) problema, q putris mente et inconstans.

Verum ex difficultate in aliam translatus es viam, et evangelicorum verborum recordatus subjungis mihi dicens: Quomodo ipsum Deum mente cogitare poterō, qui legisperito dicenti: « Magister bone, » respondit: « Nemo bonus nisi solus Deus? » Et primum quidem a te peto: « Quæ communicatio lucis cum tenebris? » Quomodo obniteris evangelicum sensum aperire, obductis velamine oculis tuæ mentis? Aufer velamen, et introspectans videbis gloriam Domini: dictum est enim: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua, » Auferens ab ore tuo amaritudinem, gustabis evangelicum mel, et suavitate frueris inenarrabili. Hæc verba scandalo tibi sunt, hæc nobis tu ipse obje-

τὴν αὐτοῦ ὀρησκείαν, καὶ σὺν αὐτῷ διάγειν μέχρι τῆς σφαγῆς αὐτοῦ. Scilicet: « Judæi interim in errorem abducti, cum primum is exstitit, existimaverunt illum esse Christum, quem exspectabant, adeo ut decem numero viri proceres ad eum sese contulerint, desertaque Mosis, cui se videndum Deus præbuerat, religione, ipsius superstitionis impietatem amplexi sint, et usque ad ejus cædem ipsi adhæserint. » Qui plura cupit, adeat ipsum Cedrenum, Zonaram, et Damascenum penes antiquos, atque e recentioribus Historiam universalem a doctissimis Britannis viris absolutissime concinnatam, ubi omnia fanda et infanda hujusce ψευδοπροφήτου inveniet.

o demens et rixose. Ad ea vero quæ ad verbum A enarrat Evangelium meum, nimirum : « Ego et Pater meus unum sumus, » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem, » et : « In principio erat Verbum ; » quid respondebis non videns quod alicubi quidem veluti Deus edisserit, alicubi vero ut homo, nostram propter infirmitatem ? quoniam et rete nisi unalique sit absconditum, nunquam passerem capiet. Atque hac de causa ne a' dubites : legisperitum enim nihil prorsus divinum mente concipientem de ipso, congruenter vetuit ne ipsum appellaret bonum, eius humi cubantem mentem sublevans, et quodammodo dicens : Si ad me venis, uti ad Deum, bonum apposta, si vero ut ad hominem sublinem, ne dicas, propterea quod homines per gratiam participes sunt bonitatis. Illud tamen : « Nemo bonus nisi solus B Deus, » semper memor a tenes, et in medium profers ; que vero juxta Nathanaelem (17), quando propheti vultu seipsum Deum ostendit, et que secundum Caipham, quando vultu condemnatus ipsi astans, et juramenti ob ipso coactus Deum se ipsum esse confirmavit, quomodo non consideras ? quomodo in medium non profers ? Simile quid pati mihi videmini navi in medio mari periclitanti causa valentium veatorum. Quemadmodum enim ipsa ventis obsistere non valens vela quidem remittit, eorumque sistit actionem, in ancorarum vero omnem retinaculis spem reponit ; quid enim aliud agat cum ipsis viris in profundum pene demergenda ? ita et vos difficultatum tempestate circumacti, omnem r. linquentes itineris rectitudinem, ad commenta semper confugitis, ut detrectando excusetis excusationes in peccatis.

Sed de hisce satis dictum sit, non enim decet margaritas autem porcos projicere. Sed quoniam veluti canis oblatras Christum non esse Deum, contende et hoc dicendo quod Deus non nascitur, pannis non involvitur, non bibit, non sitit, non fatigatur ; iterum vero dico tibi : Quoniam talia te scandalizant, utpote inanem prorsus ac mente minorem, necesse est etiam omnino te circa incorpoream atque incircumscripam natura n scandalizari, et circumscripam dicere et incorpoream, et nullo modo perfectum Deum existimare, quem vetus et divina annuntiat Scriptura ; ipsi enim tribuit manus et pedes, et oculos et aures, et locales migrationes : D « Descendens enim, ait, super Sodomam videbo utrum clamorem ipsorum compleverint, » et quævis alia hujusmodi. Sed quemadmodum illic et

(17) Quæ noster hic Glycas habet de Nathanaele, vide in Evangelio Joannis, cap. 1, 45 et seq., ubi Christi divinitatis illustre profertur testimonium. Varias in partes vero Ecclesie Patres abiere circa Nathanaelem, qui a plurimis e numero apostolorum eximitur, eo quia peritus esset in lege, dum ab aliis eundem ipsum esse ac Bartholomæum putatur. Priorum agmen ducit S. Augustinus, qui contendens ideo idiotas electos fuisse in apostolos a Christo, ne prædicatio eorum, et per eos conversio hominum, humane sapientie tribueretur, *Tractatus VII in Joannem* ait : « Non solum primus invenitur in apostolis, sed nec medius, nec ultimus inter duo-

ζουσι, ταῦτα προφέρεις καθ' ἡμῶν, ὡ ἀνόητε σὺ καὶ φιλόνηκε. Ἐν οἷς δὲ διεξίσι κατὰ ῥῆμα τὸ Εὐαγγέλιόν μου. « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ μου ἐν ἐσμεν, » καὶ « Ὁ ἐώρακὼς ἐμὲ ἐώρακε καὶ τὸν Πατέρα, » καὶ « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » τί ἀποκριθήσῃ μὴ εἰδὼς, ὅτι ποῦ μὲν ὡς Θεὸς διελέγετο, ποῦ δὲ ὡς ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν ; ἐπεὶ καὶ παγὶς ἐάν μὴ πανταχόθεν συσκιασθῆ, οὐκ ἂν ἀγρεύσῃ στρουθόν. Καὶ τούτου χάριν μὴ ἀμφίβαλλε. τῷ γὰρ νομικῶ μὴδὲν τι θεῖον περὶ αὐτοῦ διανοουμένῳ εἰκότως εἶπε μὴ λέγειν αὐτὸν ἀγαθόν, ἀνάγων αὐτοῦ τὸν νοῦν χαμαὶ κείμενον, καὶ οἶονεὶ λέγων. Εἰ μὲν οὖν ὡς Θεῷ μοι προσέρχῃ, λέγε ἀγαθόν. εἰ δὲ ὡς ἄνθρωπον ὑψιτῶ, μὴ λέγε, διὰ τὸ τοῦς ἀνθρώπους χάριτι μετέχειν τῆς ἀγαθότητος. Καὶ τὸ μὲν, Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός, διὰ μνήμης ἔχεις ἀεὶ καὶ εἰς μέσον προσφέρεις. τὰ δὲ κατὰ τὸν Ναθαναὴλ ἠνίκα διὰ τοῦ προφητεῦσαι Θεὸν ἐαυτὸν παρεδείκνυε, τὰ δὲ κατὰ τὸν Καϊάφαν ἠνίκα ὡς κατάκριτος αὐτῷ παριστάμενος, καὶ ἐξορκισμοῖς ὑπ' αὐτοῦ καταδεσμούμενος, Θεὸν ἐκρυπνὸν εἶναι διεβεβαιούτο, πῶς οὐκ ἀναλογίζῃ ; πῶς οὐκ εἰσάγεις εἰς μέσον ; Ταυτόν τι πάσχειν εἰσέκατε τῇ ἐπὶ μέτου πλάγους ὑπ' ἀνέμων βιαίων καταβαπτίζομένη νηὶ. ὡσπερ γὰρ ἐκείνη τοῖς πνεύμασιν ἀντιστῆναι μὴ δυναμένη ὑποχαλᾷ μὲν τὰ ἱστία, καὶ ἀπρακτα τίθησιν, ἀγκυροβολίαις δὲ καὶ πείσμασι πάσας ἀναρτᾷ τὰς ἐλπιδάς. τί γὰρ καὶ δράσαιεν ἕτερον, αὐταῶρος τῷ βυθῷ καταδυομένη ; οὕτω καὶ ὑμεῖς τῷ τῆς ἀμνηχανίας στροβούμενοι κλύδωνι, πᾶσαν ἀφέντες εὐθυπορίαν, εἰς παραγραγᾶς ἀεὶ καταφεύγετε, καὶ προφαρίζεσθε προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις.

Ἄλλὰ τὰ μὲν περὶ τούτων ἤρκει, οὐ χρὴ γὰρ ἐμπροσθεν χοίρων ῥίπτειν τοὺς μαργαρίτας. Ἐπεὶ δὲ ὡς κύων καθυλακτεῖς τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι Θεόν, δισχύριζε καὶ τὸ λέγων ὅτι ὁ Θεὸς οὐ γεννᾶται, οὐ σπαραγνοῦται, οὐ πεινᾷ, οὐ διψᾷ, οὐ κοιμᾷ. Καὶ πάλιν λέγω σοι. Ἐπεὶ τοιαῦτά σε σκανδαλίζουσιν ὡς κοῦφον πάντη καὶ ἀνόητον, ἀνάγκη σοι πᾶσα καὶ ἐπὶ τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀπεριγράπτου φύσεως σκανδαλίζεσθαι, καὶ περιγραπτὴν λογίζεσθαι καὶ ἀώματον, καὶ μὴδὲν Θεὸν ἠγεῖσθαι τέλειον, ὃν ἡ παλαιὰ καὶ θεῖα καταγγέλλει Γράφη. Χοίρας γὰρ καὶ πόδας προσάπτει, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα, καὶ τοπικάς μεταβάσεις. « Καταβάς γὰρ ἐπὶ Σόδομα ὄψομαι εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦνται. » καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖ συγκαταβατικῶς τε καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν λέγονται.

decim) Nathanael, cui tantum testimonium perhibuit Filii Dei dicens : *Ecce verus Israelita, in quo dolus non est.* Rupertus autem, Estius et sexcenti alii probabilibus nec futilibus rationum momentis ducti autumant Nathanaelem fuisse nomen proprium apostoli Bartholomæi, filii scilicet *Tholmæi*, uti Hebræa vox sonat ; nec in re adeo dubia, quæ Oedippo indiget, est qui nodum solvere valeat. Adisis prædictum Joannis Lami *De eruditione apostolorum* opus, ubi pluries de Nathanaele loquitur, et cum Augustino ipsum non cooptatum fuisse a Christo inter apostolos con-

οὐδὲ γὰρ ἄλλως τὰ θεῖα γνωρίσαι δυνάμεθα· οὕτω ἄνταυθα. Πλὴν ἄκουε· Ὁ Θεὸς πλάσας τὴν ἀνθρωπίνον, φυσικὸν αὐτῷ νόμον ἐνέθηκεν, ὅπως ὁρῶν οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν καὶ πάντα ἐν αὐτῇ, δοξάζῃ, καὶ προσκυνῇ τὸν δημιουργὸν καὶ κτίστην αὐτῶν. Ἐκ μεγέθους γὰρ, φησὶ, καὶ καλλοῦ κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Ἐπεὶ δὲ εἶδε μηδὲν ἡμᾶς ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν αὐτοῦ γνώσιν προκόποντας, εἰς κακίαν δὲ πᾶσαν ἐγκυλιουμένους, ἑτέραν θεραπείαν μετέρχεται, καὶ τὸν Μωσέα νομοθέτην καθιστᾷ, καὶ διὰ πραγμάτων ἡμῖν ὁμιλεῖ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ γεγονότος οὐδὲ τοιούτου ὠφελήθημεν, οὐ παρὰ τὴν τοῦ ἱατροῦ τέχνην, παρὰ δὲ τὴν μοχθηρὰν ἡμῶν δίαιταν· γυθῆνε δὲ τὸ κακόν, ἐτι καὶ ἐτι ἡ νόσος προέκοπτεν· ἑτέρω μείζονι καὶ θαυμασίω χρᾶται φαρμάκῳ, καὶ δι' ἑαυτοῦ ἡμῖν ἐπιδημαί. « Αὐτὸς γὰρ, φησὶν ὁ Ἡσαίας, ἤξει, καὶ σώσει ἡμᾶς· » αὐτὸς καὶ οὐχ ἕτερος κενώσας ἑαυτὸν καὶ καθ' ἡμᾶς χρηματίσας ἄνθρωπος, ἵνα περιέλῃ πᾶσαν ἡμῶν ἀφορμὴν.

Μηκέτι λοιπὸν ἀμφίβαλλε, μὴ θορυβοῦ καθ' ἑαυτὴν σάρκωσιν ἀκούων Θεοῦ, καὶ τὰ τῆς σαρκώσεως ἰδία. Ἡσαίας βοᾷ σοι· « Ἴδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· μέλι καὶ βούτυρον φάγεται· » καὶ αὐθις· « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. » Εἰ τοίνυν τὸ γεννηθὲν παιδίον Θεὸν ἰσχυρὸν ὁ προφήτης φησὶ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πατέρα, πῶς οὐχὶ θεοτόκος καὶ παρθένος κληθεῖν ἂν ἡ τὸ παιδίον τοῦτο γεννήσασα; Ἴνα τί λοιπὸν ματαιάζεις καὶ ἐπὶ κεναῖς κακουργείαις; Ἴνα τί τὰς λέξεις ὑπαλλάττεις, καὶ νεάνιν ἀντὶ παρθένου ἀναγινώσκεις, τῷ σὺ διδασκάλῳ κἀν τούτοις ἀκολουθῶν, Ἀκύλα λέγω τῷ ματαιόφρονι; Ἡμεῖς περὶ τὴν λέξιν οὐ ζυγομαχοῦμεν· ταυτὸν γὰρ νεάνιδος καὶ παρθένου τὸ σημαίνον κατὰ τὴν τοῦ Δευτερονομίου παράδοσιν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ μὴ τὸν τόκον παράδοξον εἰπομεν, εἰ γυναῖκα παρθένον μητέρα παιδίου γενέσθαι ὁμολογήσομεν, ψεύδεται ὁ προφήτης σημεῖον τῷ Ἀχαζ δοθῆναι λέγων παρὰ Θεοῦ. Ἀλλὰ τί τοῦτο, καὶ ποταπὸν ἐστὶ τὸ σημεῖον; Πρόσσχες, εἰ βούλεις, τῷ Ἡσαίᾳ, τὴν προφητείαν ἀνάγνωθι καθ' εἰρμὸν, μὴ καλῶς ἐστῶτα διάστρεψε, τοῖς κάτω τὰ ἄνω σύναπτε· καὶ οὕτω μαθήσῃ τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν. Τοῦ γὰρ Ἀχαζ, ἡνίκα παρὰ τοῦ προφήτου σημεῖον αἰτήσας παρεδίάζετο, εἰπόντος, « Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ οὐ μὴ πειράσω τὸν Κύριον· » ὁ προφήτης αὐθις ἐπήγαγε λέγων· « Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· Ἴδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται. » Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ δοθὲν σημεῖον τῷ Ἀχαζ οὐχ ἕτερον ἐστὶν ἢ τὸ γυναῖκα μὲν λαβεῖν ἐν γαστρὶ, ἑτέρω δὲ τινὶ τρόπῳ παρηλλαγμένῳ καὶ οὐ συνήθει. Εἰ γὰρ τὸ σημεῖον ξένον τί ἐστὶ πρᾶγμα καὶ ἀχρεῖς, τοιοῦτος ὀφείλει καὶ ὁ τόκος εἶναι λοιπόν. Τὸ δὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς γεννηθὲν, ὑπερὶ τὸ δηλονότι γυναικὶ συμπλακείη, καὶ ταυτὰ νεᾶ ἰδί, οὐκ ἂν

demisse et œconomice propter nostram infirmitatem dicuntur, neque enim aliter divina noscere possumus, ita et hic. Præterea audias: Deus plasmans hominem, physicam ei constituit legem, ut videns cœlum, terram, mare et omnia quæ in eo sunt, glorificet, ac veneretur opificem et conditorem eorum; ex pulchritudine enim, ait, et amplitudine conditarum rerum non incongrue ipsarum opifex dignoscitur. Quoniam vero vidit nos ex his minime profecisse in ejus cognitione, imo in quovis malo implicatos, alteram curationis speciem adhibet, et Moysen legislatorem statuit, et per opera nobis loquitur. Sed cum neque ex hoc facto quidquam utilitatis ceperimus; non propter medici artem, verum propter vitæ nostræ improbitatem; malum vero in dies augetur, et morbus ingravesceret: alio validiori et mirifico utitur remedio, et per se ipsum ad nos venit. Ipse enim, Isaias ait, veniet, et salvabit nos, ipse et non alius, exinaniens se a seipsum, et apud nos agens ut homo, ut omnem a nobis auferat animi commotionem.

Ne amplius igitur dubites, neque turberis in te-metipso carnalem audiens generationem Dei, et quæ hujusco carnalis generationis sunt propria, annuntiante Isaiâ: « Ecce virgo in ventre concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel; mel et butyrum comedet; » et iterum: « Puer natus est nobis; filius datus est nobis; cujus principatus super humerum ejus, admirabilis consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi. » Si igitur natum filium, Deum fortem dixit propheta, et futuri sæculi patrem, quomodo non Dei parens et virgo vocabitur, quæ filium hunc genuit? Cæterum quid inania captas, et in inanibus male operaris? Quid dictiones invertis, et puellam pro virgine legis, cum magistro tuo et in hisce consentiens; Aquila, dico, desipienti? Nos circa dictionem non rixamur, eadem enim puellæ atque virginis significatio juxta Deuteronomii traditionem. Verum quid plura? Nisi partum admirandum dicamus, nisi mulierem virginem pueri matrem fuisse confiteamur, mentitur propheta signum dari dicens Achaz a Deo. Sed quodnam hoc et quale est signum? Attende, si libet, Isaiæ; prophetiam lege per ordinem; quæ sibi constant ne detorqueas; inferioribus superiora conjuge: ac sic edisces mysterii potentiam. Quando enim Achaz coge-batur a propheta ut peteret signum, cum dixisset: « Non petam, neque omnino tentabo Dominum, » propheta iterum subdidit dicens: « Propter hoc ipse Dominus dabit vobis signum: ecce virgo in utero concipiet. » Disce igitur ex hoc, quod signum datum Achaz nullum aliud est quam quod mulier quidem concipiet in ventre, sed alio quodam modo diverso et insolito. Si enim signum novum est aliquid et inusitatum, partus etiam sane debet esse quid simile. Quod vero nascitur ex voluntate viri, quando nimirum cum uxore conjungitur, vel etiam cum puella, nunquam sane signum, neque

Emmanuel vocabitur quicumque rationis est com-
 pos; commune enim hoc et familiare, et quotidie ac-
 cidit (18). Si igitur Achaz datum est signum a Deo,
 quemadmodum loquitur Isaias, mutatio dictionis
 nihil omnino confert tuæ distorsioni, cum debeat esse
 et dici Virgo hujusce filii mater propter signi confir-
 mationem. Mitto dicere illud Davidis: « Dixit ad
 me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: » statim
 enim arripis verbum, et consuetam tuam utens ma-
 litiam, verbi notionem invertis, divinamque vocem
 in absurdum protrahis, quæ cum aperte ipsum
 Christum indicet, tu ad Davidem ipsam traducis;
 et hæc plane noscens quod ipsi ubique nationum et
 locorum adorato Christo vox hujusmodi conveniat.
 Davidi enim in quadam tantummodo terræ parte se-
 denti et regnanti, neque in hæreditatem datæ sunt
 omnes gentes, neque sines terræ in possessionem.
 Verum hæc ita se habere et ipse Isaias post Davi-
 dem luculentius ostendit dicens: « Et Sabæorum
 populi viri sublimes ad te transibunt, teque adora-
 bunt ac deprecabuntur, quia in te Deus est, et
 non est Deus præter te; tu Deus, et non vidimus. »
 De quoniam hæc dicit Deus? Ad quem venerunt ex
 Indis lectissimi servi adorantes, et in ipso depre-
 cantes, nisi ad servatorem omnium Christum Dei
 Filium et Deum? Atque ita prorsus res sese ha-
 bent. Quoniam vero carnem inducere sustinuit,
 consequens erat et naturalibus carnis passionibus
 illum affici, sine peccato tamen, in nullo enim hæc
 contradicit: idque demonstrans Isaias aiebat: « Peccatum non fecit,
 neque dolus inventus est in ore ejus. » Quinam igitur erit alius, de quo hujus-
 modi pronuntiata est prophetia, nisi profecto Chri-
 stum ipsum dicamus Dei Filium, qui propter nos
 carnem ferre sustinuit? Etenim juxta sapientem
 salomonem, « Nemo est qui non peccaverit. »
 τοῦ Θεοῦ τὸν σάρκα φορέσαι δι' ἡμᾶς ἀνασχόμενον; Κατὰ γὰρ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, « Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἤμαρτεν. »

ποτε σημεῖον, οὐτε μὴν Ἐμμανουὴλ καλέσονται τοὺς λογισμοῦ κύριος ὢν· κοινὸν γὰρ τοῦτο καὶ σύνηθει, καὶ καθ' ἑκάστην γινόμενον. Εἰ μὲντοι τῷ Ἀχάζ σημεῖον ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, καθὼς Ἡσαΐας φησὶν, ἡ παραλλαγὴ τῆς λέξεως κατ' οὐδὲν συμβαλεῖται σου τῇ σκοπιότητι, παρθένου καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι τῆς τοῦ πατρῷου μητέρος ὑφειλούσης διὰ τὴν τοῦ σημείου βεβαίωσιν. Ἐὼ λέγειν τὸ τοῦ Δαβὶδ· « Εἶπε πρὸς με, Υἱὸς μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· » εὐθέως γὰρ ἀρπάξεις τὸ ῥῆμα, καὶ τὴν συνήθη χρώμενος κακουργίαν, τὴν τοῦ ῥητοῦ διαστρέφεις ἐννοίαν, τὴν θέσαν τε παραλογίζῃ φωνῇ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐξενεχθεῖσαν δηλαδὴ τὸν Χριστὸν, σὺ πρὸς τὸν Δαβὶδ μετακομίζεις αὐτήν· καὶ ταῦτα εἰδὼς ἀκριβῶς ὡς αὐτῷ ἐν ἔθνει καὶ τόπῳ παντὶ προσκυνουμένῳ Χριστῷ ἡ τοιαύτη προσήκει φωνή. Τῷ γὰρ Δαβὶδ ἐν τινὶ μέρει τῆς οἰκουμένης καὶ καθημένῳ καὶ ἄρχοντι οὐτε εἰς κληρονομίαν ἐδόθη τὰ ἔθνη πάντα, οὐτε πέρατα τῆς γῆς εἰς κατάσχεσιν. « Οτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ αὐτὸς ὁ μετὰ τὸν Δαβὶδ Ἡσαΐας ἀριδηλότερον ἔδειξε λέγων· « Καὶ οἱ Σαβαίμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σε διαθήσονται, καὶ προσκυνήσουσί σε, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ· σὺ Θεὸς, καὶ οὐκ ἡδαιμεν. » Περὶ τίνος ταῦτά φησιν ὁ Θεός; Τίνος προσῆλθον οἱ τῶν Ἰνδῶν ἀπόλεκτοι προσκυνούντες οἱ δοῦλοι, καὶ ἐν αὐτῷ προσευχόμενοι, εἰ μὴ γε τῷ Σωτῆρι πάντων Χριστῷ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεῷ; Καὶ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἐπεὶ δὲ σάρκα φορέσαι ἠνέσχεται, ἀκόλουθον ἦν καὶ τὸ τὰ φυσικὰ πάθη τῆς σαρκὸς καταδέξασθαι, ἄνευ μόντοι τῆς ἀμαρτίας, ὅτι μηδὲν κατάφησιν αὐτῆ. Καὶ τοῦτο δηλῶν Ἡσαΐας ἔλεγεν· « Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τίς γὰρ ἂν εἴη ἕτερος, δι' ὃν ἡ τοιαύτη ἐξενήνεκται προφητεία, εἰ μὴ γε τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἴπωμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν σὸφὸν Σολομῶντα, « Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἤμαρτεν. »

Ἄλλ' ἔτι μοι καὶ τοῦτο προτείνεις λέγων, ὅτι εἰ σαρκῶσθαι ἐμελλεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ τότε παθεῖν, καὶ τότε ποιῆσαι, ἵνα τί μὴ τὰ περὶ τούτων εἰρησώμεθα σαφέστερον μεμνηόμεθα, ὡς ἐντεῦθεν ἀναντιρρήτα, καὶ μὴ πέτραν σκανδάλου εἶναι τὰ κατὰ Χριστόν; Καὶ ἀκουε· Ὁ Θεὸς προειδὼς τὸ γένος ὑμῶν ὅτι σκληρὸν ἔσται, καὶ πονηρὸν, καὶ ὅτι ἐκβληθήσεται μὲν ὁ πρωτότοκος υἱὸς Ἰσραὴλ, ἀντιπαροχθήσεται δὲ ὁ ἐξ ἔθνων λαὸς, ἀσφαλῶς ταῦτα καὶ μετ'

(18) Optime hic Glycas noster Judæorum perfidiam exagitat; signum enim Achaz præauntiatum Isaiâ apertissime in Virgine Matre completum evidens agnovit; σημεῖον γὰρ, ut verbis utar Theophrasti, καὶ σημεῖον μέγιστον, οὗτος ὁ τόκος καταλείπει· « Signum scilicet, et signum maximum appellatur hic partus. » Οὐδέτις δὲ σημεῖον καλεῖ τὸ σημεῖον ἑκάστην γινόμενον ἡμέραν. Εἰ γὰρ μὴ παρθενογενεῖς ἔστιν, ἀλλὰ γαμικὸς ὁ τόκος, πῶς τὸ κατὰ τὸν ὁδεῦον σημεῖον προσαγορεύεται; « Nemo enim signum vocat id quod singulis diebus contingit. Quod si non virgineus, sed ex connubio est partus, quomodo id quod secundum naturam de ventre fit, signum appellatur? » Omnes quidem Pa-

tres in hæc plane consentiunt, ut de mundi Servatore intelligatur hic locus, nec est cur detineamur ab Hebræorum magistris, qui ut suis illudant somnia jactant, et nugas inficetiores effundunt. Vide etiam S. martyris Justinii *Dialog. cum Tryphone*, ubi Judæos refutat quod lectionem germanam textus invertere sint conati.

(19) Satis haud unquam quis par erit laudare divinam sapientiam, quæ utique *attingens a fine usque ad finem* voluit nos Judæorum spoliis divari, et suis ipsorum libris erudiri, ea enim quæ in ipsis habentur non modo eos spectant, verum et nos, imo ecc. res nos faciunt quod in bonam olivam inserti per Christi mortem, ut fructificer-

ἐπικρύψεως διὰ στόματος τῶν προφητῶν προηρό-
 ρησεν. Εἰ γὰρ ἔγωγ τὴν ἑαυτοῦ ἔκπτωσιν τῷ φθί-
 νου μεστέν, καὶ πλήρες ἁμαρτίας γένος ὑμῶν, πυ-
 ρικαύστους ἐν τῆς βίβλους πάσας πεποίηκεν, ἅτε δὴ
 μὴ γράμματα φέρειν κατ' ἑαυτοῦ ἀνεχόμενον, κἀν-
 τεῦθεν ζημίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς μετὰ ταῦτα
 ἐπήνεγκεν. Αὕτη μὲν οὖν αἰτία, δι' ἣν σαφῶς αἱ
 προφητικαὶ συνετέθησαν βίβλοι. Καὶ εἰ μὴ πείθει
 τοῖς λεγομένοις, τῷ λέγοντι πείθου προφήτῃ· «Οὐτε
 ἔγνωσ, οὔτε ἠπίστασο, οὔτε ἀπ' ἄρχῆς ἀνέφξά
 σου τὰ ὦτα· ἔγνω γὰρ ὅτι ἀπειθῶν ἀπειθήσεις.»
 Καὶ νῦν μὲν, ὅτι ἐκ γυναικὸς γεννᾶται, σκανδαλίζη
 καὶ ἀποπηδᾷ· κατὰ δὲ τὴν ἐρημον, ὅτε σοι ἀόρατος
 καὶ οὐ διὰ σαρκὸς συνανεστρέφετο ὁ Θεός, καὶ τὰ
 παράδοξα ἐκεῖνα διὰ σε ἑτεροατούργει, τίνας ἐνεκεν
 ἐφρόνεις κατὰ Θεοῦ; Πῶς ἠγγριάνου κατὰ Μωσέως,
 ὡς μικροῦ καὶ λιθουλευστήσαι αὐτόν; Πῶς τὸν εὐεργ-
 γέτην ἀπολιμπάνων ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον παλινοδρομή-
 σαι ἐφιλονεῖσαι; Ἀποκρίνασι.

Εὐδὴλον οὖν ὅτι αὐτὸς εἶ, καὶ οὐκ ἠλλοίωσαι, ὁ τότε
 σκληροκάριος καὶ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμων, ὁ
 αὐτὸς δηλονότι καὶ νῦν· ὁ ἐκπειράζων τὸν Θεὸν τότε
 καὶ λέγων· «Εἰ ἔστιν ἐν ἡμῖν Κύριος, ἢ οὐ;» τὰ
 αὐτὰ ποιεῖς ἐπ' αὐτῷ καὶ νῦν, ὅτε δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώ-
 πησεν, ὀφείλων ὀλοσχερῶς εὐχαριστεῖν αὐτῷ τούτου
 ἕνεκεν, καθὰ πρὸ πάντως καὶ ἐπὶ τῷ τῶν σωματικῶν
 παθῶν ἰατρῷ ποιεῖν εἰώθαμεν, ἥνίκα καὶ μᾶλλον ἐπὶ
 τὸν νοσοῦντα βαδίζει συχνῶς, καὶ μὴ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ
 ὀφορῶν ἀξίωμα, συγκύπτει ἐπὶ πάθη, καὶ δυσωδίας
 ἀνέχεται, ἵνα δῶ τὴν ὑγίειαν τῷ κάμνοντι. Εἰ δὲ ταῦτα
 οὕτως ἔχει, πῶς ἀμφισβῆσαις εἶτι περὶ τῆς τρισυπο-
 στάτου Θεότητος; Πῶς οὐ προσκυβεῖς, πῶς οὐ πι-
 στεύεις; τῷ Πνεύματι; Ἀλλ' ἕνα κηρύσσει Θεὸν ἢ
 Γραφή· Καὶ τί γρὴ πολλὰ λέγειν; Ἀφες τὸν Ἰσαίαν,
 παράγραφο τὸν Δαβὶδ, καὶ πᾶσαν ἑτέραν Γραφήν,
 εἰ ὧν ἡ ζωαρχικὴ Τριάς μεγαλοφώνως κηρύσσεται.
 Ἐπὶ τὴν σκητὴν ἀνέβη τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ἀκόπησεν
 ἀκριβῶς, τίνας τε ἦσαν οἱ ὀφθέντες αὐτῷ, καὶ πό-
 σοι τὸν ἀριθμὸν, ὅσα τε καὶ ὅσα πρὸς αὐτοῦ; ὁ πα-
 τριάρχης λελάτῃκε. Καθὰπερ γὰρ τελείω τὴν γυνῶσιν
 ὄντι τῷ Ἀβραάμ, καὶ ὡς τρεῖς ἐφαίνοντο, καὶ ὡς εἶς

mus Deo, in adoptionem filiorum sumus vocati.
 Miram hanc in nos Dei indulgentiam apte Justinus
 exponit in sua ad Græcos cohortatione, ac de sa-
 ceris Libris nobis ab Judæis traditis sic loquitur:
 Εἰ δὲ τις φάσκει τῶν προηρόρων εἰθισμένων, μὴ
 ἡμῖν τῆς βίβλους ταῦτα, ἀλλὰ Ἰουδαίους προσή-
 κειν, διὰ τὸ εἶτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν
 σώζεσθαι, καὶ μάτην ἡμᾶς ἐκ τούτων φάσκειν τὴν
 θεοτέθειαν μεμαθηκέναι λέγειν, γνῶσκο ἀπ' αὐτῶν
 τῶν ἐν ταῖς βίβλοις γεγραμμένων, ὅτι οὐκ αὐτῆς,
 ἀλλὰ ἡμῖν ἢ ἐκ τούτων διαφέρει διδασκαλίαι. Τὸ
 δὲ παρ' Ἰουδαίους εἶτι καὶ νῦν τὰς τῆ ἡμετέρῃ θεο-
 στείῃ διαφερούσας σώζεσθαι βίβλους θείας προ-
 νοίας ἔργον ὑπὲρ ἡμῶν γέγονον. Ἴνα γὰρ μὴ
 ἐκ τῆς Ἐκκλησίας προκομίζοντες, πρόσκειν ῥα-
 διουργίας τοῖς βουλομένοις βλασφημεῖν ἡμᾶς παρ-
 σχωμεν, ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ταῦτα
 ἀξιούμεν προκομίζεσθαι, ἵνα ἀπ' αὐτῶν τῶν εἶτι
 παρ' αὐτοῖς σωζομένων βιβλίων, ὡς ἡμῖν τὰ πρὸς
 διδασκαλίαν ὑπὸ τῶν ἀγίων ἀνδρῶν γραφέντα δι-
 καῖα τρυφῶς καὶ φανερώς προσθήκει, φανῆ. Scilicet:
 «At si quis eorum qui temere contradicere con-

maticæ per os prophetarum præntiavit. Si enim
 suam ipsius novisset defectionem invidiosissimum, et
 plenum peccatis genus vestrum, igni forte devo-
 visset omnes libros, utpote scripta ea quæ contra
 seipsum facerent apud se habere minime perferens,
 maximumque inde damnum posteris attulisset. Ea
 igitur causa fuit, propter quam manifeste prophetici
 constituti sunt libri. Quod si dictis fidem non adhi-
 bes, auditum saltem præbeas prophætæ dicenti:
 «Neque novisti, neque intellexisti, neque ab initio
 aperui aures tuas; scio enim quia pravavicans præ-
 varicaberis.» Et nunc quidem, quia ex muliere na-
 scitur scandalizaris et refugis; in eremo autem,
 quando invisibilis nec carne amictus tecum versa-
 batur Deus, et mira illa nec opinata tui gratia
 operabatur, qua de causa superbichas contra Deum?
 Quare contra Moysen sæviebas, ut pene ipsum la-
 pidibus peteres? Cur benefactorem derelinquens in
 Ægyptum iteram redire contendebas? Responde.

Dicendum igitur quod idem es, nec immutatus
 es, qui tunc duri cordis et benefactori infensus,
 idem nimirum et nunc; tunc tentas Deum et di-
 cens: «Estne in nobis Deus an non?» eadem et
 nunc in eum facis, quando propter nos homo factus
 est, cum deberes ei omnimode gratias agere ob hoc,
 eadem sane ratione qua solemus corporalium in-
 firmitatum medico, præsertim quando ad ægrotum
 accedit assidue, neque ad suam ipsius dignitatem
 respiciens, naturæ morbi se aptat, et malos odore
 tolerat, ut infirmo sanitatem restituat. Quod si ha-
 ita se habent, quid adhuc de divinissima Trinitate
 dubitas, quid non veneraris nec Spiritui credis?
 Sed unum Deum tantummodo prædicat Scriptura.
 Quid plura? Mitta Isaiam, præteri Davidem et
 omnem aliam Scripturam, per quam omnis vice
 principium Trinitas magna utique voce prædica-
 tur (23). Ingredere in tentorium Abrahami, atque
 attente scrutare et quinam sint qui conspiciendos
 se ei præbuerunt, et quot numero, et quæ qualiaque
 ad ipsos locutus sit patriarcha. Quemadmodum
 enim perfectam habenti notionem Abrahamo tan-

sueverunt, nobis objiciat, non nostros hos esse,
 sed Judæorum libros, eo quod ad hoc usque tempus
 in synagogis eorum asserventur: et incassum nos
 jactare religionem ab eis hausisse dicat: is scire
 debet, ex rebus ipsis quæ in libros hosce sunt rela-
 te, non ad Judæos, verum ad nos Christianos do-
 ctrinam eorum pertinere. Nam quod etiam nunc
 apud Judæos religionis nostræ libri asservantur,
 divine id de nobis est providentiæ. Ne enim ex
 Ecclesia eos proferentes, occasionem, quasi suppo-
 siti a nobis aut corrupti sint, maledictis nos inces-
 sere volentibus præbeamus, ex illorum synagoga
 proferimus; ut ex ipsis hucusque apud eos conse-
 vatis libris ad nos nostramque doctrinam a sanctis
 viris edita jura liquido et manifesto pertinere ap-
 pareat. Eadem videre est penes Chrysostomum,
 Augustinum, Hieronymum aliosque innumeros, quos
 addeas si vacat.

(20) Antiquis illis Judæis divinam Trinitatem
 compertam fuisse, apertissime docent omnes Ec-
 clesie Patres, præcipue Augustinus, lib. II, *De*
Trinit. cap. 10, 11, 12; Epiphanius Salamitius

quam tres apparuerunt, et tanquam unus locuti sunt, sic et ille ad eos locutus est, « Declinate, dicens, Domine, ad me. » Quid hoc mirabilius? quid aptius ad parem in omnibus Trinitatem enuntiantem? Dicens enim *Declinate* pluraliter, differentiam personarum aperuit; singulariter vero enuntians *Domine*, unicum ipsarum naturam indicavit et dominationem. Quod si Deum unum esse dicis, reliquos vero angelos, mirum in modum insanias et ridendus mihi videris omnino. Quando enim datum est servis cum domino sedere? Quando vero Deo se conspiciendum præbente duos tantum angelos ministrantes audivimus? Exinde igitur pari honore digna atque indivisa sancta Trinitas Abrahamo comperta est. Quid contra hæc dicis? Veluti eam iterum adversus veritatem latras, dicens: Si in Trinitate Deus adoratur, curnam ab ipsis prophetis de hoc nihil nuntiatum est Israeli (21)? Audi tamen, sodes.

In Ægypto quondam Israeli maximum demorato tempus, et multiplicem Ægyptiorum numinum religionem edocto, non temere qui omnia ad utilitatem ordinat Deus, Trinitatis dogmata tacuit, ne prætextu pluralitatis deorum in Ægyptiorum errorem demum prolaberetur: et hac de causa Trinitatis mysterium sapienter omnino et œconomico obumbravit. Si enim ab initio apertos ei sermones hæc de re protulisset, vix cohiberi potuisset Israel ne resiliiret, et ad veterem se referret perditionem. Si enim et nihil huiusmodi audiens, ipsius tamen unius Dei quotidie obliviscebatur, prosequereturque omnino Ægyptiarum impietatem, quid non fecisset, si exemplo Trinitatis auditor factus esset? Illos eosdem sibi visum fuisset, propter multitudinem plurimos deos videre, qui in Ægypto colebantur.

lib. 1. *Advers. hæres.*, et Cyrillus Alexandrinus non semel in libris, quos adversus Juliani calumnias conscripsit, quosque adire poterit qui adhuc dubitat. Audiendus vero præ cæteris Isidorus Pelusiota, qui ad Paulum quemdam scribens epistola 143, lib. II, contendit adeo notionem sanctæ Trinitatis in Scripturis luculentissime indicatam fuisse, ut quisvis inter Judæos recte inspexerit, hanc doctrinam novegit, uti Philo, licet aliquin ingenti Judæicæ religionis zelo comprehensus. Βα ανίζων γάρ τό ειρημένον παρά του Θεου, Έν εικόνι Θεου έποίησε τήν άνθρωπον, ήναγκάσθη υπό τής αληθείας, και εξεβιάσθη, και τήν του Θεου λόγον θεολογήσαι. Τι γάρ; Εί και δεύτερον τόν συναιδίζον τῷ Νατρι, και αριθμού, και χρόνων όντα ανώτερον καλεί, τής ακριθείας μη έφικνούμενος, όμως έννοιαν έσχε και έτέρου προσώπου. Και ούκ ένταύθα μόνον τοῦτο έπαθεν, αλλά και τό, Θεος και Κύριος, έρμηνεύσαι πειρώμενος, τής βασιλικωτάτης Τριάδος τό μέν τών πάντη διαιρετών ένικώτερόν, τών δέ όντως μοναδικών άφθονώτερόν. Και ούτως κατά κράτος έλεν αύτου την ψυχήν, ως αναγκασθηναι τοῦτο διαόρθήδην και ειπειν, και έν συγγράμμασι καταλείψαι. Scilicet: « Illud enim quod a Deo dictum est perpendens (Philo), Ad imaginem Dei fecit hominem, a veritate ipsa compulsus atque adactus est, ut Dei quoque Verbi divinitatem asseveret. Quid enim? Etiam si eum, qui eandem cum

διελέγοντο, ούτω κάκεινος έποίητο προς αύτου; τήν διάλεξιν, « Έκκλίνατε, λέγων, Κύριε, προς με. » Τι τούτου παραδοξότερον; τί τή; όμοτίμου Τριάδος έκφαντικώτερον; Έκκλίνατε μέν ούν, πληθουντικώς ειπόν, τό διάφορον τών προσώπων ήνίζετο. Κύριε δ' αύ ένικώς, τήν μέν αυτών ένέφησε και φύσιν και κυριότητα. Εί δέ Θεόν μέν είναι τόν Ένα λέγεις, άγγέλους δέ τούς λοιπούς, μέμνησας άτεχνώς, και γελοιά; μοι φαίνη παντάπασι. Πότε γάρ οι δοῦλοι τῷ δεσπότη καθίσαι ήνέσχοντο; Πότε δ' αύ Θεου όπτανομένου δύο και μόνους άγγέλους δορυφορούντας ήκούσαμεν; Έκτοτε γοῦν ή όμοτίμος τε και σύνθρονος άγια Τριά; τῷ Άβραάμ έγνωρίζετο. Τι προς ταῦτα φής; Ός κύων και αυθις κατά τής αληθείας λυττάς, Εί έν Τριάδι, λέγων, ό Θεος προσκυνείται, Ένα τί μη παρά τούτων προφητών άριόθλως τά περι τούτου διεμηνύθη τῷ Ισραήλ; Και άκουε.

Έν Αιγύπτω πάλαι τόν Ισραήλ πλείστον διατρέφαντα χρόνον, και τήν πολύστον τών Αιγυπτίων μαμαθηκότα θρησκείαν, ούκ άνάργω; τά περι τής Τριάδος ή πάντα προς τό συμφέρον οίκονομών Θεος εξαπαίδευσε δόγματα, ένα μη πρόφασιν πολυθείας λαθών, εις τήν τών Αιγυπτίων και αυθις έπαναζεύξαι πλάνην, έφ' ή τό τής Τριάδος μυστήριον σωφώς πάντη και οίκονομικώς συνεσχίασεν. Εί γάρ εξ άρχής αύτης τούς τελείους προσενήνοχε λόγους, πάντως άν ό δυσκάθεκτος άπεσκήρτησεν Ισραήλ, και προς τόν πρώην επκλινδρόμησεν υλεθρον. Εί γάρ και τοιοῦτον άποῦων ούδέν, αύτου μέν του ένός επελανθάνετο καθ' όραν Θεου, όλοσχερώς δέ τής Αιγυπτιακής άσεβείας εξήρητο, τί ούκ άν έποήσεν, ειγε παραχορήμα κατήκοος τής Τριάδος έγένετο; Αυτούς άν εκείνους έδίδαι, διά τό πλήθος, έρξάν τούς έν Αιγύπτω προσκυνουμένους παμπόλλους Θεούς.

Patre æternitatem habet, ac tempore omni sublimior est, secundum vocat (quod exactam veritatis doctrinam minime assequeretur), tamen alterius quoque personæ notionem habuit. Neque id hoc duntaxat loco ipsi contigit, verum etiam cum illa verba, *Deus et Dominus*, exponere conatur, regiam Trinitatem hoc haberi dixit, ut et ea quæ omnino divisioni subjiuntur, unitate ac singularitate superet, et ea quæ vere singularia sunt, copia vincat. Atque ita veritas animum subegit, ut id aperte et dicere et litterarum monumentis consignare sit coactus. » Vide etiam quæ hac de re memorat Joan. Lamius *De recta Christianorum in eo quod mysterium divinæ Trinitatis attinet sententia* non uno in loco. (21) Multos Judæorum libros, quibus eorum res gestas decreta, opiniones continebantur, jam intercessisse, pluresque eorum qui ad nos usque pervenerunt, esse tantum epitomās eorum quæ prolixiori narratione narrata fuerant, nec non permulta ab antiquis conscripta, dedita opera ommissa fuisse et consulto in arcanis habita, post Isaac. Vossium et eruditos plerosque ostendit Lamius in opere de quo supra, lib. III, cap. 7, validissimis utique rationum momentis. Quod Judæi vero caste quidem atque integre eas de Divinitate et Trinitate notions, quibus patriarchæ et prophætæ præditi fuerent, noverint, sed parcius fortasse insinuarint, eo quia eorum natio ad insanam plu-

Ἐχω δὲ σοι καὶ ἕτερον ἐπὶ ταῦτοις εἰπεῖν. Ἐπει- A
δὴ ὁ Χριστὸς ἀνθρώπων ἐαυτὸν, οὐ μόνον Θεόν,
ὡς σὺ μαρτυρεῖς, ἔλεγον εἶναι, πῶς αὐτὸν ἐσταύ-
ρωσαν; Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο. Καὶ τίνας ἕνεκεν; Ὡς
παρανομοῦντα καὶ τὰ Σάββατα λύοντα. Καὶ πῶς
καὶ τίνα τρόπον; εἰπέ. Ὅτι τὴν παράλυτον ἐν
Σαββάτῳ βαθίζεῖν ἐποίησεν· ἵτι τὴν συγκύπτουσαν
ὠρθώσεν· ὅτι νεκρὸν τετραήμερον ἤγειρε. Καὶ ποῖα
τούτων παρανομία; Ὁ τὸ κτήνος ἀνάγων ἐκ βόθρου
κατὰ τὸ Σάββατον παρανομεῖν οὐ λέγεται, καὶ ὁ
νεκρὸν δδωδῶτα ζωώσας παρανομεῖ; Ὁ τῆς ἀδίκου
κρίσεως, ὡς τῆς παραπληξίας ὁμῶν, ὅτι τὸ κτήνος
κρεῖσσον ἀνθρώπου παρ' ὄρνεν τοῖς κτήνεσι κρίνε-
ται! Ἄλλὰ τί τοσοῦτον ἀντέχη τῆς τοῦ Σαββάτου
τιμῆς, ὡς ἄλλοι τὸ καὶ ἀνόητοι. Πάλαι ὁ Θεὸς ἐν-
τειλάμενος τιμᾶσθαι τὸ Σάββατον, καὶ ἐν αὐτῷ B
μηδὲν ἡμῶς ἐργάζεσθαι, παιδίον δὲ εἰ τύχοι ὀκταή-
μερον, λύειν τὸ Σάββατον, καὶ ἀκωλύτως αὐτὸ πε-
ριτέμνειν, σαφῶς ἐδήλωσεν, ὡς ἐλευθέρως ὅψε ποτε
τῆς ἡντιῶς ὀγδόης περιτομῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀγία
Κυριακή, μετὰ γὰρ τὴν ἑβδόμην αὐτῆ, ἐρ' ᾧ καὶ
ὀγδοῆ καλεῖται, ἡ τοῦ Σαββάτου τιμὴ καταλυθήσε-
ται. Περιτομὴ δὲ λέγεται· ἂν καὶ μάλα εἰκότως· ἐν
αὐτῇ γὰρ ἐκ νεκρῶν ἐγεροθέντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀμαρτία περιλούθη, καὶ ἡ
τῶν δαιμόνων ὄφρυς καθηρέθη. Καὶ τί χρὴ πολλὰ
λέγειν; Πάλαι ὁ Θεὸς τὴν τοῦ Σαββάτου κατάλυσιν
ἠνέξατο μὲν καὶ διὰ τῆς ὀκταήμερου περιτομῆς,
ὡς ἤδη φθάσαντες εἶπομεν, οὐχ ἥτιον δὲ καὶ διὰ
τοῦ Ἰερουσαλήμ ὑπεροχῆ, ἠνέκα διαθήσειν διαθήκην C
καινὴν ἐπηγγείλατο. Μηδὲν οὖν δυσχέραινε, μηδὲ καθ'
ἡμῶν ἐριστικῶς διαμάχου, εἴγε πρὸς τοῖς ἄλλοις
καὶ ἡ τοῦ Σαββάτου τιμὴ μετατίθεται· καινῆς γὰρ
οὐσίας τῆς διαθήκης, καινὰ τινα εἶναι ὀφείλουσι καὶ
τὰ ταύτης θεοπλάσματα. Καινὸν δὲ πάντως ἐκαίνο

rium deorum cultum prona esset, unde illos jure
optimo Clemens Alexandrinus εἰδωλομανεῖς ap-
pellat, Graeci propemodum omnes Patres seu-
sere, nisi et noster Glycas. Theodoretus Ser-
mone II *Therapeutices* id præclare monet dicens:
Ὁ πάνσοφος Κύριος οὐκ ἀργῶς ἀπαντα τὰ περὶ
τῆς Τριάδος ἐξεκείνουσε δόγματα, ἵνα μὴ πρόφασιν
πολυθείας λάβωσιν εἰς τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἐπ' ὀρέ-
ποντες πλάνην. Videlicet: « Sapientissimus Deus
non utique illis aperte omnia Trinitatis mysteria
tradidit, ne multitudinis deorum occasionem su-
mèrent, ad errorem Aegyptiorum prona. » Isidorus
vero Pelusiota in superius citata epistola
rem cauteatius expendens ait: Εἰ δὲ τις φαίη,
Διὰ τί γὰρ μὴ σαφῶς καὶ διαρρήθην ἐξ ἀρχῆς
ταῦτα κεκήρυκται; φαίην ὅτι μὲν μάλιστα τοῖς
συνεσιῶς ἀκούουσι λαμπρὰ ἐστὶν αὐτῆ καὶ ἀπό-
δειξις καὶ διδασκαλία, ὡς καὶ τῷ σαφῶς ἔδοξε Φί-
λωνι. Εἰ δὲ καὶ συνεσκιασμένως ἐρρήθη, ἐκαίνο λο-
γίζεσθαι χρὴ, ὅτι Ἰουδαίους τοῖς εἰς πολυθεῖαν
ρέπουσι νομοθετῶν οὐκ ἔδοξεν ἁπλοῦς διαφορὰν προσω-
πων εἰσαγαγεῖν, ἵνα καὶ μὴ διάφορον φύσιν ἐν ταῖς
ὑποστάσεσιν εἶναι δογματίσαντες εἰς εἰδωλολατρείαν
ἐκκλιθεῖσιν· ἀλλὰ τὸ τῆς μοναρχίας ἐξ ἀρχῆς
μαθόντες μάθημα, κατὰ μικρὸν τὸ τῶν ὑποστάσεων
ἀναδιδαχθῶσι δόγμα, τὸ πάλιν εἰς ἐνότητα φύσεως
ἀνατρέχον. Hoc est: « Quod si quis querat quid-
nam causæ sit, quamobrem non aperte et dilucidis
verbis hæc a principio prædicata fuerint, hoc illi
responderim: primum quidem ac maxime, iis qui

Præterea aliud est quod dicam. Quoniam Chri-
stus hominem se ipsum, non tamen Deum, ut fateris,
dicebat esse, cur ipsum crucifixerunt? At non ob
hoc; quamam igitur de causa? Utpote contra legem
agentem et solventem Sabbata. At quomodo et
qua ratione? Dic, quæso. Quia paralyticum Sabbato
ire fecit, quia curvam erexit, quia mortuum qua-
triduanum excitavit. Sed in hisce quænam legis
prævaricatio? Jumentum e fovea educens in Sab-
batum prævaricari non dicitur, et contra legem
peccat qui mortuum fetentem ad vitam revocat?
Heu quam injustum iudicium, heu quamam vestræ
mentis seductio, ut præstantius a vobis vere brutis
jumentum iudicetur quam homo! Sed quid ita
mordicus Sabbati honorem tueris, o miser et in-
ane? Antiquitus mandans Deus honorari Sabbatum,
nullumque in eo a nobis opus patrari, si tamen
octavus ab ortu pueri fuerit dies, solvere Sabba-
tum, et consequenter ipsum circumcidere, manifeste
ostendit, quod adveniente sub vespere octave diei
circumcisione, quæ quodammodo est sancta Domi-
nica, ipsa enim post septimam, ex quo et octava vo-
catur, Sabbati honor dissolvetur. Circumcisio vero
merito sane dicitur; in ipsa enim ex mortuis Do-
minus noster Jesus Christus cum resurrexisset, et
peccatum sublatum fuit, et daemonum superbus
fastus contritus est. Verum quid piora? Olim Deus
Sabbati solutionem inquit per circumcisionem oc-
tava die faciendam (22), ut jam superius diximus,
æque ac per Jeremiam postea, cum nuntiavit
novum fœdus constituendum. Ne graveris igitur,
neque contra nos cristice pugnes, si una cum aliis
Sabbati etiam honor immutetur; novo enim con-
stituto fœdere, novæ etiam quædam constitutiones
ejus esse debent. Novum vero prorsus illud

prudenter et acute audivit, clara et apertam
esse hanc demonstrationem atque doctrinam, quem-
admodum etiam erudito viro Philoni visa est.
Atque ut etiam demum obscure et adumbrate tra-
ditam fuisse, illud animadvertendum erit, quod quo-
niam Judæis, qui ad plurimum deorum cultum pro-
pendebant, leges præscriberebat, personarum discrimen
esse minime dixit, ne ipsi diversam quoque
in personis naturam esse profitentes in idolorum
cultum laberentur; verum de unius principatus
atque imperii dogmate prius eruditi, personarum
doctrinam paulatim addiscerent. Id quod de vili
Judæorum plebe, sequioribusque temporibus, non
de sanctis vetustisque ipsorum prophetis intelligen-
dum est.

(22) Eodem prorsus argumento ad Judæorum
perfidiam coercendam, qui in circumcisione et Sab-
bati religione tantummodo gloriantur, usi sunt quot-
quot ex Patribus pro Christianæ fidei veritate
pugnavit. Præ cæteris tamen videndus martyr
Justinus in dialogo, in quo Tryphonem exagitat,
ubi latiori quidem oratione quam noster Glycas
ostendit, quod Deus nunquam jussisset die octave
recens genitos circumcidi, sacerdotesque oblatio-
nes offerre die Sabbati, si hujusce diei religio
adeo servanda esset, uti minores carne, crassiores
vero corde, et spiritu incircumcisi contendunt.
Vide etiam ejusdem Responsionem ad quæstio-
nem 27 ad orthodoxos, in qua pene similia le-
gere est.

est, quod nunc proponitur, non illud quod cum A præterito idem et est et apparet. Hoc jam præfaciens Dominus dixit: « Feriam sane fœdus novum, non quale sancivi cum patribus vestris, educens ipsos ex Ægypto. » Si itaque hæc ita se habent, et Sabbati solutionem par est videre, et circumcisionis immutationem, nec non et multarum aliarum legalium constitutionum. Si enim Mosaica illa et antiqua instituta ut semper, perseverarent futurum erat, et usque ad finem firma haberentur, non dixisset per Jeremiam recessura antiqua, et pro illis nova surroganda. Quodnam vero hoc novum fœdus sit, et in quo loco sancitum, Isaias te docebit dicens: « Ex Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Vide tamen Dei sapientiam. Tuam enim contumaciam prævidens et incredulitatem, per hunc quidem prophetam novum fœdus sancitum ostendit, per illum vero ipsum quoque indicavit locum, in quo debebat hujusmodi legis constitutio firmari. Cæterum frustra adhæres Sabbati honori, frustra circumcisionem retines; fœdus enim novum præstans Deus, hæc omnia abolevit.

Cæterum data etiam pro signo circumcisione, quid tamen insolescis super ipsa? Quomodo vero in nos non circumcisos insurgis? Tu carne circumcidi cogeris; ego autem circumcisor corde, ne maligna cogitem. Quod vero placita Deo sit hujusmodi circumcisio, audi quid dicat arguens Israel per Jeremiam: « Omnes gentes incircumcisæ sunt carne, dominus vero Israel incircumcisus est corde; » non enim ipsa circumcisio præputii valet justificare. Ad patriarcham Abraham te refer, et vide ipsum fide tantum, non jam circumcisione justificatum: « Abraham enim credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Denique circumcisio lege constituta fuit iudicii gratia, ut per hanc scilicet dignoscerentur fideles tum cum inter gentes versarentur, et univ. orum Deum in memoriam revocarent. In fidem igitur dictorum ipsa te opera deducant. Quando Israel in eremo solus per quadraginta annos processit, minime alteri genti commistus, necessaria non erat circumcisio; qua de re incircumcisi inventi sunt qui geniti fuerunt in eremo; postquam autem Jesu nave per Jordanem ipsos traduxit, divino mandato circumcisi sunt. « Hæc enim, dixit Deus, lapideos gladios, et circumcide filios Israel. » Quanam de causa hoc, et propter quid? Quia post transitum Jordanis futurum erat ut commiscerentur cum variis gentibus. Si igitur circumcisio perficit et sanctificat circumcisum, qua de causa in eremo non sunt circumcisi? Quia tunc non erat necessaria circumcisio Israeli, qui, ut diximus, solus erat, et penes se commorabatur. Exinde ergo discas, quod signum erat tantum circumcisio separans Israel a nationibus inter quas versabatur; atque hoc aperiens Dominus dixit: « Circumcidetur vobis omne masculum, et erit in signum fœderis inter me et vos. » Ne jactes igitur

est, τὸ νῦν προτιθέμενον, καὶ μὴ ταυτὸν τῷ παρεληλυθότι καὶ ὄν καὶ φαινόμενον. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Κύριος ἔλεγε· « Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, οὐχ οἷαν διεθήμην τοῖς πατέρας ὑμῶν, ἐξάγων αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ Σαββάτου κατάλυσιν εὐχὴς ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ περιτομῆς ἐναλλαγὴν, καὶ πολλῶν ἐτέρων νομικῶν διατάξεων. Εἰ γὰρ τὰ Μωσαϊκὰ ἐκεῖνα καὶ παλαιὰ διατάγματα ἐς αἰὲν παραμένειν ἐμελλε, καὶ μέχρι τέλους τὸ πάγιον ἔχειν, οὐκ ἂν ἔλεγε διὰ τοῦ Ἱερემίου, παρελθεῖν μὲν τὰ παλαιὰ, ἕτερα δὲ ἀντὶ τούτων καινὰ εἰσελθεῖν. Τίς δὲ ἡ καινὴ αὕτη διαθήκη, καὶ ἐν ποίῳ τόπῳ δίδοται, ὁ Ἠσαΐας διδάξει σε λέγων· « Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἀλλ' ἔρα σοφίαν Θεοῦ. Τὴν γὰρ σὴν προειδὼς ἀνηκούσαν καὶ ἀπιστίαν, καὶ διὰ τοῦδε μὲν τοῦ προφήτου περὶ τῆς καινῆς ὑπεσημαίνετο διαθήκης, δι' ἐκείνου δὲ καὶ αὐτὸν ἐδήλωσε τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη ἐμελλε δοθῆναι νομοθεσία. Μάτην λοιπὸν ἀντίγει τῆς τοῦ Σαββάτου τιμῆς, μάτην ἐξέχη τῆς περιτομῆς· διαθήκην γὰρ ὁ Θεὸς καινὴν παρασχών, ταῦτα πάντα κατήργησεν.

Ἄλλως τε σημείου ἕνεκεν δοθείσης τῆς περιτομῆς, τί μέγα φασὶς ἐπ' αὐτῇ; Πῶς δὲ καὶ ἡμῶν κατεπαίρη τῶν ἀπεριτμητῶν; Σὺ περιτέμνεσθαι καταναγκάζη σαρκί, ἐγὼ δὲ τῇ καρδίᾳ περιτέμνομαι, ἵνα μὴ πονηρὰ λογίζωμαι. Ὅτι δὲ καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστος ἡ τοιαύτη περιτομή, ἄκουε τί φησι κατηγορῶν τοῦ Ἰσραὴλ διὰ Ἱερემίου· « Πάντα τὰ ἔθνη ἀπεριτμητὰ σαρκί, ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ἀπεριτμητος καρδίαις αὐτῶν. » μὴ γὰρ ἡ τῆς ἀκροβυστίας περιτομή δικαιοῦν δύννηται. Ἐπὶ τὸν πατριάρχην ἀνελθε Ἀβραάμ, καὶ ἴδε αὐτὸν πιστεῖ μόνως, μὴ μέντοι γε περιτομῇ δικαιούμενον· Ἀβραάμ γὰρ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Γνωρίσματος χάριν ὕστερον ἡ περιτομή νομοθετήσεται, ὥστε δι' αὐτῆς χαρακτηρίζεσθαι τοὺς πιστοὺς, ὁπηνίκα τ. λ. ἔθνεσι συναναστρέφοιντο, καὶ εἰς μνήμην ἀνάγεσθαι τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Εἰς πίστιν οὖν τῶν λεγομένων αὐτὰ σε παραγέτω τὰ πράγματα. Ὅτι Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη μόνος καθ' ἑαυτὸν διέτριβεν, ἐτέρῳ ἔθνεϊ μὴ συναναμιγνόμενος, οὐκ ἦν ἀναγκαία ἡ περιτομή· ἐφ' ᾧ καὶ ἀπεριτμητοὶ ἐτύγχανον οἱ γεννηθέντες κατὰ τὴν ἐρημον. Πῶς δὲ ὁ τοῦ Νεοῦ Ἰησοῦς τὸν Ἰορδάνην αὐτοῦ διεβίβαζε, καλεῖσθαι θέλα περιετμήθησαν. « Ποίησον γὰρ, φησὶν ὁ Θεός, μαχαίρας πετρίνας, καὶ περίτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Τίνος ἕνεκεν καὶ διὰ τί; Ὅτι μετὰ τὸν Ἰορδάνην ἀναμερίχθαι διαφόροις ἔθνεσιν ἐμελλον. Εἰ τοίνυν ἡ περιτομή τελειοὶ καὶ ἀγιάζει τὸν περιτεμνόμενον, διὰ τί μὴ κατὰ τὴν ἐρημον περιτέμνοντο; Ἀλλ' οὐκ ἦν ἀναγκαία τῆνικαῦτα ἡ περιτομή τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς εἶπομεν, μόνου καὶ καθ' ἑαυτὸν διατρίβοντος. Ἐντεῦθεν οὖν μάθηται, ὅτι σημεῖον μόνον ἦν ἡ περιτομή, ἀφορίζον τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν οἷς ἐωρᾶτο συναναστρέφόμενος. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Κύριος ἔλεγε· « Πε-

ριτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ὀρσενικόν, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀναμέσον ἑμοῦ καὶ ὑμῶν. Ἐπιτελεῖτε τὴν σαρκικὴν μεγαλουργίαν, μηδὲ καταπαίρου τῶν ἀπεριτμητῶν ἡμῶν, καὶ ταῦτα διαθήκης καινῆς, ὡς εἶπομεν, δοθείσης ἡμῖν πολλῶ

τὰ αὐτὰ τούτοις ἔστιν εἰπεῖν καὶ ἐν αὐταῖς ζωοποιήσεως, αἷς ἀπερισκέπτως κεχρημένω. Ἦ γὰρ καινὴ ἐλθοῦσα νομοθεσία τὰς τοῦ νόμου παρατηρήσεις κατήργησε τέλειον, τότε διήχθη διὰ τοῦ Ἰσραήλ, ὡς εἶπομεν, δοθείσης ἀσθενείαν. Ἰνα γὰρ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀσεθείας παντάπασιν ἐπὶ λάθωνται, νόμους τε τοιούτους ἔθετο ὁ Θεός, καὶ τὰ ζῶα πάντα διεῖλεν εἰς καθάρη καὶ ἀκάθαρτα, ἐφ' ᾧ σφάττεσθαι μὲν ἐκέλευσε παρ' αὐτοῖς ὅποσα κατ' Αἰγύπτου ἐν τάξει θεῶν ἐνομίζετο, ἐκείνων δ' αὖ ὡς ἀκαθάρτων μὴ ἄπτεσθαι, ὅσα περ εἰς τροφήν ἐκείσε τῷ Ἰσραήλ ἐχρημάτιζεν. Εἰ δὲ ἀκαθάρτους ἡμᾶς ἐπικαλεῖς, ὡς μὴ κατὰ νόμον δῆθεν ἐσθίοντας τὸν χοῖρον, τὸν λαγῶν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀνάγκη σοι πᾶσα καὶ τὸν ἐν προφήταις μέγιστον Ἠλίαν τοῖς αὐτοῖς καθυποβάλλειν ἐγκλήμασιν. Ἐπορεύθη γὰρ εἰς ἀλλόφυλον, τραπέζης παρὰ ταύτην μετίσχηκεν, ἐν τῷ Καρμηλίῳ θυσιαστήριον ἤνεγκεν ἐν Σαββάτοις, μακρὰς ὁδοπορίας κατέτροχεν, ἐξ ἀκαθάρτου ζώου τοῦ κίρακος τὸν ἄρτον δεχόμενος ἤσθιεν. Ὅπως δὲ ταῦτα συνέβαινε, καὶ διὰ τί; Ἰνα μάθης ὅτι πρὸ τῆς χάριτος ἡ παλαιὰ τὰ τοῦ νόμου ἀνέτρεπεν. Εἰ γὰρ ἀκάθαρτος ἦν ὁ κόραξ, πῶς ἐξ αὐτοῦ τὴν βρωσίαν ὁ τοσοῦτος Ἠλίας ἐδέχετο; Πῶς δὲ καὶ ὁ Σαμφὼν Ναζηραῖος ὢν, καὶ ὑπὸ νόμον τελῶν τὸ κηρίον τοῦ μέλιτος ἔφαγεν, ὅπερ ἐν νεκρῷ λέοντι ἐξύφαναν μέλιται; Πῶς δὲ καὶ διψῶντα τοῦτον διὰ τῆς ἀκαθάρτου καὶ μαιφόνου σιαγόνος παρεμυθήσατο ὁ Θεός; Ἐὰν ὁ κόραξ, ὁ νεκρὸς λέων, καὶ ἡ σιαγὼν τῆς ὄνου ἀκάθαρτα, πῶς διὰ τῶν τοιούτων ὁ Θεός τοῦς αὐτοῦ θεράποντας ἐθεράπευε; Πῶς αὐτοῦς ἑαυτὸν ὁ νομοθέτης ἀνέτρεπεν; Οὐκ οὔν. Εἰ ὁ λαγῶς, ὁ χοῖρος ἀκάθαρτοι, πῶς κοινήν ἀρχήθεν τὴν εὐφημίαν ἐδέξαντο; « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς αὐτὰ, καὶ εἶπεν ὅτι καλὰ. » Εἰ οὔν καλὸς ὁ λαγῶς, ὡς κτίσμα Θεοῦ, καὶ καλὸς ἰλιαν, ὡσαύτως καὶ ὑστερον. Φαίνεται οὔν ἐκ πολλῶν, ὅτι τοῦ Ἰσραήλ εἰς κακίαν ὀξυρόσπον διορθούμενος ὁ Θεὸς τοιούτους νόμους ἔθετο, καὶ τοιαῖσδε θέραιπείαις ἐχρήσατο. Εἰ γὰρ καὶ κτίσασαι ὁ Θεὸς ἔχαίρει, καὶ θυσίας ἐδέχεται, οὐκ ἂν ἔλεγεν διὰ τοῦ Ἰσαίου: « Τίς ταῦτα ἐξεζήτησεν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Εἰ δὲ καὶ μουσικοῖς ὄργανοις ἐτέρπετο, οὐκ ἂν ἔλεγεν ὑστερον: « Ἀπόστησον ἀπ' ἑμοῦ ἤχους ψῶδων σου. » Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, εἰ μὴ σὺ ἐπετέθης τῷ Ἀπρῶν θεοῦ ἐκζητῶν, εἰ μὴ χοροῦς περὶ τὸν μό-

A carnalem circumcisionem, neque te efferas contra nos incircumcisos, itemque contra novum fœdus, ut dictum, est, nobiscum sancitum, antiquo sane sublimius et melius.

τῆς πρώτης ὑψηλοτέρης καὶ μείζονος.

Eadem his dicenda sunt et de ipsis animantium sacrificiis, quæ indifferenter mutati sumus. Nova enim adveniens legislatio eas legis observationes prorsus abolevit, quæ tunc propter Israelis infirmitatem, ut diximus, date fuerant. Ut enim ab impietate Ægyptiaca omnino coercerentur, et leges hujusmodi constituit Deus, et animantia omnia distinxit in munda et immunda (23), ex quo occidi quidem jussit ab ipsis quotquot per Ægyptum in ordine deorum reputabantur, easque cursus tanquam immunda non tangi, quæ ibi in cibum constituta erant Israel. Quod si immundos nos vocas, quia scilicet contra legem edimus porcum, leporem et cætera hujusmodi, omnino necesse est te etiam maximum inter prophetas Eliam ipsi subicere criminibus; se enim contulit ad alienigenam, ex ipsius mensa particeps factus est, in Carmelo altare crexit in Sabbatis, longa itinera arripuit, ex immundo animal corvo acceptum panem comedit. Quomodo vero hæc facta sunt, et qua de causa? Ut discas quod ante gratiam antiquum fœdus quæ leges erant destruxit. Si enim corvus immundus fuisset, quomodo ab ipso tantus vir Elias cibum accepisset? Quomodo vero Sampson, qui Nazareus erat (24), et perfectioni legis subiectus, favum mellis comedisset, quem in mortuo leone confecerunt apes? Quomodo fuisset ipsum sitientem per immundam et sanguine scatentem maxillam solatus Deus? Si porcus, leo mortuus, et maxilla astinæ, immunda fuissent, quomodo per hæc servos suos Deus curavisset? Numquid legislator ipse quæ constituerat evertit? Non utique. Si lepus et porcus essent immundi, quomodo communem jam ab initio appellationem bonam accepissent? « Vidit enim, inquit, Deus ipsa, et dixit quoniam bona. » Si igitur bonus erat lepus eo quia opus Dei, et valde bonus, eodem modo erit et postea. Ex multis igitur compertum est, quod Israelis in malum proclivitatem emendaturns Deus ejusmodi leges constituit, et ejusmodi curationes adhibuit. Si enim Deo et carniū nidor jucundus, et sacrificia grata fuissent, non dixisset per Isaiam: « Quis exquisivit hæc de manibus vestris? Si musicis etiam organis delectatus esset, non dixisset postea: « Amove a me sonitus cantationum tuarum. » Atque ut inge-

(23) Cuius arridet animantium mundorum et immundorum enumeratio, Leviticum excurret cap. ii et seq., necnon Deuteronomium cap. xiv. Multa sane in hoc somniant Rhabbini, qui pene sibi plaudentes, quasi ipsorum tantum sit omnia legis ad trutinam revocare, in multis hallucinantur, suisque fucum faciunt. Vide hæc in re Seldenum et Menochium *De republica Hebræorum*. Si quis vero causam exquirere voluerit discriminis hujusce a Deo constituti, non aberraverit forte, si Judæorum

valetudini Deum maxime prospexisse dixerit; innumeris enim argumentis id potest ostendi.

(24) Nazareæi, qui juxta Hebraicæ vocis etymon idem sonant ac *separati*, ii dicebantur qui peculiari quodam voto et sanctimonie professione Deo inserviebant. Qui plura cupit, videat præ cæteris Menochium lib. iii. *De rep. Hebr.* cap. 13; Lamy, *Apparatum Biblicum*, et Calmetium in *Dissertationibus*.

me dicam, ni tu exquirens deos vim intulisses Aaroni, ni choros insituisses circa vitulum : « Sed t enim, inquit, populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere ; » non utique Deus litationibus te operam dare ac musicis organis jussisset. Effervescentem etenim morbum peritissimus noscens medicus, non statim violentis utitur medicamentis, non sectionibus vim morbi coerct, sed leniter potius ac placide mali circumstantias expendit, ne diuturnior infirmitas fiat, et medicorum artibus intractabilis; data autem opportunitate tandem molliora et lenia relinquens cauterio utitur, et exinde sanitatem opportune restituit. Verum quid plura? Cum ipse per Jeremiam dixisset : « Feriam novum foedus, » legis observationes prorsus abolevit, quas antiquitus in tui gratiam permiserat. Ita igitur te, qui tunc carnalis eras, carnali, ut diximus, munivit signo, scilicet circumcissione. Ne igitur nos, quippe incircumcisos, vocites immun-dos : incircumcisi quidem sumus, sed justificati ex fide, tanquam Abraham, apud ipsum Christum, et in tuto vivimus et vivemus; immunigerum vero genus vestrum, et habenarum de more lupatens, et deletum omnino est, juxta Mosis predictionem, et penitus succubuit interitui. « Suscitabit enim, ait, Dominus Deus vester prophetam ex fratribus vestris, ut me, et quævis anima non exaudierit ipsum, delebitur. » Neque mihi dicas in Jesu Nave hanc prophetiam adimpletam esse; hic enim neque hujusmodi Dei apparitione dignus habitus est, neque factus est legislator ut ille, neque gratiam qualem dignatus Dei visione Moses invenit.

Cæterum ex tunc prænuntiabatur meus Jesus Salvator mundi, Christus vere et Dominus. « Suscitabit Dominus Deus vobis prophetam ex fratribus vestris, ut me, » scilicet mihi per omnia similem. Quemadmodum enim ego propter infanticidam Pharaonem ab ipsis incensibulis in palustrem locum projectus fui, ita et ille propter infanticidam Herodem in Ægyptum fugiet. Hoc autem et Isaias jam ante vaticinatus est dicens : « Ecce Dominus descendet super nubem levem, et veniet in Ægyptum, et commovebuntur simulacra Ægypti. » Si igitur aliquis e medio Ægypti idola sublaturus erat, atque ut illic uni ac soli Deo cultus haberetur, dispositurus, vel invito adventum mei Christi admitte; hic enim vere contigit, neque est quod hisce contradici possit.

Hoc ipsum apertius patefaciens dixit : « In die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et timebunt Dominum Ægyptii. » Quemadmodum enim ego Ægyptium arena maris obrutum de medio sustuli, sic et ille malorum spirituum legionem in profundo maris una cum ipsis porcis abscondet. Et merito sane; ubi enim obscena vita, ibi utique et dæmones. « Ut me. » Quemadmodum ego rixantes Israelitas concilians, gravis et fastuosus uniguique apparui, ac propterea in Æthiopiam abii fugiens, ibique populum duxi alienige-

σχόν εστῆσας, « Ἐκάθιστε γὰρ, φησὶν, ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν ; » οὐκ ἂν ὁ Θεὸς θυτίαις ἐνασχολεῖσθαι σε καὶ μουσικοῖς ὄργανοῖς ἐκέλευσα. Φλεγμάλινουσαν γὰρ τὴν κακίαν ὁ πάνσοφος ἰδὼν ἰατρὸς, οὐ θριμύσειν αὐτίκα χρᾶται φαρμάκοις, οὐ τομαῖς ἀναστέλλει τὴν τοῦ πάθους φορὰν, ἤπιως δὲ μᾶλλον καὶ ἰλαρῶς τὰ τῆς νόσου μετέρχεται, ἵνα μὴ τὸ πάθος κακώθῃς γίνηται, καὶ τέχναις ἰατρῶν ἀκατέργαστον· καιροῦ δὲ καλοῦντος ὀψέποτε, καὶ στύφιν μάλαγμα ἤνεγκε, καὶ καυστήρ ἐχρήσατο, κἀντεῦθεν εὐκαίρως τὴν θεραπείαν χερῖζεται. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Διὰ τοῦ Ἱερεμίου εἰπὼν· « Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, » τὰς τοῦ νόμου τέλεον παρατηρήσεις κατήργησεν, ἃς ἀρχήθεν διὰ σε συνεχώρησεν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ σάρκινον ὄντα σε τῆνικαῦτα, σαρκικῶ σημεῖον τῆ περιτομῆ, καθάπερ εἶπομεν, ἠσφαλίζετο. Μὴ οὖν ἀκαθάρτους ἡμᾶς, ὡς ἀπεριτμήτους, ὀνόμαζε. Ἀκρόθυστοι μὲν οὖν ἐσμεν, ἀλλ' ἐκ πίστεως κατὰ τὸν Ἀβραὰμ δικαιούμενοι, παρ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ καὶ ζῶμεν ἀσφαλῶς καὶ ζησόμεθα. Τὸ δὲ παρήκοον γένος ὑμῶν ἀφηνίαστον κατὰ τὸ σύνθημα, ἐξωλοθρεύθη το παντάπασιν, κατὰ τὴν τοῦ Νιωσέως ἀπόφασιν, καὶ ἀφανισμῶ ὑπέπεσε παντελῶς. Ἐναστήσοι γὰρ, φησὶν, Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ, καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχὴ ἥτις οὐκ εἰσακούσεται αὐτοῦ, ἐξωλοθρευθήσεται. Καὶ μὴ μοι λέγε διὰ τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν τὴν προφητείαν ταύτην ἐξενεχθῆναι· ἐκεῖνος γὰρ οὔτε τοιαύτης οἴας ὁ Μωϋσῆς ἤξιώθη θεοφανείας, οὔτε νομοθέτης, ὡς ἐκεῖνος, ἐγένετο, οὔτε χάριν εὗρεν ὅσπην ὁ θεόπτης Μωϋσῆς.

Ἐκτοτε λοιπὸν ὁ ἐμὸς ἐμηνύετο Ἰησοῦς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστὸς ὄντως καὶ Κύριος. « Ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ ; » τοῦτέστιν ἴσον ἐμοὶ κατὰ πάντα. Ὡς περ γὰρ ἐγὼ διὰ τὸν βρεφοκτόνον Φαραῶ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν εἰς τὸ ἕλος ἐβρίβην, οὕτω καὶ ἐκεῖνος διὰ τὸν βρεφοκτόνον Ἡρώδην εἰς Αἴγυπτον φεύξει. Τοῦτο δὲ καὶ Ἡσαίας προηγόρευσεν εἰπὼν· Ἴδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἴξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσονται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. Ἦγουν εἴπερ τις ὁ ποιήσας ἐκ μέσου μὲν τὰ τῆς Αἰγύπτου εἰδωλα, ἐνὶ δὲ καὶ μόνῳ Θεῷ τὴν λατρείαν ἐκεῖτε προτάγασθαι παρασκευάσας ἦ, καὶ ἄκων τὴν τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ παρουσίαν καταδέξαι· γέγονε γὰρ ἀληθῶς αὕτη, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τούτοις ἀντίρρησις.

Καὶ τοῦτο δηλῶν σαφέστερον ἔλεγεν· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, καὶ φοβηθήσονται τὸν Κύριον οἱ Αἰγύπτιοι. » Ὡς περ γὰρ τὸν Αἰγύπτιον ἀνεῖλον ἐγὼ, καὶ παρὰ τῆ φάμμω τῆς θαλάσσης κατέχωσα, οὕτω καὶ ἐκεῖνος τῶν πονηρῶν πνευμάτων λεγεῶνα τῷ τῆς θαλάττης βυθῷ σὺν αὐτοῖς κατακρύψει τοῖς χοίροις. Καὶ εἰκότως· ὅπου γὰρ χοιρώδης βίος, ἐκεῖ πάντως καὶ δαίμονες. « Ὡς ἐμέ. » Ὡς περ ἐγὼ μαχομένους καταλλάσσων Ἰσραηλίτας βαρῶς ἔδοξα πάντη καὶ φερτικῶς, ἐφ' ᾧ καὶ εἰς Αἰθιοπίαν

ἀπὸ τῶν ἀποδιωράσκων, κί κείσε ἡγαγόμεν ἄλλοφυ-
λον, οὕτω κί κείνος τῶν ὁμοφύλων ἀποπεμφθεῖ,
πρὸς ἀλλογενήματα βήσεται, τὴν ἐξ ἐθνῶν δηλαδὴ
ἐκκλησίαν. «Ὡς ἐμέ.» Ὡς περ ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ
ἀπεστάλην ἐπὶ τὸν λαὸν ἀπ' Αἰγύπτου ἐξελεῖσθαι,
οὕτω κί κείνος παρὰ τοῦ οἰκείου Πατρὸς, ἵνα τὸν
κόσμον ἐξέλῃ τῆς κατεχούσης αὐτὸν ζοφερᾶς πλά-
νης καὶ ἀμαρτίας. «Ὡς ἐμέ.» Ὡς περ ἐγὼ διὰ
τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως ἐτροπωσάμην τὸν Ἀμα-
λήκ, οὕτω κί κείνος τὰς χεῖρας ἐκτείνας ἐπὶ σταυ-
ροῦ τὸν νοητὸν τροπῶσει τὸν Ἀμαλήκ. «Ὡς ἐμέ.»
Ὡς περ γὰρ ἐγὼ, ἵνα μὴ λέγω τὰ καθ' ἑκαστον, νομο-
θέτης λαοῦ καὶ ἀρχὸν χειροτόνημαι, οὕτω κί κείνος
νομοθέτης νέος ὀρθήσεται, «Καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχὴ
ἥτις οὐκ εἰσακούσεται αὐτοῦ, ἐξολοθρευθήσεται.»

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Σὺ δ' ἐτι
ἀντιπίπτεις ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ, ταῖς παραγραφαῖς σου
θαβραῖς, ἐπὶ τὸν τοῦ Νκυῆ Ἰησοῦν ταύτην ἐπανάγη
τὴν προφητείαν. Δέχομαι τὴν παραγραφὴν σου.
Ποῦ δὲ θήσομεν τὸ τοῦ Ἠσαίου, τρισάθλις σὺ καὶ
ταλαίπωρος; Ἀρ' ἰσχύσεις καὶ τὴν αὐτοῦ προφη-
τείαν ἐκκρούσασθαι; Πάντως οὐχί. Λέγει γὰρ δι'
αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὁ Θεός· «Υμᾶς μὲν ἀνελῶ
τῆς μαχαίρας μου, τοῖς δὲ δουλεύουσιν μοι ἐπικληθή-
σεται ὄνομα τὸ καινόν.» Τί λέγεις; Ἀνελεν ὑμᾶς,
ἢ οὐχί; Δουλεύουσιν ἕτεροι τῷ Θεῷ, ἢ οὐ; Κἂν
σὺ μὴ ὁμολογεῖς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ καινὸν ὄνομα τρανό-
τερον σάλπιγγος βοᾶ, καὶ διαμαρτύρεται. Ἦ γοῦν
καινὸν δεῖξον ἕτερον ὄνομα, ἢ τὸ τῶν Χριστιανῶν
καὶ ἀκῶν κατάδεξιαι. Τοῦ γὰρ ἐπωνύμου τούτου
καινότερον οὐχ εὔροι τις ἄν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως
ἔχει, ἵνα τί καὶ εἰσέτι ματαιάζεις; Ἴνα τί καὶ και-
ροσκοπεῖς ἐπὶ κενοῖς, καὶ αὐτὸν ἐκδέχη τὸν ἡλειμ-
μένον, μηδὲ τοῦτο, κἂν ἐννοῆσαι δυνηθῆς, τίς τε ὁ
ἡλειμμένος ἐστὶ, καὶ πόθεν αὐτῷ συσταίη τὰ τῆς
γενέσεως. Ἀλλὰ ψιλὸς ἄνθρωπος; Καὶ μὴν οἱ προ-
φήται τῷ ἐρχομένῳ σημεῖα θεότητος προστιθέασιν.
Ἀλλὰ θεῖος ἄνθρωπος; Καὶ τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἴδοὺ
γὰρ ἕτερον θεότητος πρόσωπον λαυθάνων ὁμολογεῖς;
μὴ γὰρ τὸν πατέρα ἔχεις εἰπεῖν, καὶ ταῦτα τοῦ
προφήτου λέγοντος· «Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς
καὶ ἐδόθη ἡμῖν.» Ὅψέ ποτε τὸν τοῦ γράμματος
βέτρυν ἐκθλίψαντας, πίετε οἶνον ἀνθρώπου καρδίαν
εὐφραίνοντα.

Ἀλλὰ γὰρ πῶς ἐτι κατὰ τῆς ἀληθείας φρονεῖς,
καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν οὕτω λέγεις· γε-
νέσθαι, τὰς ἀφάρμας δῆθεν ἐκ τοῦ Ἠσαίου λέγοντος·
«Καὶ συγκόψουσι τότε τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς
ἀριστερά, καὶ τὰς ζιζύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα· καὶ
οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ
μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν.» Ἴνα τί τοὺς ἄλλους προ-
φήτας ἀφείς τοὺς λαμπροτέρους κήρυκας τοῦ Χρι-
στοῦ, καὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, τὸ τοῦ Ἠσαίου
τοῦτο ρητὸν ὁλαῖς κατέχεις χεροῖ, καὶ πανταχοῦ
περιάγεις, καὶ ψυχὰς ἀπειροκάλους διαστρέφεις

(25) Merito sane Glycas noster Judæos hic arguit
quod Scripturas distorqueant pro libitu; contra
omnem veritatem etiam aperitissimam hanc de
Christo prophetiam explicant, et reditum ipsorum

A nam, ita et ille a contribulibus rejectus, ad aliam
gentem descendet, ad cœtum scilicet ex gentibus
coalitum. « Ut me. » Quemadmodum ego a Deo
missus sum ut populum ab Ægypto vindicarem,
sic et ille ab ejusdem naturæ Patre mittetur, ut
mundum eruat a coliginoso quo detinetur errore
et peccato. « Ut me. » Quemadmodum enim ego
elevatione manuum sagæ dedi Amalec, sic et ille
manus extendens in cruce spirituales Amalec
subvertet. « Ut me. » Quemadmodum enim ego,
ne quævis sigillatim percurram, legislator populi
et dux designatus fui, ita et ille novus legislator
apparebit, « Et omnis anima quæ ipsum non au-
dierit, disperdetur. »

B Et hæc quidem ita se habent. Tu vero adhuc
obviteris contra veritatem, in commentariis tuis
confidis, et ad Jesum Nave transfers hanc pro-
phetiam Commentarium tuum non renuo; sed
quomodo illud Isaiaæ explicabimus, o miserrime
et ammonose? Poterisne et hanc ejus prophetiam
repellere? Nullo modo certe. Ait enim Deus per
ipsum ad Israel: « Auferam quidem vos robore
gladii mei, et qui famulatur mihi, nomine novo
compellabitur. » Dic, sodes, sustulit vos, an non?
Famulantur Deo alii, necne? Hoc si tu minime
confitearis, ipsum tamen novum nomen et cla-
rius tuba insonat et contestatur. Vel igitur aliud
novum indices nomen, vel illud Christianorum etiam
invitus recognoscas; haud erit enim qui cogno-
men invenerit hoc recentius. Quod si hæc ita se
habent, eequid adhuc desipis? Quid frustra tem-
pora expendis, et ipsum expectas unctum, cum
neque ipse possis dignoscere, et quis sit ipse un-
ctus, et unde ipsi sit generationis origo? Forte is
nudus homo? Attamen venturo prophetae divinita-
tis indicia tribuerunt. Forte Deus homo? quid
piura? Ecce enim aliam divinitatis personam im-
prudens confiteris; non enim potes dicere pa-
trem, cum propheta dicat: « Puer natus est nobis,
filius datus est nobis. » Tandem aliquando litteræ
racemum exprimentes, bibite vinum cor hominis
exhilarantem.

D Verum enimvero quoquomodo et adhuc con-
tra veritatem sentis, et Christum nondum adve-
nisse dicis, perfugium scilicet exquirens ex Isaia
dicente: « Et tunc conlabunt gladios suos in vo-
meres, et verabula sua in falces, nec gens levabit
gladium in gentem, neque exercubuntur ultra ad
prælium. » Sed quid alios prophetas, qui lucu-
lentiùs annuntiarunt de Christo deque ejus adventu,
rejiciens, hoc Isaiaæ effatum utraque amplecteris ma-
nu, et quocumque circumfers, et imperitas animas
pervertere contendis (25)? Advenit vere Christus

ex Babylone ab Isaia his verbis prædici putant,
falso tamen; Πόλεμοι γὰρ, ait Theodoretus, ἐπὶ ἀλ-
ληλοῖς ἦσαν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, εἰς πολλὰ τῆς
βασίλειας μεμερισμένης, καὶ τῶν κατ' ἔθνος βασι-

Juxta Isaïæ prædictionem, et quæ pacis erant splendide oriri fecit; quomodo vero, audi. Adveniens Christi lex, et omnes in unum congregans, et Judæos et gentes, ut ad invicem pacem haberent, velut simul sentientes in fide, fecit. Verum non assentiris dictis; atqui dicendis et invitus assentire. Romanum imperium multiplices dissoluturum dominatus, bellicis instrumentis contra se mutuo populos uti non sivit. Nonne vides, quomodo, dum hæc prædicebantur, alter quidem in Jerusalem dominabatur, alter in Samaria, alter vero imperabat Moabitibus Arabibus, aliter Ascalone; facto autem in carne Domino, Romano imperio omnes gentium principatus paruerunt? Huic igitur adacti omnes sese subjicere potestati, vel inviti ad invicem pacem habuere, et agriculturæ laboribus se penitus dedidere, bellica instrumenta a se longe abjicientes.

Et hæc sane ita se habent. Si vere nondum putas advenisse Christum, quia universalis pax nondum constituta (26), quid non dicis neque Mosem juxta divinum imperium et ad Pharaonem ingressum esse, et Israellem eduxisse ex Ægypto? Cum enim Deus dixisset ad Mosem: « Videns vidi afflictionem populi mei in Ægypto, et descendi ut liberem eos, et ducam in terram bonam, in terram fluentem lac et mel; » id nondum factum est, ut ex historia discimus; quippe omnes qui exierunt ex Ægypto prostrati fuerunt in eremo, ac nemo ex his in terram illam ingressus est præter Chalebum filium Jephani, et Jesum filium Nave. Duorum igitur alterutrum respondendum, vel Deum mentiri et seducere homines, vel tempus illud nondum advenisse, de quo Deus locutus est ad Mosem. Sed quemadmodum tunc volebat quidem Deus auferre Israellem ex angustia qua premebatur, et deducere in terram quietis et in pacificam conditionem; effectum vero sortita non est ejus voluntas, omnes enim in eremo animam efflarunt, postquam in Deum murmuravere, postquam concupie-

λεόντων επανισταμένων ἀλλήλοις: « Bella namque mutua fuerunt in universa terra, regno illo multis in partes diviso, et singularum gentium regibus contra se invicem insurgentibus. » Ex Sion exiit lex qua Novum utique Testamentum innuitur, quod primis ibi datum est apostolis, ac per eos inde omnibus exhibitum est gentibus; et sub adventum Dei Servatoris nostri Romanum prorsus floruit imperium, quod quidem multa alia regna destruens, omniumque obtinens principatum, terræ marique pacem tribuit, quando scilicet ex Hieronymi mente, et Eusebii, Jano per Augustum tertium clauso, tutissima toto orbe pax fuit; gentesque Romano imperio subjectæ, addit Theodorētus, Οὐκέτι τοῖς πολεμικοῖς ὄργανοις κέχρηται κατ' ἀλλήλων· τῶν δὲ ἀπὸ γεωργίας ἀπαντες ἀπολαύουσιν ἀγαθῶν, « Non amplius bellicis contra se mutuo utuntur instrumentis, sed agriculturæ bonis gaudent universæ. » Adis etiam Justini martyris *Dialogum cum Tryphone*.

(26) Ex bellis quæ quotidie inter ipsos Christianos populos geruntur, quæque omnino tollenda

ἐπιχειρεῖς; Ἐξήλυθεν ἀληθῶς ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τοῦ Ἰσαΐου πρόρρησιν, καὶ τὰ τῆς εἰρήνης φαιδρῶς ἀνατέταλκον· καὶ πῶς ἄκουε. Ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ἐλθὼν, καὶ πάντας εἰς ἓν συναγαγὼν, Ἰουδαίους τε καὶ ἔθνηκοὺς, εἰρηνεύειν πρὸς ἀλλήλους ὡς ὁμοπίστους ἐποίησεν. Ἀλλ' οὐδέ γη λεγόμενα· οὐκ οὖν καὶ ἄκων τὰ λεχθησόμενα δέδεξε. Ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ τὰς πολλὰς καταλύσασα βασιλείας· τοῖς πολεμικοῖς κατ' ἀλλήλων ὄργανοις χρῆσθαι οὐκ εἴσεν. Ἡ οὐκ οἶδας, ὡς ὀπηνίκα ταῦτα προσητεύετο, ἄλλος μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκράτει, ἄλλος δὲ τῆς Σαμαρείας, ἕτερος δὲ Μωαβιτῶν Ἀράβων, ἄλλος Ἀσκάλωνος· τοῦ δὲ Κυρίου μετὰ σάρκα γεννηθέντος, ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν αἱ ἔθνεαρχίαι πᾶσαι γέγονασιν; Ὑποκίτται οὖν τῇ τοσούτῃ ἀρχῇ πάντες ἀνγκυαζόμενοι, καὶ ἄκοντες μὲν πρὸς ἀλλήλους εἰρηνεύουσιν, ὀλοσχερῶς δὲ τῶν τῆς γεωργίας πόνων ἀντεΐχοντο, τὰ πολεμικὰ πόρρω πόνου βίψαντες ὄργανα.

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὴν τρόπον. Εἰ δὲ διὰ τὸ μὴ παγκόσμιον εἰρήνην γενέσθαι οὐπω νομίζεις ἐλθεῖν τὸν Χριστὸν, ἵνα τί μὴ καὶ τὸν Μωσέα λέγεις μήπω κατὰ τὴν θεῖαν κέλευσιν πρὸς Φαραῶν εἰσελθεῖν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀγαγεῖν ἐξ Αἰγύπτου; Ἐπεὶ γὰρ ὁ Θεὸς εἶπε πρὸς Μωσέα: « Ἴδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ κτείθη ἐπὶ τῷ ἐξελεῖσθαι αὐτούς, καὶ ἀγαγεῖν εἰς γῆν ἀγαθὴν, εἰς γῆν βέουσαν μέλι καὶ γάλα. » Τοῦτο δὲ οὐκ ἐγένετο, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας μανθάνομεν· κατεστρώθησαν γὰρ πάντες οἱ ἐξελλόντες ἀπ' Αἰγύπτου ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν γῆν ἐκείνην εἰσῆλθεν ἀνευ μέντοι Χάλεβ τοῦ υἱοῦ Ἰεφωνῆ καὶ Ἰησαὶ τοῦ Ναυῆ. Δυσκοῦν γὰρ θάτερον ὑποληπτέον, ἢ τὸν Θεὸν ψεύδεσθαι καὶ ἀπατᾶν τοὺς ἀνθρώπους, ἢ τὸν καιρὸν ἐκείνον μήκετι ἐλθεῖν, οὗ ἕνεκεν ὁ Θεὸς ἐλάλησεν πρὸς Μωσέα. Ἀλλ' ὡς περ ἐκεῖ μὲν ἐβούλετο ὁ Θεὸς ἐξελεῖσθαι τὸν Ἰσραὴλ τῆς κατοχύρωσιν αὐτὸν ὀλίφειας καὶ πρὸς γῆν ἀναπαύσεως, καὶ εἰρηναίαν κατάστασιν ἀγαγεῖν, οὐκ ἔσχε δὲ πέρα· τὰ τῆς βουλῆς αὐτοῦ· πάντες γὰρ ἐν ἐρήμῳ τὴν ψυχὴν ἀπεβρίβαντο, ἐπειδὴ εἰς Θεὸν

autumant Servatoris adventu Judæorum doctores Isaïæ vaticinio innixi, aliud aucupantur argumentum, ut nostram fidem infirmare pertentent, incassum tamen; litteram enim occidere nos docemur, adeoque non Scripturarum vocibus, sed spiritui studemus. Verbum Domini de Jerusalem exiit, et lege sancitum est mutuan dilectionem et charitatem inter nos, veluti Novi Testamenti fidissimam tesseram adhiberi debere; verum si injuste aggrediamur, non velamur quia iustos inimicorum conatus faciamus, nos nostraque tutemur. Præter sibi inaniter plaudentes Judæos, errarunt itaque et Lutherus, et Anabaptista, atque olim Manichæi, qui in eam gratis sententiam iere, nunquam a Christianis bellum geri posse etsi accessit, id quod et naturæ contrarium est et veritati, uti pluribus ostenderunt Tertullianus, lib. iii. *Contra Marcion*; Origenes, lib. v. *Contra Celsum*; Athanasius, lib. i. *De Incarnat. Verbi*; et Irenæus, lib. iv, cap. 67. De jure autem belli, quæve ratione indicendum id sit et regendum adeas absolutissimum opus quod *De jure belli* H. Grotius nuncupavit.

ἐπλημέλουν, ἐπειδὴ κρεῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπεθύ-
 μουν, ἐπειδὴ χοροὺς περὶ τὸν μόσχον ἔστησαν, ἐπει-
 δὴ τῷ Βεελφεγόρ ἐτολέσθησαν, ἐπειδὴ μυρία ἄλλα
 δεινὰ καθ' ἑκάστην εἰργάζοντο· οὕτω κἀνταῦθα
 ἰδὼν ὁ Θεὸς τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ τὴν ἐκακοῦτο τῷ
 νοητῷ Φιραὼ δουλεύων, καὶ βουλευθεὶς ἐξέλεθαι
 αὐτὸν, οὐκ ἀπέστειλε Μωσέα, οὐκ ἄγγελον, οὐ πρέ-
 σβον ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ
 τὸν μονογέννητον Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν,
 καθὼς Ἡσαΐας φησὶν, ἵνα πάντα τὸν κόσμον εἰς
 μίαν πίστιν ἀγάγῃ, καὶ οὕτως εἰρηνεῦσαι παρα-
 σκευάσῃ. Καὶ δὴ καὶ γέγονεν ἐλθόντος αὐτοῦ μία
 πίστις ἐν ὅλῳ σχεδὸν τῷ κόσμῳ, καὶ εἰρηναία κατά-
 στασις. Εἰ δέ τινες τῇ οἰκείᾳ σκληροκαρδίᾳ κατὰ
 τοῦ ἐν ἑρήμῳ Ἰουδαίου ἐναπομείναντες, οὐ
 προσῆλθον, οὐδὲ τὴ κατὰ Χριστὸν μυστήριον προσε-
 δέξαντο, καὶ τούτου ἕνεκεν διαμάχονται, καὶ μα-
 χαίρα πίπτουσι, πιπτέτωσαν, μηδὲ ἴδοιεν ἔγερσιν
 κακοβούλως διασχίζόμενοι· οὐ παρὰ τοῦτο ἢ τὸν
 προφήτην ψεύδεσθαι εἰπόμεν, ἢ τὸν Χριστὸν μη-
 κέτι ἔλθειν, καθὼς ἄνωθεν ἀποδέδεικται. Ταῦτα
 μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα διὰ Ἰεραμίου σαφέστερον
 ὁ Κύριος ἔλεγε· «Καὶ ἔσται, ἐὰν στραφῇ τὸ ἔθνος
 ἐκεῖνο ποιῆσαι πονηρὸν, οὐ μὴ ἐπαγάγω ἐπ' αὐτῷ
 πάντα τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάλησα.» Ὅρα λοιπὸν νουνεχῶς,
 ὅτι πολλὰ μὲν ἐπαγγέλλεται ὁ Θεὸς διὰ τὴν αὐτοῦ
 ἀγαθότητα, οὐ πληροὶ δὲ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν κακίαν
 ἡμῶν, ὅποιον δὴ καὶ τῷ Ἰσραὴλ συμβέβηκεν ὕστε-
 ρον. Ἐπαγγειλάμενος γὰρ αὐτῷ παραδοῦναι τὴν
 γῆν ἄχρις Εὐφράτου, αὐτοῦ οὐκ ἐπλήρωσε τὴν
 ὑπόσχεσιν, ἅτε δὴ παρανομοῦντα τούτον ἰδὼν.
 Περιβύσσο λοιπὸν, ὡ ἀναισχυντε σὺ καὶ θρασύστο-
 με, τοιούτων ἀκούων ῥημάτων, καθάπερ πάλαι καὶ
 τὸ πονηρὸν τοῦ Σαουλ ἐφιμοῦτο πνεῦμα, τοῦ Δαβὶδ
 ἀκούων ἐπάδοντος.

Ἄλλ' ἔτι ἀνθίστασαι, καὶ λέγεις ἔχειν προφήτας,
 δι' ὧν ἡ ἐπανάκλησις τῷ Ἰσραὴλ προηγόρευται.
 Σύμφημι τοῦτο κάγῳ. Οἶδα τὸν Ἡσαΐαν, τὸν Ἰεζε-
 χιήλ, τὸν Ὠσηέ. Ἄλλ' ἔλαθες ἑαυτὸν· ἡ γὰρ προη-
 γορευμένη δι' αὐτῶν ἐπανάκλησις γέγονε, καὶ πέ-
 ρας ἐδέξατο· καὶ πότε, ἄκουε. Αἰχμάλωτος ἀπήχθης
 εἰς Βαβυλῶνα, κατελύθη σου τὸ βασίλειον, ὁ ναὸς
 πυρκαυστός γέγονεν, ἤργησαν αἱ θυσίαι ἐν ἔτεσιν
 ἑβδομήκοντα, γῆν ἀλλοτρίαν παρόκησας· ἀλλ' ἐπα-
 ἐκλήθη· αὐθις ἐκαίθην, τὴν γῆν σου κατέλαθες. Δ
 καὶ ἐπὶ τοῖς προτέροις γέγονας ἀγαθοῖς. Μὴ γοῦν
 ἐνέραν προσδοκᾷ τοῦ λοιποῦ ἐπανάκλησιν· εἰ μὴ
 γὰρ ἔχομεν προφήτας, δι' ὧν αἰώνιος καλαιπωρία
 καὶ καταστροφή τῷ Ἰσραὴλ προηγόρευται, ἴσως
 ἂν εἶχες ἐλπίδα τινά. Αὐτίκα γὰρ ἄκουε τοῦ Ἰερε-
 μίου λέγοντος· «Ὅτι ἐπελάθετό μου ὁ λαός μου, εἰς
 κενὸν ἐθυμίσατε, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν ταῖς ὕδασι αἰ-
 τῶν σχολίνου· αἰωνίους.» Ἄκουε· ὅταν ἡ γυνὴ τοῦ
 Ὠσηέ ἐκ δευτέρου συνέλαθε, καὶ ἔτεκε θῆλυ, εἶπε
 πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· «Καλέσον τὸ ὄνομα αὐτῆς, οὐκ
 ἡλετημένη· οὐκέτι γὰρ προσθήσω τοῦ ἐλεῆσαι τὸν
 οἶκον Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἀντιτασσόμενος ἀντιτάξομαι
 αὐτοῖς.» Ἄκουε ὅτε καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀγγαίου λέγον-
 τος· «Ἐλάλησε Κύριος πρὸς με περὶ τῆς οἰκοδο-

A runt Ægyptiacas carnes, postquam choros egerunt
 circa vitulum, postquam Beelphegor sacrificaverunt,
 postquam nefanda alia quotidie perpetrarunt innu-
 mera: ita et nunc videns Deus afflictionem qua
 afficiebatur populus serviens spirituali Pharaoni,
 et volens ipsum educere, non misit Mosem, non
 angelum, non legatum aliquem, sed ipsum Dei
 Filium unigenitum Dominum nostrum Jesum Chri-
 stum, quomodo Isaias dicit, ut universum mundum
 in unam fidem adducat, et sic ad pacem disponat.
 Et sane facta est, ipso adveniente, una fides in
 universo pene mundo, et pacifica constitutio. Si
 qui vero in innata cordis duritie, quemadmodum
 Judæi in deserto, persistentes non convenerunt,
 neque Christi mysterium receperunt, et hac de
 causa pugnant, et gladio cadunt, cadant, neque
 resurgendi modum inveniant malitiose dissidentes;
 non ob hoc vel prophetam mentiri dicamus, vel
 Christum nondum advenisse, uti superius demon-
 stratum est. Hæc igitur et alia hujusmodi per
 Jeremiam luculentius Dominus dixit: «Et erit,
 quando gens hæc convertetur ut faciat malum,
 non inducam in ipsam omnia bona quæ locutus
 sum.» Vide cæterum, cordate, quod multa quidem
 promittit Deus propter suam bonitatem, quæ ta-
 men non implet propter nos et malitiam nostram,
 quemadmodum sane contigit secundo Israeli. Pro-
 mittens enim se illi daturum terram usque ad
 Euphratem, promissionem suam non adimplevit,
 eo quod ipsum viderit contra legem agentem. Ob-
 mutesce igitur, o impudens et ore audax, au-
 diens hæc verba, quemadmodum olim et malus
 Saulis spiritus obmutuit, Davidem audiens can-
 tantem.

Verum adhuc obsistis et dicis te habere pro-
 phetas, per quos restitutio Israeli prænuntiatur.
 Ego quoque hoc fateor, novi enim Isaiam, Eze-
 chielem, Oseam; verum enimvero te ipsam decipis;
 etenim prænuntiata ab ipsis restitutio jam facta
 est et finem recepit; et quando audi. Captivus Babylo-
 nem deductus es, regnum tuum dissolutum est, tem-
 plum igne vastatum est, septuaginta annis sacrificia
 cessarunt, terram que alienigenam habitasti; sed re-
 vocatus iterum inde, recepisti terram tuam, et prio-
 ribus bonis frui datum est tibi. Ne expectes igitur
 de cætero aliam restitutionem; nisi enim haberemus
 prophetas, per quos æterna miseria et destructio
 Israeli prænuntiatur, nonnulla forte tibi spes sup-
 esset. Statim itaque audi Jeremiam dicentem:
 «Quoniam oblitus est mei populus meus, frustra
 laboravit, et in viis suis dolore conficietur in sæ-
 culum.» Audi præterea; quando uxor Osee secundo
 concepit, et peperit filiam, dixit illi Deus: «Voca
 nomen ejus, absque misericordia, non enim adjiciam
 ultra misereri domus Israel, sed obliviscens obli-
 viscar eam.» Audi et ipsum Aggæum dicentem:
 «Locutus est ad me Dominus de ædificatione tem-
 pli, et erit gloria ejus novissima plus quam prima,

dicit Dominus. Quoniam igitur novissimam dixit, perspicue innuit et postremam, idem enim est novissima et postrema. Sicut enim non est prima prior, sic neque postrema posterior. Si enim secundam dixisset, haud abs re esset et tertiam ædificationem expectare. Quoniam vero secundam, novissimam appellavit, aperte et postremam fore ipsam declaravit. Erratis ergo reædificationem expectantes post hujusce destructionem. Præterea et divinum Amos habemus dicentem: « Audite sermonem istum, quem super vos arripio cum lamentatione: Domus Israel cecidit, neque adjiciet ut resurgat. Virgo Israel projecta est super terram suam, neque est qui eam suscitet. » Si igitur prophetis ita clare vociferantibus expectas revocationem, propheta isti mentiuntur, magis autem qui per ipsos locutus est Deus; quod quidem impossibile. Verum et rursus audi Jeremiam de vobis dicentem: « Et delebo ipsos gladio in conspectu inimicorum, et ponam civitatem hanc in stuporem et in sibilum sempiternum, et edent carnes filiorum et filiarum suarum, et conteram civitatem hanc velut vas testæ, quod non poterit amplius restitui. »

Ne contendatis itaque cæterum, o stulti, in solo sermone ac propter vestram resipiscentiam divinam comminationem consistere. Si enim post salutarem Christi passionem et gladio gentium percussi cecidistis, et filiorum vestrorum carnes, juxta Josephi (27-28) Historiam, vestrum cibum fecistis, confitendum est etiam contritionem vestram, secundum divinam enuntiationem, in sæcula permansuram. Si vero hæc ita se habent, si ita luculenter et vere prophetae de omnibus vociferati sunt, quomodo faciem tuam non abscondis, miserime; quomodo et adhuc labra moves, et in contradictiones proruis? Quidnam vero et libros sic retines incassum, si nullum tibi lucrum exinde? Quidnam superbis ob ipsos, præsertim cum de te deque tuo genere dicat Deus: « Disperdam sapientiam sapientum, et intellectum prudentum irritum faciam? » Quidnam Moysen ore semper jactas? Quomodo te decoras ejus scriptis? Concede prophetas apud nos Christianos remanere; nos peculiaris ejus populus sumus: « Vocabo enim, ait, non populum, populum meum; » nos magna illa gens, de qua Deus locutus est Moysi dicens: « Sine me, et iratus conteram ipsos, et constituam te super gentem magnam. » Quid ais? Divinum hoc oraculum effectumne habuit, an non? Contritus es, ut vas figuli, necne? Necesse erat prorsus quod et Moyses super gentem hanc magnam constitueretur a Deo; quid vero majus gente nostra de Christi nomine nuncupata? Non enim est locus, non civitas, non regio, in quibus non adoretur Christus.

(27-28) Iamano hic prorsus innuitur faciens Mariæ Eleazaræ filia, quæ adacta fame lactentem Gaiam interemit, sibi que in cibum constituit, non

Α μᾶς τοῦ ναοῦ, καὶ ἔσται ἡ δόξα τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, λέγει Κύριος. Ἐπεὶ οὖν ἐσχάτην εἶπεν, ἐνέφησε καὶ τελευταίαν, ταυτὸ γὰρ ἐστὶν ἐσχάτη καὶ τελευταία. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τῆς πρώτης προτέρα, οὕτως οὐδὲ τῆς ἐσχάτης ἐσχατωτέρα. Εἰ μὲν γὰρ δευτέραν εἶπεν, εἰκὸς ἦν καὶ τρίτην οἰκοδομήν προσδοκᾶν· ἐπεὶ δὲ τὴν δευτέραν ἐσχάτην ἐκάλεσε, φανερώς καὶ τελευταίαν αὐτὴν περὶδηλώσεν. Ἀπατάσθε λοιπὸν πλεῖστον προσδοκῶντες, μετὰ τὴν τοιοῦτον καθαίρεσιν. Πρὸς ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν θεσπέσιον Ἀμὼς ἔχομεν λέγοντα: « Ἀκούσατε τὸν λόγον τοῦτον ὃν λαμβάνω ἐφ' ὑμᾶς θρηγῶν. Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκέτι προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι. Παρθένος Ἰσραὴλ ἐσφηλεν ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, οὐκ ἔστιν ὁ ἀναστήσων αὐτήν. » Εἴπερ οὖν τῶν προφητῶν οὕτω διαβρήδην βρώντων ἐκδέχησθε ἐπανάκλησιν, ψεύδονται οἱ προφῆται οὗτοι, μᾶλλον δὲ ὁ δὲ αὐτῶν λαλήσας θεός· ὑπὲρ ἀδύνατον. Ἀλλὰ καὶ αὐθις τοῦ Ἰερεμίου ἄκουε περὶ ὑμῶν λέγοντος: « Καὶ καταβαλῶ αὐτοὺς ἐν τῇ μαχαίρᾳ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, καὶ τάξω τὴν πόλιν ταύτην εἰς ἀφανισμόν καὶ εἰς συρισμόν αἰώνιον, καὶ ἔδονται τὰς σάρκας τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῶν, καὶ συντριψῶ τὴν πόλιν ταύτην ὡς ἄγγος ὀστράκινον, ὃ οὐ δύνησεται ἰαθῆναι ἔτι. »

Μηκέτι λοιπὸν, ὦ μάταιοι, ἐν λόγῳ καὶ μόνῳ, καὶ χάριν διορθώσεως τὰ τῆς θείας ἀπειλῆς κείσθαι φιλονεικεῖτε. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τῇ τῶν ἐθνῶν μαχαίρᾳ μετὰ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ πάθος πεπτώκατε, καὶ τὰς τῶν παίδων ὑμῶν σάρκας, κατὰ τὴν τοῦ Ἰωσήπου ἱστορίαν, βρῶμα ἴδιον πεποιθήκατε, ὁμολογουμένως καὶ τὰ τῆς συντριβῆς ὑμῶν, κατὰ τὴν θεϊαν ἀπόφασιν, εἰς αἰῶνας κείσθαι ἀφείλουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ τρανώς οὕτω καὶ ἀληθῶς οἱ προφῆται περὶ πάντων κεκράγασι, πῶς οὐκ ἐγκαλύπτῃ, τρισάθλιε, πῶς ἔτι τὰ χεῖλη κινεῖς καὶ εἰς ἀντιλογίας χωρεῖς; Ἴνα τί δὲ καὶ τὰς βίβλους οὕτω κατέχεις διακενή; εἰ μηδὲν σοὶ τὸ κέρδος ἐντεῦθεν; Ἴνα τί μεγαφροναῖς ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ διὰ σὲ καὶ τὸ γένος σου λέγοντος; « Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω; » Ἴνα τί τὸν Μωσέα διὰ στόματος φέρεις; Πῶς ἐγκαλλωπίζη τοῖς ἐκείνου συγγράμμασιν; Ἄφες τοῖς προφῆταις παρ' ἡμῶν εἶναι τοῖς Χριστιανοῖς· ἡμεῖς δὲ περιούσιος λαός. « Καλέσω γὰρ, φησὶ, τὸν σὺ λαόν μου λαόν. » Ἡμεῖς τὸ μέγα ἔθνος ἐκεῖνο, περὶ οὗ τῷ Μωσεὶ λελάληκεν ὁ Θεός; « Ἔασόν με, καὶ θυμωθεὶς ἐκτρέψω αὐτοὺς, καὶ καταστήσω σε εἰς ἔθνος μέγα. » Τί λέγεις; Ὁ θεὸς οὗτος χρηματισμὸς πέρας ἔσχεν, ἢ οὐ; Συντριβῆς ὡς ἄγγος ὀστράκινον, ἢ οὐ; Ἀνάγκη πάσα καὶ τὸν Μωσέα εἰς ἐκεῖνο τὸ μέγα ἔθνος παρὰ Θεοῦ καταστήσαι· τί δὲ μείζον τοῦ Χριστωνύμου γένους ἡμῶν; Οὐ γὰρ ἐστὶ τόπος, οὐ κῆλις, οὐ χώρα, ἐν οἷς οὐ προσκυνεῖται ὁ Χριστός. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ μὴ τῆς βίβλης ἀφεί-

sine magno militum ipsorum horrore, uti habes apud Josephum, lib. vii *De bello Judaico*, cap. 8.

σατο κατ' ἀρχάς ὁ Θεός, ἅτε εἴη προειδώς τοὺς ἐλευσομένους ἐξ αὐτῆς ὠραίους καρπούς, εὐαγγελιστάς δηλονότι, ἀποστόλους, δικαίους, καὶ πρὸ πάντων αὐτὴν τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, ἀνηλεῶς ἂν ἔκτοτε τὸν Ἰσραὴλ συνέτριψεν ἅπαντα. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ προφήτης ἔλεγεν· « Εἰ μὴ Κύριος ἡμῖν ἐγκατέλιπε σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιόθημεν· » τοῦτέστιν ἀπωλεῖα παντελεῖ παρεδόθημεν. Χάριν οὖν, ὡς ἔφημεν, τῶν καρπῶν τῆς ρίζης ἀγνωμονούσης τηρικαῦτα ἐφείσατο, ἵνα μὴ σὺν αὐτῇ κἀκείνους ἐκκόψοιεν· ἐπὶ δὲ προῖνεγκε τοὺς καρπούς, οὐκέτι στέγειν ἔνευχετο, ἀλλ' ἀσυμπαθῶς αὐτὴν ἐξεθέρισεν.

Ἄφες λοιπὸν τοὺς προφήτας, μάτην διέρχη τὰς βιβλους αὐτῶν· οὐδὲν σοι τὸ κέρδος ἐντεῦθεν. Βιβλὸν ἐσφραγισμένην οὐδεὶς ἀνέγνω ποτέ. Ἴνα τί λοιπὸν ἐκῶν σεαυτὸν ἀπατάς; Ἰνώθι τίς τε εἶ, καὶ ποῦ δυστυχίας κατήντησας; σύνοες ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὸν ἀφηρέθης τὸν πλοῦτον τῆς γνώσεως. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· ὁ σοφὸς Ἡσαίας διαῤῥήδην βοᾷ σοι· « Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου. » Ἐπαχύνθη καὶ γὰρ ἡ καρδία σου, τοῖς ὡσὶ βαρέως ἤκουσας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκῶν ἐκάμυσσας. Καὶ σοι μὲν τῷ πάλαι συνετῷ καὶ σοφῷ τὰ τῆς θείας ἐσφράγισται γνώσεως· ἡμῖν δὲ τοῖς ἀσυνέτοις ἔθνεσι καὶ πᾶν ἐξήπλωται. Καὶ μὴ θαύμαζε· ἡμεῖς γὰρ ἤκούσαμεν, ἡμεῖς καὶ ἐωράκαμεν, ἡμεῖς συήκαμεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐγνωμεν. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ καὶ αὐθις τῷ προφήτῃ σου πείσθητι· λέγει γάρ· « Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἔψονται. » Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἐξ ὑμῶν μὲν τῶν Ἰουδαίων ἡ γνώσις ἀπέστη· τὰ δὲ κωφεύοντα ἔθνη καὶ ἀνόητα νοοῦντες ἐν γνώσει τοῦ νόμου γεγονάσιν· « Οἷς, γὰρ φησιν, οὐκ ἀνηγγέλη, περὶ ἐμοῦ ἔψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν. » Εἰ γὰρ καὶ πρωτότοκος υἱὸς Ἰσραὴλ, εἰ τὰς ἐπαγγελίας πρῶτος ἐδέξαστο, ἀλλ' ὡς πατραλοίας ἐκκήρυκτος γέγονε, κἀντεῦθεν ὁ ἄθλιος τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν δικαίως ἐκπέπτωκεν· ἐφ' ᾧ καὶ ταλανίζων αὐτοὺς ὁ προφήτης ἔλεγεν· « Πλοῦσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν. » Καὶ εἰκότως· τὸν γὰρ ἄρτον τῆς ζωῆς ἀποκτείναντες, πείνη διηνεκαῖ συνεσχέθησαν. Μηκέτι λοιπὸν τῆς παλαιᾶς ἀντιποιοῦ τιμῆς τε καὶ τάξεως· ἐκείθεν γὰρ ἐκπεσόντας, καθάπερ εἴπομεν, ἐπνευλοεῖν αὐθις ἀμήχανον. Ὁ Κεῖν πρωτότοκος ἦν, ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν ἀπώνατο· διὰ γὰρ τὸ τοῦ Ἄδελ αἵμα καὶ τὸν ἀδικὸν φόνον, ὃν ἴδινε κατ' αὐτοῦ, ἐξέβη τε ἀπὸ προσώπου Θεοῦ, καὶ ἦν ἔκτοτε στένων καὶ τρέμων ἀνὰ πᾶσιν αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Πρωτότοκος ἦν ὁ Ἡσαοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ κακίαν καὶ ἀπλησίαν αὐτὰ τε πρωτότοκος προῦδωκε καὶ τῆς εὐλογίας ἐκπέπτωκε. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα πειθέτω καὶ σε τὸν πρωτότοκον καὶ ἀκοντα στέργειν τὴν ἐκπτώσιν, καὶ μὴ τὰ πρωτεῖα

Sed quid plura? Nisi radicem peperisset jam ab initio Deus, utpote quidem praevidens venturos ex ipsa speciosos fructus, evangelistas nimirum, apostolos, justos ac praeter ceteris ipsam Christi et Servatoris nostri assumptam humanitatem, immisericorditer ex tunc omnem contrivisset Israel. Atque hoc propheta aperte innuens dicebat: « Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti fuissetis, et quasi Gomorra similes essemus, » perditioni scilicet integre traditi fuissetis. Gratia igitur, ut diximus, fructuum, radici ingratis tunc pepercit, ne cum ipsa et illos rescinderet; postquam vero fructus protulit, eam non amplius custodire sustinuit, sed immisericorditer demessuit.

Cæterum dimitte prophetas, eorum frustra libros pervolvās, nullum enim tibi inde lacrum. Librum sigillis munitum nemo legit unquam. Quid adhuc ergo sciens tibi metipsi illudis? Nosce et quis sis, et in quam calamitatem incidēris; intellige a te praeter alia ipsum quo, ut ablatum fuisse cognitionis thesaurum. Neque mea verba haec sunt; Isaias tuus disertis utique verbis ad te clamat: « Et erunt vobis haec verba uti sermones libri obsignati. » Impingnatum etenim est cor tuum, graviter auribus audisti, et ultro oculos clausisti. Et tibi quidem, obnoxio intelligenti et sapienti, divina cognitio obsignata fuit; nobis vero, non intelligentibus nationibus, omnimode explicata fuit. Nec mireris; nos enim audivimus, nos etiam vidimus, nos intelleximus et veritatem novimus. Ac si credis jam dictis, ipsi tuo rursus prophetae credas; dicit enim: « Et audient in die illa surdi sermones libri, et oculi caecorum, qui in tenebris sunt et in caligine videbunt. » Patet igitur quod a vobis quidem Judaeis cognitio recessit; nationes vero antea hebetes et insipientes in legis agnitione prudentes factae sunt. « Quibus enim (ait) de me non est untiatum, et qui non audierunt, ipsi videbunt. » Primogenitus sane filius Israel fuit, promissiones primus accepit, verum ut parricida exsul factus est, atque exinde infelix a donis Dei merito excidit; quare commiserans eos propheta dicebat: « Divites pauperes facti sunt et esurierunt. » Et merito sane, panem enim vitae interimentes perpetua fame sunt devincti. Ne amplius itaque antiquam et gradum et honorem viad eos; inde enim elapsis, utpote diximus, nulla suppetit ratio ut illuc redeant. Cain primogenitus erat, nil tamen illi id profuit; etenim propter sanguineum Abelis et injustum homicidium quod in ipsum patravit, et a facie Dei recessit, et ex eo tempore gemens pavidusque factus est in omni vita. Primogenitus erat Esau, verum propter seam improbitatem et ingluviem et ipsa primogeniti jura vendidit, et a benedictione decidit. Haec igitur et his similia quidem animadvertens, persuadearis et tu primogenitus vel invitatus acquiescere casui, neque antiqua in memoriam revocare. Ne igitur

supercilium contrahas, neque manifesta quaeque facta oppugnes; primogeniti enim ipsa vox alteram docet filium mente concipere; nisi alter ab initio constitutus esset filius a Deo, non utique Israel vocaretur primogenitus; nemo enim vocari potest primus, uti vides, nisi primum consecetur secundus; mutuam enim rationem inter se habent primus ad secundum, secundus ad primum. Verum adhuc labra moves, et ad alios sermones tendis: nos tamen tacebimus; nemo enim ad surdi januam vel si validius pulset, unquam exaudietur. Divinus vero Amos pro nobis pugnat dicens: « Domus Israel cecidit, neque amplius adjiciet ut resurgat. »

Et haec quidem haecenus, divinissime vir; plura enim scribere non possumus, multis, testis est Dominus, animi dejectionis sagittis confixi; ac nisi praemanibus habereamus sacras Scripturas, et exinde non parvam caperemus animi erectionem, forte suspendio utentes, ipsam quoque vitam turpiter finiremus. Neque sane fabulam jam dicta potes; hoc enim ipsum et beatus David adumbrans dicebat: « Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc certe periissem in humilitate mea. » Ne igitur aspernemur lectionem; redeundum est enim unde paulo ante discessimus; Salomoni credamus dictum: « Sapiens fias, o fili, ut letetur cor tuum. » Si enim Candacis ille adeo lectioni incumbebat, ut et per viam curra vectus prophetam Isaiam meditaretur, qua nos venia donabimur nec sustentēs domi libros videre? Quis Aethiopi illi munditiam ex divino lavaero conciliavit? nonne lectio? Quis apostolum Philippum duxit? nonne in sermonibus actor? Pudore nos afficiat ipse et legens et luce illustratus; nos quoque Aethiopes in anima multam ex peccato rubiginem contraximus. Discamus non alia ratione posse nos in tuto fieri, et alia veste vestiri. « Habent cuius, ait, Mosem et prophetas. » Ad lectionem igitur properemus, pulchram immutacionem immutemus. Pro piscina libros habemus; pro Philippo annuntiatum ab eo. Percurramus, si possibile est, universam Scripturam, ut et nos ipsos meliores reddamus, et blasphema nobis adversantium ora obstruamus. Si enim et arbores quasdam industria et arte a naturali malignitate sanatas novimus, multo magis vulnera quae ex praconcepto opinione contraximus, sanabit contraria Spiritus disciplina. Si semel et iterum legerimus et non intellexerimus, ne animam despondeamus, invalescamus, invigilemus: « Praevenerunt enim, ait, oculi mei diluculo, ut meditarer elogia tua. » Quantum vero perseverare juvet, vidua illa docuit, quae iudicem injustitiae emollire potuit, petra duriorum. Meditemur, percontemur, nobis sapientiores adaequemus. « Si videris enim, inquit, pluviam, vade diluculo ad ipsam. » Quod si ita semper fecerimus, si ita animae nostrae solum quodammodo preparaverimus, in coque huiusmodi semina jecerimus, pro certo habebimus virilem quoque fructum nos alla-

φαντάζεσθαι. Μή οὖν συθρόπαζε, μηδὲ ἐπὶ προδήλοις ἀντίπιπτε πράγμασιν· ἡ γὰρ πρωτότοκος αὐτῆ φωνὴ καὶ δευτέρον δίδωσιν οὐδὲν ἐννοεῖν· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ δευτέρος ἀρχῆθεν οὐδὲς ἐταμιεύετο παρὰ τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ὁ Ἰσραὴλ ἐκλήθη πρωτότοκος· δευτέρου καὶ γὰρ, ὡς οἶδας, μὴ παρεπομένου τὸ πρῶτον, οὐκ ἂν τις πρῶτος καλέσεται· ταῦτα καὶ γὰρ ἀλλήλων ἐξίχονται, τὸ πρῶτον τοῦ δευτέρου, καὶ τοῦ πρώτου τὸ δευτέρον. Ἄλλ' ἐτι τὰ χεῖλη κινεῖς, καὶ πρὸς λόγους χωρεῖς· ἡμεῖς δὲ σιωπήσομεν· οὐδεὶς γὰρ εἰς κωφοῦ θύραν καὶ πολλὸν κρούσας εἰσηκούσθη ποτὶ. Ὁ δὲ θεὸς ἄμωσ' ὑπὲρ ἡμῶν πολεμήσει λέγων· « Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκέτι προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι. »

Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον, ὧ θεύτατε ἀνερ, ὅτι μηδὲν πλεῖον γράφειν ἰσχύομεν, πολλὰς, ὡς οἶδε Κύριος, ἀθυρίας βελέμοις κατακεντούμενοι· καὶ εἰ μὴ τὰς ἱερὰς βίβλους ἀνά χειρας εἶχομεν, κἀντεῦθεν οὐ μικρὰν ἐτρογῶμεν ἀνάψυξιν, τάχα ἂν ἀγγόνη χρησάμενοι καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῆν κακῶς ἀπηλλάγημεν. Καὶ μὴ μῦθον ἴγῳ τα λεγόμενα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Εἰ μὴ ὅτι ὀνόμας Ἰησοῦ μελέτη μου ἐστι, τότε ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. » Μὴ οὖν ἀθετήσωμεν τὴν ἀνάγνωσιν· ἐπανιτέον καὶ γὰρ ὅθεν ἐξέβημεν ἐναγχοῦ· πειθῶμεν τῷ Σολομῶντι λέγοντι· « Σοφὸς γίνου, υἱέ, ἵνα καὶ εὐφραίνηται σου ἡ καρδία. » Εἰ γὰρ ὁ Κανδάκης ἐκεῖνος τοσοῦτον τῇ ἀναγνώσει προσέκειτο, ὥστε καὶ καθ' ὅδον ἐφ' ἄρματος τοῦ προφήτου Ἡσαίου μελέτην ποιέσθαι, ποίας ἡμεῖς συγγνώμης τευξόμεθα, μηδὲ ἀκαθε τὰς βίβλους ὄρῳ ἀνεχόμενοι; Τίς τῷ Αἰθίοπι ἐκείνῳ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ λυτροῦ προῦξένησε καθαρότητα; οὐχὶ ἡ ἀνάγνωσις; Τίς τὸν ἀπόστολον ἤγαγε Φίλιππον; οὐχὶ τὸ περὶ λόγους πρόθυμον; Αἰσχυνθῶμεν αὐτὸν καὶ ἀναγινώσκοντα καὶ φωτιζόμενον· Αἰθίοπες μὲν καὶ ἡμεῖς τὴν ψυχὴν, πολλὴν ἐξ ἀμαρτίας μελαντηρίαν ἐπισυρόμεθα. Μάθωμεν ὡς οὐκ ἐστιν ἐτέρως ἡμᾶς καταβληθῆναι καὶ μετενδύσασθαι. « Ἐχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσῆα καὶ τοὺς προφήτας. » Ἐπὶ τὴν ἀνάγνωσιν δράμωμεν, τὴν καλὴν ἀλλοιωθῶμεν ἀλλοίωσιν. Ἄντι κολουμήθρας τὰς βίβλους ἔχομεν ἀντὶ Φιλίππου τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον. Διέλθωμεν πᾶσιν, εἰ δυνατόν, τὴν Γραφήν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς βελτίους ποιῶμεν, καὶ τὰ βλάσφημα τῶν ἀντιδικούντων ἡμῖν ἀπορράττωμεν στόματα. Εἰ γὰρ καὶ τινε τῶν δένδρων ἐπὶ νύκτι καὶ τέχνη τὴν ἐκ τῆς φύσεως κακίαν θεραπεύομενα ἔγνωμεν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἐκ προαιρέσεως τραύματα θεραπευθεῖη ἀντιδιδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἐὰν ἀναγνώμεν ἅπας καὶ δις, καὶ μὴ ἐπιγνώμεν, μὴ ἐκκαθήσωμεν, καρτερήσωμεν, ἀγρυπνήσωμεν. « Προέφθασαν γὰρ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοί μου πρὸς ὄρθρον τοῦ μελετῆν τὰ λόγια σου. » Ὅσον δὲ τὸ προσεδρεύειν ὀνίνησιν, ἡ χίτρα ἐδίδαξεν ἡ τὴν κριτὴν τῆς ἀδικίας μαλάξαι ἰσχύσασα τὸν λίθου σκληρότερον. Ἀδολεσχῆσωμεν, ἐρωτήσωμεν, προσέλθωμεν τοῖς σοφωτέροις ἡμῶν. « Ἐὰν ἴδῃς γὰρ, φησὶν, ὑετὸν, ὀρθρίζε πρὸς αὐτόν. » Καὶ ἐὰν

οὕτω ποιῶμεν αἰεὶ, ἐὰν οὕτω τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἀβ-
λακκὰ τέμνωμεν, καὶ τοιαῦτα σπέρματα καταβάλω-
μεν, θαρσύνωμεν ὅτι καὶ καρπὸν ἀνδρῶν κομισόμεθα
τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

EPISTOLA IV. (1).

Τῷ παρεντιμοτάτῳ καὶ ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀδελφῷ
κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τριχίῳ. — Πῶς νοητέον τὸ
ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Θεολόγου εὐαγγελι-
στοῦ Ἰωάννου εὐρισκόμενον· « Εἶδον οὐρανὸν
καινὸν καὶ γῆν καινὴν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ
ἔστιν ἔτι. »

Ἰστέον, ὅτι ἐν ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ (2)
τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ θεοῦ
Ἰωάννου καὶ τάδε διείληπται· *Εἶδον οὐρανὸν και-
νὸν καὶ γῆν καινὴν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν* B
ἔτι. Πρόσεχε οὖν. Ἐπὶ μὲν γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς
οὐκ ἀνυπαρξίαν ἐνόησεν, ἀλλ' ἀνακαινισμὸν ἐπὶ τῷ
βέλτιον ὁ λόγος ὑπεσημήνατο. Κατὰ γὰρ τὸν πάμ-
μεγαν Παῦλον, καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται
ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς
δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ θεὸς δὲ μελωδὸς
οὕτω περὶ τῶν οὐρανῶν εὐρηται λέγων· « Ἐλίξεις
αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγῆσονται. » Τὸ γὰρ παλαιωθὲν ἀνα-
καινιζόμενον οὐ τῆς οὐσίας ἀφανισμὸν, ἀλλὰ τοῦ
γήρωσ καὶ τῶν ρυτίδων ἐπιδέχεται τὴν ἀπόξιν.
Καὶ οὕτω μὲν εἰπεῖν ἔφθασε περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς·
περὶ δὲ τῆς θαλάσσης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τί; Καὶ
ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. Τίς γὰρ χρεῖα θαλάσ-
σης, μὴ δεομένων ἀνθρώπων τοῦ πλεῖν αὐτήν, ἢ δι'
αὐτῆς πορίζεσθαι τὰ ἐν ταῖς μακρὰν κειμέναις C
χώραις γεωργούμενα ἀγώγιμα; Πιστοῦται ταύτην
τὴν ὑπόνοιαν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, προφέρων τὴν
τοῦ Ἡσαίου ῥῆσιν τὴν λέγουσαν· Ὁ λέγων τῇ
ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντα τοὺς ποτα-
μούς σου ξηρανῶ. Καὶ οὕτω μὲν οἱ τὰ τῆς Ἀπο-
καλύψεως ἐπεξηγούμενοι θεῖα ῥητά· ὁ δὲ γε μέγας
Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον τρίτῃ αὐτοῦ
ὁμιλίᾳ ἀριθμητότερον τὸν περὶ τούτου λόγον ποιεῖται,
καὶ οὕτω φησὶ· Διατί καὶ τίνας ἔνεκεν ἡ τῆς καθ'
ἡμᾶς οἰκουμένης τόπος ὕδατι περιεληπται, πελά-
γασί τε ἀπλέτοις ἐνδεδεμένος, καὶ μυρίαί, ποταμοῖς
ἀενάοις κατάρβυτος; Διὰ τὴν ἀρρήτων σοφίαν τοῦ
τὴν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ φύσιν δυσεξεχνάλωτον εἶναι
οἰκονομήσαντος. Ἦδει καὶ γὰρ ὁ τῆς κτίσεως δη- D
μιουργὸς, ὅσον ἀφώρισε χρόνον τῇ τοῦ κόσμου τοῦ-
δε συστάσει, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην ἐκείνος προαπ-
έθετο τῷ πυρὶ δαπάνην, ὥστε μὴ καταφρυγῆναι
καὶ πρὸ καιροῦ τοῦτ' ἐπὶ τὸ περιγίειον τῇ ὑπερβολῇ τοῦ
θερμοῦ. Ἔσται μέντοι, ὅτε καὶ πάντα τὰ ὕδατα
καταφρυγῆσεται τῷ πυρὶ, ὡς φησὶν Ἡσαίας, ἐν οἷς
πρὸς τὸν τῶν ὕλων θεὸν διαλέγεται· Ὁ λέγων τῇ
ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντα τοὺς ποτα-
μούς σου ξηρανῶ. Καὶ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν

¹ Apoc. xxi, 1.

(1) Hanc epistolam cum duabus sequentibus edidit
C. F. Matthæius, Mosquæ, 1776, ex codice biblio-
thecæ typographiæ Synodalis. Interpretationem

A tuos in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in
sæcula. Amen.

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς

EPISTOLA XV.

Venerandissimo in Domino fratri domno Joanni Tri-
chæ. — Quonam modo sit intelligendum illud quod
in Apocalypsi divini evangelistæ Joannis inveni-
mus : « Vidi caelum novum et terram novam, et
mare jam non est. »

Scire necesse est, quod in capite sexagesimo
quinto Apocalypsis beati Joannis evangelistæ ¹ hæc
etiam reperiuntur : « Vidi caelum novum et terram
novam, et mare jam non est. » Animum igitur ad-
verte : minime enim cæli terræque inexistentiam
hic declaravit, imo in melius instaurationem sermo
iste aperuit. Namque juxta magnum Paulum et ipsa
creatura liberabitur a servitute corruptionis in li-
bertatem gloriæ filiorum Dei. Divinus etiam psal-
mista ita de cælis loquens invenitur : « Mutabis eos
et mutabuntur. » Illud igitur quod veterascit instau-
rari, non essentiæ destructionem, sed vetustatis
rugarumque ablationem exhibet. Et hæc quidem
de cælo et terra dixit, de mari vero non ita, sed
quid ? « Et mare jam non est. » Quæ enim est,
quæso, maris utilitas, cum homines nec illud traji-
cere navigiis, nec per ipsum merces transportare
ad longinquas terras curent ? Hanc eandem sen-
tentiam magnus aperit Basilius, Isaïæ verba profe-
rens hæcce : « Qui dico profundo, Desolare, et omnia
flumina tua arefaciam. » Et hæc quidem censuerunt
qui divina Apocalypsis verba explanaverunt. Ma-
gnus Basilius in homilia tertia in Hexameron cla-
riorem adhuc de hoc sermonem habuit : Quare,
inquit, cujusve gratia planitiæ nostræ loca sint
aquis circumscripta, maribus etiam immensis con-
stricta, nec non innumeris fluminibus perpetuo
defluentibus irrigata ? Ob inauditam sane illius sa-
pientiam qui contrariam igni naturam inexhaustam
esse decrevit. Enimvero Creator universi novit
quantum hujusce mundi subsistentiæ tempus
fixerit proptereaque tantam ipse largitus est igni
adustionem, ut ante tempus hoc perigrum succendi
nequeat caloribus æstu ; quod tamen fiet, ubi aquæ
omnes igne consummabuntur, juxta illud Isaïæ
universi Deum ita alloquentis : « Qui dico profun-
do, Desolare, et omnia flumina tua arefaciam. »
Sententia est : Si quidem desolari tunc profundum
dixerit, areferi vero in fluminibus et maribus
aquis, mirari non deceat, quod et ipse beatus Joan-
nes in Apocalypsi inter alia hoc dicat : « Et mare
jam non est. » Nam desolari tunc profundum et

Latinam addidimus. ΕΒΙΤ.

(2) Respicit divisionem Andreæ Cretensis, de qua
vide editionem Novi Testamenti Millii.

mare jam non esse, nullo modo, ut equidem arbitror, discrepant. Quod si ita res sese habent, Scripturas vereri convenit, nec contraria scriptoribus sacris opinari debemus. Sufficit enim discipulo, inquit, ut sit sicut magister.

Τὸ γὰρ ἐρημωθῆναι τότε τὴν ἄβυσσον, καὶ τὸ, Ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι, κατ' οὐδέν, ὡς οἴμαί, πρὸς ἄλληλα διαφέρουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τὰ γεγραμμένα στέργειν ὀφειλομεν, καὶ μὴ τάναντία φρονεῖν τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος. Ἀρκετὸν γὰρ, φησί, τῷ μαθητῇ, ἐάν ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ γένηται.

EPISTOLA XVI.

Venerandissimo monacho domino Charitoni. — Utrum beatus Joannes evangelista morti concesserit, sive non.

Minime nos fugit quod ille qui res gestas apostolorum memoriae mandavit, et ipse magnus inter martyres Hippolytus, evangelica illa verba, ut videtur, audiverunt: « Si eum volo manere donec ipse veniam, quid ad te? tu me sequere; » inter vivos beatum Joannem evangelistam versari prædicant, ipsumque Henoch et Eliæ consociant. Etsi enim multa quidem nos prætereant, attamen opera de ipso a viris supra dictis elucubrata, et magni fecimus et didicimus; proindeque Scripturas venerari, neque in controversias abire oportuit. Cum autem sancti viri haud pauci, alii alii de his rebus opinentur, horum etiam sermonibus fidem et obsequium præstare decet, siquidem sacris canonibus contradicere omnino non valemus. Nam si plurimum sententiam prævalere sacri canones suadeant, a nobis quoque illud ipsum admitti æquum est. Etsi enim divinus supra dictus Hippolytus inter Christi martyres enituerit, indeque ipsius opera a nobis recoli necesse sit, non ideo sequitur, ut in omnibus his ei assentiamur, in primis si orthodoxo Ecclesie sensui oppugnat. Ecce enim, quod Antichristum illum, cujus adventus, juxta Apostoli verba, in virtute satanæ fiet, cum potestate multa, et signis et prodigiis falsis, diabolum in libro de Perfectione vocat; ac proinde, ex muliere virgine sponte natus est Christus, ita et ille quoad speciem, in mundo etiam habitasse et a semetipso tunc signa et prodigia fecisse dicit. Et talia quidem de Joanne evangelista, quod jam diximus, viris supra dictis videtur. Disertus vero Joannes evangelicum illud verbum supra dictum: « Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere, » nec de vita sua intellexit nec hujus interpretationem in hoc sensu fecit, sed, « Tu quidem, Petre, me sequere, » id est, Vade undique docens, et a Joanne discede; ipse vero hic maneat, donec abiero Romana virga confringens eos qui me crucifixerunt. Præterea Ammonius sacerdos verbum illud evangelicum explanans, « Si eum volo manere, donec ipse veniam, » longævam Joannis vitam indicare dicit. Tempore enim Trajani absque cruciatu mortuus est. Ad hæc etiam addit Apollinarius, quod ex ignorantia fratres inde deduxerunt, quod non moriturus est, Sanctus porro Joannes Damascenus

τρόπον. Εἰ λέγει μὲν ἐρημωθῆναι τότε τὴν ἄβυσσον, ξηρᾶναι δὲ τὸ ἐν ποταμοῖς καὶ λίμναις ὕδωρ, θαυμάζειν οὐκ εὐλογον, εἶγε καὶ ὁ θεηγόρος; Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ καὶ τοῦτο φησί πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι.

Ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι, κατ' οὐδέν, ὡς οἴμαί, πρὸς ἄλληλα διαφέρουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τὰ γεγραμμένα στέργειν ὀφειλομεν, καὶ μὴ τάναντία φρονεῖν τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος. Ἀρκετὸν γὰρ, φησί, τῷ μαθητῇ, ἐάν ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ γένηται.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Χαρίτωνι. — Περὶ τοῦ, εἴτε διὰ θανάτου τέλος ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἐδέξατο, εἴτε καὶ μὴ.

Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὰ τῶν ἀποστόλων συγγραφάμενος ὑπομνήματα, καὶ αὐτὸς ὁ ἐν μάρτυσι μέγας Ἰππόλυτος τῶν εὐαγγελικῶν, ὡς εἶπε, ῥημάτων ἀκούσαντες τῶν οὕτω λεγόντων, Ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; Σὺ ἀκολούθει μοι, ἐν τοῖς ζῶσι λέγουσιν εἶναι τὸν εὐαγγελιστὴν καὶ θεῖον Ἰωάννην τῷ Ἐνώχ τε καὶ Ἠλίᾳ συναγελάζεσθαι, οὐδὲ ἡμῖν πάντως ἠγνόηται. Εἰ γὰρ καὶ ἀμαθεῖς ἐπὶ τοσοῦτόν ἐσμεν, ἀλλ' οὖν τὰ τοῖς διαληφθεῖσιν ἀνδράσιν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ πονηθέντα συντάγματα καὶ εὐρομεν πρὸ πολλοῦ, καὶ ἀνέγνωμεν. Ἐνθεν τοί καὶ στέργειν τὰ γεγραμμένα ἐχρῆν, οὐ μὴν ὀλως ἀντιπίπτειν ἐπὶ τούτοις καὶ ἀντιμάχεσθαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐτέρους τῶν ἁγίων οὐκ ὀλίγους ἐκεῖθεν ἀνθέλκοντας ἔχομεν, καὶ ἕτερον ἄλλα περὶ τούτου διαλαμβάνοντας, καὶ τοῖς ἐκείνων λόγοις ἐξ ἀνάγκης πειθόμεθα τε καὶ ὑποπίπτομεν, ἅτε μὴ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν ἀντιπράττειν ὀλως ἰσχύοντες. Εἰ γὰρ τὴν τῶν πλειόνων ψήφον κρατεῖν οἱ θεῖοι κανόνες παρακελεύονται, καὶ ἡμᾶς πάντως αὐτὸ τοῦτο καταδέχεσθαι δίκαιον. Εἰ γὰρ καὶ ὁ διαληφθεὶς θεῖος Ἰππόλυτος ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ διέπρεψε μάρτυσι, κἀντεῦθεν ἐπάναγκες τοῖς αὐτοῦ συντάγμασι κατατίθεσθαι· ἀλλ' οὐκ ἐπικλιναί; ἡμᾶς ἐπὶ πᾶσι τούτοις φαίνεσθαι ἄξιον, εἶγε καὶ μάλιστα τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀντίκεινται ὀρθόδοξον φρονήματι. Ὅρα γὰρ, ὅτι καὶ τὸν Ἀντίχριστον ἐκεῖνον, οὗ ἡ παρουσία γενήσεται κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν δυνάμει πολλῇ καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, αὐτὸν εἶναι λέγει τὸν διάβολον ἐν τῷ περὶ συντελείας λόγῳ αὐτοῦ· κἀντεῦθεν ἀπὸ παρθένου γυναικὸς γεννηθῆναι κατ' αὐτὸν δὴ τὸν Χριστὸν, καὶ οὕτω κατὰ φαντασίαν τῷ κόσμῳ ἐμπεριπατῆσαι, καὶ σημεῖα δι' ἑαυτοῦ τηρικαῦτα ἐπιτελέσαι καὶ τέρατα. Καὶ τοιαῦτα μὲν περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὅποια δὴ καὶ φθάσαντες εἶπομεν, τοῖς διαληφθεῖσιν ἀνδράσι δοκεῖ· ὁ δὲ χρυσοῦρῆμων Ἰωάννης τὸ διαληφθὲν ἀνωθεν εὐαγγελικὸν ῥητὸν τὸ λέγον, Ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; Σὺ ἀκολούθει μοι, οὐ περὶ ζωῆς ἐξελάβετο, οὐδὲ τὴν αὐτοῦ ἐξήγησιν κατὰ γε τοιοῦτον λογισμὸν ἐποιήσατο, ἀλλὰ, Σὺ μὲν, ὦ Πέτρε, ἀκολούθει μοι, τουτέστιν, Ἐξέλθε πανταχοῦ διδάσκων, καὶ τοῦ Ἰωάννου διαζεύχῃτι· αὐτὸς δὲ μενέτω ἐνταῦθα,

ἄχρις οὗ ἐλεύσομαι διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείου κα-
τάξων τοὺς σταυρώσαντάς με. Ἄλλὰ καὶ ὁ πρε-
σβύτερος Ἀμμώνιος τὸ τοιοῦτον εὐαγγελικὸν ῥητὸν,
τὸ, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τὸ
μακρόδιον τῆς αὐτοῦ ζωῆς ἐντεῦθεν λέγει αἰνίτ-
τεσθαι. Ἐν γὰρ τοῖς χρόνοις Τραϊανοῦ ἀπέθανε
τιμωρίας ἀνευ. Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ ὁ Ἀπολλινά-
ριος φησι, ὅτι ἐξ ἀγνοίας ὑπέλαθον οἱ ἀδελφοί, ὅτι
οὐκ ἀποθάνεται. Καὶ ὁ ἐν ἀγίοις δὲ Ἰωάννης ὁ
Δαμασκηνὸς καὶ τὰδε περὶ τούτου φησίν, Ἀποστα-
λήσεται Ἐνώχ δηλαδὴ καὶ Ἡλίας, καὶ ἐπιστρέ-
ψουσι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ὑπὸ τοῦ
Ἀντιχρίστου ἀναιρεθήσονται. Τοῦ μέντοι εὐαγγε-
λιστοῦ Ἰωάννου οὐδαμῶς μνημονεύει, ἢ γοῦν ἐπε-
λάθετο τοῦ τοιοῦτου, κἀντεῦθεν τῶν δύο μόνων
ἐκείνων, Ἐνώχ δηλαδὴ καὶ Ἡλίας, μνημονεύων εὐ-
ρίσκεται. Τοῖς ζῶσιν οὐκ εἶχεν αὐτὸν ἐναριθμῶν.
Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἀπόστολος ἐν τῇ Ἀποκα-
λύψει αὐτοῦ δύο τινὰς παρεισάγει προφητεύοντας
ἐν ἐσχάταις ἡμέραις καὶ σημεῖα ἐπιτελέσοντας ἔτη
τρία καὶ ἡμισυ, λέγων οὕτως· Καὶ δώσω τοῖς δυοῖ
μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας
διακοσίας ἐξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους.
Τούτους μὲν οὖν Ἐνώχ καὶ Ἡλίαν ἐνόησαν οἱ τὰ
τοιαῦτα ἐπεξηγησάμενοι· ἕτερος δὲ τις τῇ τοιαύτῃ
Ἀποκαλύψει οὐκ ἐκφέρεται. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ
οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαίρουσιν ἐπ' αὐ-
τοῖς ἀναιρεθεῖσι, καὶ δῶρα πέμπουσιν ἀλλήλοις,
ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφητῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατο-
ικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτα ἀναστήσονται.
Ἄλλὰ καὶ ὁ ἱστορικὸς Ἰππόλυτος περὶ τῶν ἀπο-
στόλων διεξιὼν λέγει τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην
ἐπανακληθῆναι τῆς ἐξορίας ὑπὸ Νερουά, καὶ οὕτω
μετὰ ταῦτα τελευτήσαι, οὐ καὶ τὸ λείψανον ζητηθὲν
οὐχ εὐρέθη. Τὰ αὐτὰ τοῖς διαληφθεῖσι καὶ τῷ Προ-
χώρῳ διεληφται. Λέγει γὰρ, ὅτι κατ' ἐπιταγὴν
ἐκείνου λάκκος ὤρυκτο, ἐν ᾧ πεσὼν καὶ χώματι
σκεπασθεὶς παρ' ἡμῶν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Εἶτα
διηγησάμενος ταῦτα τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ ὑποστρέ-
ψαντες κενὸν τὸν τόπον εὐρήκαμεν. Ἄλλὰ καὶ ὁ τοῦ
θεολόγου Γρηγορίου ἀδελφοῦ Καيسάριος, ἐρωτηθεὶς
ἐπὶ σεκρέτου ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τούτου,
εἶπεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγ-
ελίῳ διεσάφησεν περὶ τούτου, ἐν οἷς οὕτω διέξεισιν·
Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος εἰς τοὺς ἀδελφούς, ὅτι
ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. Καὶ οὐκ
εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει,
ἀλλ' Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί
πρὸς σέ; Σὺ ἀκολούθει μοι. Τοῦτο γὰρ εἶπεν
ἀριστα, διορθούμενος τὴν ἐσφαλμένην αὐτῶν ὑπό-
νοιαν, ὡς πολλαχοῦ τοῦτο πεποίηκεν, ἀνοήτους κα-
λῶν αὐτοὺς καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ. Ἄλλὰ καὶ ἐν
τῇ πρὸς Βίκτορα τὸν διάδοχον καὶ ἀρχιεπίσκοπον
τῆς μεγάλης Ῥώμης ἐπιστολῇ Πολυκράτους διαδό-
χου ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου καὶ τὰδε γέγραπται·
Κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται,
ἅτινα ἀναστήσονται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Φίλιππος εἰς
τῶν τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει καὶ θυγατέρες αὐτοῦ. Ἐτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ
ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ Ἰησοῦ ἀναπεσὼν· οὗτος ἐν Ἐφέτῳ κεκοίμηται. Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῷ

ita de eo loquitur: Mittentur Henoch et Elias, et
corda patrum in filios convertent, et ab Antichri-
sto peribunt. Evangelistæ tamen Joannis nullam
mentionem facit; aut ipsius igitur oblitus est, cum
tantum Henoch et Eliam memorasse invenitur,
vel ipsum Joannem vivis non adnumerat. Sed ma-
gnus apostolus duos testes in Apocalypsi inducit
qui ultimis diebus prophetabunt et signa facient
per tres annos ac medium, hisce verbis: « Et dabo
duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille
ducentis sexaginta, amicti saccis. » Per hos testes
Henoch et Eliam intellexerunt commentatores,
alius vero in Apocalypsi non designatur. Et paulo
post addit, « Et inhabitantes terram gaudebunt super
illos interemptos, et munera sibi mittent invicem: quoniam hi duo prophetæ cruciaverunt eos qui
habitabant super terram; postea vero resurgent. »
Aliunde Hippolytus historicus de apostolis loquens,
beatum Joannem evangelistam, Nerone imperatore,
ab exilio revocatum fuisse testatur, ipsumque
postea ita vitam finisse, ut ejus reliquiæ nusquam
sint repertæ. His consentanea Prochorus etiam
tradidit. Dicit enim quod Illius jussu foveam effo-
derant, in quam prolapsus moleque obrutus a nobis
emisit spiritum. Cum hæc postea civitatis incolis
annuntiata essent, reversi locum vacuum invenimus.
Sed divini Gregorii frater Cæsarius de hoc Con-
stantinopoli secreta interrogatus, dixit, ipsum Joan-
nem in Evangelio suo de hoc aperte declarasse his
verbis: « Exiit ergo sermo inter fratres, illum di-
scipulum non moriturum esse. Et non dixit ei Jesus:
Non moritur; sed, Si eum volo manere donec ipse
veniam, quid ad te? tu me sequere. » Et jure id
dixit, falsas eorum suspensiones redarguens, quod
sæpius egit, stultos ipsos vocans et duros corde.
In epistola vero Polycratis successoris Ephesique
archiepiscopi ad Victorem successorem magnaque
Romæ archiepiscopum hæc etiam scripta sunt:
Magna per Asiam elementa dormierunt, quæ ultimo
die resurgent. Philippus unus ex duodecim aposto-
lis, qui Hierapoli una cum filiabus suis dormivit;
Joannes etiam qui supra pectus Jesu recubuit,
Ephesi quoque dormiit. Magnus Athanasius, in li-
bro De resurrectione, Henoch et Eliam inter vivos
versari dixit, nec alium quemcunque ullo modo
memoravit. Ipse etiam Gregorius Magnus Sermo-
cinator Jacobum necatum esse dicit, Joannem
vero in pace e vita decessisse. Divinissimus tandem
Ephræm in sermone de secundo adventu duos tan-
tum viros prænuntiatos, Henoch scilicet et Eliam,
citasse reperitur. Et hæc quidem de beato evange-
lista Joanne a Patribus supradictis tradita sunt.
Sive adhuc vivus Henoch et Eliæ consocietur, sive
non, a sublimitate tua dijudicandum est, nec non ex
more nescientium oculis subministrandum relinquo.

ἅτινα ἀναστήσονται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Φίλιππος εἰς
τῶν τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει καὶ θυγατέρες αὐτοῦ. Ἐτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ
ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ Ἰησοῦ ἀναπεσὼν· οὗτος ἐν Ἐφέτῳ κεκοίμηται. Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῷ

εις τὴν ἀνάληψιν λόγῳ αὐτοῦ Ἐνώχ καὶ Ἡλία μνημονεύσας, καὶ εἰπὼν ἐν τοῖς ζῶσι διάγειν αὐτούς, ἐτέρου τινὸς οὐ μενοῦν ἐμνημόνευσε. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Διάλογος τὸν μὲν Ἰακώβον λέγει ἀναιρεθῆναι, τὸν δὲ Ἰωάννην ἐν εἰρήνῃ ἀναπαυθῆναι. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ θειότατος Ἐφραίμ ἐν τῷ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν λόγῳ αὐτοῦ, τῶν ἀναγεγραμμένων δύο καὶ μόνων ἀνδρῶν, τοῦ Ἐνώχ δηλαδὴ καὶ Ἡλία, μεμνημένος εὐρίσκεται. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ θεοῦ Ἰωάννου τοῖς διαληφθεῖσιν ἀνωθεν Πατράσι διεληπται· εἴτε δὲ τῷ Ἐνώχ καὶ Ἡλίᾳ ζῶν ἔτι συναγαλάσσεται, εἴτε καὶ μὴ, τῇ σῇ μεγαλονοίᾳ καὶ διασκεψασθαι τὰ περὶ τούτων ἀφήμι, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὡς ἔθος ὑποτυπώσασθαι.

EPISTOLA XVII.

Venerabilissimo monacho domno Nectario. — De Juda, utrum laqueo se suspenderit juxta evangelicam historiam, sive post hæc superstes, ut dicunt aliqui, aqua intercuti laboraverit, et ita mortuus sit.

Pappias historicus, qui Judam magnum impietatis signum per mundum incessisse dixit, ex Actuum libro materiam hauriens, his principis apostolorum Petri verbis ut mendacii reus palam convincitur. Namque divinus ille apostolus stans in medio fratrum in cœnaculo, in quo juxta verbum Domini sedentes discipuli, expectabant donec virtutem desuper induerentur, hæc inter alia de Juda dixit: «Judas emit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt viscera ejus, et innotuit omnibus habitantibus Jerusalem, quod appellaretur ager Ille lingua eorum Hacedama, hoc est, Ager sanguinis.» Animum, quæso, attende. Si enim juxta dictum Pappiam aliquantum temporis post suspendium superstes fuisset Judas, hunc sermonem non pronuntiasset princeps apostolorum Petrus, nisi diu post resurrectionem Christi a mortuis. Si enim ille tum inter vivos numeraretur, quo pacto de ipso ut mortuo beatus apostolus sermocinatur? Sin autem ab ipso agrum acquisitum esse in Actuum libro legitur, cumque suspensum miserabiliter cecidisse ruptum, noli ob hoc mirari, dicens, Si agrum emit, de necessario post suspendium vixit. Nisi enim superstes fuisset, agrum non emisisset. Desine, quæso, talia sentire ac dicere. Minime enim a semetipso agrum ullo modo emisse invenitur, sed veluti in tertia de Actibus homilia disertus Joannes docuit, alii quidam agrum emerunt, ipse vero quoque utpote qui pretium agri solvit. Namque principibus sacerdotum projecit argenteos, quos mercedem iniquitatis vocat: merito igitur hujus agri dominus dicitur. Ager vero ille campus figuli vocatur, qui etiam domus maledicta dicitur; tumulo enim nihil magis solitarium. Inde patet quod ipse a semetipso agrum non emit. Etsi enim iniquitatis mercedem, id est, triginta argenteos principibus sacerdotum Judas sponte projecit quibus emptus erat ager (non licebat enim eos mittere in corbonam utpote pretium sanguinis), quomodo vel unde Judas possedit agrum, cum ipse statim in templo projecta mercede iniquitatis laqueo se suspenderit? Aliis ergo agrum ementibus, et ipse emisse dicitur, ut supra demonstravimus. Quod

EPISTOLAN IZ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Νεκταρίῳ περὶ τοῦ Ἰούδα, εἴτε τῇ ἀγχόνῃ ἐναπέψυξε, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, εἴτε μετὰ ταῦτα ἐπέζησας, ὡς φασὶ τινες, ὑδέρῳ περιέπεσε, καὶ οὕτως τὸ τοῦ βίου τέλος ἐδέξατο.

A

Τὸν μὲν οὖν ἱστορικὸν ἐκεῖνον Παππίαν μέγα τὸν Ἰούδαν ἀσεβείας ὑπόδειγμα περιπατήσαι τῷ κόσμῳ λέγοντα ὑστερον, ἅτε τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῆς βίβλου λαθόντα τῶν Πράξεων, αὐτὰ δὴ τὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου σαφῶς ἀπελέγχει ψευδόμενον. Ὁ γὰρ θεὸς οὗτος ἀπόστολος στὰς ἐν τῷ ὑπερίῳ ἐκείνῳ μέσον τοῦ δγλου, ἐν ᾧ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν καθίσαντες οἱ μαθηταὶ δύναμιν ἀφ' ὕψους ἐνδύσασθαι προσεδέχοντο, καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις περὶ τοῦ Ἰούδα ἐφθέγγετο· Ἐκεῖνος μὲν οὖν χωρίον ἐκτίησατο ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ κρηνηγερόμενος ἐλάκισε μέσος, καὶ ἐξεχύθη τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Ἀκεδαμὰ, τουτέστι χωρίον αἵματος. Πρόσεχε οὖν ἀκριθῶς. Εἰ γὰρ, κατὰ τὸν διαληφθέντα Παππίαν, καιρὸν ἱκανὸν ὁ Ἰούδας μετὰ τὴν ἀγχόνην ἐπέζησεν, οὐκ ἂν τὴν δημηγορίαν ταύτην μετ' οὐ πολὺ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἐποίησεν. Εἰ γὰρ τοῖς ζῶσιν ἐκαίνοσ τρικαῦτα ἑναρίθμιος ἦν, πῶς ὡς περὶ τεθνεῶτος αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐδημηγόρει ἀπόστολος; Εἰ δὲ καὶ χωρίον κτήσασθαι τὸν τοιοῦτον ἢ τῶν Πράξεων βίβλος ἱστόρησε, κρηνηγερόμενος τε πεσεῖν καὶ λακίσαι μέσον τὸν ἄθλιον, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, λέγων, Εἴπερ ἐκτίησατο χωρίον, καὶ ζῆσαι τοῦτον μετὰ τὴν ἀγχόνην ἐπάναγκες. Εἰ μὴ γὰρ ἐπέζησεν ὑστερον, οὐκ ἂν χωρίον ἐκτίησατο. Ἄφες, εἰ βούλει, τοιαῦτα φρονεῖν τε καὶ λέγειν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ χωρίον ὅπουδῆποτε κτησάμενος εὐρηται, ἀλλὰ καθάπερ ἐν τῇ εἰς τὰς Πράξεις τρίτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐδίδαξεν, ἕτεροι μὲν εἰσιν οἱ τὸ χωρίον ἡγορακότες, αὐτὸς δὲ ὁμῶς, ὡς τὸ ἐπίμημα καταβαλὼν ἐρρίψε γὰρ, φησὶ, τὰ ἀργύρια πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἃ καὶ μισθὸν ἀδικίας καλεῖ· εἰκότως τοῦ τοιοῦτου χωρίου κύριος λέγεται. Χωρίον δὲ τὸν ἀγρὸν τοῦ κεράμεως φησιν, ὃν καὶ ἐπαυλιν ἠρημωμένην καλεῖ. Τάφου γὰρ οὐδὲν ἐρημότερον. Εὐδὴλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὐμενοῦν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ χωρίον ἐκτίησατο. Εἰ γὰρ ὁ τῆς ἀδικίας μισθὸς, τουτέστι τὰ τριάκοντα ἀργύρια, πρὸς γε τοὺς ἀρχιερεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰούδα ῥιφῆναι ἐφθα-

σεν, ὑφ' ὧν καὶ τὸ τοιοῦτον χωρίον ἠγόρασται· Ἄ si ita res se habent, evidenter erraverunt qui ob
οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ταῦτα βαλεῖν εἰς τὸν κορβωνᾶν, τι-
μὴν ὑπάρχοντα αἵματος· πότε λοιπὸν ἢ πόθεν ὁ
'Ιούδας χωρίον ἐκτῆσατο; εἶπερ καὶ μᾶλλον ἐν τῷ
ναῶ βίψας τὸν τῆς ἀδικίας μισθὸν ἀγχόνῃ τηνικαῦτα
ἐχρήσατο. Ἄλλων τοίνυν ἠγορακότων αὐτὸς ἀγο-
ράσαι λέγεται, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Εἰ δὲ ταῦτα
οὕτως ἔχει, πεπλάνηται προφανῶς οἱ διὰ γε τὴν
τοῦ χωρίου δῆθεν ἐξιόνησιν καὶ ζῆσαι τὴν 'Ιούδαν
μετὰ τὴν ἀγχόνῃν νομίσαντες. Εἰ δὲ καὶ πρὶν ἢ
πεσεῖν τὸν 'Ιούδαν, λακίσαι τε μέσον αὐτὸν ἢ βί-
βλος διαγορεύει τῶν Ἠράξεων, ὡς ἄνωθεν εἴρηται,
ὡς ἐντεῦθεν δοκεῖν ἐναντιοῦσθαι ἀλλήλοις τὴν τε
διαληφθεῖσαν βίβλον καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια·
ἀλλ' οὐ τοσοῦτον θαυμάζειν ἐπὶ τούτοις σε ἄξιον. **B**
Εἰκόσ γὰρ καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα τῷ τότε [f. ἐν τῷ
τότε χρόνῳ] γενέσθαι, τὸ τελειωθῆναι τε δι' ἀγχό-
νης αὐτὸν, καὶ τὸ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἐκχυθῆναι,
ὡς πολλάκις διεληφθῆσαι, ἅτε τοῦ καλωδίου διαβρα-
γέντος, ἐν ᾧ ἀπηώρητο, κάτεῦθεν εἰς γῆν κατε-
νιχθέντος ἐκείνου, καὶ οὕτω μέσον λελακικότος,
ὡς θέαμα προκεῖσθαι τοῖς πᾶσιν ἐξαισίον. Ποῖος
καὶ γὰρ αὐτὸν ἐκυτοῦ γεγονότα αὐτόχειρα ἢ ταφῆς
ὅλως ἤξιώσεν, ἢ κατὰ τινα τρόπον περιεποίησατο
ἕτερον; Μάνθνε οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἐν αὐτῇ τῇ
ἀγχόνῃ τὸ τοῦ βίου τέλος ἐδέξατο. Ἴδε γὰρ ὅτι καὶ
ὁ τὴν γλώτταν χρυσοῦς ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Ματ-
θαῖον Εὐαγγέλιον ὀγδοηκοστῇ πέμπτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ
διαλαμβάνει μὲν περὶ τῆς ἀγχόνῃς τοῦ 'Ιούδα, καὶ
τῆς αὐτοῦ τελευτῆς· λέγει δὲ ὁμοῦς πλεῖον οὐδέν. **C**
Ὡς ἐντεῦθεν ὑπεμφαίνειν τὸν ἅγιον μηδὲ τὸ τυ-
χὴν ἐπιζῆσαι τὸν 'Ιούδαν ὑστερον, ὡς οἱ πλείους
ᾤήθησαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεϊότατος Νεῖλος αὐτὸ τοῦτο
παρίστησι, λέγων· Τί τὸν 'Ιούδαν ὠφέλησεν ἢ τοῦ
Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν διδασκαλία καὶ θαυματουργ-
γία, εἶπερ ἐν ἀγχόνῃ τὸν βίον κατέστρεψεν ὑστε-
ρον; Ἐπιθεβαιοὶ δὲ ταῦτα καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἀμ-
μιώνιος λέγων, ὅτι τοῦ Χριστοῦ κατελθόντος εἰς
ἄδην αἱ ψυχὰι πᾶσαι καὶ αὐτὴ ἢ τοῦ 'Ιούδα τῶν
δεσμῶν μὲν ἀπελύθησαν, οὐκέτι δὲ καὶ πᾶσαι τῷ
Χριστῷ συναντήθησαν, μόναι δὲ αἱ πιστεύσασαι.
Οὐκοῦν εἰ μετὰ τὴν ἀγχόνῃν ὁ 'Ιούδας ἐξῆσεν ὑστε-
ρον, πῶς ἐν ἄδῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ δεδεμένην εὔρεν
ὁ Κύριος; Εὐδελον οὖν κάτεῦθεν, ὡς ἐν αὐτῇ τῇ **D**
ἀγχόνῃ τὸ χρεῖον ἐλειτούργησεν. Πλὴν οὐχ οὕτως
ἐπὶ τὴν ἀγχόνῃν ἐλήλυθε, καθάτινες ὑπειλήφασιν,
ὥστε προλαθεῖν τὸν Χριστὸν (1), καὶ εἰς ἄδην κατε-
λθεῖν ἐπὶ τῷ τυχεῖν ἐκεῖσε παρ' αὐτοῦ συγχω-
ρήσεως. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἂν ποτέ τις καταδέξατο
λογισμοῦ κύριος ᾖν. Ὁ γὰρ πωρωθεὶς ἐπὶ τοσοῦτον
τὴν διάνοιαν, ὁ παντάπασιν τὴν ἑαυτοῦ ἀπογνοῦς
σωτηρίαν, πῶς ἢ ποίῳ τρόπῳ καθ' ἑαυτὸν τοιαῦτα
συνέστρεψε; πῶς ἐμελέτα κατελθεῖν τε εἰς ἄδην κά-
κεισε θεῖναι μετάνοιαν; Ἄλλως τε πόθεν ἐκεῖνος
ἤκουσεν, ἢ τίνος εἰπόντος τοῦτο μεμάθηκεν, ὅτι
πρὸς ἄδην κατελθὼν ὁ Χριστὸς κήρυγμα μετανόιας

agri emptionem Judam post suspensionem vixis-
contenderunt. Namque si Judam suspensum cre-
puisse medium in Actuum libro narratur, ut supra
diximus, exinde sibimetipsis contradicere videan-
tur liber supradictus et ipsa sancta Evangelia; sed
non adeo de his mirari decet. Etenim duo ista tunc
fieri oportuit, ipsum videlicet laqueo e vita disces-
sisse, et diffusa procidisse viscera ejus, sicut sa-
pius scriptum est; siquidem fracto laqueo quo fue-
rat suspensus, et sic ipso in terram delapso, me-
dius crepuit, ut mirum veluti aliquod signum om-
nibus appareret. Quis enim suicidam vel sepultura
dignum habebit, vel alio quodam modo auxiliari
volet? Ab hoc igitur disce, quod laqueo suspensus
e vita discessit. Ecce enim quomodo Chrysostomus
in octogesima quinta in evangelistam Mattheum
homilia, de Judæ proditoris suspendio ejusque exitu
disserens, nil amplius dicit; proindeque Judam
postea superstitem non fuisse viro illi sancto visum
est, ut plerique crediderunt. Idem divinus con-
fitemur Nilus dicens: Quid Judæ profuerant Christi
monita, quid ejus miracula, cum postea laqueo e
vita discesserit? Hæc etiam confirmavit presbyter
Ammonius, dicens, quod cum Christus ad inferos
descendisset, animæ omnes, et ipsius Judæ animæ,
a vinculis solutæ sunt, omnes vero Christum non
ecceatæ, sed tantum credentium animæ. Quapropter
si post suspendium Judas superstes fuisset, quo-
modo in inferis animam ejus ligatam invenisset
Dominus? Inde etiam vitam laqueo eum finisse
apparet. Sed tamen non hac ratione ad laqueum
venit, ut quidam existimarunt, ut anteverteret
Christum, et ad inferos descendens ab eo sibi eo
in loco veniam impetraret. Id enim nemo unquam
adviserit, dummodo consilii compos sit. Qui ete-
nim tantumdem corde obduratus est; et modis
omnibus de propria salute desperavit; quomodo
aut quam ratione in sese similia resolvebat?
Quomodo meditabatur ad inferos descendere, ibi-
que pœnitentiam agere? Insuper undenam ille au-
diit, aut quo id referente edidicit, descensu suo ad
inferos Christum pœnitentiam illis qui ibi erant
prædicaturum, eoque potissimum si audiat quotidie
Prophetam dicentem: « In inferno autem quis con-
fitebitur tibi? » Præter jam dicta, o sacratissime
vir, quid de Juda Georgius Cedrenus chronographus
ferat scire te, ut id quoque non te lateat, cupio.
Tradit enim quod ab apostolis sollicitatus Judas ut
accederet factique pœniteret, constanter recusave-
rit, ideoque audiens Christum in cœlos ascendisse,
in tantum tumefactus est, ut crepuerit medius.
Et hæc quidem de hujus sententiæ inanitate. Eum
porro de propria salute desperantem, non apud in-
feros de salute sperantem laqueo vitæ finem qua-
siisse, magnus Athanasius manifesto docuit in quæ-

(1) Hæc, ni fallor, sententia est Gregorii Nazianzeni.

stionibus ad Antiochum hisce verbis : Nihil est de-
 speratione deterius qua correptus Judas sibi la-
 queum induit. Quod si res ita se habent, quomodo
 juxta Pappiam historicum Judas veluti magnum
 impletatis signum per mundum incessisset? Disce
 igitur hinc, o sacrum caput, non inconsulte, sed
 sedulo divinas legere Scripturas. De hoc enim
 Dominus dixit : « Scrutamini Scripturas : illæ
 enim sunt quæ testimonium perhibent de me. »
 Itaque hinc patet, quod nisi scrutati fuerimus
 Christum, id est veritatem, eum non invenie-
 mus; veritas enim Christus, et Christus veritas
 est.

νης τίλει ἐχρήσατο, καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἀριδῆλως τοῦτο δεδήλωκεν, ἐν τοῖς πρὸς Ἀντίοχον
 κεφαλαίοις οὕτως εἰπὼν· Οὐδὲν χεῖρον ἀπογνώσεως, ἢ συσχεθεὶς ὁ Ἰούδας ἀπήγγεατο. Εἰ δὲ ταῦτα οὕ-
 τως ἔχει, πότε λοιπὸν ὁ Ἰούδας κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνου Παππίαν μέγα τῷ κόσμῳ περιεπάτησε
 ἀσεβείας ὑπόδειγμα; Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὦ ἱερὰ κεφαλή, μὴ παροδευτικῶς, ἀλλ' ἐρευνητικῶς
 τὴν θεόπνευστον ἀναγινώσκειν Γραφήν. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ ὁ Κύριος, Ἐρευρᾶτε τὰς Γραφὰς, ἔλεγεν·
 αὐταὶ γὰρ μαρτυροῦσι περὶ ἐμοῦ. Εὐδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἶπε μὴ ἐρευνήσομεν, οὐκ ἂν εὐρήσο-
 μεν τὸν Χριστὸν, τουτέστιν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἀλήθεια γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια.

(1) Alibi fere legitur καταβάλλειν.

IN EPISTOLAM SEQUEMTEM

MONITUM.

(MAL, Bibliotheca nova PP. tom. VI, p. 535.)

*Lectio vitæ Sanctorum, beatique eorumdem obitus, et in cælum commigrationis impellit animum ad
 optandum cælorum regnum ac lætissima illa præmia, quæ Deus suis vere cultoribus præparavit. Attamen
 hanc spem suavissimam non modice infringit, vel certe debilitat, perniciosissima quorundam Græcorum
 et falsa opinio, quod præmia (ideoque etiam supplicia) animarum usque ad mundi consummationem et
 corporum resurrectionem differenda sint. Palmaris hercle error, et jamdiu a sede apostolica, et ab œcume-
 nica synodo Florentina damnatus; quem tamen Thomas Burnetius Anglus renovare conatus est: cujus
 hominis statim importunæ lucubrationi magnus noster Muratorius nervos succidit. Nos in variis, quæ
 sparsim edidimus Græcorum scriptis, locos identidem lectoribus demonstravimus, qui hujus dogmatis
 veritati favent. Et quidem in Scriptorum Vet. tom. VII Latinum etiam anonymi veteris contra Græcorum
 errorem libellum impressimus.*

*Nunc vero in Leonis Allatii schedis Vallicellianis nonnullas quoque Michaelis Glycæ epistolas vel ser-
 mones observavimus, id est Græci hominis contra suos gentiles egregias disputationes; quibus multis
 argumentis, multisque Patrum et ecclesiasticorum auctorum testimoniis, animarum piarum corporibus
 solutarum haud differræ præmia contendit atque demonstrat; itemque ipsarum apud Deum pro nobis
 intercessionem, rerum nostrarum sollicitudinem et curam, et omnino sanctorum inter se necessitudinem,
 beatorum scilicet nobiscum, qui adhuc in terris peregrinamur, communionem. Ex Glycæ igitur tribus
 epistolis ab Allatio exscriptis, postremam longiorem ac præstantiorem prelo committimus: omissis
 prioribus, quarum partes seu fragmenta aliquot ipse Allatius protulit in sua de ecclesiasticis Græcorum
 libris dissertatione. Quin adeo Glycæ, quod delegimus scripto, fragmentum aliud quoddam anonymi
 auctoris præposuimus; quod idem Allatius ex Vat. pal. codice 146, f. 60, b, se exscripsisse adnotavit; in
 quo pariter fragmento prædictum dogma præclare defenditur.*

INCERTI, UTRUM IN COELIS SINT ANIMÆ. Β ΑΔΗΛΟΥ, ΕΙ ΕΝ ΟΥΡΑΝΟΙΣ ΕΙΣΙΝ ΑΙ ΨΥΧΑΙ.

1. Quod in cælis sint justorum animæ, Gregorius
 Nyssenus testatur : « Absit igitur a nobis queri,
 Fratres, quando terrestria relinquimus : qui enim

α'. Ὅτι δὲ ἐν οὐρανοῖς εἰσι τῶν ἀγίων αἱ ψυχαί,
 Γρηγόριος ὁ Νύσσης φησὶ· « Μὴ οὖν ἀχθῆσθωμεν,
 ἀδελφοί, τῶν γῆινων ἀπολυόμενοι· ὁ γὰρ ἐντεῦθεν

μεταναστάς ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν βασιλείοις ἀλλίξεται· δύο ταῦτά ἐστιν στοιχεῖα ἐκ τῶν ὄντων κτίσει πρὸς διαγωγὴν τῆς λογικῆς φύσεως μεμερισμένα, ἡ γῆ τε καὶ ὁ οὐρανός· τόπος τῶν διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχότων ἡ γῆ, ὁ δὲ οὐρανὸς τῶν ἀσωμάτων· ἀνάγκη τοίνυν πάντως εἶναι ποῦ τὴν ἡμετέραν ζωὴν· ἂν δὲ μὴ διωχθῶμεν ἀπὸ τῆς γῆς, τῇ γῆ πάντες ἐναπομένομεν· ἂν δὲ ἐντεῦθεν ἀπέλθωμεν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν μετακισθησόμεθα. Καὶ οὐ μόνον ἀναγνωρίζουσιν αἱ ψυχαί, ἀλλὰ καὶ κρεῖττον, ἢ ὅτε ἐν τῷ βίῳ συνόντες ἀλλήλαις ἐγνωρίζον· ναὶ δὴ καὶ συνευφραίνόμεναι τῆς ἀφράστου καὶ μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀνεπινοήτου τῶν θεαμάτων αἴγλης τρυφῶσι τὴν ἀπόλαυσιν. » Ὅτι δὲ μετὰ τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος ἐνεργοῦσιν αἱ ψυχαί, διδάσκει ἡμᾶς ὁ μέγας κήρυξ Ἀθανάσιος· λέγει τοίνυν ἐν τῷ κατὰ εἰδώλων λόγῳ αὐτοῦ τοιαῦτα· « Εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα κινεῖ, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑφ' ἑαυτῆς κινουμένην τὴν ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ὑφ' ἑαυτῆς· οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ ἀποθνήσκουσα, ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχώρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Ὡς γὰρ ἡ φύσις μία, τούτων καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐταί· ὧν δὲ τὸ ἔργον ἴσον, τούτων ὁ μισθὸς ὁ αὐτός. »

β'. Ἀμέλει, κατὰ τοὺς ἀγγέλους, τοῦ σώματος κοῦ λυθεῖσα δεσμοῦ, ἀναβαίνει τε καὶ καταβαίνει, καὶ ἀποστέλλεται δι' εὐεργεσίαν καὶ ὠφέλειαν ἑτέρων ὡς ἅγια καὶ ὀρθή· καὶ πᾶσα ψυχὴ δίκαια μετὰ ἀγγέλων συγχορεύει καὶ συναλλάσσεται· τὸ δὲ συγχορεύειν ἀγγέλοις ἐνεργείας εἰδὸς ἐστὶν, οὐχὶ δὲ ἀργίας· τῶν ἁγίων γὰρ αἱ ψυχαί πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀληθινῆς καὶ ὁμοτίμου τοῖς ἀγγέλοις δουλείας ἀπευθυνόμεναι· δουλεία δὲ τῶν ἀγγέλων ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀκατάπαυστος δοξολογία, καὶ τὸ λειτουργεῖν, καὶ διακονεῖν, καὶ ἀποστέλλεσθαι, καὶ βοηθεῖν τοῖς δεομένοις, καὶ χειραγωγεῖν τοὺς πεπλανημένους· πλὴν οὔτε οἱ ἅγιοι ἀγγελοὶ, οὔτε μὴν τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί, θεοῦ κελεύσεως δίχα τὰς ἐμφανεῖας ποιοῦνται ποτε· ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τῶν μείζον συγγνώμης ἐξημαρτηκότων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁ ἐν φιλανθρωπίᾳ πένης, καὶ πλούσιος τὴν ὠμότητα, τὰς εὐθύνας ὧν ὠφείλειν εἰσπραττόμενος, οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἀδελφῶν ὑπερεώρα τὴν πρόνοιαν, ὡς ἂν ἐπανελθὼν πρὸς ἀρετὴν ἀπὸ κακίας τοὺς ἐξ αἵματος, καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τιμωρίας ἐξαρπύσειεν· εἰ γὰρ καὶ δίκην δίδοσσι ὧν ὀφείλουσι, ἀλλ' οὐδέ ποῦ γε καὶ τὸ νοερὸν αὐτοῖς εἰς ἀνοσίαν λόγῳ τιμωρίας παρατρέπεται· ὧν γὰρ μετὰ σαρκὸς εἶχον ἀσφαλῆ τὴν εἰδησιν, οὐ μόνον ἐλάττους φανεῖεν τῆς προὔπάρχουσας γνώσεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν κατάληψιν ἀναφέροντο· καὶ ὧν κοινωνοὶ· εἶχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀτόπων, τοῖς λογισμοῖς συνδιαμνημονεύεσθαι ἔχουσι· πλὴν δοῦλος δοῦλον οὐκ ἐλευθεροῖ, ἀλλ' οὔτε νεκρὸς ζωοποιεῖν δύναται. Εἰ οὖν ὁ καθυδὼν τῶν μεθ' ἡμερινῶν φροντίδων εἰκόνας ἐν ὄνειροις φέρει, καὶ μέμνηται τῶν παρ' αὐτοῦ πραχθέντων, ὡς καὶ τῷ μεγάλῳ δοκεῖ βασιλείῳ, καὶ περὶ αὐτῶν ἐν ὄνειροις ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἑτέροις καὶ ἑαυτῇ διαλέγεται· καὶ πάλιν ἀφυπνιζόμενος τῶν ὀραθέντων αὐτοῦ καθ' ὕπνου ἐνεργῶς

hinc discedit, in cælis regias sedes incolit: hæc duo sunt elementa in tota creatione per transfusionem naturæ rationalis divisa, terra cælumque; locus eorum qui in carne vitam sortiti sunt, terra; cælum vero incorporeorum: omnino igitur necesse est alicubi nos vitam agere: donec autem a terra transplantabimur, terræ omnes adhæreimus; si vero inde recesserimus, in cælum transmigrabimus. Non solum vero sese agnoscunt animæ, sed etiam multo melius quam cum vitam una peragrent sibi invicem innotuerant; imo participes effectæ inenarrabilis istius beatique nec non incomprehensibilis spectaculorum splendoris gaudiis perfruantur. » Quod autem post corporis sejunctionem operantur animæ, nos docet magnus vates Athanasius: hæc enim in sermone de idolis dicit: « Si corpus ab anima movetur, sequitur animam a se ipsa moveri, proindeque post corporis inhumationem ipsam denuo a se ipsa moveri: anima enim non moritur, sed ex ipsius discessione corpus moritur; quorum enim natura una, horum et operationes: quorum vero opus æquale, horum et merces.

2. Ita, ut angeli, corporali soluta vinculo ascendit et descendit, et ad cæterorum commoda et utilitatem mittitur, ut sancta et benigna. Etenim omnis anima iuxta angelorum choris miscetur, et exsultat: angelorum vero choris misceri, operationis activæ figura est, minime vero inertiae: sanctorum enim animæ veritatis cultui ac pari cum angelis servituti subjiciuntur; angelorum vero servitus perpetuas Deo laudes canere et sacra agere et ministrare et mitti, infirmos adjuvare, errantesque manu ducere; attamen nec sancti angeli, nec sanctorum animæ, absque Dei jussu, sub forma visibili aliquando apparent, imo item de peccatoribus qui magis peccaverunt quam ut veniam obtineant. Vir enim charitatis expertus, cordis vero deditus, plenus, debitorum reddita ratione nullo modo fratrum curam negligeret, ita ut rediens, a noquitia ad virtutem consanguineos a pœnis quoque futuris eximat: Licet enim justas pœnas pro debitis dederint, non jam in amentiam ipsis pro pœna mens vertetur; quorum enim in carne firmam scientiam habuerunt, nedum priori agnitioni inferiores ad clariorem adhuc cognitionem promoventur; imo quos pravæ actionum socios habuerunt suis consiliis una memorari possunt: præterquam servus servum non emancipat, nec mortuus vivificare valet. Quod si obdormiens curarum diurnarum imagines in somniis fert, rerumque a se actarum meminit, ut magno Basilio videtur, ac de his in somniis animæ cum cæteris secumque confabulatur: postea expergefactus quæque oculis per somnum oblata ad memoriam revocat, multo magis anima post obitum corporis vinculis soluta doloribusque suis immunis, apertius sui ipsius memoriam majoremque cognitionem præ-

ne ferens, rerum a se actarum clarius recordabitur, A quam si adhuc in vita esset.:

Θείσα τοῦ σώματος, καὶ γυμνὴ τῶν ἑαυτῆς γενομένη τότε φέρουσα, καὶ τὴν νοερὰν αἰσθησιν, τῶν ἑαυτῆς (Deest folium.)

3. . . . Et chori tres : quorum primus trinarius ordo, Throni, Cherubim, Seraphim : hi sunt loci quietis : hic quietis aqua Deus est, supra solium gloriæ sedens præmiaque centupla reddens iis qui fructum ad perfectam centupli mensuram tulerunt ; secundus, Dominationes, Virtutes et Potestates : hi sunt viridescentes recreationis loci, hic placida Spiritus sancti gratia innumera præmia largiens his qui ad mensuram sexagesimam fructum tulerunt ; tertius, Principatus, Archangeli, Angeli : hi sunt splendidi divinique loci, ubi quietis tabernaculum, cæli novi novaque terra : hic est sol justitiæ Christus Deus noster, justitiæ coronas largiens iis qui ad mensuram tricesimam ministerii ac retributionis fructum centuplum tulerunt : vic enim sanctus apud nos hierarchiam et ordinem, cœlestes inter virtutes, in proprium lucrabitur : cujus locum occupat in ecclesiastica apud nos hierarchia, ad hanc post obitum evectus, et hujus hæres effectus quiescet, locum ipsum sortitus, clarum Dei quietis domicilium.

ἐν ἐκείνῃ καὶ μετὰ πότμον ἀνερχόμενος, καὶ συναπτόμενος αὐτῇ, ἀναπαύεται, τόπον αὐτὴν εὐρίσκων θεοῦ φωτεινὸν ἀναπαύσεως.

4. Peccatorum animæ tenebris, et immunditiis et stercore ab angelis iræ ministris foedantur ; atque his tenebris involutæ, iavitæ et cum tremore, et pavore et metu ad inferos et in obscuros carceres protrusæ immundis spiritibus ut custodibus traduntur. Hic tenebrarum princeps æterni ignis flammis captus includitur cum sociis suis. Scire necesse est quod mystica officia et sacrificia pro his qui mortis peccatum commiserunt oblata frustranea sunt ; his vero qui talia non commiserunt maxime prosunt. Peccatum mortale incredulitas est, et desperatio, impænitens cor, et blasphemia Spiritus sancti, et Christum negare, et hæreticum in aliqua hæresi mortuum esse.

5. Sed illud quoque scire necesse est, quod quadraginta diurni luctus dies tripliciter partiti sunt apostoli, in tertia, nona et quadragesima. Ita etiam Dominus ipse post tertiæ diei resurrectionem seipsum discipulis ostendit, januis clausis, et insullavit dicens : Accipite Spiritum sanctum : et post dies octo ecce iterum, post resurrectionem intra octo dies, denuo apparuit eis. Evangelista enim dum dixit, Post dies octo, resurrectionis diem non computavit qua inclusa novem numerantur. Secundum hanc rationem nos ex die sepulturæ ad nonam bis funerum memoriam agimus : pariter et de quadragesima, siquidem quadragesima die assumptus est Dominus.

σαρκακστὰ, ἐπειδὴ τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρῃ ἀνελήφθη ὁ Κύριος.

ἐπὶ τὸ μνημονευτικὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ φέρει, πολλῶ μᾶλλον τῶν πεδῶν ἢ ψυχὴ μετὰ θάνατον ἐλευθερωπαθῶν, καθαρότερόν τε τὸ μνημονευτικὸν αὐτῆς τρανότερον μνησθήσεται πράξεων, ἢ ὅτι ἐτι ζῶν. . . .

γ'. . . . Καὶ τάξεις τρεῖς · ἔστι δὲ ὁ πρῶτος τριαδικὸς διάκοσμος θρόνοι, χερουβιμ, σεραφίμ · οὗτοι εἰσιν οἱ τόποι τῆς ἀναπαύσεως · ἐνθα τὸ ὕδωρ τῆς ἀναπαύσεως ἔστιν ὁ Θεός, ἐπὶ θρόνου δόξης καθήμενος, καὶ ἀπονέμων ἑκατονταπλασίως τὰς ἀμοιβὰς τοῖς εἰς τὸν τέλειον τοῦ ἑκατοστοῦ μέτρου καρποφορήσασιν · ὁ δεῦτερος κυριότητες, δυνάμεις καὶ ἐξουσίαι · οὗτοι εἰσιν οἱ χλοεροὶ τῆς ἀναψύξεως τόποι, ἢ γλῶσση τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναπαύσεως, παρέχουσα πολλαπλάσια τὰ βραβεῖα τοῖς εἰς τὸ μέσον τοῦ ἑξηκοστοῦ μέτρου καρποφορήσασιν · ὁ τρίτος δὲ ἀρχαί, ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι · οὗτοι εἰσιν οἱ φωτεινοὶ καὶ θεῖοι τόποι, ἐνθα ἡ σκηνὴ τῆς καταπαύσεως, οἱ καινοὶ οὐρανοὶ καὶ ἡ καινὴ γῆ, καὶ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἐστὶ Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀποδίδους τοὺς τῆς δικαιοσύνης στεφάνους τοῖς εἰς τριάκοντα τὸν στάχυν τῆς ἐπιστασίας καὶ τῆς ἀντιλήψεως τῶν δεομένων πολύχουν καρποφορήσασιν · ὅστις τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερῶν ἀνδρῶν τὸ ἴδιον κτήσεται μιᾶς ἱεραρχίας καὶ τάξεως τῶν ἄνω δυνάμεων · ἥς ἀναπληροῖ τὸν τόπον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίᾳ,

δ'. Αἱ δὲ ψυχαὶ τῶν ἀμαρτωλῶν αὐταὶ ὡς πλήρεις ζόφου, καὶ δυσσομίας καὶ ῥύπου παρὰ κολαστῶν ἀγγέλων καὶ σκοτεινῶν, ἀβουλήτως καὶ μετὰ φόβου δεινοῦ, τρόμου τε καὶ δειλίας, εἰς ἄδου μυχοῦς καὶ εἰς φρουρὰς γνοφερὰς ἀπαγόμεναι, παραδίδονται φρουράρχοις πνεύματιν ἀκαθάρτοις, ἐνθα ὁ τοῦ σκότους ἀρχὼν εἰς πυρὸς αἰωνίου τηρεῖται ὑπέκκαυμα μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ. Ἰστέον ὅτι αἱ μυστικὰ τελετὰ καὶ θυσίαι ὑπὲρ τῶν ἀμαρτάντων ἀμαρτίαν τὴν πρὸς θάνατον γινόμεναι μάτην γίνονται · τοῖς δὲ μὴ οὕτως ἀμαρτήσασιν ὠφελοῦσι τὰ μέγιστα. Ἡ δὲ πρὸς θάνατον ἀμαρτία ἐστὶν ἡ ἀπιστία, καὶ ἡ ἀπόγνωσις, καὶ τὸ μὴ μετανοεῖν, καὶ ἡ βλασφημία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὸ ἀρνήσασθαι τὸν Χριστόν, καὶ τὸ αἵρετικὸν ἀπόθανεῖν ἐν αἵρέσει τινί.

ε'. Χρὴ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας τοῦ παλαιοῦ πένθους τριχῇ διελόντες οἱ ἀπόστολοι, εἰς τρίτα, ἔννατα καὶ τεσσαρακοστὰ · οὕτως γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος μετὰ τὴν τρίτημερον ἔγερσιν αὐτοῦ ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἐνεφύσησεν αὐτοῖς λέγων · *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*. Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ πάλιν ἰδοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐντὸς τῶν ὀκτῶ ἡμερῶν δεῦτερον ἐφάνη αὐτοῖς · εἰπὼν γὰρ ὁ εὐαγγελιστῆς · *μεθ' ἡμέρας ὀκτώ, τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν οὐ συναριθμοῦσε* · μετ' ἐκείνης γοῦν ἔννεα καταριθμοῦνται · κατὰ γοῦν τὸν τύπον τοῦτον ἡμεῖς ἀπὸ τῆς ταφῆς ἕως τῶν ἐννάτων δεῦτερον τὰς μνείας τῶν ὁσίων κεκοιμημένων ἐπιτελοῦμεν · ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τεσ-

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΗ΄.

A

EPISTOLA XVIII.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ δομestικῷ κυρῷ Ἰσαΐα.
— Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι αἱ ἀπελ-
θούσαι τῶν ἀγίων ψυχαὶ κατὰ τινὰ τρόπον ἀνα-
πανόμεναι οὔτε δέονται ὑπὲρ ἡμῶν, αὐτοπροσ-
ώπως τῷ Χριστῷ παριστάμεναι, οὔτε τοῖς ἐν-
ταῦθα ὄλωσ ἐφίστανται· καὶ περὶ ψυχῆς.

α'. Οἱ ἀπελθόντες ἅγιοι, καθὼς ἐδιδάχθημεν, οὐπω
μὲν ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν δι' ἡμᾶς πάντως
κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τε-
λειωθῶσιν· ἀρραβῶνα δ' ὅμως ἐσχῆκασιν τῶν ἀποκει-
μένων αὐτοῖς ἀγαθῶν κατὰ τὸν χρυσοῤῥήμονα καὶ
θεῖον Ἰωάννην τὸ μετὰ παρρησίας παρίστασθαι τῷ
Θεῷ, τὸ δέεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὸ κατάγειν πρὸς
ἡμᾶς ἄνωθεν πᾶν δῶρημα τέλειον. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕ-
τως ἔχει, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίλλου λέγοντος ἄκουε·
Ἡ λογικὴ ψυχὴ καὶ μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἀναχώ-
ρησιν καὶ ζῆ καὶ διαμένει καὶ λαλεῖ καταλλήλως,
καὶ ἐνεργεῖ· ὡσαύτως καὶ Θεοῦ προτάσσοντος ἀπο-
στέλλεται εἰς τόνδε τὸν βίον διὰ πολλὴν εὐεργεσίαν·
καὶ γὰρ αὐτοκίνητος οὐσα, οὐδέποτε ἀνεργητος
μένει. Ταῦτ' οὖν ἐπιθεβριοὶ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος
οὕτω λέγων· Ἀμέλει καὶ κατὰ τοὺς ἀγγέλους τοῦ
σωματικοῦ λυθεῖσα δεσμοῦ ἡ ψυχὴ, ἀναβαίνει τε
καὶ καταβαίνει, καὶ ἀποστέλλεται δι' εὐεργεσίαν καὶ
ὠφέλειαν πολλῶν· ὀπηνίκα λοιπὸν δεηθῶμεν τῆς
αὐτῶν μεσιτείας τε καὶ ἀντιλήψεως, ποτὲ μὲν αὐταὶ
δι' ἑαυτῶν ἡμῖν ἐφίστανται, ποτὲ δὲ ἀντ' αὐτῶν θεοὶ
στέλλονται ἄγγελοι, καὶ ἐνίοτε αὐτῇ ἡ τοῦ παναγίου
Πνεύματος χάρις, ὡς οἶδε, παραδόξως ὀπτάνεται·
ἅτε δὴ μὴ δυναμένων εἴτε τῶν ἀγίων, εἴτε τῶν ἀγγέλων,
περίγραπτοι μὲν γὰρ οὗτοι πάντες ὑπάρχου-
σιν, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ὥρᾳ κατὰ διαφόρους τόπους εὐρίσκεισθαι.

β'. Ἄφες οὖν, εἰ βούλει, τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· μὴ
πρὸς ὕβριν ἐτέρων τὰ ἐκείνου παρείσαγε· εἰ γὰρ
καὶ πρὸς Ἀντίοχον ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ τοιαῦτά τινα
εἶπεν εὐρίσκειται γράφων, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτῳ τε-
θαρρήκεναι σε χρὴ, κἀντεῦθεν τοὺς διαληφθέντας
ἀνωθεν ὁσίου ἀνδρὸς κακολογεῖν· τάχα γὰρ ἠγνό-
ηκας, ὅτι τὰ πλείω τῶν πρὸς Ἀντίοχον νενοθεύται,
καὶ ὅτι τῷ καθαρῷ σίτῳ καὶ ῥυπῶδι τινὰ παραμέ-
μικται. Καὶ, εἰ βούλει, ἀνάγνωθι τὰ κεφάλαια, ἐν
οἷς περὶ κοινοῦ διδάσκει τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωρι-
σμοῦ, καὶ γνοίης ἂν ἐντεῦθεν εὐχερῶς τὴν ἀλή-
θειαν· μηδὲ γὰρ ἐς τοσοῦτον μαυρίημεν, ὡς αὐτὸν
εἰπεῖν τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐναντιοῦσθαι ποτε τῷ
τῆς Ἐκκλησίας ὀρθοδόξῳ φρονήματι. Πρὸς τούτοις
δὲ ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ φαίνεται μεμνημένος τοῦ με-
γάλου Βασιλείου, καὶ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου,
ἀφ' οὗ καὶ μᾶλλον διαγιγνώσκωμεν ὡς ἐν ἀληθείᾳ νε-
νοθεύται τὰ διαληφθέντα κεφάλαια· εἰ μὴ γὰρ τούτο
ἦν, οὐκ ἂν ὁ προγενέστερος τῶν ὑστερογενῶν μεμ-
νημένος ἐφαίνετο.

γ'. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὡς οὐκ ἐν τινι
τόπῳ, καθάπερ οἱ πλείους εἰώθασιν, οἱ ἀπελθόντες
ἅγιοι περιορίζονται, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας ὅτι πολ-
λῆς παρίστανται τῷ Θεῷ, αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Ἰησοῦ λέγοντος ἄκουε· Πάτερ, οὐς δέδωκάς μοι,
θέλω ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ κἀκεῖνοι ὡσι μετ' ἐμοῦ,
ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τῆς ἐμῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ
πάμμεγας Παῦλος οὕτως εὐρηται λέγων· Ἐπιποθῶ

Maxime venerando monacho et domestico domno
Isaiæ.— Num adhibenda fides sit dicentibus, quod
hinc profectæ sanctorum animæ in aliquem quietis
locum, non jam pro nobis preces faciunt, ac in
conspectu Christi astantes nullo modo de terra
curant : item de anima.

1. Sancti hinc profecti, ut audivimus, nondum
promissiones propter nos acceperunt; juxta magnum
Apostolum, ne seorsim a nobis perficiantur : ho-
norum vero ipsos manentium pignus obtinuerunt,
secundum divinum Joannem Chrysostomum, vide-
licet in conspectu Dei fiducialiter astare, pro nobis
orare, et ad nos omne donum perfectum desuper
afferre. Quod autem hæc ita se habeant, ipsum
Cyrillum dicentem audi : Rationalis anima etiam
post corporis solutionem et vivit, et permanet, et
similiter loquitur, et agit ; ita etiam, Deo jubente ob
multam utilitatem in hanc vitam mittitur : etenim
a seipsa motum accipiens, actu carere nequit. Hæc
igitur etiam magnus Basilius his verbis affirmat :
Procul dubio; sicut angeli, corporali soluta vinculo
anima ascendit, atque descendit, et ob multorum
utilitates mittitur ; cum nos ipsarum patrocinium
et protectionem deprecamur, aliquando ipsæ sponte
nobis auxiliantur, aliquando ipsarum loco divini
mittuntur angeli, aliquando etiam sancti Spiritus
gratia, ut illi, mirabiliter apparet, siquidem sive
sancti, sive angeli, utpote ipsi cuncti circumscri-
pti una eademque hora variis in locis occurrunt.

2. Prætermitte ergo, si placet, magnum Athana-
sium, nec eum aliis in opprobrium cita. Etsi enim ad
Antiochum divinus ille vir talia scripsisse reperit-
tur, nec huic tibi confidendum est, nec supra me-
moratos sanctos viros calumniari licet : fortasse
enim præterit quod apud Antiochum plera-
que sint adulterata, et quod bono frumento etiam
quædam spuria sunt immista ? Si placet, præcipua
lege, quibus de communi hominum sensu edo-
ceris, et ibi forte veritatem facile noveris. Absit
enim adeo nos insanire, ut ipsum magnum Athana-
sium orthodoxæ Ecclesiæ doctrinæ aliquando repu-
gnare dicamus. Præterea divinus ille vir magni basi-
lii meminisse videtur, nec non Isidori Pelusiote, a
quo melius adhuc audire licet, quod præcipua loca
adulterata sunt ; si enim ita se res non haberet,
prioritate posterorum meminisse sane non posset·
ἦν, οὐκ ἂν ὁ προγενέστερος τῶν ὑστερογενῶν μεμ-
νημένος ἐφαίνετο.

3. Quod autem hæc ita se habeant, et quod san-
cti hinc profecti, non in aliquo loco, uti plerique
solent, circumscribantur, sed magna cum fiducia
coram Deo astent, Salvatorem ipsum nostrum Je-
sum dicentem audi : « Pater, quos dedisti mihi,
volo ut ubicunque sum ego, et isti mecum sint,
ut gloriam meam videant. » Imo vero maximus
Paulus ita dixisse invenitur : « Cupio dissolvi et

esse cum Christo. » Quid ad hæc, o sacrum caput, quis dixerit? Quodsi igitur hinc profectæ sanctorum animæ coram Christo astant et ipsius gloriam, uti ipsi expetierunt, aspiciunt, quare non pro nobis legatione fungantur? quare non etiam in delicta nostra propitium ipsum nobis reddant? Si enim Moyses ille, Domini conspectu insignitus, iam proximus Dei astabat, ut vivens ore ad os, et facie ad faciem cum ipso colloqueretur, ac pro Israel inconsiderate his verbis exoraret: « Si dimittis ipsis, Domine, dimitte; si non, me quoque cum ipsis trucidas: » cur non et ipsos qui in Domino vitam deseruerunt, Dei que magis proximi effecti sunt, pro nobis Deum deprecari dicamus? Nonne qui coram ipsis regibus astant, fiduciæque participes sunt, ipsis rationem reddunt etiam de rebus quos aliquando pœna liberant?

4. Et quis hæc negare poterit? idque dum sanctus Theodorus Studita discipulis suis tempore quo peregre vivebat, hæc dicebat: Cum inde profectus apud Deum gratiam invenero, pro vobis deprecari non desinam. Quod autem hæc ita se habeant, etiam theologus Gregorius in funebri sermone de Basilio magno clare ostendit, de divino illo viro dicens: Et nunc quidem in cœli sedibus versatur ad sanctuarii penetralia, in facie Dei pro nobis orans. Et de his noli mirari, nec dicere: Quomodo isti omnino jam corpore soluti, in corporibus vitam degentium adhuc recordantur? Si enim dives ille flammis gehennæ combustus, adeo vitam anteactam secum volveret, ut et paternæ domus meminerit, ac fervide pro fratribus oraverit, dicens: Pater Abraham, mitte Lazarum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne paria patiantur, nec et ipsi veniant in hunc locum tormentorum: quare non inde profectas sanctorum animas et ipsas harum quæ supra terram manifestius recordari non dixerimus, Deumque ardentius deprecari pro quibus volunt?

5. Nec mihi objicias hæc de divite in parabola dici, nec inde sane veritatem dari; habes enim et ipsum magnum Basilium qui parabolam istam recipit, dicentem: Quodsi enim et justas pœnas pro debitis dederint qui juxta hunc divitem egerunt, non jam in amentiam ipsis pro pœna mens veritur: quorum enim in carne firmam scientiam habuerunt, priori agnitioni inferiores non apparent, imo clariorem visionem habebunt. Non igitur objicias, quod coram Christo astent nunc sanctorum animæ, beato Paulo dicente, ut supra dictum est, « Cupio dissolvi, et esse cum Christo. » Et in paradiso morantur: ipsi enim beato latroni et cuique sancto dicit Dominus: « Hodie mecum eris in paradiso; » sed insuper et ipsum ingredi cœlum non prohibentur. Hanc enim viam ipse se-

A ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Τί οὖν πρὸς ταῦτα εἶπη τις, ὡς ἱερὰ κεφαλὴ; Εἴπερ οὖν αἱ ἀπελθούσαι τῶν ἁγίων ψυχὰι συμπάρεισι τῷ Χριστῷ καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν, καθὼς αὐτοὶ ἠτήσαντο, θεωροῦσαι, τί τὸ κωλύον αὐτοὺς μὴ καὶ πρὸςθεύειν αὐτοπροσώπως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἔλεων ποιεῖν αὐτὸν ἐπὶ ταῖς πλημμελείαις ἡμῶν; Εἰ γὰρ ὁ θεόπτης ἐκεῖνος Μωσῆς τοσοῦτον ἦν ἐγγίζων Θεῷ, καὶ ταῦτα τῷ βίῳ τούτῳ περιῶν, ὥστε στόμα κατὰ στόμα καὶ ἐν εἰδει τῷ Θεῷ τε αὐτῷ διαλέγεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπερισκέπτως ἐκλιπαρεῖν, οὕτω λέγων· Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς, Κύρια, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, κάμει συναπύκτεινον μετ' αὐτῶν· πῶς οὐχὶ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Κυρίῳ τὸν βίον ἀλλάξαντας, καὶ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐγγύτερον γεγονότας, αὐτοπροσώπως δέεσθαι εἴπωμεν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Θεοῦ; Ἄρ' οἱ παρ' αὐτοῖς ἐστῶτες τοῖς βασιλεῦσι καὶ παρρησίαις μετέχοντες οὐκ ἀναφέρουσι, καὶ περὶ καταδίκων ἔτιεν ὅτε τινῶν, καὶ τῆς ἐνοχῆς πολλάκις ἐλευθεροῦσιν αὐτούς;

B δ'. Καὶ τίς ἀντειπεῖν ἰσχύσειε κατὰ τούτου ποτέ; καὶ ταῦτα τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καθ' ὃν ἐξεδήμει καιρὸν οὕτω διαθεμένου λέγοντος· Ἐάν ἀπελθὼν παρρησίαν ἐδρήσω παρὰ τῷ Θεῷ, δεόμενος ὑπὲρ ὑμῶν οὐ παύσομαι. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὴν μέγαν Βασιλείαν ἐπιταφίῳ λόγῳ αὐτοῦ σαφέστερον ἔδειξε περὶ τοῦ Θεοῦ τούτου ἀνδρὸς εἰπὼν· Καὶ νῦν μὲν ἐν τοῖς ὑπερουρανίοις ἀδύτοις ἐστὶν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ καταπετάσματος ἐντυγχάνων αὐτοπροσώπως τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν δεόμενος; καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ λέγε, Πῶς οἱ οὕτω τέλειον ἀπορραγέντες τοῦ σώματος τῶν ἐν σώματι πάλιν ἀναμιμνήσκονται; Εἰ γὰρ ὁ πυρπολούμενος ἐκεῖνος ἐν τῷ ἄδη πλούσιος τοσοῦτον ἐν ἐαυτῷ τὰ τῆδε συνέστρεψε, ὥστε καὶ πατρικοῦ οἴκου μεμνησθαι αὐτὸν, καὶ θερμῶς ὑπὲρ ἀδελφῶν δέεσθαι λέγοντα, Πάτερ Ἀβραάμ, πέμψον Λάζαρον εἰς τὸν οἶκόν τοῦ πατρὸς μου, πέντε γὰρ ἀδελφοὺς ἔχω, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς τοῦ μὴ παθεῖν ἐκείνους τὰ ὅμοια, καὶ τῇ βασάνῳ ταύτῃ περιπέσειν· πῶς οὐχὶ καὶ τὰς ἀπελθούσας τῶν ἁγίων ψυχὰς καὶ μεμνησθαι τῶν ἐνταῦθα τρανότερον εἴπωμεν, καὶ τοῦ Θεοῦ δὲ θερμότερον δέεσθαι ὑπὲρ ὧν ἄρα καὶ βούλονται;

C ε'. Καὶ μὴ μοι λέγε παραβολικῶς ταῦτα δὴ λέγεσθαι τὰ κατὰ τὸν πλούσιον, κἀντεῦθεν μὴ φέρειν ἐναργῆ τὴν ἀλήθειαν· ἔχεις γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν Βασιλείον τὴν παραβολὴν ταύτην δεχόμενον, κἀντεῦθεν ὀρμώμενον οὕτω, καὶ λέγοντα· Εἰ γὰρ καὶ δίκην διδῶσαι ὧν ἀφείλουσιν οἱ κατ' ἐκείνον ὄντως τὸν πλούσιον, ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὸ νοερὸν αὐτοῖς λόγῳ τιμωρίας εἰς ἀνοιαν περιτρέπεται· ὧν γὰρ μετὰ σαρκὸς, εἶχον ἀσφιλῆ τὴν εἴλησιν, οὐ μόνον οὐκ ἐλάττους φάνειν τῆς προὑπαρχούσης γνωρίσεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν κατάλυσιν ἀναφέροντο. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὅτι τῷ Χριστῷ συμπάρεισιν αἱ ἀπελθούσαι τῶν ἁγίων ψυχὰι· καὶ ταῦτα τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος, ὡς ἀνωθεν εἴρηται, ὅτι· Ἐκποθῶ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Καὶ ἐν παραδείσῳ διατρέθουσιν· ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ μακαρίῳ

λησθη και παντι αγιω εφη ο Κυριος· Σήμερον **A** υει' εμου εση εν τω παραδεισω· αλλα και προς αυτην αναγισθαι τον ουρανον ουκ απειργονται· και ταυτην γαρ την οδον αυτους οδευειν ο Κυριος εδωκεν, προδρομος εις την ανω σκηνην εισελθων. Ει μη γαρ τουτο ην, ουκ αν αυτος ο Αποστολος εκάλεσε προδρομον· ο γαρ προδρομος τινων παντως και εστι και λεγεται προδρομος· και καθαπερ ουχ απλως, και ως ετυχε, πρωτότοκον εκ νεκρων αυτων επωνόμασε χαριτι των κοινως αναστησομενων οψε ποτε, ουτω και προδρομον ειπεν εις την ανω σκηνην αυτων εισελθειν, ουχ απλως, αλλ' εκεινων παντως ενεκεν των εισελευσομενων εκεινος κατοπιν αυτου. Ει δε ταυτα ουτως εχει ει τω Χριστω συμπαιρεσιν οι εν αυτους υπερ ημων Ιπωμεν, υπαρτε τοις καλουμενοις, και καθ' υπνουσ αυτους και επιφανισθαι,

ζ'. Και ταυτα τον εν αγιοις Συμεων τον Μεταφρα- **B** στην το δόγμα τουτο συνιστωντα προ των αλλων ευρισκοντες· εν γαρ τω βιω της μεγαλομάρτυρος Αναστασίας της Ρωμαίας και ταδε φησιν· Η μακαρία Θεοδότη εν φρουρα τη μάρτυρι Αναστασία ουση εφ' εκτης ορωμένη νυκτος προς τους αγωνας εβρώννυεν, ην και πολλακις φοιτωτα η μηδεν εατασα των αγαθων ανεξεταστον, και τουτο ηρετο, τινα δη τροπον, λεγουσα, μετα το θανειν φοιτα προς αυτην; Η δε δεδουσαι ταϊς των μαρτύρων εφη ψυχαϊς και τουτο παρα Θεου, το μετα την εντευθεν επιδημιαν επιφοιτην παρ' οις αν και βουλαιντο, και ομιλιας και παρακλησεως αυτους αξιουν. Ταυτα δε και ο θεολογος Γρηγόριος επιθεβαιοι λεγων· Τότε εφομαι Καισαριον λαμπρον, ενδοξον, αγαλλόμενον, οϊός μοι και κατ' οναρ ωφθης, αδελφων φιλιτατε.

ζ'. Μη ουν απιστει τοις λεγομενοις· δρα γαρ οτι και καθ' ον εκδημουσι καιρον οι κατ' Θεον ζησαντες, οπτασιας αγιων τεθεινται· και δηλον εκ τε των συμβεθηκωτων τω μεγαλω Δανιηλ τω Στυλιτη, τω μεγαλω Σαβα, και ετεροις των αγιων ουχ ολιγων. Ηνικα γαρ του σωματος εχωριζοντο, εφρεστηκεισαν ει απ' αλωνων αγιοι οισοι τε και μαρτυρες προσκαλουμενοι αυτους συν επουρανιοις δυναμειν. Επερ ουν ουκ ην αληθες, οτι εφιστανται τοις ενταυθα απελθουσαι των αγιων ψυχαϊ, ουκ αν ο πατριάρχης εκεινος Φωτιος τω μεγαλω Γρηγοριω τω Διαλόγω ακολουθων ουτως ελεγε· Τοις μεν ουν βραχεσι των αγιων λειψανοις και μελλον η των σημειων ενεργεια διδοται δια την των πολλων απιστιαν· τοις γαρ ολοκληροις ουδενι διανισταται λογισμδς, ως ου δυναται **D** ταυτα θαυματουργειν επιστασια των καλλινικων ψυχων, αι τοις των σωμάτων συνδιθλησαν αγωσι και πονοις. Τι τουτου σαφεστερον; Επιστασια γαρ, φησι, των καλλινικων ψυχων τα των αγιων τερατουργουσι λειψανα. Αψευδης γαρ ο εν αυτοις τοι, αποστολοις και πβσι τοις θεαρεστοις πολιτευσαμενοις ειπων Θεος, Ίδου εγω μεθ' υμων ειμι πασας τας ημερας εως της συντελειας.

η'. Μη ουν επι πλεον αμφιβαλλε, μηδε λεγε, πως αλλαχου μεθισταμεναι τοις ενταυθα; Και αποθεβιωχάσι γαρ τοις αγιοις παρεστιν η του παναγιου Πνευματος χαρις· καντευθεν τοις νοσις αυτων επιφανινονται, και τοις επικηλουμενοις εφιστανται, και

ctari Dominus monstravit, præcursor in sedem de-
super ingressus. Si enim res ita se non haberet,
Apostolus ipse præcursorem non vocasset: etenim
præcursor aliquorum et est et dicitur præcur-
sor: ac veluti haud fortuito casu et in vanum
Primogenitum ex mortuis nuncupavit, propter illos
qui una resurgent in novissimo die, ita etiam præ-
cursorem in sedem supernam ingressam dixit,
haud temere, sed omnino illorum gratia qui cum
ipso sunt ingressuri. Si vero hæc ita se habent, si
coram Christo stant qui in ipso vitam mutaverunt,
quare ipsos pro nobis intercedere negaverimus, et
per visionem et per somnum apparere?

αυτω την βιον αλλαξαντες, πως ουχι και πρεσβευσειν

6. Insuper in sanctis Simeonem Metaphrasten
illud dogma præ cæteris asserentem invenimus:
etenim in Vita magnæ martyris Anastasiæ Romanæ
ita loquitur: Beata Theodote, quæ martyri Anasta-
siæ in carcerem conjectæ circa sextam noctis ho-
ram visa, ad certamen cohortabatur; nam nullum
bonum inexploratum relinquens, hæc quoque roga-
bat, quonam modo post mortem ipsi loquens appa-
reret. Illa vero martyrum animabus concedi dixit a
Deo, post discessionem ex hac terra, iis quibus vo-
lunt apparere et ipsos sua præsentia et confabula-
tione dignari. Hæc etiam theologus Gregorius affir-
mat dicens: Tunc videbo Cæsarium splendidum,
gloriosum, ornatum, qualem mihi in somnis se præ-
bulisti, fratrum amantissime.

7. Ne igitur de his dictis dubites: scias enim
quod ii qui dum in terris agebant in Deo vitam
egerunt, sanctorum visionem experti sunt. Patet
ex iis quæ magno Danieli Stylitæ, magno Sabæ cæ-
terisque sanctis haud paucis contigerunt. Postquam
enim corpore soluti essent, inde a sæculis sancti
et martyres, ipsos cum cœlestibus virtutibus advo-
carunt. Si igitur verum non esset, quod inde pro-
fectæ sanctorum animæ, his qui supra terram sunt
sese præbeant, haud sane patriarcha ille Photius,
Gregorio Magno Dialogorum auctori assentiens,
ita dixisset: Parvis sanctorum reliquiis etiam ma-
gis miraculorum virtus conceditur ob multorum
incredulitatem: turbæ enim minime prodest pro-
lata ratio, quod hæc mira sese habere nequeunt
justarum animarum jussu, quæ in corpore ago-
nes laboresque certaverunt. Quid hoc evidentius?
Justarum, enim, inquit, animarum jussu sanctorum
reliquiæ miracula patrant. Verax enim in ipsis
apostolis cunctisque divinis ministris loquens Deus,
« Ecce ego, inquit, vobiscum sum omnibus diebus
usque ad consummationem sæculi. »

8. Ne igitur diutius dubites, nec dicas, Quomodo
aliunde distractæ his quæ supra terram aderunt?
Vita enim functis sanctis adest sancti Spiritus
gratia: et ibi in templis suis apparent, et invocan-
tibus astant, et cætera omnia agunt ex voluntate:

« *Vobiscum enim, inquit, omnibus san diebus usque ad consummationem sæculi.* » Ne igitur diu-
tius inquiras, quomodo aliunde distractæ his qui
supra terram apparent. Si enim propheta ille Ha-
bacuc, corporali vinculo adhuc detentus, ab He-
rosolymis unæ eademque hora in Chaldaicam regio-
nem pervenit, Danieli prophetae in fovea cibos
afferens, quomodo etiam sanctorum animas invo-
cantibus aliquando apparere negabimus? Mitte ergo
querere causam: ubi est gratia Dei, causam in-
vestigandi locus non est: quod appareant, scio: Patrum enim traditionibus non obsto: quomodo
vero, nescio: scit mirabilis ille in sanctis suis: quod vivo, quod nutrior, scio: quomodo vero, ne-
scio: quod etiam corpori anima jungitur, scio: quomodo vero, nescio: quod spiritalis et immate-
rialis, scio, audivi enim: qualis vero ejus species, ac qualis essentia, nescio: hoc enim inexplora-
tum mansit: quomodo enim noverit quis rem ad
imaginem creatam impenetrabilis atque incompre-
hensibilis Dei? Si animæ essentia comprehendere-
tur, et ipsam imaginis prototypum. Quod si vero
prototypum incomprehensibile est, incomprehen-
sibile necessario et ipsa prototypi imago: inde
gloriosa tractata sunt de ea; nescio vero hujus
aliquando potuit capere naturam, ad imaginem
factam, ut dicunt, incomprehensibilis ac inaccessi-
bilis Dei.

9. Ne igitur causam indagare velis, ne forte ob
hanc incredulitatis occurreris: dicit enim, « *Nisi credideritis, non intelligetis.* » Ut ex ultimis terre
apostoli, et hæc dum molesto corpore detineren-
tur, in obitu sanctissimæ Dei Matris in visum suum
coadunati, nisi forte hic angelos apostolorum loco
convenisse dixerimus: ut Paulus ad tertium cæ-
lum abreptus, inde in paradium deusscedi, et in-
effabile verba audivit: quomodo collentur justit
obviam Domino in aere: et postquam etiam transfi-
gureto Christo Moyses et Elias in convivio conversati:
utque igitur mira eundem sine ulla, sed revera deo,
se credimus: ita etiam redeuntibus sanctorum ani-
mis fidere te deceat. Quod autem superstitibus ap-
parent, præde ex supra relatis; quomodo vero, ipsi
Domino committe; non enim plura per ipsum co-
gitare licet, ne tale quid patiamur, quale damnatus
Lucifer; qui cum ipsi collatam a Domino gloriam,
utpote difficilem, ferre non posset, in terram misere
repcate delapsus est. Quapropter et magno Paulo
quo tempore in cœlum est abreptus, revelationes
sub silentio traditæ sunt: aliter enim, totius orbis
neglecter silentio non prætermississet: quomodo
vero tacere non maluisset? qui ipse præterita carni-
stimulos adhibere se dixit, ne revelationum mole
obrueretur.

οίκουμένης διδάσκαλος ἐπὶ τοσούτων ἐπεσίγηκε· καὶ
σαρκὶ σκόλοπα λαβὼν ἔλεγεν, ἵνα μὴ τῇ ὑπερβολῇ

10. Scripturas igitur amplecti debemus, ea vero

τὰλλα πάντα ποιῶσιν ὅσα καὶ βούλονται· Μεθ' ὁμῶν
γάρ, φησί, πάσιαι τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας.
Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε, πῶς ἀλλοχοῦ μεθιστά-
Μεναι τοῖς ἐνταῦθα κέλιον ἐφίστανται. Εἰ γὰρ ὁ προ-
φήτης ἐκεῖνος Ἄβδακούμ μετὰ τοῦ σαρκίνου ἐκεῖνου
πάχους ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μίᾳ ὥρᾳ
τὴν Χαλδαϊκὴν κατέλαθε γῆν, τῷ προφῆτῃ Δανιὴλ
εἰσκομίζων ἐν τῷ λάκκῳ τὸ ἀριστον, πῶς οὐκ καὶ
τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς τοῖς ἐπικαλουμένοις ὀπτάνε-
σθαὶ ποτε εἰπωμεν; Ἄφες τοίνυν τὸ πῶς· ἔγθα
χάρις Θεοῦ, χώραν οὐκ ἔχει τὸ πῶς· ὅτι μὲν ἐφί-
στανται οἶδα· οὐδὲ γὰρ ἀντιτείνω ταῖς πατριχαῖς
παραδόξεσι· τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα· οἶδεν ἐκεῖνος ὁ
θαυμαστός ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ· ὅτι μὲν ζῶ καὶ
τρέφομαι, οἶδα· τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα· καὶ ὅτι μὲν
οὖν τῷ σώματι σύνεστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα· τὸ δὲ πῶς
οὐκ οἶδα· καὶ ὅτι μὲν ἀσώματος καὶ ἀύλου, οἶδα,
ἔκουσα γάρ· τί δὲ τὸ εἶδος αὐτῆς, καὶ ποταπὴ τὴν
οὐσίαν ἔστιν, οὐκ οἶδα, ὅτι καὶ ἀνερμήνευτον τοῦτο
μεμύνηκε· πῶς γὰρ ἂν καὶ εἰδοίη τις τὴν κατ' εἰ-
κόνα κτισθεῖσαν τοῦ ἀπερινοήτου καὶ ἀκατάληπτου
Θεοῦ; Ἐὰν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία καταλαμβάνετο ἂν,
καὶ αὐτὸ τὸ τῆς εἰκότος πρωτότυπον· εἰ δὲ τὸ πρω-
τότυπον ἀκατάληπτον, ἀκατάληπτος ἐξάναγκας καὶ
ἡ τοῦ πρωτοτύπου εἰκὼν· ἔνθεν τοι καὶ πολλὰ μὲν
ἐφίλοσοφῆθη περὶ αὐτῆς· οὐδεὶς δὲ τὴν ταύτης ἡδυ-
νήθη καταλαβέσθαι φύσιν ποτὲ, κατ' εἰκόνα κτι-
σθεῖσαν, ὡς εἴρηται, τοῦ ἀκατάληπτου καὶ ἀπροσί-
του Θεοῦ.

11. Ἄφες τοίνυν ἐπὶ τῶν παραδόξεων τὸ πῶς, ἵνα
μὴ καὶ ἀπιστίαν ἐπὶ τούτῳ κατακριθῆς. Ἐὰν μὴ
πιστεῖσθε γὰρ, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε· πῶς
ἐκ περάτων οἱ ἀποστόλοι, καὶ ταῦτα τῷ παχεῖ τούτῳ
βαρούμενοι σώματι, ἐν τῇ μεταστάσει τῆς ὑπερα-
γίας Θεοτόκου κατ' αὐτὴν συνηθροίσθησαν, ἵνα τί μὴ
καὶ ἀγγέλους ἐνταῦθα λέγωμεν, ἀντὶ τῶν ἀποστόλων
ἔλθειν; πῶς ὁ Παῦλος εἰς τρίτον ἀνῆλθεν οὐρανὸν,
κάκειθεν εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, καὶ ῥημά-
των ἑρμῆτων ἤκουσε· πῶς ἀρπαγῆσονται οἱ δίκαιοι
πρὸς ἀνάγκησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, πῶς δὲ καὶ με-
ταμορφοῦμεν τῷ Χριστῷ Μωσῆς καὶ Ἡλίας ὁμοῦ
καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπέστησαν. Ἵσπερ οὖν παράδοξα μὲν
εἶαι καὶ τὰ κινῆσαι, ἐγένετο δ' ὁμοῦ καὶ πιστεύομεν·
οὗτοι γὰρ ταῖς ἀνελεύθετα τῶν ἁγίων ψυχῶν δια-
νοεῖσθαί σε ἄξιον· καὶ ὅτι μὲν ἐφίστανται τοῖς ἐν-
ταῦθα, κίστετε ἀφ' ὧν ἀνωθεν ἤκουσας; τὸ δὲ πῶς
αὐτῷ τῷ Κυρίῳ καταλείψαι; οὐδὲ γὰρ πλείον τι
νοῆσαι παρ' αὐτοῦ συγχωρούμεθα, ἵνα μὴ τοιοῦτόν
τι κάθωμεν, ὅποιον ὁ πεσὼν Ἐωσφόρος· τὴν γὰρ
δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ Κυρίου λαμπρότητα μὴ δυνη-
θεῖς ἀνεγκεῖν, ἀπετυγχάνουσαν ἀπλεστον, ἀνετράπη
τε παραχρῆμα καὶ πτώμα κατὰ γῆς ἐξαίσιον ἔπετε.
Διὰ τοι τοῦτο καὶ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ καθ' ὃν ἠρπάγη
καιρὸν ἀποκαλυφθέντα σωπῆ παρεδόθησαν· εἰ γὰρ
ἐκφθορὰ καὶ ταῦτα συνέθη, συνέφερον, οὐκ ἂν ὁ τῆς
πῶς γὰρ οὐ σιγήσαι διεκρινεν; εἴπερ αὐτὸς τῇ ἰδίᾳ
τῶν ἀποκαλύψεων ὑπεραίρηται.

12. Στέργειν οὖν τὰ γεγραμμένα ὀφείλομεν, καὶ

τῶν ὑπὲρ κατάληψιν ὅλως μὴ ἀπτεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τούτοις τὴν ἤτταν ὁμολογεῖν, καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν Δαβὶδ· Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἡμῶν· ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δυνάμεθα πρὸς αὐτήν. Τοῖς γὰρ ἐν Χριστῷ κοιμηθεῖσιν ἁγίοις μεταδέδοται καὶ ὑπερφυῆ τὰ χαρίσματα· καὶ δεομένων γὰρ ἡμῶν ἐπακούουσι, καὶ θλιβομένοις ἐφίστανται παρηγορίας ἐνεκεν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Ἐάν γὰρ οἱ κατ' ἐμὲ ῥαθύμως τὸν βίον ἀνύσαντες τῶν δι' αὐτοὺς ἐνταῦθα τελουμένων εὐποιῶν ἐπαισθάνωνται, ὡς ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν διδασκόμεθα, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ χρεῶν λειτουργήσαντες. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιταφίῳ λόγῳ καὶ τάδε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔλεγεν· Δέδεξο τὸν παρόντα λόγον, ὦ μακαρία· καὶ τοιοῦτων αἰσθάνεσθαι.

ια'. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πόθεν ἡμεῖς ὀρμώμενοι τοιαύτης ἀποστεραῦμεν χάριτος τὰς ἀπελθούσας τῶν ἁγίων ψυχάς; καὶ ταῦτα τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου λέγοντος, ὅτι Ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Καὶ τί' χρῆ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ καὶ περὶ τινῶν ἁγίων ἐτι τῷ βίῳ τούτῳ περιόντων ἠκούσαμεν, ὅτι δι' εὐχῆς αὐτῶν καὶ τινὰς ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντας αἰωνιζούσης κολάσεως ἠλευθερώθησαν (1), τί τὸ κωλύον μὴ καὶ τὸν βίον ἀλλάξαντας, καὶ τοῦ Θεοῦ διήθεν ἐγγύτερον γεγονότας, τὰ αὐτὰ τοῖς προλαβοῦσι ποιεῖν, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχειν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, ἵνα μὴ λέγω πολλῶ μείζονα, διὰ γε τὴν τῆς σαρκὸς ταύτης ἀπόθεσιν; Μὴ οὖν ἀντιπίπτωμεν ταῖς πατρικαῖς παραδόσεσι, μηδὲ ὅπως ἔχοιεν αὐταὶ περιεργαζώμεθα· ἐγράφη γὰρ ταῦτα οὐχ ἵνα πολυπραγμονώμεν, ἀλλ' ἵνα πιστεύωμεν, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν αἰώνιον ἔχοιμεν ἐν αἰῶνας. Ἀμήν.

A quæ supra mentem sunt minime tangere, imo impotentiam fateri, et cum divino Davide exclamare : « Mira est scientia tui a nobis, nimis alta est; nihil valemus ad eam. » In Christo enim mortuis sanctis etiam supernaturalia dona data sunt; orantibus nobis assistunt: oppressis consolabundi succurrunt, ut supra dictum est. Si enim quidam vita non bene acta, bonis operibus propter ipsos impletis fruuntur, ut ex sacris Scripturis audivimus, quanto magis qui in ipso Christo mandata servaverunt. Quare etiam theologus Gregorius in funebri oratione ad sororem, hæc inter alia dicit: Præsentem sermonem accipe, o beata: illud enim tui similibus concessit Deus, ut talibus fruatur.

τοῦτο γὰρ ἐδωρήσατο τοῖς κατὰ σὲ ὁ Θεός, τὸ τῶν

B 14. Si hæc ita se habent, cur nos tali gratia hinc profectas sanctorum animas spoliabimus? præsertim cum apostolorum princeps Petrus dicat: « Dona hominibus largitus est Deus, quæ etiam vellent angeli. » Quid plura? Si enim de aliquibus sanctis vitam adhuc agentibus audivimus, eos suis precibus quosdam qui in impietate perierant, a sempiterno supplicio liberasse, quid obstat quominus illi, præsentem vitam inmutata Deoque propinquiores faciat ea quæ antecessores agant, eademque fruatur virtute ac efficacia, ne dicam multo majori propter hujuscæ carnis depositionem? Ne igitur Patrum dogmatibus adversemur, incredulitate et dubitando. Hæc enim scripta sunt, non ut scrutaremur, sed ut crederemus, ac proinde ut credentes, vitam æternam habeamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς

EPISTOLA XIX.

Ad Nilum monachum. — Preces pro mortuis et elemosynas non frustra fieri (2).

Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρῆ κατὰ τι διατίθειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐπολίαις παρὰ τινῶν, χάριν μὲν εὐσεβῶν, ἀμαρτωλῶν δὲ, πειθέτωσαν ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι, τρίτα, ἐννεατα καὶ τεσσαρακοστά, ναὶ μὴν, καὶ ἐνιαύσια τελεῖσθαι κοινῶς ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι διαταξάμενοι. Εἰ γὰρ ὁ Νυσσαεὺς θεῖος Γρηγόριος, τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἐπόμενος οὕτως εὐρηται λέγων, Οὐδὲν ἀλογίστως οὐδὲ ἀκερδῶς ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν παραδίδοται, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πάντως ἐπωφελές, τὸ μνήμην ποιεῖν ἐπὶ τῆς θείας μυσταγωγίας τῶν πιστῶν κεκοιμημένων· πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς ἀλογοπραγῆτως ἔπρασθαι χρῆ. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἰρήκαμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀμαρτίαις ἀποθανόντων θυσίαν προσάγειν οὐχ ἀποκλειόμεθα, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ τρίτῃ εὐχῇ τῇ λεγομένῃ κατὰ τὴν

Non esse itaque dubitandum de bonis operibus quæ ab aliquibus fiunt, piorum quidem gratia, sed peccatorum, persuadeant nos ante alios discipuli Christi et apostoli, diebus tertio, nono et quadragésimo, nec non et exacto anno publice mortuorum memorias fieri decernentes. Etenim etsi Nyssenus divus Gregorius sacris apostolis insistens hæc reperitur dixisse: Nihil sine ratione et sine lucro a Christi discipulis traditur, res tamen ipsa omnino utilis est, memoriam recollere in divina liturgia eorum, qui in fide obdormierunt, multo magis nos sine auctiori examine sequi addecet. Etenim si, quemadmodum diximus, pro iis, qui in peccatis immortui sunt, sacrificium offerre non prohibemur; quod et divinus Basilius in tertia oratione, quæ die Pentecostæ sacro dicitur, plene edocet, ita ad Deum

(1) Respicit (ut cognoscimus ex aliis Glycæ epistolæ seu tractatibus) ad narrationem S. Gregorii PP. et aliorum de salute Trajani imp., de qua

satis et a multis criticis et a theologis disputatum fuit.

(2) Allat. De consensu, col. 1194.

dicens : Quod et in hac perfectissima solemnitate et salutari, propitiationes deprecatorias pro iis, qui in infernum descenderunt, suscipere non dedignatus es, ingentes nobis spes exhibens, remissionem vero iis, qui delinuntur ab opprimentibus eos malis, exaudi nos, te deprecantes. Non enim mortui laudabunt te, Domine, neque qui in inferno sunt, confidentes libere tibi offerunt; sed nos viventes exoramus pro animabus eorum. Et ne dicito mihi : Quandoquidem universe pro omnibus defunctis Deo sacrificia offeruntur, universe etiam omnes salutem consequentur. Habes siquidem præ aliis magnum Dionysium, hanc opinionem e medio tollentem, et quæ ex peccatis remittantur, quænam vero non condonentur, manifesto edocentem. De iis namque, qui in peccatis vitam finierunt, edisserens, hæc quoque addit : Si pusilla quædam adfuerint, utilitatem propter bona opera, quæ pro iis fiunt, accipiunt; si ingentia ac immoderata sunt, conclusit Deus contra ipsos. Ad hæc suppedit et magnus Epiphanius, in *Panariis* hæc habens : Utiles sunt pro defunctis piorum preces, si ingentia crimina non impediunt.

Et hi quidem hæc tradunt. Joannes vero Damascenus apertius hæc eadem prosequitur, ostenditque, quænam ex delictis facile condonari possint, quænam condonari omnino nequeant, in oratione sua *De obdormientibus*, his verbis : Quicumque itaque cum reliqua sua inhumanitate atque crudelitate penitus erant immisericordes, et ad supplicantium preces duri ac inflexibiles, imo etiam rerum alienarum avidi raptores, hi nullo modo commoda consequentur : conclusit enim contra eos Deus, ut magnus inquit Dionysius. Quicumque vero conscientia erant recta, non potuerunt tamen, propter mortem immaturam, divinarum legum sancita per se ipsos complere, hi omnino propter preces, pro iis effusas, maximum in modum proficiunt. Nec minus de hac eadem re divinus Chrysostomus complectitur : Non potuisti, cum viveres, negotia animæ tuæ omnia accommodare, in ipso vitæ tuæ exitu tuis præcipere, tua post mortem tibi mittere, et auxilium præbere per bona opera, eleemosynas, inquam, et oblationes inde propitium tibi reddas liberatorem; hæc enim illi grata sunt et accepta. Si vero etiam magnus Basilius alicubi dicit : Ne fallamini, Deus non irridetur, mortuum in altare non adducito, vivum offer sacrificium tui; hæcendum minime est, neque propterea pro defunctis bona opera negligenda. Scito enim, eum ad avaros, rapaces, immorigeros, atque penitus immisericordes, sermonem dirigere; quod planum est ex iis, quæ divinus iste vir subnectit : Cor lapideum alloquimur. Propterea magnus iste probe fecit; nisi enim austeriores sermones usurpasset, nunquam, qui eo tempore fame deperibant, enutriti fuissent,

A ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, σαφῶς οὖν ἐκδιδάσκει λέγων αὐτῷ πρὸς τὸν Θεόν· «Ὁ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παντελεῖ ἑορτῇ καὶ σωτηριώδει Ἰλασμοὺς μὲν ἰκεσίους ὑπὲρ τῶν ἀποικομένων ἐν ἤδου καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας παρέχων ἡμῖν ἐλπίδας, ἄνεσις δὲ τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοῦ ἀνιαρῶν, ἐπάκουσον ἡμῶν θεομένων σου, ὅτι οὐχὶ νεκροὶ εἰνέσουσί σε, Κύριε, οὐδὲ οἱ ἐν ἤδου ἔσομο λογούμενοι παρῆρσιάζονται φέρειν σοι, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἰκετεύομεν περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὡς εἶγε κοινῶς ὑπὲρ πάντων τῶν τεθνεώτων θυσίαι τῷ Θεῷ προσάγονται, καὶ κοινῶς λοιπὸν ἅπαντες σωτηρίας ἐπιτεύξονται. Ἐχεις γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν τὸν μέγαν Διονύσιον ἐκ μέσου τῆν ὑπόνοιαν ταύτην ποιούμενον, καὶ τίνα μὲν τῶν πλημμελημάτων ἀφίενται, τίνα δὲ οὐκ ἀφίενται, σαφῶς σε διδάσκοντα. Περὶ τινῶν γὰρ ἐν ἀμαρτίαις τὸν βίον ἀπολιπόντων διεξιῶν, καὶ τάδε φησὶν· Εἰ μὲν ψιλὰ τίνα πρόσσειν, ἔχουσιν ὠφέλειαν διὰ τὰς γινομένας εὐποιίας· εἰ δὲ χαλαπά εἰσιν, ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῖν. Πρὸς τοῦτο· δὲ καὶ αὐτὸν ἔχεις τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον ἐν τοῖς *Παναρίοις* οὕτω λέγοντα· Ὁρελεῖ δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐσεβῶν εὐχῆ, εἰ καὶ τὰ μεγάλα αἰτιάματα μὴ ἀποκόπη.

Καὶ οὕτως μὲν οὕτως· ὁ δὲ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀριθελοτέρως τὰ περὶ τούτου διαλαμβάνων, καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν, τίνα μὲν εἰσιν τῶν πλημμελημάτων εὐσύγνωστα, τίνα δὲ καὶ πάνυ ἀσύγνωστα, ἐν τῷ *Περὶ κεκοιμημένων* λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησὶν· Ὅσοι μὲν οὖν μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν ἀπαθροπίας καὶ ὠμότητος ἀσυμπαθεῖς τέλειον ἦσαν μήτε μὴν τοῖς θεομένοις ἐπικαμπτόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἀφαιρούμενοι μάλιστα, οὐμενοῦν οἱ τοιοῦτοι ὠρεληθήσονται· ἀπέκλεισε γὰρ κατ' αὐτῶν ὁ Θεὸς, ὡς ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος· ὅσοι δὲ συνειδήσεως ὑπῆρχον ἀγαθῆς, οὐκ ἔφθασαν δὲ ὁμῶς διὰ τὸ τοῦ θανάτου ἄωρον τὰ τῶν θείων νόμων ἀποπληρῶσαι δι' ἑαυτῶν, ἐκεῖνοι πάντες διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχὰς τὰ μάλιστα ὠφελήθησονται. Οὐχ ἦττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ ὁ θεὸς διαλαμβάνει Χρυσόστομος λέγων, Οὐκ ἔφθασας περιῶν ἐν τῷ βίῳ τὰ τῆς ψυχῆς σου πάντα διευθετῆσαι, κἂν ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου ἐντείλει τοῖς σοῖς μετὰ θάνατον παραπέμψαι σοι τὰ σά, καὶ βοήθειαν δοῦναί σοι δι' ἔργων ἀγαθῶν, ἐλεημοσυῶν λέγω καὶ προσφορῶν, κἀντεῦθεν τὸν Λυτρωτὴν καταλλάξαι. Δικτὰ γὰρ αὐτῷ ταῦτα καὶ πρόσφορα. Εἰ δὲ πού τῶν μέγαν Βασίλειον ἔχομεν λέγοντα, Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μωκτηρίζεται, νεκρὸν εἰς θυσιαστήριον οὐκ ἀνάγεται, ζῶσαν προσάγαγε τὴν θυσίαν σου, οὐ χρὴ κατὰ τι διστάζειν, οὐδὲ τῆς ὑπὲρ τῶν τῶν κεκοιμημένων εὐποιίας ἐντεῦθεν καταρραθόμεν. Ἴδε γὰρ ὅτι πρὸς πλεονέκτας ἐποιεῖτο τὸν λόγον, πρὸς ἄρπαγας, πρὸς ἀσπόνδους πάντη καὶ ἀνελεήμονας. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ ἐπιφέρει λέγων· Λιθίνη καρδία διαλεγόμεθα. Ἐνθεν τοι καὶ καλῶς ὁ μέγας ἐποίησεν· εἰ μὴ γὰρ αὐστηροτέροις

λόγοις ἐπὶ τοσοῦτον ἐχρήσατο, οὐκ ἂν οἱ πεινῶντες A aliosque etiam nolentes ipsi in rerum propriarum
τηνικαυτὰ ἐτρέφοντο, καὶ ταῦτα λιμοῦ μεγίστου participationem evocassent.
τῇ πόλει ἐνσκήψαντος, οὐκ ἂν ἐπικαμφθέντες οἱ φιλοχρήματοι καὶ ἀκοντες ἐτρέποντο πρὸς μετὰ-
δοσιν.

Μὴ οὖν ἐξ ἀπειρίας τῶν γεγραμμένων ἑαυτοὺς
καταβλάπτωμεν, ἵνα μὴ καὶ λαθάνοντες αἰρέσει
περιπέσωμεν, ἧς ἐχρημάτισε σπορεύς ὁ Ἀέριος, μὴ
δεῖν λέγων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων προσφέρειν,
ὅτι μὴδὲ προσγίνεται τις ἐντεῦθεν ἐκείνοις ὠφέλεια.
Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, διστάζειν πάντως ἐπὶ ταῖς
τῶν ἀποικομένων μνήμαις οὐκ εὐλογον. Πῶς; Καὶ
γὰρ εἶγε περὶ τινῶν ἐν εὐσεβείᾳ τὸν βίον καταλυ-
σάντων δέσσεως γεγонуίας ἐπικάμπεται ὁ ἐλεήμων
θεὸς, καὶ συγχώρησιν παρέχει τοῖς πταίσμασι. Καὶ
ἀκουε παλαιᾶς ἱστορίας, ἧς ἐπεμνήσθη καὶ ὁ Δα- B
μασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ διαληφθέντι αὐτοῦ λόγῳ
λέγων· Ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἀνά τὴν
λιθίνην πορείαν γενόμενος, καὶ σιὰς ἐξεπίτηδες
εὐχὴν κραταιὰν πρὸς τὸν φιλόψυχον θεὸν ὑπὲρ συγ-
χωρήσεως Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως πεποίηκε. Καὶ
παραυτίκα φωνῆς θεοῦθεν ἐνεχθείσης αὐτῷ ἐπακή-
κοε, καὶ τάδε διεξιούσης· Τῆς εὐχῆς σου ὑπή-
κουσα, καὶ συγγνώμην Τραϊανῷ δίδωμι, σὺ δὲ
μηκέτι προσθῆς ὑπὲρ ἀσεβῶν εὐχὰς πρὸς ἐνέγ-
και μοι. Τοιοῦτον δὲ τι παράδοξον καὶ ἡ πρωτο-
μάρτυς Θέκλα εἰργάσατο. Δειθεῖσα γὰρ ὑπὲρ Φαλ-
κονίλης τινὸς ἀσεβοῦς οὐσης ἐπικαμπῇ τὸν ἐλεή-
μονα καὶ αὕτη θεὸν εὔρατο.

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐκ εἰσακουσθεῖη
ἂν ὁ ὑπὲρ πιστοῦ τινος προσάγων τὴν δέησιν; Καὶ C
ἀκουε τί φησιν ὁ μέγας Διονύσιος· Αἱ τῶν ἀγίων
προσευχαὶ καὶ κατὰ τὸν τῆδε βίον, μήτι γε μετὰ
θάνατον εἰς τοὺς ἀξίους ἱερῶν εὐχῶν, ἤγουν τοῖς
πιστοῖς, ἐνεργοῦσι. Καὶ ὁ χρυσορῆμων Ἰωάννης
ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίου ἐπιτολῇ διδάσκων οἶα
καὶ ὅσα ὑπὲρ τῶν ἀποικομένων δύνανται προσφορᾶι,
καὶ τάδε φησίν· Εἰ γὰρ συγκατακαίουσιν τοῖς ἀπελ-
θοῦσιν οἱ Ἕλληνας, ἄπερ ἐκεῖνοι ζῶντες ἐκέκην-
το, πόσῳ γε μᾶλλον σὲ τῶν πιστῶν παραπέμψαι
δεῖ τῷ ἀπειχομένῳ τὰ οἰκεία; οὐχ ἵνα τέφρα γένων-
ται, καθὼς ἐκεῖνα, ἀλλ' ἵνα μείζονα τούτῳ περιβάλῃ
τὴν δόξαν· καὶ εἰ μὲν ἀμαρτωλὸς ὁ τεθνηκώς ἵνα τὰ
ἀμαρτήματα λύσῃ· εἰ δὲ δίκαιος, ἵνα προσθήκη
γένηται μισθοῦ καὶ ἀντιδόσεως. Ταῦτα μὲν οὖν
ἐπιθεθεῖαι καὶ τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ μακαρίου Ἰωάν- D
νου τοῦ Ἐλεήμονος. Ὁ γὰρ θεὸς οὗτος ἀνὴρ
παραίνων συνάξεις ἐπιτελεῖν τῶν τεθνεώτων ἐνε-
κεν, ἅτε τὰ μέγιστα ὠφελοῦσας αὐτοὺς, καὶ τοιοῦ-
τόν τι προσετίθη διήγημα· Νεανίας τις παρὰ Περ-
σῶν αἰχμαλωτισθεὶς ἐν φυλακῇ τῇ λεγομένῃ Λήθη
ἀσφαλῶς ἐφρουρεῖτο. Οὕτω καὶ γὰρ αὕτη ἐλέγετο,
διὰ τὸ τοὺς ἐκεῖσε βαλλομένους μηδέποτε ἀνίσθαι.
Οἱ οὖν αὐτοῦ γεννήτορες ὡς ἐπὶ νεκρῶ τὰ νενο-
μισμένα ἐτέλουν. Φυγὰς οὖν ὁ νέος ἐκεῖθεν ἐπανελ-
θὼν, διεβεβαίου λύεσθαι τῶν δεσμῶν ἐπιστάσις τινὸς
λευκοφόρου, καὶ ὃν αἱ συνάξεις ἐτελοῦντο καιρόν.

Καὶ τί χρεὴ πολλά λέγειν; Ὁ μέγας Μακάριος
εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ποιούμενος ἐγγίχστο
μαθεῖν, εἶγε πρὸς ὄνησιν ἐκείνων ταῦτα γίνονται.

Ne itaque ex ignorance scriptorum nosmetipsos
lædamus, ne latenter in hæresin incidamus, quam
Aerius disseminavit, non esse, inquit, pro mor-
tuis offerendum, quod nulla illis inde utilitas ad-
nascatur. Hæc si ita se habent, quælibet dubitatio
de defunctorum memoria absurda fuerit: cum non-
nullis, quæ in pietate vitam deseruerunt, precibus
effusis, in misericors flectatur Deus, delictisque præbeat
remissionem. Audi veterem historiam, cujus memi-
nit Damascenus Joannes, in sæpius prænotata ora-
tione. Magnus Gregorius, cognomento Dialogus,
cum per forum lapidibus stratum iter faceret, ex
industria constitit, et validas preces ad misericor-
dem animabusque propitium habuit, ut imperatoris
Trajani delictis ignosceret; et confestim vox, di-
vinitus allata, audita est, in hunc modum dicens:
*Preces tuas audiui, et veniam Trajano do; at tu ne
mihi posthac pro impiis preces adhibeas.* Simile
quidpiam admirandum et prima martyr Thecla
operata est. Precationibus namque effusis pro Fal-
conilla quapiam impia, propitium et ipsa Deum mi-
sericordem invenit.

Hæc cum ita sint; quomodo non exaudietur, qui
pro fideli alio preces effundit? Et audi, quid dicat
magnus Dionysius: Sanctorum preces, et in
presenti vita, non tantum post mortem, in eos qui
divinis precationibus digni sunt, fideles nempe,
operantur. Et aureo ore Joannes, in epistola ad
Philippenses, docens, quæ et quanta pro defunctis
oblaciones valeant, hæc quoque dicit: Etenim si
gentiles una cum mortuis, quæ illi vivi possidebant,
comburant, quanto magis tu, qui fidelis es, de-
mortuo propria mittere debes: non ut, quemadmo-
dum illa, cinis fiant, sed ut majorem illi gloriam
concilient; et si peccator est defunctus, ut illius
peccata dissolvant; si justus, ut mercedis illi et re-
tributionis fiant augmentum. Hæc quoque consta-
bilibunt, quæ in vita beati Joannis Eleemosynarii le-
guntur. Hic siquidem divinus vir, ut pro demortuis
synaxes faceret, tanquam quæ plurima illis com-
moda compararent, adhortans, hanc narrationem
adnectebat: Juvenis quidam, a Persis in captivita-
tem adductus, in carcerem, Lethæ dictum, quod,
qui in eum trudebantur, nunquam educerentur, in-
truditur. Quare parentes illi, veluti demortuo,
justa persolvebant. Verumtamen juvenis, cum sibi
fuga consulisset, regressus in patriam, osseve-
rabat, præsentia cujusdam, candidis vestibis in-
duti, eo quò synaxes fiebant tempore, e vinculis
liberari.

Et quid multis opus est? Magnus Macarius, pro
mortuis Deum exorans, cupiebat discere si quid
illis mortuis supplicatione emolumenti accederet;

quod cum vellet Deus ostendere, certumque suum servum ea de re reddere, idolorum præsulis exsiccatae calvariæ, quam ipse in itinere offenderat, verbum veritatis inspiravit; quæ interrogata respondit: Cum pro mortuis sacrificia offers, tum pusillam consolationem persentiscimus. Mutuæ itaque operæ tradendæ sunt pro viribus, et modo, quo diximus, mortuis auxilia præstanda. Nam secundum Joannem Damascenum, suscipit facile vel pro iis qui improvide ac imparate decesserunt, si qua per necessarios et propinquos suos in supplementum debitorum offerantur, iisque ipsis in operum actionumque locum ascribit et computat. Attende itaque. Namque hic Deo plenus auctor, in oratione sua de mortuis, affert magnum Athanasium, de illis

tandem ita disserentem: Tametsi in aere quis deponatur, modo insigni fuerit pietate, tu nequaquam tamen asperneris, invocato prius Christo Deo, oleum et cereos ad sepulcrum appendere. Accepta enim isthæc Deo sunt, efficiuntque, ut ille plus nobis reddat, quam acceperit. Nam oleum et cereos, quasi holocaustum, imponimus; hostia vero, quæ sanguinis expers sit, Deum placamus ac lenimus; beneficentia in pauperes, majorem bonorum omnium retributionem consequimur. Hinc non parum utilitatis afferunt, licet ea Deo ab aliis offeruntur. Hæc eadem magnus Cyrillus confirmans, ostendensque, memorias maximum in modum defunctis prodesse, nec esse mirum, si ab alio quidem sacrificium Deo offeratur, commodum tamen in alium transfundatur, hæc etiam addit: Dominus noster Jesus Christus; hunc in modum ad centurionem respondens, cum ille ad eum dicebat: *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbum, et sanabitur puer meus: I fili, et ut credidisti, fiat tibi;* apertissime demonstravit, per alterius fidei et absentem salvari. Ne itaque in posterum hæsites: nam si, quæ ab alio pro alio offeruntur, inutilia sunt, ipsa etiam, quæ in divino lavacro propter illuminatum peraguntur, nihil illi proficient, cum assensus et abrenuntiatio ab aliis, et non ab iis qui illuminationem accipiunt, peragantur. Hæc si ita se habent, et memoriæ mortuorum maxime proficiæ sunt, vereque acceptæ sunt: si id enim non essent, nunquam, ut supra dictum est, commemorationes præscriptis temporibus constituerent mortuorum fieri apostoli Christique discipuli, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A Τοῦτο δὴ βουλόμενος ὁ Κύριος δείξασθαι, καὶ τὸν αὐτοῦ πληροφορησάμενος θεράποντα, τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν ειδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, ἧ καθ' ὁδὸν ἐνέτυχε, λόγον ἀληθείας ἐνέπνευσεν. Ὁ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐρωτηθὲν οὕτω φησὶν· Ὅτε ὑπὲρ τῶν νεκρῶν τὰς θυσίας προσφέρεις, τότε παραμυθίας μικρᾶς οἰσθανόμεθα. Οὐκοῦν ἐπικουρητέον ἀλλήλοις, ὡς δύναμις, καὶ καθ' ὃν τρόπον εἰρήκαμεν τοῖς ἀποικοινομένοις δοτέον βοήθειαν. Κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην λέγεται ὅτι μάλιστα καὶ τὰ ὑπὲρ τῶν ἀνετοίμων ἀποδημησάντων προσαγόμενα. Καὶ τὰς παρὰ τῶν ἰκελιῶν προσαγομένας τῶν ὑστερημάτων ἀναπληρώσεις, εἰς ἔργον τούτοις καὶ πρᾶξιν λογίζεται. Πρῶσχος οὖν. Ὁ γὰρ διαληφθεὶς οὗτος θεὸς ἀνὴρ ἐν τῷ εἰς τοὺς κοιμηθέντας λόγῳ αὐτοῦ παράγει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· Κἂν εἰς ἀέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθείς κατατεθῆ, μὴ ἀπαναίρου προσάψαι κηροῦς ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἔλαιον, Χριστὸν τὸν θεὸν ἐπικαλεσάμενος. Δεκτέα γὰρ ταῦτα θεῷ, καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντίδοσιν, εἶγε καὶ μᾶλλον ὀλοκαύτωσις εἴκειν εἶναι ὅτε κηρὸς καὶ τὸ ἔλαιον· ὡς περ οὖν ἐξίλασμα ἢ ἀναίμακτος θυσία, ἢ δὲ γε πρὸς τοὺς πένητας εὐποιία προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως. Ὅθιν οὐ μικρῶς ὠφελοῦσιν, εἰ καὶ τῷ θεῷ τὰ τοιαῦτα παρ' ἑτέρων προσάγονται.

B Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας Κύριλλος ἐπιβεβαιῶν, καὶ δεικνύων, ὡς αἱ μνήμαι τὰ μέγιστα τοὺς ἀποικοινομένους ὠφελοῦσι, καὶ ὅτι θαυμαστὸν οὐδὲν, εἶγε παρ' ἄλλου μὲν ἡ θυσία τῷ θεῷ προσενήνεκται, διαβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον ἢ ὠφέλεια, καὶ τάδε προσέθησιν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτω πρὸς τὸν ἐκατόνταρχον εἰπὼν, ἤνικα πρὸς αὐτὸν ἐκείνος εἶπεν· Οὐκ εἰμι ἄξιός, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλ' εἰπέ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς· Ὑπάγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας, γεννηθῆτω σοι, σαφέστατα εἶδειξε διὰ τῆς ἑτέρου πίστεως καὶ τὸν μὴ παρόντα σωζόμενον. Μὴ οὖν ἐπὶ πλεονάζον ἀμφίβαλλε. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ἄλλου ὑπὲρ ἑτέρου προσάγόμενα ἀνόνητα, καὶ αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἐπὶ τοῦ θεοῦ λουτροῦ χάριν τοῦ φωτιζομένου τελούμενα κατ' οὐδὲν αὐτὸν ὠφελοῦσιν, ἅτε τῆς συνταγῆς καὶ ἀποταγῆς παρ' ἑτέρων, καὶ οὐ παρ' αὐτῶν τελουμένων τῶν δεχομένων τὸ φῶτισμα. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ λίαν ἐπωφελεῖς πάντως αἱ μνήμαι, καὶ τῷ ὄντι εὐπρόσδεκτοι. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν, ὡς ἀνωθεν εἴρηται, μνήμας ἐν ὠρισμένοις καιροῖς διατάξαντο γίνεσθαι τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ἧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EPISTOLA XX.

(Fragm.)

Ad..... — *Preces justorum etiam impiis demortuis proficiuas esse* (1).

Et quid de hominibus piis loquor, cum et quibusdam demortuis impiis, ut oratio jam exponet, peccatorum solutionem apportarint preces justis?

Καὶ τί λέγω περὶ ἀνομῶν εὐσεβῶν, ὅπου γε καὶ θανοῦσιν ἀσεδέσι τισίν, ὡς ὁ λόγος, ἤδη γνωρίσει σοι λύσιν ἀμπλακημάτων ἐπήνεγκε δίκαιου εὐχῆ;

(1) Apud Allatium *De libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 147.

Ἄλλ' ὑπὲρ τισούτων ἀπίστων δηλαδὴ, εἴν τὰ τοῦ κόσμου πίνησι δώσεις, ὡς εἰ μαθηταὶ διαγορευόμενοι τοῦ Χριστοῦ, κατ' οὐδὲν ὠφελήσεις αὐτούς. Εἰ δὲ εἰς οὗτω εἶχει, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἱερῶν εὐχῶν; Ἡ γὰρ ποιῆσαι τὰ τοῦ κόσμου διδόμενα πένησιν οὐκ ἰσχύουσιν, τοῦτο εὐχὴ δικαίου παραδόξως ἐποίησεν. Ὁ γὰρ Διάλογος μέγας Γρηγόριος τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς ὑπὲρ συγχωρήσεως ἀμαρτιῶν Τραϊανῶ βασιλέως τοῦ ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντος, οὐ διήμαρτε τῆς αἰτήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα ὑπὲρ Ἑλληνίδος τινός, ἧ Φιλκωνίλλη τὸ ὄνομα, τοῦ Θεοῦ δεηθεῖσα, τῶν αἰωνίων αὐτὴν βλασφημιῶν ἀπήλλαξεν. Καὶ ὁ μέγας δὲ Μακάριος ἐντυχὼν καθ' ὁδὸν τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, καὶ ἐρωτήσας αὐτὸ, περὶ ὧν ἐγλίχεται μαθεῖν, ἤκουσεν ἐξ αὐτοῦ λόγον γὰρ ἀληθείας ἐπέπνευσεν αὐτῷ τριηκᾶυτα ὁ Θεός, ὡς Ἡνίκα προσφέρεις τὰς θυσίας ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος ἀμαρτίας περιπεσὼν μείζονι τοῦ ἀφελθῆναι αὐτῷ, μωροπληθῆ γὰρ στρατὸν μαχαίρᾳ παρέδωκε βαρβαρικῆ, εὐχαίς ἀνδρῶν ὁσίων ἐξέφυγε τὴν αἰωνίζουσαν κόλασιν.

EPISTOLA XXI.

(Fragm.)

Ad.... — *Virginis animam post mortem ad inferos descendisse tradit* (2).

Εἰ δὲ καὶ εἰς ἄδην λέγει τὴν μακαρίαν αὐτῆς ψυχὴν κατελθεῖν ὁ θεϊότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ἅτε τὰ ἐκείσε παρὰ Χριστοῦ τελεσθέντα μυστηριώδη μυστήρια, πῶς τε νενίκηκε, καὶ ὅπως τοῦ μοχλοῦ ἐκείνου συντρίψας ἐγείρεται, μὴ θαύμαζε τοῦτο ἐνεκεν, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ, ἀμήχανον εἶναι λέγων καὶ τὰς τοῦ Κυρίου παρατεθῆναι χεῖρας, καὶ εἰς ἄδην αὐτὴν κατελθεῖν. Ὁ γὰρ τρόπος ὁ Κύριος, *Εἰς χεῖράς σου, Πάτερ, παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ἔλεγε, εἰς ἄδην δὲ ὅπως τριηκᾶυτα κατήρχετο οὕτω δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν Παρθένον διανοεῖσθαι σε ἄξιον.

EPISTOLA XXII.

(Fragm.)

Nec Virginis tantum, sed et reliquorum hominum animas post mortem in infernum descendere enuniat ei probat, ea tamen differentia quod justis ad contemplanda Christi mysteria etiam in illa regione paltrata, loco transitus ad caelestia concedatur; impiis tanquam sedes, in qua remanent aeternis suppliciiis cruciandi (3).

Ἵστερον δὲ τοῦ Κυρίου κατὰ γε τὸν τοῦ πάθους καιρὸν εἰπόντος. *Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ταῖς μὲν τῶν δικαίων τριηκᾶυτα ψυχαῖς ἡ πρὸς τὰ ἄνω πορεῖα κατὰρτίζονται, οὐδὲ γὰρ δωρεὰν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθανεν· αἱ δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχαὶ καθάπερ καὶ πρότερον ταῖς κάτω ἐναπομένουσι. Καὶ ὁ δὲ ἐξ ὧν ἐν τῷ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λόγῳ αὐτοῦ διείρισιν ὁ θεϊότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Λέγει γὰρ οὕτως· Καὶ νῦν μὲν ἀπάντων ἀνθρώπων, καὶ αὐ-

Verumtamen si pro infidelibus omnia mundi pauperibus tradas, ut Christi discipuli dicunt, nulla illis emolumento fuerint. Et haec si ita se habent, quid nobis de sacrarum precum viribus dicendum est? Quod enim res mundanae pauperibus exhibere efficere non possunt, justae oratio admirabiliter perfecit. Magnus namque Gregorius cognomento Dialogus, effusis precibus ad Deum, pro remissione peccatorum Traiani imperatoris, qui vitam in impietate finierat, a postulatis non cecidit. Sed et prima martyr Thecla pro gentili, cui Falconilla nomen, supplicans, a sempiternis eam poenis eripuit. Magnus item Macarius per viam in sacerdotum idolorum principis exsiccatae calvariam incidens, et poscens ab ea quod libebat addiscere, audit verbum namque veritatis illi Deus inspiraverat (1); Cum sacrificia pro mortuis offers, tunc nos pusillam consolationem persentiscimus. Imo et Mauricium imperator, cum in peccatum remissione gravius incidisset, innumeram enim exercitus multitudinem barbaris trucidandam exhibuit, precibus hominum sanctorum aeternas poenas aufugit.

*Et si in infernum quoque beatam illius animam descendisse tradat divinissimus Andreas Cretensis, ut scilicet mysteria a Christo ibi peracta addiceret, et quomodo devicerit, et quam ratione vectibus illis fractis resurrexit: ne hoc tibi admirationem concitet, neque rem esse peregrinam existima, fieri non posse, inquit, eam in manibus Domini deponi, et in infernum descendere. Quemadmodum enim Dominus, *In manus tuas, Pater, commendo spiritum meum*, dicebat, nihilominus in inferna tunc descendebat, eodem modo et res Virginis judicandae sunt.*

*Cum postmodum tempore Passionis Dominus dixisset, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, justorum tunc animabus ad superiora aditus datus est; neque enim gratis pro illis Christus mortem oppetit: peccatorum autem animas, quemadmodum et prius in locis infernis remanent. Idque manifestum est ex his, quae tractat in oratione de Dormitione sanctissimae Deiparae divinissimus Andreas Cretensis. Et nunc quidem, ait, omnium hominum, et ipsorum quoque justorum*

(1) Joannes Damascenus sermone *De precibus pro defunctis*, p. 420 seq.

(2) Allat. *De libris eccl. Gr.*, p. 326.

(3) *Ibid.*, p. 327.

animæ tristem inferorum locum pertranseunt, nec delinunt, nisi tantum esse, quæ viventes luxu ac deliciis, mortem, quæ per peccatum advenit, in semet attraxerunt. Quapropter pertransibunt quidem per inferorum portas justorum animæ. Neque enim est discipulus super magistrum, sed non detinebuntur quemadmodum antea, cum una cum morte peccatum dominatum obtinebat. Pertransibunt vero ut mysteria ibi supra naturam a Domino perfecta addiscant: quomodo vicit, et quomodo vectibus illis contractis resurrexit. Id idem et Theologus Gregorius in oratione de Pascha innuens ait: Si ille in inferna descendit, descende tu quoque, et Christi mysteria eo in loco apprehende, et quænam fuerit dispositio duplicis descensus.

Α τῶν δὲ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ τὴν ἀμειδίαν τοῦ ἄδου τόπον ἐπέρχονται, οὐ κατέχονται δὲ, πλὴν ὅσοι τῆ κατὰ τὸν βίον βλαστάνῃ τὴν δι' ἁμαρτίας θάνατον ἑαυταῖς ἐπισπάσαντο· ὥστε διελεύσονται μὲν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ διὰ τῶν τοῦ ἄδου πυλῶν. Οὐ γὰρ ἴσκι μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον. Οὐ μὴν δὲ καὶ κατασχεθῆσονται, καθὰ καὶ πρόην, ὅτε οὖν τῷ θανάτῳ ἐβαρύνονεν ἡ ἁμαρτία. Διελεύσονται δὲ ὥστε μυθῆναι τὰ ὑπὲρ φύσιν ἑκάστω παρὰ τοῦ Κυρίου τελεσθέντα μυστήρια, πῶς τε νενίκηκεν, καὶ ἔπῳς τοὺς μαχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγήγερται. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Θεολόγος ὑπεμφαίνων Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ αὐτοῦ καὶ τὰδε φησὶν· Ἄν εἰς ἄδου κατῆι, συγκατέλθε. Γινῶθι καὶ τὰ ἐκείτω τοῦ Χριστοῦ μυστήρια, καὶ τίς ἡ οἰκονομία τῆς διπλῆς καταβάσεως.

EPISTOLA XXIII.

Ad Constantinum Palæologum. — Non esse audiendos, qui iocunde opinati sunt, Paulum esse unum ex duodecim Christi discipulis (1).

Quod hærens proponis de beato Paulo, nobilissime vir, et scilicet cooptatus fuerit in collegium duodecim Christi discipulorum; sciendum tibi est, extra hunc duodenarium numerum esse maximum hunc Apostolum. Multo enim postea, ut cate nosti, et post Salvatoris nostri assumptionem, et sanctissimi Spiritus descensum, vocatio hujusce contigit: postquam nempe Ecclesiam Christi persecutus est, postquam in necem protomartyris Stephani assensum præbuit, et postquam epistolas ad vexandos Christianos a summis sacerdotibus accepit. Tunc enim inenarrabile illud per mediam viam fulgur eundem circumfulsit: tunc et vocem desuper audiit, hæc dicentem: Saul, Saul, cur me persequeris? tunc et oculorum lampades extinctæ sunt; proptereaque ad Ananiam mittitur, et ab eo baptismum recipit. Hæc vero omnia multo post sancti Spiritus adventum evenere. Quid multis opus? Actorum librum percurrere. Nominatim enim ibidem duodecim Christi discipuli, qui per adventum Spiritus sancti adiuvandam illud linguarum donum acceperant, recensentur; at inter eos Paulus nullus est, sed Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus frater ejus, Matthæus, Philippus, Bartholomæus, Simon Zelotes, Jacobus Alphaei, Judas frater ejus, Thomas, et Matthias ille, qui cum prius esset e septuaginta discipulorum numero, sorte in locum Judæ proditoris a Petro cum undecim cooptatus, ut divinitus Lucas refert. Hi itaque jam numerati duodecim, soli tunc et primi, sanctissimi Spiritus gratiam exceperunt. Hinc nos extra duodenarium hunc numerum beatum Paulum ponimus. Qui vero inter duodecim discipulos collocant, aut ostendant eum qui inde rursum ceciderit, aut cessent, Paulum unum ex illis duodecim asserere. Namque, nisi quis ex eo numero egressus est, nisi rursus undecim discipuli facti sunt, quam ratione Paulus ingressus est, et in cœtu duodecim

Τὴ δὲ καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου ἠπόρηκας. εὐγενέστατε ἀνερ, εἰς τῷ χορῷ συγκαταλέγεται τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, εἰδέναι ὑφείλεις, ὅτι τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς ὁ πάμμεγας οὗτος ὑπάρχει ἀπόστολος; Πολλῶ καὶ γὰρ, ὡς οἶδας, ὕστερον τῆς τε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναλήψεως, καὶ αὐτῆς τῆς καθόδου τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἡ τοῦτου κλήσις ἐγένετο· μετὰ τὸ διώξαι διτλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, μετὰ τὸ συνευδοκῆσαι τῇ ἀναίρεσει Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος, καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἐπιστολάς ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων, καὶ κατὰ Χριστιανῶν ἀπελθεῖν. Τηνικαῦτα γὰρ ἡ ἀπόρητος ἐκείνη κατὰ μέσην ὁδὸν περιέλομφεν αὐτὸν ἀστραπῆ· τηνικαῦτα καὶ φωνῆς ἤνωθεν ἤκουσεν οὕτω λεγούσης· Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; τηνικαῦτα δὲ καὶ τοὺς τοῦ σώματος λύχνους σθεννύμενος ἦν. Ἐνόθεν τοι καὶ πρὸς Ἀνανίαν στέλλεται, καὶ παρ' ἐκείνου τὸ βάπτισμα δέχεται. Ταῦτα δὲ πάντα πολλῶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως γέγονεν ὕστερον. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Τὴν τῶν Πράξεων βίβλον ἀνάγνωθι. Κατ' ὄνομα γὰρ αὕτη μνημονεύει τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ δεξαμένων διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ παράδοξον ἐκεῖνο χάρισμα τῶν γλωσσῶν. Καὶ Παῦλον μὲν οὐχ εὐρήσεις ἐκεῖσε, ἀλλὰ Πέτρον, καὶ Ἀνδρίαν, Ἰωάννην, Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ματθαῖόν, Φίλιππον, Βαρθολομαῖον, Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, Ἰάκωβον τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Ἰούδαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Θεομᾶν, καὶ Μαθθαῖον ἐκεῖνον τὸν ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μὲν ἔχοντα τὸ πρότερον, κατάκληρον δὲ ὅμως ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου παρὰ Πέτρου καταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἑνδεκα, ὡς ὁ θεηγόρος Λουκᾶς ἱστορεῖ. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ διαληφθέντες δώδεκα ἄερες καὶ μόνου τηνικαῦτα καὶ πρώτοι τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐδέξαντο. Ἐνόθεν τοι καὶ τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς τὸν μακάριον εἶναι λέγομεν Παῦλον. Οἱ δὲ λέγοντες ἕνα καὶ τοῦτον εἶναι τῶν δώδεκα-

(1) Allatus De consensu, col. 42.

κα μαθητῶν ἢ δεξιάτωσαν τὸν ἐκπεσόντα, καὶ πάλιν ἐκείθεν, ἢ παυσάσθωσαν ἓνα καὶ τὸν Παῦλον εἶναι τῶν δώδεκα λέγοντες. Εἰ μὴ γὰρ ἐξήλθε τις ἐκείθεν, εἰ μὴ καὶ πάλιν ἔνδεκα γέγονοισιν οἱ μαθηταί, πῶς ὁ μακρῖος εἰσῆλθε; Ποίῳ δὲ τρόπῳ τῷ χορῷ συνηριθμητοῦ τῶν δώδεκα; Μὴ οὖν εὐπαράδεκτα ἦγοῦ τὰ παρ' ἐνίων οὕτως ἀληθῶς εἰσιγόμενα, καὶ ταῦτα ταῖς ἱεραῖς τῶν Πατέρων ἐντεθραμμένους συγγράμμασιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν οἰκείον δρόμον ἐτέλεσε τῶν μαθητῶν ἕκαστος, ἐπειδὴ τὴν πίστιν ἐτήρησε καὶ μέχρι τέλους αὐτοῦ· καὶ διλοῦσι τὰ ἐκτεθέντα χάριν αὐτῶν ὑπομνήματα παρὰ Διορθέου ἐπισκόπου Τύρου καὶ μάρτυρος· τότε λοιπὸν, ἢ πῶς ἐκδηθῆναί τινα τοῦ χοροῦ εἴπωμεν, ὥστε τὸν Παῦλον ἀντ' αὐτοῦ εἰελεῖν; Εἰς ἐκεῖνος ἀθλιός ὁ τοῦ χοροῦ ἐκπεσὼν, καὶ τὴν τάξιν ἐτέρῳ καταλιπὼν ὁ Ἰσχαριώτης Ἰούδας, περὶ οὗ καὶ γέγραπται ἐν Ψαλμοῖς, ὅτι «Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος.»

Πλὴν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν δώδεκα συγκρι-
εἴλεται ὁ Παῦλος, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν αὐτῷ τὰ τῆς τιμῆς ὑποτέμνεται, οὐδὲ τὰ δευτερεῖα φέρει πρὸς γὰρ τοὺς λοιποὺς μαθητάς. Ἄπαγε. Εἰ γὰρ καὶ πρῶτους ἐκείνους ὁ Κύριος τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο, εἰ καὶ τιμῆς ἤξιώσεν ὅτι πολλῆς, εἰ καὶ ἐπὶ δώδεκα θρόνων ὑπέσχετο καθίσει αὐτοῦ, εἰ καὶ σύνδειπνοι αὐτῷ ἔσονται κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐπειδὴ μεμενῆκασιν μετ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἔχομεν ἀλλαχού τὸν Κύριον αὐτὸν πρὸς τοὺς ἐκ Ζεβεδαίου, ἤνικα δεξιὰν ἠτήσαντο, καὶ ἀριστερὰν καθέδραν, οὕτω λέγοντα· Οὐκ ἐμὸν ἐστὶ τοῦτο δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἠτοιμάσται παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. Οὐκοῦν εἰ τὰ τῆς τιμῆς ἐκείνης οὐ εἶδοται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οὗς ὁ καθ' ἓνα ἐνδείξεται, μὴ θαύμαζε, εἴγε καὶ οἱ κατὰ Παῦλον ἀγωνισάμενοι κοινωνοὶ καὶ συμμετοχοὶ τῶν δώδεκα τιμῆς εὐρεθῆσονται. Καὶ τί χρὴ πολλά λέγειν; εἰ Παύλου πλείον οὐδεὶς ἐκοπίασεν, εἰ δηλονότι οὐδὲ Παύλου μείζον ἐκείσε στείη τις ἄν, ὡς ὁ χρυσορῥήμων Ἰωάννης φησί. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τῆς μὲν ἀφάτου δόξης ἐκείνης, ἣν ἔλαχον οἱ δώδεκα καὶ πρῶτοι μαθηταί τοῦ Χριστοῦ, κοινωνός ὁ Παῦλος ὑπάρχει καὶ μέτοχος, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐκείνων πληροί, ὡς ὁ λόγος ἤδη φηέσαις ἐγνώρισεν.

EPISTOLA XXV.

Ad Andronicum Palaeologum. — De die Luminum. An solemnitate Nativitatis Christi dignior sit (1).

Εἰ δὲ καὶ οὐ μετὰ τῶν ἄλλων, εὐγενέστατα ἀνερ, τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἤκουσας λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως λέγοντος, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαιρεῖ ὁ χρυσορῥήμων Ἰωάννης, ὥστε καὶ μητρόπολιν αὐτῆν πασῶν τῶν ἐσθρῶν καλεῖν τοῦ Χριστοῦ, μὴ θαύμαζε τοῦτου ἕνεκα, μηδὲ πρὸς ἀλλήλους ἐναντιοῦσθαι τοὺς ὑποφήτας τοῦ Πνεύματος νόμιζε. εἰ γὰρ ἐπιστήσεις τὸν νοῦν, εὐρήσεις ὅτι κατ' ἄλλα μὲν ὁ τὴν γλώτταν χρυσοῦς ἐξαιρεῖ τὴν γέννησιν, καθ' ἕτερον δὲ πάλιν ὁ Θεολόγος τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων λαμπροτέραν καλεῖ. Ὁ μὲν γὰρ θεῖος Ἰωάννης εἰς αὐτὴν ἀπιδὼν τὴν ἀφάτον οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ

collocatus? Nec itaque facile acceptis prolesque quæ ab aliquibus imperite admodum intruduntur; potissimum cum sis in sacris Patrum commentariis innuitus. Cum vero quilibet discipulorum proprium cursum perlexerit, cum fidem servaverit ad finem usque vitæ; idque commonstrant edita de iisdem Commentaria Dorothei episcopi Tyri et martyris; quando denique aut qua ratione dicemus aliquem e cætu ejectionem, ideoque Paulum pro eo locum occupasse? Unus ille miser, qui de choro cecidit, et ordinem suum alteri reliquit, Judas Iscariotes, de quo in Psalmis scriptum est: *Episcopatum illius capiet alter.*

«Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος.»

Nihilominus, licet numero duodecim non comprehendatur Paulus, non propterea illius honores imminuantur, vel inferior est reliquis discipulis. Absit. Licet enim primos illos duodecim Dominus elegerit, quos et maximis dignitatibus honestavit; licet illos in duodecim thronis sessuros promiserit; licet contubernales erunt ipsi illo die, quod cum eo remanserunt; tamen habemus alibi Dominum ipsum Zebedæi filius, dextram et sinistram cathedram petentibus, sic dicentem: *Non est meum dare hoc, sed quibus preparatum est a Patre meo.* Igitur si honor ille gratia non exhibetur, sed secundam certamina quæ quicumque certaverit, mirandum non est, si, qui cum Paulo certaverit, consortes et participes honoris duodecim futuri sunt. Quid multa afferuntur? Si Paulo nemo plus laboravit, planum est, nullum Paulo majorem ibi assessurum, ut ore aureo Joannes ait. Hinc itaque discito gloriæ quidem illius, quæ verbis exprimi nequit, cujus participes facti sunt duodecim, et primi Christi discipuli, consortem Paulum esse, atque participem, ac non item eorum numerum implere, quemadmodum sermo jam demonstravit.

Licet tu quoque una cum aliis, nobilissime vir, Theologum Gregorium audisti, diem Luminum ipsis Christi natalibus splendidiorē nuncupantem, quos tantum extollit lingua aureus Joannes, ut eos solemnitatum omnium metropolin vocet, non est cur hujus causa in admirationem traharis; neque inter se Spiritus sancti mystas dissidere existimes. Namque, si mentem applicaveris, comperies, alia ratione Chrysostomum Christi natales extollere, alia diem Luminum splendidiorē Theologum appellare. Divinissimus quippe Joannes, in ipsam Dei, et quæ verbis exprimi non potest, dispositionem Dei respiciens, et quomodo inclinatus cælis descen-

(1) Allatius *De consensu*, col. 1471

dit, et carnem induit, et æque ac nos homo factus est, extollit factum, et impense admiratur. Et quam ob causam in admiratione habere non debebat magnum hoc arcanum, quod et audientibus tantum incredibile videbatur? Audi, quid Deus ipse per magniloquentissimum prophetarum omnium Judæis dicit: *Videte despectores, et admiramini, quod opus operer in diebus vestris, quod non credetis, si quis narraverit vobis*¹. Hinc et lapidem illam offensionis, et petram scandali, sacra Scriptura nuncupat, non ob aliud, quam ob illos, qui propter id scandalizantur, et non excipiunt inoffense mysterium, quod Deus homo factus est. Attendito itaque. Non enim tanta, Filium Dei aquis ablui, admiratione dignum est, quanta, hominem perinde atque nos factum esse. Nam si homo factus non fuisset, ad baptismum nunquam processisset. Quod manifestum sit ex verbis Domini: *Conveniens nobis est, adimplere omnem justitiam*². Hoc est: postquam homo factus est, necesse est et humana omnia complere. Et hæc est causa, propter quam divinissimus Joannes tantam natales Christi extollit: ipsi enim et mentem et auditionem et cogitationem omnem in stuporem agunt. At enim Gregorius Theologus, non res ipsas, natales inquam atque baptismum, sed quæ subsequuta sunt, comparans, splendidiorem appellavit diem Luminum; et merito. Ibi enim, in natalibus scilicet, cursus stellæ de novo apparentis, Magorum accessus, pastorum stupor, et angelorum laudatio: hic vero, nempe in baptismo, non stellæ cursus, sed vox desuper ipsius Patris, *Hic est Filius meus*³, apertissime intonans, et Spiritus sanctus ad Filium descendens, ac dicta Patris comprobans. Ideoque et Præcursor dicebat: *Ipse non noveram eum, sed, qui misit me baptizare, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, ille est Filius meus dilectus*⁴. Et, ut me expediam, in Jordane sanctæ Trinitatis agnitio facta est. Cum itaque hæc majora sint illis, quæ visa et acta sunt in natalibus, ideo splendidiorem solemnitatem Luminum Theologus vocavit. Tunc enim revelata sunt ad illud usque tempus abscondita. Licet enim natalium mysterium magnum sit, at nulli illud innotuit. Ineffabilem enim partem adumbravit; quod non ita facile admitti poterat ob miraculi incredibilitatem. Namque, si id non fuisset, quæ virum experta non est, uxor Josephi non fuisset. Sic ergo, nobilissime, sanctorum dicta accipiens, et ita æquanimiter componens, nunquam a veritate aberrabis.

τοῦ θαύματος ἀπίστον. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ ἀπειρανδρὰς γυνὴ τοῦ Ἰωσήφ ἐχρημάτιζεν. Οὕτω ταίνου, εὐγενέστατε, τὰ τῶν ἁγίων ἐκλαμβάνων ῥητὰ καὶ οὕτω κλοθελῶς συμβιβάζων αὐτὰ, τῆς ἀκριθείας οὐκ ἐκπέτη; ποτέ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑ XXV.

Ad Esaiam monachum. — De monachatu baptismati non assimilando (1).

Et sane, lumine divino collustratum et sanctum

Ὅτι μὲν οὖν διαρατικῶς καὶ θεῶς ἀνὴρ διεθε-

Habac. i, 5. ¹ Math., iii, 15. ² ibid., 17. ³ Jean. i, 33.

(1) Allat. *De consensu*, col. 1280. Titulus in cod. Vindob. 139: Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰσαΐ.

ἄπῳ, κλίνας οὐρανούς καταβίβηκε, καὶ σάρκα ἐξ ὄρεσε, καὶ καθ' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξαίρει τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ πολλοῦ τοῦ θαύματος ἔχει. Καὶ πῶς γὰρ οὐ θαυμάζειν μάλιστα τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον, εἶγε καὶ ἀπίστον ἔδοκει μόνον καὶ τοῖς ἀκούουσι; Καὶ ἄκουε τί φησι πρὸς Ἰουδαίους αὐτῆς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ μεγαλοφρονότατου τῶν προφητῶν: Ἴδετε οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, ὅτι ἔργον ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ὃ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐὰν τις ἐκδιηγῆσθαι ὑμῖν. Ἐνθεν τοι καὶ λίθον αὐτὸν προσκόμματος ἡ ἀγία Γραφή καὶ πέτραν σκανδάλου καλεῖ, δι' οὗδεν πάντως ἕτερον ἢ διὰ τοῦς ἐπ' αὐτῷ σκανδαλιζομένους, καὶ μὴ ἐλεγομένους εὐσεβῶς τὸ μυστήριον, ὅτι Θεὸς ἐνηθρώπησε. Πρόσεχε οὖν. Οὐ τοσοῦτον γὰρ τὸ βαπτισθῆναι τὴν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θαύματος ἄξιον, ὅσον τὴ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον. Εἰ μὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, οὐκ ἂν εἰς τὸ βαπτισθῆναι ἐλήλυθε. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν αὐτῆς ὁ Κύριος ἔλεγε: Πρέπον ἡμῖν ἐστὶ πληρῶσαι πάσαν τὴν δικαιοσύνην· τοῦτέστιν, ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ πάντα πληρῶν τὰ ἀνθρώπινα. Αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ θεϊότατος Ἰωάννης ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαίρει τὴν γέννησιν. Ἐκπλήττει γὰρ οὕτη καὶ νοῦν, καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν. Ὁ δὲ γε Θεολόγος Γρηγόριος οὐ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, λέγω δὴ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς βαπτίσεως, ἀλλὰ τῶν ἐπακολουθησάντων ἐν αὐταῖς ποιούμενος σύγκρισιν, λαμπροτέραν ἐκάλεσε τὴν τῶν Φῶτων ἑορτήν. Καὶ εἰκότως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐν τῇ γεννήσει δρόμος ἀστέρου· καινοφανοῦς, Μάγιστον προσέλευσις, ποιμένων ἐκπλήξις, καὶ ἀγγέλων ἀνύμνησις· ἐνταῦθα δὲ, ἦγουν ἐν τῇ βαπτίσει, οὐ δρόμος ἀστέρου, ἀλλὰ φωνὴ ἀνωθεν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, τρανότατα λέγουσα, Πνεῦμά τε ἅγιον ἐπὶ τὸν Υἱὸν κατερχόμενον, καὶ τὸν λόγον βεβαιῶν τοῦ Πατρὸς. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Πρόδρομος ἔλεγεν· Ἐγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πένυας με βαπτίζειν, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα κατερχόμενον, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ἐν Ἰορδάνῃ γέγονεν ἡ τῆς ἀγίας Τριάδος ἐπίγνωσις. Ἐπειδὴ τοίνυν μελλόνα τὰ τῶν θεοφάντων τε καὶ πραχθέντων κατὰ τὴν γέννησιν, διὰ τοῦτο λαμπροτέραν τὴν τῶν Φῶτων ἑορτήν ὁ Θεολόγος ἐκάλεσεν. Τηρικαῦτα καὶ γὰρ πεφανέρωται τὰ μέχρι τότε τῶν χρυπτόμενα. Εἰ γὰρ καὶ μέγα τὸ τῆς σαρκώσεως μυστήριον, ἀλλ' οὐδενὶ κατάδηλον γέγονε. Τὸν γὰρ ἀρρήτον αὐτοῦ συνεχίασε τόχον, ὡς οὐκ εὐπαράδεκτον ὄντα διὰ τὸ

δικούτο λέγων, ότι τὴν δύναμιν, ἣν εἶδον ἐπὶ τοῦ Βαπτίσματος, τὴν αὐτὴν εἶδον ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος τοῦ μοναχικοῦ, καὶ ότι τὸ τοιοῦτον οἱ Θεοὶ Πατέρες δεύτερον ἔλεγον βάπτισμα, ἰδοῦμεν τοῦτο καὶ ἡμεῖς, εἰ καὶ τῶν Γραφῶν ἀκούσῃτε κατὰ τοιοῦτόν ἐσμεν. Ἡ γὰρ τελουμένη σήμερον ἐπὶ τοῖς μετενδυσόμενοις ἐστὶ τελετὴ κατὰ μέγιστον τοῦ Θεοῦ βάπτισματος ἐν ἀποταγαῖς καὶ συνταγαῖς, εἰ καὶ μὴ λέγω, κατὰ πολλοὺ ἐρωδαστέραις καὶ φουδρωτέραις εἴωθεν γίνεσθαι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, Αποκρίσσομαι τῷ Σατανᾷ, καὶ Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, καὶ τὰ ἑξῆς· Ἐνταῦθα δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τάδε· Ἀποκρίσσομαι γονεῦσι καὶ πάσι τοῖς ἐμοῖς, τῇ κενῇ καὶ ματαίᾳ ἡβουῇ καὶ δόξῃ, καὶ ἀπαρνούμαι οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ φυλάσσω ἑαυτὴν ἐν ἀγγελίᾳ καὶ ἀκτηροσύνῃ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὁ μὲν διωρατικῶς ἐκεῖνος ἀνὴρ οὕτω περὶ τοῦ μοναχικοῦ διαθεβαιούμενος ἔλεγε σχήματος. Οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐστὶ τῷ βαπτίσματι κατὰ πάντα δικαιοσύνη, ἢ καὶ συγχώρησιν αὐτίκα τῶν ἀμαρτημάτων τῶς αὐτῷ προσερχόμενοις χαρίζεται. Τὸ μὲν γὰρ Θεῶν λουτρὸν καὶ ἀνευ δακρύων πάσης τε ἄλλης ἐπὶ πόνου διαγωγῆς ἀμαρτίας ὀφείναι δύναται· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ Πνεύματος ἁγίου μετόχους τοὺς φωτιζόμενους αὐτίκα ποιεῖ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ βαπτιζόμενοι τότε τῶν γλωσσῶν εὐθέως ἐδέχοντο χάρισμα. Τοῦτου μὲν οὖν τοῦ Θεοῦ λουτροῦ καὶ ἡ Προβατικὴ κολυμβήθρα σύμβολον οὕτως ἐν αὐτῇ βαλλομένοις ἀρρώστους ὑγιεῖς εὐθέως ἐδείκνυε. Ταύτην τοι καὶ ὁ πολλοῖς μὲν ἀμαρτήμασιν ἔνοχος ὢν, φθάσας δὲ ὁμοῦ τὸ φῶτισμα δέξασθαι πρὸς ἱερατικὸν αὐτίκα βαθμὴν ἀνάγεσθαι οὐ κεκώλωται, ἅτε καὶ αὐτὰς τὰς τῶν ψυχικῶν τραυμάτων οὐκ ἀποκαθάρσας ἐν τῷ βαπτίσματι. Εἰ δὲ καὶ τὸ μοναχικὸν ἄμφιον καὶ τῶν τριχῶν ἢ ἀποβολὴ τοιαῦτα ποεῖν δύναται, λεγέτωσαν οἱ τῶν τοιοῦτων ἄκριβοις ἐπιστήμονες. Ἡμεῖς γὰρ ἐπὶ τούτοις διαμφοιβάλλομεν· εἶπε καὶ μάλιστα τὴν ἐν Θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον ἔχομεν, τὸ τῆς μετανοίας ἐπίπνον ὑπεμφαίνοντα, καὶ οὕτω λέγοντα· Πόσον εἰποισομεν δάκρυον, ἐν' ἀντιστοιχίᾳ τῆς πηγῆς τοῦ βαπτίσματος; Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοσοῦτον εἴη τὸ δάκρυον, ὥστε δεῖ αὐτοῦ κατακλύζεσθαι τὰς ἀρμίας ἡμῶν, οὐκ ἂν αὐτῶν ἀνώτερον εὐρεθίζημεν. Καὶ τοῦτο Δαμιᾶν ὁ Θεῖος ὑπεμφαίνων εἶπε· Πλήν ἐν κατακλίσει μὴ ὕδατων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγισθῆσιν. Εὐδελόν οὖν εἶπε τὸ σχῆμα τὸ μοναχικὸν αὐτὸ καθ' αὐτὸ λύσει ἀμαρτημάτων οὐ δίδωται, εἰ μὴ καὶ πόνος τοῦτο συνέψονται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οὕτως ὁ Θεῖος ἀνὴρ ἐπίπνον βάπτισμα τὸ διὰ δακρύων ἐκάλισσον. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἢ τῶν ἐνδυμάτων διαφορὰ τῶν ἑκατέρωθεν ὅποια τίς ἐστι παρὶπτῆτι δύναμιν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐπιβῆσθαι καθαρὰ τῆς μυστικῆς καθαρότητος, ἐν ᾧ φωτιζόμενος δέχεται

virum illum affirmasse, quam in baptismo viderat virtutem, eandem se vidisse, dum habitus monachicus assumeretur; et hoc idem sanctos Patres secundum nuncupasse baptismum; novimus nos etiam, et si non usque adeo in divinis Scripturis simus exerciti. Quae enim hodie sicut immutantibus habitum sacrae ceremoniae ad sacri baptismatis imitationem, in abrenuntiationibus et consensionibus, etsi ipse id non asseram, multo laboriosioribus et horribilioribus fieri suaverunt. Ibi siquidem: Abrenuntio Satanae, et, Credo in unum Deum, etc. hic vero praeter alia et haec adduntur: Abrenuntio parentibus, et meis omnibus, inani ac vanae delectationi, et gloriae; abnegoque non ea solum, sed et meam animam, asservoque memetipsum in castitate et paupertate, propter regnum caelorum. Et divino quidem lumine illustratus vir ille haec de monachico habitu affirmabat. Me autem fugit, an eadem in omnibus ejusdem et baptismatis sit facultas, aut illico veniam peccatorum illum acceptantibus impertiatur. Nam divinum lavaerum, et sine lacrymis et absque alio vitae instituto laborioso, peccata dimittere valet; neque hoc solum, sed et Spiritus sancti participes eos, qui illuminantur, statim efficit. Etenim si id non esset, baptizati non subito linguarum donum habuissent. Hujusce itaque divini lavaeri Probatica piscina cum esset symbolum, missos in ipsam infirmos statim sanos reddebat. Proptereaque, qui multis peccatis obnoxius est, si illuminari contigerit, ad sacerdotalem illico gradum ascendere non prohibetur, tanquam qui et ipsas animae ulcerum cicatrices in baptismo expurgavit. An vero monachicus habitus, et comarum dimissio, similia peragere possint, dicant qui ad cognitionem harum rerum omni cura studioque rapiuntur: nobis enim cum hisce contentio est; eoque magis, cum in rebus theologice pertractandis magnum Gregorium habeamus, penitentiae operosum et molestum commonstrantem, aientemque: Quantum inferamus lacrymarum, ut fontem baptismatis exequet? Etenim si esse non fuerint lacrymae, ut peccata nostra circumfluant, nunquam nos illis superiores evademus. Iste quoque divinus David ostendens, dicebat: *Veruntamen in diluvio aquarum multarum ad eum non approximabunt*¹. Manifestum itaque est, habitum monachicum ipsum per se solutionem delictorum non exhibere, nisi eum labores consequantur. Nam si id non esset, divinus iste homo, nunquam, quod per lacrymas consequimur baptismum, laboriosum vocasset. Quid multis opus est? Vestimentorum ipsa diversitas, utriusque quatenam fuerit vis facultasque, ostendit. Ibi enim vestimenta pura, mysticae puritatis, quam illuminatus accipit, indicium sunt: hic nigrum amiculum tan-

¹ Psal. cxxi, 6.

Εἰ γὰρ προσέξειν τοῖς λέγουσιν, ότι τὸ μοναχικὸν ἔμμενόμενος καὶ ἅγιον σχῆμα, τρηκαῦτα τῶν

πλημμελειῶν αὐτῷ τίλει ἀκαλλάττεται, κἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοιοῦτον φθάσῃ λιθεῖν.

inimodo mœrorem ac lacrymas notat; omnes si-
quidem, qui suos mortuos deplorant, nigris vesti-
mentis amictuntur. Quare nigris induuntur vesti-
bus, qui ad pœnitentiam veniunt, quod, semetip-
sos deplorare, in animo pœsuerunt, jam delictis demor-
tuos. Non itaque aliud quam mœrores nigrum, ut
jam diximus, significat. Quod si hoc peccatorum
exhiberet veniam, ut et sacrum lavacrum, nunquam
id vocasset laboriosum baptisma; veruntamen la-
boriosum vocans, manifesto ostendit, illud sine la-
bore et lacrymis peccata dimittere non posse. Nam
sanctorum Patrum decreto unum baptisma veniam
iniquitatum laboriosam et non laboriosam exhibet.
De hoc os aureum, Joannes, in expositione Evan-
gelii secundum Matthæum, ad verbum hæc ait: Mœ-
chiatik est aliquis post baptismum? consolatio nulla
peccato relinquatur.

σιν οὕτως· Ἐπόρευσε τις μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐδὲ
ταί.

Nō itaque hebetiores nos hujusce monachici ha-
bitūs sacræ ceremoniæ demulceant: easdem nihilo-
minus detonsam divinæ prudentiæ participem face-
re, audaciaque nimia adversus intellectuales hostes
replere, ipse quoque non inficior; at eas posse illi,
qui inicitur, peccata dimittere, nondum capio.
Namque si id ita esset, multo foret convenientius,
eum, qui quacunque ratione ad ordines promove-
tur, propter eas quæ supra ipsum sunt sacras sup-
plicationes, et Spiritus sancti adventum, a suis ini-
quitatibus absolute liberari; et nihilominus flē-
rursam, tanquam funem oblongum, suas iniquitates
atrahit, licet omnium sanctissimus pontifex super
eum exeat, ut ita dicam, verba et incantamenta
carmine, et sanctissimi Spiritus gratiam advocet.
Hoc vero divinus Nysse Gregorius, nonnullis sceler-
ibus immeritis obnoxius in exitu vite sacrasien-
torum communionem concedens, eos, ubi insperato
convalescunt, ab eorumdem cœmunionem arcens,
manifeste ostendit, accessionem ad pœnitentiam
veniam delictorum absque labore non tribuere. Et
enim si statim ea ratione, qua et sacrum lavacrum,
tribueret, non arceret ille a sacris Christi myste-
riis eos qui rursus sanitati restituti sunt. Animæ
porro errores, quemadmodum et corporis vulnera,
multa indigent diligentia, etiam postquam vulgata
sunt; neque enim, statim atque apparuerint, cicat-
rix coit, videturque ex iis, quæ postea consequun-
tur. Et Davidica historia hoc idem apertissime con-
firmat. Neque enim illi citra laborem, ut plerique
opinantur, delictorum venia concessa est, cum Na-
than propheta eum reprehendit, ipseque assensum
præbuit, sed multo labore, et innumerarum infor-
tuniorum exaggerationibus; et nihilominus consi-
deratione erat non indignum, regem, ab homine
vulgari reprehensum, iracundiam repressisse, indi-
gnationem reclusisse; imo vero, animo demisso
iniquitatem fassum fuisse. Sed nec ista ratione facilis
illi sceleris solutio data est. Quando enim, quæ a
Nathan exprobrabantur, audiens David dixit: Vivit

Α τυγχάνοντα γνώρισμα· ἐνταῦθα δὲ μέλαν ὑπάρχον
τὸ ἄμφιον πένθους· ἂν εἴη καὶ δακρύων μόνον ση-
μαντικόν. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ πάντες οἱ τοὺς ἐνυτῶν
πενθοῦντες νεκροὺς ἐπιθήματα μέλανα περιβάλλον-
ται. Μελανούτοις λοιπὸν οἱ τῆ μετανοίας προτερχο-
μενοι, ἐπειδὴ πενθεῖν ἑαυτοὺς ἤροστίταντο, νεκρῶ
θέντα; ἤδη τοῖς παραπτώματιν. Οὐκ ἄλλου τοίνυν
τὸ μέλαν ἢ πένθους, ὡς εἴρηται, καὶ δακρύων ση-
μαντικόν. Εἰ γὰρ πταισμάτων καὶ τοῦτο παρεῖχε
συγχώρητιν, ὥσπερ δὲ τὸ θεῖον λουτρὸν, οὐκ ἂν
ἐκάλεσε τὸ τοιοῦτον ἐπίπονον βάπτισμα. Ἐπίπου
δὲ καλέσας αὐτὸ, σαφῶς ἔδειξεν, ὅτι μόχθου καὶ
δακρύων χωρὶς ἁμαρτίας ἀφιέναι οὐ δύναται. Κατὰ
γὰρ τοὺς θεῖους Πατέρας ἐν ὁμολογητῆι βάπτισμα
λύσιν ἀμπλακημάτων ἐπίπονον καὶ ὀπονον χαρακτη-
B ριζόμενον. Ἐπὶ τοῦτο καὶ ὁ χρυσοβόημων Ἰωάννης ἐν
τῆ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἑρμηνείᾳ κατὰ ῥῆμα διεξέει-
πραρυθία λοιπὸν ἐνταῦθα τῷ ἁμαρτήματι λείπε-
ται.

Μὴ εὖν θελγέτω τοὺς νοθευτέρους ἡμᾶς ἢ τοῦ
μοναχικοῦ τοῦδε σχήματος ἱερὰ τελετὴ. Ὅτι μὲν
γὰρ αὐτῆ θείας δόξης συνέτειος τὴν κινούμενην,
ὁάρτους τε πολλοῦ κατὰ τῶν νοητῶν ἐγχοῦν ἐμπι-
πλῆ, καὶ αὐτῆς ἤδη συντίθεμαι. Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτίας
ἀφιέναι τῷ τελουμένῳ δύναται, συνιδεῖν ὅπως οὐκ
ἔχω. Καὶ γὰρ εἰ τοῦτο ἦν, πολλῶν πλέον ἔπρεπε τὸν
ὀπωτοῦν χειροτονούμενον, διὰ γε τὴν ἐπ' αὐτῷ τε-
λουμένην ἱερολογίαν, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεῦ-
ματος ἐπιφοίτησιν, τῶν αὐτοῦ πλημμελειῶν τέλειον
ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ μὲν ὡς σχοινίον αὔθις μακρὸν
τὰς ἀνομιὰς αὐτοῦ ἐπισύρεται, καὶ ὁ πάντων ἀγιώ-
C ταιος ἀρχιερεὺς ἐκείων αὐτῷ τὰ θεία εἶη ἐπάτματα,
καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐπικαλού-
μενος. Ἀλλὰ καὶ τινες ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος
ἐγκλήμασι περιπεσόντας δαινοῖς, ἐν τῷ τῆς ἐξόδου
καιρῷ τῶν ἀγιοσμάτων συγχωρῶν μετὰσχεῖν, ἀνθρ-
βωσθέντας δὲ παρ' ἐλπίδα, ἀκατανόητους εἶναι λέ-
γων αὐτοὺς, δείκνυσι προφανῶς, ὅτι τὸ προσελθεῖν
τῆ μετανοίας λύσιν ἀμόχθως τῶν ἐσραβμένων οὐ
διδῶσιν. Εἰ γὰρ εὐθὺς οὕτως εἶδου, καθὰ εἶη τὸ
θεῖον λουτρὸν, οὐκ ἂν ἐκείτους τοὺς ἀνθρῶσοθέντας
τῶν ἀγίων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων μετέχειν ἐκώ-
λυν. Ὅτι ἐὰν τὰ ψυχικὰ τφάλματα, καθὰ εἶη καὶ
τὰ σωματικὰ τραύματα, πολλῆς ἐπιμελείας καὶ
D μετὰ τὸ θριαμβεῦσθαι χρίζουσιν, οὐδὲ γὰρ φα-
νέντα μόνον αὐτίκα πρὸς ὕγιωσιν ἔρχονται, καὶ
δῆλον ἐκ τῶν ἐπακολουθούτων αὐτοῖς ὕστερον· ἢ
κατὰ τὸν προφήτην Δαυὶδ ἱστορία παρίστητι τοῦτο
τρανότατα. Οὐδὲ γὰρ ἀμόχθως αὐτῷ, καθάπερ οἱ
πλείους νομίζουσι, συγγνώμη τῶν ἐπταισμένων ἐδί-
δοτο, ἤνίκα Νάθαν ὁ προφήτης αὐτὸν ἤλεγξε, κά-
κέτω; ἁμαρτήσῃ κατέθετο, ἀλλ' ἐν μόχθῳ πολλῷ,
καὶ μυρίων ἐπαγωγαῖς συμφορῶν. Καίτοι γε μέγα
ἦν τὸ, βασιλέα παρ' ἰδιώτου ἀνδρὸς ἐλεγχθέντα, μὴ
ὀργισθῆναι; μὲθ' ἀγανακτῆσαι, ταπεινωθῆναι δὲ
μᾶλλον καὶ ὁμολογήσαι τὴν ἁμαρτίαν. Ἀλλ' οὐδ'
οὕτως αὐτῷ ῥῆδιᾳ ἢ λύσιν ἐσραβεύθη τοῦ ἁμαρτή-
ματος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὰ διεγκλιόμενα τάχα
παρὰ τοῦ Νάθαν ἀκούσας ὁ Δαυὶδ, εἶπαν, ὅτι: Ζῆ

Εὐχος· εἰς θανάτου ἐστίν ὁ ἀνὴρ ὁ τοῦτο ποιήσας, τοιαύτην αὐθι; αὐτὸς ἀπίσκειν ἀπὸ τοῦ Νάθαν ἐδέχεται· Σὺ εἶ ὁ ποιήσας τοῦτο. Καὶ νῦν οὐκ ἀποστήσεται βομβαία ἐκ τοῦ οἴκου σου ἕως αἰῶνος. Τάδε λέγει Κύριος· Ἴδού ἐγὼ ἐξεγερῶ κατὰ ἐκ τοῦ οἴκου σου, καὶ λήψομαι τὰς γυναῖκας σου κατ' ὀφθαλμῶν σου, καὶ ἐώσω τῷ πλησίον σου, καὶ κοιμηθήσονται μετ' αὐτῶν ἐναντι τοῦ ἡ'ου· ὅτι σὺ ἐποίησας κρυφῆ, καὶ γὰρ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐναντίον παντός Ἰσραήλ. Ἐπὶ τούτοις οὖν εἶπε Δαυὶδ τῷ Νάθαν· Ἠμάρτηκα τῷ Κυρίῳ. Καὶ ὁ Νάθαν· Καὶ ὁ Κύριος παρεβίβασε τὸ ἁμάρτημά σου· οὐ μὴ ἀποθάνῃς. Σὺ μὲν γάρ, φησὶ, θάνατον κατεφάρσσω τοῦ ὑποβληθέντος προσώπου, καὶ θάνατος ἦν ἐκείνῳ τὸ ἐπιτίμιον. Ἄλλ' οὐ μὴ ἀποθάνῃς. Παρεβίβασε γάρ Κύριος τὸ ἁμάρτημά σου, τουτέστιν ὑπερέβασε τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὴν ταπεινώσιν σου, καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ἀλερτήματος. Ὅτι δὲ οὐκ ἀμνηστία τῶν σφαλμάτων αὐτῷ διὰ τοῦ προφήτου ἐδίδοτο, καὶ τελεία συγχώρησις, ἐντεῦθεν καταλαμβάνεται τοῖς προσέχουσιν. Τὰ γὰρ ἀπειληθέντα αὐτῷ πρὸ τῆς ἐξομολόγησιν διὰ τοῦ προφήτου πάντα παθεῖν αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἡ ἱστορία φησὶν. Εἰ δὲ τῷ Δαυὶδ ἐπεικῶς οὕτω, καὶ ταῦτα ἐν βασιλικῇ δυναστείᾳ διαξαμένῳ τὸν ἐλεγχον, ἢ τῶν ἁμαρτημάτων λύσις οὐκ ἀμόχθως ἐδίδοτο, μυρία καὶ γὰρ συμφοραὶ χάριν αὐτῶν περιέπεσε, περὶ τῶν ἐτέρων λοιπῶν τί χρεὶ καὶ λέγειν; Ἐγὼ γε τέως οὐκ εὐχερῶς ἔχω καὶ φρονῆσαι τι περὶ τούτου, καὶ ἀποφηνασθαι, εἴγε καὶ μᾶλλον ἢ τοῦ μοναχικοῦ τοῦδε καὶ ἱεροῦ σχήματος προσηγορία δείκνυσι προφανῶς, ὅτι τῶν ἡμαρτημένων λύσιν οὐ δύναται αὐτὸ κατ' αὐτὸ παραχεῖν. Μετάνοια· γὰρ ἐπάγγελμα λέγεται. Καὶ γὰρ ὁ τοῦτο περιβαλλόμενος ἐπαγγέλλεται τῶν ἤδη πλημμεληθέντων μετάνοιαν. Ὁ δὲ ἐπαγγελόμενος οὐκ ἤδη καὶ ὡς πράξας λογιζέται. Ὁ δὲ μὴ πράξας, δὲ ἐπηγγείλατο, ἀλλ' ἐπι μέλλων, πῶς μισθὸν ὡς ἐργασάμενος λήψεται; Κατ' οὐδὲν λοιπὸν τὸ ἐπάγγελμα λυσιστήσιον ἂν, εἰ μὴ καὶ εἰς ἔργον τὰ ἐπαγγέλλεσθαι προβήσεται. Εἰ γὰρ νεανίσον ἰδῆς τινὰ περιβολὴν ἐνδύμενον παρὰ τοῦ κρατοῦντος ὀπλιτικὴν, κἀντὺθεν ἐπαγγελόμενον χωρῆσαι τε κατ' ἐχθρῶν καὶ πόλεμον συγκροτῆσαι, πληγὰς τε ὑπομεῖναι καὶ τραύματα, ζωῆς αὐτῆς καταφρονῆσαι, καὶ θάνατον ἐναγκαῖν, μὴ φθάσαντα εἰς ὄμωσιν καὶ πέρας δίδουσι τὰ τῆς ὑποχρέσεως, πῶς οἴη τὸν ἀγωνοθέτην ἐπὶ τούτῳ διατεθῆναι; Ἄρα φιλοτίμως αὐτὸν δεξιῶσεται, καὶ μείζονος οὐξιώσει τάξεως, καὶ βασιλικῆς ἀμείψεται δωρεαί; Ὁ μὲν οὖν πάντως, οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἐκείνῳ τὰ τοιαῦτα χαρίζεται· τῷ καὶ περᾶναι παντοίως τὰ ἐπαγγελλόμενα φθάσαντι.

Μὴ οὖν θελγέτω τοῦς νεώτερότερος ἡμᾶς ἢ περιβολὴ μόνη τοῦ σχήματος, ὅτε δὲ ὑπερὸν ὑπάρχουσα βλαπτικῆ. Ὅτι μὲν γὰρ μόνον τὸ τῆς παλιγγενεσίας οὐκ ἴσον λουτρὸν ἀναπλάσσειν τε καὶ ἀναγεννᾶν δύναται, καὶ κακοῦς ἐνὶ παλαιῶν τοῦς αὐτῷ προσεγγόμενους ἀποκαθιστᾶν, οὐχὶ δὲ τὸ σχῆμα τοῦτο

A Dominus; filius mortis est homo, qui hoc patravit; similem rursum ipse a Nathan sententiam audit: Tu es, qui hoc fecisti; quamobrem non recedet gladius de domo tua usque in sempiternum. Hæc dicit Dominus: Ecce ego suscitabo mala de domo tua, et tollam uxores tuas ante oculos tuos, et dabo proximo tuo, et dormient cum illis in conspectu solis; tu enim fecisti abscondite, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel. Pro his dixit David ad Nathan: Peccavi Domino. Et Nathan: Dominus quoque transtulit peccatum tuum; non morieris. Tu enim, inquit, mortis sententiam in suppositam personam tulisti, præmque illi decreta fuerat mors: sed non morieris; namque Dominus transtulit peccatum tuum, distulit nempe vindictam propter humilitatem tuam et sceleris confessionem. Eorum vero, quæ patraverat, oblivione per prophetam datam non esset, et perfectam veniam, hiæ percipitur ab illis, qui attento animo rebus advertunt. Namque, quæ illi minatus fuerat ante confessionem propheta, omnia ipsum subisse, etiam post confessionem, historia tradit. Si vero Davidi adeo moderate, et potissimum in majestate regia, reprehensionem accipienti, facinorum solutio non citra laborem tribuebatur; innumeris quippe calamitatibus, eorum gratia, divexatus fuit; de aliis quid dicendum fuerit? Ego equidem hactenus maximopere hæreo, nec ita facile possum decernere, eoque potissimum cum monachici hujusce et sacri habitus appellatio aperte ostendat, delictorum solutionem non posse ipsam per se impertiri. Pœnitentiæ enim professio nuncupatur; et, qui eo circumvestitur, patravorum ac commissorum scelerum pœnitentiam profiteatur; et, qui profiteatur, non eo loci reputatur, ac si fecisset. Qui autem, quod promisit, non efficit, sed adhuc moratur, quomodo mercedem, ac si fecisset, accipiet? Nihil itaque commodi consequetur qui promisit, nisi opere ipso promissionem præstiterit. Si quem enim adolescentem conspexeris a principe circumvestiri amictu militari, indeque eundem promittere, hostes se petiturum, belloque cum eis conflicturum, verberaque et vulnere passurum, vitam ipsam projecturum, mortemque appetiturum; hæc si opere ipso non præstiterit, quoniam putas erga eum animo agonothetam futurum? num magnifice ipsum excipiet, majori dignitate cohonestabit, et regis largitionibus compensabit? Neutiquam, inquam, omnino, neutiquam; sed illi similia largietur, qui promissa in exitum perduxerit ac perfecerit.

Ne itaque nos desidiore velamen habitus, ac si esset secundum baptismum, demulceat. Tantummodo vero regenerationis divinum lavacrum refingere et regenerare valet, et novos pro veteribus, qui in ipsum accedunt, conficere; non autem hunc habitum monachicum Theologus Gregorius prodit, hæc

ad verbum edisserens : Et hæc cum non sit secunda regeneratio, neque figuratio, neque in pristinum statum restitutio, licet illam perquiramus, in multis suspiriis et lacrymis, ex quibus cicatrix fit, difficulter tamen secundum meum præscriptum et dictum. Fit enim, et credimus, quod si cicatrices deleverimus, vellemus equidem, quando et ipse humanitatis indigeo. Hinc omnino videtur, amictum huic non exhibere sine labore plagarum et vulnerum, quæ ex peccato adveniunt, sanitatem. Admodum ipse sacrum simile vestimentum existimo, quod via est ad salutem, et poenitentiae professio, et mortificationis symbolum; at ipsum per se veniam impertiri non posse, nisi illud labores, et fontes consequantur lacrymarum, et virtutum opera. Etenim si his vix cicatrix ducitur, ut prædictus dixit divinus vir, quid dicendum est, si eisdem utendi, propter incommoditates et angustias temporis, facultas non est? Misericors itaque Dominus; verumtamen labore immodico invocantibus illius misericordiam opus est. Et hoc est, quod divinus prædixerat David, molestias notans poenitentiae : *Humiliabam in jejuniis animum meum, et caro mea immutata est propter oleum*¹. Et rursus : *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die*². Hinc recte sanctissimus Ephraem enuntiavit : Monachum non tonsura et habitus, sed modus coelestis et divinæ vitæ institutum constituit. Quibus nos adhaeret, propter nostram naturam lubricam, similem habitum satis admirabiliter magno Pachomio, per angelum, ostensum fuisse. Quare? Ut ad poenitentiam venientes freni instar retineat, nec permittat omnino, ut concessionibus ad pristinum statum comminiscantur. Hocque manifestius verbis illis expressit : Monache, considera habitum, quod circumvestitus es, et cognosce, quod ex hoc mundo decedis, et ad spirituale opus modis omnibus traheris. Hoc et Scale auctor sanctissimus Joannes confirmabat : Excitet te, dicens, ad opus maroris et ipse tuus habitus. Namque omnes, qui demortuos cogent, nigris amictuntur vestibus. Itaque propter nostræ humanitatis lubricum, sacrum habitus mysterium exhibebatur. Nam si illud non esset, qui monachatum ambiunt, illius non indignissent. Et visibilis magnam Antonium, divinissimum Paulum Thebanum, et reliquos omnes, qui eo anni monachum induerant, eam absque hoc habitu, cum fortem gererent animum, ad sanctitatis absolutam perfectionem et culmen pervenisse.

Quare vera poenitentia erit, non nigrum pallium, non pilorum demissio, sed conversio ad Dominum, vitæ non recte despectus, priorum malorum abstinentia, postea propter ea amaræ lacrymæ. « Fili enim, inquit, peccasti; ne addas ultra, sed et de prioribus tuis deprecare; » neque enim sat est ad poeni-

τὸ μοναχικὸν ὁ θεολόγος καὶ τοῦτο Γρηγόριος δεικνύσει κατὰ ῥῆμα διεξέων οὕτως· Καὶ ταῦτα οὐκ οὐστὶς δευτέρα; ἀναγεννήσεως, οὐδ' ἀναπλάσεως, οὐδ' εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως, κἀν ἔτι μάλιστα ζητῶμεν αὐτὴν ἐν πολλοῖς στεναγμοῖς τε καὶ δάκρυσι, ἐξ ὧν συνοῦσιν μὲν ἔρχεται, μόγις δὲ κατὰ γὰρ τὴν ἐμὸν ὄρον καὶ λόγον. Ἔρχεται γὰρ, καὶ πιστεύομεν. Εἰ δὲ καὶ τὰς-οὐλὰς; ἐξαλείφομεν, ἀγαπῶν ἂν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς χρηστὸς φιλανθρωπίας. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ἔνδυμα τοῦτο οὐ δίδωσιν ἀμόχθους τῶν ἐκ κακίας πληγῶν τε καὶ μολώπων ὀγιώσιν. Ἰερὸν μὲν οὖν καὶ πάνυ τὸ τοιοῦτον ἔνδυμα ἦγρηται, ὅτι τε πρὸς σιότηρίαν ἑδῶς καὶ ἐπιμετρίαν ἐπέγχετο, καὶ ὅτι νεκρώσεως σύμβολον· αὐτὸ δὲ καθ' αὐτὸ μὴ δύνασθαι παρέχειν σ. γχώρησιν, εἰ μὴ καὶ πόντοι τοῦτω συνίσχονται, καὶ δακρύων πηγαί, καὶ ἀρετῶν ἐργασίαι. Εἰ γὰρ καὶ ταῦτα μόγις παρέχει συνοῦσιν, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεὸς ἀνὴρ, τί χρὴ καὶ λέγειν, εἴγε καὶ τοῦτοις οὐκ ἔχομεν χρῆσασθαι διὰ τὸ κατεπεῖγον τοῦ καιροῦ καὶ στενόν; Ἐλεῆμων μὲν οὖν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ μόχθου χρεῖα πολλοῦ τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐκεῖθεν τὴν ἔλεον. Καὶ τοῦτο ἔστιν ὅπερ ὁ θεὸς ἔφη Δαυὶδ τὴν τῆς μετανοίας ὑπεμφανίον ἐπίπνον· Ἐταπεινὸν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη εἰς ἔλεον· καὶ αὐθις· Ὅτι ταῦτα ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὀλην τὴν ἡμέραν. Καλῶς οὖν ὁ ἐσιώτατος Ἐφραίμ ἔλεγεν, ὅτι τὸν μοναχὸν οὐχ ἡ κουρὰ καὶ ἡ περιβολὴ συνίστησιν, ἀλλ' ὁ οὐράνιος τρόπος, καὶ ἡ ἐνθεος πολιτεία. Ἐφ' ὅ καὶ δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν, ὅτι διὰ τὸ εὐδίσθητον ἡμῶν ἡ τοιαύτη περιβολὴ καὶ πᾶν θαυμασίως τῷ μεγάλῳ Παχωμίῳ δι' ἀγγέλου ἐδείκνυτο. Τίνας; ἕνεκα; ἵνα τε τοὺς προσερχομένους τῇ μετάνοιᾳ χαλινῶ δίκην ἀναχαιτίζειν, καὶ μὴ συγχωρεῖν ὄλω; ἐπιμενησθαι παλινορίας αὐτοῦ; καὶ τοῦτο πάντως ἀριεργότερον, ὡδὲ ποι; ἐκεῖνος εἰπὼν· Μοναχὲ, ἴδε τὸ σχῆμα, ὃ ἡμφίεσαι, καὶ ἐπίγνωθι ὡς ἐξιστα μὲν τοῦτου τοῦ κόσμου, ἐπι δὲ τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν ὄλω ἀνθέλκεται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς Κλίμακος ἀγιώτατος Ἰωάννης ἔλεγε, Πεισάτω σε πρὸς ἐργασίαν πένθους καὶ αὐτό σου τὸ ἔνδυμα. Πάντες γὰρ οἱ νεκροὺς πενθοῦντες μέλανα ἔνδυμα περιβάλλονται. Διὰ τὸ εὐδίσθητον τοίνυν ἡμῶν ἱερὰ τοῦ ἔνδυματος ἐδίδοτο τελετὴ. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ μονάσαι θέλοντες τοῦ τοιοῦτου προσεδέθησαν. Καὶ ὄρα τὴν μέγαν Ἀντώνιον, τὸν θειότατον Παῦλον τὸν Θεόβλον, καὶ τοὺς ὅσοι κατ' ἐκεῖνον καιρὸν μονάζοντες ἦσαν, ὅτι καὶ ἀνευ τοῦδε τοῦ σχήματος, ἄτε στεβρόσες ὄντες ψυχῆς, εἰς τὴν ἀνωτάτω παρθάκασιν τῆς ὀσότητος κορυφῆν.

Μετάνοια λοιπὸν ἀληθὴς οὐ μέλαν ἀμφιον καὶ τριχῶν ἀποβολὴ, ἀλλ' ἐπιστροφή πρὸς Κύριον, καὶ βίου κατάγνωσις οὐκ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ τῶν προτέρων κακῶν ἀποχή, καὶ δάκρυα μετὰ ταῦτα ὑπὲρ ἐκείνων θερμά. Ἐτέκνον γὰρ, φησὶν, ἡμαρτες. Μὴ προσηύχῃς ἔτι, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων σου δεήθητι. Οὐδὲ

¹ Psal. cviii, 24. ² Psal. xxxi, 3.

γὰρ ἀρκεῖ πρὸς μετάνοιαν, ὡς ὁ Χρυσόστομος φησὶ, τὸ στήναι μόνον τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὸ καρποῦς ἀξίους τῆς μετανόιας ποιεῖν. Ἐπεὶ καὶ τοῖς τραυματίαις οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ βέλος ἐξελεῖν, εἰ μὴ γε καὶ κατάλληλα φάρμακα τῷ τραύματι ἐπιβήσουσι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν μετάνοιαν καὶ ὁ τῆς Κλίμακος παριστῶν ἔλεγε· Μετάνοιά ἐστι διαλλαγή Κυρίου διὰ τῆς τῶν ἐναντίων τοῖς πταίσμασιν ἀγαποεργίας. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο μόνον ἀνευ μόχθου πολλοῦ, καὶ ἀρετῶν, ἐργασίας λύσιν ἀμπλακημάτων οὐ δίδωσι. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ τοῖς ἐκουσίως προσερχομένοις λύσιν εὐθείως τῶν ἐπταισμένων οὐ δίδωσι, πῶς καὶ γὰρ εἴγε δακρύων μετὰ ταῦτα τοσοῦτων γρη῏ομεν, ὥστε τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος ἐξισωθῆναι κατὰ τὴν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον, πῶς ἂν τοῖς ἀθελήτως, ἢ οὕτως εἴπω, καὶ ἐκ βίας εἰς αὐτὸ καταφεύγουσιν ἀπαλλαγὴν σφαλμάτων δωρήσαιο; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε καὶ παντάπασιν ἀνοικεῖός ἐστι τοῦτο ἢ ἱερὰ τοῦ σχήματος τελετῇ. Οὐκ οἶδα γὰρ ὅτι καὶ πράξειεν ὁ τοῦτο περιβαλλόμενος, ἤδη πνέων τὰ ἔσχατα. Ἐτοιμάζεται μὲν εἰς παράταξιν, ἀλλὰ τὰς χεῖρας κακῶλυται. Τὴν ἵκανοπλίαν ἐνδίδουσαι, καὶ οὐκέτι πολέμου καιρὸς. Προσμένειν τῇ μονῇ ἐπιγγέλλεται, καὶ τῶν ὧδε βιαίως ἀρπάσσεται. Ὑπείκειν τῷ προστώτῳ καθυπισχνεῖται, καὶ ἡ τοῦ θανάτου τυραννὶς οὐκ ἐξ. Γυναίκας καὶ παῖδας ἀποβάλλειν ὁμολογεῖ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ παραχρῆμα ψυχὴν ἀποτίθεται. Μαρτύρεται μὴ κατὰ βίαν τῷ σχήματι προσελθεῖν, ἀλλ' ἡ πλευρίτις ἐπ' κειμένη, καὶ μὴ βουλάμενον ἐκδιάζει τὰς τρίχας τριμῖν. Ἐκείνῳ τοῖς δεομένοις χαρίζεται, ὅσα καὶ ἄλλων ἀρήσιν ἐνταυθοῖ. Ἄλλα τε πολλὰ ἐπαγγέλλεται, ὅσον ὀνειδισθῆναι, ὀδρισθῆναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ποιεῖ δὲ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν, ὅτι στενὸς αὐτῷ καὶ λίαν ἐστὶ τῆς ζωῆς ὁ καιρὸς, ἐφ' ᾧ τὰ μὲν βραβεῖα ἠτολμασται, λαμβάνει δὲ οὐδὲν ὁ τοιοῦτος, ὡς οἶμαι. Τῷ γὰρ ἐπαγγελλομένῳ μὲν, ὡς προείρηται, μὴ ποιήσαντι δὲ, κατ' οὐδὲν αἰ βασιλικαὶ πάντως προσήκουσι δωρεαί. Οὐκ ἀσφαλῶς μὲν λοιπὸν ἐπὶ τοῦτοις παράγομεν τὴν ἐν εὐαγγελίοις τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κληθέντων παραβολὴν. Οὐδὲ γὰρ εἰκόνα φέρει τῶν εὐσεβῶν μὲν εἶναι ὁμολογουμένων, τῇ μετανόια δὲ δῆθεν προσερχομένων ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν τοῖς προκοπιάσασι μισθὸν οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην εἰλήφασιν, ἀλλὰ τὸ περὶ τὴν ἐργασίαν ἔτοιμον ἰσότητιν αὐτοῖς προῦξένησε τὴν μισθό. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἑαυτῶν ἀργίας ὑπεραπολογούμενοι ἔλεγον, ὡς Οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο, σαφῶς ἔδειξαν, ὡς εἴγε καὶ προλαβόντες ἐκλήθησαν, εὐθείως ἂν εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐξήλθοσαν. Ὅμως μὲν οὖν καὶ περὶ τὴν ἐνδεκάτην κληθέντες, ἐτοίμως οὕτω τῷ κλοῦντι, καὶ χωρὶς ἐνδοιασμῶν ἠκολούθησαν, ἐφ' ᾧ καὶ τῶν προκληθέντων οὐκ ἔλασσον ἔλαβον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτω ἔχει, ποῖαν ἡμεῖς ἔξομεν ἀπολογίαν; Μὴ κατ' ἐκείλους εἰπεῖν ἔχομεν, ὡς οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο; Καὶ οὐ μὴν οὐ διαλείπει καὶ ἑκάστην

A tentiam, ut aurea lingua Chrysostomus ait, a peccato tantum desistere, sed necesse est, ut fructus digni poenitentiae producantur, quando et vulneratis haud sat est sagittam exserere, sed emplastris vulnerariis vulnus fovere. Hanc poenitentiam Scalae quoque auctor stabiliens, dicebat: Poenitentia est reconciliatio cum Deo per bonorum operum, peccatis contrariorum, exercitationem. Hinc apparet, hunc habitum solum, absque ingenti labore et virtutum exercitio, solutionem peccatorum minime tribuere. Haec si ita se habent, et sponte ad eam advenientibus illico veniam iniquitatum non exhibet (quomodo enim, cum tot postmodum indigeamus lacrymis?) quam ratione fontis baptismatis exequabitur secundum magnum in rebus theologicis pertractandis Gregorium? quo item modo illis, qui vi et nolentes, ut ita dicam, ad illum confugiunt, remissionem errorum largietur? Ego sane dubius haereo, ne illis huiusce habitus traditio penitus incommoda et inconueniens sit. Neque enim capio, quid agere possit, qui illo amicitur, dum extremum spiritum ducit. Praeparatur enim ad conflictum, sed praepeditur manibus; integra armatura munitur, sed belli tempus praeteriit; promittit se in solitudine permanere, sed a rebus hisce humanis vi rapitur; obedientiam spondet superiori, sed mortis non concedit tyrannis; uxorem et filios repudiare se fatetur, et statim animam suam ponit; obtestatur, se non vi adactum ad habitum accedere, sed lateralis dolor opprimens vel invitum comam deponere cogit; illa indigentibus donat, quae nolens hic deserit; multaque alia profitetur, opprobrio nempe afflicti, injuriis peti, et similia, nihil vero ex his perficit, cum angustus illi, et ultra quam par est, vitae terminus, designatur, in quo praemia praeparata sunt; sed nihil ille, ita affectus, ut ipso existimo, suscipit; namque ea promittenti, ut dictum est, si ea, quae promiserit, effectu non praestitit, regiae largitiones nullo modo dantur. Non ergo sine periculo ad hos deserimus, quae in Evangeliiis est vineae et in eam accersitorum parabolam: neque enim imaginem praese fert eorum qui fatentur se prius esse, et in mortis articulo ad poenitentiam, ut ipsis videtur, procurant. Licet enim eandem atque illi, qui antea laborem insumpserunt, mercedem susceperunt, qui hora undecima accessere, parata tamen promptaque operatio aequalem illis mercedem subministravit. Cum enim de suo se excusarent otio, dicerentque: *Nemo nos conduxit*¹, manifeste ostenderunt, quod si prius etiam vocati fuissent, subito in vineam avoissent. Nilominus et circa horam undecimam vocati, prompte admodum et sine ulla haesitatione vocantem secuti sunt, proptereaque et iis qui antea vocati fuerant, non minorem mercedem habuerunt. Haec si ita se habent, quam ipsi responsionem habebimus? An, ut et illi dicere possumus: *Nemo nos ad opus vocavit, nemo*

¹ Matth. xxi, 7.

hos conduxit? Et tamen continuo et singulis horis per prophetas, evangelistas, apostolos, et reliquam Scripturam, quæ ad salutem nostram conducunt, curator noster et Salvator suggerit. Optime itaque Theologos illi, qui baptismum differere, verumtamen postulanti, similem parabolam applicabat. Age, et parabolam addisce, ne scriptis detrimentum capias ob imperitiam; ab eo siquidem die et hora, qua quis accesserit, opus exigitur. Hoc porro dicimus, non ut impediamus eam, quæ in fine vite fit, divinam immutationem, divinasque, quæ super ea aguntur, ceremonias: quomodo enim, cum et pusilla suspiria non condemnentur, et eorum potissimum, quorum vita probata est? sed ut nobis ipsis suadeamus, divina prorsus præscripta non esse emere, spem nostram scilicet in extremo illo auxilio collocantes, si modo his, qui adeo sequem vitam traduxerunt, auxilio esse poterit extrema illa vestimentorum commutatio.

Divinum itaque lavaerum, ut supra diximus, etiam sine lacrymis veniam peccatorum impertitur. Quam ob causam? Quod ea vis lavaeris inest, et quod, quæ ante baptismum patrati sunt, tanquam quæ ex ignorantia proficiscuntur, facile veniam consequuntur, quæ vero post illuminationem acta sunt, plurimis lacrymis indigent. Et hoc est quod propheta David deplorans dicebat: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei; quia non custodierunt legem tuam*¹. Non condonantur quidem, ut dictum est, quæ post baptismum fiunt, quod scientes prudentesque peccamus; quapropter melius hujus gratia excedimus. Etenim si, qui paradiso potiebatur, tot post illum honorem subiit mala, unius tantum inobediencie causa, nos qui cælum recepimus, Unigeniti coheredes facti, quid agemus, eam quotidie inobedientes deprehendamus? adeo non merentur veniam iniquitates nostræ Executione rursus eant, quod valida gratiæ armatura circumsepti, et a lversarium inbelliam habentes. *Hostis enim, ait, defecerunt frumcæ in finem*², instar inermium et infortunum, lethale vulnus ab eodem suscipimus. Hæc si ita se habent, si consolatione privantur, ut divitiissimus Joannes dicit, quæ a nobis post baptismum committuntur scelera, quamnam veniam consequemur, et potissimum si usque ad finem inemendabiles perseverabimus? Ego sane dubito, ne tum adversus nos prophetica illa vox intonet: *Si extenderit manus ad me, avertam oculos meos a vobis*³. Cupio equidem, et valde cupio, ut qui sacrum hunc habitum amplectuntur, in extremo vite spiritu veniam delictorum adipiscerentur; sed tenet me, hæcque facit Dominus dicens per Prophetam: *Dic tu primus peccata tua, ut justificeris*⁴. Terret, inquam, me propheticum hoc verbum, quod mortis tempore per vim aliquem accedere, coactumque similiter abscondita revelare, non vult primum dicere, et primum non dicere, justifi-

διὰ γε προφητῶν, εὐαγγελιστῶν, ἀποστόλων, καὶ πάσης ἄλλης Γραφῆς τὰ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν διαλεγόμενος; ὁ κηδεμὼν ἡμῶν καὶ Σωτὴρ. Καλῶς οὖν ἡ Θεολόγος φωνή, τῷ βαπτισθῆναι μὲν ἀναδυσόμενον, τῷ ἐκλιόμενον δὲ τὴν τοιαύτην παραβολήν, εἶπε· Ἀπὸ καὶ τὴν παραβολὴν ἐρμηνεύθητι, ὡς ἂν μὴ βλάβη τοῖς γεγραμμένοις ἐξ ἀπειρίας. Ἀπὸ γὰρ ἡμέρας καὶ ὧρες προσέβη τις, ἀπ' ἐκείνης ἀπαιτεῖται καὶ τὴν ἐργασίαν. Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐχ ἵνα κωλύσωμεν τὴν ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ βίου γεγενημένον θεῖον μετασχηματισμὸν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην ἱερὰν τελετὴν· πῶς γὰρ, εἶπε καὶ τὰ τῶν μικρῶν στεναγμῶν οὐκ ἀπόβλητα, καὶ μᾶλλον ἐν οἷς ὁ βίος οὐκ ἀδίκιμος ἦν; ἀλλ' ἵνα πείσωμεν ἑαυτοὺς, μὴ τῶν θεῶν τέλει καταφρονεῖν ἐντολῶν, τῇ τελευταίᾳ δῆθεν ἐπικουρίᾳ θαρρόντως, εἶπε καὶ δύναται τοῖς οὕτω βραδύμως διηγουμένοις τὸν βίον ἐπικουρεῖν ἢ ἐπιτελεῦται αὐτῇ μετένδους.

Τὸ μὲν οὖν θεῖον λουτρὸν, καθάπερ ἐνωθὲν εἴρηται, καὶ ἀπὸ δακρύων ἀφαιρῶν ἀμαρτημάτων χαρίζεται· τίνοσ ἐνεκεν; Ὅτι τε τοιαύτη, ὅσῃσι πρόσκειται τῷ λουτρῷ, καὶ ὅτι εὐσύγνωστὰ εἰσι τὰ πρὸ τοῦ βαπτισματος, ὡς ἐξ ἀγνοίας τοιμώμενα· τὰ δὲ μετὰ τὸ φῶτισμα καὶ λίαν δακρύων ἀέμενα. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ προφήτης Δαυὶδ ὕδαρμένος εἶπε, *Διεξόδους ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοί μου, ὅτι οὐκ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου*. Καὶ ἀσύγνωστα μὲν, ὡς εἴρηται, τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα, ὅτι περ ἐν γνώσει ἀμαρτάνομεν. ἐπ' ᾧ καὶ πολλοὶς τοῦτου ἐνεκεν θαρρόμεθα. Εἰ γὰρ ὁ παράδεισον λαχὼν τοσαῦτα καὶ μετὰ τὴν τιμὴν ἐκείνην ὑπίστη δεινὰ, μίση χάριν παρακαλῆς, οἱ τὸν οὐρανὸν ἀπυλαθόντες ἡμεῖς, οἱ τοῦ Μονογενοῦς συγκληρονόμοι γενόμενοι, τί ποιήσομεν εὐρισκόμενοι καθ' ἑκάστην πικρῶσι; Οὕτω; ἀσύγνωστὰ εἰσι τὰ τῶν πταισμάτων ἡμῶν. Ἀπροφάσιστα δὲ πάλιν, ὅτι καὶ στέρβοις ὄπλοις περιφραχθέντες τῆς χάριτος, ἀσθενῆ τε τὸν ἀντίδικον ἔχοντες. Τοῦ ἐχθροῦ γὰρ, φησὶν, *ἐξέλιπον αἱ βομφαῖαι εἰς τέλος, δίκην ἀόπλων τε καὶ γυμνῶν καρτίαν δεχόμεθα παρ' αὐτοῦ τὴν πληγὴν*. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ παραμυθίας ἐστέρνεται κατὰ τὸν θεῖστατον Ἰωάννην τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα παρ' ἡμῶν πηλημελούμενα, ποίας συγγνώμης τευξόμεθα, εἶπε καὶ μέχρι τέλους ἀδιόρθωτοι μένωμεν; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε καὶ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐκεῖνος ἐξενεχθεῖς τῆνικαῦτα λόγος ὁ λέγων· *Ἐάν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν*. Θέλω μὲν οὖν καὶ σφίθερα θέλω τὸ καὶ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς λύσει ἀμαρτημάτων εὐρίσκειν τοὺς τῷ ἱερῷ προσηγομένους ἐνδύματι· ἀλλ' ἐκφραῖ με διὰ τοῦ προφήτου, καὶ ὀμφυάλλειν ποιῶ λέγων ὁ Κύριος· *Δέ, εὐ πρώτοι, τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῆς*. Ἐκφραῖ με δὲ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ προφητικόν, ὅτι τὸ κατὰ βίον ἐν τῷ τοῦ θανάτου, κερὶν τινα προσεβόη, καὶ κατ' ἀέχτην ὡσαύτως ἀποκαλύψει τὸ

¹ Psal. cxvii, 45. ² Psal. xix, 7. ³ Isa. i, 15. ⁴ Isa. xlii, 25.

κακρομμένα, οὐκ ἔστι πρῶτος εἰπεῖν. Τὸ δὲ μὴ πρῶτος εἰπεῖν, οὐδὲ δικαιοῦν πάντως ἐύπαιτα κατὰ τὴν θεῖαν φωνήν. Καὶ ὄρα τὸν Κάιν λέγονον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρῶτος, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐλογχθῆναι παρὰ Κυρίου, *Μείζων ἢ ἁμαρτίῃ μου τοῦ ἀρεθῆναί με*, ἔλεγεν, ἀγγέλω, οὐκ ἔβουλεν, ἔτι μὴδὲ ἐξομολόγησιν εἶναι τὸ τοιοῦτον ὁ χρυσορῆμων Ἰωάννης φησίν. Ἐπὶ τούτοις ἐκφοβεῖ με ὁ μέγας Βασίλειος, Κύριε, λέγων, ὦ ἀνθρώπε, τῷ θανάτῳ καὶ οὐ σοὶ εἶπερ τῆς ἀθάνατος, οὐκ ἐν ἐμνήσθης τῶν ἐντολῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ τῆς μετανοίας ὁ κῆρυξ ἐκφοβεῖ με τοῦτο λέγων, Οὐκ ἔστιν ἕδη σὺν τῶν τελευτῶντα ἢ οὐκ ἔντα κύριον τότε παράγειν. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν σὸν δίδωρ, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνάγκης. Τῷ θανάτῳ χάρις, καὶ οὐ σοὶ. Ἐνθεν τοι καὶ τὴν ληστὴν οὐκ ἀσφαλῶς ἐνταῦθα παράγομεν, *Μνήσθητι*, μόνον εἰπόντα, καὶ τοῦ παραδείσου εὐθίως ἄξιωθέντα. Τοὺς καιροὺς γὰρ καὶ τὰ πρόσωπα παρὰ τῶν ἄλλων ἀναγκάσιον ὄραν. Πολλὴ τοῦ ληστῆ ἡ εὐγνωμοσύνη· πολλὴ ἡ ἐπίγνωσις. Ἡλίκα γὰρ Πέτρος μὲν ἠρνεῖτο, κόρης οὐκ ἐνογκῶν ἐπέλην, οἱ λοιποὶ δὲ μαθηταὶ φεύγοντες ἤσαν, τότε δὲ τοῦ θεοῦ ἐκαίνο· ὁμολόγησαν τὴν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθέντα Χριστὸν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ συσταρωθέντι αὐτῷ ληστῇ, βλαφημοῦντι κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, σφοδρῶς ἐπέτιμα λέγων, *Ἡμεῖς ἄξια πεπόνθημεν, ὧν ἐπράξαμεν*. Ἐφ' ᾧ καὶ τοῦ παραδείσου τῆνικαῦτα ἴξλωτο, *Μνήσθητι μοι, Κύριε, εἰπὼν, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Θαρραῖν σὺν ἐνταῦθεν οὐκ εὐλογον· οὐδὲ γὰρ ἐνοίμοις ἐδίδοτο κάκεινῳ παρὰ Χριστοῦ ὁ παράδεισος. Εἰ δὲ καὶ, *Μνήσθητι μοι, Κύριε, μόνον εἰπὼν*, φωνῆς ἐκεῖθεν εὐθίως ἤκουσε, θαυμάζειν οὐκ ἄξιον. Εἰ γὰρ ὁ ἐπίγειος οὐτοσὶ βασιλεὺς τοὺς ἐθνεδήποε προσπεφυγότας ἀλλοθῆνας αὐτῷ περιχαρῶς ὑποδέχεται, μεγίστων τε δωρεῶν εὐθὺς ἄξιός, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς, πολλῶ μᾶλλον ὁ μεγαλόδωρος, καὶ τὸν ληστὴν ἐκαῖνον ἰδὼν, ἐν τοῦτο καὶ ταῦτα καιρῶ, μετὰ τσαύτης αὐτῷ προσελθούτα πίστεως, οὐκ ἂν ἐδέξατο περιχαρῶς, οὐκ ἂν εὐθίως οἰκήτορα τοῦ παραδείσου ἐποίησε. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως· ἐπεὶ δὲ καὶ πλεον τῶν ἄλλων ἐκφοβεῖ τὸ ἐν ταῖς βίαις τῶν Πατέρων διήγημα. Γέγραπται γὰρ, ἔτι γέροντις ἀπῆλθεν εἰς τινα πόλιν πωλῆσαι τὰ σκεύη αὐτοῦ, καὶ ταχίως ἐκαλέσθη εἰς πολὺν ἄνθρωπος πλουσίου, μέλλοντος τελευτᾶν. Καθήμενος οὖν προέτεχε, καὶ ὄρξεν τινὰς ἀνδρας· μέλα οὖς, ἐπιθεηκότας Ἰουδαίων καὶ αὐτῶν μελανῶν, καὶ ἔχοντας βάλαντα πύρινα ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν. Καὶ φθάσαντες εἰς τὴν πόλιν, ἔστησαν τοὺς ἵππους ἔξω. Αὐτοὶ δὲ εἰσῆλθον· καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ὁ ἄρρωστος ἐκρούγαξε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, ἐλέησον με, καὶ βοηθήσον μοι. Λέγουσιν αὐτῷ ἐκαῖνοι· Ἄρτι ὅτε ὁ ἥλιος ἔδω, ἐμνήσθης τοῦ Θεοῦ· Διὰ τὴν αὐγαζούσας τῆς ἡμέρας οὐκ ἐξήτησας αὐτόν· Νῦν οὐκ ἔστι σωτηρίας ἐλπίς. Καὶ οὕτω βιαίως ἀναπύοντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπῆλθον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, εἰ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς θαρραῖντες τὴν μετένοιαν ἐπιείσομαι;

care penitus non valet, ut divina vox ait. Et considera Caium illum : namque eum ille non primus, sed postquam a Domino reprehensus fuerat, diceret : *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear* ¹, veniam non est consecutus, quod neque confessio illa fuerit, ut aurea lingua Joannes ait. Præterea terret me magnus Basilius : Gratia, dicens, o homo, morti, non tibi ; namque si immortalis esses, nunquam præceptorum recordatus fuisses. Ipsius etiam pœnitentiæ præco perterret me, cum dicit : Non est elemosyna, dum quis obiens et cum dominus non est, aliis præstat : non enim ex tuis das, sed ex ipsa necessitate. Morti gratia, et non tibi. Hinc etiam latronem non tuto hic adducimus, qui solum dixit : *Recordare* ; statimque paradiso dignatur. Tempora enim et personæ ante alia examinanda sunt. Ingens latronis benevolentia, ingens agnitio. Quando enim Petrus negabat, puellæ minas non sustinens, reliqui apostoli fugæ se dederant, tunc ille Deum, ab omnibus Christum derelictum, confitebatur ; neque id solum, sed et eum, qui una cum eo fuerat cruci affixus, Christumque ipsum blasphemabat, vehementer reprehendebat ; *Nos*, inquit, *digna factis recipimus*, proptereaque eodem tempore paradiso donatur, *Recordare, Domine, mei*, dicens, *cum adveneris in regno tuo* ². Non videtur itaque rationi consonum, inde nos animos sumere : neque enim ita prompte fuisset illi a Christo paradisu concessus. Quod si, *Recordare* tantummodo dicens, vocem inde subito audit, non est cur miremur. Etenim, si terrenus hic rex alienigenas omnes ex quacunque illi regione ad ipsum confugerent, lato animo excipit, maximis muneribus statim cõhonestat, et honoribus summis condecorat, multo aptius ac convenientius munificus Rex ille, latronem illum conspiciens, et præcipue eo tempore ad illum eum tanta fide advenientem, an non letus excepisset ? nonne statim paradisi accolam effecisset ? Et de his quidem ita sit. Me vero præ aliis exterret narratio, que in Vitis Patrum habetur ; scribitur enim : Senex quidam abiit in civitatem, ut vasa sua venderet, statimque assedit in vestibulo cujusdam divitis, morti propinqui. Sedens itaque attenteque animum intendens, intuetur homines nigros, super equos etiam nigros, habentes præ manibus igneos baculos. Ubi ad vestibulum pervenere, relictis equis domum introeunt : quos ubi vidisset ægrotus, clamabat voce magna : Domine, miserere et auxiliare mihi. Dicunt illi ægrotato : Nunc, cum sol occidit, Dei recordaris ? quare, cum dies illucesceret, illum non quaesisti ? nunc nulla spes est salutis. Et sic, violenter anima illius avulsa, abiit. Hæc si ita se habent, quid nos agemus, qui in extremo spiritu spiritum habemus, penitentiam ostendendi ?

¹ Gen. iv, 13. ² Luc. xxiii, 40-42.

Secundus igitur vere pœnitentia baptismus est, et primum renovat, ut diximus: sed lacrymarum multarum opus est, ut supra oratio nostra demonstravit. Id enim si non esset, nunquam sancti Patres nostri eam laboriosum vocassent baptismum. Ipsæ eadem vestes præ aliis hoc idem clamant testanturque. Adde, nigrum, uerorem inducere. Ubi vero neque mens bene disposita ac præparata, neque sufficiens lacrymarum fluxus, ut pœnitentia ductum abluere possint, mortis vero tyrannis suffocans; quæ salutis spes, aut quæ hujuscemodi pœnitentia? Si heri, parum memores, divina præcepta despiciebamus, hodie mortis forsæ dum vita amputatur, debili et male articulata voce, unius in misericordiam deprecamur; et hæc major iniquitas est, quam ut ventam mercatur; eoque magis, quod non ignoscibilis est, ipsaque mors urgeat et cogat. Ergo, si tempus non præripiamus, nisi divinam in confessione personam prævertamus, non consulto pœnitentia utemur, misericors tantummodo Deus novit, quomodo nobis peccatorum venia erit. Quis enim tantumdem viribus suis confidit, ut in deo incertis, et deo cognoscibilibus, audenter decerneret, atque potissimum non audiat singulis diebus Prophetam dicentem: *Dactu primus iniquitates tuas, ut justificeris?* Licet enim prodigum conversum non est aversatus facilis reconciliatu Deus, imo eum amplexatus pressis excepit osculis, ingentique cum honore cumulavit; sed proba hujusce dispositio, et vera conversio et pœnitentia, causa fuit. Neque tuum mortem, ut hi faciunt, expectavit, neque vi adactus conversioni se dedit; sed ex errore solus respirans, et, quis antea fuerat, animo versans, et, quoniam postmodum pervenisset, gressu celerato ad humanissimum Patrem revertitur, non ut filius fidens; filium enim, peccatis inquinatus atque obnoxius, amiserat; sed in habitu humili, et demissis oculis, ut cum Patris mercenariis adnumeraretur, deprecatus est. Quapropter eum recipit Deus miserator omnium, omniaque pro eo elicit, quæ in Evangelio narrantur. Et hæc quidem a nobis, rerum divinarum imperitis, de monachico divini quo habitu relata sunt: tuæ vero sanctitatis omnino interfuerit, dicta discutere, et dubium e medio amovere, nullamque pro more veritatem repræsentare.

Δεύτερον μὲν οὖν ἀληθῶς ἡ μετάνοια βάπτισμα, καὶ ἀνακαινιστικὸν τοῦ πρώτου, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ ὁ κρῦον χροῖα πολλῶν, ὡς ὁ λόγος φθάσαι ἐγνώρισεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ θεῖοι Πατέρες ἐπίπνον αὐτὴν ἔλεγον βάπτισμα. Καὶ αὐτὰ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τὰ ἄμφια τοῦτο βοᾷ καὶ διαμαρτύρεται· ὅτι καὶ πένθους τὸ μέλαν σημαντικόν. Ἐνθα δὲ μὴ γνώμη εὐπροαίρετος, μηδὲ δακρῶν ῥοῆς ἱκανῆς, ὡς ἐκπλύνειν τὸν μετανοῶντα δύνασθαι, θανάτου δὲ τυραννίς ἀποπνίγουσα· ποῖα σωτηρίας ἐλπίς, ἢ ποῖα τούτου μετάνοια; εἴπερ χθὲς μὲν ἀμεριμνοῦντες τῶν θεῶν καταφρονοῦμεν τέλει ἐντολῶν, σήμερον δὲ τῆ τοῦ θανάτου τομίδι τὴν ζωὴν ἐκκοπτόμενοι, ἰσχυρῆ τε καὶ ἀνάρθρω φωνῇ τὸν θεῖον ἐπικαλούμεθα ἔλεον, καὶ ταῦτα τῆ· ἀμαρτίας μείζονος οὐσίας τοῦ ἀφελῆναι ἡμῖν διὰ γε καὶ μᾶλλον τὸ ταύτης ἀσύγνωστον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ θανάτου κατέπειξιν. Εἰ μὴ γε λοιπὸν τὴν καιρὸν προαρπάζομεν, εἰ μὴ τὸ θεῖον ἐν ἰξομολογήσει προφθάσωμεν πρόσωπον, κίντεῦθεν ἀπροαιρέτως τῆ μετάνοια χρησόμεθα, ὁ ἐλεῆμων οἶδε μόνος θεός, ὅπως ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῖν ἔσται συγχώρησις. Ποῖος γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτῷ τεθάβρηκεν, ὡς ἐν ἀθλήσις οὕτω καὶ τῷ θεῷ γνωστοῖς τολμηροῦς ἀποφάνεσθαι; καὶ ταῦτα διὰ τοῦ Προφήτου καθεκάστην ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, *Λέγε σὺ πρῶτος τὴν ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῆς.* Εἰ γὰρ καὶ τὸν ἄνωτὸν ἐπιστρέφοντα οὐκ ἀπεστρέφη ὁ εὐδαιμόνητος Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀγκαλισάμενος μᾶλλον θερμῶς κατεφιλήσας, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς αὐτὸν κατηξίωσεν, ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ πρόθεσις αὐτὸ τοῦτο πεποιήκεν, καὶ ἡ ἀληθὴς ἐπιστροφή καὶ μετάνοια. Οὐδὲ γὰρ ἐκαρτέρησε θάνατον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ ἄκων ἐπιστροφῆς ἄψασθαι, ἀλλὰ τῆς πλάνης ἐκείνης μόνος ἀνενεγκῶν, τίς τε πρότερον ἦν, λαθὼν κατὰ νοῦν, καὶ ὅπου καθήνησεν ἕστερον, δρομαίως πρὸς τὸν φιλόσοργον ἐπανεκάμπτει πατέρα· πλὴν οὐκ ἐν παρρησίᾳ υἱοῦ· ταύτην καὶ γὰρ ὡς ἀμαρτήσας πρόβω που θέμενος ἐν στήθεσι ταπεινῷ καὶ ὀφθαλμοῦ κατηρεῖ τοῖς τοῦ πατρὸς μισθίσις καταλεγεῖναι ἰκόντες ἐν. Ἐφ' ᾧ καὶ προδέχεται αὐτὸν ὁ πανοικτιρμῶν θεός, καὶ πάντα ποιεῖ ἐπ' αὐτῷ, ὅσα περ ἐν Εὐαγγελίσις ἠκούσαμεν. Ταῦτα μὲν οὖν ἔρη, τοῖς ἀπαιδεύτοις τὰ θεῖα περὶ τοῦ μοναχικοῦ καὶ θεοῦ διεῖρηται σχήματος· τῆ οἷ δὲ πάντως ἔξεστιν ὁμοίως καὶ διασκεψασθαι τὰ λεγόμενα, τὴν ἀμφιβολίαν τε ἐκ μέσου ποιήσασθαι, καὶ γυμνήν ὡς εἶθι, ὑποτυπώσασθαι τὴν ἀλήθειαν.

EPISTOLA XXXVI (1).

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — De jejuniis ante Natalem Domini celebrando.

Multū itaque et sæpenumero, o divinum sacram quo caput, de jejuniis, ante Natalem Domini celebrari solito, dubitarunt, a quoniam institutum sit, et unde cœperit, cum de eo Christi discipuli

Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ πολλαῖς, ὡ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλή, περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν διηγορησάσαι τεσσαρακοστῆς, πόθεν τε παρεδόθη, λέγοντες, καὶ ὅπως αὕτη συνέστηκεν, εἶπε

(1) Alfat. De coenasa, col. 447.

περὶ ταύτης οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι μηδὲ τὸ τυχόν διειλήφασιν; Καὶ θυμιάζειν ἐπὶ τοῖς οὐ χρεῖ. Τάχα γὰρ ἠγνοήκασι, ὅτι τὰ πλείω τῶν καθ' ἡμᾶς κανόνων τε καὶ ὑογμάτων παρ' αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ παρεδόθη, καὶ κενομοιήθηται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, τίνας ἕνεκεν οἱ ἀπειροπλήθεις ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι Πατέρες ἐν ταυτῷ καὶ πολλάκις ἠθροίζοντο; Καθόσον γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπλατύνετο Εὐαγγέλιον, τοσοῦτον ἄρα καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἐκανονίζετο παρ' αὐτῶν ἀκριθέστερον. Τὰ μὲν γὰρ τέλειον ἠμειψαν, τὰ δὲ καὶ ἐπιύξησαν ὁποῖόν ἐστι πρὸ τῶν ἄλλων ἢ τοῦ θεοῦ λουτροῦ μυστικωτέρα παράδοσις, ἢ τῆς ἱερᾶς εὐκοσμίας σεμνότητος, καὶ ἡ λοιπὴ πᾶσα τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια. Ταῦτα οὖν οἱ πλείονες ἠγνοηκότες, ὡς εἴπομεν, ἀπέρριξαν, καὶ τῆς τυχόντι συνέχωνται. Ὅ δὲ καὶ σὲ πεπονθέναι οἶομαι.

A et apostoli nihil præcepisse comperiantur. Hoc mirum videri non debet. Forte enim ipsi ignorarunt, potiorem partem canonum nostrorum et dogmatum ab ip-sis sanctis Patribus traditam esse et sancitam. Si enim id non esset, quam ob causam innumeri illi divinique Patres in eundem locum et sæpius congregati sunt? Quo etiam secundum Christum Evangelium magis ac magis dilatabatur, eo et vitæ ducendæ rationes ab illis accuratius præliniebantur, ideoque quædam prorsus immutavit, quædam auctiora reddiderunt. Qualis est, præ cæteris, divini lavacri magis arcana traditio, sacræ reverentiæ ordo, et reliquus universalis Ecclesiæ ornatus. Hæc itaque plerique cum non calleant, ut diximus, in præsentī quoque questione hærent; quod et tibi molestiam præbuisse existimo.

EPISTOLA XXVI.

(Fragm.)

Ad Alypium inolistum. — An secundæ nuptiæ apud Græcos prohibitiæ (1).

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι νηστεύειν ἡμῖν ἐπιναγκασθῆναι ἐν ταῖς ἐορτασίμοις ταύταις ἡμέραις, καὶ αὐτὴ σε διδάξει σαφέστατα ἢ τῆς ἐνώπιως συνόδου. Τὴν γὰρ τριγαμίαν ἐκεῖνη συγχωρήσασα, καὶ διαστίζεις τινὰς ἐθετο, ἵνα δὴ μὴ κατὰ νόμους τῶν ἀποστόλων ἐγχωρηθείσης αὐτῆς. Ἐκείσε οὖν ἀκριβῶς ἢ νηστεία αὕτη ἐμφέρεται, ἐφ' ἧ καὶ ἄλλοι μὲν ἁπλῶς, ἄλλοι δὲ ἐτέρως, καὶ ἕτεροι ἐν ὕλαις ἡμέραις τεσσαράκοντα. Ὁ δὲ δυνάμενος γὰρ, φησὶ, χωρεῖν κενερίτω, τὴν τοιαύτην νηστείαν διέρχονται. Δισταξάτω οὖν ἡ ἐκκλησθεῖσα σύνοδος μὴ πάντῃ καὶ πάντοτε τοὺς τριγάμους ἀγεύστους εἶναι τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀλλὰ καὶ μεταλαμβάνειν μὲν αὐτῶν, οὐκ ἀπερισκέπτως δὲ τετραετίαν μὲν ἠσυχάζειν καθ' ἑαυτοὺς, ὡς μὴ κατὰ νόμον γαμήσαντα; ἕκαστος δὲ τρις τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις προσέρχεται, κατ' αὐτὴν τε τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, κατὰ τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν νηστείαν τῶν τοιούτων ἐορτῶν προηγουμένων. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ ἐπὶ τῷ τρίτῳ καὶ παρανόμῳ γάμῳ κλιῶς διατέτακται. Καὶ πῶς γὰρ οὐ παράνομος οὗτος ὁ γάμος, εἶγε τῷ μακαρίῳ Παύλῳ καὶ μόλις ὁ δεύτερος γάμος διὰ τὴν ἀθρόαν ἡμῶν συγκεχώρηται; Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας Γρηγόριος καὶ τάδε περὶ τοῦτου γράφων ἐφαίνετο: Τὸ πρῶτον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο χοιρώδης βίος: οὐκ ἂν ὁ μέγας ἔλεγε Βασίλειος, ὅτι τῷ τρίτῳ γάμῳ νόμος οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ Νεαρχὴ τοῦ βασιλέως κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν τριγαμίαν ἐνδίδωσιν, ἀλλ' οἱ θεοὶ Πατέρες πάλιν αὐτὴν καὶ πορνείαν καταλασμήτην ἐκάλεσαν. Ὅτι δὲ τῷ Παύλῳ συγκαταβαί-

Hæc vero ita se habere, nobisque necessario jejunandum esse diebus hisce solemnibus, ipsa unionis synodus edocet manifestissime. Namque illa cum tertias nuptias indulisset, interpunctiones quasdam apposuit, æque ac si illæ non secundum leges fuerint ab apostolis permissæ. Ibi itaque indeterminate hoc jejunium imponitur, in quo alii aliter, et alii alio modo, et alii quadraginta integros dies jejunant. «Qui enim, ait, capere potest, capiat.» Præcipit itaque jam dicta synodus, non prorsus et semper, qui tertius se nuptiis constrinxerunt, privandos esse immaculatis Christi mysteriis, sed eorum participes fieri; non inconsiderate tamen; et per quatuor annos secum ipsis vivere quiete, tanquam qui non secundum legem nuptias contraxerint; deinceps vero ter singulis annis ad ipsa immaculata mysteria accedere, ipso scilicet Nativitatis Christi die; Dormitioni sanctissimæ Deiparæ, et Christi Resurrectioni sacro; quod jejunium solemnitates hæc præcedat. Et hæc quidem per sanctam synodum super tertis et præter legem nuptiis sancita sunt. Et quam ratione hæc nuptiæ iniquæ non fuerint, si beato Paulo vix secundæ propter infirmitatem nostram permittuntur? Et enim, si id non esset, nunquam, in rebus theologice pertractandis eximius, Gregorius hæc de illis scripsisset: Prima lex, secundæ permissio, tertis iniquitas; quæ super his sunt, vita nulla. Nunquam magis Basilius pronuntiasset, in tertis nuptiis nullam legem esse. Licet enim novella imperatoris, Domini Constantii Porphyrogeniti, tertias nuptias concedat, verum tamen eæ sancti Patres polygamiam, et fornicationem castigatam nuncuparunt. A Paulo porro, nostris

(1) Allat., ubi supra, col. 154i. Hoc fragmentum fortasse ejusdem æ præcedens epistolæ pars est.

indirmitatibus compatiēte, et non ex lege, tanquam opportuna, præcipiente, secundas nuptias concedi, manifestum ex his, quæ maximus ille dicit: *Volo omnes esse, quemadmodum et ipse sum, in continentia*. Ideoque et de secundis verba faciens, dicebat: *Ipse dico, et non Dominus*¹. Hinc itaque aperte primæ nuptiæ legitimæ ostenduntur, quando et Ecclesia unum virum assumpsit Christum, et non duos, etc.

EPISTOLA XXVIII.

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — Græcos suos Judæorum ritibus ulentes excusat (1).

Ea autem, quæ dicturi sumus, attento et valde sobrie audi. Tres, easque amplissimas solemnitates gentis Hebræorum celebrabat; idque suadeat nobis divina Scriptura, cum dicit: *Tribus vicibus anni comparebit omne masculum ante Deum tuum*², cum ovis immolabatur, cum Pentecoste succederet, et cum Scenopagiæ dies festus esset. Ter jam nos quoque singulis annis eorum more festos dies agimus. Namque, cum Dominus ad Judæos dixisset: *Tolletur a vobis regnum, et dabitur gentibus*³, tum Hebræorum læta eversa ad nos gradum faciebant. Sed illi quidem solemnitates celebrabant in memoriam eorum quæ tum in Ægypto tum in deserto acciderant, nos in memoriam ipsius Christi, quemadmodum ipse Dominus, cum novi Testamenti mysteria instituebat, præceperat: *Hoc facite in meam commemorationem*⁴. Illi enim agnum celebrantes manducabant; nos ipsum Christum, vere Agnum qui tollit peccatum mundi. Nostra vero non aliena esse a Judaicis consuetudinibus, licet modo differant, tradit Paulus: *Vetera præterierunt, eccæ facta sunt omnia nova*⁵. Et ex his etiam magis patet. Bis hebdomade Judæi jejunabant; bis et nos jejunamus secundum apostolicam traditionem. Veruntamen illi feria ii et v, nos iv et vi, etsi multo plura, quam illi, debeamus. *Nisi, enim, ait, superabundaverit justitia vestra plusquam Phariseorum et Scribarum, non intrabitis in regnum caelorum*⁶. Quid refert plura dicere, singulaque numerare? Apud illos erat Circumcisio, apud nos divinum lavaerum: apud illos Area, apud nos Virgo: apud illos baculus Aaron, apud nos floret lignum Crucis: apud illos erat agnus, apud nos ipse Christus. Et hoc est, quod in rebus theologis pertractandis celeberrimus dicebat Gregorius: *Litæra secedit, spiritus augmentum accipit; umbra prætervolant, veritas advenit*. Hinc itaque disce, tres quoque apud nos esse, quemadmodum et apud illos, maximas solemnitates, revera solemnitates. Namque apud illos boves et oves in

Α νοντι τρις ασθαιαις ημων, ου μην γε νομοθετουντι τα κατ'ερα, δευτερος γαμος ενδεδοται, δηλον εξ ων αυτης ο παμμεγας ελεγε· *Θελω παντας ειναι ως εμαυτον εν εγκρατεια*. Ταυτη τοι και περι του δευτερου διαλεγόμενος ελεγεν· *Εγω λεγω και ουχ ο Κυριος*. Εντευθεν ουν φανερωσ ο πρωτος γαμος εννομος αποδειχεται. *Επει και η Εκκλησια ενα ανδρα ελαβε τον Χριστον, και ου δυο, και τα εξης*.

Β Των δε λεγοητομενων ηδη μετα λογισμου και πανν νηφοντος ακουε. Μεγιστος τρις πανηγυρειν εκαστω ενιαυτω το των Εβραιων γαμος εορταζε. Και πειθετω ημεις η θεια Γραφη λεγουσα· *Τρεις καιρους του ενιαυτου δεθησεται παν αρσενικον ενωπιον του Θεου σου· καθ' ον τε καιριν εθυετο το πραδατον, ηνικα η Πεντηκοστη παρ' εκεινους παρεπιπτε, και οτε η της Σκηνοπηγιας επεφθακει πανηγυρις. Τρις ηδη και ημεις του ενιαυτου κατ' εκεινους πανηγυριζομεν. Του γαρ Κυριου προς Ιουδαλους ειποντος, *Αρθησεται αφ' υμων η βασιλεια, και δοθησεται τοις εθνεσι*, τηνικαυτα τα των Εβραιων φαιδρα μετεπιπτε προς ημεις, και μετεθαινεν. Αλλ' εκεινοι μεν επανηγυριζον, εις αναμνησιν των επισυμβεδηκοτων αυτοις κατα γε την Αιγυπτον και την ερημον· ημεις δε εις αναμνησιν αυτου του Χριστου. Καθαπερ αυτος ο Κυριος, ηνικα τα της καινης Διαθηκης υπατιθη μυστηρια, διεταξατο ειπων, *Τουτο ποιειτε εις την εμην αναμνησιν*. Εκεινοι μεν γαρ αμνην εορταζοντες ηθιον, ημεις δε αυτον τον Χριστιν, τον δυτιος αμνην, την αφροντα την αμαρτιαν του κοσμου. Οτι δε τα ημετερα τοις Ιουδαϊκαις εθεσι συναμπιπτουσιν, ει και τω τρηπη διαφερομεν, Τα αρχαια γαρ, φησι Παυλος, *παρηλθεν*. *Ιδου γεγοισ τα παντα καινα*. Δηλον καντευθεν. Δις της εεδομαδος οι Ιουδαιοι ενηστευον. Δις ηδη νηστευομεν και ημεις κατα την των αποστολων παραδοσιν. Αλλ' εκεινοι μεν εν ημερα Δευτερα και Πempτη· ημεις δε κατα γε Τετραδα και Παρασκευην, ει και πολυ πλεον εκεινων οφειλομεν. *Εαν μη περισσευση γαρ, φησιν, η δικαιοσυνη υμων επεκειρα των Φαρισαίων και Γραμματεων, ου μη εισελθητε εις την βασιλειαν των ουρανων*. Και τι χρη πολλα λεγειν, και αριθμειν τα καθ' εκαστον; Παρ' εκεινοις μεν ην η περιτομη, παρ' ημιν δε το θειον λουτρον. Παρ' εκεινοις η κιθαρως, παρ' ημιν η Παρθενος. Παρ' εκεινοις η βαδως του Ααρων, παρ' ημιν ανθει το ξυλον το σταυρικον. Παρ' εκεινοις ην ο αμνης, παρ' ημιν αυτος ο Χριστος. Και τουτο εστιν οπερ ο πολυς εν θεολογια*

¹ I Cor. vii, 7; 12. ² Exod. xxxiii, 14. ³ Matth. xxi, 43. ⁴ Luc. xxii, 19. ⁵ II Cor. v, 17. ⁶ Matth. v, 20.

(1) Allat. ibid., col. 1179.

Γρηγόριος ἔλεγεν· Τὸ γράμμα ὑποχωρεῖ, τὸ πνεῦμα δὲ sacrificium offerebantur; apud nos vero, qui vere
 πλεονεκτηῖ. Δι' οὐκ ἀπαρατρέχουσαν, ἡ ἀλήθεια celebramus, Christus ipse sua sponte mactatur.
 ἐπεισέρχεται. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τρεῖς Etenim, secundum beatum Fulvium, Pascha no-
 ἤδη παρ' ἡμῶν, καθάπερ ἐκείνοις, μέγιστα πανηγύ- strum nobis immolatus est Christus¹, etc.
 ρεις εἰσὶ, καὶ τῷ ὄντι ἀληθεῖς ἑορταί. Ἦδες μὲν γὰρ παρ' ἐκείνοις καὶ πρόβατα εἰς θυσίαν παρελαγθά-
 νοντο, παρ' ἡμῶν δὲ τοῖς ἀληθῶς ἑορτάζουσιν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐκὼν σφαγιάζεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον
 Παῦλον, Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός, καὶ τὰ ἐξῆς.

EPISTOLA XXIX.

(Fragm.)

Ad..... — De processione Spiritus sancti (1).

Εἰ γὰρ εὐπαραδέκτους καὶ οὗτοι τῷ δοκεῖν παρά-
 γουσι μάρτυρας τῆς τοιαύτης αὐτῶν καινοφανείας
 ὑπερηγοροῦντας. Αὐγουστίνον, Ἀμβρόσιον καὶ Ἱε- B
 ρώνυμον, κἀν τοῖσι θρασύνονται, καὶ μέγα κατα-
 καυχῶνται ἡμῶν· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο δεδοικέναι σε
 ἄξιον. Ἐχεις ἀντιπαραγγεῖν ὑπὲρ ἀληθείας καὶ σὺ
 πολλῶν τούτων, εἰ θέλεις, πλείονας μάρτυρας. Λάβε
 μοι κατὰ νοῦν τὰς ἀγίας πάσας συνόδους. Ἀναλόγι-
 σαι τοὺς ἐν αὐτοῖς διαπρέξαντας θεοῦ Πατέρας,
 ὅσοι τε τὴν ἀριθμὸν ἦσαν, καὶ οἷον τὸ δοκίμιον κατὰ
 τε βίον καὶ λόγον δεδώκασιν. Πάντας ἐκείνους ἐντι-
 παρόστησον, ἐκ Πατρὸς μόνου τὸ Πνεῦμα λέγοντας
 ἐκπορεύεσθαι· καὶ οἶμαι ὅτι οὐδεὶς ἀντιφθέγγετο
 τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον κλέθει ποτέ. Τῇ γὰρ ἀληθεί-
 συμφωνούντων αὐτῶν αἰδέσεται Αὐγουστίνος, σιωπή-
 σαι Ἀμβρόσιος, οὐκ ἀντιστήσεται Ἱερώνυμος. Εἰ
 γὰρ ἐπὶ πᾶσι τῶν πλείονων ἡ ψῆφος κρατεῖν ἐβόηεν, C
 ἢνα μὴ τὰλλα λέγω, πολλῶν μᾶλλον ἢ μυριάδων
 αὐτῆ τῶν Πατέρων πληθὺς τῶν τριῶν τούτων ἀν-
 δρῶν ὑπερκεῖσεται, περὶ αὐτοῦ ψηφισομένη τοῦ
 Πνεύματος. Αὐτίκα γὰρ ἡ ἀγία καὶ δευτέρα σύνοδος
 τοῦ παναγίου ἕνεκεν συγκακρότητα Πνεύματος, καθ'
 ἣν ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολόγηται, καθ'
 ἣν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς προερχόμενον οὐσιωδῶς
 παραδέδωται. Εἰ δὲ πρὸς αὐτὸν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Quod si non aspernandos et hi, ut videtur,
 testes adducunt, qui novam eorundem additio-
 nem (2) propugnant, Augustinum, Ambrosium, et
 Hieronymum, inque eo se jactant, indecoreque
 nobis insultant; non propterea timore percereri
 te addeceat. Habes tu quoque pro veritate contra
 opponere, dummodo libeat, testes multo plures.
 Complector mente sanctas omnes synodos: consi-
 derato omnes, qui illis sancti Patres illustres
 fuerint, et quot numero, et quodnam sane vite, tum
 verbo tum rebus gestis, specimen dederunt: om-
 nes illos ex adverso ordine, ex solo Patre Spiritum
 sanctum procedere, affirmantes. Et, ut aestimo,
 nemo simili testium copia contra hiscere audebit
 unquam. Cum enim illi cum veritate consentiant,
 reverebitur Augustinus, tacebit Ambrosius, non
 repugnabit Hieronymus. Etenim si in omnibus
 plerorumque sententia praevaleret, ut reliqua sileam,
 multo magis innumera haec Patrum multitudo
 tribus hisce potior fuerit, de eodem Spiritu sen-
 tentiam ferens. Statim enim sancta secunda syno-
 dus pro sanctissimo Spiritu coacta, in qua consub-
 stantialis ille Deo et Patri affirmatus, et ex solo
 Patre procedere essentialiter, traditus est. Quod
 si productor, etc.

¹ I Cor. v, 7.

(1) Allat. ibid., col. 917.

(2) Filioque.